

6
40/11
13

RHETORICORVM ARISTOTELIS LIBRI TRES, INTERPRETE HERMOLAO BARBARO P. V.

COMMENTARIA IN EOSDEM DANIELIS BARBARI.

PAVLI GERARDI OPERA;
CAVTVM EST SENATVS VENETI.
Et Pauli. III. Pont. Max. necnon Cæsaris Decreto, ne quis alius per
Decennium hos Libros imprimat, aut impressos vendat.
M. D. XXXXIIII.

REVERENDISSIMO ET ILLVSTRISSIMO CARDINALI SANCTORVM QVATVOR ANTONIO PVCCIO DANIEL. BARBARVS. S. D.

VVM MVLTAE Quidem, ac illustres sint artes, & facultates, quæ orationis, & linguæ curam, cultumq; sibi uendicēt, ipsa certe ratio persuadendi, quam eloquentiam uocant, maxima semper, & præclarißima in ciuitatibus est iudicata: nam siue præstantißimorum hominum studia, siue rerum optimarū usum, siue gentium, & populorum consensum, quæramus, nulla est ars, nulla uis, nulla exculta, & perpolita doctrina ex iis, quæ ad orationem instituuntur, quæ celerius, quæ suauius, quæ melius rectum animi sensum, quàm uis ipsa dicendi astruere, aut excitare poßit. Nititur ipsa recte loquendi, recteq; scribendi facultas, q̃ Grammatice nuncupantur, nititur inquam efficere, ut numerus numero, casus casui, pars parti deniq; cohærescat. Sed quæ nam quæso tanta in ea re dignitas esse pōt, quæ ferè docente natura nostros ad usus facile comparatur? impellit certe, ac cogit natura nos, quicquid animo intus uol uimus, id oratione, ac uoce proferre, facile est arte, ac obseruatione tantam propensionē, tam uehementem impulsum adiuuare: summū illud, ac plane regium est, paucisq; concessum, naturæ uim, atq; maiestatem studiorū admiratione superare. Quod si altius quoq; cura eadē, quæ sermonem naturæ instinctu fabricata est, elaborarit, ut rem rei coniungeret, & quasi naturali societate ad ueritatem rerum efficeret, ut quibusdam quasi uinculis astricta oratio, quid ex quaq; re sequeretur, ostenderet, certe hoc quanq̃ magnum, & admirabile iudicari potest, quid tamen est ea re minus notum, ac peruulgatum? quis unquam propterea tam publicis, quam priuatis rebus consultum melius agnouit? quis hominū cætus, quæ corona, quod concilium huius rei cōmodo insigniter sese iuuari, erigi, & confirmari ullo tpe prædicauit? quin potius sæpe fit, ut nimia uerborum subtilitate animi tanquam aculeis la cessiti, refugiant, cedant, & à rerum pulcherrimarum speculatione abalienētur. Fuit olim, estq; hodie, semperq; futurū non dubito multitudo maxima, quæ Sophisticen falsam illam Dialecticæ imitatricem, ac fallacißimam ostentatricē, extolleret, sed ut difficile est dialecticum à uulgo sustineri, ita arduum est a sophista non penitus abhorrere. Atq; id dico in ciuitatis administratione, in opportunitate dicendi, in consiliorū explicatione, & in certißima populorum utilitate. Latet uero tunc ille, & popularem fugit intelligentiam: suspectus est is, nec habet authoritatē, cuius (ut ita dicam) aspectu silentium, expectatio, & admiratio comparetur. Quanq̃ priuatos inter hominum cœtus, ac tacitas penè congreßiones, his artibus, & disciplinis plurimū incumbitur. Sed hæc gymnasiorum, & tectorum priuatis parietibus continentur, non exeunt, nō procedeunt, non uersantur in hominum luce. At eloquentia præsto est, omnibus sese offert, circunspicitur, celebratur, illustris, & excellens ubiq;. At in eo nunc cōparatio est, in quo sita est uis, & iucunditas orationis, in qua uereor ne Poetæ hanc palmā de manibus præripiant oratorū: quippe qui solum id dicēdo efficere conantur, ut eorum quasi

sirenum cantu, aures nostræ demulceantur, & id propterea uereor, quoniã cõcitatos, ac propemodum furentes illos esse audio, quis aũt non ab insanis, & furiosis sibi caueat? ac furor is diuinus, cõcitatio hæc plena deo est, à deo aũt nihil mali timendũ. Faueor, & eos in furore suo permanere sino. Sed nunc nõ de iis agitur, ut uideatur, quo tam quisq; animo, qua ue ratione affectus sit, nam & oratores concitantur, & tanq̃ fulmina huc, illuc rapiunt, & rapiuntur, at non aliunde implorato suffragio, non insani, sed suo certoq; hærentes consilio, preclarißimis studiis excitati, laudabilibus, ac magnis uigiliis, & laboribus erecti, culti, & uerecundi aspiciuntur, non permittẽtes iacere optimos sensus, & inanem attolli sonum, non igitur in eo modo sumus, ut habitus consideremus, sed de oratione agitur, deq; eius suauitate, ac modo. Nihil sanè amabilius, nihil est sensibus nostris acceptius, quàm uoluptas, & delectatio. Sed mirum, & difficile dictu est, q̃ celeriter fastidio quodã, & satietate repleãtur. Quãto unguentorum suauitate, & uarietate iucũdiora sunt in mirotecijs pleraq;, quã in alijs locis? quæ tamen ẽt si summa, & acerrima suauitate condita sint, minus diu nos delectant, quam tenuis, ac natiuus rosarum, aut uiolarum odor? Quin ẽt si picturas inspiciamus eas, quæ colorum uiuacitate, ac uarietate præcellunt, certe specie prima mirandũ in modum delectamur, sed si in angulo umbra sit, quæ horridior, & obsoleta magis appareat, & melius eminere aliquid faciat, simplicitas illa nos trahit, & non diutius in priori uoluptate nos sinit permanere. Multum nos cantibus delectari cognoscimus, mollis enim, & ille delicatus numerus flexiones habet iucundas auribus, & suaues: At satietas nimia delectationem plerũq; uicit, quod nisi certa, & seuera uox de iucunditate illa parum quippiam remittat, nõ modo austeri, sed, si diutius progrediare, multitudo ipsa reclamat. longum esset in omni sensu, in omni motu uidere, quam moderatas natura diligat uoluptates, ĩmoderatas fugiat, credo id propterea euenire, quod in concinnitate quadã, & harmonia sint nostri sensus positi, & collocati, à cuius tẽperamento, eos omnis excessus, & uiolentia diducat. Cum ergo Poetarũ studium nimis aurium uoluptati indulgeat, natura non mente satiamur. Quæ res magnos, & principes uiros ad utiliorem modum, & meliorem dicendi uiam excitauit, ut certißima nationũ salute, & euidentißima rerump. incolumitate, ac uitæ præsidio, medium inter Dialecticos, & Poetas iter felicißimo gradu cõfecerint, æqualiter ab utrisq; dimoti, uel utrisq; potius pariter adhærentes, cumq; res suo lumine cernerentur, hi à sermonis ornatu, cultuq; desistebãt, cũ uero abditæ, ac in abstruso penitus essent, illustrabant luminibus, efferebantq; perspicua quadã significatione, unde illorũ, qui audiebãt, animi, auresq; usu, & iucũditate maxime replebantur, expectatione, & silẽtio dignã facundiam illam reputantes, in qua cum mirabiliter excellere homines uiderentur, nõ homines, non heroes, sed deos populis concessos iudicabant. Qui enim fieri potest, quin dei similis existimetur is, qui præcipuo sit omnibus emolumento? qui legum maiestatem tueatur? qui contumelias arceat, cões urbium morbos euellat, supplitium sontibus, præmium bonis paret? ac ciuitates demum animorum robore, quasi muro circũseptas ab hostili impetu defendat? Ac me hercle cũ de ponderibus, ac mensuris dissensio inter ciues exoritur, certa est lanx, certa est præfixa regula, ad quã oẽs intuentes ce-

dunt, acquiescunt, & quasi iure quodã æquabili, & tẽperato conciliantur. Si de numeris ambigunt, subductis rationibus non contendunt amplius, atq; adeo lis omnis iudices, arbitrosq; habet certos, et cõstitutos, ut ad ueritatem cognoscendam, nullum sit aliud negotium, quam ad eos accedere, quibus harum rerum leuiorum cura cõmissa est. Sed cum de maximis rebus dissentimus, de iure, de honestate, de cõmuni utilitate, ad quos quæso confugiemus? Ad Grammaticos? at hi iudices nominum, et uerborum non rerum habentur. Ad Dialecticos? sed ij seueriores arbitri nos flagello deterrent, Sophistas nemo non odit, Poetæ fori, senatus, et urbis dignitatẽ non tuentur. Restat igitur, ut ad principes eloquentiæ, iidem enim sunt principes ciuitatis, accedamus, qui docent, qui concitant, qui conciliant, qui reflectunt, qui leniunt, qui deterrẽt, qui impellunt homines ad uerum sensum, et a litigiorum fluctibus, contentionũq; tempestatibus ad quietẽ, et quasi portum, incolumitatis, et salutis benigno oris spiritu, tanquam leni aura conducunt. Optarem præsul amplißime, ut eloquentiæ laudes tibi maximas recensere liceret, sed eius rei me terret inopia, cuius maxime necessarius mihi hoc tẽpore uidetur usus, nam recte quidem ipsam amori persimilem iudico, tãta enim ueri, et honesti amoris est uirtus, ut cum aliæ res omnes, quascunq; homines agunt, diuersa mercede pendantur, solus amor nullum sibi par præmium inueniens, ipse sibi præmium est. Hæc ego eadem in laudanda eloquentia considerans, maxime opus esse illi eloquentia puto, qui pro rei dignitate sit eloquentiam laudaturus: quando nulla uis alia par, nulla sit ei comparanda facultas. Quæ si adeo facilis non est, ut speramus, certe mirari non debemus, quoniam ne hoc quidem in alijs optimis, & pretiosißimis rebus accidit, ut paruo negotio, & facili cura comparẽtur. Esset autẽ mirum, siquid nobis, qui homines nati sumus ratione, ac oratione præstantes, siquid inquam nobili, & eximia oratione, omniq; eius genere excellentius, & melius eueniret. Quare non uideo, cur, quemadmodũ uis illa, qua cernimus, & illa, qua etiam audimus, necnon & aliæ facultates, quibus rerum uariarum discrimina persentimus, sensus uocari solent, ita & eloquutio, affatusq; tam necessarius, tam opportunus, tam intimus, eodem nomine non honestetur: cum mentis humanæ uelut exemplar, ad imitationem, & expreßionem aptißimus habeatur, ac inter animum, auditumq; mediam quasi sedem obtineat: propterea quod eius sensum exprimit, huius intellectionem inducit, nam quod in auribus conceptæ rei signum habetur, id in lingua secretioris est intelligentiæ simulacrum. Quare paulum à ratione deductum est orationis nomẽ, cuius obiecta res est mentis expreßio, & significatio: quam si quis decenti uerborum apparatu, & ornatu illustret, quod eloquentis est munus, is quasi altero sensu addito iucundiorem, et floridiorem reddet orationem, totamq; dictionem illuminabit, hic appositum pulchrũ pulchro cum uerbo connectens, illic ornato principio illustres adhibẽs collationes, tantumq; colorando procedet, ut naturæ, attributa, uoces, annexa, media, fines, partitiones, diffinitiones pulcherrimæ coniunctæ, copulatæq; uidebuntur: hinc sententiæ, modi, figuræ, ornamentaq; omnia orationis eminebunt, nec in uno tantum genere elaborabit: sed uel seorsum in singulis, uel simul in omnibus, nec dubitabit, quin cohærere inter se contraria illa poßint: non enim eodem iure illa esse contraria ponendum est,

quo reliqua sunt, quæ in operibus naturæ cõspiciuntur: in ijs enim quod feruet, nunquam cum frigido coire potest: neq; item mors cum uita, nec dies in nocte, nec in uigilia somnus erit: in illis uero maxime admirabilis, & attentione dignißima oratio illa censetur, quæ repugnantibus inter se formis, & generum contrarietate permiscetur, quæ res ut ardua est, & difficilis, ita quam paucißimis concessa. Quomodo enim nõ magnum, ac laboriosum circunductæ, ac refertæ orationi puritatem, & elegantiam permiscere: cum grauitate tenuitatem cõiungere? decorem, uenustatemq; in magna, & concisa oratione tenere? uehementiæ simplicitatem, asperitati delectationẽ, splendori truculentiam, contentioni humilitatem, & alia demum genera suis quasi hostibus conciliare? hoc sane excellens, hoc admirabile, hoc singulare in dicendo iudicatur, nã facile inuenies suum quemq; genus secutum, propriam dicendi formam, ut singulorũ natura postulat, possedisse, ita ut hic suauis, ille acutus, alter grauis, alter sonorus, alius asper, subtilis alius uideatur, et suo quisq; in genere princeps. Sed qui æque in omnibus his excelleret, atq; præstaret, rarus est, fuitq; semper; ut pauci hãc sibi laudem cõpararint. Sed quoniam in ea non aurium solum, sed animi iudicio res ponderantur: ideo recte fiet si eloquentiam cum ijs artibus cõferremus, quæ in rerũ peruestigatione, & cognitione uersantur, in qua tanta uis inest, tantus apparatus, tantumq; optimarũ artium studium, ut nulla sit disciplina, nulla scientia, quæ maiori ambitu, & ampliori, ut ita dicam, imperio ipsa eloquentia utatur. At ne argutulus de foro rabula nos præuertat, eloquentiam uoco facultatem, ex longa rerum animaduersione profectam, & certa cum hominũ, & rerump. utilitate prudentẽ dicẽdi, ac persuadendi rationẽ. Cum igitur reliquæ artes circa unam quampiam rem certam uersantur, Medicina circa salutaria, & noxia, Geometria circa magnitudines, Arithmetica circa numeros, Physica circa motus: ipsa uis oratoris, ac profeßio benedicendi, hoc suscipere, ac polliceri uidetur, ut in omni re, quæcunq; prope dixerim, posita sit, quicquid erit in quaq;, quod probabile uideri poßit, elicere sciat, atq; perdiscere: proinde merito solẽt asserere ius oratoriæ facultatis nullo rerum genere definitum, nullis terminis circũscriptum esse. Quo fit, ut nemo esse queat omni laude cumulatus orator, nisi sit omnium rerũ magnarum, atq; artium scientiam consecutus. Ita ut eius laus ex reliquis laudibus, eius uirtus ex reliquis uirtutibus, eius notitia ex reliquis alijs notitijs effloreat, & redundet, & quemadmodum apes ex reliquis florum suauitatibus fauos efficiunt, ita orator ex omnium optimarũ rerũ apicibus suos faciat, paretq; fructus, quorum ubertate, & copia gens omnis suauißime perfruatur. Nam cũ deceptio, & fraus in similibus rebus cõmode fiat, de dißimilibus enim iudiciũ facile fit, cumq; sæpe usu ueniat, ut ab altero contrariorum, ad alterum trahere auditorem sit opus, quo nam modo quæso id apte, ac concinne facies, nisi latenter per similitudines rerũ, quasi per occultas semitas in contrariam partem rapiamus eos, qui audiunt? ut non prius se in nostram à contraria sententiam deuenisse cognoscant, quam persuasi, & uicti succũbant? At hoc tam magnum, tam egregium munus quis præstabit, nisi qui rerum naturas, similitudines, dißimilitudinesq; cognoscet? Sed cum rerum uis, ueritasq; sapiẽtiæ lumen sit, profecto illustrari sapientia summa orator debet, ut summus, & admirabi-

lis omnibus uideatur. Quid? non ne aut iratos sedare, aut quietos concitare, aut à cõtrarijs motibus ad contrarias affectiones deducere interdũ necesse est eos, qui adsunt? quamobrem permotiones animorum ita perdiscet, ut quae nam quaeq; sit, qualisq;, sciat ostendere, & quibus ex causis, & qua ratione, quo uelit hominum mentes poßit impelli, optime, & promptißime teneat. quae res ciuili scientia continetur, cuius eloquentia quasi soboles, & propago est quaedam. Latior est de omni uirtutum genere oratori campus, quàm ut dici, explicariq; a me in praesentia poßit. Nam & se, & eum, pro quo dicit, talem esse ostendere debet, ut dignus uterq; habeatur, cui fides, cui dignitas, cui authoritas insit. Deficeret sanè tempus, si in omnibus commorari uellem: nam quis non uidet ad eloquentiae, ut ita dicam, solium artes omnes, & facultates, scientias, & disciplinas unanimes conuenire? sua quasq; tributa persoluere? huic tanquam reginae copias subministrare? hanc eas libentißime admittere, munera earum suis in Thesauris collocare, collata exornare, & regio quodam splendore penitus illustrare? haec igitur in ciuitate praeses egregios uiros admisit. Platonem: Aristotelem. Isocra. Demost. Tullium: Crassum: Hortensium: & multos demum in omni aetate suscepit, Leonardum Iustinianum, Hieronymum Donatum, Franciscum, & Hermolaum gentiles meos, absit modo assentatio, nostris temporibus enutriuit. Quare quis nam eius laudes commemorabit? quis cessabit? quis non accelerabit? curret? uolabit: ad eius sedem, sceptrumq;? cuius auspitio tuti, tectiq; nos, nostrosq; omnes amicos, hospites, socios, ciuesq; tuemur, ornamus, honestamus, et confirmamus? Quare praeter multa, & praeclara ingenij, doctrinaeq; monumenta, quae ad alendos, instituendosq; animos posteritati reliquit Aristoteles, ne quicquam praetermitteret, in quo eius ingenium, & iudicium cõmendari poßet, animum ad artem dicendi conficiendam, & conscribendam adiecit. Cumq; optimi, ac praestantißimi cuiusq; uiri praecepta, tanquam dispersa mẽbra unum in locum, uelut corpus coegisset, tam uenustum, & pulchrum totius artis simulacrum effinxit, expoliuitq;, ut ueteres omnes in ea re summa omnium admiratione, tum ordine, tum copia, tum breuitate superauerit, nec certe aliter ab eo fieri poterat, qui prius philosophiam instituerit uniuersam, tanto, ac tam mirabili rerum omnium contextu, ut parentem naturam non alio in ijs generandis, ac ipse in ijsdem docendis usam fuisse postea cõpertum est. Vnde fit, ut illud polliceri de homine illo nobis poßimus, quod si sulcos (dicam liberius) ingeniorum nostrorum aureum eius eloquentiae flumen irrigabit, nunquam nobis laetam, atq; uberem facundiae messem defuturam, quandoquidem in illustri, & conspicuo quodam loco tanquam Mineruа illa in arce, collocata sit ab eo omnis dicendi uis, & ratio persuadendi. Vt facile quid tota, quid pars queq; illius praestet, discerni queat. nulla enim pars nullum est membrũ, quod uel alteri parti, aut membro, uel uniuerso corpori non cõueniat. Sed omnia inter se tanta conspiratione consentiunt, ut ad uenustatem, & dignitatẽ totius corporis nihil omnino deesse uideatur. Quid uultus memorem illius, quid amictus ornatißimos, quid uirtutes maximas ostendam? Modo enim acerrimo leonis aspectu sontes, & noxios infestat, modo uirginali pudore suffusa, probitatem, fidem, beneficentiam, animi celsitudinem, & uirtutes alias quasi flores colligit, & pulcherrimas laudũ co-

rollas contexit. Interdum autem splendidissimas uestes circumplicans, attentionẽ, atq; admirationem consulentium uenatur, & maturitate quadam os aperiens grauissimas de fide publica, de fœderibus, de uectigalibus, de prouentibus, de religione sententias profert, atq; omni in re ita se probam, & morigeratam præbet, ut omnium gratiam sibi facile compare, a nullo eius societas recusetur, sed grata semper, iucunda, semper, & expectata sit omnibus. Quæ omnia cum Aristoteles ea mẽtis acie peruidisset, qua rerum causas, ortus, uices, interitus, et motiones intuitus est, audissetq; alios propterea illustres haberi, & præsertim eos, quos honeste æmulabatur, non potuit æquo animo ferre illorum inscitiam, qui hæc omnia uel temeritate, uel casu, uel leui, & rudi exercitio, non arte, ac præceptione contineri putabant. scripsit ergo de arte, & ita scripsit, ut post eum nemo quicquam addere ad eius præcepta sit ausus. Cum igitur tanta sit eloquentiæ laus, tam probatus, & bonus præceptor, tam optatus à latinis liber, uoluit Hermolaus patruus meus magnus hunc latinitate donare, in qua quidem re, quid ipse præstiterit aliorum sit iudicium, illud certe nũquam inficias ierim, æquũ me estimare, ut non modo rei illius, sed & gloriæ, & laudis quantum possum, hæres esse dicar, nam commentarios edidi in eos libros, quos ipse traduxit, ut eius me præsidio communirem, & meo labore (siquid efficerem) ciues meos, & reliquos adiuuarem. Siquid ergo profecerim immortali Deo habebo gratias, si secus acciderit, ut certe fieri posse metuo, in hoc quæso ne diligentiam non studium, nõ uigilias defuisse putet. Sed ingenij imbecillitati meæ adscribat, quam ut etiam non mediocriter subleuarem, confugi ad te Præsul amplissime, tuisq; auspicijs me ipsum credidi, cumq; debuerim cogitare, quonam pacto tuis immortalibus in me beneficijs satisfacerem, res ipsa suasit, ut iterum ad petendum, iterum ad orandum uenirem. Debebam certe non eloquentiam à tot uiris illustribus celebratam, sed te, cui plurimum debeo, laudare. Debebam non Aristotelem commendare, sed tua in me merita grato animo recensere. Cumq; de me ipso, ac Patruo tacere liceret, de tuis certe uirtutibus, dicere res ipsa monebat. Sed quoniam iudicaui liberalitatis uim maximam semper esse, ut quãto plura concedit, tanto maiora uideatur accipere, decreui hoc nouo ingenuitatis genere beneficentiam tuã illustrare. Tuæ igitur amplissime & doctissime præsul partes erũt, ut quando ad te unum imprimis confugi, cuius ope, ac præsidio in publicum prodirẽ, tu me unum suscipias, tuis auspicijs subleues, tuo me sacratissimo (ut ita dicã) ueluti Mineruæ peplo contegas. Hoc enim totum tuum est animus liberalis, & magnus, idemq; probitate, religione, fide, & constantia munitissimus, & ornatissimus. ab eo quicquid prouenit, id omne gratum, laudabile, honestum, sanctum, inuiolatum, & incorruptũ prouenit. Quare fit ut nemo te semel uiderit, & alloquutus fuerit, qui non speret de te aliquid aliquãdo audire, quod maximis tuis uirtutibus, & meritis respondere queat. Sed hæc hactenus, & tempus est, ut Aristotelem audiamus. Vale.

COMMENTARIA DANIELIS BARBARI IN TRES LIBROS RHETORICORVM ARISTOTELIS.

PROEMIVM.

CVM inscriptionem lectio probatissimi testimonij fide confirmet, nemo est qui dubitet, quin proprius, & legitimus horum librorũ author, & magister sit Aristoteles, ordo primum ac series admirabilis, tum breuitas & stilus, deinde rerum inuentio propè diuina, & singularis efficiunt, ut etiam si nullum operi sit nomen inscriptum, non alius tamen author, q̃ Aristoteles horum uoluminum cognoscatur. Sed cum nos inscriptio moneat, lectio excitet, studium quoq; hominum praclarorum inflammet, quid cessamus? quid expectamus? cur nõ accurrimus? celeramus? ferimur? hoc certe tam graue, tam illustre, tam magnificũ nomen nos ad labores, vigilias, & sudores mirum in modum excitauit: & eos etiã excitare debet, qui rerum optimarum, & pulcherrimarum studium persequuntur. Agitur de arte dicẽdi, treis hoc negotium partes habet, illustres quidem & amplas: sed portiones plures. Ars dicendi græce Rhetorica nũcupatur, ea est facultas persuadendi, persuadetur porro his tribus docendo, permouendo, & conciliando, quare factũ est, ut principes huius facultatis rationes tres sint, sed ratio facilis & expedita in hoc sita est. Omnis dicendi facultas, ita mentes humanas deducit, & flectit, ut medicina partes, & membra corporum nostrorum: qua ratione fit, ut recte admoneat nos Plato eundem haberi medicinę, ac Rhetorices modũ, quoniam in utraq; facultate subiectæ rei uis, et natura diuidenda est, in altera quidem corporis, in altera uero animę, ut non usu quodã rationis experti, nec leui cura, sed arte, & ratione corpori sanitatem medicamentis, animæ rectum sensum dicendo inducere studeamus, sed ubi cognita & diuisa vtriusq; rei natura fuerit, statim peruestigare oportet, quid, à quoq; pati, et quid in quodq; efficere possit, quo posito nihil erit amplius dubitandũ, quin quod uolumus, assequamur, ac ut medicos omittamus, oratores certe id obseruare debent, namq; horum uis admouetur ad sensus animorum, atq; motus uel inflammãdos, uel etiam extinguendos, quod efficient nunq̃, sine diligẽtissima peruestigatione earum omnium rationum, quæ de naturis humani generis à philosophis explicantur, quæ res cum ita se habeat, necesse est ut primo loco anima sit, secundo, res, tertio ponatur oratio, quarto actio ipsa & pronuntiatio collocetur, qui ergo scierit, quot modis hominum mentes: & quibus rebus, & quo genere orationis in quanq; partẽ moueantur, is totum genus complectetur: et oratoris nomen adipiscetur, nos animæ partes, affectiones & attributa, primum breuiter percurremus, deinde illam connexionem rerum ac uerborum, quantum res postulat, ostendemus. Anima ergo una est, sed partes habet, & affectiones plures, partes intelligo uires, & facultates agendi quicq̃: sed affectiones uoco perpessiones, & motus: nos primũ de uiribus, deinde loquemur de perpessionibus. Vires aut à natura, aut ab appetitu, aut à mente denominari solent, naturæ uis alendi, & uis sentiendi referri solet. De ijs nihil hoc loco

dicemus, quoniam in ijs, neq; uitium neq; uirtus, neq; sciētia, neq; inest opinio, sed vna omnium domina viget natura, quæ vnius modi semper, ac sibi similis æterna lege proprias cuiq; generi actiones conseruat. Animæ uis quędam appetens est, qua quidem ipsa fertur in aliquid vel incitatur, sed illud aliquid vel id intelligitur quod ratio, & mens ostendit, vel id, quod sensus temerarius exposcit, in priori loco voluntas est posita, in posteriori duplex ratio, nam aut irarum fluctu æstuat, aut cupiditatum illecebris commouetur, hinc illud, quod homo cum unus sit, duos habet consultores, iracundiam, & cupiditatē, in quibus voluptas inest, & dolor, Accedit ratio quidem media, quæ alio nos modo mouet, q̄ vel ira, vel cupiditas, in volūtate virtutum maxime omnium iustitia collocatur, cupiditas fertur in id, quod suaue, & iucundum est, & à contrario declinat, quæ si ratione gubernetur, temperantiam liberalitatem, ueritatem, benignitatem & vrbanitatem parit, in temperantiā est abstinentia, sobrietas, pudicitia, castitas, & parsimonia, si vero effrenis et præceps libido feratur perditi, profusi, arrogantes, sordidi, illusores, blandi, scurræ, morosi, & acerbi euadimus: Ratio par in ira est, ea si rectam sententiā sequatur, ad magnificentiam stimulat nos, & ad animi celsitudinē, & ad morum facilitatem deducit, si non obtemperat, aduersis vitiorum fluctibus agitata, modo timet, modo audet, interim abiecta, interim elata, sæpe nihil commota & quasi stupida omnem uitæ turpitudinem gignit. Atq; hæc de appetitione satis. At vis animi, quæ mēs nominatur, si suspicit et attollit vim suā, vel sapientia, vel sciētia, vel recta opinione decoratur, & insignitur, sed si humaniori fronte res humanas, & actiones hominum aspiciat, prudentia, & arte nititur: prudentiā iudicabit, cōtinebit, diriget, moderabitur, & persistet, cautione, experientia, docilitate, solertia, ratione, memoria, prouidētia & intelligentia: his ita positis primum eliciemus cur triplex oratori sit ratio persuadendi. Postea totius operis diuisio exponetur. Quanq; igitur, multa sunt genera persuadendi, tria tamen oratoribus relinquuntur, persuademus autem factis, & verbis: & factis persuadere solent, qui authoritate præcellunt, ad quorum imitationem nos studia nostra conformamus, & illud contendimus efficiendo consequi, quod efficere eos cernimus, verbis autem persuadet orator, persuadere nihil est aliud, nisi opinionem inducere, opinio in mente residet, in qua etiam scientia collocatur. Sed hanc Philosophus, nō orator parat, causa est, tum is qui audit, tum res, ipsa, tum etiam tempus, auditor enim nō est satis idoneus, vt magnis de rebus, tam breui tempore, quale est oratori præscriptum, vel doceatur, vel certus fiat, quare in opinionem quandam rectam deducendus est, quemadmodum, igitur scientia veritate inducitur, ita opinio probabilitate, vt ergo opinionem inducat, necesse est, vt eos dicendo excitet consultores, quos in animis nostris natura posuit, & insigniuit, mentē scilicet iracundiam, & cupiditatem, quibus quasi neruis, quo velit nos pertrahat, & deducat, docendo igitur mentem mouebit, cōciliando cupiditatem pertinget, concitando iracundiam exsuscitabit, & quoniam mens sublimior vis est, q̄ appetitus, idcirco in mente deducenda requiretur acumen, at in appetione vel vis, vel lenitas erit, vis in concitando, lenitas in conciliando ponetur, nempe illa pars, in qua iracundia est, ea ratione nos mouet, vt quodam quasi impetu feramur, è contrario cupiditas, lenit enim, & demulcet nos sua-

uitate quadam in animos illiquefacta, quare in ea lenitas postulatur, cũ igitur his tribus modis anima nostra interius excitetur, necesse est, vt res quæ extrinsecus adhibentur, cuique parti respondeant, & ita respondeant, vt modo illo extra moueant, quo mens intus solet moueri, hæ igitur tres animæ partes, effecere vt Rhetorica etiam tribus partibus absolueretur, tris ergo libros habemus: in primo est ratio docendorum: in medio vis mouendorum, in vltima regula conciliandorum hominum collocatur. Sed nos de affectionibus, de generibus orationis, deq; actione suo loco dicemus, cæterum hę partes duo necessaria valde requirunt, inuentionem scilicet, & vsum, in inuentione posita est copia, & supellex vnde cõciliare, mouere: ac docere valeamus, aperit enim inuentio ęternos eloquentiæ fontes: vsus autem res inuentas tractando accommodat, & omnes vberrimo & perenni maxime fluuio irrigat. Sed quia plurimus dicendi vsus in rebus publicis, & in ciuili administratione cõsumitur, ideo rerum inuentio ad Rhetoricem pertinens, ad res publicas accommodatur, publica præcipue sunt, iudicia: deliberationes: & demonstrationes rerum, quare distinguũtur genera causarum, priusquam doceamur quicquam de inuentione, vt ad singula copia nobis suppeditari possit. In primo igitur libro, in quo de docendis auditoribus pertractatur: Duo imprimis facit. Proemio utitur, & narratione: narrationem hic voco institutionem, & opus, de narratione vel institutione post Proemiũ dicemus. Proemium octo partibus absoluitur, duabus primis ars confirmatur contra eos qui nullã esse dicendi artem credidere. Tertio reprehenduntur ĳ, qui esse quidem artem putabant, sed cum de illa tractare instituissent, nõ eius vim, & naturam, sed appendices quasdam, & adiectiones sequebantur, huius rei occasione quarto loco de legibus sanciendis, iudicĳsq; ferendis parum digrendiens loquitur: ostẽditq; in omni repub. vtilissimum esse paucissima iudicio, & potestati magistratuum relinqui: Mox reuersus colligit ea, quæ dixit, & eos reprehẽdit, qui & artem fatebantur, & de arte scribebant, sed vberius, & fusius de ĳs dicebant, de quibus minus, & pressius dicere debebant. Sexto loco declarat absolutam huius artis notitiam non haberi, nisi cognita dialectica ratiocinatione, Septimo Rhetorices vtilitatem. Postremo eiusdem officium, finemq; demonstrat. Quibus rebus stabilitis, & fixis rem ipsam aggrediemur. Interim quæq; capita separatim exponemus, præter illa, quæ mutuam quandam connexionem habent. Quoniam vero cum Aristotele agitur, hoc est cum perito, & maximi iudicĳ viro, ideo diligentissime attendendum, et maxime cauendum est, ne temere, aut frustra quicq; polliceri, aut præstari ab eo credamus. Probaturus igitur esse artem quandam & rationem dicendi hunc in modum orditur.

ARISTOTELIS LIBRORVM Rhetoricorum primus incipit, Interprete Herm. Barb. Proemium. Cap. primum. De similitudine Rhethoricæ, & dialecticæ.

a ARS Rhetorica dialecticæ tāquam ex altera parte respondet, nam utraq; de rebus tractat huiusmodi, quæ modo quodam ad notitiam communiter omnium, non ad ullam certam, præfinitamq; scientiam pertinent. Propterea nemo est, qui facultatum illarum sit penitus rudis, habent enim omnes cum ad exquirendum & respondendum, tum ad accusandum, & defendendū, uim quādam naturalem, atq; conatum.

Cap. II. Duo esse genera eorum, qui uideantur eloquentes.

CAeterum quidam temere, ac nulla ratione faciunt hæc: Nonnulli usu quodam, & habitu. Proinde cum utrumq; genus reperiatur: clarum est posse totam hanc rationē institutione, & obseruatione aliqua comprehendi. Nam & quamobrem affluat illis oratio, quibus facultas hæc fortuito, casuq; ꝓuenit, & quibus propter consuetudinem, & exercitationem conficitur, fieri potest, ut consideratum, exploratumq; habeatur. Hoc uero complecti, & prodere artis esse proculdubio fatebuntur omnes.

Cap. primum: & secundum.

ARs Rh. Dialecticæ tanq̄ ex altera parte respōdet, capite primo ostēdit Rhe. & Dialecticam similes esse. Capite secundo ostendit Rhetoricam esse artem. Ex vtroq; tamen ratio vna colligitur hunc in modum: Idem de similibus iudicamus: quod plane patet, & ideo pretermissum est.

ſum eſt. Atqui Rhetorica: & Dialectica: ſimiles ſunt, vt probabitur, idẽ igitur de Rhetorica et Dialectica iudicabitur. Sed de Dialectica Iudicatum eſt, quod præceptione, & arte tradatur, quare de Rhetorica idem exiſtimabitur. Eſſe autem ſimiles Rhetoricam & Dialecticam ratione hac comprobat. Quæ de rebus eiſdem tractant, ſimilia ſunt. Conueniunt enim in re ſubiecta: Rhetorica & Dialectica de rebus eiſdem tractant, quando vtraq; ſit de rebus illis, quæ modo quodam ad notitiam communiter omniũ, non ad vllã certam, & præfinitam ſcientiam ſpectant, Rhetorica ergo & Dialectica ſimiles ſunt. quid aũt ſit illud, quod Ariſtoteles dixit, modo quodã, poſtea declarat, his conceſſis probandum eſt Rhetoricam poſſe præceptione artis contineri, quod egregie fiet hoc argumento. Ratione inuenta propter quam res fieri poſſit, res etiam cuius ea ratio eſt; inuenietur. Atqui ratio inuenta eſt propter quam Rhetorica, ſit Ars. Rhetorica igitur inueniri ars poteſt. Ratio vero propter quam Rhetorica ſit Ars, ea eſt, quod cum plerique temere, ac nulla ratione cauſas in foro dicant, accuſent, tueantur, nonnulli autem propter conſuetudinem aliquam callidius ea faciant, non eſt dubium, quin ſiquis animaduerterit, quare melius alij dicant, alij peius, id poſſit notari arte, qñ

» ars nihil aliud ſit, quam notatio, & animaduerſio naturæ. Vnde Cicero. Sed
» licet ingenijs magnis præditi quidam dicendi copiam ſine ratione conſequuntur, ars tamen eſt dux certior, q̃ natura.

Videt̃ autẽ Ariſtoteles hoc colligere per aſſumptum, & connexum hoc modo, cum nonnulli agant, ea, quæ pertinent ad Rhetoricã, & Dialecticã fortuito, & caſu: nonnulli vero vſu, & exercitatione, datur ergo tertium genus hominum qui eadem artificio perſequantur, aſſumptum patet: connexum probatur ratione iam dicta, quæ ſumitur ex eo loco, quem tertium ponit Ariſtoteles in ſecundo huius, vbi de locis loquitur Enthymematum demonſtrantium. Atq; hæc mens eſt Ariſtotelis in hoc loco, nec relligionem eorũ propterea perturbari poſſe video, qui dicunt, non debere nos cum de aliqua vna re pertractamus, eam ſtabilire, quoniam nullus artifex rem ſibi ſubiectam probet, nam & Dialectica ad hoc inuenta & eius affinis Rhetorica eſt, vt & principia ſcientiarum, & ſubiecta vel inductione, vel à cognitiſſima quaq; re comprobentur, quod ſi facultates hæ cæteris præſidio ſunt, multo magis ſibi prodeſſe debebunt. Hermogenes ingenioſiſſimus vir hoc ipſum obſeruat in arte ſua, nam definiturus Rhetoricẽ, quam multi in dubium ponebant, an ars eſſet nec ne, ſtatim ab initio ipſam eſſe artem ex obliquo declarat, hoc modo.

» Cum multæ res habeantur, & numero, & magnitudine præſtantes, quæ
» Rhetoricam facultatem conſtituunt ab initio protinus comprehenſę, mox et
» temporibus agitatæ, certiſſimo vitæ humanæ fructu, & in conſilijs, & in iu-
» dicijs & vbiq; maxima mihi &c.

Incipiens enim per obliquum, non artem poſuit, ſed artis definitionem. Ars enim conſtitutio eſt ex multis animi perceptionibus ad aliquem finem
» vitæ vtilem ſpectans. Et Cice. aliàs artem dicit, quæ cognitis penituſq; per-
» ſpectis, & in unũ exitum ſpectantibus & nunq̃ fallentibus rebus cõtinetur.

Cum vero pateat naturæ animaduerſionem artẽ peperiſſe, manifeſtũ eſt, cũ omnes ſciendi ardore teneãtur, inueſtigationem ſequi, ab inueſtigatione, obſeruationem proficiſci: a qua deniq; omnis ars, & omnis ſcientia deducta eſt, vt quod prius conſuetudine, & uſu contineretur, id eſſet poſtmodũ artificio

cōprehensum. Q̃ñ igitur tam graues, tãq; insignes uiri una, eadẽq; in re tam aperte consentiant, eorũ iure dãnatur inscitia, qui non licere artẽ suã, quadantenus firmare, contendunt. Explicata tam plena, & affluenti argumẽtatione, quæ partim præsumptis, partim sub intellectis assumptionibus confecta est. Res monet vt nõnulla verba interpretemur de quibus, quid sentiant, docti hoĩes, dubitari solet, ac primũ est verbũ ἀντίστροφος. qđ Hermolaus Ciceronẽ sequutus tanq; ex altera parte respondentẽ explicauit, q̃q; alias obuersariũ dixit. Arabs affinẽ vertit. Alexãder huic accedẽs ἰσόστροφον quasi parẽ exposuit: in his Cice. & Alex. cõtraria videnẽ sentire: nã Cice. cõtrarietatẽ ponit inter Rhetoricã & Diale. Arabs aũt, magnus ille, & Alexãder summus peripateticus cõuenientiã, & similitudinẽ. Quæ res à multis incõsiderata fuit. Nos & Tullium, & Auerroym: & Alex. recte dixisse tuemur, aliud, atq; aliud respicientes. Nã Tullius formã respexit. Auerroys, & Alexander materiã, & rem subiectã considerauere: in forma enim cõtrarietas quædam inest: latior enim Rhetorica est, pressior aũt Dial. vel testimonio Zenonis qui Rhetoricã dilatata manu, Dialecticã vero cõpressa significabat, in qua quidẽ re oppositio quædã inest, quã eo verbo innuit, quo ẽt Virg. Respõdet, inquit Gnosia tellus: sed quoniã nõ absolute, & penitus opposita est Rhetorica Diale. remediũ attulit prudentissimus orator, cũ particula illa, tanq;, est vsus. Rhetorica ne igitur latior est Dialectica? certe, tum in verborũ apparatu, tum in rõnũ, & argumentorũ inuẽtione, nã fusior est promendorũ argumẽtorũ campus oratoribus cõcessus, q̃ Dialecticis, hoc est oratores à cõmunioribus, & q̃ vulgarem magis sapiunt intelligentiã assumũt propositiones suas, vñ probant, qđ volunt. Dialectici concisis verbis, & rebus nõ adeo tritis, licet probabilibus rem suã cõficiunt. Q̃uã rem Cice. animaduertẽs, ex altera parte dixit, id est ex parte formę rationẽ dicẽdi respõdere id est Rhetoricã opponi, Dialecticæ, quæ ratio loquẽdi vocaẽ. Cæterũ Auerroys, & Alex. Aphr. res vtriq; facultati subiectas cõsiderantes, videntesque ipsas easdem esse, & propterea inter vtranq; facultatem conuenientiam cadere, ea ratione interpretati sunt hunc locũ, vt alter affinem, alter parẽ dixerit. ἀντίστροφος enim quasi ἰσόστροφος est quod Homeri testimonio comprobaẽ, qui ἀντίθεος quasi ἰσόθεος dixit, quod verbum vertit Horat. Tydidem superis parem. ἀντί, enim particula modo pugnam innuit, vt illud Plutarchi in de auaritia: & prodigalitate, ἡ ἀσωτία inquit ἀντίστροφός ἐστι τῇ ἀψυχίᾳ modo similitudinẽ, vt illud Platonis in Gorgia. ἀντίστροφον inquit τῇ δικαιοσύνῃ. et quod simile est huic loco. ἐπικοινωνοῦσι μέντοι ἀλλήλαις ἄμφω περὶ τὸ αὐτὸ οὖσαι ἑκάτεραι τούτων. ἅπερ τέχνης et vt ostendatur etiã verbũ hoc contrarietatẽ quandã habere, sequitur ὅμως δὲ διαφέρουσι & reliqua, si quis ergo formã intuetur vtriusq; facultatis cõtractior erit Dialectica: Rhetorica fusior: latius enim loquuntur Rhetores vt ait Cicero Dialectici autem cõpressius, & latior est oratori, q̃ dialectico argumentandi cãpus, sed materiẽ intuentibus ratio par utriusq; constabit: cum æque res omnes utriusque uiribus subijciantur, conuenit autem huic loco Alexandrea interpretatio, quamuis nullum sit uerbum, quo melius exprimi uis illa possit, quam illud respondet, in eo enim & similitudo inest, & cõtrarietas quædam, & oppositio. Atque hæc est doctorum hominum explicata sententia. Non esse autem uerum illud, quod aliqui affirmant, hanc esse Rhetorices definitionem, hinc patet, quod inferius ea ponetur, & nondum constabat an Rhe-

torica esset ars: quare nec illud uerbum ῥητορικὴ absolute Rhetoricem interpretarer, & nondum adiungerem illud, artem Rhetoricē. Rhetorice igitur respondet tanq̄ ex altera parte Dialecticæ id est Topice. Duplex enim est ratio disserendi, altera in iudicandis, altera in inueniendis rebus posita est. Posterior hæc topica nominat cuius munus est rōnem, & uiam inuenire, qua possimus ad oēm propositam quæstionē respōdere. Propterea nemo est. Cū facultas dicendi, & facultas loquendi, nullū rerum sibi præfiniant genus, sed quadantenus de omnibus agant, consequi iure uidetur ut nemo sit penitus earum rudis, natura enim singulis insitum est, ut interrogent, & respondeāt, quod ad dialecticam pertinet, & pariter accusent alios & se accusatos defendant, quod oratori propriū est, quo fit ut cōes artes, & facultates Dialectica & Rhetorica dici queant, Quid autē sit ὑπέχειν λόγον quod in Top. & libris resolutorijs sæpe dicitur, satis patere arbitror. Est enim interrogantibus scite respōdere, et quod uulgo dicitur cōclusiones tenere. Vnde Aristoteles in prin„ cipio Top. & nos quoq; inquit Ironice, cū officium respondētis in disputan„ do tuebimur, nihil sub contrariū dicemus. His enim uerbis p̄stiturū sese pollicetur, quod Gorgias, & alij sophistæ suo tpe iactitabant, qui ponētes in scholijs de quo quisq; uellet audire, de omni re proposita se respōsuros pollicebantur, ut nihil ὑπεναντίον id est latēter sibi repugnās, subrepat, in quo uitio labi cogebant, qui cū Socrate disputabāt. τῶν πολλῶν id est ex numero, & multitudine hominū quidā temere, ac nulla rōne faciūt hæc. i. interrogāt, respōdent, accusant, & defendūt, nōnulli usu quodā, & habitu, hoc et Cice. in primo de„ oratore dicit. Etenim cū pleriq; temere, ac nulla rōne causas in foro dicāt, nōnulli aūt, et q̄ sequunt, clarū est posse totā hāc rōnem institutione, et obserua„ tione aliqua cōprehendi. i. ἐθοποιεῖν Cic. sed si profitear, qd utinā possem, me„ studiosis dicēdi p̄cepta, & quasi uias, q̄ ad eloquentiam ferrent, traditurum.

Cap. III. Veteres scriptores artis, ac ferè oratores omnes extra rem, & causam euagari.

SANE qui nūc de arte dicendi cōscribunt, exiguā illius particulam cōsectant. Nam, cū probationes, quas pistes uocant, solæ pertinere uideantur ad artem: reliqua appendices esse, & adiectiones artis. Illi tñ cōtra, de ratione enthymematis, quod argumentorū omnium, & probationū est corpus, ne litera quidē ulla in eorū scriptionibus inuenitur. In cæteras res, q̄ extra negotium adhibeantur, plurimā partem cōmentationum suarum impēdunt. Nam odiū, inuidia, miseratio, indignatio, & reliquæ id genus affectiōes animi, perturbationesq; nō ad negotium, sed ad uendicandum, ac sub-

eundem uariis artibus iudicem comparantur. Quod si apud omnes nationes, ubi iudicia exercentur, ea lex ha beretur: quam nonnullæ hoc tempore ciuitates habẽt: ac fere omnes, quæ bonis moribus, & præstantibus in- stitutis reguntur: ut liceret nemini extra rem dicere: Nihil certe illis ad dicendum relinqueretur. Omnes enim hoc partim necessarium in omni repub. esse ad iudiciorum integritatem fatentur; partim etiam san- ciunt lege, atq; constituunt; Vt Athenis in Ariopago: ubi actor mouere uetatur affectus; rectissima sane atq; optima ratione. Nõ enim peruertendus est iudicis ani mus; quod quidem fit, cum ad iracundiã, ad misericor- diam, ad inuidiam commouetur & rapitur; certe est id perinde, ac si quis eam normam, qua est usurus, obli- quam, aut intortam adhibeat. Omnino constat nihil aliud in causa uersari, quam ut indicetur, demonstre- turq;, nuda atq; inornata descriptione, rem esse, aut non esse: factam, aut non factam fuisse: Quanta uero & cu- iusmodi res sit; magna, paruaue; iusta; iniustaue, quoad lege non est præscriptum: iudicis ipsius est perspicere, atque cognoscere; non à litigatoribus doceri.

Cap. III.

SANE qui nunc de arte dicendi conscribunt. Mos Aristotelius est ini- tio pugnam quærere, atq; id eo consilio facere, vt ipse testatur in primo de anima, vt ex aliorum dictis, quæ vera esse dignoscantur, non ingra- tis admittat, contra vero falsa, in concinna, & mẽdosa reijciat. Ars igitur tra di potest, quemadmodum diximus, obseruatione, & notatione naturæ. Sed qui de arte scripserunt, per exiguam ipsius particulam attigere, hanc ratio- nis collectionem comprobat Aristoteles hoc argumẽto. Qui parum de pro- bationibus scribunt, parum de arte scribunt, in ijs enim positum est fidei do- micilium. Atqui constat Rhetores huius temporis parum de probationibus scribere, quare ratio expedita est, eos parum de arte scribere. Assumptum ve ro primum firmatur hoc modo. Conscribẽtes modicum de ijs, quæ ad artem spectant, necessario modicum de arte tractant: atqui probationes, & argumẽ ta ad artem pertinent, reliqua vero sunt appendices, & adiectiones artis, cõ- sequitur ergo quod, qui modicum de probationibus, & argumentis scribũt,

& plus de affectibus, & perturbatis animi motibus: modicũ de arte tractent, nam scientia quælibet tum naturam & uim rei, quæ de agitur, tum proprias eius, & legitimas affectiones considerat, quicunq; ergo artis additamenta cõsiderãt, cogitantes se absolutã, & plenã totius artis notitiam tradere, hi neque naturã, neq; vim artis vident. Non enim ciuilis hæc, & cõmunis facultas in animis permouendis ita versatur, vt prætermissis argumentis in quibus vis omnis oratoria posita est, huic operi tantum incumbat, siquidẽ si afficere animos, & in contrarias partes rapere, proprium oratoris, & eius artis munus foret, necessario sequeretur, vt abolita dicendi arte, huiusmodi ẽt proprietates abolerentur, & permanente permanerẽt, sed cũ separatim alterum, absq; altero aboleri, vel permanere videamus, vt in ciuitatibus bene institutis apparet, in quibus nullus est campus oratori ad animos permouendos, Manifestum est odium, in quo concitando calumnia valet plurimum, iram, inuidiã, commiserationem, & huiusmodi nõ esse artis proprias, et legitimas annexiones. Frequens enim lex illa sumitur ab Aristotele, vt cõsideremus si quid remaneat permanente, & abeat abeunte, id esse propriũ. Si vero nec posita ponatur, nec abolita aboleatur, id extrinsecus sumi. Atq; hac occasiõe suis Atheniensibus blanditur: quod ante hunc Socr. in Apologia miro effecit artificio: qui cum neq; vxorẽ, neq; liberos, neq; affines, in iudicium ducere voluisset, propterea quod eos, qui hæc facerent, nihil differre à mulierculis dicebat, præsertim apud eos iudices, quorũ sapientiæ opinio maxima erat. Considerate

„ iudices, inquit, atq; id animaduertite iusta ne, an iniusta dicam: hoc enim iu-
„ dicis est, oratoris autẽ munus est vera loqui, nõ enim sedet iudex, vt ad gra-
„ tiã iudicet, sed vt scdm leges iudicet. Proinde o viri athenienses accedit ad ea,
„ quæ de huius vrbis existimatione dicuntur, quod nec iustum mihi videtur
„ iudicẽ deprecari, nec precibus quenq; absolui, sed docere, et persuadere, non
„ enim vt obsequatur iudex, sed vt ius reddat vnicuiq;, cõcedit, atq; ad id sese
„ iureiurando obstrinxit.

Affectiones ergo non sunt artis propriæ, sicut non est proprium Isochelis habere tris. Sed trianguli, vt in resolutorijs habetur, nec serui ad hominem referri, sed ad herum, quemadmodũ inquit Aristoteles vbi de ijs agit, quæ ad aliud referuntur, nam potest Isocheles aboleri, nec propterea triangulus, abolebitur, hoc est habere tris angulos pares duobus rectis. Quidam vero prohibendas esse putabant affectiones, & concitationes ani-

„ morum: quidam autem nõ putabant solum, sed etiam re ipsa prohibebant:
„ similis dicendi modus in Aristotele vbi definit quid sit scire. Sciẽtes, inquit,
„ & nescientes se scire arbitrantur, sed hoc differunt. quod qui nescit opinatur
„ tãtum, qui vero scit, opinatur, et re vera scit. Cæterum laudabile id est, quod
„ à bonis laudabile iudicatur.

Atq; coercendas esse affectiones boni laudabile arbitratur, coercere igitur affectiones laudabile est, nõ modo hoc argumento ab omnium consensu desumpto blanditur areopagitis, sed artẽ quoq; suam Aristoteles commendat, & laudabilem facit, in qua nihil obliquum sit, & pulcherrima vtitur translatione, in qua prudens moratur vt verbum illud διαστρέφειν, quod alioquin asperum videri potest, leniat, & explanet, sed in Gorgia περιστρέφειν Plato dixit. Cicero in de orat. iudex tum ad lætitiam, tum ad tristitiam est contorquendus. Sed antequam hanc partem absoluam, duo mihi declarãda esse propono. Alterũ cur argumẽta propria sint artis, huius. Alterũ cur de affectionibus agat Aristoteles, quas esse adiectiones quasdã, &

prohibitas monet. Dixi mentē esse, in qua sciētia, & opinio residet: dixi oratoris munus esse opinionē inducere, quibus positis, & concessis, iam videtur opinio rōne induci debere, quoniā ratio sola mentē mouet, affectus autem nō mouent tantū, sed vim quandam ēt adhibent, nō vt mens opinetur, quod rō intendit, sed vt obsequatur, vt perturbetur, vt suo se iudicio priuet, alienam libidinē persequatur, quare cū ars ad mentē adhibeatur, sola rōne niti debet. Sed cur de affectibus agitur? An vt ait Aristoteles in tertio, id vitio prouenit auditorū, quibus nec scientia, nec opinio recta induci pōt, rudes enim sunt saepe, ac imperiti, vt neq; verū, neq; quod vero proxime accedat, intelligant, quare his tanq̄ funibus trahendi sunt, vnde Aristoteles de ornatu loquens in tertio. Huius quoq;, inquit, partis praecepta nō sunt negligēda: nō quod probem id genus, sed quod necessariū eius studiū putem ad uitā, erat me hercule iustissimum, vt nil extrinsecus assumeretur, nullis affectibus iudices permouerentur, nō dolore, non voluptatibus à virtute depellerentur, demū nō alio praesidio omnes vterentur in causa, quā rerū ipsarum, caeterum quae aliunde arcessuntur superuacua, & ambitiosa censeri, verum vt dixi, magnae sunt vires nitidae, atq; ornatę orationis, & quae sequuntur.

Cap. IIII. In omni rep. utilissimū esse paucissima iudicio, & potestati magistratuū relinquere.

PLANE in optima quaq; rep. ea solicitudo, atq; cura adhibenda est: ut omnes causae, quoad fieri potest, comprehensae, & definitae sint legibus: & q̄ paucissima arbitrio iudicis relinquātur. Primum quia unus, & pauci facilius reperiuntur, q̄ multi, qui bene sentiunt: quiq; statuere leges, & iudicium ferre de rebus dubiis possint. Deinde leges ex longo rerum usu multa consideratione, & pensitatione constituuntur, iudicia de repente emergunt, & incidunt: & ita ut difficile sit, recte perspicere, & bene iudicare, quid nam iustum, & quid nam expediens sit. Iam uero maximum illud discrimen quis non uidet? Iudicium legis non ad singulos pertinere, sed ad res futuras, & proinde ad uniuersos? At ii, qui cōcionibus, aut iudiciis praesunt. Iam de praesentibus causis, & inter singulos iudicant. Quo fieri potest, ut aut beniuolentia, aut odio, plerūq; etiā proprii alicuius emolumēti cupiditate capiātur. Ita euenit, ut erepta facultate dignoscēdae ueritatis, iudicibus uolu-

ptatē, aut dolorem ſuū ſecutis facile tenebræ offundantur. Igitur quod dixi, prouidēdū eſt, ut q̄ fieri pōt pauciſſima auctoritati, & libidini magiſtratuū credantur. Illud quidē neceſſe eſt fidei iudicis & notioni cōmittere; Vt uideat, ita ſit, an non ſit, facta aut non facta ſit res, futura, an non futura. In iis ſtandū eſt iudici; quia hæc ab iis, qui leges in ciuitate conſtituunt; præuideri, & definiri non poſſunt.

Cap. IIII.

PLANE in optima quaq; rep. ea ſolicitudo. Digreditur Ariſtote. rō ab ijs, q̄ dicta ſunt, ſumi pōt. vt enim doceat animorū affectiones non eſſe Rhetori neceſſarias. Declarat quid deceat legū latorem, cumq; nonnulla ſint, q̄ in iure ſcripto cōtineantur, & nōnulla in iure nō ſcripto, iam ponit, ad quę nā dirigi legū conditores oporteat. Demōſtratq; triplici argumēto, difficilius eſſe iudiciū ferre, quā leges cōdere, primū ſumitur à pſonis hoc mō. Facilius eſt inuenire paucos, qui poſſint recte iudicare, ac bene ſentire, quā multos: leges à paucis cōduntur, iudicia vero à multis, facilius ergo eſt leges condere, quā iudicium ferre. Deinde leges ex lōgo rerum uſu. Scda rō à tpe promitur, ſic. Cui plus tpis ad iudicandū conceditᷣ in ijs, q̄ tēpus requirūt, ille melius iudicat, q̄ cui parū, ſed legū latoribus maior in condēdis legibus eſt data uſura tpis, q̄ iudicibus in iudicijs ferēdis, melius ergo legū latores iudicāt, q̄ iudices: nā iudicia de repente emergūt, leges autē non itē, ſed multo ante prouideri poſſunt, nā ſcripto ſanciūt, quod volunt, aut iubēdo, aut uetādo, quare nec inſtitui poſſunt niſi pręparato ocio, nec exiguo tpe abſolui. Iam uerò maximū. Vltima pbatio ab ijs rebus, q̄ perſonis attribuunᷣ ita formatᷣ. Melius iudicāt, q ſine perturbatione iudicāt. Atqui legū cōditores ſine perturbatione iudicāt, magiſtratus uero, & iudices perciti, & cōmoti iudicāt. Nā legū lator in q̄ſtione uerſatᷣ, cui neq; certū tēpus, neq; certa pſona ſubiecta eſt, iudex vero in cauſa uerſatᷣ, q̄ habet tēpus, & perſonā præfinitā, ubi amicitiæ, neceſſitudines, odia, inimicitiaq; plurimū ualent, quare difficillime recte iudicatᷣ, nam iudicibus uoluptatē, et dolorē ſuū ſequentibus, q̄ in omni affectione ſunt, faci
,, le tenebræ offunduntur, plura enim hoīes, ut ait Cice. iudicant odio, aut amo
,, re, aut cupiditate, aut iracūdia, aut dolore, aut lætitia, aut ſpe, aut timore, aut
,, errore, aut aliqua permotione mētis, q̄ ueritate, aut p̄ſcripto, aut iuris norma
,, aliqua, aut iudicij formula, aut legibus. Leges aūt in omnes una, et eadē uoce
loquunᷣ, unde nō ab re dictū eſt, legē eſſe uirū ſapientē obſtinatū, quo fit vt in omni rep. utiliſſimū ſit pauciſſima iudicio, et poteſtati magiſtratuum cōmendare, unde apparet oratoris munus eſſe uerū dicere, iudicis ex lege iudicare, legis latoris omnia multo ante prouidere. Sed & Plato in libris de legibus
,, omnia hæc diligentiſſime perſequutus, hoc mō inquit. Cū multa, et præclara
,, ſint in uita hominū, maiori tā eorū parti, multæ calamitates, quaſi diræ inſi-
,, dēt, eaq; coinquināt, et maculant. At ſane quo nā pacto nō præclara, et bona

,, est inter hoĩes rõ iudiciorũ, qbus humanum genus ex cultũ, & mansuefactũ
,, est? Quomodo quoq; non honestũ, & bonum erit, unanimiter alterum alte
,, ri opitulari, & iuste causæ fauere? Sed hęc q̃q̃ ita sint & commoda, & præ-
,, clara, peruersa tñ, & turpis calumnia bonũ subijt nomen, quæ in controuer-
,, sijs artificium se inuenisse iactat; quo agenda, & tractanda, siue honesta, siue
,, turpis causa sit, superare facile quis possit, & uictores eos facere, quibus ipsa
,, præsidio sit, modo adsit artis huius premium, & emolumentũ. Hæc siue ars
,, siue artis expers exercitatio quædã sit, danda opera est, ne in nostra ciuitatẽ,
,, aditum ullũ habeat, sed legum cõditorẽ uenerata, nihil aduersus leges obstre-
,, pat, & aliò conuersa vires exerceat suas. In sequenti aũt libro ad iudices con
,, uersus. Cauere inquit pro viribus debet, quisquis aliũ iudicaturus est, ne spõ
,, te, aut inuitus pœnam, multamve falso, & immerito cuiquam inferat, nã iu-
,, dicium, quædam verecunda, & pudica virgo esse dicitur. Pudori autem &
,, iudicio natura odio est mendaciũ, & infra, lege igitur sanciatur iudicaturum
,, iudicem, tum iurare, tum nõ permittere vt litigãtes iurẽt, aut persuadendi cã,
,, sibi, & generi suo imprecari, aut turpiter supplicare, aut cõmiseratione mu-
,, liebriter vti: sed quod iustum putant, mansuete doceant, & docentẽ audiant,
,, quod si ab ijs, declinãt, statim admoneãtur, à iudice, vt ad rem ipsam reuer-
,, tantur, & reliqua in eodẽ libro, quæ tum ad priuatos iudices, quod arbitros,
& cõciliatores potius appellare libet, tum ad publicos & magistratus perti
,, nent, legũ vero conditori, & custodi, & ei, qui præstare alijs virtute cẽsetur,
,, & munera pro ijs rebus accepit, est ne antiquius aliquid quã uirtus, æquitas,
,, prudentia, & tẽperantia? & reliqua: quę omnia rõnũ & argumentorũ copia

singulari ab Aristotele declarantur. ἐξ ὑπογυίου. γυῖον membrũ significat sed non omne, at pedes, & manus, quoniã vero quæ ante pedes habemus, vel in manibus tenemus, propinqua sunt, ideo factũ est vt verbum ἐξ ὑπογυίου de propinquo, & de repente significet. Iudicia igitur de proximo emergunt, ita vt difficile sit recte perspicere, & bene iudicare, quid expediat, et quid iustũ sit, quorum alterum ad iudiciale, alterum ad deliberatiuum genus attinet, orator igitur rerum qualitatem ostendet, iudex quantitatem considerabit.

Cap. V. Cur genus iudiciale cultius, & plenius tractatum sit, q̃ deliberatiuum.

SI hæc sunt ita, manifestum est eos, qui aliter in arte tradenda uersantur: extra rem atq; negotiũ uagari. Vt cum docent, quæ exordio, quæ narrationi, quæ cæteris partibus lenocinia & illustramenta conueniant. Profectò nihil aliud moliuntur, q̃ ut iudicẽ circunuẽtũ, eblanditũ his artibus quoquo modo afficiãt, & perturbẽt. De artificiosa uero argumẽtadi, faciẽdæq; fidei ratione nihil ꝑcipiunt, hoc est, quẽadmodũ quis præsens, & acutus in argumentando effici possit. Ea causa est, quamobrẽ

est, quamobrem cũ eadem institutio habeatur, quæ ad iudiciales controuersias pertinet, & quæ ad eas itẽ caussas adiungitur, quæ in consiliis, concionibusq; tractantur: immo posterius hoc genus liberalius, & ciuilius cẽseatur, quàm id, quod in priuatis controuersiis positum est: in iudicialibus plurimum operæ insumunt. De altero genere mirum silentium est. Eius rei primum id causæ est, quod in genere deliberatiuo minus expedit conquirere ad causam extrinsecus adiumenta, quàm in iudiciali. Deinde minus quoq; patet ad fraudes, quod in consultatione, & disceptatione ciuili constitutũ est, q̃ quod in petitione, & recusatione iudicii. Nam id genus, quod duntaxat cõtinet sententiæ dictionem, in re cõmuni uersatur, & publica, & quam iudices suam existiment. Proinde nihilq; aliud necesse habet is, qui dicit, quàm ostendere ita rem esse, ut dicit. Non satisfacit hoc in iudicio, & dissensione priuata, sed operæpretium est captare, & aduocare auditorẽ in singulis, quia is non de re sua, sed aliena iudicaturus est. Eò fit plerunq;, ut uel sordibus corruptis iudicibus, uel gratiæ dantibus, sopiantur, nõ iudicentur lites. Quamobrem, ut diximus, iustissima causa est, ut multis in locis lege cautum fuerit, ne cui accersitis aliunde præsidiis, dicere extra rem liceret. Atq; hoc Iudices illic diligenter, & constanter obseruant.

Capitulo. V.

SI hæc sunt ita, Mirum Aristotelis iudicium hoc loco cernitur, qui cũ nihil perniciosius esse reipub. iudicaret, q̃ relicta ueritate, ad commouendos homines proficisci, omni, quo potest, modo, eos insequitur, qui id tantum curabant, quod posset animos perturbare. Nam cum duo genera sint artis, quæ proprie genera dici debent, iudiciale scilicet & deliberatiuum: nam tertium quod in laude, & uituperatione ponitur, vt ait Cice. minus est necessarium, q̃uis ille ipse Aristoteles qui hæc maxime illustrauit, id ad duo

illa coniunxerit, cum inquam duo genera sint artis necessaria imprimis, & opportuna, cumq; alterum omnino reijciat animorum motus, maxime reprehenduntur ij, qui de hoc tranquillo, & quieto genere ne uerbum quidem faciunt, in illo autem perturbato, & commoto diligentiam omnem collocant. Princeps enim locus generi senatorio tribuitur, quoniam causa publica, priuatæ anteferenda est, & perfectius est, quod pertinet ad ciuitatem uniuersam, quam quod priuatim ad unũ spectat. Quare fit, ut genus publicæ causæ deseruiens, quod nomine alio concionale pro deliberatiuo ab Aristotele dici, Fabius affirmat, priuato generi, id est forensi, & iudiciali sit merito præferendum. Reddit ergo causam Aristoteles cur iudiciale genus uberius, & prius tractatum sit à scriptoribus, q̃ deliberatiuum, & simul eos, quia id fecerint, increpat. Dicunt enim illi nihil esse in dicendo maius, q̃ ut faueat oratori is, qui audiet, vtque ipse sic moueatur, ut impetu quodam animi, et perturbatione magis, q̃ iudicio, aut consilio regatur: quæ res cum in genere iudiciale maxime possit effici, nulli mirum esse debet, si iudiciale genus senatorio præferendum esse duxerimus, hæc erat eorum ratio: hanc Philosophus in eosdem retorquet, ac proprio telo eos transuerberat. Nam si placet ijs, illud genus præferri, in quo, quod maxime laudant, exercere possunt, placeat, quoque illud, quod magis est laudandum, q̃ id ipsum, quod laudant, cæteris omnibus anteferri: causam scilicet, & genus publicum, quod πολιτικώτερον uocat quod ciuilius interpretatur Herm. à quo uerbo abstinuit Cicero in secũdo Epistolarum, ciuilius ergo genus hoc q̃ illud habetur, id est communius, Eò quia ad multos pertinent, iudiciale autem priuatum est causæ genus: quoniam de priuatorum rebus efficitur, sed quia in eo pertubatrix eloquẽtia plus valet, q̃ in hoc, ideo factũ est, ut qui perturbatos animi motus maxime probarent, id tantum consequi studerent. Quod etiam in Phædro tetigit Plato, et
„ Cicero Græcos inquit, homines non ingenio solum, & Doctrina, sed otio, stu
„ dioq; abundantes video in portione quadam artium, neq; in uniuerso gene-
„ re elaborare. Sed unde est, quod animorum permotiones, huic generi magis, q̃ illi adhibeantur? An quia, quod etiam Cicero dicit, qui deliberãt ad audien
„ dum sua causa sunt parati, qui uero iudicat de re sua minus fallitur, & in pri-
„ mo offi. Sed tamen, inquit, quia magis ea percipimus, atque sentimus, quæ
„ nobis ipsis aut prospera, aut aduersa eueniunt, q̃ illa, quæ cæteris, quæ quasi
„ longo interuallo interiecto uidemus, aliter de illis, ac de nobis iudicamus: in
„ hanc sententiam Theophrastus etiam venit, vt Fabius asserit. Ideo inquit Theophrastus q̃ maxime remotum ab omni affectione in deliberatiuo gene
„ re voluit esse sermonem, sequutus in hoc auctoritatem præceptoris sui, q̃q̃
„ dissentire ab eo non timide solet κοινότερον igitur id est tutius illud genus est, q̃ quod est περὶ τὰ συναλλάγματα id est in priuatis contentionibus, in illo enim minus est πρὸ ἔργου id est operæpretium extra rem uagari, nam κριτὴς id est qui deliberat, sic enim hoc loco uertitur illud uerbum, vt etiam patet in primo cap. secundi, de re sua iudicat, illic autem id est in iudicio, oportet αναλασειν id est blandiri, & multa oris significatione, & vultu accipere quasi venientem iudicem, est enim translatum à cane blandientem, quod quidem in proemijs ab oratoribus obseruatur imprimis, vt iudex obsequatur, & ad gratiam iudicet, id enim maxime intendunt, & quasi ad hunc scopum col-

limant, vt iudices non iudicent, id est non reddant vnicuique quod suum est, sed quasi condonent iudicia, quare cum id pernitiosissimum sit, lex prohibet nos huiusmodi aditum pertentare, κοινότερον καὶ πολιτικώτερον verba hæc etiam ab Hermogene coniunguntur.

Cap. VI. Artificiosas Rhetorum argumentationes pendere ex cognitione Dialectici Syllogismi.

CVM ergo constet artificiosam dicendi rationem positam esse in argumentis: Argumentum porro demonstratio quædam sit, Tunc enim maxime fidem argumentis præstamus, cum demonstratum esse credimus, Implet uero uicem oratoriæ demonstrationis argumentatio ea, quam Enthymema hoc est commentationem appellant. Atque hoc certe est omnium argumentorum prope dixerim caput. Enthymema autem est ratiocinatio, & syllogismus quidam, De omni uero syllogismo tractat Dialectica, aut uniuersa, aut pars. Aperte concluditur eum, qui nouerit, ex quibus constituantur syllogismi, & quemadmodum tractentur: Rationem quoque argumentationum, quæ ad Rhetores pertinet, dilucidissimam & cognitissimam habiturum: præsertim si eam diligentiam adhibuerit, ut non modo explorata habeat ea, quæ faciunt ad præceptionem, & inuentionem argumentorum, uerum etiam ut, ea discrimina teneat, quibus Dialecticæ ratiocinationes ab oratoriis separantur. Est enim eiusdem facultatis uidere quid in quaq; re uerum sit, & quid uerisimile, atq; probabile: & hominum quoq; genus in eam rem aptissimũ est: & capacissimũ ueritatis, & maiori ex parte unusquisq; coniector est ueri. Qui igitur iudicare perspicienter pót, qd probabile, aut non

probabile habeatur. Idem, acerrime iudicabit quid uerum, aut non uerum in singulis rebus sit.

Capitulo. VI.

CVM ergo constet artificiosam dicendi rationem. Si quæratur à Iudice, quid nam ab oratore desideret, veritatem ne, an potius uiam, quæ ad veritatem ducat: credo ipsum modo sanæ sit mētis, ita responsurū. Veritatem inquam ego rebus omnibus præferendam iudico, ueritatē amo, ueritatem mihi dicas, cum igitur probationes efficiant ueritatem, affectus vero ad ipsam dirigant, modo ad id instituantur, certum est quod anteq̄ delectationis venenum iudex imbibat, mallet rem ipsam tenere, q̄ modum, quo ea comparatur. Quare futurum oratorē monet Aristoteles ut dialecticæ operam det, nam si quis eius præceptis imbutus fuerit, facile poterit veritatem certis inditijs, & notis ostendere, fidemq́, & rationem solidam inuenire. Hoc præcepto nos etiam Plato admonet, cum dicat magnas artes exercitatione Dialectices, & contemplatione indigere, nam uis efficax ad omnia perficienda, et mētis sublimitas, à rerū sublimium speculatione, et dialectica eruditione oritur, et emanat, unde in maximos errores ob imperitiam logices veteres incidisse multis in locis testatur Aristoteles, ijs tamen non succensendum, sed ignoscendum esse Plato affirmat, si ob ignorationem Dialecticæ sic affecti sint, ut habentes ea, quæ artem præcedunt, habere se artem facile credāt. Hinc Aristoteles gradatione quadam probat, artificiosam dicendi rationem, quæ argumentis innititur, in quibus est fundamentum, et basis oratoriæ facultatis, pēdere ex notitia dialectici syllogismi. Quod autem dicit huiusmodi est. Artificium dicendi positum est in argumentis. Argumentum est demonstratio quędam, nam cum demonstratū esse quicq̄ putamus, tunc maxime argumento fides acquiritur, sed cum oratoria demōstratio Enthymema sit, quod commentationē appellant, Enthymema uero sit syllogismus quidā, deq̄ omni pariter syllogismo, siue una, siue duabus constet assumptionibus, tractetur in dialecticis, necessario sequitur, quod qui nouerit, ex quibus conficiatur syllogismus, et qua rōne tradatur, noscet etiā oratoriam argumentandi uim. Ne uero desperet aliquis se artem inueniendorum argumentorum consequi posse: tribus argumentis probat Aristoteles nos posse argumentandi artem comparare, cumq; superius explicauerit, quæ spectant ad præceptores artis, nunc merito quæ ad discipulos attinent, declarat. Sed recte res cadet, si cum ijs, quæ præcedunt, ea coniungantur, quæ sequuntur: locus enim subobscurus est, nec à multis intellectus, cum hæc igitur ita sunt, aperte inquit concludere

„ eū, qui nouerit, ex quibus constituantur syllogismi, et qua ratione tractētur,
„ rationem quoq̄ argumentationum, quæ ad Rhetores pertinet, dilucidissimam et cognitissimam habiturum, præsertim si eam diligētiam adhibuerit,
„ ut non modo explorata habeat, ea quæ faciunt ad præceptionem, et inuentionem argumentorum, uerum etiam ut ea discrimina teneat, quibus dialecticæ
„ ratiotinationes ab oratorijs separantur: hæc est cōclusio seu redditio illius gra
„ dationis, quæ, quia longo periodo continetur, ideo in ea concludenda uerbum
„ δὴ, ponitur, & dicitur δῆλον δὴ, solet Aristoteles in periodi longioris exitu his particulis uti, δή ὥστε ἐγώ. Sed illud δὴ, si latini sermonis ornatum inspicias,

vacat,

vacat, si græcorum morem intuearis eleganter, & cõcinne appingitur, vnde recte Herm. sine illa particula dixit, aperte concluditur, cum ergo cõstet arti ficiosam dicendi rationem, & omnia illa, quæ interiecta sunt, positam scilicet esse in argumentis, argumentationem porro esse demõstrationem quandã, & quæ sequuntur: aperte cõcluditur, eum qui sciuerit ex quibus scilicet propositionibus aientibus ne, an negantibus, singularibus, an communibus constituantur syllogismi, & quemadmodũ tractentur, scilicet qua figura, quoue modo absoluantur, sint ne in summa, an in media, an in extrema, rationem quoq; argumentationum, quæ ad Rhetores pertinent, id est Enthymematũ dilucidissimam, & cognitissimam habiturum. Dixi enim Enthymema esse quendam syllogismum, imperfectum scilicet, & inchoatum, vt patebit inferius. Sed non satis erit hæc nosse eum, qui Enthymematis vti velit, namq; hæc formam tantum respiciunt, quare opus est, ut discrimina teneamus, quibus dialecticæ ratiocinationes ab oratorijs separantur, & qualia sint Enthymemata. Duo sunt in syllogismo consideranda forma: & materies: forma figura, & modo constat, figura triplex prima, media, & postrema: prima terminum medium in maiori proprie subiectum, in minori allatum, & prædicatum habet, media eundem bis prædicatum, tertia bis subiectum. medium voco extremitatum quoddam quasi vinculum, quod ante rationis conclusionem bis assumitur. maiorem propositionem, in qua fastigium maius est, minorem, in qua minus. fastigium maius intelligo, quod rõne medij de minore affertur in conclusione, habet autem figura quælibet suos modos, prima quattuor, sic & secunda, tertia sex. primus primæ duabus aientibus constat, & vniuersalibus: secundus duabus vniuersalibus, sed altera id est maiori negante, altera, minori scilicet affirmante, atq; vt primus in vniuersum cõcludit, & colligit ita secundus, illud tamẽ inter est, quod primus ait, secundus negat. Tertius maiorem affirmantem vniuersalem, minorem affirmantem habet particularẽ, colligit in parte, & affirmat. quartus maiorem negantem in vniuersum habet, minorem affirmãtem in parte. collectio similis in qualitate est maiori, in quantitate minori, negat enim, sed non in vniuersum: atque ij sunt primi ordinis, ac primę figurę modi. Primus secundę similis est secundo primæ, dummodo terminus ille medius extremitatũ conglutinator in vtroq; sumpto maiori scilicet, & minori semper afferatur, & prædicetur. Secundus ordinem mutat. Tertius minorem habet affirmantem in parte, maiorem negantem in vniuersum, clauditur in parte, & in negatione. Quartus concludit vt tertius, ex prima vniuersali, & affirmante, & secũda particulari, & negante. Sed tertia figura in parte semper colligit, ex duabus affirmantibus, & vniuersalibus, primus est eius modus affirmanter concludens, secundus negãter ex duabus vniuersalibus, sed ĩ maiori negatio, in minori inest affirmatio: tertius, & quartus primo essent similes, si in tertio maior sumeretur in vniuersum, & in quarto minor. quintus, & sextus referrent secundum si ille maiorem vniuersalem haberet, is, si ordine propositionum mutato, eam, quæ in parte est, & affirmat, vniuersalem, & affirmantem habeat, hæ igitur figuræ sunt, & hi modi habentur, quibus syllogismi conficiuntur, sed nõ satis est hanc formam teneri ab ijs, qui Rhetoricam quærunt, sed opus est scire quæ materies apta sit in eorum argumenta ingredi, fieri si quidem potest, vt fi-

gura,& modus concinnus sit,& aptus,res tamen dissona,& dissentiens,concludit apte hoc modo in prima figura. Omnis homo malus,omne lignũ homo. Omne igitur lignum homo,certe modus uerus est,sed res falsa, & mendosa,neq; enim omnis homo est malus,neq; vllum lignum est homo, oportet igitur vt vera,& necessaria colligantur in syllogismo,quare futurus orator non modo scire debet,ex quibus,& quomodo constituantur syllogismi, sed scire etiã qualia sint Enthymemata,& quo discrimine à dialecticis differant argumentis. Differunt autem in materia. nam Rhetorices materia circa probabilia,et verisimilia versatur,Dialecticæ uero circa necessaria,sed quomodo concluditur id vt scilicet,cognito dialectico syllogismo, cognoscat & oratorius?an quia Enthymema est syllogismus quidam,& de omni syllogismorum genere vniuersa dialectica tractat,vt dictum est? At quomodo cognoscemus discrimẽ,et materiem esse diuersam utriusq; facultatis,vel potius quomodo fiet ut probabile,& verisimile cognoscamus,cognito vero,& necessario?respondet Aristoteles & id fieri posse tribus comprobat argumẽtis. Primum à disciplina,est enim eiusdẽ facultatis,videre quid in quaq; re uerũ sit,& quid uerisimile,atq; probabile,alterum à nobis sumitur. Et hominum quoq; genus in ea re aptissimum est,& capacissimum veritatis, alterũ à rebus,& in rebus plurimis ea uis est,ut mentis aciem minime fugiant,& facile se percipi sinunt, cum igitur ea ratio in nobis:in arte:in re insit,ut nos doceri,ars docere,res percipi possit,nulli dubium est,quin probabile, & uerisimile quod est,ubi uerum scierimus,agnoscamus.unde etiam Plato.iam pridem inquit ò lysia dicebamus probabile istud,& uerisimile non aliter,q̃ per
„ ueritatis similitudinem fieri,similitudines autem ueri ab eo, qui ueritatem,
„ nouit,aptissime ubiq; reperiri posse ascribamus, unde Aristoteles non est ti-
„ mendum inquit,quin istud discrimen agnoscamus,quin probabile istud in-
„ ueniamus,eiusdem enim facultatis est verum,& quod accedit ad verum, dignoscere,si ergo in rebus,in artibus,& in hominibus veritatis reperiendæ facultas inest,multo magis quod verisimile est reperiri poterit. Atq; hæc argumentis referta oratio est,in qua de argumentorũ rõne, & inuentione tractatur,vt re ipsa doceamur posse nos verum,& quod proxime ad verum accedat,argumentando consequi. Cice. autem non dissimili modo argumẽta de-
„ sumpsit,suo tñ proposito. Nam neque uis,inquit, tam est acris in naturis ho
„ minum & ingenijs,vt res tantas, nisi cõmonstratas possit videre,neq; tanta
„ tamen in rebus obscuritas,vt eas non penitus acri vir ingenio,cernat,si mo-
„ do aspexerit,& alio loco,q̃q̃ non hæc ita statuo,& decerno,vt desperem la
„ tine ea, de quibus disputauimus, tradi ac perpoliri,patitur enim & lingua
„ nostra,& natura rerum,veterem illam, excellentemq; prudentiam Græco-
„ rum ad nostrum usum transferri. Cũ igitur eiusdem sit facultatis videre & verum,& verisimile, & hominum natura id patiatur, vt veritatis capax sit, & res maiori ex parte veritatem sortiantur,sequitur vt,habere sese aliquem ita,vt coniectari probabilia possit & quæ in opinione ponuntur, hoc totũ simile est illius,qui æque se habet ad veritatem,is enim est sensus illorũ verborum:qui igitur iudicare perspicienter potest, quare videtur, ita enim puto sic dicendum,qui igitur acerrime iudicabit,quid verum aut nõ verum in singulis rebus sit,idem iudicare perspicienter poterit, quid probabile aut

non probabile habeatur, vt hæc conclusio consonet ijs, quæ superius dicta sunt, concludit enim argumentum, nos posse istud probabile consequi, nam si veritas, quod difficilius est, reperiri poterit, vt probatū est tribus rōnibus, & probabilitas etiam inuenietur, quæ facilior habetur. Sed se difficiliorem, & quasi ambiguum reddidit Aristoteles, circunductus enim maxime, & ple nus est, & nescio an maior circunductio, & oratio plenior in omnibus eius operibus hac habeatur, cum dicit. Cum ergo constet artificiosam dicendi rationem. Nam cōstipata, referta, interiecta oratio est, & verbum redditio nis, & princeps dilatum est nimis, & sententia diu suspensa, accessit obscu ra locutio, & præcipue in hac cōclusione. Qui igitur. Cuius ambiguitas Her molaum sic adduxit, ut hoc modo interpretaretur. Est & illud quod dixit Hermo. Et maiori ex parte unusquisque coniector est ueri. Nam hoc non ad hominem, sed ad rem puto esse referendum, ut dicatur, & parte plurima res ueritatem indipiscuntur: se percipi sinant. non modo enim nostra ex parte notitia, sed ex rebus ipsis etiam prouenit, habet enim mens nostra naturalem conatum ad ueritatem capescendam: & res ipsam quoque excitant, & com mouent, sed qua ratione id fiat, altioris speculationis est munus, id enim in lo gicis, explicauimus. Satis est parte plurima res huiusmodi esse, ut ad ueritatē & notitiam earum nos excitent.

Cap. VII. De utilitate Rhetorices.

HACTENVS dictum est potiora artis offi cia ab artis scriptoribus fuisse neglecta, omnesq; ferè in causa extra causam adminicula quærere. Decla ratum est etiam cur intra iudiciales causas pleriq; con stiterint. Nunc q̄ utilis rhetorica sit, primū docebit ea ratio, quod natura præstantius est uerum, ac iustum, q̄ iis contraria, falsum, iniustum. Cum uero aliter, ac de beant iudicia administrentur, necesse est ueritatē, & iu stitiā obrui, q̄ alioquin futuræ sint malis obnoxiæ, nisi uiribus eloquentiæ uindicentur: hoc uero plenū turpi tudinis est, & dignū reprehensione. Iam quidem non nulli sunt, quos difficile sit psuadere, si exquisitas scien tiæ rationes certis conclusionibus attuleris. Quoniam huiusmodi oratio, quæ scienter tractatur, doctrinam potius redolet, q̄ persuasionem: in qua hoc fieri nullo

modo poteſt, ſed neceſſe eſt, ſecundum omnium in-
tellectum loqui, ut ex communibus locis ducantur ad perſuadendum argumenta, & ſermones, orationeſque ita habeantur, ut quemadmodum in topicis docuimus ad conſortium, congreſſumq; multorum, quam fieri poteſt maxime accommodentur. Præterea expedit ſcire, & poſſe perſuadere cõtraria: quod & in ſyllogiſmis eſt utile, non ut utrumq; pro arbitrio, & libidine faciamus. Sit enim uir malus, qui turpia, & flagitioſa ſuadet: ſed tum, ut ne hoc quoq; quale ſit, ignoremus: tum uel propter ſolum hoc ut in aduerſario ea facile deprehendamus, & diſſoluamus, ſi fraudulenter utatur. Nulla quidem ars eſt, quæ contraria probet præter Dialecticam, Rhetoricamq;. Cæterum q̃q̃ facultates illæ in contrarias partes æque diſputent. Non tamen ſubiectæ res, æque ſunt omnes uendibiles, neq; ad demonſtrationem perinde, & probationem idoneæ. Nã ea, quæ uera ſunt, & quæ natura præualent, ferè commodius aliquanto concluduntur, & facilius perſuadentur. Et hercle ſi turpe eſt hominem ſibi ipſi corpore opitulari non poſſe, quantò turpius eſt nõ poſſe locutione? Cum locutio peculiarior homini habeatur: q̃ uſus roboris, & uirium corporis? Quãq̃ uero in utramq; partẽ ualent arma facundiæ, & magna quoq; interdum incõmoda ciuitatibus importantur per diſertiſſimos homines, qui copia dicendi peruerſe abutuntur. Non tamen eſt dicendum, idcirco malum, quo bene uti licet. Nam hoc quidem modo cætera quoq; bona nõ erunt. Cum eiuſmodi omnia habeãtur, excepta uirtute, ut ad malos uſus conuerti, retorqueriq; poſſint: atq; ea præſertim

quæ

quæ utilissima, & commodissima existimantur in uita Robur, Valetudo, Opulentia, Imperia. Quamobrem solent multum prodesse, qui ita se armant iis bonis, ut ad iustitiam, & honestatem utantur: contra multũ obesse, qui ad impotentiam, & iniuriam referunt.

Cap. VII.

HACTENVS dictum est potiora, Auerrois primum proemij caput hucusq; protulit, in quo q; necessarium fuit artem cõscribere, & ad quam scientiam, uel artem opus esset hanc facultatem referri, explicatum fuisse dixit, nos propositum hoc generale subdiuidentes, ut distinctius res haberetur, plures huius proemij partes effecimus, ne uero contẽtionis cupidiores, q; ueritatis uideamur, cõmodum, & tutum arbitramur, in ijs præsertim autoribus, qui ingenio, & eruditione ualẽt, quantum fieri potest, ut per ipsos ipsorum uerba interpretemur: multi enim inconstantes, & parũ circũspecti sunt, qui interdum, quod pollicentur, nõ exequunt, interdum aut minus, aut plus, q; receperint, præstant, sed qui ex arte scribunt, nihil postea colligunt, quod nõ prius seruerint, quæ res mira in Aristotele semper fuit, cuius ordinis uirtus egregia, & diuina semper habita est. Concludit igitur breuiter, quæ copiose, supra dispersit. Hactenus inquit dictum est potiora artis officia ab artis scriptoribus fuisse neglecta. Triplici enim errore ducti sunt Rhetores: & dicendi magistri, nam & quod proprium est artis reliquerunt, additamenta solum sectantes, & Dialecticam ignorauere, & eam tantũ partem Rhetoricæ persequuti sunt, quæ esset animorum perturbatrix, atq; ita se artem uniuersam edidisse putabant. His habitis De utilitate atq; usu Rhetoricæ tractat: Vtilis inquit est Rhetorica, & laudabilis quia ueritatem extollit, quæ alioquin tum ignorantia iudicum, tum aduersariorum calumnia depressa succumberet, quæ res non modo nobis detrimẽto, sed dedecori summo esse potest, quod si de re nostra nõ sumus solliciti, debemus saltem pro existimatione, & dignitate pugnare. Vtilis ergo Rhetorica est, primum quia præstantiora sunt, quæ uera, & iusta sunt, quam contraria, cum uero res agatur cum ijs, qui facile in deteriorem partem dilabuntur, ne obliqua iudicia fiant, & nobis quod nostrum est eripiatur, summa etiam ignominia adiũcta, opus est, ut nobis arma illa comparemus, quibus tuti, & tecti ab insolẽtia, & fraude viuamus, sed nil cõmodius, nil tutius est, huiusmodi ciuili, q; eloquentia tellure quod ex secunda utilitate magis patebit, nam dicendi omnis ratio in medio posita est cõmuni quodam in usu, atq; in hominũ more, & sermone maxime uersat, ut in cæteris id maxime excellat, ut ait Cice. quod longissime sit ab imperitorũ intelligẽtia, sensuq; disiunctum, in dicendo autẽ uitiũ uel maximum est, à uulgari genere orationis, atq; à consuetudine cõis sensus abhorrere, ratio autẽ est quemadmodũ hoc loco, & subtilius in prima philosophia dicitur, quoniã diuersa sunt hominũ ingenia: nõnulli in omnibus, quæ dicunt exactissimas, & exquisitissimas rationes quærunt, nõnulli uero id abnuunt,

nec adduci possunt, vt ijs adhereant, quæ illo modo probantur, sed libentius audiunt, & facilius recipiunt ea, quæ in cõsuetudine posita sunt, nã consuetudo ferè altera natura est, ægre aũt à natura quisq; sua discedit, cũ igitur inter rem, quæ cognoscitur, & eum qui cognoscit, proportio quædã intercidat, sequitur, vt quemadmodũ varietas naturæ, habitusq; diuersitas summa est, ita cognitionis, perceptionisq; uarius modus habeatur. Quoniã uero cõsuetudo similẽ naturæ habitũ facit, ideo cõsueta notiora sunt, & facilius recipiuntur, quæ res maxime ostendit ex quibusdã legibus antiquorũ, quę, cũ consuetudine inualuissent, fabulosa, & inania quædã ad terrorẽ conficta populis iam facile persuadebant. Quare nulli dubium est, quin, ut quisq; maxime affectus est, ita libẽtissime recipiat, eo modo, quo affectus est, omnia, quæ dicunt, hinc alij delectant exẽplis, alij testimonio poetarũ, nonnullis, ea q̃ multos torquet, exacta ratio placet, torquet aũt multos uera, & exacta probatio, aut quia imbecilla est illis ingenij uis, & obtusa, aut quia quasi calculũ de rebus exiguis arbitrantur tam subtilẽ rerũ inuestigationẽ, & quemadmodũ illiberale, & sordidũ putant esse in pactis, & cõtractibus, si minima quæq; nimis subtiliter ponderentur, ita idẽ fieri in sermone putãt, quare necesse est, utileq; admodum moneri quemq;, quo nã singula mõ suscipienda sunt, nã ut idem Aristoteles in tertio primæ philosophiæ dicit, nõ idẽ est modus ad omnium cõgressiones, sunt enim qui persuasione indigẽt, sunt & quibus adhibẽdą est uis, ut igitur ad rem nostrã reuertamur, cũ vis omnis dicendi in usu cõi posita sit, et in cõgressione hominũ, & ad popularẽ intelligentiam accõmodata, nõ decet hoĩes uulgi opinionibus assuetos altissimis rerũ causis, & profundissimis rationibus inducere, nõ enim hæc imbutis errore animis inserẽda sunt, nã persuasio contra eas res, qbus assueti sumus, omnino uilescit, nec tam parua tpis usura sufficit ad docendã, & ostẽdendã ueritatẽ. Quare ijs rebus utendũ est, quæ dicenti, & audienti cões esse iudicant, hmõi autẽ sunt, q̃ suaderi possunt, & pbabilia, q̃ ad hominũ cõgressiones maxime spectant. Cõgressiones Cic. ἐντεύξεις interp̃tat̃ συνόλων... dixisset Pla. Atq; hęc est scda Rhetoricæ utilitas, q̃ Dialecticæ quoq; cõis habet, ut patet primo Top. Tertia uero est in cõtrarias partes suã posse proferre sñiam, non aũt ut utrumq; pro arbitrio efficiamus, sed ut alio, atq; alio tpe, quod utile, quod ue æquum sit, & honestũ persuadere ualeamus, nã Plato nõ ob ipsum, quod scribat, uel dicat, quemq; esse uituperandũ dicit, sed illud est turpe, turpiter, ac male loq, & scribere. Quẽadmodũ Eleates Palamedes, qui artificio suo efficere solitus erat, ut eadẽ auditoribus & similia, & dissimilia, unũ, & multa, permanẽtia, & fluxa uiderentur. Gorgias quoq; ad oẽm questionẽ se respõsurũ professus est, et nõ inanẽ se dimissurũ auditorem, nihilq; noui p multos annos à se q̃situ fuisse dixit, in qua quidẽ re uis oratoria declaratur, ut merito ἀντίχρησιν nomẽ sortita sit, qđ possit, ualeatq; cõtrarias partes tueri, nõ ut utrumq; faciat, sed quod iustũ est, ut persuadeat. Quare necesse est inquit Pl. eũ, qui recte dicturus sit, uerã in ea re, de qua loquit̃, intelligẽtiã, et uerũ sensum habere, nam cũ orator boni, maliq; ignarus, boni maliq; ignaris, & similiter affectis persuadeat, de malo, perinde, ac bono sit edisserẽs, uulgiq; opiniões quodã quasi aucupio captans, mala pro bonis inducet, aut bona pro malis p̃suadebit ignorans. Posse igitur cõtraria tueri artis est tum Rhetoricæ, tum Dialecticę, quã

rem ſiquis ꝓpterea dãnet,quod artis cuiuſuis munus ſit unũ tueri partẽ, audiat quæſo is Ariſtotelẽ hoc fieri multorũ culpa clamantẽ:præterea in materia multũ eſſe diſcriminis aſſerentẽ,nã mediocris orator, qui iuſtũ defendit, oratori ẽt ſummo iniquã cauſam ſuſcipienti reſiſtet,tãti refert à ueritate ſtare. Sed nonne artes oẽs & ſcientiæ in oppoſitũ ualent?Valẽt,quidẽ,ſed alterũ ex oppoſitis,& id,quod melius eſt eligũt,ueritas enim pfertur,ꝙ tum ſui,tũ obliqui directio eſt,ſed Dialecticus,et Rhetor ſuas uterqꝫ facultates ad utrãqꝫ rõnẽ ſolẽt accõmodare:vel ob id,quod iniquorũ rõ noſcenda eſt,vt ait Fab. ut melius æqua tueamur. Atqꝫ cũ natura,multa nobis cũ cęteris animãtibus, cõia dederit,ſermonẽ vero homini propriũ eſſe uoluerit,ſi turpe eſt corporis ui minime ſeſe poſſe tueri, & iniurias propulſare,nõne turpius eſt ſermone, qui peculiaris maxime hmõi eſt,ſeſe nõ poſſe defendere?Quare utilitati annexa eſt honeſtas,neqꝫ id cõtra nos facit,qđ multa icõmoda, p diſertiſſimos hoĩes ciuitatibus ſint importata,quod lacedæmonñ oẽm penitus eloquẽtiam ex urbe illorũ expulerint,nãqꝫ hoc cõe eſt rerũ multarũ,quarum uſus homi nũ probitati cõmendatus maximas pbuit,& certiſſimas utilitates,in hoc genere ſunt pcioſiſſima quæqꝫ,robur,opes,amicitiæ,gratia,copiæ, & hmõi,ꝗ ſi improbis,ac ſeditioſis cõtingãt,nihil eſt ñs pernicioſius,nihil miſerius humano generi,nã inopes lacerant,iudicia ſubuertunt,boni contaminant,oĩs regnat iniuria,oĩs uis,omne malũ dñatur,ſed nõ artes,nõ uires,at artifices, & abutẽtes ñs,accuſandi ſunt. Ars enim ſuapte ui boni cuiuſdã particeps,& effectrix eſt,ut aperte Pl. & Ariſto. atteſtant. Quapp eloquẽtia ſapientiæ cõiuncta uirũ bonũ efficiet,qui neqꝫ alios decipiet,nec ſe decipi ſinet ab alñs. Tãtã uero eſſe oratoriæ facultatis dignitatẽ Pla. putat,mõ qđ iuſtũ eſt perſuadeat, ut cũ regia dignitate cõicantẽ illã affirmet,cũqꝫ is oĩa referret,quo referenda ſunt,altius,& ſublimius,ꝗꝫ ꝗ uis alius aſpiciẽs,hęc de uſu Rhetori. in Phędro

» cõmemorat. Hæc ſine ſummo ſtudio,ac labore minime cõſequemur, in quo
» nõ decet prudẽtẽ uirũ ea de cã elaborare, ut ad hoĩum gratiã loquat,& agat,
» ſed ut poſſit ꝗ dñs grata ſunt eloqui, & ſingula ꝓ uiribus gratioſe perficere,
» nã qui nos ſapientia,& prudẽtia ante cellunt ò lyſia, dicũt,nõ oportere curã
» eius,qui ſaperet,in eo eſſe,ut cõſeruis ſuis(ſic enim hoĩes uocat,quaſi oẽs uni
» dño,ac deo ſeruiẽtes)niſi ꝗtũ ſit opportunũ ſatiſfaciat,& gratificet,ſed dñis
» bonis eſt obtẽperandũ,& ñs,qui ex bonis orti,et progeniti ſunt:hęc ille diui

no quodã ſpiritu afflatus edidit,ut nos ad ſummũ illud bonũ,quo tẽdũt,colli mãtqꝫ oĩa,exhortaret,nã rerũp. ſinẽ ĩ dei cultu poſitũ eſſe uoluit. Quare licet in utrãqꝫ ptẽ ualeãt arma facũdię,nõ tñ ẽ æquũ id hẽri malũ,qđ bñ uti licet.

Cap. VIII. oratoris officium non eſſe perſuadere, item oratorem oportere cognoſcere & quæ probabilia ſint, et quæ probabilia videantur.

EXPLICATVM eſt Rhetoricam eo modo, quo & Dialecticam circa vnum rerum genus verſari nõ poſſe,dictũ eſt ẽt de vtilitate. Nũc illud obiter manifeſtũ puto, oratoris non videri neceſſariũ munus

atq; officium persuadere, sed inuenire, & colligere ea, quæ in quaque re apta sint, & apposita ad persuadendũ: quod quidem & reliquæ habent artes. Nã medici officium non est curatione sanare: sed curare ad sanandum apposite, id est curando eatenus progredi, quo licet. Fieri siquidem potest, vt quanquam nulla ratione aliqui queant sanescere, diligenter tamen, & scite curentur. Ad hæc & illud constare arbitror, eiusdem artis, & facultatis esse intueri, & nosse quid nam sit vere probabile. Et quid non vere quidem, sed quod videatur esse probabile. Quod & dialectica facit, ea ad vtrumque syllogismum suas præceptiones accommodat, & ad verum, & ad eum, qui videatur verus, nam verba captare, calumniariq; non artis est vitium, sed voluntatis, atq; propositi. Est tamen differentia, quod licet tam ii, qui facultate, atq; scientia, quam ii, qui voluntate periti dicendi sunt. Rhetores, oratoresq; appellantur. Illic vero discriminantur nomina. Sophista enim nõ potest quis esse, nisi animo, & voluntate. Dialecticus non extimatione voluntatis, & animi, sed ratione facultatis, & scientiæ nuncupatur.

FINIS PROEMII.

Cap. VIII.

EXPLICATVM est Rhetoricam. Antequam progrediamnr res ipsa monet, vt quid conueniunt inter se, quidq; differant hæ facultates, ostendamus, nam nec repetemus idem sæpius, nec digrediemur amplius. Rhetorica igitur, & Dialect. in hoc primum consentiunt, quod sermone reciproco vtuntur, ad alios enim referuntur, quod non accedit demonstrati, qui rationem colligit, nec respõsionem expectat: hinc etiam commune habent, quod nullo certo, ac præfinito rerum genere continentur: sed & vsus earum communis est omnibus, & res omnes pariter utriq; subijciũtur, quadantenus, vt dixit Aristoteles I principio, id est quatenus persuaderi, ac pro-

babiliter ostendi possunt. Ambæ ex communibus colligunt, non ex proprijs, & in re ipsa positis: ambæ in contrarium valent, & ita propinquæ sunt, vt ex eadem propagine, vt ita dicam, videātur educi, quāq; hoc ipso inter se differunt, quod licet oratoria vis nullis terminis circumscribatur, plus tamē operæ in ciuili materia ponit, at dialectica in hoc ampliores habet fines. Deinde illius oratio non interrupta, sed perpetua, & sequens habetur. Dialectica vero concisa, & interpellationibus obnoxia est, habetq; infinitas quæstiones, quas θέσεις græce proposita latine dicimus, verbi gratia, cum quæritur de origine mundi: & naturæ primordijs, de figura cœlestium, & diuinorum corporum, & de vniuersi collocatione. Rhetorica vero finitas habet causas, et in personarum discrimine, locorum commoditate, temporum occasione, causarumq; connexione positas, ὑποθέσεις græce causæ, vel cōtrouersiæ latine vocantur. Demum latior vna est, altera vero pressior, tum dictione, tum etiam locis, à quibus suas vtraq; probationes orditur, licet vtilitas eadem ad hominum congressiones vtriusq; iudicetur, & id, quod hoc loco ait Aristoteles, instrumenta, & munera eadem, nam & in Top. ait de dialectica loquens.

„ Hanc facultatem ita demum nos omnibus numeris assecutos cognoscemus, si quo modo Rhetoricam, & medicinam, et reliquas facultates eiusdem generis, eodem & hanc complexi fuerimus, hoc est cum fecerimus ex ijs, quę pertineant omnia, quæcūq; optio nostra fuerit: alioquin nec oratoris, semper erit, vt persuadeat, nec medici, vt sanet; sed si nihil prætermiserint, quod ad rem suam pertineat, abunde, & copiose eos facultates illas indeptos existimabimus, hæc Aristoteles à quo Fabius. Tendit inquit ad victoriam, qui dicit, sed cum bene dixit, etiam si non vincat, id, quod arte cōtinetur, efficiet: nā & gubernator vult salua naui in portum peruenire, si tamen tempestate fuerit abreptus, non ideo minus erit gubernator, dicetq; motū illud. Dum clauum rectum teneam: & quæ sequuntur. Medicinæ etiam finis non est curatione sanare, sed curare ad sanandū apposite, id est eò usq; curando, medendoq; progredi, quo licet. Fieri siquidem potest, vt qui sanari nulla ratione possint, curari tamen diligenter possint, hæc hactenus se dixisse Aristoteles ostendit, & vlterius illud additum est, ex ipso orationis filo, (ita enim intelligo illud,) ad hæc & illud constare arbitror pertinere ad oratorē, non modo quæ probabilia essent, sed quæ probabilia videantur. Nā quemadmodum Dialectici est, non eum modo syllogismum quærere, qui purus sit, & incorruptus, sed etiā eum, qui mentiatur, & non sit syllogismus, ita Rhetoris est scire, quæ reuera, & pura sunt probabilia, vel suasibilia, & quæ ad hæc proxime accedunt, sed qūo ex ipso orationis filo id consequit? An quia, vt dictum est superius eiusdē facultatis esse, & verū, & verisimile perpendisse, ita quāq; hoc loco possumus affirmare oratoris esse, noscere, & probabile, & quod probabili simile sit, nā hic nullū discrimē facio inter ἔνδοξον, & πιθανὸν id est pbabile, & persuasibile: quāuis πιθανὸν id est persuasibile magis ad Rhetorem, ἔνδοξον id est probabile magis ad Dialecticū spectet, cæterum sua vi quod probabile est, & persuasibile neq; verū, neq; falsum est, sed interim verū, interim falsum, multa enim sunt vera, q̄ non sunt suasibilia, vt si debilis, & imbecillus, valentem, & robustum verberaret. Facit autem mentionem de Sophista hoc loco Aristoteles, qui locus est obscurior aliquantum, quāq; vt commode interpretari

possit, nisi ad consuetudinem Aristoteliam animaduertas, sed vt expedite res
,, tractetur, verba eius sunt apponenda. Neque propterea putandus est Sophi
,, sta, qui Sophisticas cauillationes edidicit, quia Sophistam non facultas, sed
,, voluntas facit, est tamen differentia nonnulla, quod tam ij, qui facultate,
,, atq; scientia, quàm ij, qui voluntate periti dicendi sunt, Rhetores, atq; orato
,, res appellantur illic vero, id est in Dialectica discriminantur nomina: So-
,, phista enim non potest quis esse, nisi animo, & voluntate, Dialecticus nun-
,, cupatur non extimatione voluntaris, & animi sed ratione facultatis, atque scientiæ. Dixerat Aristoteles quod quemadmodum Dialecticus tam verũ, quàm apparentem syllogismum venatur, ita Rhetorem tam probabilia, quàm quæ videantur probabilia quærere. Ne vero quis putaret tum dialecticum ἀπατᾶν hoc est maximam voluptatem capere in decipiendo, tum Rhetorem in mala suadendo. Distinguit nomina, & vocabula quibus vocari debeant, tum dialecticus mentiens, tum Rhetor decipiens, & inquit, eum, qui in dialecticis communire syllogismum sciuerit, eamq; facultatem habuerit, vt dignoscat quid, quo ve modo concludat, proprio, ac directo nomine dialecticũ vocari, qui vero electione, vitæq; proposito sit talis, vt fallar, eoq; syllogismo, quem nouerit, abutatur, is recte Sophista nominabitur. Neque propterea putandus est Sophista, qui cauillationum, & decipularum notitiam teneat, sed qui volens vtitur, & aut ostentationis, aut quæstus causa philosophetur, quare aperte constat, quod non artis est vitium, sed voluntatis, atq; propositi rem manifestam calumniari. Vnde verus Dialecticus, cum suis de rebus sermonẽ facit, ea inquirit verisimilia, quæ proxime ad veritatem accedant, Sophistæ vero quicquid possunt, assumunt, vt irretitos homines deceptionum laqueis, & transuerberatos argumentorũ acculeis, spiculisque detineãt. Contra quos inuehitur Pla. eos crabronibus conferens, qui relicto aculeo infixo discedunt. Qui igitur facultatem sequitur Dialecticus, qui vero voluntatem attendit, Sophista nuncupatur. Quæ res in Rhetorica non est similis, nam Rhetor, qui voluntate, vel libidine ducitur, nõ appellatur Sophista, sed uterque, hoc est, & qui propositum sequitur, & qui arte nititur Rhetor uocatur, ita tamen, ut qui arbitrium, animumq; sequitur, Rhetor ex arbitrio, & proposito nominetur, qui uero artificio, scientia, uel facultate sit talis, Rhetor secundum scientiam dicatur. Huius discriminis auctor, & inuentor Aristoteles putandus est, nam cum quid suo marte, suoq; arbitratu nouum profert, ijs uti particulis consueuit Esto: Dicatur: intelligo: quæ uerba legibus sanciendis accommodantur, nec ab re ijs utitur Aristoteles, quasi nouas dictionis leges imponat, hoc passim obseruauimus: in primo de enunciatione, ubi agit de affir. & negat. In primo posteriorum, ut alibi. Sed de Sophista parum digrediamur dicẽtes, Sophistam quidem primum fuisse dictum, ut nõ ignominiosa foret appellatio. quod ex Platone, & ueteribus aliјs aperte constat. Aristoteles autem in quarto de moribus hoc modo ait.

,, Qui res maiores efficit, quam sint, si hoc gratis efficiat, nul acq; de causa,
,, malo quidem similis est, & scelerato uiro nemo enim nisi malus mendaijs
,, delectatur. Sed certe plus uanitatis habet, quàm malitiæ. Quod si quippiam fal
,, lendo intendit, & simulando quærit, qui honorem, plausum & existimatio-
,, nem uenatur, minus uituperandus est, quemadmodum qui se præfert, & ta-

„ ctat, vt auram vendicet popularem, qui vero argẽtum, & quæ ad argentum
„ attinent fallacissime se venditando, apetit, is turpior, & impudentior haben-
„ dus est. Non est autem ostentator is, qui habet, vnde se ostentare queat, sed
„ qui hoc elegit, nam & habitu, quem electio consequitur, & re ipsa huiusmodi
„ modi est ostentator, quemadmodum qui totus ex fraude, & mendacio com-
„ positus est. mendax enim falso gaudet, ostẽtator autem vel honore, vel q̃stu.
„ Qui ergo honori suo velificatur, sibiq; plausum quæritat, is ea fingit se ha-
„ bere in quibus morũ laus, & fortunæ commẽdatio esse potest, qui autem lu
„ cro captatur, ea sibi vendicat, quorũ vsus alijs necessarius est, & quorũ frui-
„ tio ad proximos pertinet, ita tñ, vt latere possit, an id ipse p̃stare queat, nec
„ ne, hinc se pleriq; medicos esse profitentur, pleriq; ariolos, et vates egregios,
„ quibus in rebus vitium non tam facile carpitur. hęc Aristoteles, quæ omnia eleganter, & venuste à Platone obseruata sunt antea, dum Sophistas, et Rhetores iactabũdos inducit, & præsertim in Gorgia vbi Polus, & Gorgias mirum in modũ se ipsos laudãt. quos conuicit Socr. ironia quadã, in qua qui excellunt mores habent elegantiores, nõ enim cupiditate lucri sibi detrahũt, sed vt tumorem, fastũq; fugiant insolentem, sed hæc alias. Sophista igitur dicendus est qui vitæ instituto hmõi est, vt fallat, quod etiam in Topicis declarat
„ Aristoteles hoc modo. Nullus enim eò quia possit aliquid earum rerũ turpiũ
„ scilicet præstare, cognominandus est talis, id est turpis. Nã & Deus, & pro-
„ bus homo potestatẽ hanc hñt, vt mala faciant: non tñ tales sunt. vitiosi enim
„ omnes propter propositũ dicunt. Item paulo inferius. Nam neq; qui propo
„ situm quidem habet, sed nõ potest exequi, neq; itẽ qui potest quidẽ, sed pro-
„ situm non habet, calumniator, & veterator putat, sed qui vtrum q; obtinet.
„ Sed illud torquere nos potest, qua rõne dictũ sit ab Aristotele ad eandẽ scientiam pertinere & verũ, & quod vero simile sit, cũ diuersas esse hoc loco statuat notitiæ species Dialecticã, & Sophisticã? An quia Sophistarũ disceptationes cũ eo tendunt, vt gloriã, vel lucrũ captent, separant à Dialecticis. Cũ vero ibi persistunt, vt solũ tentando aliquid quæritent, ad dialecticos referuntur, an quia nõ ars, sed propositũ videtur, veritas autem sui, et obliqui iudex est? Cæterum Philostratus inter Sophistas Demosthenẽ posuit, et Æschinẽ, vterq; enim gloriatus est, se dicendo effecisse, vt iudices illis, quod petijssent, concederent, Cicero vero vult Sophistã mediũ esse inter Rhetorem, & oratorem, nam Rhetor præceptor artis, dicit orator qui in senatu, & in iudicijs, & passim loquitur, nominatur, Sophista vero apud quem dicendi exercitiũ discatur. Atq; hæc sunt, quæ docti homines de Sophista sentiunt. Illud aũt non est prætereundũ, quod dixit Aristote. Quod & dialectica facit, ea ad vtrũq;
„ syllogismũ suas præceptiones accommodat, & ad verũ, & ad eũ, qui videat
„ verus. Cũ supra dixerit eiusdem artis, & facultatis esse intueri, & nosse, quid nam sit vere probabile, & quid non vere quidẽ, sed quod videat esse probabile. Namq; artificiũ quoddam cernitur hoc in loco, siquidẽ cũ de dialectica mentio fit, ponitur eius instrm, cum dicitur syllogismus, & qui videat syllogismus: sed vbi de Rhetorica loquitur, ponit eius materiã, probabile scilicet, & id quod ad probabile proxime accedat, & hæc de proemio dicta sint.

EXPLICIT PROEMIVM.

Cap. I. quid ſit Rhetorica.

NVNC iis rebus breuiter conſtitutis inſtitutionem noſtram aggrediamur dicamusq́ue quo nam pacto, & quibus rationibus conſequi poſſimus ea, quæ ſunt à nobis propoſita ad docendum. Itaque tanquam à capite orſi definiemus primum quid ſit ea ars, cuius præcepta tradituri ſumus. Deinde ad reliqua proficiſcemur. Rhetorica igitur eſt vis, & facultas percipiendi, inueniendiue, quid in quaque re poſſit eſſe perſuaſibile, hoc nullius alterius artis eſt opus: quippe cum reliquæ facultates omnes, atque diſciplinæ vim quoque ſuam docendi, perſuadendique circa vnam quampiam rem ſubiectam obtineant. Medicina circa ſalutaria, & inſalutaria, Geometria circa eas affectiones, quæ magnitudinem ſpectant: Arithmetica circa eas, quæ numeris adiunguntur. Eadem ratio in cæteris quoque artibus & ſcientiis omnibus reperitur. At vis oratoris, profeſſioque ipſa benedicendi hoc ſuſcipere, & polliceri videtur: vt in omni re quæcunque prope dixerim, poſita ſit: quicquid erit in quaque, quod probabile videri poſſit, elicere ſciat, atque perdiſcere. Proinde merito ſolemus aſſerere. Ius oratoriæ facultatis nullo rerum genere definitum, nullis terminis, aut limitibus circumſcriptum eſſe.

Nunc iis rebus breuiter conſtit. Cap. I.

MOS eſt certa ſcribendi ratione, ac lege doctorum hominum confirmatus, vt omnis de aliqua re ſuſcepta inſtitutio, ab eius rei, qua de agitur, diffinitione incipiat, niſi quid ambiguum allatum ſit, nam prius diſtinguenda eſt nominum ratio, mox de qua ſignificatione habeatur ſermo, explicare oportet, vt ad eam intuentes propria diffinitio, accommodetur, quod mirifice omnibus in locis obſeruauit Ariſtoteles. Et hoc præcipue loco, vbi vtrumq́ue efficere oportebat. Nam, ſiquis ad ea, quæ initio dicta ſunt recte animaduertat duplicem eſſe Rhetoricē cognoſcet, alterā,

quæ

quæ nulla certa lege,ac præceptione artis contineantur, Alteram, quæ artificio,& ratione compararetur,ac priorem illam vel natura,vel consuetudine teneri,nempe indocti, Barbari,& serui, vt inquit, Tysias,pro se cum loquuntur.aliquid dicunt simile principio,narrant,probant,refutant, & quod vim habeat Epilogi deprecentur:cui quidem insitæ facultati si accesserit exercitatio,& consuetudo facilius,& rectius agetur,quæ cum ita sint,cūq; de ea nūc parte instituta sit ratio,quæ ad artem pertinet,non ab re huius diffinitio prę posita est. Neq; vero,aut posse,aut debere hanc artem,aut noxiam,aut malam esse contēdendum est,cum nulla sit ars,quæ non tendat ad aliquem finē vitæ vtilem,& opportunum,quæq; vera non sit, & firma, constantiq; ratione probata. Si qui vero sunt,qui abutantur ipsa,ad gratiam, & voluptatem lenocinio quodam verborum,& fuco,non autem ad id, quod iustū est, ostendendum,hij sane non Rhetoricam habere dicuntur,sed adulatricem quandam,& illiberalem peritiam, quæ falso artis nomine appelletur. sed nos ad rem. Absoluto Proemio Rhetoricam definit Aristoteles ex præcepto: tanta enim est definitionis vis,vt nihil fere in tota arte de aliqua re suscepta contineatur,quod virtute in eius definitione non insistat. Hinc propositionum seges vberrima,hinc solutionum campus amplissimus,hinc proprietatum dignoscendarum certissimum vestigium comparamus. Cæterum ea lex obseruanda est,vt rei definiendæ proximū genus ponamus,ad quod quasi caput, res ipsa referatur,mox discrimina serie accommodanda sunt, quibus res ea, differre ab alijs ostendatur,eatenus autem progrediendum est, quatenus circumscripta,& suis quasi terminis contenta videatur. Nollumus autem breuitatis auentes omnes artis definitiones afferre. Sed Aristotelem interpretantes,Aristotelis definitionem sequemur. Ostendemusq; duo maxime necessaria. Primum definitione illa Rhetoricam facultatem à cæteris seiugari. mox in ea fere contineri oīa vel re ipsa,vel virtute,quæ in arte uniuersa cōtinent.

Definitur igitur Ars non ab euentu, vt multi,sed à propria vi, vt
boni arbitrantur,& præsertim ex Aristotelis sententia,
vt ex eius sermone patet,hoc modo.

" Rhetorica est vis,& facultas percipiendi,inueniendiue quid in quaque re possit esse persuasibile. Rhetoricæ nomen latinorum vsu iam tritum, Romanæ,& latinæ potestatis particeps,effectum est:oratori maximo, de artis suæ nomine credatur. Rhetorica igitur est facultas,aut vis. Ecce genus, ad quod Rhetorica intuetur. Vim vero,& facultatem Greci, Arabesq; intelligunt, quicquid in contrarium valet,vnde & Poetæ eidem Numini tempestati,& tranquillitatis inferendæ vim præbent,idem immittere,& reuocare ventos Aeolus valet. Atq; hæc prima est conditio facultatis. Altera est,quam ponit Auerrois,vt non necessario sit finem illius actionem propriam sequi: non tamen propterea oratoris nomen fortunæ subijciendum est, quemadmodū exposuimus,vt si non persuadeat,orator minime dicēdus,uocandusq; sit. Licet igitur orator,qui potens dicitur,non indipiscatur fine suo propriā actionem id est licet non persuadeat,& in suam sententiam audientes adductos non dimittat,orator tamen est dicendus,& vi,facultateq; dicendi præditus appellādus, Rhetorica igitur facultas est. At hoc non est satis, quandoquidem aliæ res à Rhetorica hoc nomine appellentur, Dialectica enim,medicinaq;,et aliæ

huiusmodi facultates dicuntur. Adde quod sequitur. Percipiendi uel inueniendi. At neq; hoc satis, licet enim hoc discrimine Rhetorica separetur ab ĳs facultatibus, quæ non considerant, vel inueniunt, conuenit tamen cum alĳs quibusdam, quæ inueniunt, et considerant, quare ut ab ĳs quo que disiungatur, appingenda etiam illa discrimina sunt, quibus circumscribi, ac definiri possit, quare additur, quid in quaq; re possit esse persuasibile. in quaq; re, id est in quocunq; rerum genere, decem enim sunt rerum genera summa, ad quæ omnia tanq̃ ad fontes respiciunt suos, nos ea in dialecticis exposuimus, atq; hæc sunt, substantia: quantitas: qualitas, relatio, situs, habitus, actio, perpessio, vbi & quando, hæc igitur dicendi facultas munus sibi hoc arrogat, ut inueniat, quicquid singulis in rebus possit apte, & commode ad persuadendum induci, multa enim vera sunt, quæ persuaderi facile non possunt, quemadmodum illud, quod superius allatum est de timido, & robusto, imbecillo, & audaci. cum igitur artes reliquæ, & scientiæ omnes aliqua ratione persuadeant, nam singulæ circa res sibi subiectas persuadẽt, ideo non in una aliqua re, sed in omnibus persuadet orator. Quod & Plato in Gorgia ostẽdit, duas cogens fateri esse persuasiones alteram, quæ absq; scientia rei vlla fidem præstaret. Alteram, quæ scientiam pareret, nec idem volebat esse credulitatem, et scientiam, nam hæc nunq̃ fallit, illa interdum. Quod autem huic deffinitioni obĳci nequeat illud, cõmune adhuc, quod Gorgiæ, Hipparco: et sophistis reliquis obĳciebatur, unde uel addere, uel demere, uel immutare aliquid à Socrate cogebantur, iam patet ex uerbis Aristotelĳs, nam inductione ostẽditur singulas quasque artes circa unam sibi subiectam, ac certam rem maxime uersari, prœter hanc, & Dialecticam facultatem. Nollo autem nunc aduocare illa, quæ, qui nouere, negligent, qui ignorant, non capient, Rhetoricam scilicet quemadmodum & Dialecticam esse de ĳs, quę posteriori notione intelliguntur, notiones autem has comparatione formari, intelligentiæ nostræ officio, & potestate, quæ omnia sunt à nobis in his commentationibus explicata, quas in Porphirium labore, quidem, & sudore multo edidimus. Explicata deffinitione uideamus reliqua.

Cap. II. Duo esse argumentorum genera, unũ, quod artificiosum dicatur. Alterum, quod artificio careat.

DVO uero sunt genera argumentorum, quibus probamus uera esse, quæ dicimus, id est quibus fidem facimus. Artificiosum unum, sine artificio alterum. Sine artificio quod est, uendicat sibi eas res, quæ non excogitantur ab oratore, sed in re, & causa positæ, & extra rationem dicendi acceptæ ad oratorem defe-

runtnr. Vt tabulæ, testimonia, quæstiones. Artificiosum appello earum rerum, quæ ex ipsa causa trahuntur, totæq; in disputatione artis, & inuentione oratoris collocatæ sunt. Ita superiore genere de tractandis argumētis: in hoc de reperiendis agendum est.

Cap. III. Tres artificiosi generis species, quibus persuadetur.

OMNIS autem ratio earum rerum, quæ ab oratore pariuntur tribus ad persuadēdum speciebus absoluitur. Prima posita est in commendatione morū, & vitæ eorum, qui causas agunt. Secunda accommodata est ad eorum animos, apud quos dicitur, afficiendos. Tertia in ipsa oratione constituta est, ut probemus, aut probare videamur vera esse, quæ defendimus. Commendatione morum, et vitæ persuadere solemus. Cum ita instituitur oratio, vt digni esse videamur, quibus fides adhibeatur. Est enim natura comparatum, vt probis, & honestis viris vehementius, celeriusque credamus: non solum in iis rebus, quæ certæ, exploratæq; sunt, sed etiam omnino in iis, quæ in vtranque partem asseruntur opinionis arbitrio. Plane hoc assequi, & mereri debemus, non extimatione, aut opinione præsumpta, quæ de moribus, & institutis nostris habeatur, atque eo iudicio, quod orationem præcesserit, sed ipso genere orationis. Cæterum à quibusdam artis scriptoribus longe dissentio, qui humanitatem, & probitatē eius, qui dicit, nihil cōferre ad persuadendū arbitrātur. Hoc ego ferè caput esse, & potentissimū in oratore contenderim. Post hanc adiūcta

est illa dicendi, persuadendiq; ratio, quæ mentes iudi-
cum ad aliquos motus, affectionesq; deducit. Neque
enim eadem nobis mœrētibus, quæ lætātibus, & exhi
laratis uidentur. Neq; item eodem iudicia nostra pro-
pendunt, cum diligimus: quo cum nobis infensus est
reus. Atque hanc quidem persuadendi, permouendiq;
iudicis rationem: ut dixi, solum ex uniuerso genere di-
cendi uidentur magistri huius artis attingere. Nos de
hac suo loco dicemus: cum de affectibus, & permo-
tionibus animi tractandum generatim, & indicandum
erit. Tertia ratio persuadendi erat, ut defensionis ip-
sius ui, & argumentis adducerentur iudices, ut in nos
propenderent, quod fit, cum ex probabilibus, quæ in
quaq; causa elici possunt, aut uera, aut uerisimilia esse
demonstramus ea, quæ dicimus. Cum igitur omnis ra-
tio dicendi, & uia his rebus ad persuadendum esse ni-
xa uideatur: aperte constat eum, qui huic muneri se de-
dicat: quiq; complecti, scireq; uult, quibus ex locis ad
eas tres res, quæ ad faciendam fidem solæ ualent, du-
catur oratio, peritum in primis esse, atq; acrem in ar-
gumentando, & ratiocinando oportere. Mores dein-
de hominum, atque uirtutes perspectas, atq; exploratas
habere. Tum demum permotiones animi omnes ita
perdiscere, ut quæ nam quæq; sit, qualisque, sciat osten-
dere. Et quibus ex causis, aut qua ratione quo uelimus
hominum mentes possint impelli, optime, & promptis-
sime teneat, ex his colligi potest artem, quam Rhetori-
cam uocamus, ad Dialecticā referri ceu sobolem eius,
& tanquam membrum quoddam adnascens, neque ad
dialecticam solum, sed etiam ad eam philosophiæ insti

tutionem,

tutionem, quæ de affectibus, & perturbationibus animi tractat, cum merito ciuilem scientiam appellamus. Quare & hanc oratoriam facultatem sub eo genere po suerũt, vt ea ciuilis scientiæ pars esse diceretur. Et qui huius artis studiosi habebantur. Ciuiles homines vocarentur, quod partim ex imperitia: partim ex impudentia quadam, & fastu, partim ex aliis causis humanis ortum, ac profectum videtur. Nam Rhetorica, ut initio præfati sumus: pars quædam, & similitudo est dialecticæ, vt pote quarum neutra certo vllo, ac proprio rerũ genere circunscribatur. Contra huiusmodi vtraq; sit, quæ ad dicendum nobis copiam suggerit, argumentumq; in omnis sermonis disputatione. Quæ sit igitur vtriusq; vis, & qua sint inter se societate coniunctæ dictum fere satis videtur.

Cap. II. & III. Duo vero sunt genera argu.

DIXIMVS recta habita rei definitione oĩa quasi emergere, quę in eius pceptione continenĩ, id ostendam oportet, pollicitis enim standum est. Plato in Gorgia. virtus inquit omnis cuiusq; rei siue corpo re, siue anima constet, neq; temere, neq; fortuito cuiq; adest, sed ordine, directione, & arte constat, vt nihil sit aliud rerum virtus, quam ordo, ornatusq; illius. Cum igitur iam constet Rhetoricã esse vim percipiendi quid in quaq; re persuaderi possit, continuo sequitur, vt quæramus, quam varia sit oratoriæ persuasionis ratio, mox quibus quasi machinis comparetur, tum ex quibus astruantur, & ad quos adhibeatur. vnde agendum est de auditorũ persona, de causarum generibus, de orationis ornatu, & de reliquis partibus, quas initio tetigimus. Quapropter Aristoteles, quem & Cice. & Fabius imitanĩ, pulcherrimam oratoriæ probationis diuisionẽ inducit. Post varia huius diuisionis partes paulatim, & minutius discecat, ne instar inepti coqui mẽbra cõfringat. Rhetorica persuadet: quibus nam rebus? probationibus: Diuide probationes. Ecce tibi. Omne quod in oratione sumitur ad fidem faciendam, aut intrinsecus sumitur, aut foris. Quod intrinsecus sumitur, tum inuenitur ab oratore, tum etiam tractatur: quod foris aduenit, tractatur tantum, hæc prima partitio: mox alterius membri particulæ ponũtur, nam, quod in re inest, tribus rebus absoluitur, docendo: mouendo: conciliando: docemus argumentis, mouemus affectibus, conciliamus oratione, docere debitum est, conciliare honorarium, permouere necessarium, non ratione artis: sed auditoris. Vnde

„ Cice.optimus inquit est orator, qui dicendo animos audientium & docet,
„ & delectat,& promouet, sed quemadmodum natura in effingendo corpore tria primum signa constituit,in quibus sita est omnis uitæ uis, cor:epar:cerebrum.Ita diligentissimus artifex naturæ imitator,tribus ijs quasi notis eloquentiæ artem vniuersam significauit.At nos ad rera. Duplex inquit Cice. Aristotelem sequutus est,ad probandum oratori substantia materia:vna earum rerum,quæ non excogitãtur ad orator,sed in re proposita,sic enim ver-
„ tit πρὸ ὑπάρχει, ratione tractantur,vt tabulæ,testimonia, συγγραφαὶ id est pacta,conuenta,quæstiones,Senatusconſ.res iudicatæ,respõsa sunt, & reliqua, si quæ sunt,quæ nõ ab oratore pariuntur,sed ad oratorem;à causa,atq; a reis deferuntur,altera,quæ tota in disputatione,& argumẽtatione oratoris est col locata. De ijs igitur. Duobus generibus in hoc primo tractaẽ. Nunc illud con stare debet,Artificiosum genus,sic enim illud ἔντεχνον vertit Fab. id esse, qđ arbitrio,& comprehensione nostra continetur,ita vt à nobis inueniri,effici, & tractari possit:nam ratione,& via perficitur,inq; artis vsu inest,& in rebus ipsis infixum,insitum,& collocatum est. Alterum,quod expers artis,& quod idem est,sine arte putatur,remotũ quidem, & aliunde sumptum,quod nec efficimus nos arbitrio nostro,nec inuenimus,sed tantum ratione, artificioq; tractamus,de quo inferius tradetur,nã primum primo exequitur Aristoteles,diuiditq; in partes tris, inquiens. Tres esse dicendi rationes generis artificiosi,vnam conciliandorum,alteram docendorum,tertiam mouendorũ hominum. Et hæc omnia dicendo effici debẽt. Orationem vero diximus esse oratoris instrumentum,quare qui loquitur,ita eius orationem instruere debet,vt doceat,moueat,& delectet,nam quanq; semper requiritur delectatio, maxime tamen in conciliando valet,cõciliamus autem imprimis, cum ita loquimur, vt ex nostra oratione auditor facile intelligat non posse decipi se ac falli:de qua quidem re dicetur in secundo,& in tertio.At in secundo de inuentione loquetur Aristoteles earum rerum,quibus animi conciliantur,in tertio autem de tractactione & vsu, deq; ipsa oratione in cuius facultate posita est dignitas,& auctoritas maxima,cæterum conciliatio in ea parte suam sedem reposuit,in qua cupiditas est,dicemus enim inferius in cupidine amorẽ,gratiam,beniuolentiam, zelotipiam,& alias eiusdem generis affectiones poni, quemadmodum ergo iracundia vi quadam,& impetu nobis persuadet, vel potius imperat,ita cupiditas lenitate,& mansuetudine quadam nos delinitos tenet,sed de his alias,modo tenendum est docendos esse,& mouendos, & cõciliandos animos eorum,qui audiunt, & omnia hæc esse oratione facienda, & iuxta hanc partitionem Aristotelem tres effecisse huius artis libros,ita vt vnicuique parti suum dedicauerit librum, quoniam,vt dixi,primus ad docendos,secundus ad permouẽdos,tertius ad delectandos animos spectat. Atq; hæc diligentissime consideranda sunt. Quãdo igitur ita loquitur orator, vt qui audit,agnoscat in eo simplicitatem quandam,tunc dicendum est, oratorem eo fungi munere,quod in hac parte positum est. Simplicitas enim facile illabitur in mentes auditorum, quæ res mira in Virgiliano Sinone visa est, vt & vultu,& oratione id effecerit,vt simplex, sincerus, apertus, & verus sit iudicatus. Causa vero huius facti est,quia natura comparatum est,vt modestis, magis & probis quàm petulantibus,& malis credamus, ab ijs enim

decipi,ab illis doceri putamus, neque hoc loco dicendum eſt oratorem eſſe virum bonum oportere,tanquam id artis ſit proprium, non enim hoc artis eſt,ſed neceſſe eſt,vt ipſe dicendo ſibi aditum faciat, & orationem ita inſtituat,vt modeſta,& compoſita iudicetur, quod ſi etiam re ipſa probus eſt, lucro apponendum eſt proculdubio,& maius præſidium habebit ad faciendam fidem. Notãdi igitur ſunt mores hominum, quod & Horatij præcepto ſancitur. Et bonorum virtutes pernoſcendæ, in qua quidem re morali ſcientia opus eſt oratori. Quoniam vero Ars dicendi eſt ψυχαγωγία id eſt deductio animorum,idem vt dixi in Rhetorica faciendum,quod in medicina,vt quemadmodum natura humani corporis,morborum varietas,medicamentorum genera conſiderantur in medicina,vt corpora ad ſanitatem deducantur:ita in Rhetorica noſcatur vis animorum noſtrorum,eorundemque affectiones, & medellæ, vt ad perſuaſionem veritatis impellantur, & iraſcantur quibus iraſcendum,& quorum miſerendum ſit,miſereantur,lætantes, & dolentes quibus lætari, & dolere oporteat. Imaginandum igitur eſt ciuilem ſcientiam peplum habere,atque ſub eo eſſe omnes artes,& facultates,quæ ad ipſam inſtituuntur,inter quas ipſa Rhetorica eſt,quam εἴδωλον. Et ſimulacrum ciuilis particulæ Plato appellat,neque illud verbum diſſimulauit quod Ariſtoteles hoc loco dixit ποδύεται nam Pla. inquit ὑπόδυσα ὑπὸ ἕκαστον τῶν περὶ ὧν προσποιεῖται εἶναι τοῦτο,quemadmodum igitur ex ea parte quatenus Rhetorica vtitur Enthymemate, & exẽplo,eſt quaſi plantula dialecticæ adnaſcens, ita,ex ea parte quatenus de affectionibus agit, ad ciuilem philoſophiã referri habes,atq; hæc eſt Ariſtotelis ſententia.

,, Et qui huius Artis Studio. Reprehenduntur nonnulli, qui cum philoſophiæ libros inſpexiſſent,& eos imprimis,qui ad ciuilem ſcientiam ſpectant, nomen oratoris ſibi ſumere non dubitabant, quæ res multas habuit cauſas, nam quidam ignorabant quid eſſet orator,quo munere fungeretur,quid pol-
,, liceretur,quid præſtaret,& tamen ſe oratores putabant,iuxta illud. Scribi-
,, mus indocti, doctique poemata, paſſim. Alij vero impudentia quadam, & faſtu,ſibi arrogantes,alij quia ea fama ſibi vtilis erat,huic ſe ſtudio tradidere, qui multum à vero tramite declinarunt,quandoquidem nõ modo ad Politicem,ſed ad Dialecticem Rhetorice intuetur. Atque hæc ſunt,quæ his duabus partibus continentur,quorum ſenſus is eſt. Duplex eſt probandi ratio, artificioſa,inartificioſa,artificioſa triplex,probans: concilians: mouens: & propter has Rhetoricam,ad moralem:ciuilem; diſceptatiuamq; facultatem referunt. Verba per ſe plana ſunt, ſed τοῦ ἤθους nomine modeſtiam intelligo,non eam,quæ ſit virtutis habitu cõparata,& in animo inſignita,& impreſſa. Sed illam, quam nos oratione paramus. Virtutes ipſæ habitus ſunt boni, qui habentes perficiunt,nec facile deleri poſſunt. Potentia, eſt propenſio ad perturbationes. Perturbatio medium inter potentiam,et habitum locũ tenet,neq; virtus eſt,neque vitiũ, recte igitur Ariſtoteles ſeparauit virtutes ab affectionibus.

Cap. IIII. Instrumenta Rhetoricæ, quibus prima ratio persuadendi contineatur, esse duo, exemplum scilicet, & enthymema.

ILLA igitur pars, in qua rerum ipsarum explicatio, & defensio posita est, id est argumẽtatio omnis, qua demonstrantur, aut demonstrari videntur vera esse ea, quæ dicimus. Quemadmodum in Dialectica per inductionem, & syllogismum absoluitur. Ita apud oratorẽ per exemplum, & enthymema tractatur. Enthymema appello oratorium syllogismum, exemplum oratoriã inductionem. Nam omnes, qui aliquid docere, probareq; volunt, nõ alia ratione fidem facere possunt: q̃ aut enthymematibus, aut exemplis. Quapropter si penitus necesse est, vt omnia, q̃ probantur ab oĩbus; aut inducẽdo, aut ratiocinãdo probẽtur; quod in cõmẽtationibus resolutoriis clarissime ostendimus: Reliquum est, & maxime necessarium, vt & exemplum inductio, & enthymema syllogismus esse videantur. Quæ vero differentia inter exemplum & enthymema cõstitui debeat, dictum est, & explicatum in topicis. Ibi enim cum de syllogismo, & inductione ageremus, indicatum est eã argumentationem, in qua ex pluribus, atq; similibus rebus demonstraretur ita esse aliquid oportere, à dialecticis inductionem; ab oratoribus exemplum vocari. Eam autem argumẽtationem, in qua positis quibusdã, aliud quiddam, præter ea, quæ posita essent, ui tamen, & potestate illorum, quæ posita essent, eueniret, elicereturq;, eo quod illa, aut in vniuersum, aut fere fieri, cõstareq; soleant, Syllogismum ab illis, siue ratiocinationẽ, ab oratore enthymema appellari. Porro manifestum

est, vtrũq;

est, vtrūq; bonum ad oratoriam facultatem adiunctum esse: Quemadmodum enim in Dialectica vtrunque sua ratione tractatur, ita & hic adiumenta illa orator ad suum vsum accomodat. Proinde aliquando rationes adhibet eas, quæ nituntur exemplis: aliquādo eas, quæ enthymematibus vrgeant. Sunt etiam oratores alii, qui exemplis agant: Alii, qui vti enthymematibus soleant. Sunt autem exempla non minus quidem apta ad faciendum fidem, & inclinandas hominum voluntates: q̃ enthymemata: sed infestior, efficaciorq; aliquanto videtur oratio, quæ enthymematibus redundat. Sed quamobrem hoc contingat, Et quanam ratione vtrūque genus tractandum sit, aperiemus post.

Illa igitur pars in qua. Cap. IIII.

POSTQVAM diuisum est artificiosum dicendi genus, necessario sequitur, vt de instrumentis, & machinis pertractetur, non enim cōsequi rem vllam possumus, nisi eas res habeamus, quibus tanquam instrumentis utamur. Quattuor igitur esse fidei faciendæ instrumenta dicit, & probat Aristoteles, duoq; ad Dialecticem, & duo ad Rhetoricem pertinere, & sibi inuicem respondere, nam syllogismus ad Dialecticum, Enthymema ad oratorem spectat, item exemplum oratoria machina est, inductio vero Dialectica, atq; vt syllogismo enthymema, sic inductioni respondet exemplum, non esse autem plura instrumenta his quattuor, probat Aristoteles ab omnium vsu, omnes enim inquit cum docere volunt nullis aliis vtuntur machinis, præter iam numeratis. Quid autem sit vnum quodque instrumentum, modo aperiamus. Syllogismus, qui & ratio, & rationis collectio, & ratiocinatio dicitur est oratio, in qua concessis quibusdam, & confessis, aliud, quàm quæ concessa sunt, præterea necessario conficitur, colligo enim hominem esse animal, eo quia mihi concessum fuit, tum assumptum illud omne aptum risui esse animal, tum & illud, omnem hominem esse aptum risui, id autem quod colligo diuersum est ab illis assumptis, & ab illis, quia vera sunt, & sua serie collocata, proficiscitur. Inductio autem hoc loco est oratio, qua per sigulas res in ipsum vniuersale superuenitur, vt si gubernator, & auriga optimus intelligitur, qui rationes gubernandi, & diridendi cognoscit, in vniuersum quacunquæ arte optimus is fuerit, qui rationem eius artis, quam profitetur, agnoscet. Non est autem hoc loco inductio illa, quæ παραγωγὴ dicitur à Cicerone, neque illa de qua mentionem facit Aristoteles

in secondo primæ resolutionis. Sunt enim inquit Cice in Top. similitudines
» quæ ex pluribus collationibus perueniunt, quo volunt, hoc modo si tutor
» fidem præstare debet, si socius, si cui mandaris, si qui fiduciam acceperit;
» debet autem procurator, hæc ex pluribus perueniens quo vult appellatur
» inductio, quæ græce ἐπαγωγὴ nominatur, qua plurimum est vsus in sermonibus Socrates, cuius exemplum ponit idem Cicero in primo de inuentione, vbi argumentationem partitur, Aristoteles autem inductionem quandam syllogismo similem facit, quoniam & concludit aliquid, & colligit, vt syllogismus, sed hoc interest, quoniam syllogismus cohærere facit extrema ratione medij, vt puta facit coalescere animal cum homine, vt verum sit dicere hominem animal esse, eo quia esse aptum risui, quod medium est, cum vtroque extremo aliquid commune habet. At inductio non ratione medij, sed alterius extremi, hoc est minoris cum medio maius extremum adnectit, hoc modo sit primum syllogismus. Quodcunque bile caret lõgæuum est, atque omnia hæc alia, ceruus, cornix, mulus bile carent, omnia igitur hæc animalia longæua sunt. Atque is est syllogismus, qui si debet in inductionem verti, necesse est, vt longæuum, quod est maius extremum, medio insit, quod erat bile carere, & hoc ratione minoris fastigij hoc modo. Omnia hæc animalia Ceruus, Cornix, & Mulus longæua sunt, eademque bili carent,
» quodcunque igitur bile caret longæuum. Intelligendum vero est ipsum fa-
» stigium minus ex omnibus indiuiduis constare. Inductiones enim non nisi
» repræsentatis omnibus conualescunt. Plane syllogismo tali propositiones
» primæ, immediatæque vendicantur, nam propositiones, quæ hiant, me-
» diumque obtineãt, syllogismo, qui per medium illud nectatur, probari
» debent. Contra, iunctis, & carentibus inter medio vsus inductionis dica-
» tus est, & omnino syllogismus ad quendam modum inductioni contrarius
» videtur. Eò quod syllogismus primum de summo per medium demonstrat,
» inductio primum de medio per summum. Prorsus naturam spectanti prior.
» & aptior ad cognoscendum syllogismus est, qui per medium instituitur: no
» bis certe, qui per inductionem absoluitur euidentior est. Hæc Aristoteles, vt Hermolaus aliàs interpretatus est, sed non solum inductionis nomen varium est, at enthymematis quoque diuersa est acceptio. Nam Hermogenes: Tullius: & Aristoteles, aliud, atque aliud esse enthymema dicunt. Sententia omnis apud Ciceronem enthymema dicitur, nam vt Hom. nomẽ commune poetarum effecit suum, ita sententia, quæ conficitur ex contrarijs nomen commune possedit, vt quam nihil accusas damnas, hoc Cicero enthymema vocat, quod non à contrarijs sed à repugnantibus est re vera, quare non videtur Cicero contraria à repugnantibus separare. Potest etiam fieri syllogismus. Si non accusas, non damnas, non accusas autem, non damnas ergo. Hermogenes enthymema vult esse exempli gratia illud, quod in Pompeiana fecit Cicero. Maiores nostri mercatoribus, & nauiculatoribus iniuriosius tractatis, bellum gesserunt: vos, & reliqua, latini hanc fortasse vocarent expolitionem, quæ licet oratori necessaria sit, non tamen de hac sermo est. Philoponus autem enthyme. dictum putat, eo quia in animo alteram assumptionem relinquat, hoc modo. Peperit, ergo cum viro concubuit, quod placet Aristoteli, est ergo enthymema id est commentatio

imperfectus syllogismus, vt dicetur. At exemplum est, cum aliquid singulare ex vno, altero, aut altero singulari colligimus, quemadmodum autem inductio ipsa, vt ait aliter persuadentibus magis, & accommodata est, & perspicua item sensus compertior, & imperitis promiscua, syllogismus autem vi maiore fertur, & ad contradictiones euidentiam ampliorem habet, ita infestior, efficaciorque aliquanto videtur oratio, quæ enthymematibus referta est, licet exempla non minus quidem sint apta ad faciendum fidem, & inclinandas hominum voluntates, quàm enthymemata, sed de his instrumentis latior, est nobis dicendi cāpus ab Aristotele infra relictus. Quādo autem Aristoteles ait. „ Argumentatio omnis, qua demonstramus, aut „ demostrari videntur, vera esse, quæ dicimus, intelligit tam de Rhetore ex „ arte, quàm ex proposito, cum vero in definiendo syllogismo dicit, eo quod illa in vniuersum, aut ferefieri, constareque soleant, intelligit syllogismum ex necessarijs colligentem, quem ἀπόδειξιν id est euidentē probationem uocant, & syllogismum dialecticum, qui ex probabilibus concludit. Non temere autem dixit. Sunt etiam oratores alij, qui exemplis agant, alij, qui vti enthymemate soleant, vult enim dicere, si inueniretur aliud instrumentum, quo uti possemus orator ab eodem nomen accepisset, quemadmodum qui utunt exēplis ut. Socrates, παραδειγματώδεις & qui enthimematibus ut Demosthenes ἐνθυμηματικοὶ dicuntur. Ita alij ab alio instrumento uocarentur.

De rebus, & auditoribus oratoriæ facultati subiectis. Cap. V.

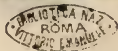
NVNC de iis purius, simpliciusque dicemus. Cum igitur omne probabile alicui probabile habeatur. Et cum ex probabilium genere alia sint, quæ simulatque exposita sunt, sua se vi, & ratione confirmant, atq; creduntur. Alia, quæ non statim exposita: sed tum demū cum per ea, quæ per se probabilia sunt: demonstrata, & approbata videntur esse. Nulla vero doctrina contemplationem singularium faciat, verbi gratia medicina non tradit quid sit salutare Sōcrati aut Galliæ: sed quid cuique ita affecto conueniat, aut quid tali detentis morbo: hoc totum artificio continetur singularium ratio infinita est, & quæ nulla scientia comprehendi possit. Ita & ars dicendi

non considerat ea probabilia, quæ referuntur ad singulos, puta quæ ad Socratem, aut quæ ad Hippiam. Sed quæ ad tales, aut tales accomodentur: quod & Dialectica facit. Illa enim non ex omnibus, quæ cuique videntur constituit syllogismos, cum pleraque sint, quæ vel dementibus, delirantibusque videantur. Sed ex iis, quæ ad disputationem sunt, & probationem opportuna. Rhetorica quoque non de omnibus præcipit, sed de iis, quæ in cognitionem, consultationemque venire consueuerunt. Sane munus, atque officium artis huius in earum rerum tractatione versarur, de quibus disceptatio, consultatioque haberi potest. Et quarum nulla est constitutio artis, aut præfinitio. Neque hoc duntaxat est in oratore præcipuum, sed etiam illud quod non ab omnibus audiri se vult: sed ab iis tantum, qui non possunt contueri multa, neque de longinquo prospicere, & extimare acriter eas res, quæ videantur posse in partes contrarias disputari. Nam res, quæ nunquam fallunt, id est quæ non possunt aliter factæ fuisse, quàm sunt factæ, aut non aliter factæ iri, quam una ratione, aut aliter esse, q̄ sint, nunquam ad dissensionem, aut consilium deferuntur: vtique si tales esse, vt fallere non possint, existimetur. Quia scilicet de huiusmodi rebus nequeat in vtramq; partem, sed in vnam tantum sententiam ab omnibus consuli. Fieri quidem potest, vt ea, quæ ratiocinando concludimus, interim conficiantur ex iis, quæ & ipsa prius approbata syllogismo fuerunt, interim ex iis, quæ quanquam syllogismo nō approbantur, coniūctione tamen syllogismi, & astructione ratiocinationis egent: quod incerta aliis, obscu-

raque videantur. Etenim duo illa sæpe desiderantur in illis. Alterũ ne quæ sumuntur longinqua sint à quæstione. Iudex enim habendus est simplex, & rudis. Alterum ne ex confessis, aut ex iis, quæ posita in communi opinione non sunt, argumenta ducantur. Quare necesse est, vt tum exemplum, tum enthimema, ex iis rebus constituantur, quæ possint plerunque vel aliter esse, quàm sint. Dictum est autem & superius exemplum esse inductionem, & Enthymema syllogismum, hoc ex paucis existere oportet, aut ex paucioribus sæpenumero, quàm syllogismus primus constat. Si enim ex iis aliquid plane cognitum fuerit, atq; perspicuum, explicare nõ oportebit, quia ipsemet auditor solet illud adiungere, Exempli gratia. Probanti doricum quendam coronario certamine victorem fuisse, satis est declarare vicisse illum Olympica. Neq; oportet illud adiicere, aut inferre olympicum certamen esse coronarium, quia scilicet exitus huiusmodi omnibus est conspicuus.

Cap. V.

" NVNC de ῆs purius, simpliciusque dicemus. Manifestum est ex ῆs, quæ dicta sunt, orationes illas, quæ persuadendi vim tenent, duobus quasi machinis in oratoria facultate conniti enthymemate, & exemplo, vel re simili enthymemate, & exemplo, nunc de ῆs quærendum est perinde, ac si quæratur, quæ nam sit materies, ex qua malleus fabri conficiatur, hoc est ex quibus nam rebus enthymemata, & exempla, quæq; videntur enthymemata & exempla, conflentur. Ordo autem pulcherrimus est, vt constat. Res igitur oratorῆs machinis necessariæ sunt ea, quæ vel probabilia, & persuasibilia (idem enim hoc loco suasibile, & probabile,) vel ῆs similia sunt, sed quoniam probabile nomẽ ambiguum est, ideo recte fiet, si eius pura distinctio afferatur. Probabile igitur duas comparationes habet, alteram ad rem, quæ probabilis est, alteram ad personam, cui probabile videtur, si comparatur ad personam, aut vni, aut pluribus, aut vniuersis probabile erit, si comparatur ad rem, res illa, aut vniuersalis, & communis, aut singularis erit, & propria, & vtraq; aut per se nota, aut per aliud,

quemadmodum in demonstrationibus principia suapte vi cognita sunt, conclusiones vero per aliud, cum igitur probabile tot modis dicatur, Ars & facultas oratoria non vtitur ijs orationibus, quæ vni persuadent, hoc enim infinitum est, & ignotum, nec artificio comprehendi potest. Varia enim sunt hominum ingenia, diuersæ appetitiones, & mutabiles voluntates, quæ in eodem quoque aliquo euentu mutari possunt. Quare orator ijs non vtetur, sed illis, quæ aut maiori parte, aut ab vniuersis probari solent. Et in hoc Rhetorica etiam consors est Dialecticæ, nam Dialectica non quid cuique videatur assumit, multa enim delirantibus, & stultis videntur, sed quod disceptatione, & cognitione dignissimum sit, idem facit Rhetorica, non enim assumit, quæ ab vno commendantur, sed quæ maior pars consultatione digna existimat. Verum hoc discrimen intercidit, quod Rhetorica probationes illas assumit, quæ in consuetudine positæ sunt, quibusque assentitur vulgus: Dialecticus autem, & artifex scientificus ijs principijs vtitur, quibus esse necessarium, quod sequitur, ostendi potest. Patet igitur enthimemata, & exempla ex ijs rebus fieri, quæ parte plurima fiant, & referantur ad vniuersos, & multitudini sint manifesta, nam ad eos adhibentur auditores, qui longam, & continuam seriem assumptionum nec intueri mentis acie, nec extimare iudicio queant, ita vt rerum primordia inueniant, quod optime fit in scientijs mathematicis, nam conclusio postrema à proxima, proxima à superiori probatur, & superior ab alia ordine quasi catena anulo continetur, donec principia vniuersæ, vt ita dicam, genealogiæ reperiantur. Auditores igitur eloquentiæ vel ob breuitatem temporis, vel ob rei naturam, quæ nullo nexu coniungitur, nequeunt his gradibus ad primordia peruenire, hinc est quod oratores altera sæpe assumptione contenti, colligunt, & concludunt, verbi gratia, Nocturnus ambulat ergo fur. Comam nutrit, ergo adulter. Orator igitur in oratione, qua persuadet, res illas sumit, de quibus consultatio fit, quare si quid effici non potest deliberatio tollitur, De præteritis autem non erit consilium, nec de necessarijs, quæ scilicet prouidentia nostra mutari non possunt, nemo enim sciens de necessarijs decernit, sed de ijs, quæ parte plurima fiunt, neque id quidem absolute, sed eo additamento, vt aliter esse possint, consultatur, quare assumpta illa, quæ relicta sunt in superioribus enthymematibus. Qui comam nutrit adulter est, & qui noctu incedit fur, tum in alijs, partim sunt falsa, & ideo non ponuntur, ne mendacium ap-
„ pareat, partim manifesta. Fieri quidem potest. Credo quæ hactenus dicta sunt satis recte explicata, & apposite fuisse interpretata. Sed is, qui sequitur locus difficilior est, & inuolutior quàm dici potest, nisi Aristoteles eum libro secundo declaret, quare admonuisse volui eos, qui hunc locum vident, vt illuc se referant, vbi de enthymemate loquitur Aristoteles, nam
„ ibi ait. Ratiocinatio omnis constituenda est ita, vt res nec longe petitæ,
„ accersitæque videantur, nec sine delectu passim assumptæ, nam alterum
„ ob prolixitatem, offundet rationibus tenebras, alterum ob nimiam cla-
„ ritatem vanum, & garrulum oratorem ostendet, & reliqua. Sed exem-
„ plo melius id innotescet. Dico igitur. Argumentum, & rationem, quæ ad rem probandam sumitur, interdum esse propinquam rei quæsitæ, in-

terdum autem remotam, vt vel in tertia, aut quarta, vel quinta sede ponatur, vel superiori etiam, vt euenire potest. Quare manifestum est, rationém sæpe quæstioni conferre, interdum rei, quę sit quæstione proxima, exempli gratia, quæstio est, an clodium occiderit Milo. ratio proxima ad hoc probandum est, quia hostis erat, ratio à quæstione remota inimicus occidit, hæc quoniam communis est, & generalis, quis enim non sibi persuadebit eum, qui interficeret aliquem, hostem illi fuisse? vel si dubium sit, videndum est, vtrum hostis semper interficiat, quod etiam vbi notum fuerit, non statim quod quæritur, innotescet. Sed ad hoc conducit, vt ostendas rursum Milonem inimicum fuisse, quod vbi approbaueris, tunc demum ad id, quod quæritur, reuerti potest. Milo igitur, quia inimicus erat clodium interfecit. Accidit igitur vt probentur quædam ex assumptionibus, quæ ipsæ quoque aliunde collectæ, comprobataq; sint, quædam ex non probatis, quæ scilicet suapte ui non erunt manifestæ, fiet ergo propositionum aceruus, qui ab homine imperito, & simplici cuiusmodi iudex esse solet, intelligi nequaquam poterit, quare ignorata longa illa propositionum consecutione, hoc est serie, ordineque argumentorum conclusionem quoq; ignorari oportet, à proximis ergo sumendæ sunt rationes, nam quæ de longinquo assumuntur, à iudicibus non estimantur, quæ vero persuaderi nequeunt, & à consuetudine communi abhorrent, non veniunt in quæstionem, quare ex ijs dictis necessaria præcepta colligimus. Enthimemata scilicet, exemplaque ex ijs principijs, & assumptionibus confici, quæ sunt ex rebus aliter atque aliter euenientibus: propinquis rei quæsitæ, suasibilibus & vendibilibus, si quid vero per se apertum est, & perspicuum, id omnino relinquendum, suo vt loco dicetur, & Cicero in partitionbus ostendit, quodque inquit ex ijs efficitur, si id apertum sit, non habebimus semper necesse concludere.

Cap. VI. Ex quibus enthymema constat, & quid sit credibile, seu consentaneum, quid signum, ex quibus enthymemata constituuntur.

CVM vero perpauca sint necessaria, ex quibus Rhetorici syllogismi conflantur, quia ferè plurima, quæ in iudicium, disceptationemque vocantur: possunt aliter esse, qnàm sunt. Nam consultatio omnis, contentioque ciuilis, versatur in iis rebus, quas ipsi agimus, omnia porrò, quæ aguntur à nobis in eo genere posita sunt, ut aliter esse possint, & fallere, &

nihil est ex eo numero fere, vt ita loquar, quod necessarium esse videatur. Quæ vero quanquam plurimum fieri solent, possunt tamen aliter cadere: necesse est, ex rebus eiusdem naturæ, atque generis approbentur. Necessaria autem ex necessariis doceantur: atque hoc resolutoriis voluminibus est declaratum. Manifeste colligi potest, eas res, ex quibus enthymema sumetur, aut necessarias, aut plurimum euenientes esse oportere, atque hoc posterius rerum genus longe copiosius, numerosiusque habetur. Porro enthymemata ex signis, credibilibusque dicuntur existere. Proinde necesse est vti rerum illarum, ex quibus illa constituuntur; alteræ vt signa, alteræ vt credibilia assumuntur. Credibile enim seu consentaneum est id, quod fieri solet: non simpliciter, absoluteque, vt nonnulli determinant. Sed ita vt illud intelligatur esse credibile, cõsentaneumue, quod tamẽ circa eas res versetur, quæ aliter habere se possunt, hoc est, vt ad quod credibile, consentaneumue est cõparetur vt genus, & vniuersum quoddam ad partem. Signa vero bipartita sunt, quædam enim tanq̃ partes ad vniuersale: alia contra tanq̃ vniuersalia, & genera comparantur ad partes, tum deinde in illas diuiduntur, vt alia necessaria sint inditia, quæ Tecmeria appellantur. Alia non necessaria, atque hæc penes hoc discrimen propria nuncupatione caruerunt. Necessaria dicuntur ex quibus perficitur, & absoluitur syllogismus, Quapropter cũ quis huiusmodi aliquid dixisse se putet, quod insolubile videtur, tunc se arbitratur consumatissimum, & exploratissimum argumentum attulisse. Proinde veteri lingua Tecmar, unde Tecmerium dictum est: finem

& absolutionem

& absolutionem significabat. Diximus autem signorū alia esse tanq̄ partes, & singula generum. Alia tanq̄ genera singulorum, & partium. Singula generū hoc modo se habent, vt si quis eo signo probet, sapiētes omnes iustos esse, quod Socrates & sapiens, & iustus fuerit, hoc, ut dixi, quanq̄ signum est, solui tamen, refelliq́; potest; quia tametsi verum sit, quod dicitur, non potest tamen syllogismi approbatione confirmari. At si quis dicat, signo esse aliquem ægrotare, quod febriat: aut peperisse aliquam, quod lactescat. Necessarium inditium afferre videtur, atque hoc solum putari potest stabile, & certum argumentum esse, quippe quod solū, & verum, & insolubile habeatur: Signa vero, quæ tanquam genera singulorum adducuntur, hoc modo intelligantur, vt si quis febrientem esse quempiam affirmet, eo inditio, quod crebrum, & frequentem anhelitum ducat, sed & hoc quoque, quamuis sit verum; solui tamen, confutarique solet, quia scilicet fieri potest, vt qui non febriat, tamen concitato anhelitu sit. Ergo quid nam sit credibile, & quid signum, & quid inditiū illud firmissimum, quod diximus Tecmerium appellari, & qua inter se distinctione separentur, dictum iam est: Quāquā hæc dilucidius, exquisitiusq́; in alio nobis tractata sunt opere: videlicet in resolutorio, vbi & hæc ipsa, prætereaq́; & illud docuimus, quam ob causam aliquæ res syllogismo recipi, probariq́; possint: Aliquæ vero non possint.

Cap. VI.

CVM vero perpauca sint necessaria. His habitis melius se ipsum exponit Aristoteles, ostēdens quales deceat esse præsumptiones, quibus orator vtatur in Enthymematis cōficiendis, nā ex ijs ostendetur va-

rium esse. Enthimematum genus perinde ac si ostendatur malleum esse vel ex ferro, vel ex chalybe, & propterea diuersas appellationes sortiri. Cum igitur rerum quædã sint necessariæ, quædam non necessariæ, licet multæ sint ex necessarijs, paucissimæ tamen subeunt rhetoricam considerationem. Ratio est, quia maior pars iudiciorum, & deliberationum circa humanas versatur actiones, quæ certum sibi, ac necessarium euentum præfinire nequeunt, sed secus fiunt, ac opinio est, quare manifestum est, initia, ex quorum vi, & natura couclusiones sequuntur, magis ex ijs rebus constare, quæ aliter esse possunt, q̃ ex ijs, quæ necessariæ sunt. Dixi aũt conclusiones ex vi, & natura initiorum sequi ad hũc sensum, vt si prima necessaria sint, cõclusiones quoq; necessarias fore, si vera veras, si contingentia, contingentes, ita vt simile sit semen, & id, quod ex semine colligitur. Quare initia Enthimematũ necessaria sunt interdum, interdum vero non necessaria, quod uel hac ratione patet, quia Enthimemata fiunt, tum ex credibilibus, tum ex signis: credibilia vero & signa, res habent vtriusq; naturæ sibi subiectas, necessariæ scilicet, & contingentis. Sed res admonet, vt fusius agatur. Enthimemata vel fiunt ex credibilibus, & consentaneis rebus, quæ εἰκότα dicuntur, vel fiunt ex ijs, quæ tanquam signa sunt rerum. Signorũ quædam se habent vt pars ad totum, & tertia figura absoluuntur, quædam vt totum ad partes, ex his quædam ex rebus necessarijs conficiuntur, vnde τεκμήρια id est certæ rerum notę vocantur, & figura prima absoluuntur, quædam ex rebus non necessarijs, sed secus euenientibus, hæc proprio cum careant nomine, commune appetunt quare σημεῖα id est signa vocantur, sui generis vocabulo gaudentia, & figura media vendicantur. Adducam ego Aristotelis verba in logicis de hac
„ re, vt lucidius fiant, quod dictum est. Credibile inquit non est idem cum
„ signo: sed credibile propositio est verisimilis. Quod enim scitur, sic fieri,
„ vel non fieri parte plurima, item esse vel non esse: hoc vocatur credibile,
„ verbi gratia odio haberi, qui nobis inuideant: diligi eos, quorum amo-
„ re capti sumus. Signum vero annititur, & requirit, vt propositio esse ce-
„ nseatur euidenter firma: per necessaria verisimilis: id enim quo stante res
„ stat, aut quo effecto uel effecta prius rés est, vel efficienda post, hoc si-
„ gnum, & argumẽtum vocamus, quamobrem vel factum fuerit quicquam,
„ vel sit. Hæc etiam Cicero non dissimulauit. Credibile inquit est, quod
„ sine vllo teste auditoris opinione firmatur, & alibi. Verisimile, quod ple-
„ rumque ita fiat. signum autem est, quod sub sensum aliquem cadit, & quod-
„ dam significat, quod ex ipso profectum est, quod aut ante fuerit, aut in
ipso negotio, aut post sit consecutum. Signum autem tripliciter capi solet, quam multis modis videlicet, medius terminus in figuris, nam vt ait Aristoteles eodem loco, uel in primam, uel in sequentem, uel in postremam refertur. Vterum enim gerentem docere, argumento quod lactescat, figura prima regitur, ut lactescens vterum gerit: Porcia lactescit: Porcia ergo uterum gerit. Qui uero studiosos esse, qui sapientes sunt, probaret per hoc, quia Pittacus studiosus fuit, per postremam figuram probaret hoc modo: Pittacus studiosus est, idemque sapiens: ergo sapientes sunt studiosi. At qui grauidam Glycerium contendat, propterea quod pallida sit, figura media uult hoc effici. Grauida pallescit: Glycerium palle-

ſcit: Glycerium ergo grauida. Porro ſi unica propoſitio efferatur ſignum modo erit, ſin & altera, ſyllogiſmus condetur, ut Pittacum liberalem eſſe, quod gloriæ ſtudioſi liberales ſunt, ſtudioſus autem gloriæ Pittacus ſit. Item ſapientes bonos eſſe, quod Pittacus bonus, & ſapiens idem ſit. & plane ſyllogiſmi hoc modo fiunt, ſed intereſt, quod qui figura prima texitur, inſolubilis texitur, ſi concluſio vera ſit, quia conſtat uniuerſaliter, qui uero ſumma nectitur, diſſolubilis nectitur, etiam ubi vera concluſio eſt: quia neque conſtat uniuerſaliter, neque pertinet ad negotium, non enim ſi Pittacus ſtudioſus eſt, propterea & ſapientem alios ſtudioſos eſſe neceſſe. At qui figura media cõſiſtit & ſemper, & uſquequaque diluitur. Neque enim ſi grauidę palleſcãt: Palleſcat uero hæc: cõtinuo grauida ſit hæc oportet, ita figuris omnibus comprehenſio poteſt eſſe uera quidem, ſed diſcriminibus ijs, quę reddidi. Aut igi-
» tur digerenda ſunt hoc modo ſigna, & e ſignis id, quod in medio conſtitui-
» tur argumentum uocandum (ſic enim τεκμήριον uertunt. Argumẽtum enim
» definiunt eſſe quod facit ſcire. Aut ſic, quæcunque mandantur extremitati-
» bus ſigna ſint uel indicia: quæcunque in medio ſedes recipiuntur argumenta.
» Hæc enim quæ per figuram primam ſunt, & maxime probabilia, & impẽſe uera noſcuntur. Hæc Ariſtoteles, ubi eius artificium probatur, qui in dialecticis dialectica ratione uſus eſt, in oratoria uero arte oratorio ſigno, nã à definitione τεκμήριον id eſt argumenti, eo loco rationem ſumpſit, probat enim ſignum, quod in medio termino cõſtituitur, argumentum uocari, eo quia argumentum eſt id, quod ſcire facit, hic autem à nominis deriuatione argumẽtatus eſt, τέκμαρ enim lingua ueteri finem, & terminum ſignificabat, ideo factum eſt, ut qui huiuſmodi ſignum attulerit, quod inſolubile ſit, τέλος attuliſſe dicatur, hoc eſt finem rationis, & exploratam rei collectionem. Nõ debet autem mirum uideri, ſin ea ſigna nos docuit, quæ in falſum incidãt ſyllogiſmum, nanque orator apud inſcios loquitur, & imperitos, qui quæ facile diſſoluuntur, ueriſſima eſſe credunt. Cicero autem antiquorum ſententias ſequutus, probationes in contingentes, & neceſſarias diuiſit: nã εἰκότα, quæ ipſe credibilia uocat parte plurima fieri dicit. τέκμαρ uero, quæ ipſe proprias rerum notas appellat, neceſſaria eſſe declarat, ut fumus ignẽ oſtendit. Credibile autem ſe habet ut uniuerſale ad particulare, nam ſi probare cõtendas Catilinam ad libidinem pronum, illud εἰκὸς id eſt aſſumptum primum, quo dicitur Adoleſcentes omnes ad libidinem proniores eſſe, ita ſe habet, ut uniuerſum ad partem ſi cum altero comparatur aſſumpto: eſt autem aſſumptum alterum Catilinam eſſe adoleſcentem. Aſſumpta uel aſſumpitones uoco ea, quæ ad aliquid probandum ſumuntur, maius, ut dixi, in quo maior extremitas, minus, in quo minor: extremitates intelligo eas, quæ in concluſione afferuntur, ut una de altera, uel accuſetur, uel non accuſetur, maiorem, eam quæ accuſatur, minorem eam, de qua altera accuſatur. hæ uero extremitates, uel faſtigia ratione alicuius medij coniuncta, & diſpoſita efficiunt, quod concluſio rationis talis euadat, qualem ſtudemus facere, quando igitur medium in primo uel maiori aſſumpto ſubijcitur maiori faſtigio, & in altero uel minori, de minori faſtigio affertur, tum prima abſoluitur figura: cum uero utrinque affertur, media: cum utrinque ſubijcitur infima, atque hæc ſatis pro tẽpore dicta ſint. Quid autem interſit inter credibile, & ſignũ

ex ante habitis constat. Credibile enim est propositio integra signum autem σημεῖον id est annittitur, & vult esse propositio vt inquit Aristoteles sed re vera in vero præcipue signo non est propositio, sed medius terminus, quare miror quonam mō Fab. id nō aduertat, qui visus est putare εἰκὸς esse signū.

Cap. VII. De exemplo, qua ratione ducatur.

AT exemplum, quod nos supra esse inductionem ostendimus, non ita se habet ad rem, quā confirmare, probareq; volumus, vt pars ad vniuersum, neq; vt vniuersum ad partē: neq; vt vniuersum ad vniuersum, sed ita vt pars ad partem solet, & simile ad simile pertinere, cum vtrūq; vno sub genere collocatur, ita tamē vt alterum sit altero certius, atq; spectatius, vt si quis diceret Dyonisiū idcirco petere custodes salutis suæ, vt eorum adiutus armis tyrannidem occupet, hoc referat exemplum, eadem ratione Pisistratū Athenis, & Theagenem Megaris ad dominationem peruenisse, & siqui alii sunt, quos idē fecisse scierint, poterunt omnes exēplo esse, ne Dyonisio credātur arma, quibus possit rēp. opprimere: quem ii, qui audiunt, nondum sciunt, eo ne consilio, ac proposito petat: hæc autem omnia particularia sunt, & eodem communi quasi genere continētur, quod est affectare imperium, quicunq; custodes petit. Ex quibus ergo dicantur constare probationes illæ, quæ videntur esse ad demonstrandum, & fidem faciendam appositæ: explicatum satis est.

At exemplum quod nos supra esse inductionem. Cap. VII.

QVANQVAM Cicero, & Fabius copiose de exemplo loquuti sunt, quia tamen nos Aristotelem sequi volumus, sentētiam eius ex ipso explicabimus. Facilis autem est, & eodem libro exposita, ubi
„ de enthymemate signis, & credibilibus agitur. Exemplum enim inquit est.
„ cum primum in medio per aliquid simile tertio constituimus: oportet autem
„ probatione perspectum haberi vtrumq; tam medium tertio accedere, quam

,, primũ simili. Sit α malũ. Sit β finitimis inferre bellũ. Sit γ Athenienses The-
,, banis. Sit δ Thebani Phocẽsibus: si velimus hoc docere: malũ esse Thebanis
,, mouere bellũ: sumamus hoc primo loco. Malũ esse finitimis mouere bellum:
,, tum huius fides, à cõsimilibus petenda, videlicet malũ fuisse Thebanis bellũ,
,, quod cõtra Phocẽses mouissent: qñ igitur bellũ contra finitimos malum est:
,, quod aũt contra Thebanos mouetur, cõtra finitimos mouet. Reliquũ est vt
,, bellum cõtra Thebanos malũ sit, idẽ modus est vbi plurima similia corrogã
,, tur, per q̃ terminum mediũ in fastigio contineri primo persuadendũ sit, quã-
,, obrem palam est in exẽplo, neq; relationẽ partis ad totũ haberi, & ita separa
,, tur à signo, quod figura tertia claudit, neq; totius ad partem, quo discrimine
,, ab aliis signis, & à credibilibus amouet, neq; ẽt totius ad totũ, ut collectiones
,, vniuersales ex vniuersalibus effectas excludat. Sed quasi partis ad partẽ cum
,, ambo, id est exẽplum, & id, cuius est exemplũ, sub idẽ sint omnino. Sed alte
,, rum tantũ pateat, à quo scilicet exemplũ sumit. Distat vero exẽplum ab in-
,, ductione, quod illa ex omnibus indiuiduis, & singularibus primum in medio
collocatũ docebit, nec alligabit extremitatẽ, extremitati cõclusione. Hoc alli-
gat nec omnibus demonstrat. Sed oritur hoc loco dubiũ, Aristoteles enim in
libris resolutoriis inquit exẽplũ esse si ex plurimis notioribus, ꝓbauero inde,
quod est vniuersale, ex quo postea aliquod particulare probet, nã maior illa.
Custodes dare malũ, probatur ex particulari noto, & illud vr̃ esse signũ, quo
posito particulari vniuersale probamus, ex quo postea probet id particulare,
quod ignoratur. Respõdeo finẽ esse respiciendũ. Finis est in probãda re par-
ticulari, nã si ex particulari vniuersale probatur, & ex vniuersali iterũ parti-
culare colligitur, cõtinuo sequitur, vt ex particulari, particulare probatũ sit.
Plato ẽt de origine exemplorũ in ciuili. Magna certe, inquit est ad docendũ
vis exemplorũ, nã reducere primũ ad ea necesse est, in quibus hæc eadẽ sunt,
,, eisq; cõferre ea, quæ ignoramus, & inuicem cõparationis similitudinẽ demõ-
,, strare, sic enim generatur exemplum, cũ quod idẽ est in alterutro separato re-
,, cta opinione cõceptum, & vtriq; accõmodatum vnam amborum cõiter opi
,, nionẽ parit, sed de exemplo alias, docebit enim Aristoteles qua ratione tum
enthymemata, tum exempla tractanda sint.

Cap. VIII. Omne enthymema, & omnem syllogismum in omni scientia, aut ex communibus locis, aut ex propriis duci.

ENTHYMEMATVM vero quemadmodũ & syllogismorũ, qui ad dialecticam pertinẽt, magna sylua est, & q̃ multiplici varietate contineatur: & prope ab oĩbus neglecta, ignorataq; sit. Sunt enim sicut syllogismorũ alii, qui ad Dialecticam spectant: Alii, qui ad alias sciẽtias pertinẽt. Ita & enthymematũ

alia q̃ ad artẽ dicendi, alia q̃ ad alias facultates, siue illæ iam cõpertæ sunt, atq; habẽtur oẽs, siue aliquæ ẽt nõdũ cõprehẽsæ, intellectæq; delitescũt: quo genere pleriq; allucinantẽ sæpe auditorẽ fallunt: & qui illa aptius, cõmodiusq; attingunt. Dialecticæ, ac Rheto. finibus facilius, & occultius elabũtur. Cæterũ agendũ est pluribus, vt apertius intelligãtur ea, q̃ dicimus. Dico igitur Rhetoricos, & Diale. syllogismos ex iis rebus cõstitui, quarũ esse loci perhibẽtur: loci vero ex quibus oĩa argumenta promuntur, sunt ii, qui cõiter habẽtur de naturalibus, de iustis, de ciuilibns rebus, de cæteris demum oĩbus, quæ discrepant inter se discrimine speciei, verbi gratia ex eo loco, qui à maiori sumptus est, & a minori, nõ maior oppottunitas habetur ad syllogismũ, vel enthymema de moribus, q̃ de natura, aut alia, vlla re, q̃ sit aliarũ artiũ propria. Distant tñ hæc inter se multũ, & differunt specie. At proprii, peculiaresq; loci certis, & sui cuiusq; gñis propositionibus cõtinent̃. exẽpli causa de natura propriæ q̃dam propositiones habẽtur: ex q̃bus nõ põt enthymema, aut syllogismus vllus sumi de moribus: cõtra pertinẽt ad mores aliæ ex quibus nihil possit de natura mõstrari: similẽ rõnem in reliquis disciplinis inuenies. Ac illa quidẽ priora, atq; cõia nihil nobis ad vllius certæ rei peritiã cõferũt, quia nullo rerũ p̃finito gñe continent̃. In posteriore vero gñe, idest in particularibus locis: q̃to quis propositiones melius, cõmodiusq; selegerit, tãto latebit magis: cũ insinuare ĩ aliã sese sciam volet, atq; ẽ finibus Dialecticæ, & Rhethori. tacitus labi. Nam simulatq; principia alia inuadimus, cedimus primis, nec amplius in Dialecticæ, aut Rhetor. regno versamur; sed in illius facultatis, ad quã

illa principia pertinet. Planè maxima pars enthymema tum ex propriis, & particularibus locis ducit, ex cõibus paucissimæ rõnes sumuntur. Igitur eo mõ, quo in Topicis fecimus, ea partitio probanda est, vt rerũ, quæ sunt ad constitutionem enthymematũ necessariæ, aliæ vt species, aliæ vt loci accipiantur, species voco proprias cuiusq; generis, atq; artis propositiões, locos appello ex quibus communiter ad omnem quæstionem possunt argumenta, & probationes afferri.

Cap. VIII.

„ ENTHYMEMATVM aũt quemadmodũ & syllogismorum. Postq̃ de instris, & materie ipsorũ tractauit Aristo. consequens est vt eorũ quoq; discrimina explicet, discrimina inq̃ illa q̃ sumuntur ex ijs rebus, quæ quasi materies in ipsa ingrediunt, nam q̃uo separari poterunt enthymemata, & argumẽta oratoria ab ijs, q̃ ad alias artes, et scientias spectãt, nisi ea differẽtia, q̃ ab rebus subiectis sumitur, quare Aristotelia mens est enthymematũ differentias afferre, quas res ipsę faciunt, q̃ in eorũ cõstructione collocant. Res ergo ex q̃bus enthyme. constituunt aut vocant loci, aut formę, locos appello argumẽtorũ domicilia, & sedes in q̃bus vigẽt argumẽta, quẽadmodũ suo queq; res loco. Alexãder aũt locum vocat initiũ, & occasionem ingressionis. Ingressionẽ vero rõcinium dicit, Theophrastũ imitatus, qui locum esse voluit initiũ, & elementũ, vñ Aristo. in fine secundi Rhetoricorum idẽ enim locũ et elementũ esse dicit, à quo primordia sumamus vniuscuiusq; rei circũscriptione quidẽ certũ, sed in singulis indistinctũ, verbi gratia locus a cõtrarijs desumitur, sed in multitudine ac numero cõtrariorũ inconstãs, nullum enim contrariũ certũ affert, vt candidũ nigrũ, bonum malũ, sed ad oĩa contraria in omni genere relata pertinere põt, sedes itaq; certa est, sed incertum est possessoris nomen, vacuã enim quisq; occupare põt. Enthymemata igit, & argumenta, & syllogismi, rõnesq; primũ ex ijs locis pronuntiant, qui cõi quadã rõne ad oẽs artes, & facultates pertinẽt, vt sunt loci, à maiori, à simili, à partibus, & hmõi de quibus notitia tradita est i topicis, loci aũt nihil nobis ad vllius certę rei peritiã conferũt, quia nullo p̃finito rerũ genere continent. Formę sunt propositiones proprię cuiusq; generis, atq; artis, vt propositiones medicinę proprię: vel naturali scientię: vel alteri arti, & facultati, has Aristoteles i top. tripartita rõne distinxit alias esse iniquiens de natura, alias de moribus, alias rõnales. Porro naturales esse eas intellexit, q̃ circa veritatẽ oẽm, & cognitionem versant, in quo numero mathematicas, & diuinas posuit. Morales aũt propositiões eas esse dixit, q̃ sumerent ex rebus in arbitrio, & potestate nostra collocatis & q̃ ad electionẽ, vel fugã pertinerẽt, vt Parẽtibus magis an legibus, cũ dissentiũt, obsequendũ sit, & illæ, qui nõ boni gratia benefacit, illiberalis est, virtus enim per se ipsa expetẽda. Rõnales demum

eas esse voluit,q̃ ad aliud cõferrent,tanq̃ machinę,& instrã, in quo genere cõtinent̃,dialecticę:oratorię:poeticę:et grãmaticę propositiones. Omnes aũt vocant̃ formę,ratio est,quoniã enthymemata & argumenta distinguunt̃ p has,& ab ĳs suũ quæq; nomẽ capiunt,& ad suã quæq; scientiam,vel artẽ re ferunt̃,naturalia ad naturalẽ,mathematica,ad mathematicã appellãtur ẽt ma teries,& loci proprĳ,materies quidẽ quia ex ĳs,tanq̃ ex elemẽtis conficiunt̃ argumẽta,loci vero proprĳ,quia distinguũt enthymemata,& argumẽta,ita vt quod phisicũ sit,morale nõ dicat̃. Cæterũ licet Aristote.in tres differẽtias partitus sit ,ppositiones,ex quibus enthyme.cõficiuntur,non tum facilis est sermo de ĳs,nã formula quadã,et Crassiori Minerua id fecit,vt ipse testatur, dum dixit in Top. ὡς τυπωδῶς. Sed vnde quæso tã recõdita est drĩa Enthymematũ?an quia in oĩbus rebus,q̃ ad oĩa genera referunt̃,enthymemata con fici possunt?nec quicq̃ est in aliquo summo,vel infimo genere,quod ad enthymematũ cõpositionẽ sui copiã non præbeat,tum in ĳs artibus,& sciẽtĳs, quæ hominũ industria,& solertia iam cõpertę sunt, tum ẽt in ĳs,quę latent adhuc,& nõdum editę desiderãtur. Sunt igitur cões loci,ex quibus tã orato- ria,q̃ dialectica,et naturalia argumẽta cõponuntur,sunt et proprĳ,qui seorsum,vel ad oratorẽ,vel ad dialecticũ,vel ad Phisicũ spectãt,locorum cõium nõ maior opportunitas habetur ad syllogismũ,vel enthyme. de moribus, q̃ de natura,aut alia vlla re,q̃ sit aliarũ artium propria,sed cũ locos cões p formas cuiq; proprias,ad certas artes & scientias cõtrahimus,tunc proprĳ euadunt,hęc ergo attulit Aristoteles vt sciamus,qui nã sint proprĳ loci, quæue forma oratoriæ facultati subiecta. Nã de cõibus manifesta ratio est, qđ nulli certę scientię adhęrescũt,Rhetoricę igitur propositiones id est loci proprĳ,et formę legitimę oratorũ,sunt assumptiones persuasibiles,& probabiles, q̃ in omnibus rebus reperiri possunt,quare siquid erit verũ, quod nõ sit psuasibile,id non subĳcietur oratorię facultati,persuasibile enim tam verũ,q̃ falsum esse põt,multa enim falsa sunt vẽdibilia,cõtra vero multa sunt vera, quibus nõ facile assentimur,quare excellens orator psuasibile semper q̃ret, oratoriæ enim propositiones hoc ipso oratorię sunt,quia persuasibiles,sicut naturales, quia verę,et de motu ac rebus materię cõiunctis habẽtur,et mathematicę,q̃a de magnitudinibus,numeris,vel rebus à materia rõne seiunctis ædificantur, & dialecticæ q̃ de rebus ad eam facultatẽ pertinẽtibus attinent. De cõibus lo cis in scđo Aristo.differit. De proprĳs aũt in hoc primo,sed nõ prius q̃ orationũ genera partiat̃,ita enim Aristotelius ordo postulat, vt causarũ genera distinguãtur,anteq̃ propriæ propositiones,& formę cuiusq; gñis exponantur,assignabit ergo suas cuiq; generi formas, vt queadmodũ ex formis enthyme.diuersarũ artiũ separãtur,ita ex formis oratorĳs,gña orationũ distin guantur,nã docebit nos propositiones gñi deliberatiuo proprias,mox demõstratiuo deinde iudiciali. Illud aũt nũc animaduertẽdum qđ inquit Arist. In posteriore vero gñe i.in particularibus locis. Orator interdũ vtitur enthymemate ad aliam artem spectante. v. gr. si dicat si constituenda acies est, vt minor videatur,q̃ hostilis,tunc in orbem ordinanda, circulus enim capacissima figurarum si maior, triangularis, cum igitur orator hæc faciet λήσει ποιήσας inquit Aristoteles latebit,:& fallet, & quanto melius, & commodius propositiones seliget,tanto latebit magis cum insinuanre se in aliã scien

tiam

tiam volet, atque Cice. fini bus Dialecticæ, & Rhetoricæ labi. Atq; hæc sunt quæ ab Aristotele fusius in Top. pertractantur, de eisdem vero tractat Dialectici: oratores: sophistę: primiq; sapientes, sed illi ad probabilitatem, alij ad persuasibilitatę sophistē, ad gloriam: sapientes ad veritatem tendunt. In posteriore vero genere id est in particularibus locis: quanto quis propositiones melius, commodiusque selegerit, tanto latebit magis cum insinuare in aliam sese scientiam voluerit, atque è finibus Dialecticæ, & Rhetoricæ tacitus labi, nam simulatque prima alia inuadimus e redimus primis, nec amplius in Dialecticæ, aut Rhetoricæ regno versamur. Comparuit Aristoteles communes locos, & proprios: dixit de communibus, qui non deseruiunt, hoc est non versantur circa vnum genus rerum, certum, ac præfinitum, sed cōmuni quodam ambitu omnia genera complectuntur: nunc de proprijs cuiusq; formis, & particularibus locis mentionem facit, & dicit, quod quanto quis melius, id est magis proprie propositiones selegerit, tanto latebit magis, hęc verba duplicem in gręco sensum recipiunt, vel non aduertet orator, se facere aliam scientiam à Rhetorica & Dialectica, vel orator faciens aliam scientiā à Dialectica & Rhetorica fallet auditorē, si prior sensus est, oratorē, si secūdus auditorem respicit, sed hęc verba puto ego respondere superioribus illis. Quo genere, plerique allucinantē sępe auditorem fallunt, & qui illa aptius, commodiusque attingunt, facilius, & occultius à Dialecticę, & Rhetoricę finibus: sunt enim tamen dexteri, vt ita dicam in seligendis propositionibus, vt ipse idem artifex, qui fecerit, sua non agnoscat, quare hunc sensum ad auditorem refert hunc in modum, Enthymematum quędam sunt ad Rhetoricam pertinentia: & quędam ad aliquas alias artes, siue illę repertę sint, siue non, hęc diuisio sumpta est per similitudinem syllogismi, nam & syllogismorū quidam pertinent ad Dialect. quidam vero ad alias artes, siue illę repertę sunt, siue non, enthymemata ad Rhetoricam, & syllogismi ad Dialecti. pertinentes sunt, quę constant ex propositionibus vel Rhetoricis, vel Dialecticis: hoc est probabilibus, vel persuasibilibus: Enthime. & syllogismi ad alias artes pertinentes sunt, quę constant, ex propositionibus, quę ad singulas artes, & scientias spectat, naturalia si naturalibus: mathematica: si mathematicis, Diuina: si diuinis: moralia: si moralibus, alia, si alijs constāt. Dico ego quod qui egregie magis, ex probabilibus, ac pſuasibilibus enthymema, vel syllogismū confecerit ex ijs propositionibus, quę ad alias artes pertinent, eum facilius, & occultius è finibus Diale. vel Rhetoricę elapsurum, nam ignorabitur ipsum egressum fuisse limites oratorios, & dialecticos: nec audebit artifex, aut doctor aliquis quasi suo iure, suas propositiōes repetere ab oratore, ignorabit enim sua esse q̃ ab oratore tam elegāter, tam ꝓbabiliter, tam occulte fuerint usurpata, & hoc est quod in vtroq; loco dicit Aristo, tam in eo. Quo genere plerisq; hallucinantē sępe auditorē falunt, quā in hoc q̃to quis propositiones melius, cōmodiusq; selegerit, tāto latebit magis, vt insinuare in aliā sese scientiam volet, id est nō cognoscetur ab auditore se in aliā scientiam tacite ex suis finibus in alienū agrum transire, sed signū quo trāsgredit̄ fines est, quod si quis principia rei fuerit indeptus, hoc est resoluendo prima rei inuenerit, certe cognoscit ea neq; Dialectica esse, neq; oratoria, sed eius scientię à qua sūpta fuerūt, & hoc ē qđ dixit Ari. αἱ γὰρ ἂν τύχῃ ἀρχαὶς qđ Hermo. nā simulatq; prin-

» cipia alia inuadimus: cedimus primis nec amplius in Dialecticæ, aut Rheto
» ricæ regno versamur: sed in illius facultatis: ad quam illa principia pertinēt,
» hinc est quod Cap. xij. inquit Aristoteles, proinde si quis conabitur Diale-
» cticam, aut Rhetoricam ita tractare non vt in genere positas facultatum, sed
» vt in numerum relatas scientiarum, is non videt sese naturam illarum abo-
» lere, & tollere penitus, quippe qui sit non in sola ratione dicendi, disputan-
» diq; versatus, sed facturus ad eas scientias transitum, quarum res subiectas
» inuaserit, quasi dicat non vera cuiusq; rei, sed probabilia sequēda sunt, quæq;
facile suaderi possunt, vnd τοῦ λόγου nomine in poste. & in top. dialecticam, & Rhetoricam vocat, atque hæc satis, quantum attinet ad hunc locum difficilem, & obscurum.

Cap. IX. Tria esse genera causarum, Tria auditorum, Tria tempora.

AC primum quidem accipienda sunt Rhetorices genera, vt distinctis illis, & numero certo comprehensis ita demū elemēta, & propositiones separatim in quodq; eorum suæ distribuantur. Tribus igitur in generibus versatur officium Rhetoris vniuersum, tot enim sunt genera auditorum, nā in omni oratione adhibentur tria: primum is, qui dicit: secundum ea res, qua de dicitur: tertium is, apud quem habetur oratio, id est auditor, quo omnis ratio dicendi tanquam in finem cō fertur. Planè auditor omnis aut ita adhibetur, vt auscultator modo, atque spectator, aut ita vt disceptator, id est rei, sententiæq; moderator. Res, quæ in disputationem veniunt, aut præteritæ sunt, aut futuræ, de præteritis qui statuit, dicitur iudex. De futuris, concio. Atqui de facultate dumtaxat, commode possunt spectatores, siue auscultatores vocari. Ex qua partitione tria genera causarum extiterunt vnum ostentationis: deliberationis alterum: tertium iudiciorum. Deliberatio omnis persuasionem, aut dissuasionem tractat. Alteram enim semper rationem insumunt, & qui pri-

uatim dant consilium, & qui publice sententiam suam exponunt. Iudicia duobus officiis continentur, accusatione: defensione. Quicquid enim est, de quo lis, & cōtrouersia habeatur, altera illarum absoluitur. Ostentatio aut laudem, aut vituperationem habet. Tempora quoque sua singulis generibus accommodantur. Deliberatiuo futurum. Quia siue suasionem, siue dissuasionem deliberatio nostra contineat, semper de prouisione posteri temporis agimus, iudiciali præteritum: nam in iudiciis præterita semper ab altero accusantur, ab altero defenduntur. Demonstratiuo est quidem tempus coniunctum, præsensque maxime proprium, cum in iis potissimum rebus, quæ extant, habenturque maximæ partes laudis, aut vituperationis versentur. Sed incidunt tamen causæ plerunque vt necesse sit, & rerũ præteritarum admonitionem quandam, & mentionem institui, & futurarum interpretationem, & coniectationem aliquam adhiberi.

Ac primum quidem accipienda sunt. Cap. IX.

VT formas vniuiusq; generis proprias dignoscere possimus, Aristoteles causarum genera diuidit, quærens quot, & quæ sint. A quo Cicero non dissentit, sed potius hunc locum verbis eisdem interpretatur in eo libro, quem ad filium de partitionibus scribit, & patet etiam capite duodecimo ordo huius capitis & ratio, sed nos prius ad Aristotelẽ. Quot sunt ĳ, ad quos pertinent ea, quæ finis sunt, tot sunt fines, sed ĳ, ad quos pertinent ea, quæ finis sunt, tribus generibus absoluuntur, tres ergo erũt fines, sed quot sunt fines, tot sunt genera causarum, quamobrẽ cum tres sint fines, tria quoque causarum genera esse debent. Vnde Tullius auditorum genere causas distingui affirmat, nam aut auscultator est modo qui audit, auscultatorem dico quem Aristoteles θεωρὸν Cicero in famil. spectatorem laudum vocauit ad curionem, aut disceptator id est rei sententiæq; moderator, quem κριτὴς id est iudicem vocat Aristoteles, statuit autem disceptator, aut de præteritis, vt iudex, quem δικαστὴν græci appellant hoc est ius reddentem, aut de futuris vt senatus, sic ergo tria sunt genera iudicĳ, deliberationis, exornationis, exornatio autem, quæ laudationibus presertim valet, proprium habet iam ex eo

nomen, vnde Aristoteles dixit. A qui de facultate, intelligens demonstratiuũ genus, in quo vis oratoris maxima inest ob amplificationẽ rerum, in quibus fusior est oratio, & incredibilia plerũq; inter probabilia ponũtur, parua magnis coniunguntur, simplicia cõpositis, & alia eiusdem generis, cũ igitur tria sint causarũ genera, singula suas habebunt partes, deliberatiuũ suasionem, & dissuasionẽ, sub hoc genere cõtinenť præcepta, inhibitiones, & preces, quarũ rerũ caput est suasio, vel dissuasio. Discrimen vero sumitur à personis, quia præceptũ à superiori, supplicatio ab inferiori, admonitio, à pari, & alia eodẽ modo. Persuasio est oratio deliberatiua, ostẽdes vtile esse, si fiat, quod suademus. Dissuasio est oratio deliberatiua ostendens vtile esse, si non fiat, quod dissuademus. Atq; hæ sunt partes deliberatiuæ causę, ratio quia & qui priuatim dant consiliũ, & qui publice suam sñiam exponũnt, alterã semper rõnem sequunť, vt scilicet vel suadeant, vel dissuadeant. Sed iudicia duobus officijs absoluuntur, vel defendendo, vel accusando, ratio, qui nihil in cõtrouersiã venit, quod nõ accuseť, vel defendatur, ut patet singula consideranti. Accusatio est oratio, in qua intẽdiť ostẽdere cõtrariũ eius, quod in defensione poniť, est enim defensio sermo ostẽdere contẽdens, quod bonũ sit, aut certe nõ malũ q̃d quis erga proximos fecerit, aut id, quod postea consecutũ est, non fuerit malum. Ad accusationem obiurgatio refertur. Ostentatione aũt vel laus, vel vituperatio perficitur: laus bonorũ est cõmendatio, vituperium malorum detestatio. Hæc sunt genera, & eorũ partes. Porro deliberatiuo futurũ, iudiciali præteritum, demonstratiuo imprimis est præsens tempus annexum, ratio tẽporum ponitur ab Aristotele satis aperte.

Cap. X. Triũ generũ, tres esse fines diuersos oportere.

SED & fines eorũ generũ dirimunť: tribusq; generibus tres fines debenť. Deliberatiuo finis est vtile, aut cõtra. Nã qui suadẽt, id, quod suadẽt, potius esse demonstrãt. Qui vero dissuadent, id quod dissuadẽt, deterius, & incõmodius esse cõtendunt, quod si in cõsiliis plerũq; iustitia, iniustitia, honestas, turpitudo, tractanť, scire oportet, hæc ita ad deliberatiuas cãs adiungi, vt adiecta, atq; accepta forissecus. Iudicialiũ finis iustorum, & iniustorũ quæstione continetur. Cætera, vt in cõsiliis diximus, assumuntur foris. Demõstratiui honestorum, & turpiũ. Reliqua, si qua hoc in genere adhibentur, ad finẽ illũ, tanq̃ extranea adiuncta referuntur. Sane triũ causarum fines illos esse, quos diximus, vt

ea res argumento esse, quod euenire aliqñ cõstat, vt cũ de rebus aliis nulla sit inter litigatores contentio, verbi gratia vtrũ factum sit, vel vtrum nocuerit factũ, sed & constet hoc inter vtrunq;, & cõueniat, non tñ qui factum fatetur, et factum iniuria fateatur. Alioquin nulla esset cõtrouersia, similiter, & qui ĩ cõsiliis versantur, sæpe fit, vt, q̃uis negare nõ possint se inhonesta, aut iniusta consulere, nunq̃ tñ committãt, vt aut inutilia suadere, aut vtilia dissuadere fateantur, verbi causa, sæpissime accidit, vt q̃q̃ iniquum est finitimos, & conterminos pellere, aut qui nulla nos iniuria prouocant, bello lacessere, & agere in seruitutem, nihil tñ hoc sit curæ, aut impedimento iis, qui consulunt. Eodem modo, qui laudem, aut vituperationem tractant, non id spectant conducibile, an contra noxium aliquid fecerit is, qui laudatur, culpaturue, sed & hoc ipsum plerunq; laude, vel maxima prosequuntur, cum quis honesta vtilibus anteposuit, vt Achillem poetæ solẽt: qui, quod Patroclo, cui societatis iure erat astrictus, periclitanti auxilium tulerit, quodq; cum posset sine discrimine viuere, sciretque se ad exitium, & perniciem proficisci, pulcherrimam mortem vita potiorem habuerit, summis in cœlũ extollitur laudibus, certe in eo exemplo erat q̃dem honestior Achillis interitus futurus, sed vita vtilior. Manifestum ex prædictis puto propositiones ex iis rebus primum constitui oportere, quæ ad fines triũ generum pertinebunt, nam & credibile, & signum tam solubile, q̃ ĩsolubile nihil aliud sunt, q̃ Rhetoricæ propositiones, omnis siquidem syllogismus ex propositionibus cõstat, enthymema porro syllogismus est ex huiusmodi propositionibus constitutus.

Sed & fines eorum generum dirimuntur. Cap. X.

TRES auditores habentur spectator, iudex, senator, tria genera sunt demostratiuum, deliberatiuum, iudiciale, vnũ quodq; genus duas habet partes, vnum tempus proprium, nam exornatio laudem, & vituperationem præsentium continet, iudicium vero criminationem, & defensionem præteritorum, disceptatio suasionem, & dissuasionẽ futurorum. Fines quoq; generum dirimũtur, in qua re miror Fabium fuisse minus sollicitum, ne dicam parum cautum, cum ab Aristotele præceptore dissentiat, & fines inter se non distingui contendat. Sed idem esse honestum, vtile, at iustũ affirmet, nisi forte id intendat, quod etiam Aristoteli placet, quod vtile, q̃q̃ est senatoriæ causæ conuenientissimum, honestumq; exornationi, & iustum foreñsi generi, intrinsecus tamen interdum finem vnius generis, ad aliud pertransire, vt patet ex eius verbis. Cæterum Aristoteles ratione, & signo comprobat se non temere huiusmodi fines ijs causarum generibus accommodasse, & primum id in genere iudiciali ostendit, mox in alijs: ita vt ex omnibus vna ratio conficiatur hoc modo, cum persuadere in singulis generibus mens nostra sit, quando vtimur alio fine, quàm proprio, tunc nobis ab aduersario occurri potest, exempli gratia in iudiciali causa, si quis dicat tu accepisti illius bona, & propterea illi nocuisti, certum est, quod qui hoc modo accusat vtitur fini deliberatiuæ causæ dum dixit, & propterea illi nocuisti, certum est, quod qui hoc defendit poterit aduersario concedere nocumentum ex bonorũ direptione prouenisse, sed non concederet iniuste factum, quare obiectio non erit ratione finis alterius generis: contra vero qui deliberat iniustum fatetur, & dat quod postulat aduersarius, non tamẽ noxium, & incommodum dicet esse. Atq; hoc signum est fines esse generum separatos, idem dicẽdum est de genere amplificandi, & demonstrandi, sed à quo signo sumptum est argumẽtum hoc? An ab eo, quod carere nomine dictum est, eo inquam quod in materia contingenti per secundam figuram ex vniuersali colligit particulare, hoc modo? Finis proprius est vniuscuiusq; generis, qui semper intendit in vnoq; genere, sed vtile in deliberatiuo, honestum in demonstratiuo, æquum in iudiciali semper intenditur, ergo vtile deliberatiui, honestũ demonstratiui, æquũ iudicialis finis est, quod si ratiocinatio hæc, ad enthymema reducenda est, ita conficies. Vtile in senatoria, honestum in commui, æquum in forensi causa fines sunt. Signo quia euenire aliqñ constat, ut cum de rebus alijs nulla sit & reliqua quæ ab Aristotele dicuntur. Vbi autem Aristoteles dicit. Eodem modo qui laudem, & vituperationem tractant: non id spectant conducibile an contra, & reliqua vsq; ad exemplum de Achillis virtute, ibi accommodari potest id, quod a Pl in. xij. de legũ latione dicit, de eo qui scutum abiecerit.

Cap. XI. in omni genere duo spectari quid fieri possit, & q̃ magnæ sint res, quæ dicuntur.

PLANE cum ea, quæ impossibilia sunt, neq; fieri, neq; facta esse possint, sed possibilia dnmtaxat.

Item cum illud non pugnat, vt quæ facta non sunt, tamen facta fuisse potuerunt, & quæ non erunt, esse tamen ac fieri posse videantur, necesse est, vt & iis, qui in consiliis tractare remp. volunt, & qui in iudicio versari statuunt, & qui laudãdi, vituperandiq; studium sequũtur, propositiones de possibilibus, atq; impossibilibus comparent, item vt copiosissime disputare possint, facta sit res, an secus, futura an non futura videatur, prætere rea cum in omnem ferè, quæstionẽ, siue laudem, aut vituperationem tractamus, siue suademus aliquid, aut dissuademus, siue intendimus quid, aut depellimus, nõ solum hæc incidant, verum etiam illa, vtrũ magna sint, an parua illa ipsa, quæ dicimus bona esse, vel mala, honesta, vel turpia, iusta, vel iniusta, siue illa per se, ac sua natura, siue per comparationem, & collationem aliarũ rerum magna, aut parua videantur. Apertissime conficitur huiusmodi quoque propositiones haberi oportere, quibus, & amplificare, & minuere, augere, & alleuare maiorum, minorumq; comparatione tum in vniuersum, tũ particulatim possimus: hoc est vt sciamus ostẽdere vtrum sit maius, vtrum minus bonum, vtra maior, vtra minor iniuria, vtrum iustius, vtrum iniustius, similiterq; in cæteris.

Cap. XI.

" MANIFESTVM ex prædictis puto: propositiones. Hic potest esse finis superioris partis: ostendit enim Aristoteles cur de generibus causarum loqui voluit: quod etiam in inferiori capite melius ostendetur. Præparat autem nos ad causarum notitiam, ostenditq; quid imprimis tenẽdum sit in omni genere, atq; ita ab ĳs, quæ cõmunia sunt, ad singularia prouenit, commune igitur vnicuiq; generi est, vt duo illa spectemus, primum quid fieri possit, deinde quam magnæ res sint, quæ dicantur, vnde omnes loci, & propositiones dignoscendæ, quæ tum rem fieri posse, aut potuisse demonstrent, tum quæ declarent rei magnitudinem, sed loci possibi-

lium senatoriæ causæ magis conueniunt, hi autem, qui rei magnitudinem declarant, demonstratiuæ, vt dicitur in secundo. De iustis autem, & iniustis cõsideratio iudicis est. Hæc facilia sunt in Aristotele, prudens animus intuebitur ad ea, quæ præscire oportet, vt magnam sibi, atq; amplam supellectilem paret; & ad enthymemata in singulis generibus conficienda magnam habeat formarum, & propositionum copiam.

Cap. XII. De genere deliberatiuo, & quæ sit eius materia in communi.

DICTVM est ex quibus nã accipi propositiones oporteat, nunc de singulis seorsum ita agendum est, vt materiem omnem propositionum, & earũ, quæ ad causas deliberatiuas, & earum, quæ ad demonstratiuas, & earum, quæ ad iudicia pertinent, propria, & digesta partitione complectatur. Primum igitur accipiẽda sunt ea commoda, atq; incommoda, de quibus in consiliis agitur, non enim de omnibus agitur, sed de iis, quæ fieri, aut non fieri, possunt. At ea, quæ necessario vel sunt, vel erũt, aut ea, q̃ vel fieri, vel esse non possunt, non vocantur in deliberationem: sed & quædam tamen sunt, quæ quanquam fieri, & non fieri possunt, nihilominus ad consilium non deferuntur. Nam res pleræq; naturales, atq; fortuitæ, q̃uis in eo genere sint, vt fieri, & non fieri possint, nullam tamen causam habere videntur, cur possint ad rationem cõsultationis pertinere. Quare relinquitur, ea, quibus deliberatiuæ causæ continentur, talia esse oportere, quæ in nos sua natura possint referri, quorũq; ortus, principiumue in nobis habeatur, nam cum aliqua de re in consiliis differitur eousque disputatio solet, & disceptatio proficisci quousq; illud inueniatur, possibilia ne ea, an impossibilia facta sint. Cæterum singula quæq; diligẽter rimari: & numero

& numero ad vnguem cuncta complecti, & in species suas exquisite digerere ea, in quibus studia illorum, atq; officia versentur, item conquirere, diffinireq; omnia, quæ reuera possint in hoc genus incidere, neq; loci est huius, neq; temporis. Alioqui Rhetoricæ artis materiam, egredi fas non est. Nam consideratio illa ad scientiam quandam grauiorem, & veriorem spectat. Præterea huic arti plus obiter etiam iusto tribuimus: nam quod superius dictum est, verum habetur Rhetoricam facultatem partim ex Dialectica, quæ resolutoria dicitur constitutam esse, partim ex ciuilitate, quæ mores pertingit, similemque esse nunc Dialecticæ, nũc Sophisticæ orationi. Proinde si quis conatur Dialecticam, aut Rhetoricam ita tractare, non vt in genere positas facultatum, sed vt in numerum relatas scientiarũ is non videt sese naturam illarum abolere, ac tollere penitus, quippe qui sit non in sola ratione dicendi, disputandique versaturus; sed facturus ad eas scientias transitum, quarum res subiectas inuaserit, aggressusque fuerit. Veruntamen ea, quæ operæprecium est partitione nostra comprehendi, ita tamen vt idẽtidem suũ ius ciuili scientiæ relinquatur, nobis hoc quoq; loco dicenda, exponendaq; sunt.

Cap. XII.

DICTVM est ex quibus nam accipi propositiones oporteat. C.F. cur igitur exponis mihi hoc loco genera controuersiarum? C.P. vt rationem collocandi ad finem cuiusque accommodem. Ex hoc loco elicitur Aristotelis mens, tam superioris, q̃ sequentis particulæ, ibi enim ostẽdit eos locos esse dignoscendos, quibus genera causarum vti debent, primũq; duxit, à possibili, proximum à facto, tertium à futuro, exempli gratia, cuius partes fieri possunt, & totum: voluit, & potuit ergo fecit, virg. Non ea vis animo, nec tanta potentia victis. Ouid. A iuuene, & cupido credatur reddita virgo? vult, & potest, ergo faciet. Quod igitur fit a possibili, vel contrario,

vel facto esse iudicialis generis munus est, quod autem a factum iri deliberatiuo conuenit. Demōstratiuum autem totum in amplificatione positum est, ideo locus a maiori, & minori huic attributus est. Postquam igitur dictum est, ex quibus nam locis accipi propositiones oporteat. Reliquum est, vt materiam omnem propositionum siue ad causas senatorias, siue ad forenses, siue ad communes spectantium propria, & ordinata partitione complectamur. Et quia publica causa, & publicum genus priuatæ causæ, & priuato generi præferre debemus, ideo a genere deliberatiuo incipiendum est, vt ostēdamus, quales nam esse debeant propositiones, ex quibus tanquam principijs in deliberatiuo genere enthymemata constituantur. Ac primum videndum est in vniuersum de quibus consilium inimus, postea quot res sigillatim ueniant in deliberationem. Cōsultamus ergo de ijs, q̄ prodesse nobis, aut obesse queunt, hoc est de commodis, & incommodis. Cæterum quia non est consilium de omni commodo, ideo illustris quædam rerum partitio facienda est. Rerum quædam sunt, quarum initium in nobis positum est, cuiusmodi virtutes, & vitia, & alia multa, quæ a voluntate nostra oriuntur, quædam vero, quarū initium in nobis positum non est. Qui deliberat, de ijs deliberat, quarū initium in nobis positum est. De actionibns inquam humanis, de fuga, de electione rerum, & huiusmodi quorum dubius est euentus, nam rerum, quę ab hominum voluntate non fiunt, siue sint necessariæ, siue nō sint, siue fortuna, „ siue casu eueniunt, nulla est deliberatio, quare nō ab re Cicero dixit. Sed quid „ fieri possit, quidq; etiam sit necesse, aut non sit, in vtraque re maxime est q̄- „ rendum, inciditur enim omnis deliberatio si intelligitur non posse fieri, aut si necessitas affertur, & qui id docuit, non videntibus alijs, is plurimum videt. Ne vero philosophi nobis litem intendunt, neq; nos procul à terra subtilitas artis in altum abripiat, et a conspectu omnium pene abstrahat, & abducat, finesque egrediamur, & cancellos oratori præscriptos, non nimis magnam curam ponimus in ijs declarandis, quæ ad hoc genus referantur. Nam velle numerum earum rerum referre, quæ ad voluntatem nostram referuntur, vimq;, & natutam earum subtilius inuestigare, non est huius artis, sed philosophiæ munus, namq; hoc satis est ad hanc facultatem, si de ijs agatur probabiliter, vt res ipsa postulat, & e medio vulgo propositiones elicientur. Alioquin veriora sunt, & firmiora, quæ a philosophis traduntur, nempe a necessarijs, & certis orta principijs miram obtinent subtilitatem, quas nec vulgus probaret, nec tempus pateretur exponi. Ex hoc loco pulcherrimo p̄cepto admonemur, quod cum ars vna eas res sumit, quæ ad aliam artem spectant, pudenter quidem id facit, et non nimis digreditur, namq; non decet ita de alienis rebus tractare, vt neq; melius, neque firmius in proprio, q̄ in extrinseco loco tractetur. Sed tantum accipere, quantum sit satis, ad id quod volumus, explicandum. Ecce tibi Rhetoricam eas res vsurpare, quæ ad Dialecticam, & ciuilem spectant, non tamen tam exquisitam de ijs notitiam tradere, vt dialectica tradit, & ciuilis, nec in prima philosophia in orbibus inueniendis commoratus est philosophus, sed hanc rem ab astrologia, repetens paucis contentus est. Si igitur vim, originem, rationemq; enthymematum, ad vnguem hoc loco non inquirit Aristoteles satis est illuc eos, qui legūt esse referendos, vbi propria eorum sedes habetur. Cum igitur Rhetorica sumat

a dialectica syllogismum vulgo notum, vel fieri consuetum, quod est enthymema, vel exemplum, & a ciuili scientia propo sitiones in consuetudine positas, & a Sophistica faciliores, & vsitatiores cauillationes, neque suos egreditur fines, neq; aliis vllam molestiam affert. Sed ne fiat error. Dialectica duas habet partes, alteram, quæ ad iudicium, alteram quæ ad inuentionem pertinet, Rhetorica ad vtrumq; comparari potest, si comparatur ad iudicantem, quam analecticem id est resolutoriam vocat Aristoteles, tunc quasi virgultũ de radicibus dialecticæ pullulans vocatur, & hoc fiet vbi de Enthymemate, & exemplo agitur, quod ad syllogismum resolutoriæ partis refertur, sed si ad alterã partẽ spectat, tunc dicitur ab Aristoteli ἀντίστροφος vt patuit in proemio
,, id est altera ex parte respondens. Proindeq;, siquis conabitur Diale. Hæc exponi facile possunt, ex his, quæ diximus cap. viij.

Cap. XIII. Qua ratione tractandæ sint in deliberatione quinq; res, quæ ad huiusmodi causas principales habentur.

QVINQVE fere sunt magna negotia, de quibus consultationes instituũtur, & in quibus deliberatiões ambitu suo omni versantur. Nam de vectigalibus, de bello, de pace, de præsidio militum, atq; custodia ciuitatis, vt tuto omnia importentur, & exportẽtur, postremo de constituendis, iubendisq; legibus in omni ferè consilio agitur. Qui de vectigalibus est dicturus primum nosse debet quales, & quot sint redditus ciuitatis, atq; prouentus, deinde qua ratione vectigal, si quod non videatur cõstitutum, addi, præstariq; possit, & si quod parum reddere dicatur, quo pacto reformari, augeriq; debeat. Postremo perdiscendæ sunt, atq; indagandæ omnes impensæ ciuitatis, vt quæ super vacuæ erunt, tollantur, & q̃ superfluæ videbũtur amputentur. Neq; enim vna tm̃ rõne crescit opulentia ciuitatum, si nouus quæstus accedat, sed etiam illa, si minuantur impendiæ. Cæterum ad videnda hæc, atque cognoscenda, non mõ requiritur ea prudentia, atque is vsus rerum, quem de moribus nostræ ciuitatis, nostro inge-

nio, studioq; comparauimus, sed vt q̃ instructissimi paratissimique ad hanc partem deliberationis videamur accedere, necessarium est rationes quoque illas tenere, atque consilia, quæ ab aliis aliàs ad huiusmodi causam inuenta, & excogitata fuere. De bello ac Pace qui consulunt, primum extimare debent vires reipub. quantæ nam sint, & quantæ comparari possunt. Præterea quales sint illæ, quæ iam habentur, & quales illæ, quæ habendæ, comparandæq; sunt. Deinde memoria tenere bella, quæ ciuitas aliquando suscepisset, & qua ratione suscepta confecisset. Neque solum hæc, quæ ad nos ꝑtinent habere perspecta debemus, & cognita, sed etiam eadem illa explorare, & cogitare oportet de finitimis populis, aut de iis, contra quos suscipiendum videtur bellum. Ita illud consequemur, vt si maiora cognoscantur auxilia hostium, q̃ nostra, sciamus pacem anteferre bello: contra si impares illi nostris viribus esse intelligantur, nostri iuris sit cogitare de bello, sed & id quoque non est in postremis habendum, vt consideremus eadẽ re, an dissimili valeamus, qua hostes: refert enim hoc plurimum & ad cladem, & ad victoriam referendam. Ad hæc necessarium est ea quoque diligentia, vt non modo eorum bellorũ exitus teneantur, quæ vnq̃ gesta sunt à nostra ciuitate, sed etiam eorum perdiscantur, quæ in cæteris quoq; gentibus, nationibusque fuere. Nam ex similibus similia sequi natura solent. Quæ vero ad præsidium, & custodiam vrbis, agriq; pertinebunt, optime commemorari, ac subiici poterunt, si nõ ignorabitur qua ratione custodiantur vrbes, sed & numerus militum, & genus præsidii intelligendum erit, & loca quæ huic muneri maxime oportuna, atque ido-

nea

nea videantur. Hoc vero, consequi nemo potest, nisi peritus sit regionis, agriq; vniuersi, ita vt & necessarias custodias sciat imponere, & superuacaneas demere, postremo notare diligentius loca, atque deligere, quæ ad hunc vsum commodissima esse intelligentur. Est vero & illud de cura annonæ, atque alimēto sciendum, quantus sufficiat ciuitati sumptus. Item quantum copiarum sit, quod ex agro nunc redeat, quantum quod aliunde inuehatur. Præterea quæ nam sint res, quæ importari, exportarique debeant, vt de iis pacta, conuenta, & quasi fœdera cum finitimis, & cæteris partibus constituantur. Duæ siquidem res ciuitatem illæsam, & de principibus nō obloquentem præstant: vna si a potentioribus tuta, defensaque conseruetur. Altera si firma societate coniuncti habeantur ii, sine quibus rerum vltro citroque necessariarum liber commeatus esse non potest. Atque hæc sunt, quæ ad securitatem, tutelamque ciuitatis inuenire, & circumspicere omnia deliberantem oportet. Nec minus vero diligentiæ, atque operæ impendendum est, cum de iubendis legibus, & constituendis agetur, quia salus reipub. in legibus posita est. Quamobrem primum nosse oportebit, quot sint rerumpubli. status, & formæ. Deinde quæ cuique conferant, atque conducant: tum demum ea cognoscere, quibus quæque deleri, euertique possit, siue illa nimium prouehentia, & prospera videantur esse, siue aduersa planè, atque contraria. Deleri rempub. dixi, quia omnes ciuitatum status, præter optimum, duabus rationibus labefactantur. Remisione, & intentione. Nam popularis status non solum debilitatur receden-

do coeundoque in paucorum potentatum, ſed etiam progrediendo nimium, atque laxando. Exempli gratia aquilinus naſus, & ſimus, non modo ſi remittatur in mediocritatem redibit, ſed & ſi fiat vehementer aquilinus, ſimusúe. Ita afficietur, vt neque naſus quidem omnino eſſe videatur. Vtile vero eſt ad componendas leges non ſolum perdiſcere, quæ reipubli. inſtitutorumque forma expedierit ætate maiorum, & in noſtra ciuitate, ſed etiam noſſe, quæ apud alias, quoque nationes expediat, & quæ quibus locis congruere, & conuenire videantur. Ex his colligi poteſt ferendis, ſciſcendiſque legibus vtiliſſimum eſſe peragrare orbem, & leges intueri omnes, quibus aliæ gentes, & nationes vtuntur, in conſiliis deliberationibusúe plurimum valere notitiam rerum geſtarum, quæ ab auctoribus hiſtoriarum commendatæ ſunt litteris. Hæc quidem omnia ciuilis ſcientiæ ſunt, non Rhetoricæ munera. Atque hæc ferè maxima ſolent eſſe, quæ in deliberationem, & conſilium veniant.

Cap. XIIII.

QVINQVE ferè ſunt magna negotia. Enumerat res de quibus „ conſulimus. Licet autem multa ſint, de quibus inirie conſilium ſoleamus, non tamen ſingula recēſenda ſunt, ſed præcipua, & magna, quæ communi quodam, & amplo ciuitatis vſu, venire in conſilinm, & ſenatoriam controuerſiam ſæpius conſueuere. Conſultamus igitur: aut de pecuniȷ̃s comparandis, aut de tuendis finibus, aut de legibus promulgandis, aut de bello, & pace, aut vt tuto omnia importentur, & exportentur, ſi vero res aliæ habeantur, de quibus deliberamus, illæ ſane harum quinque ambitu cōplectuntur: quanq̃ in Rhetoricis ad Alexandrum ſeptem connumerata ſunt, quare quod hoc loco modeſtiæ cauſa dictum eſt ferè, ibi dixit ὡς κεφαλαῖα. In ciuitate igitur neceſſe ſunt, qui conſulunt, porro conſulere ciuilis prudentiæ opus eſt. Qui igitur de vectigalibus, aut pecuniȷ̃s comparandis conſulturus eſt, tria neceſſe eſt animaduertat. Primum vt cognoſcat ciuitatis redditus, an

scilicet sint fruges, an animalia, an quæ visceribus terræ, & metallorum cuius effodiuntur, nec solum ad genus intueatur, sed ad numerum vt si quid desit addat, si minus sit, augeat. Sciat autem medio loco exitus. Postremo hominum genera, quæ in ciuitate sint, ociosos, vt inutiles, vel nocuos expellat, frugi, & bonos asciscat, profusos mulctet. Lautas expensas imminuat, nam Prouerb. est. Expensarum imminutio fortuna est diuitiarum effectrix. Nō quęret autem orator notitiam frugum vel animantium, vel metallorum, vt cum naturam singulorum agnoscat, melius hæc sciat, quàm agricola, armentarius & effossor. Sed hæc tantum considerabit, quātum necessaria sunt ad victum ciuium, ad populorum indigentiam, & ad vrbis prouentus, in Rhetoricis ad Alexādrū hac de re loquens philosophus. Primum inquit esse considerandum si quid quod ad ciuitatis ditionem spectat, neglectum, & incultum sit, nec vllum prouentum faciat, nec deo sit acceptum, intelligo autē hoc modo, vt si quis locus publicus in ciuitate neglectus sit, ex quo prouentus aliquis fieri possit, propterea quod, aut venderites, aut ementes in eo priuati rem suam conficiant, is aut exædificetur, aut ad vsum ponatur. Sed hæc communissima ratio est pecuniæ quærendæ, quod si quid huiusmodi minime fuerit, necesse est, vt qui censu iudicantur, huiusmodi prouentus faciant, vt pauperes belli subeant pericula, artifices arma præbeant, (quemadmodum Scipio carthagine capta nouos, opifices, qui ad duo millia hominum erant publicos fore pop. Ro. edixit, cum spe propinqua libertatis, si ad ministeria belli eorum operam nauassent. Diuites vero pecuniam parent, quæ res passim à Demosthene obseruata est. Ciuitas autem VENETA tanto studio incubuit pecunię comparandæ, quāto necessitas ipsa cogere videbatur, nemo autem ignorat, quam necesse sit reipub. promptas habere pecunias, quippe quæ nerui bellorum habentur, quare cum Demosthe. dicere omnes senatores possunt. Opus est sane pecunia, & reliqua hoc autem fit in ciuitate Venetorum, & in omni eorum ditione, vt diligenter caueant, ne pecuniæ publicæ homines præsint, qui eas in priuatum vsum vertere valeant, vt licet quæstoribus data copia sit pecuniæ publicæ administrandæ, exigendęq;, nihil tamen fere agunt absque pręfectorum iussu, tutius enim arbitrantur hoc onus esse pluribus imponendum, q̄ vni. Accedit ad hoc, quod cum duo quęstores foras mittantur, lex prohibet eos aut consanguineos, & affines, aut ex eadem familia, nanq; facile putant euenire posse, vt eadem voluntas in coniunctis, vel suadente natura esse queat, ita vt socij esse possint in pecunia publica diminuenda, nec solum hoc quęstoribus prohibetur, sed omnibus ijs, qui vnà quoquo modo æs publicum, aut iudicium administrare, aut facere valeant, ac meo quidem iudicio pecunię cura intensior magistratuum gerenti, q̄ familiam gubernanti esse debet, quando illud remotius, à sordibus, q̄ hoc sit, pecunia enim quemadmodum cibus corpori, ita reipub. omni alimento est, non immerito igitur magna infamia notari, & ingenti supplicio affici solent, qui pecuniam ciuitatis, & ęrarium expilant, quasi qui ex ore populi panem, & cibum extrahāt, hinc singulis annis statuto die lex iubet, vt iunior ex triumuiris nostris concione publica damnatos peculatus recenseat, et cōtra fures ęrarij maxime inuehatur. Iubet autem Pla. in duodecimo de legibus, in principio, quod si quis aliquid publicum furatus fuerit, siue paruum,

siue magnum id sit, pari supplicio puniendum sit, nam qui rem paruam sustulit, & si minori vi, quàm qui magnam rapuit, æqua tamen cupiditate furatus est, & reliqua. Multi vero adhibentur in vrbe quærendæ pecuniæ modi, tum præter censum, & vectigalium rationem, siue ea sint, quæ infinita prope omnis mercium generis multitudine exportantur, & importantur, siue ea, quæ ex socijs ciuitatibus confluunt, tanta vero fuit populorum, ciuium, & omnium Venetæ ditionis erga nobiles beneuolentia, vt in maximis, ac difficillimis temporibus nunquam pecunia defuerit, sed amplius, & cumulatius sæpe æs confluxerit, quàm res postulauerit, atque hæc ea de causa dico, ne putemus nouum semper populis esse & iniquum portorium imponendum, ac inusitatos extorquendæ pecuniæ modos excogitãdos, sed diligentiam in partis opibus conseruandis, & cautionem in fraude euitanda, & studium in populis conciliandis, & parsimoniam deniq; magnũ esse principum vectigal. Nam qui vitæ dominus sit, hunc & rei dominum esse necesse est, sed hæc alias. Est autem & aliorum consuetudo in ijs rebus obseruanda, & notitia historiarũ habenda. Historia enim docebit nos quid quoue modo quisq; inuenerit, quo tempore, quoue loco vis pecuniæ magna cogat. At de bello & pace, ad quod genus fœdera, induciæ, armorum suspensiones, amicitiæ, societates, duella, ex postulationes & alia huiusmodi referuntur. Primum considerare debent, qui consulunt, varias esse belli occasiones, nãq; aut vt tueamur eos, qui ante iniuria sunt affecti, bellũ indicemus, aut vt eos defendamus, qui tunc temporis afficiuntur, interdum vero pro socijs læsis, pro coniunctis, pro benemeritis pugnamus, interdum ob gloriam, aut ob imperium augendum, aut ob aliquam vtilitatem arma sumimus, ad quæ omnia innuentes maximas quasdam ideas excerpere opus est, vt ex ijs propositiones ad bellum, vel suadendum, vel dissuadendum eliciamus. Obseruauimus autem magnos duces, cum ad bellum milites hortarentur duas in partes orationes suas distribuisse. Ac primum de hoste, mox de belli genere dixisse. Hinc. P. Scipio perbelle ostẽdit militibus suis cum quibus equitibus, aut peditibus pugnaturi sunt, contra vero Annibal pugnabitis inquit cum exercitu Tirone. Postea vtroq; de genere belli mentionem facit, vt patet apud scriptores. Victoriæ autem adipiscendæ plures causæ solẽt esse. Ac primum Dei beneuolentia, quam prosperam vocant fortunam. Robur, & numerus militum: pecuniæ vis: sociorum virtus: imperatoris prudentia, locorum opportunitates, hæc suis in concionibus Thucydides diligentissime considerat. Cum igitur hortari ad bellum mens fuerit, has res inesse aut omnes, aut præcipuas nobis ostendemus, si dehortari, ex contrarijs locis argumenta sumemus. Cæterum dissoluuntur bella aut quando putamus hostes recte, & iusta sentire, aut quando à socijs diffidemus, aut quando nimis nos bellum afflictat, vel timor hostium vrget, aut seditio inter nos orta sollicitat, nemo autem sapiens ignorat bellum pacis causa, non autem pacem belli causa faciendam, id autem studium Venetis semper fuit, ita vt bellum coacti, pacem vel currentes fecerint, finitimos à regulorum tyrannide defendentes, pacem cum in ijs ineuntes, à quibus vtilitates mercium maximas referre soliti sint. Præterea ius bellicum hosti seruauere, & fœderibus, quibus cum inimicis deuincitur fides sanxere, ita vt ardentissima bella extinxerint,

 cognoscenteſq;

cognoſcenteſq; præliorum exitus incertos mira dexteritate contentiones, & certamina diſſoluere. Vnde pax ipſa conſecuta eſt, nomine dulcis, & re ipſa ſalutaris, nam ſociam ſibi libertatem conſeruauit, & comitem rerum omniũ affluentiam connutriuit, neq; ſolum concordiæ, & tranquillitatis propriæ, ſed ſuaſores alienæ fuerunt. Sed de cuſtodia agrorum, et vrbium cõſulentes opus eſt, externos hoſtes, & internos perpẽdere, & ita vrbem, & agros munire, vt tuti ſimus ab iniurijs, hic dij boni quanta opus eſt tum locorum, tum rerum peritia. Ego equidem maximas artes oratori neceſſarias ſemper iudicaui, ſed nunc maxime iudico, & eas imprimis, quæ ad hominum ſalutem, & incolumitatem tuendam, & conſeruandam pertinent. Cęterum ea loca maxime tutanda ſunt, per quæ aditus hoſti patere poteſt, ne vlterius in perniciem noſtram progrediatur, interdum vero nocuit ea loca velle tueri, quæ nimis eſſent ab imperio ſeparata: vnde Q. uintius breui, & arguta oratione Achęos monet ne velint Zazinthũ tenere, quod tãgit Liuius decade quarta. De annona & alimentis conſulenti neceſſaria eſt menſura omniũ rerũ, quarũ vſus eſt in ciuitate, & earum quæ ex ipſo prime ſolo habentur, vt poſtea ſi quid deſit aliundæ quæratur. Q. uærere autem res neceſſarias poſſumus aut à finitimis, aut ab exteris, quare beneuolos eos omnes habere opuseſt, a quibus quod nobis vtile ſit, referamus: ne magna uis frumenti, magno ẽt cum damno in vrbem veniat, ſumma igitur commerciorum ratio habenda eſt, atque hæc præcipua Romanorum cura fuit. Nuper autem lata lex eſt, vt ob merces præter admodum paucas aliunde in vrbem per mercatores inuectas nihil exigatur, vidimus enim propter bellum quod cum Turcis habuimus, Anconam, & Raguſium omnes merces importari cæpiſſe. Maxima vero p̃toribus & præfectis cura eſſe debet, cum aliqua futuræ inopię ſigna tenẽt, ne frumentum ad alios tranſeat, dubitatum uero eſt a multis an optime conſulant, qui in caritate annonæ frumentum ex agris unicuique ciuitati ſubiectis in eam ferri iubent, ita ut nihil alio importari poſſit, uerbi gratia, ſi frumentum, quod in agro patauino naſcitur, patauium importetur, & quod in Veronenſibus prædijs oritur, Veronam feratur. Hanc dubitationem ſapientiſſimus, quidã Dux noſter facile ſoluit. Audiuimus inquit ad prætores ſcribẽs, iuſſiſſe uos frumentum omne, quod in agris ueſtris naſcitur, in urbes ueſtras inuehi, nec ullo modo uelle, ut quicquam ex eo tranſportetur, hoc & ſi alias probaremus, nunc tamen uolumus nullo diſcrimine poſſe alias urbes ab alijs adiuuari, modo ne ad exteros frumentum tranſeat, imperium enim tanquam corpus unum eſſe debet, quare ciuitates tanq; membra iudicãda ſunt, quemadmodum ergo membro membrum unius corporis opitulatur, ita unius imperij inter ſe ciuitates inuicem ſe adiuuare debent, ubi uero ſuſpicio, uel occaſio eſſe poteſt, ne in finitimos frumentum noſtrum perferatur, ibi ne importetur caueri maxime debetis. Sed de imperio illo conſulentes ſine quo nec domus ulla, nec ciuitas, nec gens, nec rerum natura omnis, nec ipſe mundus ſtare poteſt, quod imperium recte legem uocamus, conſiderare debent in legibus ciuitatum ſalutem poni: lex enim diuinæ mentis ratio eſt, lex princeps, lex domina rerum, lex recti particeps, & obliqui expers ſapientia, quemadmodum igitur unicuique animantium generi nobilius aliquid ſemper præeſt, ita homini non immerito aliquid præſtantius homini imperare debet,

cũ uero nullũ animal homine sit excellentius, restat ut uel diuina mens,uel diuinæ mentis rõ homini præsit, hãc nos legẽ dicimus in cuius maiestate salus est sita,& cõseruatio rerum. Quoniam uero lex est animi medicina,ideo cum diuersa sit humanarum societatum rõ,necesse est cognoscere rerumpub. status,quot et quales sint,ut ad singulos aptæ leges adhiberi queant. Aliæ enim leges paucis,aliæ multis,aliæ vni,aliæ nobilibus,aliæ popularibus viris imponendæ sunt. Quapropter recte dictum est ab Aristotele in omnibus artibus,& scientijs quid in quaq; optimum sit cõsiderari oportere: tametsi neq; id homines requirant,neq; assequi valeant. Emendare autem remp. iam institutam,non minus esse arduum,quã ab initio instituere, perinde ac siquis recte id velit addiscere,quod prius perperam intellexit,ægrius enim id ageret, quam si a capite ordiretur. Cum igitur societatum causa leges inuentę sint, necesse habet alias alijs accommodari,vnde opus est rerump. discrimina recte tenere,& quid corrumpat unamquanq; societatem ediscere. Alia enim de causa regnum in pessimam tirannidem vertitur,atq; alia ratione populi societas dissoluitur. Omnis autem ratio reipu. gubernandæ tres portiones habet ad quas sapiens legum lator intẽdens,quid singulis commodum, & opportunum sit considerare debet,hæ si recte se habent, & remp. necessario recte se habere oportet,si differant, differre quoque rerump. status oportet. Prima portio est in consultandis rebus posita, altera in magistratibus collocandis, tertia est in iudicijs constituendis collocata. Ac prior illa auctoritatem habet de bello,& pace,de societate ineunda,vel dissoluenda,de legibus ferendis,vel abrogandis,de morte,& vita,de bonorum publicatione,& rationibus reposcendis. Media pars considerat,qui esse debeant magistratus,quam vim teneant,quomodo creandi,eligendique sint,vltima vniuersam iudiciorum rationem complectitur,de quibus suo loco dicẽdum est. Atq; hæc de legibus satis sint. Legumlatorem autem nõ solum crimine, sed criminis suspicione carere decet,ita vt non modo eius leges,sed mores pro legibus habeantur. Orator autem,qui de legum latione dicturus est,vt ad singulas rerump. conditiones leges accommodari didicit,opus est,vt causas corruptelæ, & mutationis omnium rerump. agnoscat,& genera intelligant, quibus singulæ differunt, hoc commode ex quarto ciuilis sciẽtię libro,ex Aristotele elicere poterimus, quare illuc studiosos remitto. Animaduertenda vero est similitudo ex intentione,vel remissione simi,aut aquilini nasi,nam vnus est optimus reipu. status,& qui ab eo declinat paulatim remp. corrumpit,vt ne resp. quidem vocari debet,id quidẽ vel relaxando,vel contendendo efficitur,quemadmodum de simo,vel aquilino naso dicitur,nam vt sit simus,vel aquilinus, hoc modo vel illo affectus esse debet,quod si relaxetur,vel intendatur,eo deuenire paulatim potest,vt ne nasus quidem vocari possit,sed hæc alias.

Cap. XIIII. Rationem suadendi constitutam esse in iis, quæ pertinent ad fœlicitatem.

NVNC quæ sint res, ex quibus sumi argumenta possint ad suadendum,disuadendumúe illa quæ

ſupra nobis expoſita, enumerataque ſunt quaſi initio re-petito docebimus. Omnibus ferè, & in vniuerſum, & ſingulis quidam videtur propoſitus finis, quo perſpe-cto, & mente concepto, aut perſequuntur, aut effugiũt. Atque hic eſt (vt ſummatim dicamus) felicitas ipſa, & articuli, parteſque felicitatis, igitur exempli gratia ac-cipiamus quid ſit felicitas, & ex quibus partibus con-ſtet, rudi, & pingui deſcriptione contenti, nam & ad fe licitatem, & ad ea, quæ illuc ferunt, & ad iis contraria omnis ratio ſuadendi, & diſſuadendi confertur. Eſt enim omnibus propè inſitum hoc iudicium, vt ea fieri oportere arbitrentur, quæ felicitatem, aut partem eius aliquam afferant; aut quæ conſumatiorem eam red-dant, amplificent, & augeant. Contra non fieri illa, quæ labefactare, aut impedimento eſſe, aut repugnare, aduerſari que videantur rationi felicitatis. Sit igitur felicitatis definitio hæc, proſperitas cum virtute con-iuncta, vel fortunata rerum cum virtute adminiſtra-tio actioue, vel ratio per ſe ſufficiens ad bene viuen-dum, vel vita pleniſſima voluptatis ſumma ſecurita-tate, & præſidio nixa, vel abundantia copiarum, & abſo lutiſſima incolumitas corporis, cũ poteſtate huiuſmo-di, atque vi, quæ ad paranda illa, & conſeruanda ſuffi-ciat. Ex iis deſcriptiunculis aut vna, aut plures ferè ab omnibus ſunt receptæ. Si ergo ea eſt natura feiicitatis, neceſſe eſt eius partes intelligi bonum genus. Amici-tias tum multorum, tum præcipue bonorum: diuitias: ſobolem & copioſam, & probã, ſenectutem illuſtrem, & valentem. Adiicienda ſunt, & corporis commoda, valetudinem, formam, vires, magnitudinem, robur in certamen, gloriam, auctoritatem, honores, deinde bo-

nam fortunam, postremo virtutem, & partes eius prudentiam, fortitudinem, iustitiam, tēperantiam, in hunc modum consequemur vt lōge munitissimi, ac sufficientissimi videamur, si neq; illa, quæ habentur intus, neq; ea, quæ extrinsecus parātur desyderabuntur in nobis: nam extra hæc nulla sunt bona. Intus habētur quæ animo tribuūtur, & corpori. Externa dicuntur nobilitas, copiæ, amplitudo, clientelæ, propterea putamus adesse etiam oportere potentiam, atq; fortunam, ita enim tutissima esse videbitur vita.

Nunc quæ sint res ex quibus sumi argumenta. Cap. XIIII.

EXPLICATIS ijs de quibus omnis ferè deliberatio instituï solet. Reliquum est, vt propositionum copia abundemus, quibus communire argumenta in suadendo, vel dissuadendo valeamus, non enim satis est noscere, quæ veniunt in consultationem, sed opus est in ijs rebus vim inueniendi tenere. Si suademus legem ferendam, vel pacem ineundam, vel pecuniam quærēdam oportet scire, ex quibus propositionibus hæc omnia suadenda sint, quapropter Aristoteles nos docebit formas illas, vt ideas proprias generi deliberatiuo, vbi non poterimus nō admirari summum Aristotelis iudicium, qui à communioribus more suo incipiens, eousque descendit, quousq; res certas, & proprias inueniant, exempli gr. virg. ab Italia ad lauinia littora, ab ijs Romam venit, & paulatim contrahit quæ maioris ambitus erāt, ita hoc loco Aristoteles ab ijs, quæ vniuersis generibus conueniunt incepit. Dixitq; res contingentes, quæq; aliter fieri possunt vniuersæ oratoriæ arti subiectas, mox genera partitus, quæ vnicuiq; conueniunt explicauit, inde generatim magis ad singula genera peruenit, & eorum partes distinxit, ac primū deliberatiuum genus causæ declarandum assumpsit, quod in quinq; illa distribuit, nūc ergo vt sciat quas propositiones ad hoc genus accommodet, inquit finem deliberantium, finis enim necessitatem inducit ijs, quæ sunt ad finem, quoniam eo posito, media quærūtur, at non omnia, sed ea, quæ propria sunt, & quæ eo tendunt, quo peruenire desideramus. Cū igitur finis omnium consiliorum sit, in quo sunt commoda, & emolumenta, commoda vero & emolumenta, communi felicitatis genere comprendantur, ideo de felicitate, deque partibus eius dicendum est, atq; ita dicendum, vt non philosophorum more subtiliter, & accurate, sed oratorio communiter, & probabiliter, loquamur: et ad vulgi sensum propositiones nostras accommodemus. Quod si quis recōditas optet de felicitate sententias, ethicem quærat, ibi enim inueniet felicitatem esse homini propriam, ac propterea non esse in bonis exterioribus collocatam. Porro externa bona vi sæpe, ac fraude, atque alijs causis comparan-

tur,vnde fit vt labore parata,timore custodita,dolore maximo amittantur, quæ res felices esse non sinit. Felicitas igitur summum,ac præciosissimum bonorum omnium,in diuitiarum possessione posita non est,quoniam ĳs abuti quandoq; possumus,summo autem bono male vti non licet. Accedit ad hæc per sese maxime felicitatem sufficere,nihil præter se amplius expetere,non in immensum cupiditates nostras trahere,sed animi pacem,& quietem parare, quam nec copiæ,vt dixi,nec honores afferre possunt, nam in nobis bonum summum inesse decet,honores alterius voluntate proueniunt, & sunt signa, non possessiones virtutis,nam præstantiæ,& obseruantiæ exhibēdæ ratio est honor,quo fit,vt qui honorē cupit,& virtutem fugit,is malus,& ambitiosus habendus sit. Sed nec audiendæ sunt blādissimæ illæ dominæ,quæ suis nos illecebris irretitos tenent,& iucunditatis ac suauitatis vitam plenissimā pollicentur,namq; in nulla corporis commoditate,in nulla sensuum delectatione summum bonum præcipue collocādum est. Pulchritudo ad luxum, sensuum integritas ad ocium, Robur ad iniuriam,sanitas ad vitium sæpe tendit,quare in ĳs,quæ vera,& legitima esse felicitas potest? quare pro pulchritudine temperantia,pro sanitate iustitia,pro robore fortitudo,pro integritate sensuum prudentia est expetenda, Plato Academiæ locum vbi aer nocentior esset elegit,vt nimis bonam corporis habitudinem,tāquam vitem luxuriantem inclementia cœli amputaret, Socrates vitiosam natura doctrina edomita castissimus, & cōtinentissimus vixit, Democritus oculis se ipsum priuauit,ne à rerū contemplatione distraheretur, ac demum,nemo fuit verę gloriæ alūnus,qui virtutem non prætulerit voluptati, quare neq; in ludo felicitas est, collocata,non enim studendum est,ut ludamus, sed ludendum, vt ad studia simus alacriores:atq; vt ab hac re, mequam primū expediam,non enim decet hoc loco aliunde res sumere. Felicitas aut est conditio cunctorum bonorū aggregatione summa,quare hoc modo per se quidem felicitas plura in se habet immo omnia continent,quæ vir bonus mallet habere,q̄ non habere, aut est vnum,& simplex bonum,quod inter omnia, quæ huiusmodi conuenire possunt,obtinet principatum,ex hoc, possumus affirmare virtutis actiones esse ipsa virtute nobiliores,namq; agendo magis attingimus id quod querimus, q̄ virtute ipsa, quare si quis recte felicitatem collocare, voluerit, eam non immerito vniuersam in actionibus collocabit. Actiones enim viri virtute prędití,neque laboriosæ,neq; molestę sunt. Sed summam pariunt delectationem,& facillime fiunt,sed in ĳs philosophorum cura posita est, nos cum Aristotele populares opiniones sequemur, & eas adducemus felicitatis descriptiones, quæ passim iactatæ vendibiliores faciunt oratores. εὐδαιμονία felicitas, & bona fortuna, δαίμων enim fortuna est. εὐπραξία successus prosper cum virtute, Horat. εὐπράττειν rem bene gerere dixit. σώματα serui,nam qui ex græcis elegantius scripsere σώματα pro seruis accipiunt,sic Plato. sic Epigrā. σώματα πολλὰ τρέφειν. εὐγηρία Senectās valētē,sic vertisset Horatius,et Virg. εὐτεκνία Vir. & pulchra faciam te prole parentem. Quoniam vero in re facili non immoramur, ideo supersedemus omnia commentari.

Cap.XV.Diffinitiones partium singularum ex quibus felicitas constat.

SED & partium quoque singularum, ex quibus illa, de qua diximus, beatitudo componitur, prodendæ diffinitiones videntur. Bonũ genus, siue nobilitas, aut id quæritur, quod ad vniuersam aliquã nationem, aut id, quod ad singulos pertinet, si quod ad vniuersum, illud censetur bonum genus esse; si ii, qui eam terram incolũt, indigenæ sunt: si suo iure legibusque vtũtur, si vetustate præcellunt: si hi, qui principes gentis sunt clari, & insignes habentur. Si multi ex ea ciuitate profluxerunt viri præstantes iis bonis, quæ homines admirantur. Genus vero, quod laudatur in singulis, continetur his rebus, si nobilibus parentibus orti videãtur, si legitimis nuptiis procreati, si principes fuerint ciuitatis suæ: si opibus excellentes: si virtute, atq; iis bonis ornati, quæ honesta, & preciosa existimãtur: si ex ea gente, atque familia præclari multi, atque illustres viri, aut mulieres, iuuenes, aut senes prodierunt. Quæ nam vero sit liberorũ tum copia, & fertilitas, tum bonitas, atq; præstantia, opinor neminem esse, qui nesciat. Sed tamen illæ aliquando in ciuitate vniuersa inueniuntur, vti cum iuuentus est multa, & prædita non modo commodis corporis, magnitudine, pulchritudine, robore, viribusque certandi: verum etiam bonis animi temperantia, fortitudine, quæ duæ virtutes præcipue optantur in iuuene. Aliquando priuatim illa quæruntur in singulis, vt cum filii, filiæq; & numerosa sobole, & recte instituta videntur, fœminarum virtutes, quas natura corpori tribuit, sunt forma, & magnitudo.

Quæ vero habentur in animo, sunt pudicitia, & diligẽtia in re familiari citra illiberalitatem. Illa certe ratio, quã sumus secuti, vt hæc bona, & in vniuersum & particulatim exponerentur, etiam hac parte omittenda nõ est, vt extimemus in deliberatione omnia, & quæ virtutes in singulis tam viris, q̃ fœminis, & quæ vniuersis inesse videãtur. Nam ea ciuitas, in qua mulierum peruersi sunt mores, ferè dimidio felicitatis caret: cuiusmodi Lacedæmoniæ peribẽtur. Diuitiarum partes sunt pecuniæ, copiæ, agri, villæ, possessiones, multitudine, amplitudine, pulchritudine præcellentes. Præterea supellex seruitiorum, pecoris, cæterarum rerum, numero, & apparatu præstantium. Porro hæc omnia firma, & certa esse oportet, & partim ad liberalitatem, partim ad vtilitaten parata. Vtilia sunt, quæ fructuosa sunt nobis: liberalia appello, quorum liberalis est vsus, id est quibus dumtaxat fruimur, fructuosa sunt vnde nobis prouentus, & redditus influunt. Illa vero, quorum præter vsum ipsum superest nihil pensi, dicuntur ad fruendum exposita. Certa autem, & tuta ratio possidendi illo fine cõtinetur, si quis eo loco, & modo possideat, vt habeat iis rebus, quas possidet, vtendi potestatẽ, id est vt suo iure sit, vtrum velit earum rerum dominus esse, nec ne. Possitque cum libeat abdicare à se, atque alienare. Alienationem intelligo donationem, venditionemq;. Certe ex vsu potius, quàm possessione censendus est diues; quia tractatio ipsa, atque vsus propriæ videntur esse diuitiæ. Bonum vero nomen, atque existimatio ea re constat, si ab omnibus probi, & studiosi habeamur, aut si tale aliquod ornamẽtum in nobis eluceat, quod ab omnibus, vel à pluribus desideretur:

quodque à bonis, vel à prudentibus appetatur. Honor est significatio eius opinionis, q̄ de alicuius beneficentia, & liberalitate habetur, sanè q̄q̄ iure eos potissimū honoramus, qui iam in nos benefici extiterūt; solemus tamen, & illos honoribus colere, qui benefacere posse iudicantur. Beneficium omne aut ad salutem, & vitam eius, qui accipit; pertinet, aut ad incrementum diuitiarum, aut ad aliquod eorum bonorum, quæ facile comparari non possunt, siue illa in se magna sunt, siue habita loci, & temporis ratione, grandia, incidunt enim plerunq; causæ, vt aliquibus vel ob minimi acceptam beneficii gratiam, plurimum debere fateamur: quia beneficia non magnitudine tātum, sed genere, & occasione pensantur. Partes honoris sunt, sacrificia, monumenta, commemorationes, tam carmine, q̄ ratione alia celebratæ, præmia, delubra, præsidentiæ, sepulturæ, imagines publica alimenta, iam barbaricæ illæ assentationes adoratio, admiratio. Postremo dona, & munera, qbus quis capitur, & quæ præciosa videantur ei, qui donatur. In munere duo sunt, primo mancipium ipsum, deinde argumentum honoris, quapropter tam auari, q̄ ambitiosi appetunt munera; quia in munere vtrūque inest, quod vterque affectat. Est res ipsa, atque mancipium, quod venit ex munere atque id est auari, quod gliscunt: est honor, qui significatur in munere, atque eum ambitiosi aucupantur.

Cap. XV.

" SED & partium quoq; singularū, ex quibus illa, de qua diximus. Quid esset felicitas, quotq; eius descriptiones haberentur, quæ receptæ, atque admissæ communiter essent, ac populariter ferè, dictū est, mox de partibus felicitatis agēdū, & vnaquęq; describēda est: primā eius partē εὐγένειαν dicit id est generis claritatem, & antiquitatem, hæc aut publica est, aut pri-

uata, vtraq; in vetustate, atque nominis amplitudine posita est, locus autem à nobilitate ponitur tum à Platone, tum à Demosthe. in Epitaphijs. εὐγενεῖς inquit Demosth. εὐγενείας κατούντων τῶν ἄλλων ἐκ πλείστου χρόνου & reliqua, refertæ aũt sunt pindaricæ odæ ijs locis, qui à nobilitate sumunt. Cæterũ nõ hominibus modo, sed reliquis animãtibus, & plantis, attributa est nobilitas, & generositas à Poetis, q̃q̃ est differentia inter vtrumq;, nam nobile dicitur, quod ex bono, & claro prodijt genere, generosum autem quod à sua natura nõ degenerat, sic enim Aristoteles in primo de natura animalium. Leo enim animal est nobile, & forte; Lupus generosum, & ferox, & insidiosum. Cicero autem generosum id vocat, quod altiori natura, animoq; sit præditum, huius contrarium est, humile, sicut nobili aduersatur ignotum. Philosophus nisi adsit virtus nobilitatem parui facit, idem inquit ille. Stemmata quid faciũt, & Pl. indignatur si quis ἑπτὰ πάππους dinumeret, ipse vero ignotus sit, & vilis. Quam vero vtilis locus est à nobilitate, patet in contentionibus, & controuersijs, quæ sæpe inter magnos, & principes viros de præsidentia oriuntur, patet etiam in societatibus contrahendis, in magistratibus creandis, in matrimonijs in commendationibus, & demum in rebus alijs, in quibus tanquam optimum bonum censetur ipsa nobilitas, à qua propositiones variæ sumuntur, vt patet, in ipso Aristotele. Sequitur pars altera felicitatis, quæ εὐτεκνία; & altera, quæ πολυτεκνία dicit. has duplices facit Aristoteles, vt patet, prudens animus memoria commendabit hos locos, vt cum sermo inciderit, ad propositum eos reuocet. De diuitijs autem Cicero loquens duas fecit partes, ex ijs enim alias ad vsum, alias ad voluptatem spectare dicit, hac eadem vtetur Aristoteles, nam alteram quoq; facit, vna enim ipsos vtentes, altera ipsas diuitias intuetur, νομίσματα hoc loco nummos interpretarer. perbelle autem vertit Herm. διαφερόντων id est præstantiũ διαφέρειν id est differre propriè est præstare, quoniam, qui præstat, differt ab alijs. ἀσφάλεια non habemus vocabulum aptum quo verbum hoc explicemus, est enim securitas, vt ita dicã, absque metu, quod eripiantur nobis diuitiæ, quas possidemus, τοῦτο ὁ καὶ Lampridius legit τῷ δὲ quod consentit illi ἀσφαλ duo enim hoc loco describit Aristoteles & quid sit esse in tuto, & quid sit, propriũ, partes honoris θυσίαι Virgil. in medio mihi Cesar erit. & alibi: illius aram, μνῆμαι, monumenta, vt olympici, & isthmici ludi: & cantus deorum laudibus referti γέρα decora, vel insignia, vt arma Achillis in præmiũ Vlissi data. τεμένη propriæ sunt loca dijs sacra, παρὰ τὸ τέμνειν quod abscisa sint à priuatis, & publicis donata, templa expono, vel delubra, quoniam templa omnia erant ante huiusmodi arboribus consita, quæ q̃q̃ nostris temporibus, ita se habent, sunt tamẽ ad alium vsum accommodata, vt pote humandis mortuis opportuna. προεδρίαι num præsidentiæ. Publica alimenta, vt Aristo. in Prytaneo quemadmodum ponit Plato. ἐξαναστάσεις assurrectio, Virg. & chorus assurrexit omnis. Ex his elicimus res, ex quibus honor venit, quasdam esse communes, quasdam singulis nationibus proprias, sacrificia, oblationes, quibus græci mortuos honorabant, propria sunt: præsidentiam gradus, obseruantia: cessio loci: assurrectio, communia.

Cap. XVI. Diffinitiones partium felicitatis, quæ intrinsecus continentur.

CORPORIS virtus eſt ſanitas, ſanitatem intelligo, quæ morbis omnibus caret, quæq; cum exercitatione, atq; vſu coniungitur. Multi quidem valentes ſunt, vt de Herodico dicit, ſed huiuſmodi vale tudinem, ob quam ille ab omni ferè vſu abſtinebat humano nemo in parte felicitatis habuerit. Pulchritudo diſcrimina ſentit ætatum, & ſuam quãq; dignitas formæ perſequitur, ac pulchritudo quidem, quæ in adole ſcente requiritur huiuſmodi eſſe debet, vt duratum, & vtile corpus habeat, ad labores, nec ad curſum modo, ſed ad omnem conatum, & exercitationem idoneam, præterea iocundo imprimis aſpectu, & pleno venuſtatis, & gratiæ cum quadam etiam venerationis, & ſeueritatis nota. Quamobrem quinquertiones idcirco pulcherrimi exiſtimantur, quia & robore, & velocitate p̄cellunt. Prouectæ vero, & iam florentis ætatis vtrunq; proprium, videtur, & præſtare bellicis viribus, & pollere forma, laus vero formæ non ſolum decore ipſo cõſtant, & ſpecie, ſed etiam dignitate, & veneratione, cũ quadam ſeueritatis etiam nota. In ſene deprehenditur pulchritudo, ſi neceſſarios labores viriliter ſubit, & robuſte trãſmittit. Deinde ſi eſt incolumi corpore, & vacuo illis incommodis, quibus ſolet ætas illa vexari. Robur eſt vis mouendi, rapiendiq; alterum quocunq; libuerit. Rapere porro, mouereq; altiſſimũ multis modis poſſumus, trahendo, trudendo, impellendoue, tollendo, premendo, atterendo, quo fit vt robuſtus intelligendus ſit is, qui aut generibus oĩbus tribus, aut ali

quibus mouere potest, & rapere. Magnitudinis virtus in eo decernitur, quod quis aut in longum, aut in altũ, aut in latum excedat. Ea tamen adhibita mediocritate, ne vsque adeo exuperet vastitas, vt agilitati corporis, & virium defunctioni officiatur. Virtus, quæ a certaminibus sacris agonistica appellata est, tribus partibns constat. Magnitudine, robore, velocitate. Sed tñ qui velox est quodam genere videtur robustus esse: nam cursor dicitur, qui potest crura quadantenus impellere, & qui agitatu, & alternatione pedũ fugaci velociter, & longe se rapit. Luctator est, qui obnixu elidere potest, & nexibus premere. Pugil, qui cum ferire ictu, tũ propellere valet, & tradere, pancratiastes, qui vtriq; muneri sufficit. Quinquertio, q omnibus. Senectutem bonam intelligo, quæ sero in senium incidit, & quæ caret omni molestia, neque enim is bene senescit, qui velociter senescit, neque is, qui q̃q̃ non velociter, tamẽ cum dolore, & calamitate senescit. Certe senectutem bonam faciunt virtutes corporis, & fortunæ, quia valetudinarius, & imbecillus senex, non potest esse sine vexatione, atque molestia, quanuisq; longæuus sit, fortunatus tamen, & felix esse non potest. Non negauerim tamen nonnullam esse per se gratiam lõginquitatis vitæ etiam citra incoluuitatem sanitatis, & viriũ. Nam plerique reperiuntur, qui sine commodis aliis, & virtutibus corporis, spacio vitæ longissimo fuerunt. Cæterum exquisitior de his indagatio nihil ad ea, quæ nunc agimus, attinuerit. Amicitiæ multorum, & bonorum quo nam describantur, & contineantur fine, manifestum arbitror omnibus, modo intelligant quid sit amicus. Est igit̃ amicus is, qui facit eas res, quas iudi-

cat bonas esse illum, quem diligit, & ipsius causa, quẽ diligit: cui multi huiusmodi sunt, is multis abundare amicitiis existimatur, cui vero nõ tam multi, quã probi atq; delecti, is amicitias habere dicitur bonas, atque præstãtes: bona fortuna fruuntur ii, quibus, eorũ, quorum domina est, & cõciliatrix fortuna aut oĩa, aut plurima, aut maxima bona contingunt. Fortuna vero causa est aliquando earum rerum, quæ referri etiã possunt ad artem: sæpissime earum, quæ nulla contineantur arte: quales sunt, quæ natura proueniũt, potest etiam fieri, vt fortuito eius generis aliqua, & præter naturã eueniant. Ars est sanitatis, & valetudinis causa, pulchritudinis, & magnitudinis est natura. In plenum illa bona dicuntur à fortuna proficisci, in quibus versatur inuidia. Est & interim casus eorum bonorũ auctor, & causa, quæ citra consilium, & rationem occurrunt. Exẽpli gratia si ex multis liberis, alii fœdi, deformesq; habeãtur, vnus sit è numero illo formosus. Aut si cum alii Thesaurum non vidissent, vnus offenderit. Aut si sagitta, quæ aliquem feriisset citra ceciderit, à proximo, nec tetigerit. Aut si is, qui semper solus peregre proficisci sit solitus venerit, nec crassatores inciderit, alii, qui semel venissent, inciderint, interfectiq; fuerint, huiusmodi omnes exitus, euentusq; fortunati dicuntur.

Cap. XVII. Contraria esse seruanda dissuadentibus.

De virtutibus animi, quia illæ in demonstratiuo genere potissimum adhibentur, explicatio in illã partem differatur. Quæ nam res igitur habeãtur, quas siue futuræ sunt, siue iam sunt, perspicere eum oportet, qui

qui suasurus in cõsiliis aliquid sit. Itẽ quas quis dissuasurus, ex superius dictis constare arbitror apertissime: propterea quod quibus ex locis aliqua res suaderi põt, iisdem põt ex contrariis dissuaderi. Quare eodẽ fonte inuẽtionis ad suadendũ, & dissuadendum vtemur.

Cap. XVI. & XVII.

CORPORIS virtus est sanitas. Hanc Plato in Gorgia corporis ornamentum vocat, & alibi primum omnium bonorum corporis dixit, quam pulchritudo sequebatur, mox vires, inde diuitiæ nulla fraude comparatę. Exemplũ autem quod ponit Aristoteles de Herodico ab eodẽ Platone sumit in tertio de legibus. Herodicus inquit cũ esset magister exercitandorum iuuenum, essetq; valetudinarius, miscens Gymnasticam cum medicina primum quidem se ipsum, deinde & posteros multos affecit tædio, lõgam quippe sibi mortem præstitit, nam dum morbum, qui lætalis erat subsequeretur, neq; curare, vt reor, poterat sese, & medellæ studio detentus, reliqs omnibus prętermissis, vitã in hac corporis indulgẽtia conterebat, male quidem affectus si paulũ à consueto victu discederet, ægre tamen moriens hac sapientia sustinuit se, senexq; e vita decessit. Egregiam sanè palmã ex arte sua retulit. De forma vero, & robore idem Plato sæpius: duplicem inquit debere esse iuuenũ disciplinam: corporis quidẽ Gymnasticem: animi vero musicẽ, ea duplex est, saltatio: lucta. Porro saltatio alia musæ verba imitatur magnificentiam ipsius libertatẽq; obseruans: alia bonæ habitudinis, & formę, tum corporis vniuersi, tum partium, eius & membrorũ gratia, cõcinne flectit, & tendit omnia, vt cõcinnus vndiq; motus p partes singulas diffundat: & vniuersum saltationis ordinem cõsequat. Luctationis aũt genera illa, q̃ Anteus, & Cercyrus in artificiũ inutilis pugnę gratia deduxerũt, uel Epius: uel Amicus in pugili cõcertatione, cũ nihil ad præliũ conferant, digna nõ sunt sermone, ac diligẽtia nostra, sed q̃ in uera lucta à collo, manibus, laterũq; motione, uincẽdi studio, rectoq;, ac honesto habitu adhibent, & ad sanitatẽ, uiresq; cõducunt, cum ad omnia sint utilia prætermittẽda minine sunt. Quid? nõne corporis habitus, à quiete, ac otio labefactat? ab exercitatione, et motu parte plurima conseruat? Sic equidẽ arbitror de animo esse dicendũ, qui à rerum speculationibus, ab optimis studiis perficit, & seruatur, & ab indocilitate, & imperitia corrumpi solet, & quæ sequuntur. Fit aũt mentio de Quinquertione, sic enim latini uertunt πένταθλον. De quo subobscura ratio est, quid sentiant docti uiri. Epigramma est, in quo pleriq; tenẽt, ut ab iis quinq; artibus disco scilicet, cursu, palęstra, saltu, & iaculatione dicat: inter hoc est Iulius Pollux. At Isido. lib. decimo & octauo, vbi de ludo gymnico, deq; gñibus gymnicorum loquit, de hoc uerbo mentionẽ facit, & qnq; ponit genera Gymnicorũ: saltũ: cursum: iactũ: uirtutẽ: et luctam: unde ferũt quendã regẽ tot filios habẽtẽ quot ea genera sunt, et totidẽ generibus de regno iussisse contendere, virtutem vero vocat Isid. virium immensitatẽ in labore, ac pondere perferendo

Aristo. hoc loco aliter sentit, nam qui põt aterere premendo, vel detinere: luctator dicitur, qui vero trudere, ac propellere: pugil. Pancratiastis qui vtrics muneri aptus sit: Quinquertio qui omnibus. Plato huius rei mentionem facit per similitudinem quandam in dialogo amatorio. videris, inquiens, mihi
» tales dicere philosophos esse, quales in certamine sunt, quinquertiones, si cũ
» cursoribus, & peltastis comparentur. Etenim illi cursoribus, & peltastis in
» eorum certaminibus inferiores sunt, & secundũ obtinent locũ, reliquos vero
» athletas vincunt. Gellius lib. iij. Diagoras inquit filios habuit tris, vnum pugilem: alterum Pãcratiastem: tertiũ Luctatorem, sed in libris de legibus optime de huiusmodi exercitijs dictum est à Pla. illud pro tempore sciendum est, facile Isidorũ & Pollucem consentire posse si discus: & virtus idem signent, nam in disco vis, & pondus requiritur, virtus aũt in vi, & pondere sita est. Aristote. aũt, & Plato nõ id agunt, vt rationem horũ verborum quærãt, sed quisce de ijs, tancp cognitis mentionẽ facit. Artemidorus autem de in somnijs quinqs ludorum genera ponit. Et tamen adhibita mediocritate ne vsqs adeo superet vastitas, vt agilitati corporis, & viriũ defunctioni officiat. Hoc est τουύτω μείζονι. i. tanta (si dici põt) maiori ate, ne faciat motus corporũ segniores ob excessum, id est, vt possit viribus corporis vti, quæ vero pulchritudo sine magnitudine esse nõ possit, nõ tñ sit, vt magni omnes, & qui vasto sunt corpore pulchri sint, vt Cat. Et nulla in tam uasto corpore mica salis. Cęterũ nec laudabiles sunt ij, ob animi virtutẽ, quemadmodũ nec qui obæso nimis, & pingui sunt corpore. Late enim distat à cerebro virtus, quæ in corde residet, & dispersa facile imbecilla fit. De amicitia latissimus campus est: nos in secundo aliquid afferemus: de fortuna vero, & si quatenus oratori est satis, hoc loco dicatur. Digrediar tñ aliquantũ, & rem difficilẽ, & cognitione dignam, vt potero breuiter explicabo. Fortuna igitur, & casus inter externas, & aduentitias causas collocantur ab Aristo. in secundo de naturę principijs, nõ enim dubitat, an fortuna sit & casus nec ne: non dubitat ẽt an infortuniũ sit, & bona fortuna, sed probabili omnium consensione fortunã, & bonã fortunam concedit. Quancp vero multa hoc mõ admittũtur ab Aristotele, propterea quia sic pluribus videatur, si quis tñ se verterit ad rõnem, difficultas maxima est inuenire, quid dicendũ sit. Cęterũ id modo patet, quod sæpe accidit, vt si quis aliquid statuat, illi aliter ac statuerit, eueniat, quare quod pter expectationẽ, & animi propositũ cadit, fortuitũ id oẽs appellãt. Non est aũt fortuna aliquod causę genus separatũ à natura, & mente vel proposito. Sed eadẽ voluntas, quæ cõparatur ad finẽ sibi propositum, & adeptũ, si cõparetur ad finem, quẽ non pręcupierit, fortuna vocari solet, nã quod sibi proponit, consilio, & electione prouenit, quare voluntariũ dicet, idcirco, quia volũtas eius rei causa est, si vero secus, ac sibi proposuerit, cadat, fortuitũ appellabit. Quare nõ mediocris error habetur eorum, qui fortunam faciunt deam, supra rotundũ, & volubilẽ quendã lapidem, rerũ humanarũ moderatricẽ, & præsertim apud eos, qui purã, & sincerã religionẽ seruant, qui oĩa dei opt. maxi. gubernatori, ac moderatori ex incredibili eius prouidẽtia tribuere debẽt, his expeditis, cũ fortuna nõ sit propria & legitima quædã cã, continuo sequitur, alias esse huius certas, & meras cãs, cum nihil sit, vt ait Pl. cuius, nõ legitima qdam rõ, & mera cã teneat, sed humanę imbecillitatis est, cũ proximas rerũ

causas ignoramus,omnem uim fortunę,fortiq; ascribere:cum ergo huiusmodi fortuna sit,certe prospera fortuna erit,cum quis aliquid sibi agẽdum proponat,quod vbi egerit,in expectatum aliud bonum consequatur, & quoniã re posita,causa quoq; ponitur,ideo sequi videtur vt prosperę fortunę casus, & effectus,prosperam fortunam vt causam habeat. Distinguitur autẽ iuxta ea,in quibus reperitur,hoc est iuxta effectus bonæ fortunæ:nam cum rerum quędam sint in nobis:quędam vero extra nos positæ:fortuna felix est magis in ijs rebus,quæ sunt in nobis,ponenda,q̃ in ijs,quæ sunt, extra nos, nam in illis electio,voluntas,propositum,& mẽs cernitur,in his casus,& temeritas. Cæterum casus nõ idem est,ac fortuna,quippe casus in bruttis,& ratione carentibus esse potest,fortuna non potest, est alia bonæ fortunæ distinctio ab eodẽ posita,quę sumit̃ ex euentu,duplex enim est euentus proprius est vnus, aduentitius alter:proprius est bonũ consequi,aduentitius est malũ non habere:quare non modo fortunatus est,qui aliquod summũ bonum consequit̃,sed etiam qui magnũ euitat malum,quemadmodũ mihi euenit,qui e summo culmine in imũ putei delapsus plane illęsus statim eductus sum,ita vt nullũ periculum maius,minori cũ damno potuerit euitari. Nullus aũt fortunatus est dicendus, cui pręter expectationẽ semel quicquam acciderit bonum, neq; ẽt adeo fortunę socius est quisq;,vt vel omni eius proposito fortuitum aliquod eueniat bonum,vel cũ aliquod fortuitũ eius proposito sit annexũ,illud semp̃ sit bonum,sed inter hos medius est,qui vt plurimum præter expectationem bonos sortitur euẽtus,nam neq; rosa vna ver nitidum,& floridius facit, neq; felix vnus successus aliquem fortunatũ reddit. Sed quæ causa est prosperę,ac felicis fortunę? An nulla est in homine causa prosperitatis eius,quæ sit earum rerum,quarum non sumus domini,q̃q; extra hominẽ causa quædam latior, & communior habeatur? Quis enim habet in se causam,vt pulcher, vt nobilis,vt diues oriatur? Sed si causa quæratur prosperitatis eius,quę sit rerum, a nobis manantium,certe putandum est,esse vires quasdam in homine, a natura insitas,& impetus quosdam,ac propensiones, quibus ducimur absque vlla ratione ad ea facienda,quibus aliquod magnum,& insperatum bonum succedat. Hinc diuersitas est fortunæ,hinc est quod idem vni commodũ,alteri sit incommodum,hinc dicuntur aliqui rotę fastigio ferri,aliqui vero capite vitreo radios vrgere duros. Est igitur bona fortuna ratione carens natura, nam fortunatus est,qui sine ratione ad bonum impetu quodam fertur, hoc autem naturæ proprium est,in anima enim vis quædam inest, qua ferimur absq; consilio in id,quod nobis postea profuturum est,vnde si quis interroget quempiam cur ita faciat, nescio dicet,sed ita fert animus,tanq̃ qui a deo aguntur,qui animi concitatione, ac furore aliquid faciunt,hinc dictum illud vbi plus ingenij,fortunę ibi minus,& econtrario,vbi minus ingenij,fortunę ibi plus esse,quoniam consilio fortuna caret,& qui pręuidet,quiq; deliberat plurimis euentibus resistit. Sed fortuna est causa interdum earum rerũ,quę referuntur ad artem,interdum earum,quę referuntur ad naturam, uenenum quispiam sumit,pręter expectationẽ sanatur a diuturno aliquo morbo:huius fortuna refertur ad artem,nascitur pulcher aliquis,huius cõmodum,& fortuna refertur ad naturam. Atq; hęc sunt,quę hoc tempore mihi de fortuna in mentem ueniũt. Cęterum si pro rerum dignitate,ac ueritate loqui uolumus,

& non uti oratorijs persuasionibus, nullum est bonum uirtute ipsa prętantius, quam qui habet rerum dominus, uel sydėrum, & fatorum imperator erit. Diuitię namq; splendorem afferunt nullū, eas cum ignauia possidenti, neq; enim sibi auarus, sed alteri eas parat, neque item corporis forma, & robur, timido, ac perdito ullum afferunt ornamentum, quoniam ipsum dedecent, infamem reddunt, & socordiam patefaciunt, neq; honos, et is pręsertim popularis, adeo pretiosa res est, ut multi putant, honorantur enim multi ob ea, quę breui tempore dilabuntur. Quid scientię dei liberalitate hominibus elargitę? Si pietas, si iustitia, si absit moderatio, nonne callidos, potius q̃ sapientes reddūt? Quare ante omnia, & post omnia uirtus ipsa est, expetenda, habenda, exercenda: de qua se dicturum pollicetur Aristoteles in genere demonstratiuo, nunc ex cōtrarijs locis monet hauriendas esse illas propositiones, quibus dissuadere intendimus: concludit quæ dicta sunt, aperit, quæ restant dicenda, facillima lectio est.

Cap. XVIII. Descriptio boni, & enumeratio bonorum, & eorum, quæ efficientia sunt, occasionesue bonorum.

QVVM vero sit propositus deliberanti finis, vtilitas, deliberat porro de finibus nemo, sed de iis, quæ antecedunt, & conferuntur ad finem, atque ea quidem sunt; quorū vtilitas in actione versatur; quod autem vtile est, bonum quoque quoddam est: necessariū puto descriptiones boni ipsius, atq; vtilis generales quidē illas, & simplices, sed tanq̃ elementa q̃dā, atq; initia, afferēdas esse. Est igitur bonū, quod sua natura expetēdū est, & cuius gratia res quoq; aliæ expetunt: & quod oīa cōcupiscunt, q̃ sensum eius, & intellectum habent, aut concupiscerent, si intellectum haberent. Itē quicquid ratio, atq; mēs cuiusq; rei tribueret si inesset, & quicquid cuiq; tribuit quacunq; in re inuenta, versataq; ratio, hoc est suum singulis bonum, & quo habito bellissime habent, & optime sibi sufficiunt. Immo ipsum est ratio illa per se sufficiens. Et quod conciliat nobis alia bona, atque conseruat; ex quo sequuntur non solum illa quæ diximus; sed etiam ea, quibus

contraria,inimicaq; defendantur. Plane bifariam sequi solent ea,quæ diximus sequi; nam aut simul, aut seorsum,posteriusq; sequuntur, verbi gratia prius addiscitur,deinde scitur res, & tenetur, cōtra sanescitur simul, & viuitur. Tria quoque sunt efficiētia; nam aliqua ita vt conualescētia sanitatis:aliqua vt cibi:aliqua vt exercitia,gestationesque,vtpote quibus magna ex parte sanitas comparetur. His constitutis,atq; subiectis,necesse est non modo bonarum rerum adeptionem bonam videri;sed etiam euitationem:nam adeptionem bonorum euitatio concomitatur malorum, & euitationē malorum consequitur vicissim indeptio boni. Est & conuersio bonorum bona,hoc est pro minori bono maioris susceptio. Et malorum imminutio,id est,pro maiori malo minoris electio: quo enim superatur minus à maiori,id in hoc adeptio est,in illo euitatio,atque depulsio. Virtutes quidem confessa bona videntur, cum per eas homines bene instituti,compositique euadant; præterea efficientes sunt illæ bonorū,conciliatricesq;: sed de singulis quæ nam quæq; sit, & qualis, priuatim suo loco dicendum est. Iam voluptatem bonum esse quis dubitat? cum eam cunctis animalibus naturæ instinctu videamus desideratam, & appetitam? Quapropter & quæ delectant, & quæ pulchra sunt, necesse est bona existimari;quia,quæ delectāt efficientia sunt voluptatis. Pnlchra diducūtur in species,vt alia ideo pulchra dicantur,quia delectant,alia,quia per se optantur, & expetuntur:huiusmodi (vt verbo expediā) sunt illa, felicitas primum: est enim felicitas perse optabilis, & perse sufficiens, & cuius gratia pleraque alia solemus expetere; deinde iustitia,fortitudo, tēperantia, animi

magnitudo, magnificentia, & reliqui huiusmodi habitus, quæ virtutes animi appellantur. Item illa putanda sunt bona, virtutesq; valitudo, robur, & forma, & cætera talia; quia virtutes corporis habentur, & præterea multa bona ex iis proueniunt; verbi, causa, ex valitudine proficiscitur voluptas, & vita. Quamobrē à multis optimum inter bona existimata est sanitas, quia duarū rerum esset efficiens, quas plurimi preciosissimas arbitrantur, voluptatis, & vitæ. Deinde opulentum, & locupletem esse in parte aliqua virtutis ponitur, est enim opulentia possessionis virtus, & ex qua habenti plurima commoda oriuntur. Item amici, amicitiæq; nam p se amabilis optabilisq; amicus est, & pterea nobis multorum bonorū auctor esse pōt. Itē honores, & gloria; quippe quæ & suapte natura grata, iucundaq; sint, & ad vtilitatē quoq; maxime valeant. Demū ferè semper id sequit, vt ii, quos honore prosequimur, magna ex parte videantur habere illas res, propter quas afficiuntur honoribus. Itē vis dicendi, faciendiq; omnia enim huiusmodi causæ bonorū sunt. Præterea ingeniū memoria, docilitas, solertia, & reliqua id genus: huiusmodi facultates oēs plurium bonorū effectrices habentur. Eodem modo scientiæ, artesq; oēs. Item vita ipsa; qm̄ etiam si nullum aliud bonū consequatur, per se tamen vita amatur, optatur, expetitur. Postremo æquum, & iustum, vt pote quod communiter expediat omnibus. Atq; hæc ferè sunt bona indubitata, atq; confessa.

Cap. XVIII.

CVM vero sit propositus deliberanti finis vtilitas. Tractat de bono, id est, docet nos quonam modo copia propositionum cōparetur, quibus aliquid bonum esse ostendatur; ac primo rationem affert, cur tra-

ctare de bono ad hoc genus spectat. Ratio est hæc. De re illa necessario tractandum est, qua declarata facilius fit, quod quærimus, sed vtilitas, quã præcipue in genere senatorio q̃rimus facilius apparebit, cũ de bono ageť, de bono igitur necessario tractandum, vtilitas enim ad bonum refertur, quia quod vtile est, id etiam bonum est. Quare elementa, & propositiones de bono assumemus: sed vnde est, quod Aristoteles dixit. Deliberat porro de finibus nemo? Sed de ijs, quæ finem antecedunt? cum proprium electionis sit illud eligere, quod non sit propter aliud eligendum? cũque præterea norma illa certissima sit, vt propter quod res quæq; talis est, illud sit magis tale, quo fit, vt finis sit magis eligendus, quando ipse causa sit, quod eligamus ea, quæ ad ipsum pertinent? hæc igitur sunt, quæ obscuriorem hunc locum efficiunt, ad cuius explicationem tenere oportet, quod actio voluntatis communior, & fusior est ipsa electione, quoniam multa volumus, quæ non eligimus, & nihil eligimus, quod non velimus. Quare fit vt electio, & voluntas multis modis differant: primum enim in electione plura bona proponuntur, ex quibus vnum seligimus, quando illa non conueniunt inter se, vnde electio est acceptio vnius ex multis propositis bonis, sed actio voluntatis, non requirit bonorum multitudinem, aut collationem, sed sæpe rerum, quæ fieri non possunt, voluntas est, vt velle perpetuo viuere: nunquam infirmari, semper iuuenem esse. In electione quædam mentis adhibitio est, qua perpenditur, quid melius inter bona plurima iudicandum. collatio hæc consilij nomen indepta est, quare quod iam actu eligi potest, præconsultum esse debet. Ex his habetur eligibile bonũ esse quod fieri potest, ac per nos agi, quod cum alio bono collatum, præconsultũ est, & prouisum, ex ea parte quatenus in eius persecutione natus aptus est ferri appetitus. Vnde eligibile necessario est, vel bonum, vel apparens bonum, & necessario non est finis, sed eorum, quæ tendunt ad finem, quoniam electio est quæ ante consulit, sed nemo de fine consulit, nemo quærit an Pax an victoria sit bonum, sed an pugnare, an expectare, an ita respondere, sit bonum vt pacem, aut victoriam cõsequamur. Duplex est bonum alterũ, quod simpliciter, & absolute bonũ est, quod per se maximum, & maxime est expetendum, & propter quod alia eliguntur. Alterum quod non est suapte natura bonum, sed quoniam ad illud vltimum tendit, iuxta hæc duo membra, philosophus duas dat boni descriptiones inter se differentes, prior absolutum respicit, posterior comparatum bonum intuetur. Quæ autem sequuntur, a personis potius, quàm ab ipsa boni natura sumuntur. ού εφίεται, quod omnia appetunt. Triplicem hoc loco innuit appetitum Aristoteles naturæ: animæ: rationis. Appetitus naturæ uis quædam in re quaq; insita est, qua singulæ nulla ex deliberatione causa suscepta in bonum deferuntur, tendit sursum directis lineis flamma, deorsum ad perpendiculum terra, quia ita postulat eorũ vis & natura, vt quæq; suo in loco, incolumis conseruentur, habent autẽ animalia suos appetitus, & impetus: quibus res salutares, & delectabiles consequuntur, nec vlla est vis quicquam apprehendens, cui non sit appetitio coniuncta quædam. Apprehendit colores oculus. Eosdemq; appetit si pulchri sunt. Delectatur auris harmonia: exhilaratur uis interior rebus ijs perceptis, quæ letæ, ac iucundæ sunt. Sed appetitus rationis ipsa est voluntas, quę nihil vult, nisi aliquid aliquo modo pręcognitum. Est igitur bonum, quod omnia

» concupiſcunt, quæ ſenſum eius, & intellectum habent, vel concupiſcerent, ſi » intellectum haberent. Et illa ſunt bona, quæcunq; mens ſua vnicuiq; tradere, vt puta expetit diuitias aliquis, diuitię illi ſunt bonæ. Poſitis ergo multis deſcriptionibus, boni facile poſſumus videre, quæ bona ſunt, tum propter ſe, tum propter aliud. Cæterũ in partes quatuor id ſecatur, quod eſt vtile, iuxta hoc bonum vniuerſale ac commune: namq; vtiles ſunt, res, quæ efficiunt: res. quæ conſeruant, res, quę efficientibus, res, quæ conſeruantibus bonum annectuntur: quoniam quod annexum eſt cum aliqua re, cum ipſa numeratur: cæterum annexio finis, ad id quod efficit, aliquãdo ſimul fit, vt laus annexa eſt cum acquiſitione rerũ laudabilium, acquirit enim virtutes aliquis, quæ ſunt laudis effectrices, eodem tempore laudem refert, in qua finis egregius eſt collocatus. Aliquando autem fit poſterius: ſcientia enim quæ eſt finis, ſequitur diſciplinam, quæ efficit, paritq; ſcientiam, ſed res efficientes tripartita ratione intelliguntur: quædam ex ſeſe, et vi ſua efficiunt, & hæ ſunt, vel proximę, vt cibus incolumitatis: vel remotę vt medicus, quędam vero externa de cauſa, vt exercitatio corporis ſanitatem faciens. Cum igitur tribus his generibus efficientia diſtinguantur, neceſſario habemus res vtiles, aut eſſe bonas p̄ ſe, vt alimentum: aut malas per ſe, vt venenum: ſed ſunt mala, quędam, quę feruntur ad bonum, & hoc dupliciter, vel quando, quod prouenit bonũ, maius eſt, q̃ malum, vt paruus labor diuitię multę, vel cum à minori malo maius euitatur, vt abijcere merces, vt incolumis euadas. Cęterum bona, ex bonis parta ſimpliciter, & abſolute vtilitatis nomine vocitantur. Sed quæ ex malis comparantur ſunt bona, permutationem, & vicem, vel a maiori damno in minus, vel ab incõmodo ad commodum, τὸ ὑγιαίνειν & ualere, & conualeſcere ſignificat: πρᾶξις ad prudẽtiam: ποίησις ad artem pertinet, q̃q; hoc loco non ſeparat Ariſtoteles: ſed facimus ea proprie, quæ poſt opus remanent, ut ſtatua: ſed agimus, quę poſt opus non remanent vt ſaltatio.

Cap. XIX. Quot conditionibus intelligatur quid bonum eſſe.

QVOTIES autem ambigua ſunt, quæ probare volumus, vnde id conſequamur, hi erunt loci. Rem cuius cõtrarium malum eſt, bonum eſſe oportet: & cuius cõtrarium hoſtibus prodeſt; vt ſi maxime prodeſt timere hoſtibus, vtiliſſimũ ſit ciuibus fortiter agere, omnino quæ aduerſarii optant, & quibus gaudent, his contraria conducere nobis videbantur. Quamobrẽ recte illud Neſtoris apud Homerum legitur. Scilicet hoc Priamus velit, hoc Priamoq; creati. Quanquã hoc non perpetuum eſt, ſed maiori ex parte ſeruandum.

Nihil enim vetat, quin fieri possit aliquando, vt eadē res sit vtriq; aduersario vtilis: inde vetus adagium. Cōmune periculum congregat dissidentes. Item bonum est quod non peccat excessu: malum contra quod peccat. Bonum est etiam cuius quis gratia plurimum, & sumptus, & laboris insumpserit, Apparet enim iam bonum esse, quod eo modo comparatum est, & quod ita consecutus est quispiam, existimatur finis, & quidem multorum finis, finem aut bonū esse necesse est. Atq; hinc ducta sunt illa apud Homerum. Et Priamum penes, & Phrygios stet gloria belli. Item illa. Turpe loco mansisse diu, vanūque reuerti. Hinc etiam tritum illud profectum est, pro foribus hydriam. Bonum est etiam quod plurimi concupiscūt, eo quod dignum est, pro quo discrimina, & contentiones subeantur, nam quod omnes appetunt, dictum est supra bonum illud summum esse, at quod plurimi appetunt, videtur quasi omnes appetere. Item bonum est, quod laudabile est. Nemo enim laudauerit rem non bonam. Bonum est & quod inimici, & mali homines laudant, videntur si quidem ferè omnes fateri, quo fatentur vel hostes & qui ob aliquam offensionem à nobis alieni esse videntur, quia res eo vsq; adeo sit euidēs, & exposita oculis, vt illi diffiteri non possint, quo quidem modo mali existimantur ab omnibus, quos amici vituperant, contra censentur boni passim, qui vel inimicorum testimonio commendatus. Quamobrem Corynthii ægretulisse Simonidis versum, & proinde maledicti loco habuisse dicuntur, in quo Poeta ille cecinisset. Non cōqueri Ilium de Corynthο. Præclara quoque & illa res habetur, quam prudens, bonusq; aliquis, aliquaue plu-

rimum fecisse dicatur, & ante cæteras cõstituisse ad fo uendum, & diligẽdũ, sibi: quales in Vlissem Minerua: in Helenã Theseus: in Alexãdrum deæ tres: in Achil- lem Homerus perhibentur fuisse. Huiusmodi demum omnia iudicantur bona fuisse, quæ potiora; & optabi- liora videntur. Optabilius autem facimus ea, quæ di- cta sunt, & quæ inimicis obsunt, amicis prosunt. Item possibilia. Possibilia porrò bifariam spectantur, quanq̃ enim possibilia omnia intelliguntur, quæ quouis mo- do cõfici, & ad exitum perduci possunt, ea tamen præ- cipue possibilia appellantur, quæ sunt factu facilia. Fa- ctu autẽ facilia sunt, quæ sine vllo labore, sumptu, mo- lestia, quam breuissimo tempore absoluuntur. Nã labo- res magni, & diuturni suscepti difficultatem operis at- testantur. Itẽ si res fiãt vt volumus, volumus vero aut nihil mali: aut quod minus absit à bono: hoc autem cõ- sequemur, si ea molestia, quàm agendo aliquid subitu- ri sumus, aut ignorata à nobis, aut perquam exigua fue- rit. Itẽ suæ cuiq; res, & q̃ habentur à nemine, & q̃ vehe- menter singularia, & præstantia iudicantur; quia hono- res, gloriæq; hac via maiores, & vberiores sequuntur. Itẽ quæ cuiq; cõueniunt, ea quemq; libenter expetere, & facere; hæc vero sunt illa, quæ tum digna maioribus nostris, tum viribus paria existimant̃. Itẽ expetuntur quæ nobis deesse sentimus; quãuisq; minima videant̃ illa, hoc tñ ipso, quod desunt digna esse arbitramur, q̃ aggredi, & consequi studeamus. Item expetimus, quæ facile confici, & peragi possunt, etenim possibilia ea sunt, non modo quia factu facilia, sed ẽt idcirco, quod plures aut oẽs, aut pares, aut impares, iferioresq; nobis, ea comparare, & cõsequi potuerunt. Item ea, quibus, &

amico gratificari, & inimico offensionem offerre possumus. Itē expetuntur ea, q̄ fiunt; & optantur ab iis, quos suspicimus, & admiramur. Itē ea, in quæ nati quorumq; periti, expertiq; sumus; nā in sua quisq; arte putat se facillime omnia facere. Item expetuntur ea, quæ mali nō expetunt; sunt enim maiore laude digna, q̄ cauentur, & declinantur, à sontibus. Itē ea quæ concupiscimus; non solum enim iucunda videntur nobis ea, quæ cupimus, sed etiam meliora. Planè ea quisque maxime sequitur, quæ amat, quibus oblectatur, quibus afficitur. Bellicosi, & contentiosi, victoriam: ambitiosi honores: auari diuitias: & cæteri suas quisq; libidines. Et de bono quidem, atq; vtili, vnde sumendæ sunt ad faciendam fidē probationes, hactenus disseruisse sit satis.

Cap. XIX.

„ QVOTIES autē ambigua sunt, quę probare. Diuidit bona duas in partes, alia enim dicit esse, quę cū bona sint, ab omnibus sine dubio bona esse iudicantur: alia uero, quę in dubium, bona sint nec ne, ueniunt, sed cum de certis, & constantibus bonis iam dictum sit, quo nam pacto quisq; abundare dicendi copia possit, nūc ad explicanda ea, quę sunt ambigua, uenit, & locos eos proprios nobis ostendit quibus probare ambigua,
„ & inconstantia ualeamus. Quamobrem recte illud Nestoris apud Hom. le-
„ gitur. Illiados primo. Scilicet hoc Priamus gaudet, Priamiq; iuuentus: un-
„ de Virg. Hoc ithacus uelit, & magno mercentur atridę. Hunc locum Fab.
„ uertit. Item bonum est, quod non peccat excessu, uirtus enim in medio posita est, unde παραφρονεῖν apud Gręcos deductum est, & de illo dicitur, qui plus sapere, quam deceat, uelit. Peccat excessu, qui talis est, ut pręter cęteros ęgregie se prębeat sapientem: & excessus ille malus est, a quo dicitur summū ius summa iniuriam esse, atque hinc ducta sunt illa apud Home. secundo Iliad. Priamum penes, & Phrigios stet gloria belli, & illud etiam in eodem libro. Turpe loco mansisse diu: vanumq; reuerti, hæc loca maxime sunt hortantibus propria, hortationes ad genus deliberatiuum referuntur omnes. Ad hoc facit prouerbium illud pro foribus hydria: aliqui dicunt argumentum esse à contrario, nam si habere vrceum plenum pro foribus facile est assequi, & ob id non adeo gratum, ergo à contrario gratum erit, quod reconditum est, aut remotum, ita vt multo labore comparatum sit: sed Aristoteles non loquitur de illa re, propter quam multos labores, et multa tulimus impedia, iam enim

per homerica exēpla id patefactum est, sed loquitur de adeptione finis, quare sic intelligitur, vt puto, vt si quis à longe aquam petijsset, cunque esset ante ædes, ipsam casu aliquo fracto vrceo disperdidisset, nonne merito quereretur, hem per longum iter aquam seruaui, modo in portu, aquali vrceo fracto ip-
„ sam perdidi. Bonum est etiam quod pleriq; concupiscunt : & quod dignum
„ est pro quo discrimina vt de Helena dicitur. Contra censentur boni passim q;
„ vel inimicorum te stimonio laudantur, Virg. Ipse hostis teucros insigni lau-
„ de ferebat. Praeclara quoque & illa res quam prudens. Hunc locum Pindarus tangit vltimo hymno olympiadum. Sed exemplum Simonidis nō habe
„ mus. Plane ea: quisq; maxime sequitur: quæ amat: quibus oblectatur: quibus
„ afficitur: bellicosi, & contentiosi. Hor. circum pulpita pugnax, & reliqua.

Cap. X X. Hactenus quibus rebus vtile esse probemus, quod consulimus: nūc quibus probemus, vtilius.

QVIA vero plerunq; deliberationes huiusmodi sunt, vt, quoniam vtraq; sententia ciuitati commoda, atq; vtilis videatur, quæras vtrum potius sit faciendum, maxime sequens videtur, exponere, & docere, quibus rebus & maius bonum, & maior vtilitas contineatur. Ergo illud habetur excedens, & superans quod tantum, vltraq; est. Excessum vero superatumq;, quod insitum est, & continetur in illo priore : & quod maius est semper, & quod plus intelligitur extimatione minoris: magnum vero, & paruum. multum, & paucum pensantur habita ratione magnitudinis plurium. Ea quidem res, quæ excedit, & superat, habet magna. Contra dicitur parua, quæ superatur, & cessat : eodem iure paucitas, & multitudo censentur, igitur cum huiusmodi sit descriptio boni, vt ipsum per se, non alterius gratia nos trahat, & quod appetatur ab omnibus, aut quod appeteretur ab omnibus si fuissent mentem, & rationem indepta, & quod facultatem habeat efficiendi, conseruandique ea, quæ nobis expediunt, & ex quo

vtilitates

vtilitates nostræ omnes consequantur: id vero cuius beneficio omnia comparantur, finem esse constat; finis porro est, cuius gratia cæteræ res habentur; cum igitur bonum ipsum huiusmodi auxiliis, rationibusque nitatur, necesse est, quæ plura vno, paucioribusue aliquibus sunt, eadem vno illo, paucioribusq; adiectis maiora, melioraq; fieri: nam ea, quibus quantulacunq; accessio facta est, proculdubio superant; ea vero quibus facta non est, tanq̃ inserta in illis, & comprehensa superantur. Item si maximum aliquid vincatur à maximo, ipsa quoq; quæ continentur in maximis, eãdem rationem sequentur. Contra quoque si ea, quæ continentur in maximis altera exceduntur ab alteris, etiam maximum excedetur à maximo. Ex. gr. si maximus vir est maxima muliere maior, etiam in vniuersum viri mulieribus erunt maiores; & si viri mulieribus maiores in vniuersum sunt; etiam vir maximum erit maxima muliere maior; nam generum ipsorũ excessus excessibus rerum, quas comprehendunt, proportione, & ratione respondent. Item illud est maius, ex quo sequitur aliquid, nec retrorsus valet. Sequuntur autem res aliquando simul; aliquando deinceps, atque posterius; interdum potestate: nam vsus, vtilitasque sequentis posita est in vsu præcedentis. Simul sequitur sanitatem vita. Vitam contra non sequitur sanitas. Deinceps, posteriusque sequitur discentem scientia. Potestate in sacrilegio continetur furandi, & rapiendi voluntas; nam qui sacra depopulatur, facile creditur ab priuatorum rebus non habere abhorrentes manus. Item de duobus maioribus aliquo, illud esse maius necesse est, quod magis excedit;

quia à quo magis exceditur, ea res, quam vtrumq; vincit, ab eodem exceditur, id à quo minus ea res vincitur. Item maius est, quod maioris boni nobis est opifex; sic enim intelligitur ea natura, quæ efficiẽs est, & procreatrix maioris boni. Item id bonum maius habetur, cuius efficiens maius est; nam si res, quæ valitudinẽ parit, maius, & præstantius bonum est, quam res, quæ voluptatem tantum; erit quoq; valitudo ipsa maius, & pstantius quiddam, q̃ voluptas. Itẽ maius est, quod per se optatur, q̃ quod per se nõ quæritur, verbi gratia maius bonum est salus, & vires, q̃ salutaria ipsa; quia alterum propter se non petitur, alterum petitur, quo ipso re dolet naturam bonis. Item maius bonum est finis, quã quod finis non est; quia finis quod nõ est, alterius gratia expetitur; quod vero finis est, sua causa desideratur. Quamobrem minus bonum est exercitatio, quia bonæ habitudinis gratia quæritur. Itẽ illud est maius, quod minus eget alterius, aliorumue ope; quippe quod sibi per se sufficiat: certe illud minus indiget, quod paucioribus, & facilioribus auxiliis indiget. Item quod sine altero non est, aut esse non potest, minus bonum habetur, quã quod est, & potest sine illo esse. Plus enim sibi sufficit quod non indiget altero; quo fit vt maius bonum hoc, q̃ illud esse videatur. Item primordium, q̃ quod primordium non est; & causa, q̃ quod causa non est, eadem ratione intelligitur esse præstantius; nã sine primordio, & causa alterum illud constare non potest. Item quod ex nobiliori causa profectũ est, videtur maius quoq;, & nobilius esse, & è conuerso de duobus illud esse anteponendum principium, ex quo effectus præstantior oritur; & ex causis duabus eam esse maio-

rem, quæ maioris boni causa est. Cæterũ intelligi potest ex supradictis vtrunq; verũ esse, hoc est, nõ modo principium eo, quod non principium sit, maius esse; sed è contrario quoq;, quod non principium sit, posse maius esse principio. Nam finis, q̃q̃ principium non est, efficacior fere videtur esse principio. Atq; hoc potest exemplo rei aliquãdo gestæ declarari. Leodamas cum Callistratum accusaret, contendebat plus peccasse qui malum consilium dedisset, q̃ qui male fecisset. Ex aduerso Callias, q Callistrato patrocinabat̃, defendebat grauius deliquisse, qui fecisset, q̃ qui malum cõsilium dedisset. Nõ enim fieri potuisset, quod factum est, nisi fuisset, qui consilium ferret ad exitum; nam cõsilia omnia instituuntur ad actionem, & opus. Item rarius quod est, censetur maius, q̃ quod passim habetur, puta aurum, q̃ ferrum. Quia scilicet minore in vsu aurum, q̃ ferrum habetur. Possessio vero omnis preciosior est, atq; præclarior; quo difficilior est, & vehementius ardua. Contra quoq; aliam rationem spectanti videri maius potest, quod euenire, haberique vuulgo potest, q̃ quod insolenter, & raro; cum eiusmodi rei vtilitas latius pateat; nam saltem hoc ipso res infrequens ab exposita, & vulgari superatur, quod huius crebrior, & ferè quotidianus est vsus: vñ illud est à Pindaro vsurpatum non ab re. Optimam esse aquam. Item difficillima quæq; facilibus anteponuntur; vt enim quæq; res plurimas, aut maximas habet causas difficultatis, ita p̃quam rarissima inuenitur, in diuersum quoque reciprocat ratio, cũ disputatur facilia interim difficilibus oportere anteferri, vt pote quæ haberi possunt, ut volumus. Item illud maius est, cuius contrarium quoque maius

est;& cuius priuatio itidem maior. Itidem virtus non virtute,& vitium non vitio maius; nam hæc ad finem pertinent,illa non pertinent. Item ea maiora sunt,quorum opera honestiora,turpioraue sunt,& quorum virtutes,& vitia sunt maiora, opera quoque maiora esse necesse est;quales enim causæ sunt,atq; principia, tales quoque euentus,atq; effectus habentur: è contrario et cuiusmodi habentur effecta, eiusmodi esse causas, & principia conuenit. Item quarum rerum exuperantiæ optabiliores,præstantioresque,ipsæ quoq; optandæ,& expetendæ sunt magis,verbi gratia si exquisitissime videre præstantius est, q̃ accerrime olfacere, ipse quoq; sensus visus præstãtior erit,q̃ sensus olfactus. Et si amicos colere præstantius est,q̃ amare diuitias;amicitiarũ cultus præstantior erit habendus, q̃ amor diuitiarum: idem & vicissim commeat,vt scilicet meliorum rerum exuperantias meliores,& pulchriorum pulchriores inuenias. Itẽ ea meliora cẽsentur,quorum desideria meliora,honestioraq; sunt;nam maiores res vehementius appetuntur. Contra quoque rationem eandem sequẽti rerum meliorum,honestiorumq; desideria & meliora, & honestiora videntur esse. Item quarum rerum scientiæ præstantiores,& nobiliores habentur, ipsas quoq; res præstantiores,& nobiliores esse;nam qualis quæq; scientia est,huiusmodi est ea res,atque veritas, in qua scientia illa versatur. Habent autem rerum, quas tractant,omnes,suas quæq; præceptiones: quare & in diuersum proportione seruata necesse est præstantiorũ, & nobiliorum rerum præstãtiones,& nobiliores haberi scientias. Item quod à prudẽtibus omnibus,vel multis,vel pluribus,vel ab optimo quoq; iudicaretur, aut

iudicatum esset bonum, malumue, necessarium est ita esse, aut simpliciter, absoluteq; aut quatenus rationem, & prudentiam in iudicando sunt secuti. Hoc vero est rebus aliis quoque commune; nam & quid, & qualis & quanta quæq; res sit optime & scientia, & prudentia finiunt, & ita esse oportet, vt faciunt. At hoc supra quoque ostendimus, cum discriberemus bonum esse, quod peteretur, & optaretur ab omnibus, si omnia rationem, & prudentiam caperent. Ergo si vera sunt hæc aperte conficitur, maius id futurum, & præstantius bonum, quod prudentia, ratioq; prætulerit. Itẽ id melius, quod habetur à melioribus: hoc vero aut simpliciter verum est, aut quatenus meliores sunt. Ad hoc exemplum. Melior est fortitudo, quam robur. Itẽ illud est melius, quod meliores optant; Rursusq; hoc aut simpliciter verum est, aut quatenus meliores sunt; in hunc modum. Iniuria affici, q̃ afficere potius, quia partem illam iusti anteferrent. Item melius est, quod plus delectat, quam quod minus; nam voluptatem persequuntur omnia, & quicquid appetunt voluptatis appetunt gratia: quæ conditiones à nobis in diffinitione finis, & boni sunt positæ. Plus vero delectat, quod potest indolentiorem, & diuturniorem voluptatem afferre. Itẽ quod pulchrius, q̃ quod minus pulchrum habetur; nã pulchrum omne aut proprer voluptatẽ petitur, aut sua vi, & dignitate nos trahit. Itẽ maiora sunt bona, quorum sibi quisq;, aut amicis vult opifex, & auctor esse. Contra maiora sunt mala, quæ sibi quisq;, aut amicis cauet. Item diuturnam non diuturnis, stabilia non stabilibus anteponuntur, quia vtrorumq; vsus, atq; vtilitas maior habetur: diuturnorũ ex tempore; stabilium ex

voluntate;nam volentibus vti magis suppetunt, quæ stabilia, & firma sunt magis. Ex coniugatis quoque, & similibus casibus colligi, & sequi potest, alia ratio maioris hoc modo. Si fortiter agere, potius, & optabilius est, quàm temperate, fortitudo quoque potior, & optabilior erit, quàm temperantia, & fortem esse præstabit, quam temperatum. Item quod omnes expetunt melius, quàm quod non omnes; & quod plures quærunt, quàm quod pauciores, cum enim id bonum esse statuerimus, quod cunctæ res appetunt, illud esse maius bonum oportet quod magis appetitur. Item quod aduersarius præfert, quod inimicus, quod iudex, quod ii inter quos iudex est cõstitutus; nam alia ceu vulgo probata, & imperitis contemnuntur: hæc plurimi extimantur, quia peritis placent, & iis, qui rerum potiuntur. Item maius est interim, quod expositum, & communicatum est omnibus: nam abiectio quædam, & vilitas videtur non habere sectores, interim illud est præstantius quo vel nemo, vel pauci participãt; rariora enim cũ sint, præclara esse oportet. Item maius est, quod laudabilius videt, quia quæ commendantur magis, necesse est pulchritudine, & honestate præcellere. Itẽ quorum maius est pretiũ, maiora censentur; nam pretium, indicaturaque videtur esse quædam dignitatis, & amplitudinis significatio. Item maiora sunt, quorum iactura maior est. Itẽ quæ maiora sunt rebus in confesso magnis, & arduis; aut q̃ magna, & ardua videantur, ea quoque si distrahantur, & dirimantur in partes adhuc tamen maiora reperiuntur, & vehementius ardua: in hunc enim maxime modum, rerum excessus, & excellentiæ intelliguntur.

Quapropter Homerus persuasisse inquit Meleagro vxorem, vt prosiliret in bellum, recensendo quæ, quot, & quanta hominibus mala eueniant, quorum captæ ab hostibus ciuitates, expugnatæq; fuerint, trucidari populos, vrbes incendi, liberos in seruitutem agi. In contrarium quoque plerunque idem ostenditur per accessionem, siue exaggerationem, vt Epicharmus facit. Primum per diuisionem illam in partes, ita per exaggerationem magnitudo, & exuperantia rerum ostenditur, deinde priuatim peculiare est exaggerationis; vt ea res, quo omnia referuntur, magnarum rerum videatur esse principium. Cum vero ea, quæ difficiliora, rarioraq; sunt, maiora quoque esse oporteat; spectandæ sunt occasiones, ætates, loci, tempora, facultates, vt poste quarum rerum extimatione, negotia magnitudinē, & difficultatem accipiāt, nam in eo rerum magnitudo bonarum, iustarum, honestarum, & his contrariorum ōstēditur; in quo quis aliquid supra vires, aut ætatem, aut aliorum consuetudinem fecerit: aut si eo modo, eo loco, eo tempore fecerit; vt præcipuam aliquam admirationem habere videatur. Hinc nititur epigramma illud in victorem olympiæ sacro certamine Tægeam ex Argo pisces namque ante ferebam. Viminecum gestans his humeris calathum. Quam rem & Iphicrates commendaturus, exposuit, ex quibus hæc initiis fuere. Est & natiuum aduentitio, & aliunde quæsito præstantius: vt pote quod difficilius habeatur. Vnde Poetæ dictum, memet, inquit ipsum docui. Item magnæ alicuius rei pars maxima, quem locum pericles attigit, cum dixit in funere. Iuuentutem è ciuitate sublatam, perindeq; id esse, ac si de anno ver

detractum fuisset. Item quæ maiore aliqua necessitate sunt vsui: qualia sunt quæ opportuna sunt ægris, & senibus. Item ex duobus, quod fini sit propius. Itē quod nobis vtile est, optatius, q̄ quod aliis. Item quod simpliciter vtile est: q̄ quod aliquando. Item præstantius quod fieri potest, q̄ quod non potest, quia alterum ad nos attinet. Alterum non attinet. Item quæ vitæ metā attingunt, q̄ quæ sunr eminus posita, nam quæ penes finem sunt, videntur magis redolere naturam, & rationē finis. Item ea q̄ in veritate, q̄ quæ in opinione, & ostentatione versantur. Equidem in ostētatione versari, intelliguntur ea, quæ si latere, & ignorari debent: nō fierent alioquin. Quapropter affici beneficio, q̄ afficere videri potest optatius: quia beneficiū accipere omnes volunt; etiam nemo si hoc vnq̄ intellecturus sit. Dare vero, & benefacere: nisi hoc resciatur, non vidētur omnes velle. Itē præstantiora sunt, quæ homines esse potius, q̄ videri desiderant, quia huiusmodi videntut magis ad veritatem accedere. Quamobrē nonnulli paruā esse rem iustitiā putāt, quia videri malunt iusti, q̄ esse, in contrarium valitudinem magnam rem esse, quia malunt esse, q̄ videri valentes. Item illud est maius, quod plures in vsus sufficit, verbi gratia, si qua res sit: quæ ad viuendum, & ad beneuiuendum vtilis habeatur: aut ad volnptatem simul: & honestatem. Quapropter duæ res sunt ferè, quas homines solent maximas, & præstantissimas iudicare, abundātia copiarum, & sanitas, vt pote quæ vel solæ videantur prærogatiuas illas tulisse, quas quærimus. Item illud est maius, quod dolore cū careat: est etiam cum voluptate coniunctum. Nam simul vtrumq; plus est, q̄ si seorsum singula habeantur.

Quare

Quare voluptas bonum, & indolentia: cumq; duæ res sint, si accedat vna, & superueniat altera: necesse est con stituat totum maius. Item maiora sunt, quæ cũ adsunt, non ignorantur, q̃ quæ ignorantur, & latent, quia talia videntur esse propriora veritati. Quo fit vt locupletẽ esse, q̃ videri, sit potius. Item carum aliis solum quippiam habetur, aliis comitatum. Quamobrem non fuerit oculi amissi iactura par duobus, quorum alter vnũ, alter duos haberet, nam Cocles, & qui vnum habebat, carum sibi solũ quidem illum & preciosum habebat. Ergo ex quibus locis sumi possunt probationum indagines, & ad faciendam fidem suadendo, dissuadẽdoue, hactenus exposuisse & disseruisse sit satis.

Cap. XX.

„ QVIA uero plerunq; deliberationes. Explicatis his primordijs, & elementis, ex quibus oratori facultas subministratur probandi, quæ bona & utilia sint omnibus, & ijs, quæ bona, & utilia uideantur: quærit modo de duobus utilibus utrum utilius: deq; duobus propositis bonis utrum melius esse iudicandum sit, & copiam propositionum, quibus id ostẽdamus diuinus Rhetor nobis affert. Et quoniam de comparatione mẽtio fit, priusquam aggrediatur, quæ sibi dicenda instituit, nonnulla tangit, quę pertinent ad comparationem cuiusmodi, est scire quid sit magis, & quid sit minus: quid sit id, quod excessum: ẽt quid sit id, quod excedens vocatur, repetit autem quædam, quæ dicta sunt antea, vt tota ratio comparandi melius habeatur, sed ad hanc tractationem vniuersam tertius Topicorum liber vtilis
„ est: in cuius exordio Aristoteles hoc dicit, E duobus vero, aut pluribus propo
„ sitis vtrum expetibilius sit, vel melius decernendũ ex ijs locis est. Illud prius
„ testatum sit, in hoc tractatu, consideranda nobis esse, non quæ multũ distãt,
„ nec quæ insigni aliquo discrimine separata sunt. Nullus enim in controuer-
„ siam reuocat, felicitas an diuitiæ magis quærẽdæ sint, sed ea, quæ proxime po
„ sita sunt, & in quibus ambigitur vtri eorum accedere plus oporteat, proptere
„ a quod excessus in altero super alterum nullus animaduertitur. Quamobrẽ
„ constat: simulatq; prærogatiua, quæ uel una, uel plures in talibus commonstratæ
„ sunt, approbari à mente protinus, utrum illas habuerit vt hoc uideli-
„ cet, potius, priusq; sit. Quare opus est, ut qui diligẽtissime omnia pertractata uidere cupiunt: illuc se referant, unde omnis deducta est oratoria uis: Pulcherrimus certe, & copiosissimus est liber is, & maxime dignus ut memoriæ cõmẽdetur, cum ad Oratores, Poetas: Philosophos: & ad omnes in omni gene-

re eruditos ſpectet. Quoniam uero ὑπερέχον id eſt excedẽs: et ὑπερεχόμενον id eſt
exceſſum è numero cõparatorum habentur, ſunt enim quædã abſoluta, id eſt
ab alio ſoluta: quędam comparata, id eſt ad aliud vel cum alio parata: ideo ſi-
mul ponuntur ex artis pręcepto: cum alterum propter alterum cognoſcatur,
ad hæc ſemper bonum: vel malum addendũ eſt, vt puta ſi excedens eſt quod
tantum habet, quantum id quod exceditur, & amplius quippiam: ergo exce
dens bonum, vel excedens malum tantum habebit, quantum id bonum, vel
quantum id, quod exceditur malum, et reliqua huiuſmodi. In definitione ma
ioris eſt verbum ἀεὶ in veteribus, & manu ſcriptis: ſed correctiones quædã,
quæ circumferuntur legunt, εἴη, quãuis autem nil immutetur, ex vtraq; lectio-
» ne, poſterior tamen magis arridet. Penſatur habita ratione magnitudinis
» plurium. Quatuor propoſuit Ariſtoteles magnum: paruum, multum: & pau-
cum: hi duobus primis reſpondent, nam magnum, & paruum dicitur, & eſt
ad magnitudinem multorum, quod ita intelligendum eſt, quod non modo ex
hac definitione notatur, & percipitur mutua quædam horum inter ſe com-
paratio, ſed & propria ratio magnitudini attributa eſt, quando additur illud
plurium, nam ſi quis alium excedat, non ſtatim dicendus eſt magnus, ſed ſi
multos, & eoſdẽ mediocris ſtaturę homines, exceſſerit, ita vt ſit ratio quędam
magnitudinis, & paruitatis determinata, per quã poſſit, aliquis magnus di-
» ci, vel paruus: tunc ita dicetur. Eodem iure paucitas, & multitudo cenſetur,
reſpondet alijs duobus, multum, & paruum eadem iure id eſt dicitur, & eſt,
» πρὸς τὸ πλῆθος id eſt ad multitudinem plurium, ita ſubintellige. Leodamas
» cum Calliſtratum accuſaret: ἐπιβουλεύειν non modo eſt conſilium quære-
» re, ſed inſidioſum conſilium quærere. Item rarius quod eſt: cenſetur maius,
» quàm quod paſſim græce ἄφθονον legitur, quod verbum innuit aliquid eſſe vile,
vt nemo ipſum appetat, ita vt ſit extra inuidiam, licet alias eſſe extra inuidiã
ſit excellenti virtute, ac gloria inuidiam ſuperaſſe, quod igitur rarius eſt, vt
aurum, cẽſetur maius, quàm quod paſſim, vt lignum, aut ferrum, ἀχρηστότερος cũ
quadam indignatione profertur, nam contra fieri deberet, vt maior ferri, quàm
» auri vſus eſſet. Ex coniugatis, aliter Cicero ac Ariſtoteles coniugata vocat,
nam Cicero hæc appellat coniugata fortis: fortiter: fortitudo: Ariſtoteles duo
nomina abſtracta: duo concreta: duo aduerbia: vt prudentia: ſapientia: pru-
» dens: ſapiens: prudenter: & ſapienter, idem ex ſimilibus caſibus dicit. Quæ et
» ſi dirimantur. Duos enumerat, & hos inter ſe repugnantes locos amplifican
di. Alterum ex partium, & plurium rerum commemoratione. Alterum, ex
earundem compoſitione, diuerſa autem de cauſa vterq; locus rem videt am-
plificare, nam qui ſumitur ex partium diſtractione, multitudinem infert, ex
qua exceſſus innuitur ſummus: qui vero ſumitur ex cõpoſitione, idcirco res
amplificat, quia videtur eſſe initium, & cauſa multarum rerum: quod enim
compoſitum eſt, eas res continet, ex quibus compoſitum eſt, vnde fit, vt ra-
tione continentiæ magnum aliquid videatur afferre. Exemplum primi ſumi
tur ab Homero, qui perſuaſiſſe vxorem dicit Meleagro, vt proſiliret in bel-
lum, atq; vſam fuiſſe hmõi loco. Accede, inquiens, ad bellum, & nos defen-
de, neſcis enim quanta his mala impendent, quorum vrbes capiuntur, truci-
dantur gentes: inceduntur tecta, liberi ſerui, vxores captiuæ fiunt: hæc enume
ratio rem maiorem, & ampliorem facit, quàm ſi vno verbo dixiſſet, vaſtantur

vrbes,his ergo verbis uirum suum ad bellum hortabatur,unde Ouid. Cõiu gis ænidæ uersus in arma prece est. Apud Liuium frequens enumeratio est, & ea præsertim,quæ ab Hom.ponitur, sed exemplum secundi loci sumitur ab Epicharmo de quo Plato in Theæter. Et summi poetæ inquit utriusque
,, poesis,comædiæ quidem Epicharmus. Tragædiæ vero Hom. Epicharmus ergo amplificans absolute dixit,tyrannum,vxorem,& filios interfecit, hoc enim compositum caput est multarum rerũ, nam tyranni morte ciues præsenti malo liberantur,morte autem vxoris, & filiorum futuræ oppressionis timore leuantur,libertas,lex,concordia,quies,& alia multa bona pariuntur.
,, Nam in eo rerũ magnitudo bonarum. Vnde deliberanti sit vtile,& iustarũ,
,, vnde in iudicijs quoque commodum sit,honestarum, vnde poterit laudari,
,, & his contrariorum, id est turpium rerum,inutilium, & iniustarum, vnde facultas erit persuadendi:accusandi,& laudandi. Aut si eo modo, eo loco, & reliqua. Vnde epigramma in victorem sacri carminis poetæ Simonidis est. Tegæam ex argo pisces namque ante ferebam,circa humeros calatum vimineumq; tenens. Eundem victorem commendauit. Iphicrates, dicens ex quibus initijs tantam gloriam sit consecutus,simili loco vteretur is,qui de rebus deq; imperio Turcharum scriberet,ostẽderetq; quo nam modo Pastores inopes,& abiectos,vel latrones potius,in tantum gloriæ,regniq; peruenerint,ut
,, iam minari vniuerso terrarum orbi nõ dubitent. Et natiuum aduentitio. Hermoges tamen putat maius,quod studio,q̃ quod natura comparatur. Cõtra est Aristoteles & Pindarus,nam Pindarus,per me inquit didici. Et imitatores coruos appellat,vnde Hor.seruum pecus eosdẽ nominat. Aristoteles aũt primo primæ philosophiæ tria hominum genera ponit,atq; illo qui ex se discit plurimum laudis dedit minus ijs,qui alio docente, nihil ijs qui neq;,ex se
,, neq; ex alijs quicquam discerent. Quamobrem nõnulli paruam esse rem iu-
,, stitiam putant. Prouerbiũ: parua & exigua est iustitia: quo significatur non multum prodesse si iustus sis,& probus,nisi talis etiam videaris,& q̃q̃ veritas opinione semper est præferenda, tamen cum res ipsa abest, optima est
,, opinio.pro hoc leg. Pla. in primo de rep. Quo fit vt locupletem esse, q̃ vi-
,, deri sit potius. Si hoc modo interpretemur nullus meo iudicio sensus elegãs, & politus,sed δοκέω,signant etiam statuo,sancio aliquid pulchri in philosophia,vnde philosophorum dogmata. Si ergo dicamus melius esse discere q̃ aliquid pulchri inuenire in philosophia,rectius forte diceẽ. Hoc enim minus notum est,ac minus peruulgatum,illud expositum est,& in promptu. ἀγάπητον, licet hoc verbum de vnico dicatur filio, ipsum,tamen ad quamlibet rem transfert Aristoteles & dupliciter intelligitur, vel vnicum esse, vt tibi soli id accidat,præterea nemini, vel tibi soli quidem,sed ita, vt alij,
,, etiã ipso minime careant,vtrũq; tangit Ari-
,, stoteles dum dixit, alijs solũ quippiam habet,alijs comitatum,his expositis breuiter quidem colligit Aristoteles quæ dicta sunt,& ad alia se præparat.

Cap. XXI. Ad consilium dandum caput esse nosse remp. & mores ciuitatis.

MAXIMVM vero illud & potentissimũ puto, cum ad persuadendum, tum ad bene consulendum nosse rerump. status: mores: leges: vtilitates, nam omnium ferè animi vtilitate inflectuntur. Vtilia porro existimantur, quibus retinetur incolumitas ciuitatis, iam vero in quaq; rep. dominantur ea, quæ principes statuunt, hæc autem tot sunt, quot rerump. formæ. Ac formas quidẽ accepimus quattuor, quæ populi: q̃ paucorum: quæ optimatum, quæ vnius potestate regerentur. Quapropter placita interim ea dominãtur, quæ parti placent ciuitatis: interim ea, quæ vniuersa ciuitas sciuit. Popularis status est, in quo imperia conferuntur sorte. Paucorum in quo magistratus censu, atque habitu pecuniarum leguntur. Optimatum in quo honores distribuunt̃ iure, & disciplina. Disciplinam intelligo, eum ordinem, qui legum institutionibus continetur. Vbi enim legum authoritate gerũtur res, optimatum respu. dicitur. & qui legũ dicto audientes sunt, in optimatum rep. imperant, ita necesse est videri optimos, qui in huiusmodi reipub. genere honoribus præferuntur: vnde etiam dictus est optimatum status: at vnius imperium est, quod ostẽditur vel nomine, hoc est vbi ex omni multitudine vnus præcipue dominatur, & imperat. Cæterum q̃ plurimum refert ordine quodã demandatum sit imperium, an passim & nullo, nam si ordine certo; appellatur regnum. Si incerto tirannis. Fines quoque singularum accommodatos, & proprios ignorare non oportet, nam solum res illæ possunt in optionem venire: quæ instituuntur ad finem. Placet

igitur in populari statu finem esse libertatem. In Paucorum potentatu diuitias: in optimatum rep. disciplinam, & leges. In tiránide, custodiam. Vniuscuiusq; igitur ciuitatis consuetudines: iura: commoditates perdiscendæ, tenendæq; sunt, ut pote in quas res omnia omnium consilia, & desideria accommodanda, conferendaq; sint. Quia uero ad faciendam fidem, non solum probationes, & demonstrationes ualent, sed etiam mores, & instituta eorum, qui dicunt, nam plurimum interest qualem esse audientes putent eũ, quem audiunt, credunt enim omnes facillime ei, quem uirum bonum esse, aut amicum, aut utrũq; arbitrantur. Necessarium maxime est suos cuiusq; reip. mores, perspectos, & exploratos habere. Nam potentissima ratio persuadendi est, quod à quoq; probetur, quod quisq; sequatur inducere. Atq; hæc quidem uolenti, ex eisdem administrabuntur locis. Planè mores hominũ & instituta, ex proposito cuiusq;, & uoluntate deprehenduntur. Propositum autem omne, uoluntasque referuntur ad finem. Ac de genere quidem deliberatiuo, quibus rationibus suadere possimus ea, quæ uolumus siue futura, siue præsentia. Item quibus ex locis omnis argumenti uia ad probandam cõsilii nostri utilitatem inueniatur. Itẽ quemadmodum mores ciuitatum, & iura perdiscere, & callere possimus, satis pro tempore dictum est, nam ad exquisitiorem hmõi rerum commẽtationem alius, à nobis in libris de rep. constitutus, & delegatus est locus.

Cap. XXI.

" MAXIMVM vero illud, & potentissimum puto. Peruentum est iam ad finem generis deliberatiui, & copia nobis maxima est suppeditata earum propositionum, quibus rem persuadere, vel à contra-

ijs dissuadere valeamus, non quemadmodum Philosophi, sed quemadmodum Oratores: ex ijs scilicet, quę in opinione hominum collocantur. Expedit autem maxime, vt posita, & probata re, quam volumus ex ijs propositionibus, quæ maiori parti videntur, vt exempla virorum subijciamus, & ostendamus quibus bonum, & quibus malum euenerit, cum fecerint, vel non fecerint, quæ nos fieri, vel non fieri persuasimus, vnde historiæ notitia plurimū nos iuuat, imprimis autem consulenti, et deliberanti confert, notitia rerump. morum, legum, & eorum, quæ vnicuiq; ciuitati prodesse possunt, non enim omnia omnibus vtilia sunt, sed propria vnicuiq; reip. commoditas est: quæ ipsam conseruat. Quare fieri non potest: vt quis recte consulat, nisi optime calleat rerump. status, & quid vnumquenq; deceat, non enim ignorantia cuiusdam artis, vel disciplinæ ciuitates destruit, sed inscitia boni, & iusti, quæ pernitiosissima est & priuatis, & publicis rebus, namq; ignorantia boni efficitur vt quisq; ignoret, ita suo animo moderari, vt ratio ipsa postulat, quę regina est, et in regno animę legitimū principatum tenet, quapropter qui hęc nescit, etiā si cæteris in rebus doctissimus, & eruditissimus habeatur, inscius tamen cæcus, & ignorans est iudicandus. Sed vt ad rem veniamus. Quoniā pro incolumitate, & salute ciuitatis omne consilium impendi solet, opus est modos, & genera publicæ administrationis omnia considerare: nam cū multæ ciuitates conditæ sint, multæq; etiam euersæ, quæ omni ciuilis vitæ conditione vsæ sunt, factæ interdum è minoribus maiores, interdum è maioribus minores, peiores etiam ex melioribus, & contra, necesse est harum mutationum causas iudicare, vt ijs cognitis consilio nostro prodesse cadenti patriæ valeamus. Quoniam vero in legum obseruatione posita est rerumpub. salus, ideo his pręcipitur qui leges condunt, vt prouideant, & leges huiusmodi ferant, quæ libertatem, prudentiam, amicitiam pariant, & libentissime à populis suscipiantur, perinde ac si medici non solum sanitati, sed voluptati infirmorum studerent. Duę vero sunt causæ, quę plures efficiunt rerumpub. status, eosque diuersos: altera eas partes intuetur, ex quibus est ciuitas constituta: altera eos homines, quibus imperij summum ius demandatur. Ex ijs colligitur tum maxime principes rerump. formas quatuor esse, popularem scilicet, eamq; in qua pauci dominantur, regiam, & optimatum administrationem. tum alias esse harum generum partes plures, nam popularis quidem status species vna est, cum omnes æquales sunt in rep. diuites, & pauperes, propterea quod omnium sit æqua libertas. Alia est, cum ij, qui paruum, certumque possident censum, obtinere honores, & magistratus in rep. possunt, & multitudinis status vocatur, cum vero omnibus ad honores patent aditus, & ex lege domintеur, alius modus est popularis vitæ, modo aliqua ex causa non sint obnoxij. Item & alius modus est, cum omnibus habilitas est ad honores modo ciues habeantur, & lege permittatur. Demum non est alia curę popularis species nisi ea, in qua cum decreta populi legibus præualent, omnibus patet honorum via. Sed paucorum status quattuor generibus inuenitur. Primo cum qui magnum habent cēsum dominantur, & qui paruum, obediunt. Altero cum filius patri succedit in administratione. Tertio cum lex non dominatur, & filius patri succedit, quæ species tyranno similis pessima iudicatur. Vltimo cum qui paruum habent censum, ad magistratus habiles sunt,

& qui regunt, socios & collegas eligunt vel ex diuitibus, vel ex nobilibus, nam cùm possunt eligere ex ijs eos, qui virtute præditi sunt, optimatum status efficitur, in quo vel primis diuites, vel vtrisq; etiam populus copulatur. His positis in vno quoque genere videndum est, quid vtile sit, quid noxiū, quid mutet, quid conseruet, quid augeat, quid imminuat, quid faciat, quid euertat, respub. & ciuitates, vt pro tempore consilium recte dari possit. Hæc omnia in libris de rep. tum à Platone, tum ab Aristotele sunt exposita, breuiter, & diligenter.

Cap. XXII. De genere demonstratiuo; diffinitiones virtutnm, & vitiorum.

POST hæc de virtute, & vitio; honesto, & turpi disserendum videtur. Quas ad res eorum animi, qui laudant, vituperantue, dirigitur omnis intentio. Cæterum dicendo hæc, exponendoque, interim aliud quoque; quasi non hoc agentes, consequemur: videlicet, vt eam quoque rationem obiter explicasse videamur: quæ cum inter tria probationum genera secundo loco, à nobis superius reposita, collocataque sit: commendationem habebat eorum vitæ, qui causas agerent, aut pro quibus: nam eadem ratione conciliantur animi iudicum existimatione virtutis tum erga oratorem; tum erga eum, pro quo dicet orator. Sed quia interim negligentius; interim magno studio hæc materia laudis, & artificiose tractatur, nec solum in deos, & homines cadit; sed est aliquando aliorum animalium: etiam carentium anima: eadem ratio inueniendarum propositionum seruāda erit in his: quod vt facilius consequantur, qui volunt; subiicienda sunt illa à nobis, ceu in modum exempli. Honestum est quicquid sua vi, & natura nos alliciens laudabile est; aut quicquid ex numero bonarum rerum coniunctam quoque uoluptatem habet, idcirco quia bo-

num est. Quamobrem si huiusmodi est natura hone- sti; necesse est uirtutem in genere honestorum positã, & constitutam esse: nam cum bona res sit uirtus, lauda bilem quoq; oportet esse. Est igitur uirtus, ut uidet, bonarum rerum conciliatrix, & conseruatrix facultas. Item facultas beneficia multarum, & grandium rerum; immo uero omnium per omnia, habet autẽ partes uir- tus: iustitiam: fortitudinem: temperantiam: magnificẽ- tiam: magnanimitatem: liberalitatem: mansuetudinẽ: prudentiam: sapientiam. Necesse uero est maximas il- las haberi uirtutes: quæ sunt utilissimæ aliis. Quando præsertim ea est uirtutis diffinitio; ut sit benefica. Atq; hanc quidem ob causam, iustos, & fortes uiros p̃- cipuis honoribus homines prosequuntur; quod alteri prosunt in bello: alteri in pace sunt utiles. Tertio loco liberales, ut pote qui pecuniam erogent libenter: nec pro iis rebus anxie altercentur, & certẽt; quas alii sum- mopere concupiscunt. Iustitia itaq; uirtus est; per quã sua cuique tribuuntur, & eo modo, quo præscripta lex uult. In iustitia autem est per quam alienis aliena tri- buuntur, & non quomodo lex imperat. Fortitudo est per quam magnæ res geruntur in susceptione periculo rum, ita ut lex iubet: & per quam paretur, obtempera- turq; legibus. Timiditas in contrariam rationem ex- ponitur. Liberalitas est in usu pecuniæ munificus ani- mus. Illiberalitas in diuersum accipitur. Magnanimi- tas est magnarum rerum, & excelsarum beneficentia. Contrarium pusillanimitas. Magnificentia est in ma- gnitudine, & amplitudine sumptuum posita excellen- tia. Paruificentia, & modicitas contrarii habitus. Tẽ- perantia est per quam, ita, vt lex præcipit; domitæ cu-

piditates habentur;cui intemperantia aduersatur. Pru-
dentia est virtus intelligentiæ,& rationis;per quam in
consulendo delectus haberi potest bonorum,& malo-
rum;quæ pertinere diximus ad felicitatem. Ac de vir-
tute,& vitio,partibusq; eorum;vniuersali quadam an-
notatione quoad locus hic postulabat,satis dictū vī.

De genere demonstratiuo. Cap. XXII.

›› POST hæc de virtute,& vitio: honesto, & turpi differendum vide-
tur,Dicturus Aristoteles de genere demonstratiuo causam latenter af-
fert, quamobrem post locos deliberandi,ad eos transeat,qui ad com-
mendationem vel vituperationem personarum spectāt.Propositio compro-
banda est.De virtute,& vitio,honesto,ac turpi dicendum est.Ratio,nā qui
laudant,& qui vituperant(quibus rebus demonstratiuum genus causæ con-
tinetur)ad hæc animum,mentemq; dirigunt,vt vel virtutem damnato vi-
tio laudent:vel honestum dedecore improbato,sequantur.Cum vero delibe
rāti necessarium sit publicos habere mores,quia ratione illa bonus videtur,
& facile persuadet:ideo post deliberatiuum allatum est demonstratiuum ge
nus,in quo apparent ij loci,à quibus,qui nam boni,& morati ciues, & qui
mali,ac perditi habendi sint,edocemur,recte igitur Herm. interpretatus est
›› illud συμβιστικῆς cum dixerit. Interim aliud quoq; quasi non hoc agen-
tes,consequemur,nam simul ac ostensum fuerit,quid laudandum, quidue sit
vituperandum : continuo noscemus & illud, quod initio positum est inter
tria probationum genera:commendationem scilicet vitæ eorum,qui dicunt,
& eorum,pro quibus dicitur,& vituperationem aduersariorum, nam ratio
eadem quæ aliorum bonos ostendit,nos quoq; frugi,& probos videri faciet,
propterea quia ex eisdem astruitur locis.Laus est illustris boni quod in ali-
qua re inest,cum amplificatione significatio:ab honore hoc differens, quod
præstantibus,& excellētibus bonis debetur honos,qui sibi solius virtutis est
premium.Laus vero rebus & mediocribus, & infimis nec dijs, & homini-
bus tantum attribuitur, sed rebus alijs quibuscunq;, vnde Aristotelis mens
est peruulgatas,& communes propositiones afferre,quibus non solum vir-
tutes,& vitia,quæ voluntaria sunt,sed alia quoque bona,& mala, cuiusque
›› rei,amplificari,vel imminui possint. Vnde hac de causa dictum est. Eadem
›› ratio inueniendarum propositionum seruanda est in ijs. Id est in rebus ina-
nimis,vel animalibus ab homine differentibus,in quibus nulla virtus, nul-
lum inest vitium:sed aliqua bona adsunt,quæ commendari,vel mala,quę vi
tuperari possunt,vt celeritas in equo,sagacitas in cane,procerritas in quer-
cu,varietas in prato,fertilitas in agro,& huiusmodi alia,quarum rerum cō-
mendatio iactatis,& communibus propositionibus amplificatur, ideo Ari-
›› stoteles dixit in modum exempli,non enim oblitus est se oratoribus,nō Phi-
losophis præcepta dare,ita vt ij loci honestum etiam id esse probent,quod nō

ſit re vera,ſed videntur honeſtum. Vniuerſa vero huius generis explicatio ita tractatur,vt de honeſtis primum agatur,in qua re breuiter virtutum omnium deſcriptiones collocantur:mox de locis ex quibus demonſtrationes ad laudem, & vituperationem ducantur, ac demum præcepta quædam laudis præclara,& amplificandarum rerum rationes ponantur, quibus poſitis, ei quoq; parti ſatiſfactum eſſe dignoſcemus,quæ differentiam inter rem laudabilem,& ſuaſibilem quærit,& huiuſmodi alia,quæ præclaram excutiunt huius generis notionem. Egit autem Ariſtoteles de ijs primum,ex quibus abſo-
„ lute ſuadetur omnibus, mox ad particulares locos deſcendit. Honeſtum eſt
„ quicquid ſua vi,& natura nos alliciens,laudabile eſt:aut quicquid ex nume-
„ ro bonarum rerum coniunctum quoque voluptatem habet, idcirco quia bonum eſt, ijs verbis emendatur græcus codex ut uideri poteſt ex ipſis, & ſenſu ipſorum. Ex duabus ijs honeſti deſcriptionibus ſuaſibilis magis eſt vltima, verior prima, quippe honeſta multa ſunt, quæ voluptatem in ſe nullam habent. Tanta autem vis eſt harum deſcriptionum,& demum omnium,quæ ab Ariſtotele ponuntur,vt ex ijs omnia, quæ ſequuntur, conſentanea maxime videantur,nam ſi quis aliquid honeſtum eſſe probare voluerit,primum deſcriptionem, vel definitionem honeſti collocabit, mox eam, rei ſuæ applicabit,& ita inueniet illã rem eſſe honeſtam. Exemplum, virtutẽ probo eſſe honeſtam,quod nos allicit ſua vi,& laudabile eſt,id honeſtũ eſt, virtus,huiuſmodi eſt vt ſua vi nos alliciens,laudabilis habeatur, virtus igitur honeſta eſt,ſimilis ratio eſt in demonſtrandis partibus ijs, quæ virtute continentur,quanquam & ratione illa omnes partes honeſtæ ſint, quia virtus honeſta eſt. iuſtitia,prudentia,temperantia,fortitudo,& reliqua virtutũ genera honeſta ſunt,quia & nomen,& ratio virtutis omnibus ijs conuenit, nomen quidem quoniam dicimus iuſtitiam eſſe virtutem, fortitudinem eſſe virtutem,& alia eodem modo. Rationem vero, quia per virtutem iuſtitia, fortitudo,& reliqua ſunt honeſtæ,recte igitur dictum eſt,ex honeſti deſcriptione oſtendi omnes virtutes honeſtas eſſe. Adnotanda vero eſt Rhetoris induſtria,qui à communioribus ad propria peruenit,communiora voco ea, quæ magis continent,propria vero,quæ continentur, honeſtum itaq; communiſſimum eſt:communius aũt virtus,proprium vero ſpecies quæq; virtutis,longum autem eſſet de ſingulis virtutibus pertractare, quid longum? immo & ſuperuacaneum hoc loco,quare pauca quædam de ijs dicemus,quæ ad Ariſtotelem intelligendum pertinent. Ac illud primum eſt,quod in virtutẽ diffinienda ponitur,quod virtus eſt(vt videtur)bonarum rerum conciliatrix, & conſeruatrix facultas δύναμις. Hoc verbum non eodem accipitur modo hic,quo in Ethicis acceptum eſt,cũ pari forma de virtute ſermo eſſet, tria enim ibi eſſe in anima dixit,affectionem:habitum:facultatem: virtutem vero eſſe negauit affectionem,aut facultatem,habitum eſſe conceſſit, quare per facultatem hoc loco vim intellexit,inquiens virtutem eſſe vim, quæ & præberet,& conſeruaret bona,virtus enim oculorum præbet vt videat, eadẽ,& conſeruat,& lege in fine huius cap. Cæterũ illud notũ eſſe debet,quod actio nulla vel virtutis cõmendationem, vel vitij deteſtationem habet, niſi ſit in poteſtate eius,qui agit,eſſe autẽ in poteſtate intelligo à voluntate prouenire,voluntas enim nulli ſubiecta ſua vi operatur,& agit,quo fit, vt neq;

laudari, neque uituperari merito uideantur ea, quæ naturæ impulsione aguntur, necq; enim damnatur ignis quod res calore absumat, nec laudatur, quod luceat, & calefaciat. Sed cum in homine apperitio sit quædam, quæ sensum impellat, & propterea semper in contrariam partem deducat, ac recta ratio poctulat, unde cum difficultate, ac labore appetitio illa, rationis directionem sequatur, necesse est ut optima consuetudine agendi rationi parere, atque obtemperare discamus. Vnde uirtus emanat, rectus quidē habitus, qui nostras metitur actionem, quæ propterea bonæ sunt, quia mensura illa bona est, aut bona esse uidetur, quia conseruatrix est, & conciliatrix rerum bonarum. Mēsuram uoco, uel rationem, uel legem rerum omnium dominatricem. Sed interdum uirtutes in eo, in quo insunt considerantur, interdum ad alios referuntur, nam uis illarum ad alios homines pertinet. Et hæ huiusmodi sunt, ut præstantiores à nonnullis, & aliquando iudicentur, nec eandem semper, & cum omnibus excellentiæ, & opportunitatis rationem seruant. Fortitudo præstantior est belli tempore, q̃; in pace. Iustitia semper eadem iudicatur, æque in pace, ac in bello eligenda, liberalitas, & magnificentia indigentibus gratior, quam non indigentibus, iustitia rursus æquabilitatem unicuiq; seruans, ab omnibus expetenda est, quare semper & ab omnibus æque commendatur, illud autem inter liberalitatem ac magnificentiam interest, quod quanquam utriusq; munus, in diuitijs absumatur, illustrior tamen est magnificentia, ita ut magnificentia sine liberalitate esse non possit, liberalitas sine magnificentia possit, unde Cicero, qui tantas inquit pecunias propter magnificentiam

„ liberalitatis repudiauit, & alibi, magnificentia est rerum magnarum, & ex-
„ celsarum cum animi ampla quadam, & splendida propositione agitatio, &
„ administratio, quis igitur dubitat quin magnificentia sit splendor quidam ex summa liberalitate profectus: quare in ædibus regijs, in epularum sumptibus, in funeribus, & sepulchris, in magnis apparatibus, & publicis ædificijs maxime conspiciatur: contrario autem huius uirtutis non esse inuentum nomen in ethicis dicitur. Sed hæc alias. Ponit aūt Aristoteles uirtutis partes, easq; ordine, præfinitas ostendit: studiosus autem, & diligens propositiones & sn̄ias aliunde petitas inueniet, ut occasione nata disertus, & eloquēs esse uideatur, ut cum de uirtute loquetur. Semper cum uirtute uiuit, qui cum uirtute moritur: Virtus est ordo & ornamentum cuiusq; rei, & sanitas, & pulchritudo, & incolumitas animorum. Sine uirtute omnis possessio turpis, quanto plus diuitiæ coluntur, tanto minus colitur uirtus, hæc cum à deo sit mala esse

„ non potest: à bono enim non nisi bonū. Vnde recte Socr. in apol. Nulla enim
„ inquit alia de causa circumcurso, nisi ut uobis omnibus tam iuuenibus, quā
„ senioribus persuadeam, non tantum uel corporum, uel opum, uel aliarum re
„ rum curam esse tenendam, quantum animorum uestrorum, ut eorum cultu,
„ & decore nihil puteris antiquius: id passim affirmans quod non ex opibus
„ uirtus, sed ex uirtute opes, & bona omnia, tam publice, q̃; priuatim proue-
„ niunt. Vnde alibi in Euthy. Beatiores inquit uos ob uirtutes arbitror, quam
„ ob imperium suum regem illum magnum. Atq; alia huiusmodi, quæ cōmunibus locis maxime opportuna sunt. Eadem ratio de iustitia, fortitudine, modestia, & alijs, ut Prudētia industtiæ parēs. Prudens illico se ad finem conuertit. Prudens non statim asseuerat. Fortitudo est uoluntatis robur, uirtutū

tutela, vitiorum expultrix, periculorum sapiens expugnatrix. Temperans agnoscit suos post epulas: lætus est semper, & valens, pauco impendio multa lucratur, Temperantia magnum vectigal, & huiusmodi alia, quæ ad inuentionem pertinent. Nam qua ratione singula tractare deceat in secundo Arist. edocebit. Non longe autem a Platone discessit Arist. in virtute oratorio more definienda. Nam virtus (inquit Socrates in Men.) vt ex tuis verbis coniecto) est comparandorum bonorum facultas, vis ea est in græco virtutis uerbo, ut ait Plato in Cratylo, quæ ostendat virtuti nihil esse impedimento, & quasi semper fluat, nam vitium quod uix eat, interpretatur, nam cum animus ægre ad res ipsas accedit, tunc malus uulgo dicitur. Proprie aũt ac maxime notatur in timore difficultas hæc procedendi, timor enim est quoddam quasi durũ animi uinculum. Cum igitur uirtutis contrariũ prauitas sit, prauitas autem ab eo dicta uideatur quod praue, & ęgrę eat, consequens est, ut uirtus facilem agilemq; progressum, deinde solutum & expeditum animę probę impetum declaret. Vnde qui uirtute præditus est, sine labore, expedite, ac cũ uoluptate operatur, q̃ res optimi iam & cõparati habitus certissima sunt argumenta. Deducta uero non sunt adhuc a latinis, neq; a grecis nomina ulla, quæ à uirtuti uirtute præditum uocabulo uno declarent. Sed & illud etiam aduertendum est ne orator occultas, & absconditas de uirtute sententias afferat, quæ a multitudine non admittantur. Cuiusmodi est illa Platonis in libro de Rep. secundo, uirtutis premium esse ebrietatem perpetuam. Positis uirtutibus, & declaratis uitia per se patent, quippe quia eadem contrariorum regula est. Alteri prosunt in bello. Monet hæc lectio, vt ita etiam legamus in Greco, & hoc refertur ad fortitudinem. Alterum ad iustitiam. Eo modo quo præscripta lex. Quia quis posset, quæ sua nõ sunt, possidere. Nõ quo modo lex imperat, quia possumus proditorum bonis à ciuitate donari: nec iniuste aliena possidere quæ iure nobis donata sint Illiberalitas id est auaritia, sic enim in Eth. uertitur, ἀνελευθερία. φρόνησις uero est prudentia. Sed omissa est sapientiæ, & mansuetudinis definitio, sapientia est diuinarum, & humanarum rerum cognitio. Mansuetudo est lenitas quædam, cum quis irę moderatur. Cętera sunt facillima.

Cap. XXIII. De honestis, & turpibus, ex quibus tanq̃ ex locis, duci possunt demonstrationes ad laudẽ, & vituperationem.

EXPOSITIS his, reliqua non est difficile cõsequi: manifestũ est enim, tam ea, ex quibus proficiscitur virtus, bona esse oportere; quia in virtutem instituta, & collata videtur: quam ea, quæ ex uirtute proficiscuutur. Hæc autem sunt & signa virtutis, & opera. Cum igitur, signa, & huiusmodi omnia, quæ pertinent ad bonas

ad bonas actióes, aut perpessiones honestas, bona esse necesse sit: relinquuntur fortitudinis opera, & signa, & quæ fortiter gesta, administrataque sunt, bona esse; & honesta oportere: similem in modum, & iusta, & iure facta: quanquam non sunt semper honestæ perpessiones; siquidem sola hæc virtus est; in qua non quicquid iustum est, videtur etiam honestum, & pulchrum esse. Est quidem iustum puniri flagitiosos, & sontes. Sed iure puniri turpius est, q̃ iniuria. At in cæteris virtutibus quicquid bene fit, & secundum virtutem, idem & pulchrum, & honestum esse necesse est. Item honesta sunt; quorum præmium honor est: & quorum præmiũ honor est atq; laus, longe præstantiora sunt, q̃ ea quorum præmium pecunia est. Itẽ illa præclara sunt, quæ quis agit nullo emoluméto captus, & aliena potius causa, q̃ sua, iam illa summa sunt, quæ quis pro patria facit despecta rerum suarum vtilitate. Item quæ natura sunt bona; item quæ nobis bona non sunt: nam quæ bona sunt nobis: videntur cupiditate emolumenti suscepta. Item illa, quæ in mortuos potius redũdare, q̃ in viuos possunt: nam quæ quis sua causa facit; videtur, ad vitæ vtilitatem conferre. Item quæ honestatis ipsius gratia suscipiuntur: nam hæc nostra causa minus videbantur fuisse suscepta. Item quæ prosunt aliis, non nobis qui benefacimus, sunt enim iusta ea beneficia; quæ non recurrunt in benefacientem. His sua contraria sunt, & quorum nos pudet: inhonesta esse solent, & turpia. Plane non modo qui dicit, aut facit, sed etiam qui dicturus; aut facturus est turpia: verecũdia, & pudore suffunditur. Vt Sappho effinxit, cũ Alcæus diceret. Est tibi nunc aliquid, quod dicã, sed pudor obstat, cui Sappho;

ſi veniens quicquam cuperes rectumq; bonumq;. Nec miſcere malũ timuiſſet lingua, nec vllus Tingeret ora pudor, ſed libera cuncta tuliſſes. Item ea honeſta ſunt, quorum cauſa homines, etiam ſaluis rebus, & integris labant, æſtuantq;: quia in iis rebus ferè omnes ſollicite, anxieq; verſantur, q̃ ad honore s, & gloriam pertinent, inter virtutes vero & actiones illæ honeſtate, & pulchritudine ſuperant; quæ à nobilioribus, præſtantioribuſq; debentur. Exempli gratia, quia virilis ſexus, muliebri p̃ſtantior eſt; virtutes quoq; & actiones viriles, muliebribus p̃feruntur. Item illæ virtutes excellẽtiores habentur, quæ plus aliis, q̃ his, quibus inſunt; uſui, & adiumẽto eſſe ſolẽt. Quare ius, & iuſtitia honeſtiſſimæ res iudicantur: item ulciſci honeſtius, q̃ redire in gratiam cum inimico. Eſt enim æquiſſimum, ut iniuria laceſſitusreponere iniuriã ſtudeat. Quod uero æquũ eſt, honeſtum quoque eſſe neceſſe eſt, fortis item animi eſt, non pati ſe uinci; & uictoria quoq;, atq; honores inter præcipua uitæ honeſtamenta collocantur, namq; fructu ipſo, & utilitate non petuntur; optabiliſſima, & pulcherrima eſſe exiſtimantur, & præterea uirtutis magnitudinem, excellentiamq; demonſtrant. Item inſignia, & honeſta ſunt monumẽta, atq; memoriæ; & quæ magis illuſtres; magis etiam pulchræ, honeſtæq; ſunt. Magis illuſtres autem uidẽtur illæ quæ tempus, quod finem hominis inſequitur ferũtur, & per quas ſolus honor, non etiam utilitas petitur. Item pulchriora ſunt, quæ quis præcipua, & ſolus habere uideatur; ut pote q̃ faciliꝰ, diutiuſq; in memoria hominum, & commemoratione uerſentur. Item iudicantur ampliora, honeſtioraq;, quæ ſine fructu poſſidentur, quia ad liberalitatem

collata,& conuersa creduntur. Item pulchri,& laudabi
les sunt,sui cuiusq; mores,& instituta. Signa quoque
atque inditia earum rerum, quæ à quoque probantur:
Honesta,& laudabilia videntur esse, exempli gratia:
honestum est apud lacedemones capillum nutrire, &
colere, quippe quod ingens illa argumẽtum sit, atque
inditium libertatis. Non enim facile est colentibus, &
nutrientibus comam descẽdere in opus ullum seruile,
aut illiberale. Item artem nullam ignobilem,ac merce-
nariam exercere. Est enim liberi hoĩs non viuere aliis.

Cap. XXIII.

„ EXPOSITIS his reliqua non est difficile consequi. Mens Aristo-
telis est tractare de ĳs rebus,quæ honestæ dicuntur, licet virtutes non
sint,propterea quod aliquo modo virtutes attingant, aut præcedẽtes,
aut comitantes,aut consequentes,hinc enim maxima oratori ad dicendũ vis,
& facultas suggeritur, quando ad virtutum amplificationem maxime spe-
ctẽt. Pręcedit ergo virtutem intelligẽtia,& vsus rerum,quippe quoniam ex
ĳs virtus efficitur,& comparatur,actio autem illustris comes est, iucunditas
item ab opere & in opere posita, nunq̃ à virtute discedit, subsequuntur etiã
signa,perpessiones,& alia quæ ab Aristotele tanguntur,signa sunt, vt si iu-
„ uenis in risum profusus nõ sit, sed moderatus,si nõ ambulet interim celeriter
„ interim tardus,si firmus,& constans esse videatur,in ĳs omnibus, quæ agit.
Hæc autem sunt & signa virtutis,& opera. Ex hac lectione, & ex emenda-
tiori codice legendum est, τάτε σημεῖα τῆς ἀρέτης καὶ τὰ ἔργα. Cumigitur si-
„ gna & huiusmodi omnia, quæ pertinent ad bonas actiones, aut perpes-
„ siones honestas bona esse necesse sit. Lampridius meus sic exponebat. Cum
igitur signa,& huiusmodi omnia,quæ boni viri labores,& dolores sunt, ho-
„ nesta sint. Relinquuntur fortitudinis opera,vt victoria, multorum salus, &
„ huiusmodi,quæ sunt fines, sic enim exponerẽ,vt differret ab eo,quod statim
dixit. Et quæ fortiter gesta, administrataq; sunt,vt hic tangat ea, quæ ad fi-
nem spectent,hoc est quæ propter finem fiunt. Multæ autem virtutis actio-
nes merito laudantur,multæ etiam immerito, quare cautus,& prudens est,
ne cum videas pecuniam effundi continuo liberalem,aut magnificum putes
eum,qui effundat,semper vero in cœlo eum collocabis,qui opera in bello for
tia, & præclara fecisse dicetur. Sed in omnibus demum iuste metiri omnia
decet,neq; in operibus tantum,sed in perpessionibus,& doloribus, id obser-
uabis. Carnifici quispiam iuste datur, hunc laudare non decet,alius pro pa-
tria occiditur,quem qui nõ laudat,ingratissimus omniũ iudicabitur. Actio-
nes igitur,perpessionesq; omnes,quæ honoris causa vel aguntur,vel sustinẽ-

tur laudabilis maxime ſunt, quare defunctos potius, q̃ viuentes laudandos eſſe Plato exiſtimat, & iure quidem affert, ſi non aliud, ſaltem quia viuenti vtilitas potius q̃ gloria præponi videtur. At vero magnam, & egregiam laudis commendationem indepti ſunt qui omnibus inſitam huius lucis cupiditatem, mortis honeſtate permutare voluerunt, vt potius in bello fortiter mori, q̃ in patria ſuauiter vellēt viuere. Quare æquum eſt, vt quam gloriam in vita adamauerint eam mortuis reddamus, & quem fructum patriæ tanq̃ matri optimæ reddidere, eundē illis patria reſtituat: laudarem profecto eos qui pro patria occubuere, ſed piger fio timēs ne longitudo hæc orationis importuna huic loco eſſe videatur. Reliqua in Ariſtotele ſunt facilia. Carmina autē Sappho nō ſunt ab Hermolao latinitate donata, nos ibi reddidimus, in eorū fine legitur περὶ ὠδικῶν, quæ verba in vetuſto codice non ſunt, illud autem, quod in græco dicitur πεποιηκε recte declaratur a Pla. in conuiuio, ſcis, inquit, verbum facere late diffundi, nam generatim facere cauſa eſt, qua ſingu-
,, la in lucem veniunt, & fiunt, quæ ante non erant. Quapropter omnes cu-
,, iuſq; artis actiones effectiones ſunt, & artifices omnes Poetæ id eſt factores
,, appellantur. Vides tamen quod non vocantur Poetæ, ſed alias appellationes
,, ſortiri ſunt. Ex hac vero communi acceptione vna eſt deſumpta particula,
,, quæ circa muſicam, carminaque verſatur, hæc totius nomen ſibi vendica-
,, uit, quare poeſis id eſt effictio hęc ſola vocata eſt, quiue hanc particulā ſunt
,, adepti Poetæ quaſi effictores, & eorum opera poemata dicta ſunt. Eſt enim
,, æquiſſimum vt iniuria laceſſitus, reponere iniuriam ſtudeat, hoc neq; chri-
ſtianis, nec Platonicis conſentaneum, ſed vulgo parcatur. In opus ullum ſer-
,, uile θητικόν. Hom. vox. Libertatis autem ſignum nutrire comam apud Plu.

Cap. XXIIII. Quatuor loci laudis præclari.

AD laudem quoque & vituperationem proxima deriuatione virtutū, & vitiorum vtendum; hoc modo, vt pro cauto, & cunctatore, meticuloſum, & inſidiatorem; pro rudi, & imperito, bonum; pro ſtupido, manſuetum vocemus; atque ita ſemper in ſingulis deflexione verborum, à finitimis, atq; appoſitis vitiis ſubiicienda eſt molliſſima interpretatio virtutis & laudis, vt pro iracundo, & furioſo, apertum, & ſimplicem: pro ſuperbo, magnificum, & ſplendidum interpretemur. Demum vitia ſumma nomenclatione virtutum attenuanda, honeſtandaq; ſunt; vt quid temeraritas ſit, nos fortitudinem appellemus, & quid prodigalitas videatur: id nos liberalitatem eſſe dicamus; nam & hoc facile credetur,

le credetur; & præterea summa ratio videtur, ad fallendos audientium animos, vt qui alacriter, & prompte solet pericula adire; cum non est opus; alacrius, & promptius adeat: cum tempus, & ratio postulat; item vt qui passim omnibus elargitur, in amicos quoq; liberalior sit, atq; profusior: videtur enim quidam virtutis excessus erga omnes mortales beneficũ, & liberalem esse. Sciendum tamẽ est, interesse vbi quicquam laudetur: nam vt Socrates dicebat, nõ est difficile laudare Atheniensem Athenis. Ea uero pcipue dicenda, laudandaq; sunt, quæ ab his, qui audiunt probari, & preciosa existimari intelligemus, eaq; ceu recta, & uera potissimum afferẽda. Vt si apud Scythas habeatᵗ oratio, si Lacedæmone, si inter philosophos dicantur, eorum omnium cõsentanea moribus, & institutis. Omninoq; illud est obseruandum; ut quæ illis ita probata, preciosaq; sunt, etiam honesta, & recta esse demonstrentur: quod quidem, quia sit quædam precioso, & honesto vicinitas: facile consequemur. Item illud in laude versatur, si quid iure, & conuenienter factum demonstretur, verbi gratia: si ii, quos laudamus digna maioribus suis, digna rebus ante gestis, fecisse dicantur. Nam præteriti, quoq; honores, & dignitas maiorum videntur splendorem quendam, & ornamẽtum, vitæ eius, qui laudatur afferre. In diuersum quoque laus sæpe constat: videlicet si quid citra expectationem factum ostẽdetur, vt si quis in magna aliqua secundissimaq; fortuna moderatus, & æquabilis fuerit: aut in aduersa excelsus; & constans: aut si maior qnispiam factus, summissiorem, & tractabiliorem habuerit animum, huiusmodi est illud Iphicratis, vt ostendatur videlicet, ex qualibus, in quales

euaserint, huiusmodi etiam epigramma illud in victo rem olympiæ, quod nos attulimus supra. Tegæum ex argo pisces namq; ante ferebam. Huiusmodi quoq; est, quod apud simonidem legitur. Fratribus atq; marito, & patre superba tirannis. Cum vero laus ex actione proueniat: proprium autem viri probi, studiosiq; sit iudicio, ac proposito agere, enitendum est, vt eum quem laudare suscipimus, ostendamus ea, quæ agit, non impetu, sed consilio agat. Plane hic locus ita tractari vtilissime, & commodissime poterit, si is, de cuius laude dicetur, demonstrabitur hoc sæpissime fecisse, atq; in hoc quidem opere toto vsq; adeo diligenter uersari conueniet: vt etiã ea, quæ casu, & fortuito euenerunt, ad consilium referantur, & iudicio suscepta fuisse monstrretur. Nam si multa, ac similia proferemus, quæ consilio, & ratione facta erunt, facile consequemur eo argumento, ut ea quoq;, quæ casu acciderunt, á uirtute, & consilio profecta esse uideantur. Est autem laus magnitudinẽ uirtutis ostendens oratio. Necesse igitur est eiusmodi esse actiones ostendi. Commendatio uero non ad uirtutem, sed ad opera pertinet. Actionesq; uirtutis, quæ autem circum sunt, conferunt, & adhibentur ad fidem, ut nobilitas: disciplina: est enim consentaneum, nasci bonos, ex bonis, & talem esse, quenque, qualiter institutus, educatusque est, quare & eos, qui bene agũt laudare solemus: opera uero parti habitus signa sunt, alioquin eos etiam commendaremus qui nihil egissent, utiq; si crederemus eos tales esse qui possent, cæterum gloria, ac felicitatis inter se quidem eadem sunt ab his uero diuersa, at quemadmodum fœlicitas uirtutem, sic felicitatio & gloria complectitur hec.

Cap. XXIIII.

,, AD laudem quoq; & vituperationem proxima. Fabius libro tertio
hæc omnia ferè tangit, vbi de laude, ac vituperio tractat. Ponuntur
autem ab Aristotele quatuor insignes loci, quibus tum laus, tum vi-
tuperatio præclare instruitur, primus ducitur à proxima virtutū, ac vitio-
rum deriuatione, & diuiditur in tres partes, nam vel excessu, vel defectu, vel
affinitate quadam vitia virtutum, vel virtutes vitiorum speciem quandam
præbent. Quare cum virtutem infirmare, aut lenire vitia sæpe oratori con-
tingat, locus is opportunus erit, quanquam nos admonet Cicero cernendum
esse diligenter ne fallant ea nos vitia, quæ uirtutem videntur imitari, nam &
prudentiam malitia, & temperantia immanitas in voluptatibus asperan-
dis, & magnitudinem animi superbia in animis extollendis, & despicientia
in contemnendis honoribus, & liberalitatem effusio, & fortitudinem auda-
cia imitatur, & patientiam duricia immanis, & iustitiam acerbitas, & reli-
gionem superstitio, & lenitatem malitia animi, & verecundiam timiditas,
stupidus quem Græci ἀνάλγητοι aiunt, mansueto similis est, Virg. ò nunquam
,, dolituri. Alterum huius partis exemplum cōtinetur ijs verbis. Atq; ita sem-
,, per in singulis deflexione verborum. Hoc enim fit in excessu vitiorum, vt
pro iracundo apertum, pro superbo magnificum quempiam vocemus. Vlti
mum vero, quod est tertium expressum est hoc modo. Demum vitia sum-
,, ma nomen latione virtutum attenuanda. Sed exempla quæ Fabius ponit,
excessum, & defectum, non affinitatem respiciunt, quæ autem à Cicero-
ne dicuntur, affinitatem, quoq; & imitationem addunt. Locus is & Hor. &
Lucr. non neglectus sumptus est ab ijs, qui amant, aut oderunt, amātes enim
vitia imminuentes virtutis nomine illa vocant, qui autem oderunt, virtutes
proxima vitiorum deriuatione labefactant. Nam faciunt homines plerunq;
cupidine cæci. Et tribuunt ea, quæ non sunt his commoda vere. Horatius au-
,, tem. Amatorem quod amicæ. Turpia decipiunt cæcum vitia, aut etiam ipsa
,, hæc, delectant veluti Balbinum Polypus agnam, vellem in amicitia sic er-
,, raremus: & isti, errori nomen virtus posuisset honestum, non modo autem
,, à virtute animi ad vitia, & contra deuenimus, sed etiam in corpore, vt te-
,, statur Lucr. versus id cernitur. Alter locus est uidere ubi quicquam laude-
tur. Interest enim ut inquit Fab. ubi quicquam laudetur, & uituperetur, un-
de Socr. in mexeno, facile dicit ēst, Athenis Atheniēsem laudare, nullus enim
est, qui non libentissime bene audiat. Tertius locus à consentaneis, & nō cō-
sentaneis sumitur. Consentaneum est, ut res talis eueniat, qualia signa quæ
illi ostendunt, consentaneum enim est, ut expectationi respondeamus, quam
ob generis nobilitatem concitauimus, & digna maioribus nostris faciamus.
,, Sed & laudabilissimum quoque est si quid extra expectationem factum sit.
Citra expectationem facere tribus contingit modis. De ijs loquor, quæ lau-
danda sunt, ac primum si quis in prospera maxime fortuna moderatus, sit &
æquus, cuiusmodi fuit Archedice Hippiæ filia, quæ ex rege orta, regis soror,
regis uxor cum esset, non elato, & superbo, sed benigno, ac miti animo fuit,
quam simonides Epigrammate cōmendauit, ut Thucydides libro sexto hi-
storiæ suæ scribit, Cicero citra expectationem quoq; si quis in aduersa for-
tuna celso, & erecto sit animo, cuius exemplum est Iphicratis dictum. Ac

demum si quis maior euaserit,& ad statum peruenerit ampliorem, summis-
sior,& tractabilior fuerit cuiusmodi est epigramma illud Simonidis supra
dictum. Tegæam ex Argo pisces namq; ante ferebam,& reliqua. Cum uero
» laus ex actionibus oriatur. Quartus hic locus ,& ab Aristotele ita tractatur,
» ut prius eius necessitas ostēdatur, posterius tractandi ratio declaretur. Pro-
positio comprobanda est. Qui laudat necesse est,ut ostendat opera eius,quē
laudat,non casu,aut fortuna,sed consilio,& iudicio facta esse. Ratio quoniā
viri præditi,& ornati virtute,consulunt prius,q̃ quicquam agere instituāt,
ex actionibus autem laus omnis ortum suscipit,& incrementum: quare hæc
tria ordine collocantur,electio:actio:laus: ex electione actio,ex actione laus
profecta est,non eodem tamen modo,electio enim actionis effectrix , laudis
vero actio est excitatrix,quicquid autem laudabile , quicquid vitupera bile
est,id omne huiusmodi est,propterea quod à volūtate ortū habet, quare fit,
» vt neq; fortuita,neq; violenta in hoc genere reponantur. Plane hic locus tra-
» tractatur. Docet Rhetor quo nam modo tractandus hic locus,cum raro fiat,
quæ casu,& temeritate proueniant,sæpius autem quæ consilio,qui laudat,cū
actiones laudet , oportet vt frequentes & multas esse actiones ostendat , ita
enim casum,& temeritatem vitabit:& illud etiam commodum reportabit,
vt illa quoq; consilio facta esse videantur,quæ casu euenerint. Oportet igitur
ostendere q̃ plurima facta consilio,& ratione fecisse,nam hæc virtutis ma-
gnitudinem ostendunt,in quo vera laus posita est , nam laus est oratio ma-
gnitudinem virtutis ostendens,vt etiam dicitur in tertio libro:& per eadem
verba hæc eadem quæ sequuntur ab Aristotele explicatur. Declarat Aristo-
teles vim nominū quorundam,quæ ad hoc genus pertinēt,laus primum est.
Deinde commendatio:post felicitatio:& gloriatio ,sic enim Cicero vertere
videtur,q̃q; Herm. hunc locum non vertit. Est virtus:est virtutis opus : est
copia bonorum externorū:virtus laudatur,laus enim est oratio virtutis am-
plitudinem ostendens , opus commendatur , ἐγκώμιον enim est operum com
memoratio illustris,nam recte facta commendamus vnde gesta pro patria,
fortiter,& prudenter recensentur in encomijs,sed quæ circum sunt,id est ex-
terna bona sumuntur ad finem,nam in toto quasi cōtextu vt ait Cicero hæc
erunt maxime illustranda,quemadmodum quisq; generatus:fortes enim for
» tibus creantur vt ait Hor. Quemadmodum educatus . Nam semel imbuta
recēs. Quemadmodum institutus moratusq; fuerit, cum ergo commendatio
sit operum,merito eos , qui agunt , laudamus,actiones enim & opera signa
sunt virtutis,& habitus:nam nullum est inditium virtutis satis idoneū, nisi
actio, quod si sciremus absq; operibus aliquem esse virtute præditum , eum
certe laudaremus,hunc igitur in modum se se habet laus:commendatio: vir-
tus:actio:& copia bonorum externorum : sed felicitatio & gloriatio idem
enim sunt inter se vt ait Aristoteles ita se habent ad laudem vel commen-
dationem , vt felicitas ad virtutem se habet , cum ergo felicitas ita se ha-
beat ad virtutem , vt virtus contineatur sub felicitate , & felicitas virtu-
tem contineat , maius enim & fusius bonum est felicitas,quàm virtus,ne-
cessario sequitur , vt beatio, gloriatio & felicitatio , siue aliud nomen repe-
ritur,laudē contineat,& cōmendationē,est enim μακαρισμὸς καὶ εὐδαιμονισμὸς
illa omnium gentium consensu in alicuius laudem , benedictionemq; vt ait

vulgus, illustris confessio, qua ostenditur in felicitatis apice aliquem merito constituendum esse, laus ergo virtutem extollit, commendatio actiones quæ sunt virtutis inditia, recenset, gloriatio, & beatio & hæc faciunt, quæ laus & commeudatio facit, & amplius precationes, vota, & quasi hostias addit, ita vt quemadmodum laus virtutem amplificat, ita gloriatio veluti laus felicitatis habeatur, vt recte dici possit, gloriatio est felicitatis amplitudinem declarans oratio, atq; hoc est quod dicit Aristoteles, gloriatio vero, & felicitatio inter se quidem conueniunt, id est idem sunt, his vero: id est laudi, & commẽdationi nõ cõueniunt, quia scilicet maiori sunt ambitu, quod explicatur per „ collationem. Sed quemadmodum felicitas virtutem, ita felicitatio, & gloriatio continent hæc, id est laudem, & commendationem, hunc ego in modum interpretor hunc locum, nondum ab alio (quod sciam) satis explicatum.

Cap. XXV. Eadem esse quæ suaderi, laudarique soleant.

TOTVM autem hoc demonstrationis genus habet commune aliquid ac simile suasoriis. Nam quæ illic subiiciuntur ad suadendum, hic mutato tantũ genere, & flexu dicendi, conferri solent ad laudem. Igitur si teneamus ea, quæ fieri, & sequi uirum bonum oporteat, & qualem esse quenq; necesse est, ea & subiicere tanquam præcepta quædam, & monitus licebit: & ad laudem dictione paulum versa conferre. Si dixeris: Non oportet fidere bonis, quæ ex fortuna, sed quæ ex nobis ipsis pendent: admonitionem valet. Si autem dixeris non fidit hic iudices fortunæ bonis, sed iis auxiliis, quæ sibi ipse comparauit; laudem & commẽdationem habebit. Quamobrem laudaturi considerare debent, quid constituant, admoneantq;. Suasuri contra spectare debent, quid laudent. Certe dicendi formam contrariam esse necesse est; nam qui suadet prohibere videtur: qui vero laudat non videtur prohibere, conuersa, & immutata ratione dicendi.

Cap. XXVI. Amplicationem esse in genere demonstratiuo peculiarem, & quomodo constet.

ADHIBERE autem oportet multa quibus augeatur, & amplificetur oratio, puta: solus fecit. Primus fecit, cum paucis fecit; hoc potissimum fecit: sunt enim hæc omnia ad ornamentum, & magnitudinem rerum, quæ laudantur; accommodata. Quibus in omnibus, & temporum ratio exponenda erit; & cõmemorandæ opportunitates plane faciunt illa, vt quid supra spem, aut expectationem factum esse uideatur. Explicandum est etiam quotiens quid benefecerit: nã & magna res uidebitur esse; quæ sæpe numero ægregie suscepta, confectaq; fuerit. Et per se à cõsilio facta, non casu. Item illud uehementer facit ad laudẽ: si præcipui aliqui honores, eius gratia, quem laudamus, inuẽti, & excogitati dicantur. Aut si commendatio ulla in illum primo constituta mõstretur, publico aliquo monumento, cuiusmodi statuæ illæ sunt, quæ Hippoloco: Harmodio; Aristogitoni, Athenienses publice posuerunt, similis ratio in contrariis quoq; seruabitur: quod si ex persona eius, cuius prosequimur laudes, non multa erunt, quæ suppetunt nobis, faciendus erit ad comparationes gradus; quod & Isocrates faciebat, tum consuetudine ductus, tum desuetudine ueras causas in iudicio ac foro dicendi. Cæterum qui comparationibus utitur, debet quos laudat comparare præstantibus uiris: amplificatur enim, & uehementer ornatur uita eorum, qui claris hominibus, clariores, & præstantiores esse dicuntur. Proprium porro laudis est res amplifi-

care, & ornare, ut pote quod in magnitudine quadam, & excessu sit positum. Excessus uero honestamentum quoddam, & lumen uidetur esse uirtutis eorum, qui laudantur. Proinde etiam si minus clari futuri sint ii, quibus conferre, & comparare possumus: non tamen omittendæ sunt comparationes. Nam qualiscunq; excessus uidetur significare uirtutem. In plenum, communibus locis, qui competere possunt omnibus causis, & in omnem quæstionem incidere; Generi demonstratiuo accomodatissima est amplificatio: nam cum res gestæ quæ in confesso sunt, in materiam eius generis cadant: cumq; nudæ illæ, atquæ inornatæ dumtaxat accipiantur ab oratore; Reliquum operæ est, ut uestiantur, ornenturq; adhibita amplificando magnitudine, atque splendore. Vt uero amplificatio peculiarissima est generis demonstratiui: ita usus exemplorum in consiliis plurimum potest; cum plerunque uideantur futura pŕteritis respondere. Enthymemata vero in forensi conflictu efficassima, atq; aptissima iudicantur. Neq; id tamen à ratione remotū est: nam genus iudiciale, nō mera iudicatione, & expositione facti absoluitur, sed quia incerta res sit, de qua iudicium constituitur, & admittitur, necessaria est tum causæ, tum rationis adiunctio. Nunc quoniam traditum est, quibus ex locis omnis ferè laus, & vituperatio proficiscatur, & quas res intueri debeant, qui laudare statuunt, aut vituperare, item quibus in rebus, commendatio, & deformatio posita, collocataque sit, satis dictum videtur: omnis enim hæc ratio etiam in vituperatione tm̄ in diuersum constabit, quibus enim ex rebus laudem cōstituimus ex contrariis rebus erit vituperatio comparanda.

Cap. XXV. & XXVI.

„ TOTVM autem hoc demonstrationis genus. Idem in tertio dicitur. Et Fabius idem vsurpat, vt autem ampliorem nobis ad dicendum pa tefaciat viam, docet demonstratiuum genus à deliberatiuo adiuuari posse, & id ob quandam similitudinem, quæ inter vtrunq; cadit, quod etiam confirmat ordinem Aristotelium, quo genus hoc post deliberatiuum positũ sit, vnde dicitur totũ hoc genus habere aliquid simile suasorijs, quia plerũq; eadem illic suaderi, quæ hic laudari solent, communis forma est vtriq; generis, dictio dispar: communis forma, quoniam vtrunq; in ijsdem uersatur: dictio dispar, quoniam dictione mutata, laus in persuasionem, & contra persuasio in laudem transit, hoc modo non debet is, qui aliquãdo moriturus est, spem ponere in his bonis, quæ aliquando pereunt, id si hoc modo proferas cõsilium est. At si dicas, Plato cum se aliquando moriturum nosceret, in his bo
„ nis spem nolluit ponere, quæ aliquando pereunt, laus est. Adhibere autem oportet. Agit de amplificatione, quæ propria est huius generis, eadem dicit
„ Fabius eodem loco, omnia per se clara sunt satis. Quod & Isocrates faciebat,
„ tum consuetudine ductus. Semper Aristoteles aliquo modo tangit Isocr. nam
„ ut ait, Cicero, & Fabius, itaq; ipse Aristoteles cum florere Isocratem nobili-
„ tate discipulorum uideret, quod ipse suas disputationes, à causis forensibus, et
„ ciuilibus ad inanem sermonis elegantiam transtulisset, & quæ sequũtur, hoc
„ est, ut puto, διὰ τὴν συνήθειαν. τοῦ δὲ ἀπολογεῖν, nã Isocrates, ut ait Fab. nitidius,
„ & comptius, & palæstræ magis, q̃ pugnæ accõmodatus, omnes dicendi uene
„ res sectatus est, nec immerito, auditorijs enim se se non iudicijs comparat: ita
„ ut aptior ad componendum, q̃ ad agendum sit iudicatus. Sed hæc alias, cum uero declarari sint loci rerum honestarum: & explicata sit ratio comparandi, & amplificandi ea, quæ ad laudem pertinent. Reliquum esset, ut de turpibus, de uitijs, de imminuendis rebus, & uituperandis ageret: sed id facillimũ est ex contrarijs locis assumere, quoniam cõtrariorum eadem est disciplina: hæc igitur hactenus de genere demonstratiuo sint dicta ex Aristo. sententia.

De genere iudiciali Cap. XXVII. Tria esse accipienda, item expositio primi, quid sit iniuriam facere.

ABSOLVTIS duobus generibus causarum tempus est ad rationem iudicialem, quæ accusatione, & depulsione continetur, proficisci: docereque quemadmodum ad eam quoq; partem accomodari cõueniat inuentionem rerum, & ratiocinationem. Tria sunt igitur perdiscenda, accipiendaq; ab oratore, primum quæ nam, & quot res sint, quarum causa homines propensi

propensi ad alienam iniuriam videantur. Alterum quē-admodum ipsi affecti, paratiq;, id est quo animo pati iniuriam soleant. Tertium qualibus, & quem habentibus animum inferant. Ac primum quidem finiamus, quid sit iniuriam inferre. Ergo is infert iniuriam qui contra ius volens alterum lædit. Ius duplex est. Alterum proprium. Alterum commune. Proprium appello suum ciuitatibus scriptum, quo illæ gubernantur. Commune est generale visum, quod sine scripto consensu omnium gentium constat. Is dicitur volens facere, qui prudens, sciensq;, & non coactus facit. Plane q̄q̄ non q̄cunq; volentibus nobis eueniunt, in iis etiam consiliū, & optionem nostram præcessisse necesse est: contra tamen valet: vt ea in quibus consilium nostrum, & optio antecessit, scientibus, quoq; & prudentibus nobis instituta, aut profecta esse videãtur. Quia nemo potest eligere, aut optare quod ignorat. At res, quarū causa homines constituunt contra ius lædere, & praua inhonestaq; facere, duæ ferè capitales, & peculiares habentur. Malicia, & incontinentia: nam quibus quisq; affectus, & obuolutus est vitiis siue vno, siue pluribus teneatur, in ea re cuius gratia vitiosus est, iniurius quoq; atq; iniustus euadit. Auarus in pecunia: intemperatus in voluptatibus corporis. Timidus in susceptione periculorū, mollis & delicatus in desidia, nam discriminis socios præ metu deserit. Ambitiosus in petitione honorum, concitati, & propensi ad iracundiam irascendo, contentiosi vt vincat. Crudeles, vt vlciscantur. Insipientes, & stolidi nocent, quia iusti, & recti rationem ignorant. Idem in cæteris qui obnoxii sint, animaduerti potest, vti in his rebus, & earum rerum causa, quæ singulis vi-

tiis,cupiditatibusq; subiectæ sunt omnes immoderate, & impotēter versentur. Cæterum quia hæc partim demonstrata sunt eo loco, vbi de virtutibus agebatur: partim demonstrabuntur eo, vbi de affectibus animi processu tractabitur: omissis his tria illa exponere ingrediemur, videlicet, quarum rerum causa, & qui homines, & quibus iniuriam inferant.

De genere iudiciali. Cap. XXVII.

ABSOLVTIS duobus generibus causarum, Quoniam & qui demonstrant, & qui deliberant suas iam tenent propositiones, quarum copia, quæ volunt, probare possunt: æquum est vt et iam qui versantur in foro, suo debito non fraudentur, quare absoluta iam deliberatiua, & demonstratiua causa, ad iudicialem peruenit Aristo. huius nos speciem quādam ante oculos collocabimus, vt vno quasi intuitu vis eius pateat vniuersa. Proposito igitur iudiciorum fine reliqua inueniemus, finis enim ad se trahit quæcunq; ad ipsum pertinere possunt. Iudicialis finis est æquitas, æquitas depulsione ostenditur, depulsio accusationem sequitur, accusatio de iniurijs conficitur. in iniuria est, is qui agit, is qui patitur, & res ipsa, in agente, & patiente sunt causæ, & res ipsa quoq; ad aliquem finem tendit, siue sit commodum, siue voluptas, & quoniam non modo iniuriam illatam criminari debet orator, sed etiam augere, & amplificare, ideo, postquā Aristoteles ostenderit, quid sit iniuriam facere, quibus de causis iniuriæ fiant, quæ sint illæ causæ, quid voluptas, quæ sint voluptatem afferentia, qui qualesue homines iniuriam facere soleant, quibus, qualibusue hominibus iniuriæ fiant, quid ius, & quid iustum, & quotuplex vtrunq; sit, quid sit iniuria affici, & demū quid, & quale æquum, bonumue sit, postq; inquam hæc omnia declarauerit, ac quasi ædificium forensis causæ super struxerit, de amplificandis iniurijs, et contumelijs, perinde ac de ornamentis eius in fine loquetur, atq; is ordo est totius generis iudicialis, vt sciamus elicere propositiones, tum ex efficiente, tum ex patiente, tum ex iniuria ipsa, nam ex efficiente propositionum copia quod volumus, ostendemus. cum cognouerimus, quæ nam, & quot res sint, quarum causa homines ad iniuriam proni sunt. Ex patiente, cū sciuerimus, quomodo affecti, & parati sint, homines quibus vis, iniuriaue infertur. Ex actione vero, & iniuria ipsa, si notauerimus, quibus actionibus lædātur proximi: quid iustum, quidue iniustum sit, & huiusmodi alia, quæ intentiones, & depulsiones criminum, æquo, & bono declarant. Atq; hæc totius causæ forensis descriptio est. Sunt nonnulli è græcis præcipue, qui hoc loco secūdum Rhetoricæ librum incipere affirment, quæ res, quam consentanea sit, illi iudicent, nos vidimus primum librum argumentationi dicatum, alterum affecti bus, vltimum orationi. Scimus etiam tria genera eiusdem rationis, & ordinis non oportere diuelli, videbimus etiam clarius Aristotelem loquentem, suosq;

libros diuidentem, neq; solum hoc primo libro tractantem, quæ ad artificiosum genus pertinent, sed quæ, ad eam partem adiungi possunt, in qua de inartificiosis rebus agitur, de tormentis, quæstionibus, tabulis, decretis, & huiusmodi, quæ à causa oratori deferuntur, quare non est necesse ijs contradicere qui rem per se se clarum in dubium reuocant. Agitur ergo de accusatione, & depulsione, est autem depulsioni accusatio præponenda, tum quia nõ defendimus, nisi eos, qui accusantur, signum est, quod tacite accusari, aut accusatione dignum se putat, qui nemine accusante, se ipsum defendit, tum etiã quia certa, & determinata sunt loca intentionis, & accusationis, & res, quascũq; defendimus, ad arbitrium accusantis defendimus, nam qui accusat, præfinit ea, quæ tueri, ac depellere debemus. Est autem accusatio vehementissima res in rep. idcirco quia vel innocentes accusari à malis sæpe solent, maxime vero necessaria quia cum non accusantur iniqui, maximum tam illis, q̃ bonis dãnum infertur, vnde accusatores à Socrate laudantur, & eos etiam, qui vel parentibus, & cognatis non pareunt, modo crimina sint proximiorum, & patriæ saluti, & incolumitati valde contraria. Verum de accusationibus, & inscriptionibus, deq; aduocatis, & iudicijs, quomodo in ius vocandum sit, & de ordine iudiciorum, iniuriarumq;, referri sunt iurisperitorum libri, ad quos interdum confugere oratores debere moneo, vt & actoris, & rei, iudicisque, & patroni munus agnoscant. Sed nos ad Aristotelem proponit ergo Aristoteles, quid agendũ sit, vbi quid egerit, ostensum fuerit. Absolutis inquit duobus generibus causarũ tẽpus est, ad rõnem iudicialẽ, & reliqua, ποιεῖσθαι τοὺς συλλογισμοὺς vel nos facere syllogismos id est enthymemata, vel fieri syllogismos, quoniã ratiocinatio maxime competit causæ iudiciali, vnde Hermo. dixit. Docereq; quemadmodum ad eam quoq; partem accommodari côueniat inuentionem rerum, & ratiocinationem. Tria sunt igitur perdiscenda. Proponit de quibus agendum est, ac dixit tria esse, quorum alterum ad agentem, alterum ad patientem iniuriam, tertium ad ipsammet actionẽ spectat, ex omnibus vero docebit elicere propositiones. At vt omnia exposita sint, declarat hac prima parte quid sit iniuriam inferre, dicitq; iniuriam eum inferre, qui contra ius volens alterum lædit, hac definitione posita eius partes ordine declarat: Diuidit ergo ius in commune, & proprium, proprium intelligit scriptam legem, commune quod omnes concedunt, & admittunt, vt parentum obseruantia, bonorum amici congratulatio, sed tu de iustitia, & iure lege primum institutionum, & rub. prima. ff. vete. de voluntarijs autem, & inuoluntarijs rebus diffusius tractat Aristoteles in Ethicis lib. iij. ibi enim, de electione, voluntario, & voluntate agit, hæc enim sunt principia virtutum, in his laus, in ijs posita est vituperatio, nam quæ inuiti, & nollentes agimus, aut venia, autem misericordia interdum digna sunt, quæ vero sponte, ac electione facimus premio, vel pœna mereri solent, violentum autem est cuius principium aliunde venit, ita ut is qui agit, aut patitur, nihil sui habeat, nihilq; conferat, conferre autem aliquid sui homines possunt, uel agendo, uel patiendo cum inclinatione aliqua ferunẽ in id, quod uel agunt, uel patiuntur, quapropter uiolentum omne illud est, quod contra propensionem, & appetitionem rerum fieri solet, quod si metu pœnę, aut spe maximi premij quis aliquod facinus egerit, is certe, quanq; uim qnandam pati uideatur, uoluntate

tamen quadam tacito consentit, sed leg. tu secundum Cod. rub. xx. de ijs, quę vi, metusue causa gesta sunt. Sed cum è malis turpissima, quędam sint, quædam vero non insigni turpitudine notantur, forte veniam meretur is, qui cũ grauissima passurus est damna, aliquid agit minus decẽter, sed mors semper magnis criminibus pręferenda est, iudicare autem quid pro quoq; pariendũ, aut eligendum sit, difficile est, at difficilius, vt inquit Aristoteles, vbi ratũ id fuerit in sententia permanere, sed hæc tu melius suo loco, vbi etiam de ijs, q̃ per ignorantiã fiunt, & de ijs, quæ spõte fiunt pertractatur, & declaratur, an ea quæ irati, aut incensi libidine agimus spontanea sint, nec ne, hoc autem loco summatim, & per capita probabiliter agit: quibus declaratis, ostendit duas esse res, quarum causa homines constituunt contra ius lædere, & praua, inhonestaq; facere. Dicitq; eas esse malitiam, & incontinentiã, κακίαν vertit malitiam, Cicero in tertio de finibus, & turpes actiones, quæ oriuntur, e vitijs, quas enim græci κακίας appellãt vitia malo, quam malitias nominare, & in Tusc. virtuti contraria est vitiositas, sic enim malo, q̃ malitiam appellare, quam græci κακίαν vocant, nam malitia certi cuiusdam vitij nomẽ est, vitiositas omnium, malitia enim vt inquit alias, est versuta, & fallax nocendi ratio, & malitia, quæ vult videri se esse prudentiam, sed ab ea distat plurimum, vitiositas ergo habitus est, aut affectio in tota vita inconstans, & à se ipsa dissentiẽs, vt idem tullius definit. Duæ igitur actionum turpium causæ sunt, vt inquit Aristoteles prauitas, & incontinentia, hanc rem probat, & probatam dimittit, ostenditq; inductione omnia peruerse acta ad has causas referri oportere. Crudeles vt vlciscantur, πικροὶ enim appellantur qui vindictæ cupidi sunt.

Cap. XXVIII. Septem esse causas rerum humanarum.

PRIMVM igitur enumeranda sunt illa, quæ solent ab hominibus expeti. item ea, quorum euitandorum causa iniuste aliquid, & inhoneste instituunt facere. Nam certe constat eum, qui accusare quempiam in iudicio constituit scire, & considerare debere quot, & quantæ sint in aduersario causæ; vt earum rerum gratia deliquisse videatur: quarum cupiditate solet, alter alterum lædere. Contra reum, qui se tueri vult; intelligere, & exponere oportere, quot & qualibus causis, atq; suspicionibus vacet, vt eius culpæ, cuius insimulatur, videri non possit affinis. Plane quicquid agimus, aut per nos ipsos agimus; aut non per nos ipsos. Earũ vero

vero rerum, quas nõ agimus per nos ipsos, alias necessa-
rio, alias fortuito agimus. Ex iis autem, quas necessa-
rio agimus; alias vi agimus: alias sponte naturæ. Ita fit,
vt omnia, quæ aguntur à nobis, triplici genere conti-
neantur: fortuna vi: natura, & earum rerũ, quas ipsimet
gerimus, quarũq; opifices, & authores sumus, quasdam
consuetudine facimus: quasdam appetitione, appetitio
autem duplex est: vna rationis compos: alter expers.
Voluntas quidem est appetitio boni, cum ratione con
iuncta: quia nemo vult, præterq̃ quod suspicatur bonũ
esse. Expertes rationis appetitiones sunt, iracundia; cõ
cupiscentia; quo fit, vt septem in vniuersum causæ col-
ligantur, vnde omnis humana oritur, ac proficiscitur
actio. Fortuna: vis: natura: consuetudo: ratio: iracũdia:
concupiscentia: nam distribuere causas rerum, quas hõ
mines agũt, per ætates, aut habitus, aut huiusmodi ali-
qua ratione, partiri, & superuacaneum, & ambitiosum
puto, quamuis enim accidat, & iracundos, & libidino-
sos esse adolescentes; non tamen id agunt ætatis causa.
Sed impetu appetitionum earum, quibus obnoxia est
ætas illa. Item cum diuites, pauperesq; delinquunt, nõ
sunt i causa diuitiæ ipsæ, & paupertas. Sed libido, atq;
cupiditas. Nam cum accidat, vt pauperes ob indigen-
tiam alienas opes concupiscant; & diuites ob eam licẽ-
tiam, in qua constituti sunt, voluptates minime neces-
sarias persequantur; necesse est, vt causa, & origo peccã
di, non in paupertate, aut diuitiis, sed in cupiditate, &
libidine animi posita, collocataq; sit, eædem causæ habẽ
tur, propter quas iusti, iniustiq; agunt ea, quæ agunt.
Similiter cæteri, qui ea, quæ faciunt, dicuntur per habi
tus aliquos facere. Quæcunq; enim geruntur à nobis;

aut cōsilio, & ratione gerūtur; aut impetu, & affectio-ne. Cæterum quidam mores, & affectiones secundum quas agunt, habent bonas: quidam contra malas. Sanè euenit illud necessario, vt cuiusmodi habitus sint, eiusmodi quoque actiones sequantur: temperatus enim beneficio eius virtutis, qua est præditus; de voluptatibus recte sentit, & bonus præterea cupiditates habet, intēperatus è contrario; de eadem re peruerse sentit, & prauas cupiditates habet, quamobrem huiusmodi ratio diuidendi abdicanda tota est: considerandū tamen, quales quenq; mores persequantur. Nam si candidus quidem, aut niger, magnus, aut paruus sit aliquis; non eo valet, vt certum vllum experimentum, aut significatio morum illius, & vitæ ducatur. At si iuuenis, si grandior natu; si senex. Si iustus, aut iniustus esse dicatur; habebitur statim apertum discrimen, & efficax argumentū ad mores. Idem intelligetur ex rebus, quæ extra sunt positæ, quæq; hominibus forte contigerunt, ea mutare, atque conuertere hominum mores, & instituta viuendi solere, vt puta ditescere, vel paupertate laborare, interest etiam cum quis fortunæ vtitur secūdis velis, aut cum aduersis premitur. Verum hæc posterius exponē-tur. Nunc reliqua absoluamus.

Cap. XXVIII.

PRIMVM igitur enumeranda sunt. Quoniam necesse est mittere in plurimas suspiciones eum, quē accusamus, aut ab eisdē eripere eū, quē tuemur, ratio postulat, vt sciamus quot, & quantę sint, vel non sint in aduersario causæ, vt earum rerū causa deliquisse videatur, ad hoc igitur ostēdendum septem esse causas rerum humanarum declarat, vim: naturam: consuetudinem: rationem: iram: cupiditatem. Postea vero hanc esse idoneā causarum diuisionem probat, dum eos increpat qui per habitus, vel ætates distribuunt, quandoquidem reliquæ omn es causæ ad aliquam, vel aliquas harum septem deduci queant. De habitibus præterea vel moribus ijs, qui ætates se-

quuntur, non negligenda tractatio est, quamquam per hęc causæ diuidi minime debeant, magni enim refert, qua vitæ ratione, quaue ætate aliquis fuerit, quare in secundo libro vbi de affectibus egerit, de moribus aget, hoc autem loco satis est has enumerasse humanarum actionum causas. Quarum cupiditate so
" let alter alterum lædere. τοὺς πλησίον proximos vertisset Tul. Plane quicquid agimus. Hic agit de causis efficientibus, & mouentibus, inferius
" aget de causis, quæ fines habentur. Nam distribuere causas rerum: προσδιαιρεῖσθαι dixit Aristoteles, nam illud πρὸς latini commode vertunt etiam digreditur hoc loco Aristoteles & defendit causam suam, nonnulli enim ex ijs qui Rhetoricam docebant, alias superaddebant diuisiones causarum, quod
" superfluum iudicat Aristoteles. Aut huiusmodi aliqua ratione partiri, ἢ ἄλλα ἄττα id est vel diuidere secundum alia, quæ in actione hominum sunt consti
" tuta, siue paupertatem, & siue diuitias, quod statim dicitur. Item cum di
" uites, pauperesque, neque iuuentus, neque senectus, neque habitus, nec quicquam aliud, pręter ea septem connumerata, causa est cur aliquid fiat, nam prima & præcipuæ causæ iniquitatis sunt septem, alię nec verę, nec legitimę sunt, non enim adolescẽtes idcirco intẽperantes sunt, quia in ea ętate sint, sed quia natura sunt uel cupidi, uel iracundi, nec diuites, aut pauperes mali sunt, propterea quia huiusmodi sit eorum fortuna, sed uniuersa uis ad mores est referẽda, ad mores inquam, quos anima ex paupertate, uel diuitijs contrahit, similis ratio de habitibus dicenda est, ad consilium enim referuntur: quare concludi-
" mus has causas esse omittendas, aut ad priores referendas. Aut ratione geruntur,
" aut impetu, & affectione. πάθος Aristoteles inquit, & intelligit ἐπιθυμίαν
" id est cupiditatem. Quamobrem huiusmodi ratio abdicanda. Reuertitur Aristoteles ad id, unde digressus est. Sed in omni iniustitia ut inquit Cicero in officijs, & reliqua. in primo lib.

Cap. XXIX. Diffinitio rerum, quæ à fortuna: natura: vi: consuetudine: ratione, iracundia: concupiscentia fiunt.

ERGO fortuita appellantur: quorum causa indefinita est: quæque nullius finis institutione proueniunt: demum quæ neque semper: neque ferè, neque ordine vllo fieri solet. Atque hæc omnia manifesta, apertaque sunt ex diffinitione fortunæ. Naturalia dicuntur, quorum adiunctæ causæ sunt, atque in ipsis rebus insertæ ordinataque. Proinde aut semper, aut plerunque eodem modo proueniunt, quæ à natura proueniunt. Nam de his, quæ præter naturã interim proficiscuntur, nõ est vehementer quærendum, vtrum ipsa, quoque ad naturam ali-

quam, aut aliam causam, adiungi referriq; possint, q̄q̄ videri potest huiusmodi quoq; effectiuum causa esse fortuna. Vi facta intelliguntur, quæ cōtra, q̄ cupimus; aut contra ratioñe consilii nostri facere cogimur. Consuetudine fieri videntur, quæ idcirco facimus, quia sæpe numero fecimus. Cōsilio & ratione prouenire dicūtur, quæ cum ex iis bonis sint, quæ superius exposita sunt à nobis; non solum conducere videntur, sed etiam eo animo facta sunt, vt conducant. Aut ita vt finis: aut ita vt res ad fineñ institutæ, atq; collatæ. Dixiq; eo animo facta sunt, vt conducant; quia intemperati alioquin facere solent aliquando quæ conducant. Sed quia non eo animo faciunt, neq; ad eam finem, sed ad voluptatē, actiones suas omnes instituunt: non possunt videri ratione, aut consilio facere. Furore animi, & per iracundiam facta videntur, quæ fiunt vindictæ reponendæ cupiditate. Differt autē ab animaduersione vindicta, quod animaduersio constituitur gratia eius, in quem animaduertendum est; vindicta vero gratia eius, qui vindictam infert: videlicet ad explendam libidinem vlciscentis. Quæ nam autem sint ea, in quibus iracūdi versentur, aperiemus eo loco, vbi affectus explicabuntur. Per concupiscentiam agi intelliguntur; quæ uidentur iucūda esse, & voluptatem afferre. Plane id in quo quisq; educatus, assuetusq; est, iucundum esse, ac uoluptarium oportet: sunt enim multa, quæ tametsi sua natura procul sunt, atq; adeo aliena à uoluptate; si tamen in consuetudinem admittantur; grata esse incipiunt, & fieri cum uoluptate. Sed ut hæc omnia breuiter complectamur, quæcunq; per nos fiunt, aut bona sunt, aut uidentur bona; uoluptaria sunt; aut uidentur uoluptaria.

ria. Cum autem ea, quæ per nos facimus; uolentibus nobis, & sponte facta dicantur; quæ uero non per nos aguntur, neq; sponte, neq; uolentibus nobis intelligantur facta; necesse est ea, quæ sponte fiunt à nobis: aut bona, & uoluptaria esse; aut bona, & uoluptaria uideri. Nam malorum, aut quæ mala uideantur, depulsionem; item plurium malorum in pauciora translationem, inter res iucundas, & uoluptarias pono, maioris quoque mali deriuationem in minus inter bona, & utilia colloco: quia hæc quoq; optari, & expeti solent. Eundem ad modum, & euitatio molestarum rerum, aut earum, quæ uideantur molestæ. Item alleuatio, uel commutatio in genere uoluptatum constitnendæ reponendæq; sunt.

Cap. XXIX.

" ERGO fortuita appellantur. Definit oratorio modo causas enumeratas. Ac primum de fortuitis agit, qui ergo casu male agit, vel bene, is nec semper, nec parte plurima id agit: nec huius iniquitas permanet, nec finis eius certus, & præfinitus habetur, ratio, quia fortuita omnia huiusmodi sunt, vt raro & temere eueniant, contra autem se habent, qui natura quicquam efficiunt, certa enim est ratio naturæ, certus & finis, & quæ natura fiunt, frequentissime fiunt, violentæ autem coactæque actiones arbitrium quidem sapiunt, certo enim tempore absoluuntur, & rem certam ostendunt, & licet initium earum sit illata vis, voluntarium tamen redolent. Sed certæ, & consilio confirmatæ actiones finem habent certum, vnquã vel iucundũ, vel vtilem: de vtilibus dictum est in genere senatorio. Iucunda, & voluptatẽ afferentia hoc tractatu paulo inferius absoluentur. De more: de ira, de cupiditate iam patet ex Aristotele: omnes enim qui aliqua ex ĳs causis ad iniurias impelluntur, vel ad vtilitatem: vel ad voluptatem oculos inĳciunt si quis autem voluerit accuratius, & copiosius de ĳs certior fieri, is ad philosophorum fontes accurrat, inde hauriet eorũ propositiones, & oratorio more ipsas q̃ptũ fieri poterit, suasibiles, & vendibiles facere studebit.

Cap. XXX. Quid sit voluptas, & quot, qualiaq; sint voluptatem afferentia.

PERDISCERE igitur oportet tum numerum, tum genus rerum, tam earum, quæ vtiles ha-

bentur: q̃ earum quæ iucundæ ſolent eſſe, & voluptatẽ afferre. Ac de vtilibus quidem indicatum eſt ſupra, cũ de ſuaſoriis ageretur. Nunc de iucundis dicamus, & afferentibus voluptatem. Cæterum finiendis illis huiuſmodi adhibendus, & cuſtodiendus eſt modus: vt diffinitiones illæ admittãtnr à nobis, quæ neq; affectata ſubtilitate, neque obſcuritate nimia laborent. Illud itaq; ſit initio conſtitutum: voluptatem eſſe quandam animæ commotionem ſubitam, cum vehementi, & manifeſta propẽſione inclinationeue accipiendi, pueniendiq; in ſuam cuiq; naturam. E diuerſo ratione in contrarium ducta intelligitur dolor. Qnod ſi ea eſt natura voluptatis, erit voluptaria res efficiens eius affectionis: contra res moleſta corruptrix voluptatis; & contrariæ inſtitutionis, & propẽſionis efficiens. Quapropter neceſſe eſt voluptarium, & iucũdum ferè ſemper eſſe, verſari in eo, quo ſua quenq; ducit, trahitq; natura: præſertim ſi ea, quæ ſecundum naturam fiunt, abſolutionem, perfectionemque adhibito vſu acceperint. Etenim per ſe iucundum eſt, quicquid in conſuetudinem eſt receptum: nam quod in conſuetudinem abiit, ferè inſitum, ac natiuum efficitur. Eſt enim conſuetudinis uis naturæ perq̃ ſimillima: quia quod ſæpe, & frequenter fit proximum eſt ei, quod ſemper, & perpetuo prouenit. Frequenter fiunt, quæ ex conſuetudine; ſemperq; à natura proueniunt. Item iucundũ eſt, quod non extorquetur vi; nam vis præter naruram eſt. Proinde neceſſitas omnis ingrata, moleſtaq; eſt. Vnde recte cecinit Poeta quidam. Omnia, quæ cogunt, eſſe moleſta ſolẽt. Quo fit vt curæ, ſollicitudines ſtudia, poſtremo omnis inquies animi, atq; intentio moleſtiam afferãt;

quia necessitatem, & vim habere videntur: nisi consuetudine molliantur. Atq; ita iucunda, & grata incipiant esse. E cõtrario delectat inertia, remissio, securitas, ioci præterea, quies item, & somnus, atq; id generis cætera: quia hæc nullam habent necessitatem adiũctam. Itẽ iucundũ est, in quod cuiusq; cupiditas fertur. Est enim cupiditas, concupiscentiaue appetitio iucundarum rerum, & afferentium voluptatem. Concupiscentiarum vero aliæ sunt expertes rationis, aliæ cum ratione coniunctæ. Voco rationis expertes, quæ nulla præcedente existimatione suboriuntur, & irruunt: cuiusmodi sunt cupiditates omnes naturales: ceu ex corporis desiderio proficiscentes: qualis est appetentia cibi: fames, & sitis, & priuatim sua singulis esculentis, auiditas; & in vniuersum cupidines, incitamentaq; gulæ omnia. Sed & ea quoq; naturalis cupiditas est, quæ ad rem veneream pertinet: ac postremo ad omnes titillationes, ex tactu. Naturalis est & uoluptas odoramentorum olfactui, & cæterarum rerum, quæ ad lenocinia sensuum: oculorũ: aurium: comparantur. Cum ratione coniũctas intelligo cupiditates illas, quæ ex persuasione aliqua recepta proficiscũtur: multæ enim res sunt, quas & spectare, & possidere optamus: uel audiendo, uel aliqua ratione alia instigati; persuasique. Cum uero uoluptas omnis, oblectatioq; posita sit in affectione quadam, & tanq̃ perturbatione sensus: imaginatio autem uisio, cogitatioue ceu tenuis quidam sensus, & subobscurus sit: cum item semper accidat, ut qui meminit, aut sperat, imaginetur, & cogitet rem illam, quam meminit, aut sperat. Necessario efficit, uoluptates quoq; illas haberi, quas capiunt, qui uehementer recordantur, & sperant; quia

recordatio illis, & spes vicesensus est, & quodam quasi sensu continetur, & constat. Proinde voluptates omnes trifariam percipiuntur, sensu, cum res adest: memoria, cum præteriit: spe, cum futura est. Nam præsentia sentiũtur. Præterita recordamur. Futura speramus. Ac præterita quidem solent esse iucunda, non solum ea, quæ iucunda erant, tunc, quum præsentia habebantur; sed etiam plerunq;, quæ grauia, & molestia extiterunt, modo fortunatus, aut honestus exitus fuerit. Hinc illæ orta sunt vetera. Labores meminisse defunctos iuuat. Seruato exacti dulce est meminisse pericli. Post incommoda, & ærumnas memoria ipsa pœnarum, & rerum cum discrimine aliquo, aut dolore gestarum oblectat: causa ea, quod iucundum est, vel non habere malum. In spe positas voluptates intelligo earum rerum, quæ si adessent, delectare, aut prodesse vehementer; vel saltem sine vlla molestia viderentur: omnino earum rerum, quæ, cum habentur, delectant, ferè iucunda est tum spes, tum recordatio. Quare irasci quoque ipsum oblectat, quod & Homerus ostẽdit, cum inquit, iracundiam esse dulciorem melle. Nemo quidem irascitur ei, quem vlcisci non potest, nam iis, quorum potestati longe impares, atque inferiores sumus, aut nunquam, aut leuius subirasci solemus. Ac ferè omnes quidem cupiditates aliqua oblectatio sequitur. Siue enim recordamur ea, quæ olim consecuti, adeptiq; fuimus; siue speramus ea, quæ aliquando consecuturi, adepturiq; sumus: vtique aliquam semper voluptatem vel in ipsa cogitatione percipimus. Quod quidem videre licet, in iis, qui febre, aut morbo correpti, præmuntur siti: solent vtraque consideratione

lætari : & quod bibituros se olim ſperant, & quod bibiſſe aliquando recordantur. Sed & amantes quoque ſcribendo, aut decantando amores ſuos, poſtremo mentione ipſa rerum, quas amant, vel ſola delectantur: quia in hunc modum ſuauitate eius memoriæ uſq; adeo perfruuntur; vt quaſi ſentire ſe, ac tractare delicias ſuas arbitrētur, atque illud iam omnibus initium eſt amoris; cum non modo præſente puella, quam diligunt, hilarantur : & geſtiunt : verum etiam abſentem recordati ſubinde deſiderio flagrant. Proinde & illud argumentum eſt, cum quis ſubtriſtis fit abſente illa, quam deperit. Quid quod in ipſo luctu, ac lachrimis ineſt quidā ſenſus voluptatis. Nam mæror in eo eſt, quod abeſt; aut deſideratus eſt ille; quem flemus. Voluptas in eo, quod nihilominus flendo meminimus, & quaſi intuemur eū, q abeſt, & res, quas geſſit, & qualis, quantuſq;, dum vixit, fuit. Hinc illud ab Homero vſurpatum eſt. Sic ait, & flendi dulcedine perculit omnes. Eſt & in vlciſcendo, quædam quaſi titillatio, atq; voluptas, nam id, quo fruſtrari moleſtum eſt; gratum & iucundum eſt, indipiſci. Iratis autem vehementiſſimus contingere dolor ſolet; cum decidunt à ſpe reponendi in eos, quibus irati, infenſiq; ſunt. Contra grandis, & geſtiēs oblectatio, cum ſperant futurum, vt libidinem ſuam explere vindicando poſſint. Iucunda item res eſt, & plena voluptatis victoria; non modo iis, quibus ea cura, atque ambitus eſt; ſed etiam omnibus, nam ſummum quiddam, atque egregium eſſe neceſſe eſt, quod paſſim ab omnibus magis, minuſue concupiſcitur. Quod ſi dulce eſt omnibus vincere; ludos quoque gratos eſſe, ac periucundos oportet. Siue illi

gladiatorio genere, siue certamine musico: siue con-
tentioso aliquo munere contineantur. Quoniam in
iis sæpe numero vincitur. Oblectant & tali: & pilæ:
& tesseræ:& lusoriæ tabulæ:similiter & honesti, ac libe
rales ludi. Interest tamẽ, quod ex iis, aliqui peritos tã-
tum, & assuetos oblectant, aliqui, etiam non assuetos:
cuiusmodi est venatio omnis, atq; captura. Nam ubi di
micatio, ibi & victoria est. Quamobrem concertatio
illa iudiciorum & fori, non est omnibus iucunda. Sed
exercitatis tantum, atq; iis, qui substinere possunt. Ho
nor quoq; & bona existimatio inter res iucũdissimas,
& vehementissime oblectãtes habetur. Honores enim
illi, quibus afficimur, videntur quãdam quasi gignere
opinionem in nobis de nobis ipsis illustrem, & candi-
dam, scilicet tales esse nobis videamur, quales haberi
ab aliis intelligimus; præsertim si eos, qui de nobis be
ne sentire videntur, veridicos esse arbitremur. Veridi-
ci autem magis habentur proximi, q̃ remoti: coniuncti
nobis consuetudine, q̃ alieni: noti atq; ciues, q̃ peregri
ni: præsentes, q̃ futuri: sapientes, q̃ stulti: multi, q̃ pau-
ci. Vt pote quos verisimilius sit, q̃ alios scire posse de
nobis, & affirmare quæ sciunt: siquidem nemo est, cui
curæ sit, quid nam deesse opinentur, aut sentiant homi
nes, quos admodum contemnit, perindeq; vt pueros
habet, ac belluæ. Honorari quidem nos iuuat aliquan
do, vel ab iis, quos aspernamur, sed alium ad finem: nõ
ipsius honoris, venerationisue causa, aut eius opiniõis,
quam de nobis homines habere videntur. Est & iucũ-
da res amicus, nam & diligere iucundum est, nemo
enim amator est vini, qui idem vino non gaudeat. Di-
ligi quoque periucundum est: quia is, qui se intelligit

diligi, statim recipit persuasionem illam, uirum bonũ se putat esse; cuius quidem laudis cupiditate tanguntur omnes, qui eius rei sensum, & intellectum habent. Diligi uero nihil aliud est, q̃ amari propter ipsum illũ qui diligitur. Iucundum est etiam in admiratione hominum esse: quia scilicet hoc quoq; genus est honoris. Iucunda est & assentatio, & adulator suauissimus est aurium comes. Est enim adulator is, qui admirari res nostras, & amare se fingit. Item iucundũ est eandem rem sæpe facere; quia iucundum est, quicquid in consuetudinem recessit. Contra quoq; iucundum est deflectere interim à consuetudinis tenore, quia natura permutationes, & uices attingitur, & tenetur. Eidem porro muneri, aut operæ incubare semper excessum, & satietatem gignit constituti iam comparatique habitus. Proinde tritum illud uerissime dicitur, in re omni dulcem esse uarietatem, hac de causa iucunda est tum hominum consuetudo, tum rerũ, quæ habeantur ad tempus: nouatio enim uariatioq; ex præsenti habitu fit, sed & alia quoq; ratione iucunda sunt illa; quod quicquid cõstat ad tempus solet esse perrarũ. Adiscere quoq;, & admirari iucundum est ex parte magna. Nã in admiratione desiderium etiam discendi cõtinetur. Quapropter quod admirabile est solet etiã desiderari, atq; optari. Discere uero est naturæ perfectionem, ac numeros assequi. Item iucundum est dare, & accipere beneficium: nam accipere est consequi id, quod quisq; appetit. Dare autem est habere, atq; abundare iis rebus, quas vterq; concupiscit, & appetit. Quod si huiusmodi beneficentia omnis, benignitasq; oblectat: reliquũ est, vt illud quoq; iucundum sit de mortalibus bene

mereri mortales. Mortalem erigere, & iuuare mortales, perficere incohata, restituere & instaurare defecta. Cum autē discere, & admirari, & cætera id genus allicere animum, & oblectare videantur: necesse est imitationes quoq; rerum gratas, ac periucundas esse: picturas; statuas; figmenta, & reliqua, ad repræsentationem rerum expressa: quanuisque interim res illa, quam quis pictura, vel alio genere imitatur, iucunda non sit: solet tamē imitatio ipsa, atq; expressio periucūda esse, quia videlicet non res illa, quæ fingitur delectat: sed affectatio artis per quam efficitur, vt quasi probatione quadā ratiocinationeq; comprehensa rei veritas & demōstrata videatur: ita vt per hunc quoque modum perdiscere aliquid subinde contingat. Sunt & ludi fortunæ & rerum vicissitudines iucundæ: periculorum quoq; euasio deplorata salute, quia omnia hæc videntur admirationem habere. Cū vero naturalia omnia ferè oblectent; quæ vero congenera, cognataq; sunt, naturalia esse inuicem sit necesse, relinquitur cognata cognatis: similia similibus iucunda esse oportere, vt hominem homini: equum equo: adolescentem, adolescenti; atque hinc ducta sunt adagia illa. Gaudere pares paribus: æquales æqualibus, à fera feram intelligi. Gracculum cum gracculo diuersari, & reliqua, si qua in hanc sententiā inuulgantur: quod si simili, & congeneri vna quæque res gaudet, hanc vero cognationem, affinitatemq; secū quisq; primum habet, & sentit: necessarium est, vt sibi potissimum quisq; sit carus; q̄q̄ sunt, qui se magis minusue diligunt: nemo tamen sit, qui cæteros plus q̄ se diligat: ferè enim omnia hæc in se vno inuenit quisq;. Cum ergo se se omnes ament, & diligant necesse est,

vt suæ

vt suæ quoque res omnibus caræ, iucũdæque habeantur: tam opera, factaque; quàm sermones, & dicta, quamobrem magna ex parte assentatores omnibus placent. Fere item omnes diligunt eos, à quibus coli, & amari se sentiunt, nemo prope dixerim, est; cui cari non sint honores: cari liberi: nam filii, ceu opera nostra habentur. Iucundum est etiam absoluere incohata, cessantiaque; propterea quod res, quæ perfecta non est; quasi opus eius efficitur, qui manum extremam imponit. Cum item dominari, imperitareque iucundissimum sit, etiã iucundum erit sapientem haberi, nam sapere vero regale est, & quod virum principem maxime decet. Est autem sapientia multarum rerum, & admirabilium scientia. Item cum ferè omnes honoris cupiditate tanguntur, necesse est iucundum videri incessere alios, ac præesse: & in quo se quisque plurimũ valere, præstareque se intelligit, vt Euripides inquit, in eo versari frequentius. Eò properare, ac tẽdere; in eo plurimam diei partem absumere. Vti q̃ fieri potest, optimus, consumatissimusque spectetur. Similiter cum ludus, atque omnis relaxatio animi, risus item, & iocus, inter res festiuas, iucundasque habeantur, necesse est iucunda quoque esse ridicula, & iocularia omnia, hominesque dicta, factaque; cæterum de ridiculis seorsum disseruimus aliquando, in libris videlicet, quos de Poetica scripsimus. Et de iis quidem rebus, quæ voluptuosæ iucundæque hominibus, existimantur, hactenus dixisse sit satis: nam molestas, ingratasque persequi superuacaneum est, cum ex contrariis locis, ac sedibus facillime intelligantur. Atque hæc sunt ea, quorum causa homines iniuriam facere consueuerunt.

Cap. XXX.

,, PERDISCERE igitur oportet. Nisi de vtilibus tractasset Aristo teles in senatoria causa, iam locus is exposceret, vt de illis tractaretur, attamen ea parte iam absoluta, ad alteram venit, in qua de iucundis, & suauibus, voluptatemq; afferentibus agitur, ac primum voluptas describi tur. Voluptas est motus animi. Sed quia motus est multiplex ideo subiunxit Aristoteles verbũ κατάστασιν id est constitutionẽ huiusmodi autem constitu tio est, cum non habetur rei principium, sed temporis, quemadmodum cum sol mundum oriens illustrat, id repente fit, & momento, quare non rei sed tẽ poris initium illustrationis habetur: idem afferas de coagulo. Cicero inde fi nibus, iucundum motum, quo sensus hiarent græce ἡδονὴν latine voluptatem
,, vocant. Perueniendi in suam cuiq; naturam. ὑπάρχουσαν φύσιν, quantum præ senti naturæ consentaneum est. Horat. innuit contrarinm dicens, quibus do-
,, leat natura negatis. Plato autem in Timæo de voluptate loquens. Affectio
,, inquit, violenta, & præter naturam abunde ac simul nobis illata est, mole-
,, stiam, & dolorem parit. Rursus autẽ quæ naturæ conuenientissima est abun-
,, de ac simul in naturam reuertens, voluptatem, ac suauitatem in animos illi-
,, quefacit. Ecce quod eodem nomine vsus est Aristo. quo ante magister suus Plato. ἀθρόως. At affectio vehemens cum facilitate illata, sentitur quidem maxime, voluptatis autem, & doloris minime particeps. Huiusmodi sunt quæ ex aspectu maxime proueniunt, & reliqua. Posita definitione volupta- tis, nec affectata nec obscura more, suo ex ea quærit, quæ sint ea, quæ volupta
,, tem afferunt. Ex quibus possunt elici molesta, & iniucunda. Necessitas om-
,, nis ingrata: Euripidium carmẽ pentametrum. Concupiscentiarum aliæ sunt expertes rationis, supra cum diuideret appetitum in eum, qui rationẽ seque- retur, & eum qui rationis expers haberetur, connumerauit ἐπιθυμίαν inter appetitus irrationales, quare sibi videtur esse cõtrarius Aristoteles, sed cum duplex sit ἐπιθυμίαν vt hoc loco patet, intellexit ibi speciem illam, quæ ad appetitum rationis expartem attineret: non enim tam breui spatio sui obli-
,, tus est. Voco rationis expertes, quæ nulla præcedente existimatione sub
,, oriuntur. μὴ ἐκ τοῦ ὑπολαμβάνειν. quascunq; cupiunt, appetuntq; absque eo, quod
,, prius aliquid cogitauerit. Qui vehementer recordantur, & sperant. Accidit enim quædam recordatio eius rei, cuius meminit, & sperat, quod si cogita- tio quidam sensus est, & delectatio, voluptasq; in eo sita est, vt affectionem sentiamus aliquam, manifesta ratio est, quod & recordantibus, & speran-
,, tibus erit voluptas. Sed & quæ grauia, & molestia extiterunt. Virg. forsan
,, & hæc olim. Modo fortunatus, & honestus exitus. Cicero habet enim præ-
,, teriti doloris secura recordatio delectationem. Carmen vero illud. Seruato
,, exacti dulce est meminisse pericli, Euri. est. Cicero de finibus. Nec male Eu- rip. concludam enim si potero latine, græcum enim hunc versum nostis om-
,, nes: suauis est laborum præteritorum memoria, atq; illud iam omnibus ini-
,, tium est amoris. Sensus est, tunc primum sentiunt se amare, cum non modo
,, gaudent re præsenti, verum etiam cum rei absentis recordantur. Veridici au- tem magis habentur proximi, q̃ remoti, vt puta credendum magis est scri- benti res sui temporis, q̃ præteriti. Contra quoq; iucundum est deflectere, μεταβάλλειν apud Aristotelẽ est mutari εἰς γὰρ φύσιν γίνεται μεταβολή, id est naturæ

,, consentaneum est, quod dixit Hermo. Quia natura permutationes, & vices attingitur. Quanuisque interim res illa. Exemplo sit annulus Mœcenatis in quo erat rana efficta, quę res suauis non est. Non enim inquit Aristoteles propterea lętatur, quia suaue sit id quod imitatur. Sed est argumētum quod hoc, id est rana efficta, illud sit, quod imitatione expressum est id est rana vera, quare accidit vt aliquid discamus. Discimus enim hanc esse ranam quę in annulo insignita est. Et quoniā discimus aliquid gaudemus. Discere enim suauissimum est. Item & illud in eo versari frequentius Prop. Eleg. prima secūdi. Qua pote quisq; in ea conterat arte diem. Carmina hęc à Platone citantur in Gorgia.

Cap. XXXI. Qui, qualesue homines iniuriam facere soleant.

NVNC dicemus, quo sint animo, & quemadmodum affecti tam qui iniuriam faciunt, q̄ qui iniuriam patiuntur. Ergo iniuriam facit qui, id, quod aggreditur, & effici, & à se effici posse sperat, & si ignoratur cum fecisset, aut etiam si ignoratum nō esset absolui, vel pœna leui transigi, vel ex qua minus incommodi consecuturus, q̄ ex facto gaudii videretur, quod vel sibi, vel iis, quos amat, ex ea iniuria secuturum, & prouenturum credit. Quæ autem fieri posse, & quæ non posse videantur, docebimus post: quia illa omnibus Rhetoricæ partibus communia esse necesse est. Ergo illi maxime possunt impune delinquere, qui tum copia dicendo, præstant, tum in rebus agendis industrii; actuosiq; sunt. Itē qui certaminibus variis assueti; plurimarum contentionum periti, multitudine amicorum præpotentium, ac diuitum septi: huiusmodi autē præsidia, facultatesq;, non solum qui habent, plurimum vidētur posse; sed etiam ii, qui tales amicos habent, aut ministros, aut conscios, quibus illæ facultates adsint. Siquidem auxiliis iis, ceu adminiculis quibusdam & instrumentis muniti possumus, & facere inhonesta, & ignorari fecisse, & si itelligatur etiam, nam pœnam le-

gum, & iudiciorum effugere; sunt qui confidentius lædant amicos, alii licenter peccāt, si beniuolos, amicosq; iudices habeant: nam amicus, quod ab amico nihil huiusmodi timeat, facile tanq̄ incautus, atque imprudens opprimitur, & præterea fere semper memoria iniuriarum, per reconciliationem extinguitur, anteq̄ res scire, aut exire possit in vulgus. Iudices quoq; sæpe dant gratiæ. Proinde aut plane in vniuersum absoluuntur, aut modice, ac leuiter mulctantur: latent quidē eorum maxime crimina, qui à suspitione earum rerum, quarū insimulantur, longissime videntur abesse, vt si infirmus, inermisq;, verberasse robustum, armatū, aut si pauper, & deformis adulterium comisisse dicantur. Sed & illa quoq; præuideri non possunt, quæ frequēti loco atq; in propatulo admodum, oculisq; omnium perpetrant: nam neq; cauere, neq; suspicari vllus hæc solet. Demū illa euitari nō possunt, quæ tanta, atq; talia sunt, vt nemo ea quempiam facturum unq̄ fuisse dubitarit: quia hæc quoq; non præcauentur. Vt enim vsitata tātum genera morborum custodiuntur, non noua; quæ repente aliquando sentiantur, & ingruant: ita ex iniuriis dumtaxat obseruantur, & defenduntur illæ, q̄ plærunq; exerceri solent: non quæ aliquo flagitii perdito, inauditoq; genere inferūtur. Plane quidā audacter peccant, quod nullos inimicos habent. Quidam cōtra hoc ipso quod multos, nam qui nullas simultates exercent, facile arbitrantur, latere posse, quod peccant: quia scilicet eorum errata, nemo obseruat; quorū nullus est inimicus. Qui autem multos habent, idcirco ipsi quoque non temere vocantur in suspitionem iniuriæ, quod difficile creditur, eos voluisse delinquere, qui studiosissime tot ab

oculis,

oculis, atque accerrime obseruantur: quodq; paratam habent defensionem eam, inficiando à se fieri potuisse id, cum tam acute custodirentur. Item promptiores ad delinquendum sunt, qui in occulto delinquunt, vt si cõmoditas: si locus: si expeditio facilis ad delinquendũ, itemq; si deprehendantur, spes euadendi, aut retardandi, aut corrumpendi iudicii. Sunt & qui tametsi nõ sperent euadere, peccant tñ, atq; vim afferũt, alienis rebus, quod aut vi retenturos possessionẽ se se credũt; aut in longum protracturos, aut postremo ea ratione, quod nihil quod perdãt, habent, nõnulli quoq; sunt ideo ad alienã iniuriã propensi, quod lucra, emolumentaq; tum certa, tum magna, & proxima intuentur. Iacturam vero atq; damna, tum modica, tum obscura, tum etiam remota, ac veluti de longinquo prospiciunt. In plenũ paratiores sunt, cũ pœna peccati par non est vtilitati peccandi: cuiusmodi videtur tirãni esse, omnino multi delinquũt, cum iniuria commodum aliquod videtur afferre. Pœna dumtaxat probrum, ac dedecus. Sunt & è contrario aliqui, qui tunc peccant confidenter, cum iniuria ipsa laudem quandam continere videatur, qualis est ea, quæ in vindictã patris, & matris affertur. Quod Zenoni contigit. Pœna vero talis sit, vt aut mulcta, aut exilio, aut aliquo huiusmodi genere irrogetur. Iniuriam quidem vtriq;, & vtroque modo faciunt: sed nõ eodem animo, atque mente, quippe qui mores maxime pugnantes, & cupiditates contrarias habeant. Efficiuntur licẽtiosi, & quorum sæpe numero errata latuerunt: & quorũ maleficia abierũt impune, sunt aliqui, q ea, q̃ cõsequi iure nõ potuerũt, ceu desperatione quadã obstinatiõeq; animi, p iniuriã conant eripere: quod q;

dam belli duces facere consueuerunt, vt victi scilicet sæpius profligatiq́; nihilominus vincẽdi studio rapiantur in pugnam. Procliues quoque ad delinquendũ sumus, cum voluptas præsto est: molestia olim, posteriusque expectatur. Item cum lucrum prope, atque in manibus habetur; iactura vero eminus posita est. Huiusmodi sunt incontinentes omnes, intelligo autem incontinentiam versari in omnibus rebus, quas homines immodice concupiscunt: sunt qui contrariam rationem sequantur, iacturamque aut molestiam præsentis alicuius incommodi perlubenter subeãt, voluptate, aut vtilitate è longinquo prospecta. Atque hæc est prudentium virorum, & continentium virtus. Facilius & illi, qui vel fortuito, vel necessario errasse videri possint. Item, qui id, quod committũt, habent, quo vel in naturam vel in consuetudinem referãt. Omnino omnes pronius delinquunt; si peccare se tãtum, non etiam iniuriam facere probare possunt. Quidam iniqui sunt, quatenus æquum ferant. Porro vt quisque indiget alicuius rei, ita quoquo modo insinuat se se, & ad eam cõparandam affert quancunque vim potest: duplex vero est indigentia, nam aut huiusmodi habetur, qualis est indigentia pauperum, videlicet necessariarum rerum, & victus. Aut huiusmodi, qualis est diuitum. Videlicet abundantiæ copiarum cuiusdam, & cumuli. Peccant, & admodum clari, & vehementer obscuri: alteri, quod desperant emergere: alteri, quod putant se nihilo magis claros, atque illustres fore. Atque in hunc modum se habent ii, qui parati sunt iniuriam afferre. Nunc tertiam rem, vt polliciti sumus, aggrediamur exponere.

Cap.XXXII. Quibus, qualibusue homi-nibus fieri iniuriæ soleant.

IIS ergo iniuria solet afferri, qui habent ea, quorum alii indigent. Siue illa necessaria sint ad victū, siue ad abundantiam copiarum, siue ad vsum, fructūue aliquem, ac voluptatem. Præterea solet interim vicinis, interim remotis iniuria fieri. Vicinis, quod ea ratio expeditior, & compendiosior habetur. Remotis, quod pœna tardius exoluenda est; vt si quis Carthaginenses depopuletur. Iam incauti, & incustoditi, & creduli: quippe qui omnes facile decipiantur, circumueniantur que. Segnes, quoque ac resides, quia eum, qui paratus est resistere, ac tueri se se ab iniuria, oportet præsentem animo, & diligentem esse. Verecundiusculi quoq; expositi, atq; obnoxii sunt iniuriæ: quoniam dimicare pro quæstu erubescunt. Item ii, qui multipliciter, atq; vndiq; læsi, oppresiq; contrastare, ac repugnare non audent: ceu iniuria omnium addicti, & quod in prouerbium dicitur. Mysorum præda. Item iniuriam sentiūt sæpissime ex insperato tam ii, qui nunq̄, tam ii, qui frequenter lædi consueuerunt: quia facile est vtrosq; tanq̄ inopinantes ac securos opprimere. Nam alteri, qui nūquam sunt læsi: nullam vexationem verētur: alteri, qui sæpe læsi sunt, arbitrantur finem iniuriarum esse factū. Item criminosi: suspecti: & qui facile in inuidiam vocātur. Quia neq; adire, appellareq; iudicem audēt, quem reformidant, neque persuadere possunt, quem infensum, & inuidum habent: cuiusmodi sunt omnes quibus inuidetur: & qui odio multis habentur. Sunt qui eos lædant, aduersus quos occasionem, aliquam habent, siue aduersus maiores eorum, siue aduersus amicos, qui

ſe aut maiores ſuos, aut eos, quos diligunt, affeciſſe in-iuria, aut afficere voluiſſe dicantur. Nã malus animus, vt in prouerbio eſt, occaſionem ſolam quærit. Inferun-tur & iniuriæ tum amicis: tum inimicis: quod alteros facile: alteros iucundum ſit lædere: inferuntur ex iis, q̃ amicos non habent: quiq; neque dicendo, neque geren do valent, ii enim aut obſtare non audent, aut ſi au-dent, facile conciliantur. Aut ſi conciliari non poſſunt, nihil tamen omnino aſſecuntut. Inferuntur & iis, qui-bus vtile nõ eſt operiri iudices animaduerſionem: aut expectare tempus vlciſcẽdi, quales ſunt aduenæ, & ope rariorum, ſiue opificum genus. Nã & quæſtu, q̃ lubet tenui leniuntur, & ab actione iniuriarũ facile tedio li-tium reuocantur. Inferuntur & iis, qui ſæpiſſime aliis iniuriam intulerũt, præſertim vero tales accipiũt, qua-les ſolent inferre. Eſt enim prope, vt nõ ſit iniuriã face re, cũ cui talis iniuria affertur: qualẽ ſolet afferre: veluti cũ moleſtus aliquis, & qui iniurius eſſe aliis conſueue-rit, cerebroſum incidit, à quo cedatur. Inferũtur & iis, qui male fecerũt, aut qui facere voluerunt, aut volunt. Demũ facturi q ſunt. Nã hoc & iucundũ, & honeſtum habetur, & p̃terea in ea ferè cauſa eſt, ut nulla fieri iniu-ria videat᷑. Inferuntur & iis, quorũ offenſionẽ, aut ami cis, aut iis, quos admiramur, diligimuſue, aut heris, ac principibus noſtris gratum exiſtimamus forè. Poſtre-mo iis, quibus cũ viuimus. Præterea iis, quibus facile remitti nobis illas & condonari ſolere cognoſcimus. Præterea iis, in quos inuecti ſumus, & quibus cum diſ-ſidii, ſimultatiſq; cauſæ aliquæ præceſſerũt. Quod qui-dem dicit᷑ Calippus in Dionẽ feciſſe, hoc enim ſine in-iuria ferè vlla, ac ſcelere fieri poſſe arbitrantur. Fiunt

& illis

& illis sæpe numero iniuriæ, quos nihilominus alii sint oppressuri nisi occuparimus ipsi, manusq; priores inie-cerimus ipsi: idque speciem illam habet, quasi dempto consilii, & salutis loco, nihil intersit à quo plane quis pereat. In hanc sententiam fere tendit illud, quod Me-nesidemus fertur geloni scripsisse, cũ is Cottauia op-pidum depopulari fecisset. Occuristi inquit Gelo præ-uenistiq;, alioquin, tu quod fecisti, eram idem ipse fa-cturus. Interim læduntur illi, ex quorum iniuria sequi possunt pleraq; tum honesta, tum iusta. Quãdo videli-cet offensiuncula illa, aut facile reponi, aut leuiter abo-leri, persanariq; potest: qua in re nobis, Iasonis Thes-sali verba astipulantur. Oportere inquit aliquando in-iurium, & nocentem esse: vt multa exinde proficiscan-tur, & oriantur iusta. Ea quoq; delicta libenter incur-rimus, quæ cõmitti ab omnibus, aut à plurimis vulgo consueuerunt: vt pote quæ iure tuta, ignoscendaq; vi-deantur. Item in ea, quæ facile occultantur: quo in ge-nere sunt furta earum rerum, quæ breui consumuntur, quæq; seruando seruari non possunt, vt edulia. Item earum, quæ facile possunt, aut figura adulterari, aut cõ-lore mutari, aut mixtura, & compositione cõfundi. Itẽ earum, quæ commode pluribus locis abdi, ac recondi possunt: cuiusmodi sunt onuscula leuium rerũ, & mini-mum occupantium, & obsidentium loci. Interuertun-tur etiam facile ea, quorũ simillima alia, & discrimine nullo euariantia habentur, ab eo qui interuertit, & ab-stulit. Fiunt & confidenter iniuriæ illæ, quas deferre, ac propalare erubescũt ii, quibus afferuntur, vt si vxo-ri, si ipsimet, si liberis illata sit vis. Illæ quoque passim iniuriæ exercentur, quas qui prosequitur, contentio-

sus, & litigiosus, & plane habeatur: quãdo scilicet par-uo sunt momento, & quibus facillime ignoscatur. Ac quemadmodum quidem affecti homines iniuriam in-ferrẽt, & quibus, & quam ob causam, quæ omnia retro polliciti fueramus exponere, satis ferè dictum, & ex-plicatum videtur.

Cap. XXXI. & XXXII.

NVNC dicemus. Sequitur ordinem suum Aristoteles, diuidit autem partem hanc in duas. Primo declarat, quomodo possit iniuria fieri: deinde qua ratione qui iniuriam fecerit, latere possit, sunt autem omnia per se exposita, Cicero de finibus. Item si molestia, si pudicitia, si vno verbo temperantia, pœnæ aut infamiæ metu coercebuntur, non sanctitate sua se tuebuntur, quod adulterium, quod stuprum, quæ libido non se proripiet, ac proiiciet, aut occultatione propria, aut impunitate, aut licentia? Item qui certaminibus varijs sunt, assueti ἀγῶσι. non modo confirmationem & confutationem significat. Sed locum vbi iudicia exercentur. Reliqua sunt per se facilia, Misorum prædam, adagium ab eras. Expositi ex Aristotelea sententia. διαβεβλημένοι dicuntur, qui aduersa conflictantur fama, & facile calumniam subeunt, huiusmodi non audent accusare, tum quia timent iudices, tum quia se persuadere posse non putant. Callippus. Callippus vt refert interpres, amicus dioni fuit, quem Dionisius interfecit, quare Dyonisiũ Calliꝑ detulit, & cum videret, non posse se causam obtinere, Dyonisium interfecit, atq; ita mortem amicissimi dionis vltus est. Cum is cottauia oppidũ. Vult interpres κοττάβια esse genus ludi, quo in cœnis vtebantur antiqui, dum phialæ collum melius sonum mittere facerent, nam qui aptius id fecisset, amasiæ rem gratiorem faciebat: de hoc Aristoph. meminit, κότταβος est apud ipsum numero vnius. Sed melius Hermolaus, nam sensus nullus elicitur ex priori significatione.

Cap. XXXIII. Sicut duplex ius, ita duplex iustũ esse. Item ius alio modo duplex esse.

NVNC ad ipsa negotia transeamus, quæ iure, vel iniuria continentur. Atq; inde initium protinus auspicemur. Omne iustum, iniustumq; duobus iuribus præfinitur, quorum vtrũq; extimatione eorum, quibus illa administrãtur, duplici ratione præscribitur. Appel-lo iura duo. Alterum priuatum: alterum commune. Pri-uatum est, quod sibi quæq; ciuitas sanxit. Huius duæ

sunt species, scriptum, & non scriptum. Commune ius est, quod natura cōstituit. Est enim quædam apud omnes gentes naturalis, & publica æqui, & iniqui notitia, etiam si nulla inter se, legum societate, conuentioneue tenerentur, quod quidem videtur Antigone Sophoclis ostendisse. Cum iustum esse ait interemptum humari Polynicē, quod is honor, eaq; pietas naturali iure debeatur, nam Quod ita fas est inquit, nō nunc, heriue fuit, sed viguit, vixitq; semper, nec quando cæperit esse, intelligere quisquam potest. Idem intellexit Empedocles, cum suadere conaretur, fas non esse animantem vllam interfici, his versibus; Non hoc fas vni est: scelus alteri; at omnibus idē. Legitimus tenor est, & regula fusa per amplum Aethera, & immēsæ spatiosa per æquora terræ. Quod in mestniaco Alcidamus cecinit. Diximus iustū iniustumq; duobus iuribus præfiniri: nunc quod sequēs est, dicemus quemadmodum respectu habito eorū, quibus cum nobis res est, duplici ratione describatur. Ergo cum ea, quæ facere debemus, aut non debemus; interim vniuersum remp. interim singulos spectent: necessarium est vt illa duplici, extimatione videātur, iuste, iniusteue fieri, hoc est, extimatione vniuersalis, & singulorum. Exempli gratia. Qui adulterium commisit, aut verberibus cecidit: certum quempiam offendit. Qui vero militiā detrectat, aut locum in acie deserit; vniuersum remp. lædit.

Cap. XXXIII.

» NVNC ad ipsa negotia transeamus. Nunc agit de rebus ijs, quæ qū insunt, vel non insunt factam aut non factam esse iniuriam declarāt, quare animaduertere oportet, qua ratione hac quoque in parte propositionibus abundemus, visus autem est tria proposuisse, quatuor tamen exequitur, sed non est mirum, quia pauca nimis de ipso negotio erant dicen-

da, loquitur autem modo sua ex sententia, supra aliorum opiniones conse-ctatus est, ideo forte varius apparet. Agit autem de iure: & de iusto breui-ter tamen, sed ita vt etiam causarum constitutiones intelligas. Reprehendunt enim nonnulli Aristotelem quod non fecerit mentionem de statibus, ꝗ forte aut nolluerunt animaduertere, aut nesciuere ex suis verbis elicere, quæ ad sta-tus pertinent, nam si coniecturam quærimus, nihil melius, nos in coniecturas rerum actionumq; deducet, ꝗ̃ semita illa, quæ nobis superius est demonstra-ta. Si de iure ambigimus, quod fit, cum factum fatemur, sed iure factum de-fendimus, quod magis clare hanc rem expedit, quam hoc totum negotium? Ac demum de reliquis constitutionibus aperte fere loquitur Aristoteles cum qualitates, naturasq; rerum, & iniuriarum ostendit. Nam quod hoc loco intẽ dit Aristoteles est, ostendere, quæ nam res sub ipso iure collocentur, vt & ac-cusare si cõtra ius, & defendere si iure factum sit, valeamus. Sed quoniam hoc fieri non potest nisi adhibita iuris definitione, vel partitione aliqua illustri, ideo sapienter ius diuisit, diuisasq; partes definiuit, vt postea prudẽs animus à definitione concludat, quæ nam sint iure facta, & quæ contra ius, nam cui-cunq; aptari definitio potest, ad idem quoq; definitum accommodatur. Diui ditur ergo ius diuisumq; definiuit & duæ iuris comparationes breuiter expli cantur. Ius est aut publicum, aut priuatum. Priuatum est, quod sibi quæq; ci uitas sanxit. Quare si negotium erit, contra priuatas ciuitatum sanctiones, il-lud contra ius erit. Commune ius est, quod natura constituit, hoc æternũ erit, & immutabile, nam talis effecta res est, qualis efficiens, cum igitur natura æterna sit, & immutabilis, ideo eius effecta æterna erunt, & immutabilia: er-go si quis, quicquã egerit, contra id, quod natura constituit, is contra ius fe-cisse, & iniuriose egisse arguetur. Prima comparatio iuris est, si ab vniuersa ciuitate pendatur, vt locum deserere, patriam prodere, nummos adulterare, vectigalia hostibus subministrare, & huiusmodi, res enim pub. læditur, secũ-da comparatio ad priuatas personas refertur, vt adulterium, furtum, damnũ, mors, quare orator hæc omnia considerabit, vt qualitates criminũ agnoscat. Sed de iustitia, & iure referti sunt legumlatorum libri. Aristoteles autem in quinto Ethicorum de iustitia loquitur, cuius nos breuiter intentionem ape-riemus. Iustitia ergo est habitus, quem qui possidet iustus appellať, & pro-pter quem iusta volumus, & iusta agimus, hæc aut vniuersalis est virtus, aut propria, vniuersalis est illa, quæ in legum obseruatione posita est, hæc ample ctitur omnem probitatem, & omnibus virtutibus est communis, quare qui legitime agit iustus est, & omnia quoq; legitima iusta sunt. Diuisa autẽ iusti tia legalis est secundum rerump. status ita vt ad fines cuiuslibet status accõ-modari debeat, omnes enim leges vtilitatem, & commodum eius reip quæ-runt, cuius causa instituuntur, nam siue sit respub. siue regnum, siue alius sta tus, semper legislator suas leges sanciet ad propriam cuiusq; rationem accom modatas, quo fit, vt præclarissima virtutum habeatur hæc iustitia, qñ virtu-tibus omnibus imperet, nam precipit forti viro, continenti, tẽperato, & mo-desto, illi ne aciem deserat, huic, ne in libidinem profusus voluptati se dedat, hæc iurgia coercet, contumelias amouet, tranquillitatem parat, & splendore suo nostra mẽtes illustrat, neq; hesperus, neq; lucifer tam admirabiles sunt, ꝗ̃ legum obseruatrix iustitia, quæ si ad alterum cõferatur iustitia est, ex ea ve-

ro parte quatenus habitus est, boni efficiens virtus merito nuncupatur, sed hæc vniuersalis & communis iustitia est. Particularis autē, & propria, quā multis rationibus esse ꝓbat Aristoteles in preallegato loco. Duas habet partes altera in distributione consistit, vel honoris, vel pecuniarum vel aliarum rerum, quæ inter eos partiri possunt. qui ciuili societate continentur. Alia est in commertijs hominum emendandis, quæ si ex vtraq; parte cōsensum exhibet siue vendantur, & emantur, siue permutentur res, spontanea, & voluntaria nuncupatur, quæ res etiā in fideiussione & in vsu, & in deposito, & in cōductione cernitur, quando quis sponte alienum subit nomē, aut vsum rei suæ alteri concedit, dominium eius sibi reseruans, vt apud aliquem rem suam custodiendam sinit, vel precio alienæ rei vsum sponte accipit, si vero clam perpetratur, inuitis hominibus fieri solet, vt dolus malus fraus, vel uis, vt uincula, raptus, contumelia, oppressio, & alia quæ per violentiam patiuntur., sed nolo hoc loco difficillimam rem, nec necessariam declarare, quo scilicet medio iustitia pendatur, quæ ratio, quæ proportio sit, & quomodo æqualitas ea intelligatur, siue in distribuendis, siue in commutandis rebus: satis est vniuersalem iustitiæ partitionem fecisse, & digitum ad fontes intendisse, nunc ad rem nostram. Iuris partes sunt natura, lex: consuetudo, iudicatum, æquum, vt bonum, & pactum: naturæ ius partes habet sex, pietatem, gratiam, obseruantiam, pietatem, relligionem, vindicationem, lege in scriptoribus harum partium definitiones.

Cap. XXXIIII. Quid sit iniuria affici. Item qui factum fatetur, non tamen intentionem accusantis; diffinitione vti.

HIS ita positis atq; comprehēsis distinctione illa, vt quædam facta ciuitatem vniuersam: quædam singulos tangunt: ad reliqua pergemus; si tamen prius expositum fuerit, quid sit iniuria affici. Ergo iniuria affici, est iniustam rem aliquam pati, quam quis sponte, ac volens infert. Nam & supra ostensum est iniuriā facere eos, qui eam voluntarii faciunt. Quoniam igit, necesse est eum, qui ita iniuriam patitur, non lædi modo; sed etiam inuitum lædi: sciendā sunt non solum ea, quæ lædant, & noceant, verum etiam ea, quæ fieri sponte dicantur. Ac de iis quidem, quæ lædunt, & nocent, satis explicatum arbitror, eo loco, vbi de rebus bonis, & malis mentio habita est, Sed & id quoque superius est

declaratum, quid nam videlicet, sit sponte aliquid facere: quippe cum definitum sit, ea fieri sponte: ac volentibus nobis, quæ à scientibus, & prudētibus fiant: itaq; necesse est, omnia crimina vel contra remp. esse, vel cōtra priuatam alicuius vtilitatem. Item aut eo ignorante, qui peccat, aut inuito; aut volente, & prudente committi, rursus ea, quæ volens quis, & prudens peccat, aut cōsilio, & deliberatione peccati, aut vi, atq; impetu animi. Ac de impetu quidem animi posterius habetur mētio, cum de perturbationibus, affectionibusq; dicetur. At res, quas homines optant, & cōsilio desumpto prosequuntur. Item quemadmodum compositi, institutiq; prosequantur illas, superius abundanter exposui. Quia vero aliquando ita iudicio consistitur; vt is, cui quid obiicitur, factum quidem fateatur; sed neget eam vim habere, atq; id esse, quod aduersarius criminat, vt sustuli, sed non furtum feci. Percussi, sed non iniuriam feci: cubiculum inii, adulterium non comisi. Furtum feci, non feci sacrilegium, nihil enim de rebus sacris attigi. Eripui, depeculatus non sum. Colloquia cum hostibus habui: non prodidi. Quia ergo interdum huiusmodi incidunt causæ, operæpretium est complecti singula finitionibus, vt intelligatur, quid sit furtum facere. Quid sacrilegium, quid adulterium; ita fiet, vt cum alterutrum docere iudicem voluerimus; veritatem ostendere, & partes nostris tueri valeamus. Planè omnia hæc, in ea controuersia versantur, vt cognoscatur, iniustus, & prauus, an non iniustus quispiam sit habendus. Nam iustitia, & malitia, ex animi consilio, atq; proposito pendet. Nomina vero illa, furtum: iniuria: contumelia: sacrilegium, peculatus, significant præfinitam, &

constitutam animi deliberationem: quam proæresim vocant, non enim simulatq; percussit alterum quispiam, propterea etiam iniuriam aut cõtumeliam intulit. Sed si aliquando consilio, aut gratia alicuius rei percussit, cuiusmodi esset, si animo dehonestandi illum, infamãdiq;, aut voluptatis suæ causa percusisset. Neq; omnis item, qui clam rem alienam contrectat, continuo existimandus est fur. Sed qui voluntate nocendi, & possidendi pro sua surripuit: eadem taxatio inuenitur in cæteris id genus.

Cap. XXXIIII.

" HIS ita positis atque comprehensis. Quoniam contrariorum eadem institutio est ideo definiturus Aristoteles quid sit iniuria affici, meminit eius definitionis, quam supra posuerat de eo, quod est iniuriam inferre, mox ostendit aliam constitutionem, quæ sumitur à definitione factum enim sæpe fatemur, non tamen intentionem accusantis: sed ad rerum oppositarum definitiones currimus, ecce tibi, substulisti: fateor. Ergo furtum fecisti: nego: percussisti, percussi, sed non attuli iniuriam, quare qui hæc omnia ostendere voluerit, opus est, vt in rebus definiendis, vel describendis maxime exercitatus sit, secernet enim definiendo rem vnam ab alia, furtum, à sacrilegio, sublationẽ à furto, colloquium, à proditione, voluntatẽ, à vi, naturam à voluntate, & huiusmodi alia leniet, quæ grauiora ab aduersario fieri solent, sed de hac constitutione facilis res est, & pene trita apud scriptores
" artis: Fab. Cicero. & alios. Sed neget eam vim habere, atq; id esse quod ad-
" uersarius criminatur. ἐπίγραμμα accusatio & inscriptio id est quod scriptum est in accusatione, vt accuso li furti.

Cap. XXXV. De æquo, & bono, quod sit, & quale per exempla.

QVONIAM vero iustarum, & iniustarum rerum duæ species habẽtur, quarum altera scripto. Altera non scripto contineatur: cumq; de ea, quæ scriptis legibus constat, dictum sit: nunc de ea dicendum est, quæ versatur in iure non scripto. Hæc duas partes habet; vna est earum rerum, quæ magnitudinem, & ex-

cellentiam virtutis alicuius, aut vitii præseferunt: ex quibusq; aut probra, dedecora, infamiæ, aut contra laudes, honores, præmia, donaria consecuntur: cuius generis sunt illa, habere, referreq; benefacientibus gratiam. Opem amicis: egentibus auxilium ferre: & huiusmodi cætera. Altera vero pars iuris non scripti, ad eas causas pertinet, quæ à priuatis, scriptisq; legibus, prætermissæ indefinitæq; sunt: nam bonum, & æquum, negari non potest iustum esse. Quod autem de bono, & æquo est, neq; legibus, neq; scripto comprehensum est. Hoc vero accidit interim inuitis, atq; nollētibus iis, qui leges tulerunt, interim volentibus & iam, atq; prudentibus. Nollentibus tunc, cum ignorant ea, quæ possunt accidere, volentibus tunc, cum sciunt omnia, nisi generaliter comprehendi scripto non posse: ita vt q̃q̃ incidere possint causæ, quæ legum illarum constitutionem non sequantur, satis tamen præstare, & commodissime facere intelligatur is, qui leges scribit ad ea, quæ plerunq; solent accidere. Prætermittuntur etiam multa consulto, quorum species consequi omnes non tam difficile esset, q̃ infinitum: vt si non modo vulnera taxarentur. Sed & ferrũ, & tum modus, & magnitudo, tum genus ferri, quo vulnus esset illatum. Multiplicari enim hæc inquantumlibet possunt: ac deserat vita citius, q̃ enumeres omnia. Quare si ratio hæc omnis incerta, infinitaq; est: leges autem scribere, ac statuere summa vitæ necessitas cogit: necesse est vt verba earũ simpliciter, atq; in vniuersum concipiantur. Quamobrem siquis ducto pugno, aut manu sublata ferreo anulo percutiat, Quanquam verba scriptæ legis intuentibus apertissime reus est, & iniuriarum tenetur, re tamen vera, nullã

iniuriam

iniuriam intulit: vtiq; si bonũ, & æquum spectaueris. Quod si huiusmodi est, quod appellamus bonum, & æquum; manifestum est illud quoque æquum haberi, vt errata non æstimentur tanti, quanti æstimetur iniuria. Item vt pluris errata, quam ea, quæ aduersa fortuna contingunt. Dicuntur aduersa fortuna cõtingere, q̃ & præter opinionem, & citra improbitatem eueniunt. Errata quoque q̃q̃ non præter opinionem, tamen citra improbitatem, atque malitiam admittuntur. At iniuriæ neque præter opinionem possunt, neque citra improbitatem inferri. Nam quæ per cupiditatem, & libidinem geruntur, fieri sine improbitate non possunt. Aequum est & humanis erratis ignoscere, Aequum & non tam intueri legem, quam eos, qui leges tulerunt. Et non tam verba, q̃ sensum, atq; mẽtem eorum, qui leges scripserunt, attendere. Item nõ facta, sed animum, voluntatemq; facientis æstimandam esse. Non partem sed totum expectari oportere. Non qualis quisq; nunc sit. Sed qualis semper, aut ferè semper extiterit. Considerãdum, oportere beneficia accepta potius, q̃ iniurias meminisse. Item beneficia potius ea, quæ accepit; q̃ ea, quæ cõtulit. Aequum est & iniurias forti animo ferre, & ratione potius digladiari, q̃ ferro. Itẽ arbitrũ, malle adire, q̃ iudicem. Nam arbiter æquo. Iudex magis iuri appositus est: atq; ad eam finẽ solet arbiter legi, vt de bono, & æquo cognoscat, ac de hoc quidẽ gñe, quod æqtatẽ vocamus, hactenus exposuisse abũdãter puto.

Cap. XXXV.

" QVONIAM vero iustarum, & iniustarum duæ species habẽtur. Quærit Aristoteles in Ethicis quid sit bonum, & æquum, & quomodo se habeat ad id, quod iustum est. Quæstionis autem causa non leuis est, nam nec absolute idem est iustum, & æquum & bonum, nec plane

diuersum, non est absolute idem, quoniam interdũ ab eo iusto recedit, quod in legum obseruantia collocatum esse diximus: nõ est plane diuersum, idcirco quia tempora incidunt, cum laudamus equum vt bonum, tanq̃ bene factum, & pari forma homines eos commendamus, quia ea faciunt, in quibus situm est æquum, & bonum, appellamusq; eos optimos, & perfectos, & in cœlo eos collocamus, interdum vero ratione sequẽtes, absurdum arbitramur, si quid est æquum & bonum, quod à iusto recedat, & laudem mereatur. Sed si quis recte consideret, quod æquum & bonum est, id quoq; iustum habetur, & si ad aliud iustum comparetur melius & præstãtius est, nãq; ius aliud est naturæ, aliud legis, æquum, & bonum sub iure naturali continetur, & sub lege non scripta, quare cum ius naturæ præstantius sit, quam ius legum, necessario sequitur, vt æquum, & bonum aliquo iure præferatur, æquum enim & bonum ita se habet, ad iustum quod in obseruatione, & sanctione legum ponit̃, vt directio & mensura: ius enim naturæ regula est iuris legum, et aliorum, lex enim datur vniuersalis, & quia non modo rerum necessariarum leges habentur, sed etiam earum rerum, quæ parte plurima fiunt, & deficiunt interdum, ideo æquum, & bonum ius legum dirigere habet, vt in dubijs, & contingentibus rebus, quæ in vniuersum præfiniri non possunt, æquabilis, et temperata ratio, naturæq; conueniens obseruetur. Nõ est autem quod legem propterea iniquam dicamus, & legislatorem damnemus, sed vitium in re positum est. Ea enim rerum multarum uis, & natura est, vt non eodem semper modo se habeant, in quo genere omnes ferè hominũ actiones ponũtur. Reddere depositũ scd̃m se iustum est, sed reddere furioso gladium iniquum, nam
„ incidunt sæpe tempora, cum ea, quæ maxime videntur digna esse iusto ho-
„ mine, eoq;, quem virum bonum dicimus, commutantur vt ait Cicero, cum
„ igitur lex deficiat, æquitas vero & bonitas eius defectum emẽdet, necessario
„ efficitur, vt bonum & æquum partim iustum sit, partim etiam aliquo iusto sit melius, non enim omnia lege præfiniri possunt, cum lex in singularibus desit. Quare fit vt post legem latam iudicum sententia sequatur, nam sententia vniuersale ad particulare deducit, & cõmune proprio coniungit. ęquũ igitur & bonum est legis norma, at qui æquo & bono iudicant, à seueritate alienus est, & ad misericordiam magis, q̃ ad vindictam pronus, nam huius habitus bonitate, omnem pœnę acerbitatem lenire solet, & nimiam austeritatem iuris æquitate compensat: Atq; hæc sunt ab Aristotele in Ethicis commentata, ad quæ etiam apponenda sunt illa, quæ sequuntur, de illatione, & ꝑpessione iniuriarum, de quibus etiam Plato copiosius agit.

Cap. XXXVI. Quæ res grauitatem iniuriæ, & cotumeliæ illatæ demonstrent.

INIVRIAE maiores habẽtur, quæ à maiore iniustitia oriuntur. Hinc efficitur vt minima interim delicta grauissima esse, & maxima videantur. Cuiusmodi est accusatio illa Callistrati, aduersus Melano-

pum,à quo æditítios custodíæ tépli tribus vasculis sa-
crís fraudatos esse criminabatur. In díuersum constāt,
quæ de iustitía dici possunt. Idcirco autem ísthæc ma-
xima censentur, quod quanuis exigua videantur & le-
uía; viribus tamen & potentia præualēt, nam qui sacra
vascula furari non dubitat, nullum sit facinus tam insi-
gne, tam arduum, quod ille attentare, & perpetrare nō
audeat; in hūc modum primo mox magnitudine dam-
ni grauitas iniuriarum attēditur, atque taxatur. Impu-
tantur & illæ, quibus inueniri nō potest par vindícta:
quin si omnia supplicia congerantur, nihilominus pœ-
na sit futura longe minor iniuria. Item illa cēsetur grā-
dis iniuria, aduersus q̄ remedium nullum est, quia vel
difficile aboleri, uel nulla ratione leuari, ac elui potest.
Illa quoque grauis, & intolerabilis creditur, quam qui
patitur, vlcisci non potest, quippe quæ inelu ctabilis,
atq; irremediabilis videatur: est enim pœna, & vltio,
remedium quoddam, & quasi leuamētum iniuriæ. Sed
& illa ingens, atq; intestabilis iniuria existimatur, præ
cuius dolore is, cui illata est, se ipsum subinde vehemē-
ter afflixit. Nam in eum, qui eiusmodi iniuriam facit
seuerius etiamnum aliquāto, & grauius animaduerten
dum est. Quod quidem Sophocles in ea oratione, quā
pro Euctemone habuit, aperte indicauisse, ac plane si-
gnificasse mihi videtur: cum is ob eum contumeliam
cuius turpitudinem pati non poterat, mortem sibi ipsi
consciuisset. Non comittam, inquit iudices vt minoris
eam iniuriam extimen, q̄ quanti ille ipse, qui perpessus
est: æstimasse mortis destinatiōe videatur, versatur &
in ea quoq; re magnitudo peccati: si id quispiam solus,
aut primus, aut cum paucis, aut sæpenumero idem fe-

cisse videatur. Magna cēsentur, & illa delicta, ob quæ initio inuentæ, & comparatæ sint leges. Adhibita interdicta: iudicia publica constituta: supplicia excogitata: pœnæ propositæ: exædificatus carcer: vinculorū repertaq; coerctio. Quamobrem apud argiuos mulctari pecunia consueuerunt, qui causam edicto dedissent. Iam illa maior iniuria est, quæ ad truculentiam belluarum, & feritatem magis accedit. Item tanto quæq; maior intelligitur, quanto præmeditate, ac consulto magis inuritur. Item maior est illa, quam qui audiūt, plus metuunt, q̄ misereantur. Sunt & illa ad amplificandam orationem apposita. Multifariam iustitiæ partes euertit, atq; transgressus est: iusiurandi relligionem contēpsit: dexteram datam elusit: fidem fefellit: iura sanguinis polluit: ita multorum congestio criminum in quandam ceu exuperātiam improbitatis, & magnitudinem impotentiæ adolescit. Illud quoq; grauitatem ostēdit iniuriæ: si eo loco dicantur factæ, vbi flagitia hominū, ac scelera puniuntur: quod quidem ad falsos testes potissimum pertinet. Quonam enim loco non ausit peccare, qui ī oculis iudicum peccat. Maxime vero augetur inuidia criminis, si turpido insit ac fœditas. Solet & illud detestabilissimum videri, si quis bene de se merito iniuriā attulisse dicatur: & peccatū duplex, tum quod offendit: tum quod gratiā beneficii accepti non refert. Accusatur interim quispiam, quod scriptis modo legibus pareat, quia præstantius sit iustitiam sine legibus tueri, & colere. Ita fit, vt scriptas quidem leges obseruent, quoniam coacti id, & necessario faciunt. Sed reliqua bene, ac beate viuendi præcepta, quæ legibus scripta, & comprehensa non sunt, aspernari, & negligere videantur.

re videantur. Possunt & in contrarium grauiter infamari: qui scriptas leges transgrediuntur. Nam qui committere in ea non dubitat, quæ legibus nominatim cauentur, quæq; pœna graui proposita vindicantur, qui fieri potest, vt abstineat iis, quæ neq; legũ authoritate interdicuntur, neq; coerctione vlla, aut animaduersione castigantur? Ac de iniuriis, quæ nam maiores, minoresq; habeantur dictum satis videtur.

Cap. XXXVI.

INIVRIÆ maiores habentur. Agit de augendis iniurŷs, nam vt in demonstratiuo genere virtutes amplificãtur aut vitia, ita in iudiciali augendæ iniuriæ sunt. Primus locus sumitur ab efficientibus, nam cum ab iniustitia iniuriæ proficiscãtur, certe fit, vt a maiori iniustitia, & a maxima, iniuriæ maiores, & maximæ oriantur. Tribus vasculis κμιςίλια arculę sunt, vt ait interpres, in quibus deorum statuæ reponuntur ναόποιοσ dicitur qui huiusmodi arculas facit, æditiium vocauit Herm. videns quod ναόπιοσ dicitur is, qui templa ex ædificat. Secundus locus sumitur ab ŷs, quæ consecuntur iniurias, nam magna iniuria est, quæ magna, maior, quę maiori, maxima, quæ maxima pœna digna est, vt prodįtio, hæresis, sacrilegium. Item magna cuius nullum sit remedium. Alius locus ab eo, qui patitur sumptus est. Quartus ab eo qui egerit, locus autem is similis est loco illi demonstratiuo, si quis solus, primius, cũ paucis, sæpeq; fecerit. Quintus ab ipsis remedŷs: magna enim sunt crimina, & magnæ iniurię illæ, propter quas remedia id est leges inuentę sunt, & sancitæ, cuiusmodi nuper accidit, ob eos, qui secreta patrum principibus reuelarunt, multę enim in nostra ciuitate leges ob id innouatę. Alius locus per comparationem hominum ad feras. Alius à consilio, & decreto, & demum qui sequuntur, pares sunt ŷs, qui in genere demonstratiuo ponuntur.

Cap. XXXVII. De prima inartificialium probatione, scilicet, de legibus.

NVNC ad eas probationes transeamus, quas, quod orator extra rationem dicẽdi acciperet: inartificiales vocauerunt. Atq; hæ sunt maxime contentionum forensium propriæ. Ex hoc genere ferè quinq; sunt capita, leges: pacta conuenta: tormenta: iusiurandum: testes. Ac primum quidem exponemus quemad-

se aut maiores suos, aut eos, quos diligunt, affecisse iniuria, aut afficere voluisse dicantur. Nã malus animus, vt in prouerbio est, occasionem solam quærit. Inferuntur & iniuriæ tum amicis: tum inimicis: quod alteros facile: alteros iucundum sit lædere: inferuntur ex iis, q̃ amicos non habent: quiq; neque dicendo, neque gerendo valent, ii enim aut obstare non audent, aut si audent, facile conciliantur. Aut si conciliari non possunt, nihil tamen omnino assecuntut. Inferuntur & iis, quibus vtile nõ est operiri iudices animaduersionem: aut expectare tempus vlcisẽdi, qualẽs sunt aduenæ, & operariorum, siue opificum genus. Nã & quæstu, q̃ lubet tenui leniuntur, & ab actione iniuriarũ facile tedio litium reuocantur. Inferuntur & iis, qui sæpissime aliis iniuriam intulerũt, præsertim vero tales accipiũt, quales solent inferre. Est enim prope, vt nõ sit iniuriã facere, cũ cui talis iniuria affertur: qualẽ solet afferre: veluti cũ molestus aliquis, & qui iniurius esse aliis consueuerit, cerebrosum incidit, à quo cedatur. Inferũtur & iis, qui male fecerũt, aut qui facere voluerunt, aut volunt. Demũ facturi q sunt. Nã hoc & iucundũ, & honestum habetur, & p̃terea in ea ferè causa est, ut nulla fieri iniuria videat̃. Inferuntur & iis, quorũ offensionẽ, aut amicis, aut iis, quos admiramur, diligimusue, aut heris, ac principibus nostris gratum existimamus forè. Postremo iis, quibus cũ viuimus. Præterea iis, quibus facile remitti nobis illas & condonari solere cognoscimus. Præterea iis, in quos inuecti sumus, & quibus cum dissidii, simultatisq; causæ aliquæ præcesserũt. Quod quidem dicit̃ Calippus in Dionẽ fecisse, hoc enim sine iniuria ferè vlla, ac scelere fieri posse arbitrantur. Fiunt

& illis sæpe numero iniuriæ, quos nihilominus alii sint oppressuri nisi occuparimus ipsi, manusq; priores inie-cerimus ipsi: idque speciem illam habet, quasi dempto consilii, & salutis loco, nihil intersit à quo plane quis pereat. In hanc sententiam fere tendit illud, quod Me-nesidemus fertur geloni scripsisse, cũ is Cottauia op-pidum depopulari fecisset. Occuristi inquit Gelo præ-uenistiq;, alioquin, tu quod fecisti, eram idem ipse fa-cturus. Interim læduntur illi, ex quorum iniuria sequi possunt pleraq; tum honesta, tum iusta. Quãdo videli-cet offensiuncula illa, aut facile reponi, aut leuiter abo-leri, persanariq; potest: qua in re nobis, Iasonis Thes-sali verba astipulantur. Oportere inquit aliquando in-iurium, & nocentem esse: vt multa exinde proficiscan-tur, & oriantur iusta. Ea quoq; delicta libenter incur-rimus, quæ cõmitti ab omnibus, aut à plurimis vulgo consueuerunt: vt pote quæ iure tuta, ignoscendaq; vi-deantur. Item in ea, quæ facile occultantur: quo in ge-nere sunt furta earum rerum, quæ breui consumuntur, quæq; seruando seruari non possunt, vt edulia. Item earum, quæ facile possunt, aut figura adulterari, aut cõ lore mutari; aut mixtura, & compositione cõfundi. Itẽ earum, quæ commode pluribus locis abdi, ac recondi possunt: cuiusmodi sunt onuscula leuium rerũ, & mini mum occupantium, & obsidentium loci. Interuertun-tur etiam facile ea, quorũ simillima alia, & discrimine nullo euariantia habentur, ab eo qui interuertit, & ab-stulit. Fiunt & confidenter iniuriæ illæ, quas deferre, ac propalare erubescũt ii, quibus afferuntur, vt si vxo ri, si ipsimet, si liberis illata sit vis. Illæ quoque passim iniuriæ exercentur, quas qui prosequitur, contentio-

ſus,& litigioſus,& plane habeatur:quãdo ſcilicet par-uo ſunt momento,& quibus facillime ignoſcatur. Ac quemadmodum quidem affecti homines iniuriam in-ferrẽt,& quibus,& quam ob cauſam,quæ omnia retro polliciti fueramus exponere, ſatis fere dictum, & ex-plicatum uidetur.

Cap. XXXI.&.XXXII.

,, NVNC dicemus.Sequitur ordinem ſuum Ariſtoteles,diuidit autem partem hanc in duas. Primo declarat,quomodo poſſit iniuria fieri: deinde qua ratione qui iniuriam fecerit,latere poſſit,ſunt autem om-
,, nia per ſe expoſita,Cicero definibus. Item ſi moleſtia,ſi pudicitia,ſi vno ver
,, bo temperantia, pœnæ aut infamiæ metu coercebuntur, non ſanctitate ſua
,, ſe tuebuntur,quod adulterium,quod ſtuprum, quæ libido non ſe proripiet,
,, ac proiiciet,aut occultatione propria,aut impunitate,aut licentia? Item qui certaminibus varijs ſunt,aſſueti ἀγορὰ,non modo confirmationem & confu-tationem ſignificat. Sed locum vbi iudicia exercentur. Reliqua ſunt per ſe facilia, Miſorum prædam, adagium ab eras. Expoſiti ex Ariſtotelea ſen-tentia. διαβεβλημένοι dicuntur, qui aduerſa conflictantur fama, & facile ca-lumniam ſubeunt,huiuſmodi non audent accuſare,tum quia timent iudices,
,, tum quia ſe perſuadere poſſe non putant. Callippus. Callippus vt refert in-terpres,amicus dioni fuit, quem Dioniſius interfecit,quare Dyoniſiũ Cal-lię detulit, & cum videret,non poſſe ſe cauſam obtinere,Dyoniſium inter-fecit,atq; ita mortem amiciſſimi dionis vltus eſt. Cum is cottauia oppidũ.
,, Vult interpres κοττάβια eſſe genus ludi, quo in cęnis vtebantur antiqui,dum phialæ collum melius ſonum mittere facerent, nam qui aptius id feciſſet, amaſiæ rem gratiorem faciebat:de hoc Ariſtoph. meminit, κότταβος eſt apud ipſum numero vnius. Sed melius Hermolaus, nam ſenſus nullus elicitur ex priori ſignificatione.

Cap. XXXIII. Sicut duplex ius, ita duplex iuſtũ eſſe. Item ius alio modo duplex eſſe.

NVNC ad ipſa negotia tranſeamus,quæ iure,vel iniuria continentur. Atq; inde initium protinus auſpicemur. Omne iuſtum,iniuſtumq; duobus iuribus præfinitur,quorum vtrũq; extimatione eorum,quibus illa adminiſtrãtur,dnplici ratione præſcribitur. Appel-lo iura duo. Alterum priuatum:alterum commune. Pri uatum eſt,quod ſibi quæq; ciuitas ſanxit. Huius duæ

sunt species, scriptum, & non scriptum. Commune ius est, quod natura cõstituit. Est enim quædam apud omnes gentes naturalis, & publica æqui, & iniqui notitia, etiam si nulla inter se legum societate, conuentioneue tenerentur, quod quidem videtur Antigone Sophoclis ostendisse. Cum iustum esse ait interemptum humari Polynicẽ, quod is honor, eaq; pietas naturali iure debeatur, nam Quod ita fas est inquit, nõ nunc, heriue fuit, sed viguit, vixitq; semper, nec quando cæperit esse, intelligere quisquam potest. Idem intellexit Empedocles, cum suadere conaretur, fas non esse animantem vllam interfici, his versibus; Non hoc fas vni est: scelus alteri; at omnibus idẽ. Legitimus tenor est, & regula fusa per amplum Aethera, & immẽsæ spatiosa per æquora terræ. Quod in mestniaco Alcidamus cecinit. Diximus iustũ iniustumq; duobus iuribus præfiniri: nunc quod sequẽs est, dicemus quemadmodum respectu habito eorũ, quibus cum nobis res est, duplici ratione describatur. Ergo cum ea, quæ facere debemus, aut non debemus; interim vniuersum remp. interim singulos spectent: necessarium est vt illa duplici extimatione videãtur, iuste, iniusteue fieri, hoc est extimatione vniuersalis, & singulorum. Exempli gratia. Qui adulterium commisit, aut verberibus cecidit: certum quempiam offendit. Qui vero militiã detrectat, aut locum in acie deserit: vniuersum remp. lædit.

Cap. XXXIII.

» NVNC ad ipsa negotia transeamus. Nunc agit de rebus ĳs, quæ quĩ insunt, vel non insunt factam aut non factam esse iniuriam declarãt, quare animaduertere oportet, qua ratione hac quoque in parte propositionibus abundemus, visus autem est tria proposuisse, quatuor tamen exequitur, sed non est mirum, quia pauca nimis de ipso negotio erant dicen-

da, loquitur autem modo sua ex sententia, supra aliorum opiniones conse-ctatus est, ideo forte varius apparet. Agit autem de iure: & de iusto breuiter tamen, sed ita vt etiam causarum constitutiones intelligas, Reprehendunt enim nonnulli Aristotelem quod non fecerit mentionem de statibus, ij forte aut noluerunt animaduertere, aut nesciuere ex suis verbis elicere, quæ ad status pertinent, nam si coniecturam quærimus, nihil melius, nos in coniecturas rerum actionumque deducet, quam semita illa, quæ nobis superius est demonstrata. Si de iure ambigimus, quod fit, cum factum fatemur, sed iure factum defendimus, quod magis clare hanc rem expedit, quam hoc totum negotium? Ac demum de reliquis constitutionibus aperte fere loquitur Aristoteles cum qualitates, naturasque rerum, & iniuriarum ostendit. Nam quod hoc loco intẽdit Aristoteles est, ostendere, quæ nam res sub ipso iure collocentur, vt & accusare si cõtra ius, & defendere si iure factum sit, valeamus. Sed quoniam hoc fieri non potest nisi adhibita iuris definitione, vel partitione aliqua illustri, ideo sapienter ius diuisit, diuisasque partes definiuit, vt postea prudẽs animus à definitione concludat, quæ nam sint iure facta, & quæ contra ius, nam cuicunque aptari definitio potest, ad idem quoque definitum accommodatur. Diuiditur ergo ius diuisumque definiuit & duæ iuris comparationes breuiter explicantur. Ius est aut publicum, aut priuatum. Priuatum est, quod sibi quæque ciuitas sanxit. Quare si negotium erit, contra priuatas ciuitatum sanctiones, illud contra ius erit. Commune ius est, quod natura constituit, hoc æternũ erit, & immutabile, nam talis effecta res est, qualis efficiens, cum igitur natura æterna sit, & immutabilis, ideo eius effecta æterna erunt, & immutabilia: ergo si quis, quicquã egerit, contra id, quod natura constituit, is contra ius fecisse, & iniuriose egisse arguetur. Prima comparatio iuris est, si ab vniuersa ciuitate pendatur, vt locum deserere, patriam prodere, nummos adulterare, vectigalia hostibus subministrare, & huiusmodi, res enim pub. læditur, secũda comparatio ad priuatas personas refertur, vt adulterium, furtum, damnũ, mors, quare orator hæc omnia considerabit, vt qualitates criminũ agnoscat. Sed de iustitia, & iure referti sunt legumlatorum libri. Aristoteles autem in quinto Ethicorum de iustitia loquitur, cuius nos breuiter intentionem aperiemus. Iustitia ergo est habitus, quem qui possidet iustus appellatur, & propter quem iusta volumus, & iusta agimus, hæc aut vniuersalis est virtus, aut propria, vniuersalis est illa, quæ in legum obseruatione posita est, hæc amplectitur omnem probitatem, & omnibus virtutibus est communis, quare qui legitime agit iustus est, & omnia quoque legitima iusta sunt. Diuisa autẽ iustitia legalis est secundum rerump. status ita vt ad fines cuiuslibet status accõmodari debeat, omnes enim leges vtilitatem, & commodum eius reip quærunt, cuius causa instituuntur, nam siue sit respub. siue regnum, siue alius status, semper legislator suas leges sanciet ad propriam cuiusque rationem accommodatas, quo fit, vt præclarissima virtutum habeatur hæc iustitia, quã virtutibus omnibus imperet, nam precipit forti viro, continenti, tẽperato, & modesto, illi ne aciem deserat, huic, ne in libidinem profusus voluptati se dedat, hæc iurgia coercet, contumelias amouet, tranquillitatem parat, & splendore suo nostra mẽtes illustrat, neque hesperus, neq; lucifer tam admirabiles sunt, quam legum obseruatrix iustitia, quæ si ad alterum cõferatur iustitia est, ex ea Ve-

ro parte quatenus habitus est, boni efficiens virtus merito nuncupatur, sed hæc vniuersalis & communis iustitia est. Particularis autē, & propria, quā multis rationibus esse ꝓbat Aristoteles in preallegato loco. Duas habet partes altera in distributione consistit, vel honoris, vel pecuniarum vel aliarum rerum, quæ inter eos partiri possunt. qui ciuili societate continentur. Alia est in commercijs hominum emendandis, quæ si ex vtraq; parte cōsensum exhibet siue vendantur, & emantur, siue permutentur res, spontanea, & voluntaria nuncupatur, quæ res etiā in fideiussione & in vsu, & in deposito, & in cōductione cernitur, quando quis sponte alienum subit nomē, aut vsum rei suæ alteri concedit, dominium eius sibi reseruans, vt apud aliquem rem suam custodiendam sinit, vel precio alienæ rei vsum sponte accipit, si vero clam perpetratur, inuitis hominibus fieri solet, vt dolus malus fraus, vel uis, vt uinculа, raptus, contumelia, oppressio, & alia quæ per violentiam patiuntur., sed nolo hoc loco difficillimam rem, nec necessariam declarare, quo scilicet medio iustitia pendatur, quæ ratio, quæ proportio sit, & quomodo æqualitas ea intelligatur, siue in distribuendis, siue in commutandis rebus: satis est vniuersalem iustitiæ partitionem fecisse, & digitum ad fontes intendisse, nunc ad rem nostram. Iuris partes sunt natura, lex: consuetudo, iudicatum, æquum, vt bonum, & pactum: naturæ ius partes habet sex, pietatem; gratiam, obseruantiam, pietatem, relligionem, vindicationem, lege in scriptoribus harum partium definitiones.

Cap. XXXIIII. Quid sit iniuria affici. Item qui factum fatetur, non tamen intentionem accusantis; diffinitione vti.

HIS ita positis atq; comprehēsis distinctione illa, vt quædam facta ciuitatem vniuersam; quædam singulos tangunt: ad reliqua pergemus; si tamen prius expositum fuerit, quid sit iniuria affici. Ergo iniuria affici, est iniustam rem aliquam pati, quam quis sponte, ac volens infert. Nam & supra ostensum est iniuriā facere eos, qui eam voluntarii faciunt. Quoniam igit, necesse est eum, qui ita iniuriam patitur, non lædi modo; sed etiam inuitum lædi: scienda sunt non solum ea, quæ lædant, & noceant, verum etiam ea, quæ fieri sponte dicantur. Ac de iis quidem, quæ lædunt, & nocent, satis explicatum arbitror, eo loco, vbi de rebus bonis, & malis mentio habita est. Sed & id quoque superius est

declaratum, quid nam videlicet, sit sponte aliquid facere: quippe cum definitum sit, ea fieri sponte: ac volentibus nobis, quæ à scientibus, & prudētibus fiant: itaq; necesse est, omnia crimina vel contra remp. esse, vel cōtra priuatam alicuius vtilitatem. Item aut eo ignorante, qui peccat, aut inuito; aut volente, & prudente committi, rursus ea, quæ volens quis, & prudens peccat, aut cōsilio, & deliberatione peccati, aut vi, atq; impetu animi. Ac de impetu quidem animi posterius habetur mētio, cum de perturbationibus, affectionibusq; dicetur. At res, quas homines optant, & cōsilio desumpto prosequuntur. Item quemadmodum compositi, institutiq; prosequantur illas, superius abundanter exposui. Quia vero aliquando ita iudicio consistitur; vt is, cui quid obiicitur, factum quidem fateatur; sed neget eam vim habere, atq; id esse, quod aduersarius criminať, vt substuli, sed non furtum feci. Percussi, sed non iniuriam feci: cubiculum inii, adulterium non comisi. Furtum feci, non feci sacrilegium, nihil enim de rebus sacris attigi. Eripui, depeculatus non sum. Colloquia cum hostibus habui: non prodidi. Quia ergo interdum huiusmodi incidunt causæ, operæpretium est complecti singula finitionibus, vt intelligatur, quid sit furtum facere. Quid sacrilegium, quid adulterium; ita fiet, vt cum alterutrum docere iudicem voluerimus; veritatem ostendere, & partes nostris tueri valeamus. Planè omnia hæc, in ea controuersia versantur, vt cognoscatur, iniustus, & prauus, an non iniustus quispiam sit habendus. Nam iustitia, & malitia, ex animi consilio, atq; proposito pendet. Nomina vero illa, furtum: iniuria: contumelia: sacrilegium, peculatus, significant præfinitam, &

constitutam animi deliberationem: quam proæresim vocant, non enim simulatque percussit alterum quispiam, propterea etiam iniuriam aut cõtumeliam intulit. Sed si aliquando consilio, aut gratia alicuius rei percussit, cuiusmodi esset, si animo dehonestandi illum, infamãdique, aut voluptatis suæ causa percussisset. Neque omnis item, qui clam rem alienam contrectat, continuo existimandus est fur. Sed qui voluntate nocendi, & possidendi pro sua surripuit: eadem taxatio inuenitur in cæteris id genus.

Cap. XXXIIII.

» HIS ita positis atque comprehensis. Quoniam contrariorum eadem institutio est ideo definiturus Aristoteles quid sit iniuria affici, meminit eius definitionis, quam supra posuerat de eo, quod est iniuriam inferre, mox ostendit aliam constitutionem, quæ sumitur à definitione factum enim sæpe fatemur, non tamen intentionem accusantis: sed ad rerum oppositarum definitiones currimus, ecce tibi, substulisti: fateor. Ergo furtum fecisti: nego: percussisti, percussi, sed non attuli iniuriam, quare qui hæc omnia ostendere voluerit, opus est, vt in rebus definiendis, vel describendis maxime exercitatus sit, secernet enim definiendo rem vnam ab alia, furtum, à sacrilegio, sublationẽ à furto, colloquium, à proditione, voluntatẽ, à vi, naturam à voluntate, & huiusmodi alia leniet, quæ grauiora ab aduersario fieri solent, sed de hac constitutione facilis res est, & pene trita apud scriptores
» artis: Fab. Cicero. & alios. Sed neget eam vim habere, atque id esse quod ad-
» uersarius criminatur. ἐπιγράμματα accusatio & inscriptio id est quod scriptum est in accusatione, vt accuso li furti.

Cap. XXXV. De æquo, & bono, quod sit, & quale per exempla.

QVONIAM vero iustarum, & iniustarum rerum duæ species habẽtur, quarum altera scripto. Altera non scripto contineatur: cumque de ea, quæ scriptis legibus constat, dictum sit: nunc de ea dicendum est, quæ versatur in iure non scripto. Hæc duas partes habet, vna est earum rerum, quæ magnitudinem, & ex-

cellentiam virtutis alicuius, aut vitii præseferunt: ex quibusq; aut probra, dedecora, infamiæ, aut contra laudes, honores, præmia, donaria consecuntur: cuius generis sunt illa, habere, referreq; benefacientibus gratiam. Opem amicis: egentibus auxilium ferre: & huiusmodi cætera. Altera vero pars iuris non scripti, ad eas causas pertinet, quæ à priuatis, scriptisq; legibus, prætermissæ indefinitæq; sunt: nam bonum, & æquum, negari non potest iustum esse. Quod autem de bono, & æquo est, neq; legibus, neq; scripto comprehensum est. Hoc vero accidit interim inuitis, atq; nollētibus iis, qui leges tulerunt, interim volentibus & iam, atq; prudentibus. Nollentibus tunc, cum ignorant ea, quæ possunt accidere, volentibus tunc, cum sciunt omnia, nisi generaliter comprehendi scripto non posse: ita vt q̄q̄ incidere possint causæ, quæ legum illarum constitutionem non sequantur, satis tamen præstare, & commodissime facere intelligatur is, qui leges scribit ad ea, quæ plerunq; solent accidere. Prætermittuntur etiam multa consulto, quorum species consequi omnes non tam difficile esset, q̄ infinitum: vt si non modo vulnera taxarentur. Sed & ferrū, & tum modus, & magnitudo, tum genus ferri, quo vulnus esset illatum. Multiplicari enim hæc inquantumlibet possunt: ac deserat vita citius, q̄ enumeres omnia. Quare si ratio hæc omnis incerta, infinitaq; est: leges autem scribere, ac statuere summa vitæ necessitas cogit: necesse est vt verba earū simpliciter, atq; in vniuersum concipiantur. Quamobrem siquis ducto pugno, aut manu sublata ferreo anulo percutiat, Quanquam verba scriptæ legis intuentibus apertissime reus est, & iniuriarum tenetur, re tamen vera, nullā

iniuriam

iniuriam intulit: vtiq; si bonũ, & æquum spectaueris. Quod si huiusmodi est, quod appellamus bonum, & æquum; manifestum est illud quoque æquum haberi, vt errata non æstimentur tanti, quanti æstimetur iniuria. Item vt pluris errata, quam ea, quæ aduersa fortuna contingunt. Dicuntur aduersa fortuna cõtingere, q̃ & præter opinionem, & citra improbitatem eueniunt. Errata quoque q̃q̃ non præter opinionem, tamen citra improbitatem, atque malitiam admittuntur. At iniuriæ neque præter opinionem possunt, neque citra improbitatem inferri. Nam quæ per cupiditatem, & libidinem geruntur, fieri sine improbitate non possunt. Aequum est & humanis erratis ignoscere, Aequum & non tam intueri legem, quam eos, qui leges tulerunt. Et non tam verba, q̃ sensum, atq; mẽtem eorum, qui leges scripserunt, attendere. Item nõ facta, sed animum, voluntatemq; facientis æstimandam esse. Non partem sed totum expectari oportere. Non qualis quisq; nunc sit. Sed qualis semper, aut ferè semper extiterit. Considerãdum, oportere beneficia accepta potius, q̃ iniurias meminisse. Item beneficia potius ea, quæ accepit; q̃ ea, quæ cõtulit. Aequum est & iniurias forti animo ferre, & ratione potius digladiari, q̃ ferro. Itẽ arbitrũ, malle adire, q̃ iudicem. Nam arbiter æquo. Iudex magis iuri appositus est: atq; ad eam finẽ solet arbiter legi, vt de bono, & æquo cognoscat, ac de hoc quidẽ gñe, quod æqtatẽ vocamus, hactenus exposuisse abũdãter puto.

Cap. XXXV.

» QVONIAM vero iustarum, & iniustarum duæ species habẽtur. Quærit Aristoteles in Ethicis quid sit bonum, & æquum, & quomodo se habeat ad id, quod iustum est. Quæstionis autem causa non leuis est, nam nec absolute idem est iustum, & æquum & bonum, nec plane

diuersum,non est absolute idem,quoniam interdū ab eo iusto recedit, quod in legum obseruantia collocatum esse diximus:nō est plane diuersum, idcirco quia tempora incidunt,cum laudamus equum vt bonum , tanꝗ bene factum,& pari forma homines eos commendamus,quia ea faciunt, in quibus situm est æquum,& bonum,appellamusq; eos optimos,& perfectos , & in cœlo eos collocamus,interdum vero ratione sequētes,absurdum arbitramur, si quid est æquum & bonum,quod à iusto recedat,& laudem mereatur. Sed si quis recte consideret,quod æquum & bonum est, id quoq; iustum habetur,& si ad aliud iustum comparetur melius & præstātius est,nāq; ius aliud est naturæ,aliud legis,æquum.& bonum sub iure naturali continetur,& sub lege non scripta,quare cum ius naturæ præstantius sit,quam ius legum , necessario sequitur,vt æquum,& bonum aliquo iure præferatur,æquum enim & bonum ita se habet,ad iustum quod in obseruatione , & sanctione legum ponit̄,vt directio & mensura:ius enim naturæ regula est iuris legum,et aliorum,lex enim datur vniuersalis,& quia non modo rerum necessariarum leges habentur,sed etiam earum rerum,quæ parte plurima fiunt , & deficiunt interdum,ideo æquum,& bonum ius legum dirigere habet,vt in dubijs , & contingentibus rebus,quæ in vniuersum præfiniri non possunt,æquabilis,et temperata ratio,naturæq; conueniens obseruetur. Nō est autem quod legem propterea iniquam dicamus,& legislatorem damnemus,sed vitium in re positum est.Ea enim rerum multarum uis,& natura est,vt non eodem semper modo se habeant,in quo genere omnes ferè hominū actiones ponūtur. Reddere depositū scd̄m se iustum est,sed reddere furioso gladium iniquum,nam
„ incidunt sæpe tempora,cum ea, quæ maxime videntur digna esse iusto ho-
„ mine,eoq;,quem virum bonum dicimus,commutantur vt ait Cicero , cum
„ igitur lex deficiat, æquitas vero & bonitas eius defectum emēdet,necessario
„ efficitur,vt bonum & æquum partim iustum sit,partim etiam aliquo iusto sit melius , non enim omnia lege præfiniri possunt , cum lex in singularibus desit . Quare fit vt post legem latam iudicum sententia sequatur , nam sententia vniuersale ad particulare deducit,& cōmune proprio coniungit. ęquū igitur & bonum est legis norma,at qui æquo & bono iudicant , à seueritate alienus est,& ad misericordiam magis,ꝗ ad vindictam pronus , nam huius habitus bonitate,omnem pœnę acerbitatem lenire solet,& nimiam austeritatem iuris æquitate compensat: Atq; hæc sunt ab Aristotele in Ethicis commentata,ad quæ etiam apponenda sunt illa,quæ sequuntur,de illatione,& ꝑpessione iniuriarum,de quibus etiam Plato copiosius agit.

Cap. XXXVI. Quæ res grauitatem iniuriæ,& cōtumeliæ illatæ demonstrent.

INIVRIAE maiores habētur,quæ à maiore iniustitia oriuntur. Hinc efficitur vt minima interim delicta grauissima esse,& maxima videantur . Cuiusmodi est accusatio illa Callistrati , aduersus Melano-

pum, à quo æditítios custodiæ tépli tribus vasculis sa- cris fraudatos esse criminabatur. In diuersum constãt, quæ de iustitia dici possunt. Idcirco autem isthæc ma- xima censentur, quod quanuis exigua videantur & le- uia; viribus tamen & potentia præualẽt, nam qui sacra vascula furari non dubitat, nullum sit facinus tam insi- gne, tam arduum, quod ille attentare, & perpetrare nõ audeat; in hũc modum primo mox magnitudine dam- ni grauitas iniuriarum attẽditur, atque taxatur. Impu- tantur & illæ, quibus inueniri nõ potest par vindicta: quin si omnia supplicia congerantur, nihilominus pœ- na sit futura longe minor iniuria. Item illa cẽsetur grã- dis iniuria, aduersus q̃ remedium nullum est, quia vel difficile aboleri, uel nulla ratione leuari, ac elui potest. Illa quoque grauis, & intolerabilis creditur, quam qui patitur, vlcisci non potest, quippe quæ in eluctabilis, atq; irremediabilis videatur: est enim pœna, & vltio, remedium quoddam, & quasi leuamẽtum iniuriæ. Sed & illa ingens, atq; intestabilis iniuria existimatur, præ cuius dolore is, cui illata est, se ipsum subinde vehemẽ- ter afflixit. Nam in eum, qui eiusmodi iniuriam facit seuerius etiamnum aliquãto, & grauius animaduerten dum est. Quod quidem Sophocles in ea oratione, quã pro Euctemone habuit, aperte indicauisse, ac plane si- gnificasse mihi videtur: cum is ob eum contumeliam cuius turpitudinem pati non poterat, mortem sibi ipsi consciuisset. Non comittam, inquit iudices vt minoris eam iniuriam extimen, q̃ quanti ille ipse, qui perpessus est: æstimasse mortis destinatiõe videatur, versatur & in ea quoq; re magnitudo peccati: si id quispiam solus, aut primus, aut cum paucis, aut sæpenumero idem fe-

re videantur. Poſſunt & in contrarium grauiter infa-mari: qui ſcriptas leges tranſgrediuntur. Nam qui committere in ea non dubitat, quæ legibus nominatim cauentur, quæq; pœna graui propoſita vindicantur, qui fieri poteſt, vt abſtineat iis, quæ neq; legũ authoritate interdicuntur, neq; coerctione vlla, aut animaduerſione caſtigantur? Ac de iniuriis, quæ nam maiores, minoreſq; habeantur dictum ſatis videtur.

Cap. XXXVI.

INIVRIÆ maiores habentur. Agit de augendis iniurĳs, nam vt in demonſtratiuo genere virtutes amplificãtur aut vitia, ita in iudiciali augendæ iniuriæ ſunt. Primus locus ſumitur ab efficientibus, nam cum ab iniuſtitia iniuriæ proficiſcãtur, certe fit, vt a maiori iniuſtitia, & a maxima, iniuriæ maiores, & maximæ oriantur. Tribus vaſculis κιμισίλια arculę ſunt, vt ait interpres, in quibus deorum ſtatuæ reponuntur ναόποιος dicitur qui huiuſmodi arculas facit, ædititium vocauit Herm. videns quod ναόπιος dicitur is, qui templa ex ædificat. Secundus locus ſumitur ab ĳs, quæ conſecuntur iniurias, nam magna iniuria eſt, quæ magna, maior, quę maiori, maxima, quæ maxima pœna digna eſt, vt proditio, hæreſis, ſacrilegium. Item magna cuius nullum ſit remedium. Alius locus ab eo, qui patitur ſumptus eſt. Quartus ab eo qui egerit, locus autem is ſimilis eſt loco illi demonſtratiuo, ſi quis ſolus, primius, cũ paucis, ſæpeq; fecerit. Quintus ab ipſis remedĳs: magna enim ſunt crimina, & magnæ iniurię illæ, propter quas remedia id eſt leges inuentę ſunt, & ſancitæ, cuiuſmodi nuper accidit, ob eos, qui ſecreta patrum principibus reuelarunt, multę enim in noſtra ciuitate leges ob id innouatę. Alius locus per comparationem hominum ad feras. Alius à conſilio, & decreto, & demum qui ſequuntur, pares ſunt ĳs, qui in genere demonſtratiuo ponuntur.

Cap. XXXVII. De prima inartificialium probatione, ſcilicet, de legibus.

NVNC ad eas probationes tranſeamus, quas, quod orator extra rationem dicẽdi acciperet: inartificiales vocauerunt. Atq; hæ ſunt maxime contentionum forenſium propriæ. Ex hoc genere ferè quinq; ſunt capita, leges: pacta conuenta: tormenta: iuſiurandum: teſtes. Ac primum quidem exponemus quemad-

modũ in suasione, dissuasioneue: accusatione: defensio≠neue legibus sit vtendum. Illud itaque late patet si lex scripta, à re ipsa dissideat, hoc est ab aduersario steterit, reuocãdam orationem ad ius commune: & ad æquita≠tem ceu scripto omni præualentem confugiendũ esse. Nam & sententiam (vt aiunt) interpretationemq; opti mam sequi: hoc est discedere interdum à scripto opor≠tet, & verbis legum semper stari nõ posse: & præterea æquitas semper manet, ac iuget. Nec variatur vnq̃: eo≠dẽ modo neq; ius commune, vt pote quod naturã du≠cem sequatur. E contrario scriptæ leges sæpissime im≠ "
mutantur, & corruunt. Hinc illud apud Sophoclem in Antigone. Probatur inquit aliqñ factũ, quod quis cõ≠
" tra Creontis legem admittit: aut quod cõtra ius nõ scri
" ptũ facit, nulla ratione defenditur: nõ enim hodie illud
" heriue ortũ est, sed seculis oĩbus viguit, in ea re porro
" nullius hominis imperiũ spectabã, propterea subiicien dum est iustũ esse, quod veritatẽ, & vtilitatẽ affert; nõ quod videtur tñ. Quod si duo hæc lex scripta non ha beat, iusta appellari nõ poterit: quia munere legis, atq; effectu carebit. Ad hæc iudicẽ esse similem argentario oportere dicendũ est, vt quemadmodũ ille probũ ar≠gentũ, ab improbo, atq; adulterato distinguit. Ita hic verũ, iustum, à falso, atq; vmbratili secernat, & seligat. Accedere (quod boni viri officiũ est) malle vti iure nõ scripto, q̃ scripto. Deinde considerandum est, vtrum ea lex, q̃ causam facit, sit alteri probatæ legi contraria, & vtrũ secum ipsa collidatur, & pugnet. Solet enim acci≠dere, vt inter se duæ leges discrepare, & confligere vi≠deantur. Ita vt alia iubeat, aut permittat: alia vetet ali≠quid fieri, hoc modo, lex iubet rata esse, q̃ inter se pacti

homines fuerint. Alia lex vetat ne inter se homines contra legẽ depaciſcantur,& transigãt. Examinari per tentandum & illud,ſit ne aliquid ſcriptũ ambigue, ita vt liceat ei,qui contradicit ad cõmodum cauſæ ſuæ,extrahere ſignificationẽ ſcripti,atq; traducere. Demumq; vtra interpretatio æquitati,aut vtilitati nitatur,perſpicere. Atq; ita demũ ea lege, ipſum quoq; contra quem probata eſt,vti oportebit. Videndũ eſt & illud vtrum res illæ interciderũt,quarum cauſa poſita,& ſcripta lex fuerat. Quod ſi ita eſſe cõpereris;demonſtrare hoc ipſum,& docere oportebit. Atq; hac via cõtra legem pugnare,& ſcriptũ ĩfirmare debebis. Quod ſi lex ſcripta, a nobis ſit,q̃ cum re,& voluntate cõſentiat,tũc rectiſſima,optimaq; ſentẽtia affirmandũ,dicendumq; eſt,non ea mẽte poſitas leges fuiſſe,vt cõtra id,quod ĩ legibus ſcriberetur;ex ſuo vtiq; cõſilio iudicare, ac pronũciare liceret. Sed ne iudices,qui ex lege iurati ſunt; peierare cogerentur;ſi ignorarẽt ea,quæ legibus,& cõi præſcripto ciuitatis imperãtur;alioquin neminem eſſe,qui ex cõmodo reip. potius,q̃ ex eo,quod cauſæ ſuæ cõuenit, voluntatẽ ſcriptoris interpretetur. Præterea videri paria,non haberi leges in ciuitate,aut nõ ſeruari ſi habeãtur;item cum in iis artibus, in medicina præſertim,non ſit vtile aduerſus aſſertionem medici cauillari,tãto grauius eſt exceptionem aliquam ad legẽ adſcribere,quãto minus nocet erratum medici;q̃ conſuetudo,atq; exẽplũ obaudiendi principibus. Poſtremo ſubiungendũ eſt illud,probatiſſimis quibuſq; legibus nominatim caueri; ne quis plus ſe ſapere, q̃ leges velit, ad hunc modum,quæ de tractandis legibus dicenda erant,abſoluimus. Nunc de teſtibus eſt agendum.

Cap. XXXVIII. De secunda probatio- ne inartificiali: de testibus.

TESTIVM duo sunt genera: veteres, & noui: ex nouis alii periculi participes; alii extra discri- men iudicii sunt. Veteres appello, poetas, & huiusmo- di scriptores idoneos, qui de quapiam re clarum ali- quod, atq; illustre testimonium reliquerunt. Proinde Athenienses cum de Salamine contenderent Homero teste sunt vsi, nã Tenedii nuper aduersus Sigiẽses. Pe- riandri corinthii testimonium attulerunt. Leophron quoq; in ea oratione, quam contra Critiam habuit So- lonis elegos recitauit, quibus ostendit familiam eius, quem incessabat, quasi probro gentilitio impudicitia pridẽ, & turpitudine laborasse. Quid enim aliud signi- ficare voluit Solon cum cecinit. Admonendus est mi- hi Critias flauus, vt patris dicto sit audiens. De præte- ritis itaque huiusmodi testimonia adhibentur. De fu- turis vero oracula, & responsa testium loco quærũtur, cuiusmodi est illa interpretatio, quæ à Themistocle facta est, sublicia mænia intelligi studium rei naua- lis. Sed & prouerbia quoque, vt dictum est, testi- „ monii vicem præbent, Vt si hortemur senem non esse in amicitiam recipiendum, confirmare id authoritate triti illius oporteat. Beneficium non esse collocandum in sene, aut si suadeamus tollendos esse liberos ei, qui patrẽ interfecisset, dicendum sit ad stipulari nobis pro- uerbiũ vetus, fatuũ esse sublato parẽte liberis parcere. Noui testes intelligũtur, q cũ nostra memoria clari, ac pstantes viri fuissent, iudicasse aliqd, aut pronũciasse dicunt, quod ad nostrã cãm pertineret: piudicia enim illorũ in paribus causis multũ pdesse litigatoribus cõ- sueuerunt.

ſueuerunt. Quamobrem Eubulus in iudicio aduerſus Caretem Platonis ſententiam vſurpauit, quã ille prius cõtra Archibium dixerat, adoleuiſſe in ciuitate cõſenſum illum, vt ſumma ſecuritas eſſet: fateri ſe malũ, atq; nocentem eſſe. Noui & illi teſtes appellantur, quibus cum commune periculum eſt, vtiq; ſi falſum teſtimonium viderentur afferre: illi ergo nihil aliud debent, q̃ rem geſtam exponere: facta fuerit ita nec ne, ſit ita, nec ne, non facti qualitatem attingere: iuſte an iniuſte: vtiliter, an inutiliter fecerit is, pro quo, aut contra quẽ interrogantur. At iis, qui longe ſunt, iudicii diſcrimine poſiti, etiam de qualitate negotii geſti facile creditur. Proinde veterũ teſtimoniis præcipue vulgo fauetur; quod ea ſola criminibus odii, & gratia vacant. Quæ res in atteſtatione ad promerendam fidem iudicis pluſrimum valet. Solent & inter ſe teſtes, & argumẽta colſlidi, inde dicitur probationibus credi oportere non teſtibus, hoc eſt ſuum quemq; ingenium, atque optimam ſententiam ſequi. Argumenta non auro, non argento corrumpi. In argumentis falſum teſtimoniũ deprehendi non poſſe. Hinc non ſufficere argumenta ad veritatem rei geſtæ demonſtrandam, nec opus teſtium fore, ſi ſatis eſſet argumentis ſtare. Cæterum teſtimonia q̃dam de noſtra, quædam de aduerſarii perſona dicũtur. Item nonnulla in cauſa, nonnulla extra cauſam de vita, & moribus interrogãtur, vt facile poſſit intelligi, nuſq̃ nobis teſtimonia aliqua defutura, quæ proſint. Nam ſi haberi nõ poſſit, qui pro deſiderio cauſæ noſtræ reſpõdeat, aut qui confiteatur quod aduerſario noceat. Saltem inuenietur aliquis, qui mores noſtros commẽdãdo, aut aduerſariorũ vita infamia criminum deſtruen-

do, aliquid tandem nobis quod prosit, dixisse excitasseq; videatur. Reliqua vero illa iactata de testibus: si amicitia accusatoris: si inimicitiæ cum reo: si neutrum; si dignitas, si humilitas: si neutrum, atq; alia quoque similia iis, discrimina testium; ex eidem haurienda sunt locis, ex quibus enthymemata ducimus.

Cap. XXXIX. De tertia probatione inartificiali. De pactis conuentis.

PACTA in oratione qnoque ita tractātur, vt aut confirmentur, exornenturq; dicēdo, aut contra infirmentur, & abiiciantur. Item vt vel credibilia, vel incredibilia demonstrentur. Credibilia si à nobis fecerint, incredibilia si ab aduersariis steterint. Cæterū pro pactis, & contra pacta ferè iidem loci patēt, qui pro testibus, & contra testes habentur. Nam qualis erit existimatio eorum, qui conscribuntur, & continentur in tabulis: talis quoque instrumentis illis adhibebitur fides. Quamobrem simulatq; de pacto constabit, si pro nostra causa fuerit, confirmandum per amplificationē, & alleuandnm erit à nobis, nam pactum priuata particularisq; lex est. Ac leges quidem ratas pacta non faciunt. Contra legum approbatione pacta legitima auctorantur. Prorsus lex ipsa pactum quoddam intelligi tnr, ita fit, vt qui pactum infirmat, & tollit, leges quoq; infirmat, & tollat. Et cum ferè plurimæ res, quas homines inter se ad vtilitatem vitæ vlrro gerunt: fœdere pacis centium, & vinculo mutuæ voluntatis constent; necesse est, vt qui irrita habet pacta: commertium vitæ, & emolumentum humanæ societatis euertat. Ad hunc vsum oportet, & cæteros locos adiungere: quorum ratio facile volenti suppeditabit: quod si pro aduersario

fuerit pacta. Primum omnia illa præsidia sunt adhiben da, quibus contra legem pugnare docuimus. Ridicu/ lum & subabsurdum esse legibus malis, ac perperã po/ sitis impune non pareri: pactis stare necessario oporte/ re. Deinde dicere oportet. Iudicem eo consilio datum, & constitutũ esse, vt iuri suo cuiusq; tuendo, & tribuen do præsit; ceu brabenta decernẽdæ victoribus palmæ. Proinde nõ tam hoc spectari oportere, q̃ quod plures habet, honestatis, & æquitatis partes. Aequitatẽ præ/ uerti dolo malo, aut necessitate circũscribi non posse, quia constet ratione naturæ: pacta frequentissime ex/ torqueri vi, metuve, aut fraudibus elici. Ad hæc consi/ derare oportet diligenter, sit ne in pacto aliquid, quod aut contra sanctiones scriptarum legum, aut contra ius commune videatur factum: vel quod æquitati sit, aut honestati contrarium. Deinde vtrum posterior aliqua conuentio priorue intercesserit. Nam vel postremam quãq; grauissimam esse dicemus, prioribus infirmatis, vel è cõtrario priores ratas, & rectas fuisse docebimus. Posteriores irritas, & iniquas esse ostendemus. Atque pro vt hic locus incurrerit, ita ex vsu causæ nostræ tra/ ctabitur. Multum interim proficiet, si ea pacta obsta/ re ipsorum quoque iudicum commodis, atq; vtilitati monstrabimus: & cætera quæ ad eum modum excogi/ tari facile, affatiq; possunt.

Cap. XL. De tormentis.

TORMENTA quoq; habentur testimonio/ rum loco, atq; idcirco facere probationem, & fidẽ videntur: quod vera fatendi necessitatem quãdam ob/ tinere creduntur: quare vel hæc quoque tractatio labo riosa non erit. Proinde altera pars inducet locos, qui/

bus per amplificationem ostēdat fidem quæstionibus adhibendam esse: nullam attestationem veriorem haberi oportere, q̃ quæ ita à tortis, atque inuitis exprimitur. At altera pars totum hoc genus veritatis eruendæ damnabit, & causam non tam vera q̃ falsa dicendi appellabit, cum aliis infirmitas: aliis patientia facile mendacium faciat; ceu breui habituro finem cruciata: exēpla vero vtrinque deesse nō debēt, atque ea præsertim, quæ nota, & perspecta sunt iudici.

Cap. XLI. De iureiurando.

IN iureiurādo litigatores quadripartita ratione versantur: nam aut ab aduersario exigunt, & suum offerunt, aut neque exigunt, neq; offerunt. Aut alterum faciunt, hoc est aut exigunt, nec offerunt contra; aut offerunt contra, nec exigunt. Præterea aliter in hoc genere versamur si iuratum est: aliter si nondum est iuratū. Itē aliter si à nobis, aliter si ab aduersario præstitum iusiurandum sit. Ac is quidem qui non recipiet conditionē: id est qui aduersario deferre non vult: excusationē debet afferre, vt dicat facile peieraturum aduersarium cupiditate vincendi. Simulatque iuratum sit nullam reliquam sibi actionem fore: sperare si causa iuramento finita non sit, futurum, vt iudici probet ea, quæ affirmet. Tutius esse iureiurando iudicum stare, q̃ rei, malle se iudici: q̃ aduersario credere. At eum, qui recusat primū rationem reddere illam oportet, non esse apud se tanti pecuniam, vt deuouere ipse se velit. Hominem quidē malum arrepturum hanc cōditionem fuisse, quia satius sit, malum esse alicuius cōmodi gratia, q̃ nullius. Proinde cum possit iurando consequi ea, quæ velit: recusando nō possit, rogare se admonereq; iudices boni vt

consulant, vtique hoc virtuti probitatíq; potius, q̃ con scientiæ periurii tribuāt. In quam rem illud Xenophanis commodissime adiicietur. Iniqua, inuidiosaque cõditione prouocari ad iusiurandum pios ab impiis, perindeq; esse, ac si valés quis, & robustus, imbecillum ac debilem inuitet in pugnam. Quod si non respuat oblatum: dicendum est nõ aduersario, sed sibi credere: mox verba illa Xenophanis vertẽda sunt, ita, vt dicatur par esse deferri iusiurandum ab impiis; & pios ita delato iurare. Impudentis esse nolle iurare in eam litem: cuius se iudicem aduersarius fecerit: & in quam iuratos esse adibendos iudices censeat. At is, qui defert affirmare debet: pium esse causam suam relligioni, & numinibus credere. Non esse iudices alios aduersario conquirendos: cum ipsemet possit de causa sua pronuntiare, omnino turpe, & subabsurdum esse, optionem eam iurisiurandi respuere. Cæterum cum expositum sit, quænam ratio obseruari seorsum in singulis debeat, facile potest intelligi, quo pacto sit cõiunctim illis vtendũ. Exempli gratia sunt illa coniuncta præstare suum velle ab aduersario, nolle recipere, aut contra, recipere ab aduersario velle; suum nolle præstare. Item & suum p̃stare, & recipere ab aduersario velle; aut contra, neque præstare velle, neque recipere. Porro cum hæc ex simplicibus complexu iunctis constituantur: necesse est rationes quoq; horum, atque locos ex rationibus simplicium petere. Illud imprimis cõstare debet, eum, qui se ab aduersario deceptum, & circumuentum putat: nõ videri continuo peierasse: nam voluntariam oportet esse iniuriam: & periurium iniuria est. At ea, quæ aut extorquentur vi, aut eliciuntur dolo, voluntaria dici

non poſſunt. Quotiés ergo hic locus occurret: diffinitione vtendum eſt. Periurium eſſe non quod quis ore, linguaue protulit. Sed quod mente iurata concepit, & animo. Contra ſimulatque iuratum eſt ab aduerſario, requirenda religio eſt: violatorum omnia iura, qui iuriiurando ſuo non ſteterit. Legum præſcripta iudices ſequi, quod ita in certa verba iuraſſent. An vos inquã iudices iuriſiurandi veſtri finibus, clauſuliſque obſtrictos eſſe æquum cenſebimus? Nos negligere, atq; eludere fidem ſacramenti concedetis? & huiuſmodi cætera, quæ ad exornationem, atq; amplificationem huius loci facile aſſumi, compararique poterunt. Hæc de inartificialibus ſatis.

FINIS.

Cap. XXXVII. Vſq; in finem.

„ NVNC ad eas probationes tranſeamus. Hactenus de ĳs probationibus actum eſt, quæ artificio, & inuentione oratoris haberentur, nunc agitur de ĳs, quæ non ab oratore pariuntur, ſed à cauſa, vel reo deferuntur: quas artis expertes nominauit. Et quoniam hæ probationes aut omnes, aut plures generi forenſi magis, q̃ alĳs aptantur, ideo poſtq̃ de iudiciali actum eſt generi, reſtat vt de ĳs etiam agatur. Numero quinq; ſunt, quę nõ inuentione, ſed tractatione indigent, leges: pacta: tormenta, iuramenta: & teſtes, nos vno capite omnia exponemus. Ordo duplex, nam aut pro ĳs, aut cõtra dicendum eſt, quare propoſitiones, & loci ſumentur, à contrarĳs. Primũ de legibus eſt dicendum, leges duplices habentur, ſcriptæ, non ſcriptæ, ſi hæ contra te ſunt, confuge ad illas, ſi illæ repugnant, ad has recurre, nam de confirmandis, & infirmandis legibus, agit Ariſtoteles, illud de ĳs omnibus tenen-
„ dum, quod & Cicero: & Fabius prædicant, Fabius enim. Sed vt ipſa inquit
„ carent arte per ſe, ita ſummis eloquentiæ viribus alleuandæ ſunt plerunque
„ & refellẽdæ, hæc ille in quinto. Sed Tullius in partitionibus. C. F. quid illa,
„ quæ ſine arte appellantur? quæ iam dudum aſſumpta dixiſti & quo nã mo-
„ do, & quo nam loco, artis indigent? C. P. illa vero indigent, & nec eo dicun-
„ tur ſine arte, quod ita ſunt, ſed quod ea non parit oratoris ars, ſed foris ad ſe
„ delata tamen arte tractat. Sed omnis fere artis expers argumentatio in teſtibus poſita eſt. Teſtimonium Cicero appellat, omne, quod ab aliqua re externa ſumitur ad faciendã fidem, perſonam vero nõ omnem pondus habere

dicit,quoniam ad fidem faciendam maxime quæritur authoritas. Authoritas natura,& tempore confirmatur. Naturæ authoritatem in virtute collocat. In tempore multa esse,quæ auferāt authoritatem declarat,vt opes,ætas, fortuna,vsus,ars,necessitas:sed quæ virtute fidem faciunt,ea bipertita osten dit,ex quibus alterum natura,alterū industria valet. Deorum virtus natura excellit, hoſum industria. Diuina testimonia sunt, vel orationis vt oracula: responsa:vel rerū,vt mundus,ordo:ornatus:portenta:ardores:pſensio:iussa: & huiusmodi. In homine virtutis opinio valet plurimum,siue reuera insit, siue appareat,sed hæc,& multa alia tum in Top. tum in pattitionibus dicun tur. Locus à testibus in oratione pro M. Font. amplissimus est,& pulcherrimus,item pro L. Flacco. Exemplo demonstratur id,quod dicimus cuiusmodi sit: testimonio esse illud,quod nos dicimus confirmamus. Fabius lib.v.de omni testium genere vberrime tractat,& ad caput quasi fontem rem totam deducit.primum præceptum cōtinet totius causæ explicatam notitiam,quoniam ea res interrogandi ansam præbet. Secundum mouet oratione perpetua detrahendam,vel addendam esse testibus authoritatem,quod optime Cicero facit. Tertium separat officium dantis,& refellentis testes. Quartum ostē dit testes voluntarios faciliori via in rogādo posse produci si recte examinati domi fuerint. Quintum ostendit etiam quid agēdum cum scit,vel cum nescit accusator, nam ex ijs quibus iudex publicis iudicijs lege denunciare solet,alij reum lædere volunt,alij nollunt,idque interim scit accusator, interim nescit. Sextum de inuitis testibus loquitur,ac demum de omni genere interrogandi verba facit,at nobis est satis ostendisse locum, Aristoteles autē quēadmodum scriptam legem,non scriptæ comparauit,ita testes comparat argumentis,vt contrarias partes ostendat,nam si testes pro nobis, argumenta sunt refellenda,si argumenta testes sunt reijciendi eundem seruat ordinem in pactis,& quæstionibus,vt partes duas nobis exponat,alteram, qua roboremus,altera qua infringamus. De iusiurando autem loquimur: vel ante, vel post ipsum. Primum membrum in quatuor partes. Secundum in duos secat. In omnibus autem partibus quid prosit,& quid obsit considerat, quæ omnia sunt facilia in Aristotele,est autē iusiurandum affirmatio religiosa, quare,quod affirmatiue quasi deo teste promiseris,id tenēdum est,sed de pactis: de legibus:de quæstionibus,de iuramentis,deq; omni testium genere copiose tractant iurisperiti quos consulendos esse iudico,vt eorum quoque disciplina oratoriæ facultati debitum soluat. His positis. Ratio inueniendi quatenus ad res probandas,& demonstrādas oratori cōuenit,explicata est,nihil enim desiderandum est illi,qui probare voluerit,in singulis causis, quam vt hæc optime calleat,& memoriæ commendata teneat.

FINIS PRIMI RHETORICORVM.

INCIPIT SECVNDVS RHETORICORVM ARITOTELIS, INTERPRETE HERMOLAO BARBARO.

Cap. I. De secundo persuasionis genere, quod ex moribus dicentis sumitur.

q VIBVS EX REBVS oporteret suadere, dissuadere, laudare, vituperare, accusare, defendere; q item sententiæ, atq; propositiones necessariæ, ad faciendam fidem in singulis illis partibus haberetur, hactenus executi sumus; atq; & in iis versari, & ex iis duci enthymematum rationẽ ostendimus; quæq; priuatim in omnia genera dicendi conuenire videbantur. Quoniam vero omnis totius Rhetoricæ institutio ad iudicii præparationem confertur, nam & in dictione sententiæ iudicium quærit ur; & forensis disceptatio nihil aliud, q̃ iudicium est: aperte datur intelligi, nõ modo eam operam, atq; curam insumere oratorem oportere, vt probabilis esse, & docere oratio videatur: sed etiã, vt iis, qui nobis causam adiudicaturus est, tum ex commendatione vitæ nostræ propendat in nos, tum vt animi aliqua permotione cogatur. Nam plurimum refert ad persuadendũ, præsertim in consiliis, tum deinde in foro, qualis sit quisq;, qui dicit: & quo erga se animo esse illum, quem audiunt, iudices credant: & præterea si aliquo genere mentes eorum permotæ, affectæq; fuerint. Cæterum in consilio potissimum valet probari mores, & instituta

stituta eorum, qui sententiam dicent, in iudicio plurimum possunt affectus: non enim eadem videntur infensis, quæ videntur amantibus: neque iratis, incensisq; eadem, quæ compositis, & mitibus: sed aut penitus omnino diuersa, aut magnitudine omnino dissidētia, quia nemo sit: qui eum, quem diligit, cui fauet, aut non peccasse, aut parum peccasse non putet, contra in eo est, quem quispiam oderit. Eodem modo qui concupiscit aliquid, aut sperat; si iucunda sit ea res, quæ futura dicitur: non modo forè illam, sed bonam, atq; vtilem fore arbitrant. Ex aduerso sentiunt, qui fastidiunt quippiam, aut desperant.

COMMENTARIA DANIELIS BARBARI IN SECVNDVM RHETORI. ARISTO.

Cap. I.

EX TRIBVS PERSVADENDI RATIOnibus, quibus nixa est oratoria uis, vnam explicauimus, eam scilicet, quæ pertinebat ad inuētionem rerum earum, quibus animi docerentur, & res ipsæ probarentur, restat vt de duabus reliquis agamus, quarum altera in commouendis, altera in conciliandis animis posita est, & collocata, quæ licet non sint oratoriæ facultatis partes, vt dictū n est, & probatum, sunt tamen oratori maximæ necessariæ, nec propterea sequi videtur, vt quod necessarium sit, id continuo pars iudicetur, vt patet consideranti, sed quanq; conciliare, & mouere ad affectiones pertinet, afficitur enim animus in vtraq; re, vsus tamē obtinuit, vt permotio affectus vocaretur, quoniam maior uis in ea collocatur. Affectiones omnes in appetitu ponuntur, aliæ in eo, qui iracundia feruet, aliæ in eo, qui libidine fertur. In Priori duæ sunt affectiones, quæ bonum respiciūt, Spes futuri boni, expectatio. Desperatio à bona spe recessio est. Quatuor malum intuentur. Timor: Audacia: Ira: Mansuetudo: sed timor quędā quasi spes futuri mali: is aut modicus est & tēperatus, aut nimius, & immodicus, atq; vt is homines reddit segnes, trepidos: immotos, & inconsultos, ita ille celeres, promptos, & ad consilium paratos facit. De consilio diximus in genere senatorio de quibus, & quot deliberamus: quæ veniant, & quæ nō veniant in cōsilium, vt sunt æterna: fines: quæ in nostra non sunt facultate: for-

tuita: naturalia: & quæ vno semper ordine ferantur, dictum etiam est, quid in consilijs obseruandum, vt minus è duobus malis, & melius ex multis bonis eligamus: minima non venire in consilium: de maximis non esse ab vno tantum consulendum, Arcana oportere esse consilia, ne præuertantur, item vera: simplicia: maturanda, & vtilia cunctis. Hæc autem omnia ab honesto ac laudabili timore orta sunt. Est & timor alius, quē nos pudorem in proœmio primi huius, ex Platone & Aristotele vocabamus. De futuris igitur bonis, et malis dictum est. Sed cum malum adest, vel bonū tunc aut irascimur, aut lenes sumus: atq; hi sunt animi appetentis, & irascentis motus, sed cupiditatis affectus pariter aut circa bonum, aut circa malum absolute versantur; in malo est odium, cuius soboles abhominatio, doloris, ac tristitiæ mater. Tristitia in malis proprijs, amico, veritate, ac propria virtute reuocatur, in alienis misericordia nominatur. Tristitia vero in bonis alienis, & meritis inuidia est. Sed in alienis bonis & imeritis indignatio. At in bono absolute amor est, & desiderium, & voluptas. In amore, gratia, zelus, amicitia. Gratia est motus animi ad beneficia conferenda. Zelus amor est riualitatis impatiens, Amicitia est virtutis gratia nota, mutuaq; propensio volūtatis: hi sunt animi motus, quasi consu'tores interni, quos qui melius dicendo excitare scierit, is ius oratorium obtinebit, qui neq; frustra sunt a natura dati, nec ad malum concessi, sed vt bene ijsdem vtamur, nam præferenda semper est ratio, consequi debet affectio. Agitur ergo in secundo libro de affectibus, hoc est de inuētione propositionum illatum, quibus excitare affectus, et quodam quasi impetu efficere, vt qui audiunt, moueantur. Aristoteles autē primo loco ea colligit, quæ hactenus tractauerit, & admonet, quæ deinde sunt pertractanda: hæc figura perspicuitatis effectrix est, docentibus, & demūstrantibus necessaria. Tractauit igitur de inuentione rerum cuiq; generi accommodatarum, sed quia iudicium in omni causa expectatur, vt probat Aristoteles, ideo de conciliandis, & promouendis animis agendum est, nam plura multo homines iudicant odio, aut amore, aut cupiditate, aut aliqua permotione mentis, q̄ veritate aut præscripto, aut iuris norma aliqua, aut legibus, neq; iratis eadem videntur, quæ mitibus. Eodem modo cōcupiscit. Vt etiam alterum appetitum, eiusq; affectus videamus, si voluptas attenditur, non modo fore, sed bonam & vtilem fore arbitramur eam rem, quæ iucunda sit, & contra sentiunt, qui stomachantur, & indignantur. Sed mirum est, quod Cicero præcipuam vim positam esse in permouēdis animis dicat, & nihil pene doceat, qua ratione id agatur. Et Aristoteles ferè ab oratoria facultate eas coerceat subtiliter tamen, & accurate de ijs pertractet.

Cap. II. Tria esse quibus, qui dicit commendat se iudicii.

TRES ergo sunt causæ, quibus efficitur, vt ei, qui dicit, habeatur, ab auditoribus fides: nam præter argumenta, probationesq;, tria sunt, quæ orationē cre-

dibilem faciunt:prudentia:probitas:beniuolẽtia: omnes enim qui re de aliqua sunt sententiã dicturi,prout earum virtutum defectu laborant,ita ab honestatis, & vtilitatis partibus rationibusq; decrrant: vel enim ob imprudentiam,stultitiamq; recta sentire non possunt; vel improbitate impediunt,ne dicant ea, quæ sentiũt: vel si prudentes etiamnum, probique fuerint,quia tamen possunt esse non beniuoli, interim non quod intelligunt optimũ esse,sed pro libidine consulunt:neq; iis exploratis aliud est vltra. Necesse est igitur vt is, qui omnia illa habere videatur, dignissimus fide sit apud quos dicet. Planè quibusnam presidiis consequi possit orator,vt prudens,& probus existimetur, sumi potest ex iis rationibus, quæ sunt à nobis in diuisione virtutum expositæ:siquidem locos illos & ad commẽdationem alienæ virtutis,& ad præstructionẽ,& exornationem nostræ conferre,& accõmodare poterimus. De beniuolentia vero, & amore dicemus in eo tractatu,qui dicatus est affectibus quos modo ingredimur.

Cap. II.

" TRES ergo sunt causæ. Quomodo animi concilientur declarat, & id, ad senatoriam causam refert:conciliatio enim maxime in deliberatione,& consultatione valet,vt paulo ante ab Aristotele declaratum est. Tria sunt inquit Aristoteles quibus qui dicit commendat se iudici. Prudentia,probitas,beniuolẽtia. Hinc Cicero ad Lentulum vtor ad omnia. Q. Selicio, neq; enim prudentiorem,ex tuis, neq; fidei maiorem esse iudico,neque
" amantiorem. Quasi tria hæc in omni consilio requirantur,quod Aristoteles
" a cõtrario probat. Plato autem in Gorgia sic inquit. Cẽseo,namq; in eo,qui
" alicuius animum probaturus accedit & visurus verũ recte institutus sit nec
" ne,tria potissime requiri,scientiam primo,inde opinionem prudentis,& be
" neuoli animi,tertio audaciã. Nam multos equidem reperio,qui me proptc-
" rea recto examine probare nequeunt,quia sapientes non sunt,quemadmodũ
" ipse mihi videris,alij sapientes,quidem sunt,sed verum mihi nollunt osten-
" dere,idcirco quia mei nullam curam gerunt. Aduenæ vero isti Gorgias, &
" Polus sapientes quidem sunt,meq; diligunt,verum deest ei audacia. Hæc li-

cet in probandis animis requirantur ad consilium tamen commode transferuntur, audacia probitati respondeat, probus enim alios dum videt errare cōmouetur, & auxilium fert audacter, sed quibus præsidijs consequi possit orator vt probus, & prudens existimetur, sumi potest ex his rationibus, q̃ sunt
» in primo libro in virtutibus definiendis expositæ, vnde Tul. Accepi ista in-
» quit Filius, didiciq; breuiter, nō solum quemadmodū laudarem alterum, sed
» etiam quemadmodum eniterer, vt possem ipse iure laudari, hoc est loci qui faciunt ad commendationem alienæ virtutis, ijdem ad exornationem nostræ conferri, & accommodari possunt, quę vero virtutes quibus animi partibus inhæreant, patet ex diuisione partiū animæ, quam principio attulimus. De beneuolentia vero, et amore, qui sunt affectus cōcupiscētis animę dicetur inferius, sed de hoc toto conciliandi genere Cicero in secundo de oratore. Con-
» ciliantur inquit animi, dignitate hominis rebus gestis (in ijs posita est prudē-
» tia, existimatione vitæ) in hoc probitas, & siquid persequare acrius vt inui-
» tus, & coactus facere videare, facilitatis liberalitatis mansuetudinis, pietatis,
» grati animi non appetentis, non auidi signa proferri per vtile est, in quibus
» probitate coniunctus est amor, sed illa duo facilius ornari possunt, si modo
» sunt, q̃ fingi, si nulla sunt, & genus hoc rationis in ijs causis excellit, in qui-
» bus minus potest inflammari animus iudicis acri, et vehementi quadam in-
» citatione, tantum autem efficitur sensu quodam, ac ratione dicēdi, vt quasi
» mores oratoris effingat oratio, & ex hoc patet, malum hominem posse dicendo efficere, vt probus, & benemoratus & vir bonus esse videatur in ea saltē causa, quam agit, præsertim si adhibeat sententiarum & verborum genus accommodatū, & leuem actionem facilitatemq; significādi, nam videt exprimere tam suos, q̃ alienos mores, iustos, integros, religiosos, timidos, perferentes iniuriarum placida, summissa, leni, & morata oratione. Atq; hæc satis de conciliandis animis quantum attinet ad locos, & inuentionem earū rerum, quibus conciliantur. De vsu vero, & tractatione, & actione dicetur in tertio: patet autem hoc genus ex multis esse permixtum id est suam multis ex locis vim capere, vt paulo antē declaratum est, quare fit, vt etiam de affectibus non sit inscriptum.

Cap. III. Tria sciri in vno quoq; affectu debere, ac primum de ira.

SVNT ergo animi affectiones eiusmodi, quarum qui aliquo genere permouentur, diuersa in iudicando sequuntur. Omnes affectiones concomitatur voluptas, & dolor. Atque illæ sunt, iracundia: misericordia: metus; & iis similia, & contraria. Singulæ tribus rationibus continentur, verbi gratia. Tria sunt quæ de iracundia oportet habere comperta. Primum, quo pacto affecti

affecti sint, qui irascuntur. Alterum, quibus irasci consueuerunt. Postremũ, quarum rerum causa irascantur. Proinde si vnum ex iis, aut duo; non omnia tenueris: nunq̃ ad eum motũ, quem voles, iudicis animũ finges. Idem ad cætera eius generis præcipiendum est, ergo quemadmodũ propositiones omnes supra attulimus, q̃ ad singula dicendi genera pertinere videbãtur; ita nũc tractandis affectibus, & ea, quæ diximus, diuisione explicandis, suas cuiq; eorũ rationes accommodabimus. Sit igitur ira vindictæ apparentis, illustrisq; cũ dolore appetitio, aduersus eũ, à quo se quispiam, aut aliquem suorum palam contemptum, atq; neglectum immerito putat. Quod si hmõi est is affectus, necesse est eũ, qui irascitur, alicui ex singulis priuatim irasci, puta cleoni, nõ homini generatim; itẽ vt ii, quibus irascitur, aduersus se, aut aliquem suorũ fecisse aliquid, aut facere voluisse videantur. Certe omnem iracundiã voluptas insequitur, quã ipsa vlciscẽdi, & vindicandi spes facit: est enim vnicuiq; periucundũ, putare se consequuturũ ea, quæ cupit. Nemo quidẽ solet appetere, q̃ fieri posse nõ putat: iratus certe hoc semper quærit, & cogitat, quod fieri posse arbitratur. Quamobrem recte illud dictum est ab Homero. Dulcior illa fauo circũ præcordia gli" scit. Nõ solum enim contingit voluptas eo modo, quo diximus; sed ratione ẽt illa, quod, qui vlciscitur, dici solet in ea cogitatione versari, q̃ imaginatio, visioue voluptatem similem refert, qualẽ interim insomnia repræsentant. Qm̃ vero contẽptus est actus, atq; significatio opinionis, q̃ de rebus iis habetur; quas nihili facimus: nam bonæ res, atq; malæ, & quæ eò tendunt, & conferunt, dignæ sunt, quibus operã nostram, ac studiũ im-

pertiamur, at quæ nihil eò, paruũue cõferunt: eas neq; cura, neque diligentia nostra dignamur. Necesse est tria esse genera cõtemptus: despectum: cõtumeliam: detractionem: nam & qui despicit: contemnit; quia eas res, quis nihili estimat, etiã despicit: quæ autem nihili æstimantur, dictum est solere contemni. Pariter & qui detrahit, videtur despicere: detrahit enim qui desideriis alienis impedimento vult esse, non vt ipse quippiã cõsequatur: sed ne is, cui detrahit habeat. Quare si causa sua non detrahit apertissime videtur detrahere, quia cõtemnit: nam illud constat, neminem esse, qui contemnat eum, quẽ sibi obesse posse, aut quẽ prodesse aliqñ suspicatur: sed alterũ timet, nõ contemnit. Ab altero diligi, & admitti in amicitiam studet. Eodem modo, qui contumeliã facit, videtur contemnere: nam cõtumeliã facere est damnum inferre, aut dolorem inurere in eo, quod dedecori, aut frigori futurũ sit passo, nõ vtilitatis vllius gratia, aut studio vlciscendi; sed voluptatis dumtaxat, & animi causa. nã iniuriam referre nõ est cõtumeliam facere, sed vlcisci. Atq; causa quidẽ voluptatis eius, quã quidã ex contumelia capiũt, est, quod arbitrantur nocẽdo, lædẽdoq; plus posse, ac magis excellere. Proinde iuuenes, ac diuites ferè cõtumeliosi oẽs, & impotẽtes sunt: qm̃ se per eum modũ præstare cæteris putãt. Cõtumeliæ genus est, cẽsere vili, quod ἀτιμάζειν vocant. Ea enim q̃ nihil habent pensi, nullũ quoq; censum, ac locũ habent in rõne tum boni, tũ mali. Propterea iratus Achilles, non ab re vr̃ dixisse, cũ quæreretur se ab Agamemnone cẽsum, atq; habitũ vili, quod se ornamẽto, atq; isigni spoliauisset suo: cuiusmodi & illud est. Neglectui habitum, & sine censu vllo extorrẽ ve-

lut,quasi ob eã rem potius,q̃ ob amissam,ereptãq; Briseida successisse videretur. Equidem illud oẽs arbitrãtur,conuenire suspici se,atq; coli ab inferioribus,genere,virtute,potẽtia,atq; oĩno in qua quisq; re multũ cæteris præstat,in ea magni se æstimari æquum censet:vt diues in pecunia;quia superat pauperem: dicendi peritus,copia;quia imperitum:Principes, opibus; quibus subditos. Et qui se dignũ imperio putat in eo,quo vincit illos,qui videantur ad parẽdum, ac seruiendũ nati. Hinc scite illud apud Poetam. Reges,quorum omniũ credita est Ioui salus,iracundia impotenti esse, atq; in posterum quoq; eam diu alere,ac fouere:nam facile fastidiunt omnia,qui in summo dignitatis gradu,& fastigio fortunæ sunt positi. Est & illud insertum, insitũq; natura,vt ab iis obseruari,ac magni fieri quisq; se velit, à quibus sibi gratia referri æquum censet: atq; ii sunt, quos beneficio aliquo affecimus, aut adhuc afficimus; siue id opera nostra,siue amicorum nostrorũ,siue quoquomodo per nos consecuti,adeptiq; fuerint,siue item prodesse illis etiãnum volumus, siue aliqñ voluimus.

Cap. IIII. Qualiter sint affecti, qui irascuntur.

EX iis plane colligi posse arbitror,quo nam pacto habeant sese,qui irascuntur;item quibus, & quarũ rerum causa irascantur. Certe ipsi cum irascuntur, dolent:Porro qui dolet, necessario aliquid appetit. Igitur siue cominus quispiam ita affecto,& cupiẽti ex aduerso repugnet: veluti siquis impedimento sit sitienti ne bibat;siue non sit qui repugnet:nihilominus perseuerat, ac præceps ruit: ac siue occurrat alicui, qui resistat;siue non inueniat,qui desiderium adiuuet;siue alia

quæuis ratio cupiditatẽ moretur: ferè qui ita est per-
turbatus, incensusq;, vtiq; solet omnibus, ac passim iras-
ci. Proinde omnes in lassitudine, egestate, amore, &
siti, postremo in eo quisque, quod discupit, si corrige-
re, aut adipisci non possit, proniores esse ad iracundiã,
& facile irritari, permouerique solent: præsertim vero
aduersus eos incendimur, qui nullam rationem habent
nostri præsentis incommodi: vt ægrotus iis, qui nihil
ad morbum; Pauperes iis, qui nihil ad egestatem; mili-
tes, iis, qui nihil ad bellum; Amantes iis, qui nihil ad
eam cupiditatem opitulantur; eodem & cæteris modo:
nam ea animi perturbatio eos, quibus inest, quasi præ-
parat, & opportunos facit ad irascendum interuenien-
tibus, & atque obuiis omnibus. Sunt, qui tunc maxi-
me inflamentur, cũ contraria iis, quæ expectabant, tu-
lerunt: nam magnum malum, quod securis, & vehemẽ-
ter inopinantibus ingruit, molestiam solet grauiorem
afferre; tam hercule, quã delectare magis ea bona con-
sueuerunt, quæ admodum præter speciẽ, nec cogitanti-
bus accidunt. Ex his facile intelligi potest, quæ nam
momenta, tempora, affectiones, ætates, ad proniorem
iracundiam animum præbeant; quando item, atque
vbi; tanto scilicet propensius, efficaciusque; quanto
quisque vehementius causis illis tenetur; ac premi-
tur. Atque in hunc modum habent se se, qui ad iracun-
diam facile commouentur.

Cap. V. Quibus irascimur, & quamobrem.

IRascimur autem iis, à quibus rideri nos, subsanari,
illudi cõuitiũ fieri nouimus: vt pote qui manifestis-
sime aspernari, & cõtumeliã facere videantᷣ: qui enim p
eũ modũ efficiunt, & cauillantur, eadẽ illa impudẽtiæ

argumenta

argumēta præseferunt: quibus contumeliæ iudicātur, hoc est nullam ad finem, nullius sui cōmodi gratia lædere: quibus vestigiis contumelias explorari, & deprehēdi superius dictum est. Irascimur & maledicis, & incessentibus ea studia, quibus ipsi admodum dediti sumus: vt ii, qui philosophiam ambitiose amplectuntur iis, qui philosophiæ sunt infensi. Et ii, q forma, & pulchritudine gloriantur iis, qui formam, pulchritudinéq; contemnunt. Similis, & in cæteris ratio. Plané oēs vehemēter irascimur, quotiés ea, in quibus reperiunt melius mordemur, aut omnino in nobis nō inesse suspicamur, aut leniter inesse, aut saltem inesse non videri. Cōtra quotiens inesse nobis palam, atq; insigniter illa sentimus: conscientia veritatis, ac rei nec rescimus, nec huiusmodi contumeliam curare admodum videmur. Irascimur amicis grauius, q̄ alienis: quia æquum sit beneficium ab amico, non maleficium expectare. Item iis, qui cum plecti ante summo nos studio, venerationeq; prosequi, desierunt id facere, arbitramur enim nos illis ludibrio esse, atq; contēptui: alioqui ab iis officiis non recessissent. Irascimur & iis, qui neque remunerantur, neq; parem gratiam referunt: & iis qui diuersa conant inferiores cum sint; nempe ab omnibus illis negligi, & contemni videmur: ab aliis ceu prorsus inferiores: ab aliis ceu quadam fini inferiores. Succēsemus & iis, qui nulla existimatione, & opinione sunt: despicere tamen nos, aspernariq; audent: nam subiectum est á nobis supra iracundiam esse commotionem eam, quam contēptus eorum facit, quos minime cōuenit: certe nihil minus conuenit, q̄ superiorem, ab inferiori contēni. Porro irascimur amicis, grauiter quidem semper, si neq; bene-

dicunt, neq; benefaciunt: sed tunc grauissime si aduersus nos aliquid aut dixisse, aut fecisse videatur. Vehemens est & illa causa irascendi amico, cum egestatem nostram animaduertere non videtur, vt Plexippus Antiphontis ille Meleagro: nam ipsum illud nō animaduertere, signum est atq; argumentum cōtemptus: quia scilicet nemo ignorat amici quod rerum gerant, quoue statu sint. Irascimur vehemēter & iis, qui malis nostris lætantur; aut omnino in aduersa nostra fortuna prægestiunt: hoc est hilares, esse atq; alacres videntur: quippe quod vel inimicitiarum sit, vel contemptionis indicium. Item iis, qui nihil vidētur curare si dolorem, aut molestiam afferant. Hinc illud aliquādo euenit, vt male accipiantur ii, qui molesta renuntiant. Item iis, qui mala nostra audiunt, aut substinēt oculis cernere: quia vel inimici sunt, vel aspernātur. Alioqn amici si essent, condolerēt. Porro dolent omnes, qui in suis rebus aliquod incommodum intuentur. Irascimur vero potissimum iis, qui nos in contentionē adducūt apud quinq; hominum genera. Primum apud eos, quibus placere, probariq; vel ambitiose cupimus: tum apud eos, quos admiratione ꝓsequimur: deinde apud eos, quibus admirationi volumus esse: deinceps apud eos, quos veremur. Postremo apud eos, qui nos verentur: hi sunt inq̄ apud quos si quis infamare, & deformare nos ausit, grauissime incēdi, & commoueri solemus. Item iis, qui in iis rebus contemnere nos videntur, quarum causa turpe sit, non occurrere, aut dimicare: cuiusmodi sunt parētes, liberi, coniuges, subiecti, clientes. Irascimur & ingratis: quod & id genus videtur immerentes contemnere. Solemus, & illudētibus nos, & cauillātibus, apud

probos,& ſtudioſos viros vehementer iraſci: quoniam omnia,quæ per ironiam, atq; illuſionem dicuntur, vi-dentur ex contemptu,atq; deſpicentia proficiſci. Item iis,qui in omnes ſunt,præterq̃ in nos liberales,atq; be-nefici:nam & hoc ludibrii genus eſt. Negare id cuiq̃, quod conceſſeris omnibus. Eſt & obliuio interim ira-cũdiæ cauſa,ut ſi quis noſtri nominis facile obliuiſca-tur,nam cum in re tam modica ſupinus eſt quiſpiã, vi-detur apertiſſime aſpernari:obliuio enim ex negligen-tia,atq; incuria oritur:incuria nihil aliud eſt, q̃ cõtem-ptus. Ac quibus nam iraſci homines ſoleant, & quo pa cto affici,& quarum rerum cauſa qui iraſcuntur, dictũ eſt ſatis. Quare liquet eum, qui rapere in iracundiam iudicem ſtudet, oportere primum præparare animum eius dicendo ita,atq; in eum habitum formare, vt effi-ciatur talis,qualis eſſe,cũ iraſcitur,ſolet. Deinde per-ſonam aduerſarii deſtruere infamia eorum criminum, quæ iudex maxime deteſtetur. Poſtremo talem oſten dere eum,qui cum litigat,debet,quales ſunt ii, quibus iudex conſueuit iraſci.

Cap. VI. De affectu contrario iracundiæ.

QVONIAM vero iraſci,& manſueſcere,item iracundia,& manſuetudo contraria eſſe conſtat, indicandum eſt,quo nam pacto habent ſe,qui manſue-ſcunt,atq; placantur. Item quibus,& quarum rerũ cau-ſa placari,& manſueſcere ſoleant. Eſt igitur manſuetu-do compoſitio animi,atq; infrenatio iracundiæ. Si er-go iraſcimur iis,qui nos contemnunt,cõtemnit autem nemo niſi volens,prudenſq;,aperte patet,erga eos,qui nihil huiuſmodi faciunt,aut per imprudentiam faciũt, aut qui facere non videantur,miti nos animo eſſe,atq;

pacato. Item iis, qui contra, q̃ fecerint; probant: & iis, qui tales in se ipsos sunt; quales aduersus nos fuerint: quia scilicet longissime absunt à suspicione contemnẽdi, cum nemo se ipsum contemnere videatur. Item iis, quos pœnitet fecisse, proindeq; factum confitentur: cũ enim dolor ille, qui ex pœnitẽtia nascitur, vice pœnarum sit, satisfactum est libidini, & desiderio vlciscẽdi; simulq; iracundia sopitur, & concidit. Hoc vero in delictis seruorum experimur; nam si inficiantur, altercanturq; nobiscum acrius, etiamnum vehementiusq; cedũtur. Sin vero fateantur errasse, atq; idcirco sese dicant non immerentes plecti; transuersam iracundiam auferunt, atq; impetu illum animi furentis abrũpunt. Causa ea, quod mendacium impudens est, negare ea, quæ in oculis, ac luce versantur: impudentia porro cõtemptio, & despicientia est: quos enim quis contemnit, qui potest vereri? Item iis, qui sese nobis summittunt, nec cõtra velicãtur: vident enim ceu fateri se inferiores esse: inferiores autem timent: contemnit nemo, quẽ timet. Quam vero placabilis quisq; sit aduersus eos, qui deiiciunt sese, atq; humiliter gerunt, disci potest, à canibus, qui quos sedere comperiunt, non mordent. Mitescunt & erga eos, qui studiosi aduersus studiosos sunt: videntur enim coli, non sperni. Item iis, qui maiora elargiti, gratificatiq; sunt. Sunt qui rogari velint, proindeq; ferè omnes placati, ac faciles redduntur iis, qui cũ egent, nostram opem implorãt: quia scilicet inferiores nobis, atq; abiectiores rogando, & supplicando videntur. Solemus, & iis esse placabiles, qui nasuti subsanatores, putidi, contumeliosi non sunt: siue ita verecũdi aduersus omnes sint; siue aduersus bonos dumtaxat; siue aduer-

ſus eos, quibus ipſi ſimiles ſimus. In plenum quicquid iracundiam facit; ſi ex contrariis cauſis in diuerſum ſpectetur, ad manſuetudinem, placabilitatemq; perducet. Miteſcimus & iis, quos timemus, aut reueremur: quia q̃diu ſubeſt metus iraſci non poſſumus: pugnant enim duo illa inter ſeſe, timere, atq; iraſci ſimul; plane nõ iraſcitur quiſpiam, aut minus iraſcitur iis, qui per iracundiam aliquid fecerint: quoniam non uidentur id contemptu feciſſe, ſed impetu: nemo enim cum iraſcitur contemnit, nam contemptus curet dolore: iracundia ſine dolore eſſe non poteſt. Omnino iis ſumus placatiores, qui nos uerentur, colunt, obſeruant. Certe illud cõſtat omnes, qui affecti ſunt, contra, q̃ ii, qui iraſcuntur, mitigato animo eſſe, atq; tranquillo. Quod quidẽ maxime cõtingit in iocis, ac riſu, publicis, ſacriſq; ludis; in ſecunda fortuna; in magno aliquo ſucceſſu; in fine, aut defunctione laborum; demum in omni ſolutione triſtitiæ; in ſpe honeſta; in uoluptateq; cõtumelia careat. Facile leniuntur & ii, qui non recenter commoti, ſed diu ante irati fuerunt: nam iracundiam tempus emollit, ac frangit. Solet & deſumptum prius alio ſupplicium iracundiam maiorem conceptam in alterum tollere. Quocirca Philocrates irato ſibi populo, interrogãti amico, cur non dilueret ea, quorum eſſet apud illum inſimulatus, ſapienter, & recte reſpondit; nondum tẽpus eſſe, ſed tunc futurum, cum alium, inquit, uidero in odium deductum, & proſciſſum infamia. Plane ſimul atq; ſemel erupit ira, ceu effuſo, abſumptoq; ſpiritu furor ille elanguet, atq; euaneſcit in altero: quod & Ergophilo accidit: is enim tamẽ etſi iudices infenſiores, q̃ Calliſthenes, haberet; facile tamen abſolutus eſt: quia pri-

die Callisthenes damnatus capite fuerat. Reuocatur & eo modo iracundia; si ii, qui nos irritauerũt, incommodum aliquod tulerint, perpessiq; fuerint maius, q̃ quod nos irati intulissemus; quasi satis pœnarum dedisse videantur. Aliquando illa ratione mitescimus, quod peccasse intelligimus, proindeq; dignos esse, in quos animaduersum sit: nemo enim irascitur ei, à quo iure incessitur: nã qui iure incessitur, arbitratur se contra fas, atq; immerito non vexari: quæ vna conditio demonstrata est iracundiam facere. Quamobrem primam esse castigationem illam oportet, quæ verbis constat: nam serui quoque minus moleste verbera perferunt, si prius ita admoniti, coargutiq; fuerint. Sed & ea quoque causa iracũdiã discutit; quod eos, quibus infensi sumus, ignoraturos interim putamus, & auctores non esse illius incommodi, & pro ea iniuria reponẽda, quam in nos illi priores intulissent; ira enim priuatim ad singulos (vt diffiniendo ostendimus) pertinet. Quapropter recte fictum est à Poeta, Dic fuisse Vlissem expugnatorem vrbiũ quasi videri vindicta non posset, quam & quis intulerit, & cuius iniuriæ causa retulerit, nesciat. Quãobrem nemo subirascitur carentibus sensu, nec iracundia prosequitur mortuum, tanq̃ ille extrema sit passus, nec sensum vllum doloris habiturus, nec itellecturus; quod maxime concupiscũt irati. Quare nec illud ab re Poeta de Hectore induxit, cui vel extincto Achilles videbatur iratior. Surdam tellurẽ esse, quam cederet. His locis facultas leniendi, componendi, tranquillandiq; iudicum animos constat. Ex iis itaque rationibus primum auditor ipse præparandus est, atq; in eum habitum formandus, vt faueat, deinde per commendationẽ

eorum, quibus sub irati iudices viderentur, ita afficien di mouendiq; sunt, vt aut metuant illos, aut vereantur. Postremo ostendendum est, gratificari illos non lædere voluisse, inuitissimos in hoc errati incidisse; neminē plus dolere ipsis, qui fecissent.

Cap. VII. De amore.

NVNC quos, & quas ob causas diligere, odisseq; soleamus, diffinitio amicitiæ, atque illius ipsius quod est amare, demōstrabit. Est igitur amare erga aliquem voluntatem habere rerum bonarum illius, earumq; pro viribus earum auctorem, atq; exploratorem esse, non sua, sed ipsius causa, quem diligit. Amicus est qui ita diligit, cum eius pari voluntate, quem diligit. Atque ii sibi videntur amici esse, qui quales ipsi in alterum sunt, talem esse erga se illum arbitrantur. His constitutis necesse est amicum esse qui secundis rebus alterius gaudeat: aduersis indoleat, non alia causa, quā illius: omnes enim rerum, quas optant, obuentu lætantur, contrariarum dolēt: ita fit, vt voluntatis, quā quis erga aliquem gerit, certissima sint argumēta voluptas, & dolor. Amici sunt & ii, quibus eadem cōmoda, atq; incommoda sunt. Item qui eosdē amicos, & inimicos habēt: vt pote quos necesse sit idem velle. Quamobrē qui alteri vult ea, quæ sibi, is proprie videtur amicus esse. Diligimus & eos, qui nos, aut aliquem ex iis, qui cari nobis sunt, beneficio aliquo affecerunt: siue ex sua vi magna fuerint illa, quæ tulimus, siue ex voluntate dantis: quod is prompte, ac studiose cōtulerint, siue ex tempore, quod tum maxime dederit, cū indigeremus, siue ex animo, quod is non sui, sed nostri cōmodi causa dedisse videatur. Diliguntur & ii, quos nobis bene-

facere velle arbitramur. Diligimus & amicorum amicos, & eos, qui diligũt, quos ipsi diligimus: & eos, qui diliguntur ab iis, qui diliguntur à nobis. Item eos, qui iisdem, quibus & nos, inimici, hostesq; sunt: & eos, qui odio habent, quibus & nos sumus infensi: & eos, qui odio habentur ab iis, qui odio habentur à nobis: nam iis, quorum eadem est voluntas, q̃ nobis; eadem quoq; bona videntur esse, quæ nobis. Cum ergo velint eadẽ illa, quæ nos; necesse est, ut bona nobis optent, et uelint; quod quidem amicitiæ munus esse mõstrauimus. Plane diligimus uehemẽter illos, qui nos pecunia, atq; opibus uehementer adiuuant. Item & illos studiosissime, qui salutem nostram tuentur. Hinc euenit, ut liberales, fortes, & iusti, passim in honore, ac precio habeantur: tales uero censentur esse, qui externo quæstu non uictitant; cuiusmodi sunt, qui laborando uictum, operandoq; comparãt. Atq; ex eo genere potissimum qui viuunt ex agro; Deinde ex cæteris, q maxime degunt, ex opificio manuum. Afficimur & temperatis, modestisq;, quod videntur ab iniuria abhorrere: eadem rõne & iis, qui admodum curiosi non sunt. Item iis, quibus amici esse volumus, si ipsi velle videantur, cuiusmodi sunt, q virtute, & probitate iudicantur excellere: quiq; amplitudine, & claritate apud omnes, aut optimos præstant; aut apud eos: quos ipsi admiramur; si in ea præsertim parte virtutis, & laudis præstare videantur, in qua illi admirationi sunt nobis. Allicimur & iis vehementer, quorum in conuictu periucunda consuetudo est, tales sunt, qui morum facilitate sunt præditi: qui ad eorum, quibuscũq; versantur, errata cõniueãt: qui ab omni cõtentione, pertinaciaq; remoti: Nam, qui pertinax, contentiosusq;

contentiosusq; est, non videtur idem velle, atq; eadem sentire, q̃ cæteri, quod est ad constituendam amicitiam caput. Est & illorum pergrata consuetudo, qui iocis, tum salse, & commode inferendis, tum facile, & æquo animo perferendis, dexteritate quadam ingenii, habilitateque, & comitate excellunt: quia eodem properare, ac tendere, quo amici videntur ii, qui & dictum excipere, & perpeti leniter possunt: & contra vrbane, ac venuste salem inurere. Diligimus & eos, qui commendant eá bona, quæ á nobis habentur; præcipue si illa commendent, quæ á nobis nō haberi suspicamur. Propendimus & in eos quadam voluntatis inclinatione, qui munditia oris, habitus, vestium, demum totius vitæ elegantia cultum quendam præseferunt, atq; splendorem. Prouocant & illi nos ad diligendum, qui neq; recensere peccata, neq; beneficia exprobare consueuerunt: alioquin vtrunq; reprehensionis, & notationis cuiusdam est genus; quod amicos, quibuscum versamur, vehementer offendit. Amamus & eos, qui iniuriarum obliuiscuntur; quiq; memoriam criminum diu retinere non solent; sed facile reuocātur in gratiam. Nam quales esse illos in alterū arbitramur; tales erga nos quoq; futuros speramus. Diligimus & eos, qui neq; vitiligatores, neq; maledici sunt: qui nec mala nostra, nec sua, sed bona duntaxat intelligunt: nam vir bonus hoc facit. Item eos, qui cum irato non altercantur, nec studio alicuius vehementer, & incitata re obsistunt: alioquin dimicatio esset, quæ maxime beniuolentiam abdicat. Item eos, qui aduersus nos ita sunt affecti, vt admirantur, obseruent, probos, & studiosos putent. Demū qui nobis gratulantur, & gaudent, atque in iis potissimum

rebus, in quibus tum admiratione esse, atq; præstantes intelligi, tum iucundi, & comes videri, haberiq; volumus. Diligimus, & eos, q sunt nobis aliqua similitudine proximi; aut eisdē artibus, studiisq; coniuncti. Atq; hoc ita, si alter alteri impedimento non sit; aut si nō ex vna tantum ratione vtriq; præsidia vitæ, alimentaque pendeant; vt dimicare sit necesse pro victu: alioquin vulgatum solet illud esse verissimum; infensum esse figulum figulo. Amamus & eos, qui eodem quo nos desiderio tenentur: vtiq; si id communicari simul vtrique possit: sin minus succedat discordia illa figulorū oportet. Illi quoq; quibuscum ita licet loqui, vt sine rubore confiteri possimus, non contemnere nos ea, quæ vel in ostentatione sunt posita; potius contra erubescamus, dissimulato ambitu eò prætendere studium veritatis. Itē ii, quibus placeri, probariq; operose, & anxie quærimus; quibusque non inuidiosi quidem esse, sed quadam æmulatione obseruari, custodirique cupimus: huiusmodi omnes aut diligunt à nobis, aut amici esse, & cari illis optamus. Eorum quoq; beniuolentiam quærimus, & quorum societas vltro ineunda sit nobis, nisi maiora aliqua incommoda timeantur. Insinuamus & nos in amicitiā eorum studiosissime, qui absentes æq; diligunt, atq; præsentes: quapropter ferè omnes diligere solemus eos, qui in mortuos piis, officiosiq; sunt. Solemus & eorum magnifacere beniuolentiam, quos erga amicos vehementer studiosos esse cognoscimus: & qui facile non deserant, quos semel diligere cæperint: nam ex omnibus bonis, ii potissimum diliguntur, qui sciunt diligere. Item ii, qui expositi, simplices, & minime ficti sunt nobis; quod eò argumento maxime de

prehendas, si nec incōmoda quidem, aut vitia sua dissi-mulant: nam hoc est, quod paulo ante dicebamus ami-cos haberi, quibus sine rubore fateri, aperireque ambi-tus nostros licet. Si igitur, quem veretur quisq;, nō di-ligit, necesse est, vt diligat, quem non veretur. Item & eos, quos non metuimus; & eos, quibus fidimus; quia amat nemo, quem metuit. Amicitiarū vero species con stat esse planè multas: sodalitium, familiaritatē, necessi tudinem, cognationem, atq; eius generis cæteras. Amicitia porro ex iis magnopere causis gignitur: si gratis beneficium dederis: si nō rogatus: si postea q̄ dederis; tu illud non inuulgaueris: alioquin non causa illius cui dedisses; sed vt intelligeretur auctor, dedisse videa-ris: illo autem modo nihil aliud spectasse, quàm vt prodesses amico.

Cap. VIII. Differre inimicitiam ab ira.

DE inimicitia, offensione, odioq;, quæ nam edisse renda, præcipiendaq; sint, liquere ex contrariis ra tionibus arbitror. Inimicitiæ contrahuntur ira, detra-ctione, calumnia. Cæterum inimicitia deberet ab ira: nam iræ insurgunt ex ea iniuria, quæ nobis affertur: inimicitiæ frequenter nullius iniuriæ occasione nascun tur. Nam simulatq; de aliquo male sentimus; hoc ipso induimus odium. Deinde ira excandescit in singulos, Calliam, Pythagoram, Socratem; odia plerunq; in ip-sum genus exardent: vt nemo est, qui non oderit dela tores, & fures. Deinde ira medicatur, & discutitur tem-pore; inimicitiæ p sanari, & extingui non possunt. Præ terea qui irascitur, cupit dolorem, molestiamque affer-re; qui vero odit calamitatem potius, atq; damnū. Ira-tus enim sentiri, cognoscique vult; inimicus non ma-

gnopere laborat hoc studio. Ac ea quidem, quæ dolorem, & molestiam afferunt, ferè omnia percipiũtur sensu: quæ vero maxime mala, calamitosaq; sunt; longissime absunt à sensu, vt iniustitia, amentia; nã malitia, improbitas, vitia cætera, atq; id genus incommoda nullũ dolorem habentibus inferunt. Iram concomitatur dolor; inimicitiæ possunt esse sine dolore: qui enim irascitur dolet; qui odit, non dolet. Item iracũdiam sæpe uis malorum eius, cui irascimur, inclinat, & ad misericordiam reuocat; odium nulla calamitas flectit. Item is, qui irascitur, indolere vult eum, cui est infensus. At is, qui odit, optat omnino non esse eum; cui est infestus. Atq; ex iis, non modo si quæ sunt inter aliquos inimitiæ, amicitiæue, id ipsum potest ostendi: verum etiam, si non sunt, accipi potest, quo pacto efficiantur: aut si se affermauerint amicos esse, qua ratione dissocientur; committanturq;; qui vero vel sollicitati iracundia, vel simultate aliqua dubii videbuntur esse, eos ad vtrumcunq; voluerimus motum impellendi suppeditabit facultas, ex iis locis, qui nobis latissime sunt expositi.

Cap. IX. De timore, metuq;, & de iis, q̃ timent.

QVAE sunt res, quibus homines timeant; item qui, & quomodo habeant se se, qui timent, mox aperiemus. Sit igitur timor, seu metus dolor quidam, & trepidatio animi ex cogitatione profecta futuri mali, quod aut perniciem, aut molestiam videatur adducere: non enim mala omnia timentur, vt quod iniusti, aut tardi futuri simus; sed ea, quæ magnas molestias, aut pernitiem possunt afferre, præsertim si non procul, sed propè sint, vt instare, atq; impendere videantur. Nam remota admodum nemo formidat; sciunt quidem omnes se

nes se mortales esse, sed quia malum illud à nobis procul est positum, quasi pertinere nõ videatur ad nos, minime curãt. Ergo si hoc est timor, necesse est ea esse timenda, & terribilia, quæ magnam vim habere videantur, aut ad perdendum, aut ad officiendũ vehemẽter, & cum dolore summo. Quo fit, vt vel signa ipsa, atq; indicia earum rerũ, quæ ita timentur; soleant timorẽ, ac metum incutere: quippe quibus quasi prænũciis intelligatur imminere pernicies: nam & hoc est, quod periculũ vocamus; accessio videlicet, appropinquatioque eius rei, quã quis magnopere formidat. Tales habẽtur iræ, inimicitiæq; potẽtiũ; cũ enim & velint, & possint obesse, propè sunt, vt facere quod libido imperat, videantur. Eiusdẽ generis est, & iniustitia ferẽs arma: nã iniustus voluntate, propositoq; iniustus est. Eodẽ spectat & virtus, q̃ læsa est, si vires, ac neruos habeat, quotiens enim quis iniuriam tulit, semper optat nocere ei, à quo tulit. At virtus vires habens statim hoc potest implere. Ad eandẽ rationẽ pertinet metus eorũ, ac trepidatio q aliquid possunt: nã simulatq; premi se periculo sentiunt; euocãt aciem, ac vires suas oẽs exponunt; cum ferè oẽs emolumento capiantur, & quæstu; cumq; pauci sint in susceptione, atq; aditione periculorũ intrepidi; semp timendũ est iuri alterius, ac potestati subesse: hinc euenit, vt facti alicuius ingẽtis, & vehementer ardui conscios timeamus: ne aut prodere spe lucri nos uelint, aut deserere præ timore cogãtur. Timent sanè qui possunt iniuriã facere, potissimũ ab iis, qui facilè lædi possunt, nec enim temere quispiã est, qui cũ potest, cõtineat se ab iniuria. Timendi sunt & ii, quibus iniuria est illata; aut qui sibi arbitrantur illatam: nã & obseruant tẽpus,

& occasionē expectant. Metuuntur, & qui iam iniuriā attulerūt, si potestatē habent: qm̄ ultionis metu, pro ea iniuria, quam intulerunt, sæuire, & grassari nō cessant: nam subiectum est supra, hmōi esse id, quod nos terribile, & metuendū appellauimus. Timentur & qui eiusdem rei causa dimicant: utiq; si eam consequi ambo nō possunt: quia necesse est, ut cum iis semper bellum geratur. Timētur à nobis ii, quos nobis superiores, & nobiliores timent, ut pote qui plus nobis obesse posse uideantur, q̄ illis. Eadē ratione metuuntur & ii, qui potētiores nobis, aut deterrere, aut è medio tollere, profligareue potuerūt. Timentur & ii, qui inferiores nobis infestant: ceu iam cauēdi, formidandiq; sint; aut mox, simulatq; uires increuerint; subinde ī nos quoq; manus iniecturi. Ex iis aūt qui à nobis iniuriā acceperūt; uel quibus ob simultates, aut cōtrouersias aliquas odiosi, infensique sumus. Magnopere obseruandi, & fugiendi sunt, nō qui in ira subiti, ac p̄cipites ruūt, quiue aperte, ac libere inuehuntur; sed qui pacata, quietaq; frōte dissimulando, & illudēdo uafrū, ac uersutū animū supprimunt: tales plane nocentissimi, perniciosissimiq; habētur: quia cū propè insidias, atq; dolos struunt; ignorantur, & latent: ita fit, ut timeri, & caueri nō possit, quod procul abesse uideatur. Omnia quidē, q̄ timentur à nobis sanè tum maxime sunt timēda; cum postq̄ cōmissa, perpetrataq; sunt; corrigi, emendariq; nequeūt: sed uel oīno irreparabilia, deplorataq; uidētur esse; uel talia, q̄ nō à nobis, sed ab aduersariis restaurari, & institui possint. Timētur & illa uehemēter, q̄ aut nulla ope, aut magno cum labore defendi, euitariq; possunt: & ut simpl'r dictū sit; oīa illa terribilia, & formidolosa sunt nobis, q̄

in altero miserabilia ducimus. Et hæc quidẽ terribilia sunt; atq; ea, quæ homines timent; ferè dixerim, ex omnibus maxima, atq; præcipua. Nam quemadmodũ habeant se se, affectiq; sint, q ita terrentur, subinde dicet.

Cap. X. Quo mõ afficiantur in metu, qui timent.

SI metus est cõmotio animi cũ expectatione pernitiosi alicuius incõmodi; cõstat apertissime, neminẽ timere, qui se nihil incõmodi subiturũ putat. Item nec ea timeri à quoq;, quæ se minime perpessurũ censet; nec eos à quibus sibi nihil imminere suspicatur: neq; tunc, cum id minime fieri posse existimat; necessarium itaq; est eos, qui terrendi sunt, primum scire se lædi posse; deinde haberi qui possint hoc facere, tũ hmõi esse incõmoda, q facile sit subiturus. Postremo adesse opportunitatẽ, & tempus, quo vexari, offendiq; cõmode possit. Cæterũ qui secundissima fortuna fruuntur, non putant posse se lædi. Proindeq; haud temere quisq̃ repeRiatur, qui in eo afflatu nõ sit cõtumeliosus, contẽptor, & arrogans, id genus sunt, quos vires, quos diuitiæ, quos clientelæ, quos potẽtia, quos amicitiæ subleuant: nec illi quoq; lædi se posse arbitrantur; qui cũ extrema sint passi; spem oẽm ĩ posterũ amisere: cuiusmodi sunt, qui ad suppliciũ destinantur, & mortẽ: nã iis, quos aliquis metus tãgit, superesse spẽ aliq̃ salutis necesse est: cuius rei id signo est; quod simulatq; tumultat animus metu subit, succeditq; rõ capiundi consilii; atqui nemo cõsiliũ init desperatis rebus. Quamobrẽ quoties causæ nostræ ratio postulabit, pparandi sunt iudices, atq; auditores vt timeant: quod vt consequi valeat orator; cõquirere, ac subiicere debet omnia illa, q̃ diximus; non esse illorũ fortunam eiusmodi, vt appeti, aut lædi non

possit. Alios fuisse vel potentiores, vel pares, qui aut læsi iam, atq; offensi fuissent; aut modo læderentur ab iis, alioquin & in iis rebus, atq; eo tempore, à quibus, & in quibus, & quando sibi minime timuissent.

Cap. XI. De confidentia, audaciaue.

CVM autẽ explicatum sit, quid nã sit metus, & q̃ res timeantur, & quo pacto habeãt se se, q timent, facile intelligi potest; quid sit audacẽ, & confidentem esse; & qbus rebus confidẽtia gignatur; postremo quẽadmodum affecti sint, qui confidunt, nã si confidentiæ contrariatur metus; contrarias quoq; res esse, & rõnes illas oportet, q̃ confidentiam, & audaciã pariunt iis, q̃ metũ, ac timorẽ incutiũt. Erit ergo cõfidentiæ motus eiusmodi spes, q̃ proficiscitur ex cogitatione, imaginationeq; salutariũ rerũ, quas hoĩes breui se consecuturos putãt: aut terribiliũ, formidolosarũq;, quas aut extinctas, aut sublatas esse, aut remotas, & procul positas arbitrant̃. Confidentiã aũt faciunt, disiuncta, & lõgiqua pericula. Itẽ commoditas, proxima, & parata securitas. Sed & successus, & auxilia, q̃ uel numero, vel magnitudine, vel vtroque genere præcipua habeantur. Ex illis quoq; fiducia nobis interim oritur, cum nemo est, qui uel nos lacessierit, uel contra sit à nobis iniuria lacessitus. Itẽ cũ intelligimus, vel nullos nobis aduersarios, aut æmulos esse: uel si sint, deesse illis uires, uel si non desint, amicos tñ nobis esse, aut de nobis optime meritos, aut nos contra de illis. Fidentes & illi redduntur, qui vel multorum, qui eodẽ studio teneantur, ope, vel meliorum, p̃stantiorũq; præsidio, vel vtraq; accessione adiuuantur. Atq; hæc sunt ea, quæ extra nos posita, cõfidentiam, atq; audaciam alunt, & excitant.

Cap. XII

Cap. XII. Quo modo affecti sint, qui fidunt, confiduntue.

NVNC quo pacto habeant se se, atque afficiantur, qui fidunt, ordine instituto dicemus. Primum vehementer fidunt, qui multas res prospere, feliciterque gesserunt, nullo euentu contrario. Deinde qui pericula ardua, quæ frequentissime adiissent, magno successu euaserunt: nam duplici ratione fit, vt nunquam temere quispiam graue aliquid passus videatur: vna si non sit vnquam expertus: altera si auxiliis, copiisque munitus in pericula demum irruerit: nam & in mari confidunt hyemāte ponto, tam ii, qui eius discriminis sunt expertes, quam ii, qui præsidium habēt, quod in peritia, atque vsu eius artis est positum. Fidimus & tum quoque non mediocriter cum eos, qui aut plures, aut pares, aut inferiores nobis sunt, aut certe eos, quibus ipsi superiores, & meliores videmur esse, intrepidos, atque imperterritos cernimus: videmur vero meliores, & superiores esse, vel iis, quos ipsi aliquando vicimus, vel iis, quibus, vel meliores, superioresque, vel pares, ac similes vicimus. Fidūt, & qui plures sibi, & maiores copias esse arbitrantur, quarum abundantia formidolosi sint cæteris: ea posita sunt in multitudine pecuniæ, viribus corporis, opibus regionis, potentia amicorum, postremo iis auxiliis, vel omnibus, vel præcipuis, quibus bellici apparatus, & copiæ continentur. Item qui neminem læserūt, vel admodum paucos, vel eos, á quibus minime timendum sit. Præterea ii, qui rem iubentibus sacris, & auspicato ingrediuntur: quibusque tum alia respondēt, quæ ad deos pertinere, quæque de diis quæruntur, tum præcipue oracula omnia, signa de cœlo, nam ira confidentiam facit:

iram autem nō illata gignit;sed accepta iniuria : numi-
na porro fauere censentur,laborantibus,atq; oppressis
iniuria.Sunt & illi fidentiores,qui quod priores ado-
riuntur,aut nihil se passuros inde,aut certe consecutu-
ros quod volebant,arbitrantur. Quæ res timorem, &
quæ fiduciam gignerent diximus.

Cap.XIII.De pudore,& rebus,quarum
pudore nos debet.

NVNC quibus ex rebus pudor, & impudentia proficiscatur huiusmodi, & quos potissimum vereri soleamus,& quo pacto affici, cum nos verecūdia, aut pudor incessit,vtiq; sequens est docere. Sit igitur erubescentia,pudorue molestia quædam, & æstimatio animi ex malis orta,pˉsentibus, præteritis, aut futuris, ob quæ subeunda sit ignominiæ alicuius nota,Impudẽtia constabit in diuersum:vt sit contemptio, indolentiaq; earum rerum,quas verecundi magnopere reformidāt.Ergo si ea est natura, & vis pudoris;necesse est, vt nos earum rerum maxime pudeat, quæ vel nobis, vel iis,qui nobis curæ sunt dedecori,aut turpitudini futura esse videant. Atq; hæc sunt peccata huiusmodi,quæ ex animi vitio proficiscuntur : deserere locum in acie; abiicere clipeum;fugere:nam hæc ex pauore videntur committi.Præterea inficiari depositum; quod iniustitiam,ac libidiuem animi ostendit;coire quibuscū non licet;& ubi,aut quando non licet:quod intemperantiā præfert.Minimis quibusq; emolumentis capi; & quæstum turpem exercere.Postremo quacunque ratione, atq; unde nihil exprimi potest, ueluti ex paupere, aut defuncto:odorari lucella omnia,atq; sectari;quādo & hæc res in prouerbium cessit. Spoliatorum uel mor-

tuos, qui ita cupidus uideretur. Plane totum hoc asinarium est, atq; ex præstigiosa quadam auaritia, modicitateq; prouenit. Item illud non iuuare opibus egentẽ, cum possis; aut minus iuuare, q̃ possis: aut iuuari uelle ab iis, quibus ipse sis ditior. Itẽ accipere ab aliquo mutuo, cum petere uideatur ille: & petere, cũ ille repetat. Aut repetere contra, cum petere. Item laudare, ut petere, & optare aliquid intelligaris; & quod consecutus non sis, atq; unde repulsam tulisti, nihilo secius urgere, efflagitariq;: uidentur hæc omnia, sordidæ cuiusdã cupiditatis, auiditatisq; argumenta esse. Adulatoris autẽ signa sunt, commendare, & prædicare præsentem, bona, uirtutesue supra modum extollere, mala uitiaq; abiicere, alleuare, supprimere: dolentibus grauiter cõdolere: & cætera eius generis, quæ assentatiõis artificiũ detegũt. At labores detrectare, quod perferũt senes, quos delicati amplectuntur: quos licentiores non recusant, quos demum sustinent, suscipiuntque minus uolentes, mollitiei sunt, ac luxus indicia. Pati uero non ornari se modo à quoquam beneficiis, sed etiam onerari, sua itẽ, si qua cõtulisset, frequẽter exprobare, signa sunt animi humilis, atq; præparci. De se ipso autem sæpius loqui, prædicare, polliceriq; multa; aliena quoque benefacta asserere, ac vendicare sibi arrogantiæ est. Eodem modo & reliqua opera, actiones, signa similia, quæ in moribus, vitaq; hominis ex cæteris animi vitiis proficiscuntur, & veniunt, sunt & turpia, & pudenda. Est & illud dedecori pluribus, quod soli priuãtur iis bonis, quibus pares omnes, & plurimi perfruuntur. Pares intelliguntur, qui ex eadem sunt gente, ciuitate, cognitione; postremo quorum æqua fortuna est, Proinde futurũ tur-

pe sit iis; si ea re, quæ cæteris nō deest, aut soli deficiantur, aut minus excellant, veluti eruditione, disciplina, ac similibus. Verum omnia hæc maiorem ignominiam afferunt, si ii, quibus insunt, infuerunt, aut inerūt, auctores sibi fuisse videantur. Hactenus de rebus iis, q̄ sunt facientibus turpia: nunc de iis agatur, quæ sunt passis, passuris, patientibus turpia. Ea sunt, quæ probrum, & vilitatem, aut dehonestamentum adducunt: vt sordida ministeria, vel corporis, vel turpium officiorum, & operum; ex quorum numero est contumelia affici. Cōtumeliæ vero genera duo; alterum ad libidinem, atque intemperantiam spectat; atq; hoc est & volentibus, & inuitis turpe. Alterum pertinet ad vim; atq; hoc dedecori est duntaxat inuitis: nam perferre vim, neq; tueri se posse; imbellis, & præpauidi hominis est. Hæc sunt, quæ pudorem, & verecundiam afferunt.

Cap. XIIII. Quorum hominum nos pudeat.

CVM autem pudor ex cogitatione infamiæ, & ignominiæ alicuius fiat ipsius illius gratia duntaxat; non earum rerum, quæ eueniunt metu; cūq; nemo de opinione, existimationeq; sua sollicitus sit, nisi propter eos, qui opinantur; necesse est, vt eos vereatur quisque, quos magnifacit, & suspicit. Magnifacimus eos, qui nos admirantur; & eos, quos ipsi admiramur: & eos quibus placere, probariq; vel ambitu cupimus; & eos, quorum, quid de nobis sentiant, non contemnimus. Plane admirati solemus eos, atq; è diuerso admirationi esse illis studemus; qui aliquo præstanti bono sunt præditi; aut earum rerū domini sunt; quas ipsi vehementer optamus, cuiusmodi sunt amātes; Probari vero, placereq; potissimum paribus volūt omnes. Eo-

rum autem iudicia tanquam solida, synceraq; nemo, con temnit, qui gnari rerum, atq; prudentes habētur. Quales esse constat senes, & eos, qui vsu rerum edocti, multa nosse, & vidisse creduntur. Certe in rebus omnibus plus ruboris habent, quæ in propatulo, atq; oculis omnium committũtur. Vnde ortum prouerbium est. Habitare in oculis verecundiam. Proinde vereri solemus eos, qui nobis assistunt, quiq; semper ceu ingressus nõstros obseruant; quoniam vtriq; ob oculos diuersant. Item eos, qui eadē turpitudine non laborant, qua nos; vt pote cum diuersa nobis sentire videantur. Item eos, qui tetrici, & minime indulgentes habentur. nam ea, quæ quis facit, non indignatur, si ab altero fieri sentiat; contra quod quisq; non facit; vix est, vt ab altero fieri, ægre non ferat. Veremur & eos, qui lingua licentiore cum sint, efferunt omnia in vulgus, ac produnt: paria enim sunt non videri, & non prodi: parati autem efferre sunt ii, quibus iniuriam fecimus, quoniam obseruāt nos illi assidue, atq; custodiũt. Parati sunt & maledici; nam qui aduersus integros, & innocentes viros immoderantes sunt; obnoxios, & infames qui parcent incessere? Item eos veremur, quorũ nullum negotiũ prius, q̃ aliena errata explorare: cuius generis sunt subsanatores, Satyri, comœdiarũ actores, scriptoresue: nam oēs ii, & maledici, & eliminatores sunt. Item eos, à quibus nihil vnq̃ frustra rogauimus: vt pote quibus admirationi esse videamur: idcirco vereri solemus eos quoq;, à quibus primum aliquid petimus; quia nondum videātur causæ illæ intercessisse, quibus eorum operam voluntatemq; promereri potuerint: huiusmodi sumus cũ beniuolentiam inire cum aliquo studemus. Nam eo

tempore optima in eo spectantur. Ideoq; Euripides recte dicitur aliquando Syracusanis respõdisse. Huiusmodi habentur & veteres familiares, notiue, cum nondum vllius rei nostræ sunt conscii. Pudet aũt nos non verborum modo, atque dictorum; verum & signorum & nutuum aliquando; verbi causa: in venereis non solum actus ipsius, sed & notarum, atq; indiciorum eius rei nos pudet. Nec cum turpia facimus tantum erubescimus; sed etiam cum turpia loquimur. Cæterum non supradictos duntaxat veremur: sed & eos qui significare hoc possint illis, & prodere, vt sunt eorũ famuli, serui, amici. Prorsus nemo veretur, quorũ, quid de se sentiant, plurimum aspernãtur: & qui procul absunt, vt veri iudicẽtur. Proinde belluas, nemo aut pueros veret. Sanè intelligendum est, diuersas res esse, quarum nos inter notos pudet ab iis, quarum inter ignotos: nã inter notos earum pudet, quæ pertinent ad veritatem, & rem: inter ignotos earum, quæ ad ostentationem, & fucum. Hactenus hæc.

Cap. XV. Quomodo affecti sint, quos pudet.

DEINDE est, vt dicatur, quo pacto habeant sese, qui verecundantur. Ac primum quidem afficimur ita; cum adest aliquis eius ingenii, cuius esse diximus eos, quos vereri solemus: tales erãt quos admiramur ipsi. Item ii, qui nos contra admirantur. Item ii, quibus admirationi esse studemus. Item ii, quorũ operæ indigemus: quam minime aliàs impetraturi uideamur; q̃ si opinio de nobis integra illis, & candida fuerit. Item ii, qui coram facta, & actiones nostras oculis intuentur: quem locum Cydias in oratione, quam de agraria Sami diuisione ad populum habuit, nõ negle-

xit. Putate inquit Ath. huic iudicio greciā uniuersam adesse; nec audire modo ea, quæ decreturi estis, sed et uidere, ac cernere. Item ii, qui propè sunt ita, ut præsensuri, quæ gerātur, intellecturiq; uideantur: quapropter nemo est, qui in aduersa fortuna non latitet: quique ab æmulis nusq̄ uideri non optet. Nam æmulos quadam admiratione prosequimur. Est & ille nō in postremis habendus rubor, qui cōtrahitur ob res aliquas à nobis, aut à maioribus nostris, aut ab iis, qui aliqua, necessitudine sunt coniuncti, properam, ac turpiter gestas. Postremo ab iis, quorū infamia quoquomodo in nos redundat, & resilit. Huiusmodi sunt, tū ii, quos mox enumerauimus, tum ii, q aliqua ratione referuntur ad nos: quod scilicet aut edocti, institutiq; à nobis, aut cōsilio nostro usi uideantur. Erubescimus, & cū pares adsunt, quippe quibus probari, & placere uelimus: nam reuerētia, quæ aliquibus habetur interim aliquò impellit: interim animum ab iis, quæ facienda sunt reducit. Erubescentiores sumus, & cū uersari in luce, ac sole nos oportet, ubi à cōsciis uisum iri sit necesse. Vnde Poeta Antipho cum damnatus capitis à Dyonisio uideret eos, qui unà destinati erant ad mortem ingredi, & portas exire uelatos, & adopertos ora ne cernerentur. Quid inquit curæ hoc est? an ueremini, ne uos quispiam intueri cras possit? Ac de pudore quidem satis: nam impudentia contrariis rationibus continetur.

Cap. XVI. De gratia.

QVIBVS hominibus, & quibus in rebus gratia fieri uideatur, & quo pacto affecti sint, qui gratiam faciunt, ex diffinitione eius rei aperte constabit. Gratia est res, qua is, qui facit, & collocat gratiam

dicitur obſequi precibus, indigentiæue alicuius, non reddendæ viciſſitudinis cauſa, aut gratiæ referẽdæ, ſed gratuito: nec aucupandi vllius beneficii, ſed illius gratia, cui gratiam facit. Magnitudinem vero ſuſcipiunt, & cumulum gratiæ, ſi tunc fiunt, cum vehementer, & ſtudioſe quæruntur: ſi ad eas res, quæ magnæ, ac difficiles indicantur ſi iis temporibus, cum maxime indigetur: ſi in ſolum quempiam, ſi in primum, ſi in vnũ potiſſime videantur eſſe collatæ. Egentia autem omnis appetentia quædam eſt. Atq; illa præcipue cẽſetur hoc nomine, quæ coniuncta eſt cum moleſtia euentus aduerſi. Huiuſmodi ſunt concupiſcentiæ, vt amores, vt afflictio corporis, vt periculorum horror. Nam concupiſcunt, & qui periclitãtur, & qui moleſtia quoquomodo afficiuntur. Propterea qui in ſuprema noſtra egeſtate, aut exilii tempore opitulãtur nobis, tam etſi modica conferant, ex vi tamen precum, & conditione fortunæ beneficentiſſimos, & gratioſiſſimos ducimus: vt q in Lyceo fiſcellam dedit. Atq; has eſſe res illas oportet, ad quas opitulari, & ſubuenire debemus: aut ſi non illas, certe aut æquales, aut forte maiores: quare cũ manifeſtum ſit, quando, & quibus in rebus, & quos ad homines facienda, & conſtituenda ſit gratia, iis, qui volũt hoc oſtendere, prouidendum eſt ex vſu cauſæ, vt hinc eſſe, aut fuiſſe demonſtrarẽt, qui incommodo aliquo, aut inopia laboraſſent: hinc, qui aliqua ratione ita laborantibus ſuccurriſſent. Eodem ex fonte in contrarium quoq; ſumuntur loci, quibus poſſit & deſtrui gratia beneficii alicuius, & oſtendi gratuito non feciſſe qui fecit, id conſequemur ſi aut commodi ſui cauſa ſuccurriſſe, ſuccurrereue demonſtrabitur, quod longe abeſt ab

ingenio gratiæ. Aut si nõ industria, sed aut fortuna, aut necessitate fecisse videbitur. Aut si reddere beneficiũ, & referre, non dare, & conferre intelligetur: siue id prudens, siue imprudés fecisse dicatur: nam vtroq; modo remuneratio, & vicissitudo intelligitur esse nõ gratia. In hoc autem genere considerandum erit, & quid, & quantum, & quale, & quando, & vbi collatum beneficium sit, vt per decem illa rerum primordia discurratur. Illa vera sunt signa non gratuitæ alicuius erga nos voluntatis, si is in re aliquanto minore non subuenit: si absq; delectu vllo præterea in eisdem, similibusq; aut maioribus etiam in rebus, inimicis quoq; auxilio fuit: vt pote cum ita constare possit; hoc quoque quod nos accepimus beneficium ab eo, causa nostra collatũ non fuisse. Item gratia non est, quam, is, qui facit, prauam, atq; inutilé putat: nemo enim fatetur egere se prauis, aut optare incommoda. Ac de gratificatione quidem, & gratia, qua nam ratione contineantur, dictum est.

Cap. XVII. De misericordia. Quo modo affecti sint, qui miserentur.

NVNC quæ natura res miseratione dignæ habeantur: & quorum hominũ misereri conueniat: & quomodo affecti sint, qui eo genere mouentur, subinde aperiemus, sit itaq; miseratio dolor quidam animi susceptus, ex cogitatione grauis, & pernitiosi alicuius incommodi, quo quis immerentes affici videatur: quodq; aut in nos, aut in aliquem ex nostris posset incurrere. Atq; hoc cum proxime intelligitur affuturũ: clarum est enim cum, qui misericordia cõmouetur; ita affici oportere, vt aut sibiipsi, aut suorum alicui putet, aliquod graue incommodũ imminere, quale definien-

do attulimus, aut par, aut certe non multum absimile. Propterea ii, q iam omnino perditi, ac miseri sunt, misericordia non mouentur, cum nihil habeant amplius, quod vereantur; qui extrema sunt passi: nec ii, qui se beatissimos, ac fortunatissimos putant, sed ad contumeliam, atq; iniuriam conuertuntur: nam qui se ornatos, munitosq; omnibus bonis, atq; auxiliis vidét, nullo se incommodo affici posse credũt: hoc ipsum enim inter bona numeratur. Miserentur autem omnes, qui se lædi posse arbitrantnr; & qui iam sunt læsi: & qui euaserũt. Iam senes duplici ratione, & quod prudentes sunt; & quod longo vsu rerum edocti, atq; experiẽtes facti videntur. Flectuntur misericordia, & debiles, & meticulosi. Item periti, q̃ imperiti magis, quod id genus consideratius, & circumspectius habeatur. Item qui parentes, liberos, vxores habẽt, eos quisq; inter se suas deputat; proindeq; iis, vt iniuriæ obnoxiis, ob ea quæ diximus; timet. Planè omnes incõmoda aliena conqueruntur, nõ qui ob aliquam animi perturbationem subitas, & commentitias vires insumunt, aut irascẽtia, aut fiducia vehementer euecti: quoniam ii ad euentum non respiciunt, nec ii, qui contumelia, atq; iniuria aliena lætãtur: quia ii, nõ credũt se posse lædi, sed qui inter vtrũq; genus affectiones medias obtinent. Item nec qui supremodum timẽt: nam qui attoniti, stupidiq; sunt præ metu, misereri non possunt alienum dolorem, occupati, atq; detenti suo. Item qui viros probos, & æquabiles esse aliquos iudicat: nam qui neminem virum bonum putat; necesse est vt omnes arbitretur pœna, atq; incommodis dignos. In plenũ misereri solemus, quoties huiusmodi molestiam aliquam aut nobis, aut nõ

strorum alicui accidisse meminimus. Dictum est quemadmodum habeant se se qui miserentur.

Cap. XVIII. De rebus miserabilibus.

QVAE nam autem res videantur miserabiles, diffinitio eadem illa declarat. Omnia, quæ cum molestia, ac dolore pernitiem afferunt, miserabilia existimãtur. Præterea ea mala, quorum causa fortuna est, cum modum excedunt, dolorem, & pernitiem afferũt, interitus, verbera, afflictiones, morbi, senectus, inopia. Fortuita vero sunt mala habere, qui nos diligant, aut neminem, aut q̃ paucissimos. Quapropter abduci, disiungiq; ab amicis, aut quibuscum familiariter vixeris, solet & graue, & miserabile existimari. Præterea fœditas oris, laxitas, turpitudo, imbecillitas, læsio corporis. Inter fortunæ incommoda numeratur & malus euentus: cum quis vnde successum sperat, calamitatem incurrit. Pertinet ad fortunæ vim & illud, cum quis frequenter eodem casu pulsatur. Videtur ea quoq; fortunæ inuidiæ esse, cum ita accidit, vt posteaq̃ quis confectus, peremptusq; est, superueniat prosperitas aliqua. Quod Diophiti euenisse dicitur, cum decreta ei, missaq; à rege munera mortuum inuenerunt. Fortunæ & illa potestas itelligitur, cum nihil vnq̃ nobis feliciter, ac prospere cessit, aut si cessit, vti tamen, ac fructum sentire non licuit. Hæc sunt res, q̃ miserabile iudicantur.

Cap. XIX. De iis, quorum miserentur homines.

NVNC quorum nos misereat, prosequemur. Miseret ergo familiarium, ac necessariorum, nõ omnium quidem, sed eorum, qui nobis multa consuetudine, vel affinitate coniuncti non sunt. Alioquin eorum,

qui nobis arctissime sunt deuincti, nos nõ miseret, sed ita affecti sumus, in eorum incommodis, vt solemus in nostris. Quamobrem Amasim ferũt cum filium, quem ad mortem duci videbat, non defleuisset, in Philippo amico, & supplici lachrymas effudisse. Nam quod in amico miserabile erat, horrendum, ac terribile videbatur in filio. Terribile porro non modo diuersum a miserabili est, sed etiam commiserationem expellit, & discutit. Fitq; idcirco vt sæpe sit aduersario vtile. Miseremur & eorum, quibus graue aliquid, ac terribile imminet; Miseremur æqualium, similiũq; ætate, moribus, habitu, genere, dignatione: quippe quibus ĩ rebus præcipue aliena calamitas pertinere videatur ad nos: nam illud recipere generatim oportet omnia, quæ formidolosa sunt nobis, in altero miserabilia esse. Planè quoniam propinqua incommoda misericordiam mouent. Longinqua vero, & quæ decies millesimo ab hinc anno, aut retro fuerunt; aut etiamnum olim sunt futura; cum illa neq; speret vllus, neq; meminerit, aut procul à commiseratione omnino sunt posita; aut non similiter mouent: necesse est inclinentur propensius ad misericordiam animi cum efficitur, vt adorationem, & verba idoneus etiam corporis motus accedat, vestis item, ac vox postremo actionis ipsius moderatio apta, ac veluti habitus quidam rebus, quæ deflentur, accommodatus: qui enim hoc possunt præstare consequuntur, vt quasi ante oculos posita, & propinqua esse calamitas illa videatur: ita vt aut recenter facta, aut paulo mox futura, affectis iam auditoribus, & perturbatis appareat. Sanè omnis iactura, q̃ aut nuperrime occurrit, aut breui occursura est, plus habere commiserationis videtur.

Misericordiam

Misericordiam sæpe & signa ipsa, & facta sollicitāt; vt cruenta vestis, vt dicta aliqua, & conquestiones eorū, quibus misericordiam quærimus, puta cum sermones aliqui à morientibus habiti, supremo spiritu referuntur, præsertim si ægregia aliqua vox, si fortis ratio, si digna viro constanti, atq; etiam in ipsa morte excelso ꝑferatur. Omnia hæc quo propriora videntur esse, rapiunt nos acrius ad commiserationē, & quod illos immerenter afflictos putamus, & quod mala eorum quasi habere præsentia, & oculis intueri videmur.

Cap. XX. De Nemesi. indignationeue.

MISERATIONI obiicitur ea, quam Nemesin, hoc est, indignationem vocant. Nam dolori, qui suscipitur ob res alicuius immerētis aduersas, quodam modo opponitur, atq; ex eisdem moribus ducitur doloris, quem capimus ex secūdis rebus alicuius, qui sit ea fortuna indignus. Atq; vterque dolor, affectusue, ex probitate morum, & ingenii bonitate proficiscitur: nam virum bonum decet & dolere, cū per iniuriam vexantur, iactanturq; innocentes, & indignari, cum supra meritum flagitiosi tolluntur. Quia iniquū est quicquid dignitatem ac modum transcendit. Quapropter solemus diis potissimum indignationes, ac nemesin ascribere. Inuidia quoq; eodē modo videri quidem potest opposita miserationi, tanq̄ proxima, ac cognata res Nemesi. Sed secus est: q̄uis enim inuidia sit dolor, ac perturbatio quædam ob res alicuius secūdas suscepta, non tñ modum illū retinet, quem indignatio, nemesisq; custodit, vt scilicet persequatur duntaxat indignos. Sed semp desæuit in pares. Cæterū inuidia, & indignatio in ea re concordant; quod nō periculo, me-

tuùe aliquo rerum noſtrarum ſuſcipiũtur;ſed illius ip-
ſius odio,ac ſtomacho,quem nos ægreferimus beatũ,
ac fortunatũ eſſe. Alioquin,ſi propterea quis indolet,
quod veretur ne illius felicitas incommodum aliquod
allatura ſit ſibi,vtiq; affectus huiuſmodi nec indigna-
tio,nec inuidia dicitur eſſe; ſed planè metus quidã,ac
timor.Sanè perſpicuum eſt:cõtrarias interim eſſe affe-
ctiones,quibus qui indignantur permoueri ſolẽt. Nã
qui rebus aduerſis,ac fractis innocẽtiũ,& immerentiũ
dolet,certe nocentiũ,& facinoroſorũ,vel gaudebit,uel
non dolebit:vbi enim ſceleratus quis, parricidaùe ple-
ctitur,nemo eſt vtiq; bonus vir,qui ea re doleat: quo-
niam in rebus huiuſmodi,honeſtum,& æquum ſit læta
ri. Quemadmodum quoq; contra gaudendum eſt,cum
quis pro dignitate, ac meritis iuſta indeptus videtur:
nam vtrũq; conuenit,congruitq;:& præterea æquo, ve
recũdoq; huiuſmodi voluptatẽ parit: neceſſe eſt enim
vt,q̃ quis contigiſſe paribus videt, ſperet aliq̃n poſſe
ſibi quoq; contingere. Atq; omnia hæc ex eodem inge
nio,moribuſq; deducuntur,quemadmodũ cõtraria ex
contrariis:nam iidem habentur, & qui malis alicuius
peruerſe gaudẽt;& qui bonis inuidẽt: q enim ob rem,
quã quis habeat,cõſequutuſq; eſt;dolet,neceſſe eſt vt
eius priuatione,amiſſioneq; gaudeat,quapropter hmõi
oẽs affectus miſerationẽ excludũt. Differentia tñ eo-
rum nonnulla reperiatur: ea videlicet quã ſuperius at-
tuli; ita intelligi põt ad diſcutiendam miſericordiam
vtiliſſimas eſſe rationes has.

Cap.XXI. Quas ob res homines indignentur.

PRIMVM quidẽ de indignatiõe dicamus,quos
in homines,& quarũ rerũ cauſa contingat; & quo

habeant se se, qui ita afficiuntur. Deinde suo de reliqs ordine. Certe quid nã sit illa, ex supradictis patere liqdo arbitror. Si enim indignari est dolore affici ob res alicuius secũdas, q ea fortuna videatur indignus; aper tè cõstat non in oẽs res cadere indignationẽ posse: nã ob virtutẽ, iustitiam, fortitudinem, alicuius nemo indi gnatur. Qñ neq; cõtraria iis vitia ad misericordiã pertinẽt: sed ob diuitias, potestates, honores, & demũ ob ea bona, quibus (vt generatim loquar) digni sunt duntaxat boni; & qui dotibus naturæ pçellunt; cuiusmodi habentur genus, & forma. Cũ vero ea bona, q̃ diu possessa sunt à nobis, quasi natiua, atq; ingenita videãtur; necesse est, vt earum rerũ causa, quas nuperrime consequutus sit quispiam, atq; ideo felix, ac beatus putetur; maior & grauior indignatio suscipiatur: plus enim do loris inuritur inuido, cũ is, qui inuidetur, paulo antè di tatus est, quã cum per successionem diuitias hæreditario iure accepit à prauis: eodẽ modo in reliquis rebus, qui magistratus, potestates, honores, amicitias, sobolẽ, non pridem adepti sunt, grauiorẽ inimicis molestiam afferunt: præsertim si aliud, q̃ commodũ inde prouẽturum videatur: nam qui nuper ditati sunt hic, maiores etiamnum habẽt opes, q̃ qui olim: propterea quod, qui nunc ditantur, magistratibus quoq;, atq; honoribus po tiuntur, idem in cæteris comperias: causa ea, quod hi vi dentur possidere sua; illi nõ videntur: quod enim semper eodem iure, atq; vno modo fuisse patet; ẽt verum videtur, ac debitũ. Contra alteri, non sua ferre, sed aliena putantur inuadere. Planè cũ non omne bonũ sit passim cuilibet inuulgandũ; sed ratio quædam dignitati & decori habenda sit, & vt verbo complectar, spectan

dum quid cuiq; conueniat, vt arma non iusto, sed forti viro sunt danda: & virgines excellentes nõ sunt collocandæ nutpui iis, qui partis recenter diuitiis possessionẽ nobilitatis arripiunt, sed iis, qui genere, & vetustate familiæ prænitent. Cum inquã hæc ita sint, necesse est; si vir bonus aliquis, ac frugi præteritur, indignationis plenam rem videri: aut si deterior cum meliore eiusdẽ præsertim rei causa dimicauerit. Hinc illud in Poeta legitur. Vlissem Aiacis Telamonii vitasse congressum, quia infensum, & indignatum Iouem haberet: propterea quod cum viro fortiori contentionem inisset. Sed & si non eadem sit res, quæ in controuersiam, dimicationemq; venerit, omnino indigna, & inuidiosa ratio est, inferiorem cum superiore quoquomodo certare, vt si musicus vir cum forti conferatur, ac iusto. Atqui iustitia longe est nobilior, ac præstãtior musica. Quibus hominibus, & quas ob res indignari soleamus, ex iis, quæ diximus, abunde satis demonstratum est.

Cap. XXII. Quõ sint affecti qui indignantur.

FACILE vero indignantur, primum, qui digni sunt maximis bonis, & præterea consecuti sunt ea: nam paria obtinere, qui nobis impares, atque dissimiles sunt, vtique iniquum omnibus videtur. Deinde boni studiosiq; nam eius generibus omnes proculdubio recte, perfecteq; iudicãt, quodq; minus æquo est odio habent. Item ambitiosi, & cupidi rerum gerendarum, præsertim cum studio earum tenentur, quas indigni saltem plerique sunt consecuti. In uniuersum qui se se dignos arbitrantur iis rebus, quibus dignos esse alios non putant, indignationem aduersus eos, & earum rerum causa suscipiunt. Quamobrem sor-

didis, seruilibusq; ingeniis, & iis, quos nulla gloriæ cu pidítas tangit, nihil est tam indignum, tam turpe, tam fœdum, quod stomachum moueat: quia scilicet nihil quoq; sit, quo se se illi dignos putent. Hinc late patet, qui nam sint homines, quorum casibus, & aduersa for- tuna, aut planè repulsa, vel gaudendum sit, vel vtiq; nō dolendum. Ex iis enim quæ exposita nobis fuerunt, fa cile possunt contraria dici. Quare qui præcludere ad- uersario misericordiam volet, debebit ea ratione præ- parare cognoscentium animos, ita, vt indignentur, ostē dereq; eos, qui incommodis suis misericordiam petūt, & indignos esse, qui consequantur, & dignos, qui non consequantur.

Cap. XXIII. De inuidia.

EST & illud ex iis manifestum, & quas res, & q- bus, & quomodo affecti homines inuidēt: nam si inuidia est dolor is, quem quis capit ex ea re, quod bo nis illis, quæ memorauimus, abundare itelligit aliquos pares sibi, nec causa aliqua sua, sed illius odio, cui inui- det, aperte potest colligi eos, primum inuidere cōsue- uisse, quibus similes, ac pares videntur esse. Similes porrò ac pares intelliguntur, qui genere, cognatione, ætate, habitu, opinione, copiis, dignitate sunt pares. In- uident, & ii, quibus parum deest, quo minus omnia vi deantur consecuti: quo fit, vt qui res magnas, & vehe- menter arduas gerūt, quibusq; feliciter studia sua pro- ueniunt, inuideant plerunq; successibus aliorum, quasi præripientium, inuadenturq; ea, quæ illi tātum sibi de- beri arbitrantur. Inuident & qui aliquo genere laudis mirifice excellūt, cuiusmodi est sapientia, aut felicitas. Item qui cupidi sunt honorum inuidentiores sunt iis,

quí ab eo ambitu sunt remoti. Inuident, & quí uideri sapientes uolunt; quia cum clarum sapientiæ nomē anxie persequantur; necesse est ut in eo quoq; genere studiosi, ambitiosiq; sunt. Prorsus in quo quisq; laudem, & commendationem solicite magis quærit, in eo solet inuidus esse. Tabescunt uero inuidia præcipue qui animi humilis sunt, atq; præparci: quod iis minima quæq; magna, atq; excellentia uideantur. Dictum est, q̄ sint bona, quæ inuideantur: ea uidelicet in quibus se se homines præstare uideri operose conantur. Atq; inde honorem, & gloriam appetunt. Et præterea omnis aliena prosperitas, ac ferè circa omnia hæc uersari uidetur inuidiæ. Quanq̄ præcipue circa ea, quæ aut ipsi consequi cupimus; aut q̄ nobis debita esse solis existimamus; aut quibus alios parum excellere; aut cōtra ab aliis parū uinci, ac superari uidemur. Sed & quibus inuideant homines, obiter est explicatum, iis scilicet, quí nobis tempore, loco, ætate, existimatione, ac dignitate sunt proximi; orto inde prouerbio semper esse inter pares, & cognatos inuidiam. Item iis, quibus cum de honore, ac dignitate cōtenditur: cuiusmodi sunt ii, quos nominauimus supra, proximi scilicet, & cognati: nemo enim cum iis certauerit, quí mille annos, aut ante nos fuerunt; aut erunt post nos; aut omnino defuncti iam sunt; nec cum iis, quí a nobis sunt longo terrarum tractu, atque interuallo disiuncti; ueluti quí ad Herculeas columnas celo remotissimo habitant, nec cū iis, à quibus tum nostro, tum aliorum quoq; iudicio, lōgissimo discrimine uincimur; aut cōtra cum iis, quí à nobis latissime superantur. Par ratio est de rebus ipsis. Porro quoniam cum aduersantibus, semper; riualibusq; &

in vniuersnm cum iis, qui eiusdem rei cuius & nos, cupiditate, desiderioq; tenentur, disceptatio omnis, dimicatioq; haberi solet, necesse est, vt inter eos quoq;, atq; id genus homines potissimum liuoris, inuidiæque sit locus. Vnde in prouerbio vel ludicrum abiit, inuidere figulum figulo: sed & qui vix, seroq;, aut nunquã impetrare solent ea, quæ cupiunt, inuident iis, qui facile, & nouiter omnia consequunt. Inuidetur et iis, quorum secundæ res, atq; successus, notam aliquam existimationi nostræ videntur afferre: nam & ii, pares nobis propinquiq; sunt. Quare simulatq; constat eorum causa nobis aliquod commodum eripi, necesse est, vt ex eo dolore subeat, ac succedat inuidia. Inuidetur & iis, qui obtinent, aut adepti sunt ea, q̃ aut nobis debebantur, aut aliquando possessa sunt nobis, eoq; inuidẽt interim iuuenibus senes; & qui rem quampiam ægre magno impendio consecutus est, inuidet iis, qui ad eã modicis sumptibus peruenerũt. Parte alia nec illud quoq; obscurum videtur, quæ nam, qualesq; res afferant inuidentibus gaudium. Item quo nam pacto habeãt se se, qui ita afficiuntur: nam modo quo affecti non sumus, cum nos dolor incessit, utiq; illo affecti sumus cum ex incommodis alienis gaudium sentimus. Quamobrem si ita iudices affecti, permotiq; fuerint, & prætetea si ii, qui rogant, ut sui misereantur illi, aut ut quoquomodo benefaciant, tales esse, quales diximus, demõstrentur, proculdubio misericordiam consequi, ac promereri non poterunt.

Cap. XXIIII. de æmulatione.

NVNC de æmulatione agendum, quemadmodum eo genere homines afficiãtur, item quibus,

& quas potissimum res æmulentur. Ergo si æmulatio dolor quidam est, ex ea causa profectus, quod bona quędam excellentia, & quæ nos quoque assequi posse arbitramur, haberi videant ab iis, qui nobis natura sunt pares; nec illorum inuidia a quibus ea habentur, sed causa nostra quod ipsi quoque assecuti non sumus: plane efficitur vt æmulatio honesta quædam, & probitatis plena res sit, nec ab æquissimo etiam ingenio aliena. Inuidia contra perniciosa, ac praua res sit, & ad homines plane improbos pertinens. Alteris ad virtutē æmule quasi stimulos iniicit, vt id, quod ipsi capere, obtinereque cupiunt, consequātur. Alteros impellit inuidia ad facinus, vti ne alii studia sua perficiant, necesse est autē eos esse maxime æmulos, qui se dignos putant iis bonis, quibus carent. Nemo certe in ea re studium suum collocat, quæ haberi non posse videatur. Quapropter æmulatio iuuenes, & magnanimos potissimū incessit; & eos, in quibus huiusmodi bona nō desunt, quæ præstantibus viris digna iudicantur. Ea sunt opes, amicitiæ, potestates, & cætera id genus: quotiens enim tales sumus, ut quasi iuris nostri sit, ac propemodum intersit nostra viros bonos esse: necesse est, vt ea, quæ viris bonis debentur, nos quoque æmulatione quadam, & studio prosequamur. Aemulantur & ii, quos alii quoque dignos iis bonis, quæ commemorauimus arbitrantur. Item ii, quorum maiores affines, necessarii, natio, ciuitas, honesta, claraque habentur, vtique tales bona ea, quæ diximus æmulantur: quod scilicet quasi sua illa, ac sibi debita vendicant.

Cap. XXV. Quibus, & ob quæ æmulemur.

QVOD si ad pſtantia, & excellētia bona æmulatio pertinet, neceſſe eſt ad virtutes quoque, & ad ea potiſſimum pertinere, quæ vtilitatem, & beneficium humano generi afferũt: idcirco boni, & benefici magnopere, paſſimq; honorant. Proſequimur & ea bona æmulatione, quorum fructus in alios quoq; redundat, atq; ſubſiſtit. Proinde pulchritudo, & diuitiæ ſtudioſius, ac ſollicite magis appetũtur, q̃ valitudo. Hinc quoque manifeſtum eſt, qui nam ſint, quibus æmulari homines ſoleant: eos videlicet qui bona ea, quæ diximus obtinent. Fortitudinem, ſapientiam, principatum; nam qui aliis præſunt: benefacere multis poſſunt; vt duces, oratores, demum omnes, qui aliqua huiuſmodi poteſtate ſunt præditi. Aemulamur & iis, quorum ſimiles eſſe plurimi cupiunt, quorum beneuolentiam multi conſuetudinemq; frequentant: quos pleriq;, aut ipſi ſaltem admiramur. Item quorum laudes, & præconia, vel à Poetis decantantur, vel ab aliis ſcriptoribns prodita, & commendata ſunt literis. His contrarios fere omnes contemnunt: nam contemptio æmulationi aduerſa eſt: ſunt & contemnere quoq;, & æmulari contraria. Plane illud neceſſe eſt eos, qui vel æmulantur ipſi aliquos, vel quos contra aliis, contemptores eſſe eorũ hominum, qui contraria vitia obtinent: quique iis bonis, & probitatibus carent, quas admirari, & æmulari ſolemus. Quapropter frequenter accidit, vt multi eos aſpernentur, contemnantque, qui felices habentur: non merito virtutis, aut præſtantis alicuius boni, ſed impetu, ac temeritate fortunæ.

Cap. III. Vsq; ad. XXVI.

» SVNT ergo animi affectiones. Cicero in secundo de oratore. Huic aūt
» est illa dispar adiuncta ratio orationis, quæ alio quodam genere mentes
» iudicum permouet, impellit, vt aut oderint aut inuideant, aut saluum
» velint, aut metuant, aut sperent, aut cupiant, aut misereantur, aut punire ve-
» lit, aut ad eos motus adducantur, si qui finitimi sunt, & proprio qui his, ac
» talibus animi perturbationibus. Hæc Cicero cuius verba primum innuunt, diuersam esse rationem mouendi, & conciliandi, sicut diuersa est uis irascentis animæ, & concupiscentis, nam illa vi quadam impellit, hæc blanditijs allicit, ratio sola suadet, deinde apparet concitationē adiuncta esse cōciliationi, nam & amor quidam motus est, sed hoc plus habet conciliatio quod prudētiam, & probitatem requirit, quæ res à virtute non ab appetitu proueniunt.

Tractat igitur Aristoteles de ijs locis in quibus propositiones illæ collocanť, quæ impellunt & concitant auditorem. Ac diuinus certe in hac re fuit Aristoteles, nam singularum permotionū ratio triplex ab eo ponitur, primo enim quo quisq; pacto affic ad motū illum, de quo agit, declarat, deinde in quos homines affectio, & motus ille ferri soleat. Postremo quarum rerum causā, in huiusmodi affectiones deueniant. Perinde ac si medicus, de egritudinum causis, de natura humani corporis, deq; ipsis morbis tractaret, sed ante omnia singulas suo loco affectiones describit vel definit, quæ res & oratori, & dialectico est aduertenda. Oratori primum quia definitio affectus, est tanq̄ signum, quo dirigere orationem debeat, & omnia efficere vt res huiusmodi inducatur in animum, cuiusmodi acceperit definitionem, verbi gratia si iracundia est feruor sanguinis circa cor, & vindictæ appetitio, certe orator volens iratum iudicem, omnia efficiet, vt ferueat circa cor eius sanguis, & appetitus pœnæ, vltionisq; inducatur. Dialecticus interim obseruabit: posita rerū definitione, posse nos maximam venari propositionum copiam, quemadmodum facit Aristoteles, qui exposita definitione alicuius rei, magnam sibi supellectilem parat ad dicēdum, tantę virtutis est definitio. Hæc igitur tria ab Aristotele primum necessaria esse ostendunť in quaq; permotione, vt patet, mox de iracundia loquitur, at imprimis ostendunť, tenui ratione & crassiori modo affectionum vim, & naturam, & numerum easq; esse huiusmodi declarat, vt qui aliquo earum genere permouentur, diuersum faciant rerum iudicium, aliter enim incensus iudicat, vt dictum est, aliter sedatus, & compositus. Sed q̄ causa diuersitatis huius? an quia in omni affectione voluptas concomitatur, & dolor? voluptas autem, & dolor duo quasi fontes habentur, ex quibus qui hauriunt, ita afficiuntur, vt sequi fere cogātur eos motus, qui ab ijs proficiscuntur, & quoniam plura sunt genera rerum iucundarum, & molestarum, ideo per diuersos motus, quasi vias, ad diuersa iudicia tēdimus. Cæterum delectatio, & voluptas in omni persuadendi genere ponitur, siue doceas, siue concilies, siue moueas: suauissimum enim est docere, vt patuit, cum de iucundis loqueremur, suauissimum etiam est voti compotem fieri. Cōciliatus, vel commotus iudex, voluptatem habet, quia facile sperat se id consecuturum, quod appetit, quod si ira suauior mele est, vt ait Hom. ob vindictę facultatem, vel memoriā, multo magis amor suauis erit, & gratus, voluptas ergo, & dolor naturæ maxime inhærent: & nihil est de his consultoribus nō

aggrediamur. Atq; hæc natura est affectionum omnium: numerus autẽ expositus est. Patet etiam nõ debere aliquid deesse ex his tribus, quæ dicta sunt, in omni affectione docenda, & quod, quemadmodum in singulis generibus primo libro suas cuiq; propositiones accommodauimus, ita singulis affectibus suas cuiq; accommodare oportet. Valet autem plurimum in vnoquoque animi motu, atq; illud optandum est oratori, vt ait. Tullius, si aliquam per-
„ motionem animorum sua sponte ipsi afferant ad causam iudices, ad id, quod
„ vtilitas oratoris feret accommodatam, facilius est enim currentem (vt aiũt)
„ incitare, quam cõmouere languentem, sin id aut non erit, & reliqua. Sit igit̃
„ ira vindictæ apparentis. Definit iram: definitionis particulas exponit ac pri mum quod proposuerat, exequitur, scilicet qua ratione, seu modo qui irascan
„ tur, affecti sint: quæ ibi facilia sunt. Qua ratione contemptus. Cicero de off.
„ Despiciunt autem eos, & contemnunt, in quibus nihil virtutis, nihil animi,
„ nihil neruorum putant, non enim omnes nos contemnunt, de quibus male
„ existimant, nam quos improbos maledicos, fraudulentos putant, & ad faciẽ-
„ dam iniuriam instructos, eos haud contemnunt quidem, sed de his male exi-
„ stimant. Quamobrem, vt dixi, contemnuntur ĳ, qui nec sibi, nec alteri pro-
„ sunt, in quibus nullus labor, nulla industria nulla cura est. Detrahit, qui desi derĳs alienis impedimento vult esse, non vt quippiam ipse consequatur, de qua re queritur Carinus ille Terẽtianus et irascitur Pãphilo, qui non tam vt sibi commodaret, quam vt ei incommodaret, Glycerium à Carino amatam sibi nuptum dari volebat. Ita enim erat affectus Carinus, vt detrahi se à Pãphilo agnosceret. Dolet itẽ Coridon despectus ab Alexi, quoniã ipsum vt in gratiam vocet, declarat, q; diues, q; pulcher, & q; bonus sit. Horatius etiam Zelotipus, vt meum inquit difficili bile tumet iecur. Harum rerum poetarũ, & scribentium libri referti sunt: ab ĳs exempla studiosi sument, quemadmodum fecit Aristoteles, qui diligentissime quid à quoq; diceretur, obseruauit. Quod si omnes Poetæ consumpti, omnium memoria deleta esset, solus hic satis esset ad exornandam copia quamlibet orationem. Dulcior illa fauo circum præcordia Gliscit. Homerus hæc de Achille irato. Quemadmodum absurdum est dicere eandem sagittarĳ manum simul arcum intẽdendo protrahere, atq; cõtrahere, cum æquius dicendum sit alteram esse manum, quæ intendat, alteram quæ adducat, ita & absurdum est, idem vnum, eadẽ sui parte circa idem contraria operari. Quare cum multi sint, qui cum sitiant, bibere interdum nollint, necessario sequitur, ne incommodum supra dictum afferamus, vt in eius qui sitit, anima, insit aliquid, quod alliciat ad bibẽdum, & aliquid quod cõtra reuocet, quod ab eo sanè diuersum sit, & ei, quod allicit dominetur, vnde rationis illud esse, hoc appetitionis, et sensus fatẽdum est. Hoc signo probatur duas esse animæ partes, quarũ altera in ratione altera in appetitu posita sit, vt nos apte supra distraximus. Sed hæc modo repetimus, vt clarius de dolore, ac voluptate loquamur. Duas igitur inuenimus separatas animæ species, alteram qua ratiocinatur animus, vnde rationis compos dicta est, alteram qua esurit, et sitit, et ad alias cupiditates prona dilabitur, q̃ rationis expers vocari potest. Hæc quoq; diuersas habere partes nota illa vi detur, quod multi ad horrenda rerum spectacula videnda cupiditate ferunt horrentes, et trementes, quemadmodum legitur de Leontio quodam, qui ex

piræo vt ait Plato subboreali muro ad ciuitatem ascendens cadauera prope littus iacentia simul cernere optabat, et horrebat tamen, terrebaturq; et faciem contegebat, secum ipse dissentiens, cupiditate deniq; superatus, ad cadauera reclusis, & apertis oculis aduentauit dicens Em iam vobis licet ò miseri libidinem vestram pulchro explere spectaculo, & quis non videt iram sæpe aduersus cupiditatem pugnare, quin etiam sæpe eadem pro cupiditate arma suscipiat? vt in canibus est manifestum, qui propter cupiditatē, qua in rodendis ossibus feruntur, morsu eos lacescunt & petunt, qui pede ossa dimouere ab eorum ore pertentant, quare fit vt eadē sæpe res in altera parte sui voluptatem, in altera dolorem concipiat. Accidit interdum eam esse rerum naturam, vt quemadmodū in animis nostris variæ sunt facultates, quibus animus operatur, ita & in rebus multiplex habeatur vis vt parte alia delectēt, alia molesta sint, non est igitur mirum si eloquentiā hos excitet motus, in quibus dolor, & voluptas simul insit. Dulce igitur est irasci, vel duplici de causa. Primum ob vltionis spem, deinde propter eam cogitationē, nam qui vlciscitur, diu solet in ea cogitatione versari, quæ voluptatem similem refert, qualem interim insomnia repræsentant. Sed reliqua in Aristotele sunt facillima. Differt autem ira ab iracundia, quamquam Cicero iracūdiam esse vlciscendi libidinem dicat, quod ira de causa est, iracundia de vitio multum irascentis, & quia quasi extra se ire videtur, qui furore cietur, ideo ira dicta est, & redire in se est, iram ponere, ira enim magno feruore, & æstu omnia vincit, tenebras menti, & rationi obducit, cuius remedium est, menti vim suam reddere, vt discrimen queat ponere inter proprium, & alienum malum, quod iratus minime potest, sed malorum confusione, non minus alteri, quam sibi nocet, nihil ea re turpius, & præsertim magistratum gerenti, namq; acerbitas naturæ summo imperio adiuncta, perniciosissima res est fieri tamen potest, vt ita pro ratione dimicet, vt laudabilis esse iudicetur, non enim ad vitium data est appetitiō illa, sed ad virtutem, ad gloriam, ad liberalitatem, ad animi celsitudinē, tanquam calcar, & stimulus addita. Sed illud oratori cauendum ne diu in aliquo vno motu detineat auditorem, sed opus est vt ab vna ad aliam affectionem transeat: varietas enim dolorum, varietatem etiam voluptatum in his motibus affert. Satietas plus doloris, quam suauitatis habet. Sciet autem quid in animis imprimat tanquam medicus, & paulatim afficiat, vt cum adhibere telum voluerit, præparatum, ac certum habeat locum, ita enim medici faciunt, antequam vltima remedia proferant, quoniā natura vim diu non tolerat, neq; solum inuehtione rerum id efficiēdum, sed voce, vultu, & actione, nam suauissimum est conformem intelligentiæ & menti audire sermonem: quomodo enim non irascetur qui causis irascendi affectus, & re ipsa commotus, idonea iræ verba, consortem sonum, concitatam motionem vultum, atq; animū pene æstuantem intuebitur? Hoc est scire, quæ animæ pars, quibus rebus, & quo sermone afficiatur? Hoc est eloquentiæ faces adhibere, hoc est de manu iudicum sententiam eripere: hoc est animos quibusdā quasi incantationibus, detinere. Sed quia deferuet cito feruor ille, ideo non sic habēdus est iudex iratus, quare sedandus est & placandus interdum, & quia præcepta de ira concitanda satis clara sunt in Aristotele ideo de his satis. Quoniam vero irasci & mansuescere. Orator noster tanquam alter æolus animorum fluctus attollet,

idem

idem quoq; cum volet, tranquillitatem, ac serenitatem inducet, inducet autẽ cum sciet totidem requiri in sedandis animis, & componendis, quot in turbandis, & impellendis, modo contrariis locis vtatur. Posita igitur lenitatis, & mansuetudinis definitione, ad quam veluti ad portum orator respiciens, lenes propositionum auras dirigere decet, vt pax & quies in animis auditorum inferatur. Mansuetudo igitur est compositio animi & quies ab ira. De hoc affectu nihil fere Cicero quãuis enim de lenitate agat, non tamen de mãsuetudine, quæ est affectus iræ contrarius, loquitur. Lenitas vero cõciliationi propria est, conciliatio autem non est iræ mitigatio, quãquã qui conciliatus est, non irascatur. De mansuetudine igitur tractat Aristoteles tam facile, & clare, vt qui vis ea intelligat. Cicero autem dum comparat has duas probandi rationes interse conciliationem scilicet, & permotionem hoc modo præcipit.
„ Sed est quædam in his duobus generibus, quorum alterum leue, alterum
„ vehemens esse volumus, difficilis ad distinguendum similitudo, nam ex illa
„ lenitate qua conciliamur his qui audiunt, ad hanc vim acerrimam, qua eosdem
„ dem excitamus, influat oportet aliquid, & ex hac vi nõnunquã animi aliquid
„ influendum est illi lenitati, neq; est vlla tẽperatior oratio, quã illa, in qua aspe-
„ ritas contentionis oratoris ipsius humanitate conditur, remissio autem leni-
„ tatis quadam grauitate, & contentione firmatur, in vtroq; autem genere di-
„ cendi & illo, in quo vis atq; contentio quæritur, & hoc, quod ad vitam, &
„ mores accommodatur, & principia tarda sunt, & exitus tamẽ spissi, & producti esse debent, & quæ sequuntur in secundo de oratore. πεχύνσις actiuam hoc loco significationem habet. Primus autem locus Hom. de vlisse est, qui cum oculum Polyphemo eruisset. Dic inquit huius facti authorem Vlissem vrbis expugnatorem fuisse. Vnde φασθαι verba sunt Hom. quæ Polyphemo refert vlisses, non enim pœna, & vltio illa videtur esse, in qua qui vlciscitur, & causa propter quã vltio fit, ignoratur, dicenda igitur prius cau-
„ sa est, vltionis, quã vlciscantur. Nunc quos, & quas ob causas diligere. Cicero
„ de finibus, quid autẽ est amare ex quo nomen amicitiæ ductum est nisi velle
„ bonis aliquem affici, etiam si ad se ex iis nihil redeat. Aristoteles autẽ in Eth. copiosissime tractat de amicitia, vbi eius species distinguit, distinctas definit, definitas declarat, declaratas suis ornat proprietatibus. Pertinere autem ad eum, qui de moribus, ac virtutibus agit, de amicitia pertractare, ex eo loco iam patet. Certe quidẽ amicitia vel virtus est, & pcipua in ipsa iustitia, vel non sine virtute, quoniam præcipua, & legitima veræ amicitiæ causa virtus est. Præterea tãta est vbiq; amicorum necessitas, vt nullum genus, nulla sors hominum sine amicis vitam eligeret, non diuites, non pauperes, nõ iuuenes, non senes non in ciuitatibus permanent, esnon peregrinantes. Sed quid aliud sacrosanctæ leges intendunt, nisi amicos eos efficere, vel effectos conseruare, qui communi societate boni alicuius gratia inuicem congregantur, nõ possumus certe naturæ omnium parenti non sine magna infamiæ, ac turpitudinis nota refragari, ea parentibus liberos, vxoribus maritos, fratres fratribus, dominis seruos conciliat communi quodam amicitiæ iure, à quo statim discedere tam turpe est, quã pulchrum celeriter assistere. Namq; hanc tacitam consensionem vulgus veritatis instinctu laudare maxime solet, quis enim non eos laudabiles putet, qui amici, benigni, & propensi in amicos habentur?

quinimo tāta est virtutis huius præstantia, vt eius causa qui amicus dicitur, idem vir bonus merito censeatur. Ac vt prætereamus ea vincula, quibus natura res omnes constrinxit ita vt medĳs infima, cum his summa (cohæreant, mirum sane opus, & præclarum) ad humanas veniamus actiones, & quæramus sciendi causa quid sit amicitia, vtrum ea sit in omnibus, an inter malos etiam cadat, quot eius species, quot omnium proprietates habeantur. Certe quodcunq; amamus, vel speciem quandam boni præfert, bonorum ratio triplex, nam vel honestate, vel suauitate, vel commodo metiuntur. Amicitia ad aliqua, vel ad omnia hæc intendet, hinc patet, quod cum belluis amicitia non initur, neq; cum ĳs, qui mutuum non reddunt, neq; cum his quorum latet consensus, ferimur ergo in honestum, vtile, ac iucūdum, ac ita ferimur, vt q̄diu amabilitas horum postulat, hoc est quandiu huiusmodi res subiectæ durant, tantum amicitia durat, & persistat, quare cum honestas per se durabilis, & diuturna sit, voluptas vero, & commodum facile dilabantur, certe ius illud amicitiæ, quod honestate sancitur, æternum habetur, & alia fluxa, & caduca iudicantur, quare illud maximum est, quoniam est rerum suapte natura pulcherrimarum, & ob id maxime amabilium: est etiam perfectum, & rarum, perfectum quia nihil in eo desideratur, rarum quia perfectū & quia temporis longitudine confirmatur. Cadit autem inter bonos, & morum similitudine, conuictuq; maxime deuincitur, quare qui celeriter amici fiunt, hi voluntate potius, q̄ habitu amici dicendi sunt. Sed honesta, & legitima vis amicitiæ non exegit multitudinem, neq; enim facile est multis consuescere, neq; in promptu vt idem placeat multis, adde quod beneuolentiæ excessus, is, qui in vera est amicitia, nō potest ad multos pertinere. Commoditas aūt, & voluptas, propterea quod multi sunt huiusmodi, qui nobis vtiles, & suaues esse possunt, numerum postulat imperfectorū enim maxima copia est, nec longa experientia indiget. At perfectorum cōsensio sola sine querela est, nam temporis testimonio confirmata, malum de amico non sibi facile persuadet, pro vtili vero & iucundo querimoniæ multæ, ac controuersiæ fiunt, vnde animi consensio, & volūtas optima labefactatur, suas vero actiones honestas habet, vnde non tam præsentes, q̄ absentes diligit, vt ait Isocra. nam cum adsunt, simul viuunt, seq; mutuo iuuant, cum absunt nullum memoriæ, ac recordationis munus omittunt, frequens est illis sermo, ac honorificus de amico, nec tanquam dormientes locorum disiunctione amicitiā silentio dirimunt, scribunt, rescribuntq; de proprĳs ac domesticis rebus, ac demum id quod sunt, amicorū sunt. Amor aūt similis est affectioni, amicitia vero habitui: amici enim volunt bona amicis, tum eius quē diligunt gratia, & hoc est ex recto animi habitu, qui propriam negligit vtilitatem, non propter affectū, quare Aristoteles in hoc loco ad vtramq; partem respicit. Ad amicitiā inepti sunt senes, iuuenes, & qui acerbitate quadam naturæ ac morositate tenentur: senes enim aut morosi conuiuere non amant. Iuuenes autem honestis rebus non admodum delectantur, licet q̄ celerrime amici fiant, sed hoc commodo ac voluptate propria metiuntur, sed hæc satis, voluimus autem hæc studiosis præponere vt ad ea, quæ hoc loco dicit Aristoteles ista quoq; adderentur, nam facilitas eorum, quæ hic dicuntur expositionem nullam requirunt, & quæ in Ethicis dicta sunt, ad mores, & actiones pertinent, vnde ora-

tor moratam, & ciuilem facere orationem poterit ex amicitiæ ratione inimicitia, & odium tanquam contraria ex contrarijs dignoscentur. Diligentia legentis harum rerum exempla passim in Poetis, ac Oratoribus quærent.
" Quæ sint res quibus homines timeant. Cicero item timor incutitur aut ex
" ipsorum periculis, aut ex cōmunibus, interior est ille proprius, sed hic quoq;
" communis ad eandem similitudinem est perducendus, par atq; vna ratio est spei, lætitiæ, motus. Hæc Cicero & non amplius de timore, quare ab Aristotele reliqua sunt petenda, vel à Platone qui in dialogo de fortitudine, et in libris de legibus, & de iusto multa de terribilibus, de metuendis, & de ipso timore ac confidentia loquitur, quæ omnia hoc loco ab Aristotele ingeniosissime sumuntur. Cū igitur bonum vel malum expectamus spes dicitur, communi vt dixi vocabulo, spes etiam partis nomen est & ad bonum fertur, timor vero in malum: is duplex, aut malum doloris futuri, aut turpitudinis, formida: ille timor, hic pudor appellatur, timor aut vehemēs est, aut remissus, hic ad consiliū nos reuocat, ille ab omni actione dimouet, de ijs omnibus deq; rebus obiectis, et causis loquitur Aristoteles ita clare vt pudor sit mihi aliud
" superaddere. Cicero formidinem permanentem metum vocat in Tusc. metū
" autem futuræ ægritudinis recordationem sollicitam, & malum diuturnitatis
" custodem. Aegritudini etiam finitimum metum esse dicit, est enim metus vt
" ægritudo præsentis, sic ille futuri mali, itaq; nonnulli metum præmolestiam appellabant, quod est quasi dux consequentis molestiæ. Timor autē est metus appropinquantis mali. Verecundiam timiditas imitatur: unde ingenuus timor verecundia dici solet, hæc custos est omniū virtutum, dedecus fugiēs, laudemq; maxime consequens, quæ cum sit quasi quidam ornatus vitæ: maximum ornamentū amicitiæ tollit, qui eam ex amicitia tollit. Hanc in bello valere maxime dicit Plato. Audacia non contrarium est fidentiæ, sed appositum ac propinquum, & tamen vitium est fortitudinem imitans, atq; idē cū confidentia. Vnde animus paratus ad periculum, si sua cupiditate, non vtilitate communi impellitur, audaciæ potius nomen habet, q̄ fortitudinis. Fidentia est virtus, per quam magnis, & honestis in rebus multum ipse animus in
" se fiduciæ certa cum spe collocauit, aliasq; Cicero fidentia idest certa animi
" confesio, scientia quædam est, & opinio grauis, non temere assentiens. Hæc ego attuli vt vim latinitatis intelligamus: quid autem sit quæq; harum affectionum, & quibus de causis, & quomodo ad eas homines propensi sunt, copiosissime differitur ab Aristotele & declaratur. In quarto autem Ethicorū verecundiam non esse tanquam virtutem aliquam pertractandam, sed per similem affectioni ostendit, à definitione primū, nam cū verecundia quidā timor sit, timet enim quem pudet ne malus videatur, cunque timor affectio quædam sit, certe sequitur vt verecundia sit affectioni potius, q̄ virtuti similis, effectus deinde verecundiæ rubor est, suffusus pudentis vultus rubore est, sicut timentis pallore, quare ad corpus pertinet, quod in virtute non cernit. Pallet autē, qui timet, nam cor sanguine petitur, & spiritibus, in corde vitæ domicilium est, ad quem refugiunt spiritus vt subsidio sint. Rubescit, quē pudet, quoniam exterius damnum minatur, honor enim exterior quædam res est, non omni autem vitæ cursu affectus is cernitur, sed in iuuētute maxime, tum quia ætas ea maxime affectibus commouetur, vnde turpitudinē timet,

tum quia laudabilis est, & consuetudine ingenua iudicatur affectio, seniorem vero nemo laudat, quod sit verecundus, nihil enim ab eo fieri cēsemus, quod sit verecundia dignum. Probis autem non inest verecundia, quid enim mali agunt? praeterea bonus, neq; aget, quae sunt turpia, neq; quae videantur, & licet, ita esset affectus, vt eum puderet, si quicquam turpe committeret, nō tamen verecundia illi inest, tum quia voluntas cernitur bona, tum quia virtus absolute intelligitur, quod non esset, si eo modo verecundum vocaremus eū, qui probus esset, quod si verecundia non inest virtute prædito multo minus inuerecundia inerit, & impudentia. Cum autem pudor ex cogitatione infamiæ, & ignominiæ alicuius fiat, non earum rerum, hunc credo esse Aristotelis sensum, videlicet pudorem ex metu infamiæ proficisci, non rerum illarū, quæ fiunt, ad quæ sequatur infamia, sed ipsius opinionis duntaxat, quoniam quæ sequuntur, quatenus huiusmodi sunt & suam vi, nō afferunt pudorem, sed inquātū δοξαστά. idest visa, vt inquit Eusth. in quarto Ethi. sicut ἀκόλαστος dicitur qui delectationes sequitur per se, non per id, quod consequitur vt ait Aristotel. in septimo Ethi. Ideoq; Euripides recte dicit. Quid Eurip. dixerit notum erat suis temporibus, ideo eius verba non ponuntur. Euripides Syracusis legatus agebat, opem ab ijs, pro Atheniensibus imploraturus, id illis negantibus respondit, non debere id sibi primo petenti negari: præterea nō postulare Athenienses, nisi quod Syracusios admirarētur. Illud autem animaduertendum pudorem aut verbis, aut factis fieri, & diuersas res esse, quarum nos inter notos pudeat, ab ijs, quarum inter ignotos. Quibus hominibus, & quibus in rebus gratia fieri videatur. Fabius autem pudor inquit refrangit, animum, & abijcit, atq; ipsius lucis fugam, & tedium dictat. Gratia est affectio in ea parte qua concupiscimus collocata, qua is, qui facit, & collocat gratiam, dicitur obsequi precibus, indigentiæue non reddendi & reliqua. Licet à præcepto videatur hęc gratiæ definitio remoueri, propterea, quod idem in sui definitione collocatur, hoc tamen non est contra præceptum, aliud enim significat gratia quæ definitur, aliud gratia, quæ in definitione ponitur, nam prior absolute beneficium non significat, vt posterior, sed beneficium, quod gratia illius, fit, in quem cōfertur, reliqua sunt facilia, Cicero autem gratiam esse dicit, in qua amicitiarum, & officiorum, alterius memoria, alterius remunerandi voluntas continetur, neminem vero gratiarum immemorem gratū fuisse inuentum affirmat, Soph. autem gratiam gratiam parere, atq; vnam ex alia gratiam fieri dictat. De misericordia vero Cicero hoc modo. Iam misericordia mouetur, si is, qui audit, adduci potest, vt illa, quæ de altero deplorentur, ad suas res reuocet, quas aut tulerit acerbas, aut timeat, aut intuens alium, crebro ad se ipsum reuertatur, ita cum singuli casus humanarum miseriarum grauiter accipiuntur, si dicuntur dolenter, tum afflicta, & prostrata virtus maxime luctuosa est, quid autem sit, & in qua parte collocetur, diximus, pari forma de indignatione. Sed haud sciam inquit Cicero an acerrime longe sit omnium motus inuidiæ, nec minus virium opus sit, in ea comprimenda, q̄ in excitanda. Inuident autem homines maxime paribus aut inferioribus cum se relictos sentiunt, illos autem dolent euolasse. Sed etiam superioribus inuidetur sæpe vehementer, & eo magis, si intolerantius se iactant, & æquabilitatem communis iuris præstantia dignitatis, aut fortunæ suæ trāscunt,

ſcunt, quæ ſi inſlãmanda ſunt & reliqua in ſecundo de oratore, vbi videtur indignationem tãgere. Fabius autem vbi de procmijs agit, affectuum rationem explicat, quare illuc ſtudioſi mittantur, & ad Ethicem Ariſtotelis ſi volunt aliquid amplius addiſcere. Illud autem in inuidia, & indignatione conſiderandum, quod qui indignatur, & inuidet non propriam vtilitatem intuer, eſſet enim timor, ne alterius ſibi nocerent commoda, & bona efficerent, ſunt autem affectus hi contrarij iracundiæ, qui enim ſuccenſent lætantur, ſi qui habent bonum eo dignus ſit, ſed qui inuidet dolet ſiue dignus ſiue indignus habeatur.

Cap. XXVI. Quid hactenus dictum ſit, quidq; dicendum ſuperſit.

QVIBVS rebus aut excitentur, aut ſoluantur affectus, vnde ratio aliqua ad faciendam fidem aſſumi poſſit, dictum: Nunc quales qualibus mores, affectiones, & habitus. Item quæ ſint ætatum, quæ fortunæ diſcrimina; deinceps percurramus. Affectiões ſiue affectus appello, iraſcentiã, cupiditatẽ, & ſimilia iis, de quibus pauló ante præſcripſimus. Habitus ĩtelligo virtutes, & vitia; de quibus ẽt demonſtratũ eſt ſupra. Simul & quas res quiq; optet, & quarum actione oblectetur expoſitum. Aetates ſunt iuuenta, ſtatus virilis, ſenecta: fortuna diſcrimina ſunt, nobilitas, diuitiæ potentia, & iis contraria, & vt generatim poſſit accipi ſecundæ, & aduerſæ res omnes.

Cap. XXVII. De moribus iuuenum.

IVVENTVTIS itaq; mores ii, & primũ propenſe concupiſcunt; & quod concupiſcunt, etiam conantur explere; ex voluptatibus corporis maxime venerea perſequuntur. Earumq; impatientes, incõtinenteſq; ſunt. Alioquin facile mutãtur, & voluptates breui faſtidiunt. Concupiſcunt quidem vehementer, atq; immodice, ſed celeriter languẽt: ſunt enim eorum acuta, nõ grauia, magnaue admodum deſideria; qualis eſt

in ægroto plerūq; sitis, aut fames. Parati præterea, atq; acres in iras, quibus succēsi semel vi illa præcipites feruntur. Nec cohibere impetum sufficiūt. Cum enim cupidi laudum sint, pati non possunt, se ab vllo cōtemni: sed simul atq; se iniuria petitos putant, moleste & impotenter ferunt. Adeo vero studiosi honoris, ambitiosique sunt, vt victoriæ causa dimicationes grauissimas sæpe numero adeant. Gaudet enim ætas illa excessu, & eminentia, qualis plane videtur esse victoriæ: vtrunq; autem vehementius, q̄ pecuniā appetunt. Pecuniā quidem modice, atq; exiliter diligunt, quia nondum inopiā sunt experti, vt est à Pittaco proditū præclaro illo apophtegmate de Amphiarao. Præterea nō malitiosi, non vafri; sed aperti, sed simplices; quoniam versutiis, nequitiisq; nōdum multis muniti, coinquinatiue sunt. Creduli deinde, faciles q;, quod haud sæpe circumuēti, deceptiq; sunt: eoq; bona semp spe: vt enim temulēti vino; ita adolescentes ætate, naturaq; incalent: simul quia non sæpe frustrati sunt, bona spe plurimum viuunt, spes quidem futurum tempus spectat, memoria præteritū. At iuuenibus futuri p̄teriti modica acta est. Porro prima statim die, cum nihil meminisse videantur, certam spem omnia consequendi, & adipiscendi cōcipiunt. Ea ratio facit, vt ætas illa dolis, & circūseptionibus maxime pateat: quia scilicet facile, atq; leuiter sperant. Insurgunt & fortius in pericula, tum quod ira, & animis pleni sunt; tum quod optima spe descendunt in pugnam: quorū alterum intrepidos, alterū etiamnum fidentes & audaces facit, nemo quippe, cū iratus est, timet, atq; sperat, audacia ēt multa euehitur. Verecundi quoq;, pudentesq; sunt, quia honesta alia esse non putant, extra

quàm ea, quæ certis legibus, & disciplina domestica cō tinentur. Sunt & magnanimi, quoniam ætas ipsa, deie-cto, atq; humili animo esse non sinit; & præterea neces-sitatis omnis, difficultatisq; inexperti cum sint; necesse est, vt in omnibus rebus excellenter, magnificeq; ver-sentur. Est autem magni animi argumentum, putare se magnis, & amplis rebus, atq; apprime excellentibus di-gnum, magno certe animo esse nō potest, qui spe bona non sit. Est & ætati illi præcipuus quidā vel ambitus, honesta vtilibus anteponendi: quod illi proprietate quadam morum, & habitu potius, q̃ ratione, aut cōsilio faciunt. Consilio quidem, & ratio vtilitatem sectatur. Virtus honestis incumbit. Præterea nulla est ætas, q̃ amicos, ac suos vehementius diligat: quia consuetudi-ne plurimum, cōuictuq; gaudent: nec tam id, quod ex-pedit, q̃ quod libido imperat, intuetur. Quo fit vt, per-inde vti in aliis quoque rebus, vt in deligendis amicis pessime iudicent. Quamobrem contra, q̃ Chilo præce-pit, vt scilicet quispiam nihil nimium cuperet. Omnia illi immodice persequuntur. Propensissimi cum dili-gunt: infensissimi cum odere: in cæteris postremo in-temperantes, vehementes, & iniurii. Iidem scire se om-nia arbitrantur; omnia cum asseueratione, & constan-ter affirmant: quod quidem causa est, ut vehemēter, & nimis omnia moliantur. Iniuria quoq; non malignita-tis nocendiq; studio, sed in contumeliam faciunt. Cle-mētes præterea, misericordesq; sunt; quoniā ferè opti-me de omnibus sentiunt: sua nempe simplicitate, cæte-rorum quoq; animos metiuntur: ita facile adducuntur, vt credant innocentes omnes esse, & immerenter ple-cti sunt at risus affectatores, proinde dicaces, facetiq;:

nam facetiæ sunt vrbana, & castigata conuitia.

Cap. XXVIII. De moribus seniorum.

HIS moribus iuuenes, contrariis fere seniores, & ætate prouecti censentur. Primum quia multorũ annorum attritu experientes facti, dolis sæpe appetiti, delictis plurimis coinquinati rerum vitiis longo vsu detectis, & cognitis, nihil impudenter asseuerant, omnia q̃ par sit segnius, atq; tepidius, eoq; res, quas norũt, putare ita esse aiunt, & videri sibi, non plane scire, aut explorata habere. Quamobrem in omni sermone res, quas affirmant, moderatione verborum aliqua tempe rant: qualia sunt aduerbia illa, forte, fortasse; quibus adiectis, quasi eliditur, & eleuatur assertio. Ita anceps semper, ac pendens eorum oratio est, nihil vt firme, secureue polliceantur. Malitiosum præterea, & versutum ingenium. Malitiosos intelligo, qui omnia in deteriorem partem accipiunt, interpretãturque: in suspicionem quoque celeriter veniunt, quia increduli; incredulos experientia, & vsus facit. Eadem ratione nec vehementer amant, nec impotenter oderunt, sed cum adiectione Biantis, amant hac fini, ceu aliquãdo saltem osuri; hac itidem tenus odere, ceu fortasse post amaturi. Humiles præterea, abiectique sunt: nam longinquitas, & spatium vitæ vniuscuiusque animum reprimit. Proinde ille nihil magnum, nihil excelsum, aut magnificum, sed res duntaxat ad vsum vitæ necessarias contuentur. Ea causa facit etiam auari, & illiberales vt sint. Nam facultates, substantiaque vna rerum est necessariarum ad vitam; simul diuturna experientia didicerunt, difficillimum esse

acquirere:

acquirere: facillimum iactare. Pauidi deinde, meticulosique, vt enim dictum est, habent se se contra, quàm adolescẽtes, & iuuenes. Feruent illi ætatis, naturæq; facibus. Frigent hi calore absumpto, igniculisque restinctis; vt intelligi possit, senectutẽ quasi præstruere, ac sternere viam ad metum: nam metus refrigeratio quædam est. Sunt & cupidi lucis, ac vitæ supremo præsertim die, quia scilicet ea, quæ absunt, quorumque quis indiget, validissime expetuntur. Item incusatores queruli, contẽtiosiq; supremodũ, id, quod modicitatẽ quandam eius ætatis ostendit; quia vero se ipsos vehementer amant, vtilia præferunt honestis. Eaque impensius, q̃ sit æquum sectantur, nam vtilitas bonũ est eius vnius, qui illum captat. Honestas simplex, & absolutũ bonum est: ea ratio præstat, vt impudentes, inuerecundiq;, verius q̃ verecundi intelligantur senes; nam cum non æq; honestatis, vt emolumẽti rationem habere videantur, cura famæ non laborent, & quid de se sentiat, facile contemnant. Sunt & spe semper mala, quod tum vsus plurimarum rerum, quæ in contrarium sæpe, atque in deterius cadunt, tum metus facit, qui in ea ætate cõtingit. Aluntur quoque non tam spe, q̃ memoria senes: quia spacium vitæ, quod reliquum est, illis breue, ac ꝑexiguum est; actæ vero, & præteritæ, multum. Spes quidem, vt dictum est sæpe, futurarũ est rerum; memoria vero præteritarum. Atq; ea causa est loquacitatis, & nugarum in senibus: cum enim recordatione rerum gestarum sola oblectentur; in iis recensendis, recitandisq; pertinaciter, & molestissime perseuerant. Iræ autem ea ætate q̃q̃ videntur peracutæ, imbecillæ tamen infirmæq; sunt. Ex cupiditatibus vero aliæ abierunt, dese-

rueruntue illos;aliæ adhuc quidem apparent, seruantur
que,sed languidæ, & subobscuræ:quamobrē nec cupidi admodū sunt,nec si quas retinent,cupiditates magnopere exercent. Prorsus lucro duntaxat, & quæstui iniant. Quamobrem grandes natu fere moderari,& tēperantes videntur:quia cupiditatum acrimonia, detrini annorum domita, ac subacta deferbuit in illis, aut resedit. Quo fit,vt emolumentis vitæ tantū,& vtilitatibus seruiant,viuantq; non tam inclinatione morum, q̄ ratione,& consilio. Cōsilium est quo captatur vtilitas. Mores,quibus virtutes designātur animi. Iniurias item afferunt,non contumeliæ studio,sed nocendi, ac planè lædendi libidine. Cæterum misericordes sunt senes,vt iuuenes;non tamen ea ratione,qua iuuenes. Illi benignitate,humilitateq;:hi debilitate,infirmitateque permouentur:nam senes omnia sibi impendere putāt, eaq; velut imminentia,instantiaq; reformidāt:quæ existimatio(vt diximus supra)ad commiserationem multum valet. Quapropter & queruli plurimū,lachrymōsiq; sunt,non vrbani,non faceti non risu, non salibus gaudēt. Nam ridicula lachrymis aduersantur. Hi sunt senum;hi iuuenum mores. Ergo cum ea potissimū oratio passim,vulgiq; placeat, quæ nostris moribus competit,cūq; eos sermones probemus,qui similes nostris videntur:liquere arbitror latissime rationem, qua naturæ eorū,qui audituri sunt,assumi possint in causam, ita vt,tum ii,qui dicunt;tum oratio ipsa, quæ dicitur, simillima esse audientibus videantur.

Cap. XXIX. Qui mores eorū,qui ætate sunt media.

INTER hos,qui ætate media sunt,mores quoque medios occuparunt,exuperantiis naturæ vtriusque

amputatis. Non fidunt vehemēter; nam hoc ferox audacia est. Non magnopere metuūt: sed mediocriter in vtroque affectu versantur. Præterea non passim creduli, nō pertinaciter increduli. Sed veritatem in omni iudicio solam intuentur, non prodigi, nō præparci, sed frugi: non iracundi, non cupidi, sed temperati. Ac temperati quidem, non simpliciter sed fortitudine adhibita, & fortes tēperantia comite. Nā virtutes illæ in senibus, iuuenibusq; sunt separatæ. Iuuenes enim fortes quidem sunt, sed intemperantes: senes cōtra temperati, sed pauidi; & vt in vniuersum dicatur. Ea bona, quæ iuuenes, ac senes diducta priuatim, seorsumq; habent: in iis, qui media sunt ætate, collecta reperiuntur, & iuncta. Mala vero, & incōmoda, quæ vel excessu, vel defectu laborant, in illis; in his ad temperamentum, & mediocritatem reuocata visuntur. Media ætate corpus uiget à.xxx. ad trigesimum quintum annum, anima uero ad unum de quinquaginta. Iuuētutis, senectutis, & status interiacentis, qui censeantur mores, hactenus demonstrasse libeat.

Cap. XXX. De moribus hominum secundum fortunas.

NVNC de bonis, quæ fortunæ ferūtur accepta, quales scilicet in quaq; fortuna sint hominum uoluntates, & mores, agamus. Primum ii, quibus ea obtigit, ambitione, & gloriæ cupiditate tanguntur. Solet enim quisq; si quid præcipuum habet, ad id ornandū, amplificandumq; operam omnem impendere. Est aūt nobilitas maiorum quidam splendor, & claritas: Deinde cōtemptores eorum, qui similes esse suis maioribus uideātur: nam res à nostra ætate remotæ, peruetustæq;

præstantiores semper, & iactatiores haben tur, q̄ proxi-
mæ, & recentes. Porro nobilis est qui insigni, ornamē-
toq; generis prænitet. Generosus, qui non recedit, à ꝓ-
bitate maiorum, quod quidem nobilibus insolēter, &
raro contingit. Nec temere multos comperias, qui nō
degenerēt. Est autem ut annonæ, cæterarumq; rerum,
quæ ex agro nascuntur, coctura interim quædam, atq;
feracitas: ita & clarorum uirorum ex aliqua illustri fa-
milia fæcundus quidam, restibilisq; peruentus: interim
contra cum certo temporis spatio celebres, & excellen
tes uiri ex bono aliquo genere ꝓcessissent, post secu-
ta penuria est. Degenerant vero familiæ nobiles, non
vno modo, sed varie: nam īgeniosæ, & acres, exeunt in
mores sæuos, ac truces; quod ītelligi potest in iis, quæ
ab Alcibiade, & á Dyonisio superiore fluxerunt. Con-
tra pacatæ, quietæq; in segnitiem, vecordiamq; degene
rant. Vt qui à Cimone, Pericle, Socrateq; sunt orti.

Cap. XXXI. De moribus diuitum.

MORES denique qui diuitem sequantur, ferè omnes intelliguntur vulgo. Contumeliosi pri-
mum, impotentes, elati, ipsa demum abundantia copia-
rum laborantes, & putidi: nam qui ita diues est, perin-
de comparat animū, ac si omnibus bonis ornatus esset,
ac præditus. Persuadet enim sibi diuitias suas, quasi p̄-
cium esse, quo uirtus aliorum omnis, & dignitas repē-
di possit, & redimi. Quo fit ut diuitibus uenalia om-
nia uideantur esse. Deliciosi deinde sunt, supiniq;, atq;
molles. Tum iactatores, omnia sibi qui sumāt, & arro-
gent. Alterum, quod luxu ipso gaudent, & ostentatio-
ne fortunarum. Alterum, quod in omnes uersari pluri-
mum solent, quod plurimum diligunt, & uenerantur;

ſimul quod ab aliis quoque ſpectari, optarique credũt eas res, quas ipſi auidiſſime perſequuntur: nec meher= cle iniuria; cum plurimi uiſantur, qui auxilio diuitum egeant. Hinc Simonides cum ab uxore Hieronis in= terrogatus fuiſſet, utrum diuitem eſſe, an ſapientem p̄= ſtaret: uideo inquit ſapiẽtes liminibus diuitum obuer= ſari. Deinde qui opulenti ſunt, atque locupletes putant ſe digniſſimos eſſe principatu: quia adeſſe ſibi auxilia omnia arbitrantur; quorum cauſa præeſſe, & imperare cæteris debeant. Et ut plurima in pauca conferam. Di= uitiæ nihil ferè aliud ſunt, q̄ felix amentia. Cæterum refert ditatus quis modo, locupletatusq; ſit, an olim. Nam nouitiæ opes grauiora omnia, & impotẽtiora ha bent: qui enim magnis copiis, non pridem datus eſt; tanquam tiro diuitiarum habetur, eoq; ſe ſe imperite, atq; intemperanter gerit. Sunt præterea & iniurii, non quidem malignitate, aut nocendi libidine, ſed ſtudio contumeliæ, aut uoluptatis alicuius cupiditate. Contu meliam intelligo uerbera, uoluptatem, adulterium.

Cap. XXXII. de potentum moribus.

MORES quoque eorum, qui in aliqua poteſta= te conſtituti ſunt; partim ſimiles habentur iis, quos diuites præferunt, partim meliores. Sunt enim magni, ac potentes uiri cupidiores honoris, & genero= ſiores aliquanto, q̄ diuites: quia earum actionum ſtu= dioſi, appetenteſque ſunt, quorum perficiendi tum fa= cultatem, tum rationem amplitudo potentiæ exhibet. Studioſiores item, & circumſpectiores uidentur: quia & diligentes, & de imperio ſuo ſoliciti coguntur eſſe. Moderati quoque & honeſti potius, q̄ graues: nam cũ ea dignitas, quam obtinent, claros, & ſupra alios, quaſi

extantes, atque ſpectabiles faciat; neceſſe eſt, ut moderationem, & honeſtatem in rebus omnibus præferant. Moderatio autem, & honeſtas vitæ, eſt mollis quædã, uerecundaq; grauitas. Alioquin ſimulatq; iniurii eſſe ſtatuerunt, non friuolas, aut leues iniurias, ſed graues, & planè magnas conſectantur. Bona, & ſecunda fortuna qui utuntur, præditi ſunt particulatim his moribus, quos ſupra perſcripſimus: nam bona omnia videtur ſecunda fortuna complecti, & præterea ſobolis bonitatem virium, valetudinis, formæ exceſſum quendam, & cumulum. Inflatiores quidem, inſolentioresq; & omnino minus conſideratos ſecundæ res faciunt: ſed tamẽ in ſcelerum uicem probitatis genus illud præſtantius, rependunt, quod pios, & rerum diuinarũ cultores efficere videtur. Diis enim quadã afficimur quadãtenus, & credimus, cum beneuolentia eorum conſecuti videamur ea bona, quæ fortuna nobis, caſusq; attulit.

Cap. XXVI. Vſq; ad. XXXIII.

„ QVIBVS rebus aut excitentur, aut ſoluantur affectus. Commemorat Ariſtoteles hoc loco quid hactenus executus ſit, & quid in poſterum executurus. Oſtenditq; ſe dixiſſe de inuentione earum propoſitionum, quibus animi concitantur, quo pacto odium in alios ſtruatur, & à nobis dimoueatur, timor incutiatur, inuidia excitetur, vel comprimatur, indignatio, æmulatio, miſericordia, et reliqua affectiones inducantur. Dicitq; ſe dicturum de moribus, & habitibus per ætatũ, & fortunæ diſcrimina, & breuiſſime, quæ ſint affectiones, qui habitus, quæ ætates, quæ fortunæ ſint declarat, his enim cognitis facile moratam efficere orationẽ valemus. De vſu vero, & tractatione harum rerum dicetur in tertio, quare illic neceſſaria maxime & pulcherrima tradentur præcepta, & imprimis cum de morata oratione, affectuoſaq; loquemur. Nunc illud animaduertendum, quod Fab. cum ſe reprehendat vbi de affectuum diuiſione loquitur libro ſexto, tacite quoq; reprehendere Tullium videtur, nam cum ad obtinenda ea, quæ volumus, affectuum opus potentiſſimum eſſe dicat: hac de re, pauca quam poſtulabat, hæc materia, ſic attigiſſe dicit, vt magis, quid oporteret fieri, quã, quo id modo, conſequi poſſimus oſtenderit, quod etiam fecit Cicero. Potentiſſimum autẽ opus eſt affectio, nam cum iudices aliqua incipiunt perturbatione moueri,

agi iam rem suam existimant, & quemadmodum qui amant in rebus eius quem diligit, obcæcantur, ita omnem inquirendæ veritatis rationem iudex amittit, occupatus affectibus. Affectus autem Fabius duplices ait, speciē alteram πάθος vocat, alteram ἦθος atq; vt superior affectus nominatur, ita hæc inferior nomine romano caret, ἤθη tamen mores dicuntur, hi rei naturam spectant, & non tam mores videntur significari, quam morum quædam proprietas, ratio est, quia ipsis omnis habitus animi continetur. Differunt affectus hi, nam πάθος concitatum est, ἦθος lene. Illud imperat, hoc persuadet,
„ sed ἦθος proprie id erit, quod ante omnia bonitate commendabitur, non solū
„ mite, ac placidum, sed plerumq; blandum, & humanum, & audiētibus ama-
„ bile, atq; iucundum in quo exprimendo summa virtus ea est, vt fluere om-
„ nia ex natura rerum, hominumq; videantur, quo mores dicentis ex oratio-
„ ne perluceant, & quodammodo agnoscantur, quæ res comœdiarum propria
„ est, in quibus illa virtus inesse debet, quę res ante oculos ponit, de qua loqui-
tur Aristoteles in tertio. Sicut affectus proprij sunt tragædiarum. Quoniā vero nihil obscurum aut abstrusum est in Aristotele, ideo hæc omittemus, illud monentes neminem me legisse, qui magis morata oratione vteretur, q̄ Socra. quem imitari qui volet assiduus esto Platonis lector. Sed hæc clariora in tertio reddētur cum de generibus dicendi loquemur, ibi enim ex Hermogene totum negotium transigemus.

Cap. XXXIII. Orationis vsum ad iudicium institui, ac de multiplici iudicio.

DICTVM est de moribus quales cuiq; ætati, & fortunæ conueniant, nam contrarii ex contrariis facile elicientur, puta cuiusmodi mores, pauperis, infortunati, impotentis habeantur. Porrò vsus orationis ad iudicium inuentus, institutusque est: nam ad ea, quæ iam scimus, de quibusq; iudicatum nobis est aliquando, fieri non potest, vt oratione vlla sit opus. Iudicium vero intelligitur multiplex. Nam & cum vni suadere quis vult, iudicium est, quod faciunt, qui seorsum quempiam admonent, aut hortantur. Quāuisque unus sit ille, qui cum institutus est sermo, nihilominus potest iudex uideri in ea re, pro qua solus aditur. Nam quem sibi quis persuadendum sumit, quid uetat, ut si simpliciter loquimur, is in ea notione cōstitutus iudex

intelligi, & haberi non possit. Item iudicium est, quatenus aduersarius habetur, qui cum oratione pugnat. Aut quotiens sine aduersario ad aliquam causam propositam disputatur. Est enim vtroque casu necessaria oratio; & in posteriore contraria diluere oportet, quibuscum ceu cũ aduersario cõtrouersia instituenda est. Eodem modo in demonstratiuo genere iudicium appellatur, nam & in eo negotio ad spectatorem tanquã ad iudicem dirigi solet oratio. Cæterum is proprie dicendus est iudex, cui quæstionum, quæ in ciuilibus cõtentionibus agitantur, demandata notio est. Nam tam eorum, quæ in foro versantur, q̃ eorum, qui in consiliis quæstiones, & causæ nũcupantur. Ac de ciuilibus quidem moribus dictum est abunde, cum de suasoriis ageremus, vt demõstrata, ac planè definita sit ratio, qua is, qui dicturus est, afferre possit orationem eorũ, qui audiunt, moribus accommodatam. Cum autem tribus generibus causarum singulos fines haberi docuerimus, proindeq; singulis eorum proprias, & peculiares propositiones, locosque distribuerimus: quibus in deliberatione, laudatione, iudicio facienda sit fides; cumq; illud etiam non sit prætermissum à nobis, quibus rebus morata oratio efficiatur; reliquum est, vt cõmunes locos paucis aggrediamur.

Cap. XXXIII.

» DICTVM est de moribus quales cuiq; ætati. Colligit Aristoteles & admonet, ibi quę dicta sunt, hic quę dicũtur, hoc enim perspicuitatem facit. Sciendum igitur est hactenus de inuentione tractatum fuisse propositionum illarum, quę singulis rebus conuenirent: tanquam de propriis quibusdam generibus, nam singulis causis suę propositiones definitę sunt demonstratiuę, deliberatiuę, ac iudiciali, nec iam partibus his, quam earũ portionibus, sui sunt loci collocati, singulę quoq; ꝓbationes artificio carẽtes suis assumptionibus ampliatę, singuli affectus, singuli mores, suos cuiq;

ætati, vel habitui descripti, quare nihil desiderari potest, nisi vt communes omnibus his locos aperiamus. De ijs, se se dicturum pollicetur Aristoteles, declaratq; orationis vsum ad iudicium instituí, atq; ornari, multiplex item esse iudicium declarat, quæ res apertius ostendet, quod in principio secundi huius significatum est, quaudo dixit. Quoniam vero omnis totius Rhetoricæ insti-
" tutio ad iudicij præparationem confertur. Ibi enim probauit id fieri in gene-
" re iudiciali, & deliberatiuo, hic & in demonstratiuo dixit inesse, q̃q̃ solus & vere iudex forensis causæ auditor dici debeat. Declaratur etiam quid intellexerit in primo libro per genera, & per locos: genera enim vocauit singularũ rerum propositiones, & opiniones, locos autem cõmunes quasdam sedes, in quibus omnia causarum genera collocarentur. Huiusmodi, sunt loci qui res ostendunt, quæ fieri, & non fieri possunt, quid fuerit, quidq; futurum sit. Itẽ & qui augent, & minuunt, quanq; hi maxime demonstratiuæ causæ conueniant, sicut præteritum iudicijs, futurum consilijs accõmodatur vt diximus.

Cap. XXXIIII. De iis, quæ fieri, aut non fieri possunt.

IMPRIMIS igitur omnibus causis necessarium est, quid fieri possit, aut non possit videre. Deinde quid fuerit, quid futurum sit, scire dicendo comprobare. Postremo tenere argumenta ad demonstrãdam magnitudinem rei, quod genus in omnem quæstionẽ frequentissime incidit. Nam & qui consilium dant suadẽdo, dissuadendoue, & qui laudem, aut vituperationem tractant, & qui accusant aut defendunt, amplificatione, & attenuatione plurimis locis vtuntur. His expositis, excutiamus in commune enthymematũ, & exemplorũ locos; ut iis absolutis ad eam partem veniamus, quæ finem instituti nobis initio operis obtinet. Cæterũ ex communibus locis amplificatio demõstrationibus maxime conuenit, quod & supra docuimus. Præteritum iudicialibus causis, nam in re factæ controuersiæ illæ versantur. Futurum, & possibile deliberatiuis. Primũ itaq; de iis, quæ fieri possunt, aut nõ possunt dicamus. Cuius contrarium esse, aut fieri potest, ipsum quoque fieri posse videtur. Exempli gratia, si potest sanari ho-

mo pōt ægrotarē: nam contrariarū rerū quatenus con-
trariæ ſunt, eadem poteſtas habetur. Item ſi poteſt eſſe
quippiam, poteſt & quod ei par ſit, ſi poteſt eſſe quod
difficilius habetur, poteſt & quod facilius. Si poteſt
quicquam luculenter, & magnifice fieri, poteſt omni-
no etiam fieri. Eſt enim difficilius ornatam domū ædi
ficare, q̄ ſimpliciter domum. Videtur & eius rei poſſi-
bilis exitus, cuius poſſibile habetur initium: quia non
temere quippiam fit, aut fieri incipit. Quod perfici, &
ad ſummam conferri non poſſit: nam quadrare, aut cō-
æquare diametrū lateri, neq; poteſt, neq; incipit quiſq̄.
Inuicem quoque ratio eadem commeat, cuius admitti-
tur ſumma, exituſq;, eius quoq; initium videtur admit-
ti: quippe quod omnia ex initio proficiſcantur. Item ſi
poteſt eſſe, quod natura, & generatione, poſterius eſt,
poterit & quod prius: vt ſi vir pōt eſſe, poſſit & puer.
Nam puerum eſſe prius, q̄ virum oportet. Recurrit &
retrorſus; ſi poteſt puer eſſe, poteſt & vir: quia puerum
eſſe initium atq; iter ad virilitatem eſt. Poſſunt & illa
eſſe, quorum amor deſideriumq; natura eſt inſitum ho
mini. Nemo enim amat, deſideratue, vt frequentiſſime
dixerim, quæ haberi non poſſunt. Ea quoque quorum
ſcientiæ aliquæ, aut artes habentur, poſſunt tum eſſe,
tum fieri. Poſſibilia nobis, & illa intelliguntur, quorū
facultas in poteſtate eorū eſt poſita, quos ipſi vel impe
rando cogere, vel perſuadendo impellere poſſumus: vt
ſunt ii, quibus potentiores, & ſuperiores ſumus: qbuſq;
aut vt amicis, aut vt clientibus, & mācipiis vtimur. Itē
quorum poſſunt partes eſſe, ipſa quoque tota poterūt.
In diuerſum quoq; valet, ſi poteſt tota res eſſe, vt par-
tes ferè poſſint eſſe. Nā ſi lacinia, pileum, tunica, fieri

possunt, potest & vestis omnino. Contra si vestis potest, possunt & illa. Si genus vniuersum potest esse, potest & species. Si species, potest & genus, vt si nauigiũ, continuo, & triremis. Si triremis, vtiqui & nauigium possit. Item si eorum, quæ alio referuntur, alterum potest esse, potest & alterum: vt si dimidium possit haberi, possit duplum. Et si duplum, & dimidium possit. Itẽ si absq; artificio vllo, atq; industria fieri quippiam põt, lõge magis adiunctis illis, atq; adhibitis poterit. Atq; Agatho quædam inquit facimus casu: quædam nobis necessitate, ac casu accedunt, & adsunt. Item quod inferiores, impotentiores, & insipientiores possunt, qui iis contrarii fuerint, melius, ac validius poterunt, id quod & Isocrates dixit, Graue porrò quod Euthymus didicit, id Isocratẽ inuenire non posse. Ex iis quæ de possibilibus rebus dicta sunt contraria de impossibilibus facile accipientur.

Cap. XXXV. De argumentis factum coniectura ostendentibus.

NVNC de argumẽtis illis agamus, quibus facta sit res, an non sit, coniecturæ ducuntur. Primum si quod minus fieri potuit, factũ est; vtiq; videbitur factum, quod magis potuit fieri. Eodem modo, si quod posterius fit, fieri solet, factum est, quod prius solet, factum esse videbitur. Exempli causa, si oblitus es, didicisti ergo. Si potuit, quisquam & voluit, fecit igitur: nam omnes, quod volunt, & possunt, etiam exequuntur, ac faciunt: si enim volunt, si nulla vis obstat extrinsecus, si possunt, si cupiunt, si ea re delectantur, nihil potest impedimento, esse quin faciant. Planè videtur nemo ferè, qui ea, quæ optat, oblata occasione, & faculta-

te non faciat: malus, quia insanis cupiditatibus agitur præceps; bonus, quia tantum æqua, & honesta concupiscit. Item si statuerit facere, fecit igitur: est enim maxime cõsentaneum, atq; credibile, vt quod quis instituat facere, fecisse etiam videatur. Item vt factum sit, quod consequitur. Si facta sunt ea, quæ antecedebant, aut ea, quæ illius gratia fieri consueuerant; vt si coruscauit, intonuit igitur. Si attentauit, perpetrauit igitur. Contra si facta ea sunt, quæ posterius fieri, sequiq;, aut quorum gratia fieri alia consueuerunt, vt facta sint priora, & q̃ illorum gratia instituebantur, vt si intonuit, coruscauit igitur. Si perpetrauit, attẽtauit igitur. Atq; omnia hæc quæ enumeraui, aut prorsus, aut magna ex parte necessaria esse reperientur. Quibus autem rationibus demonstrari possit, factam rem non fuisse, facile ex contrariis suppetet facultas.

Cap. XXXVI. Quibus argumentis futura coniiciamus.

FVTVRA quoq; quibus argumentis coniicere, & æstimare possimus, ferè ex eisdem locis colligẽdum est: natura quod in potestate cuiusquam est, si volũtas, cupiditasue per iracundiam, aut aliam cogitationem accesserit, etiam fiet. Futurum videtur & quod in expedito, atq; ꝓcinctu est, vti fiat, hoc est quod in ipso conatu iam sit. Frequentius enim sequuntur ea, in quæ quis incumbit, q̃ ea, quæ negligi, & differri videntur. Futura quoque intelliguntur ea, quorum præcedentia omnia sunt secuta: vt si coactis nubibus cœlum obducitur; utiq; expectanda sit pluuia. Consentaneum est, vt illud quoq; futurum sit, cuius gratia institutæ res aliquæ sunt secutæ: vt si fundamenta sunt iacta: ædes

quoq;

quoq; factum iri videantur.

Cap. XXXVII. De amplificatione pauca.

DE amplificatione, & attenuatione rerum tum per se, tum per comparationem maiorum, minorũq; in suasoriis abundanter expositum est, quamobrem si trium generum fines suapte natura sunt boni, vt si vtilitas, si æquitas, si honestas: manifestum est ex rationibus earum accipiendos esse amplificationum locos. Porrò de magnitudine, & exuperantia simpliciter, & p genera quærere, ambitiosius est, q̃ vt inanis diligentia, & superuacaneum studium videri non possit. Equidẽ quo ad vsum dicendi attinet, particularia generalibus præferuntur. Ergo de rationibus illis tribus quid effici possit nec ne. Factum sit, an nõ factum. Futurum sit, an non futurum: postremo de amplitudine, & tenuitate rerum hactenus in transcursu dixisse sat est.

Cap. XXXIIII. ad. XXXVIII.

„ IMPRIMIS igitur. De ĳs quæ fieri possunt, deq; factis, & futuris,
Fab. exemplorum copia differit in quinto libro, ibi enim de omni argumentorum ratione loquitur, & nihil nos sinit desiderare, quare non decet vt tempus in his cõsumemus, similis ratio est de amplificatione, & attenua-
„ tione rerum notandus vero est locus ille vbi Aristoteles dicit. Atq; Agatho
„ quædam inquit facimus casu, quædam nobis necessitate vt casu prouentunt.
Difficilis locus est. Et huiusmodi vt Hermolaus nondum se intelligere satis dicat quid velit Agatho. sic enim notat. Allegat Aristoteles hunc Agathonẽ
„ in sexto Eth. dicentem, ars fortunam, fortuna diligit artem, innuens vt Ari
„ stoteles vult circa idem versari artem, & fortunã, hoc est vt ait Eustrh. quẽ-
„ admodum ars præter actum habet effectum aliquod, ita & fortuna præter
„ actum habet effectum aliquod puta thesaurũ inuentum, & cætera tu conside
„ ra, nondum enim intelligo satis quid hic agatho velit, hæc ille, nos primum
hunc locum corrigemus ex Aristotelis sententia, corruptus enim est, postea hunc ipsum interpretabimur, & declarabimus, sunt enim duo senarioli, hoc modo legendi καὶ μὲν τὰ μὲν τύχῃ πράσσειν, τὰ δ' ἡμῖν ἀνάγκῃ, καὶ τ.. τέχνῃ vt sic sensus dictũ est ab Agathone atqui q̃ licet fortuna facere, ea adueniunt nobis necessitate hoc est industria, & arte, & ita sensus an cõuenit ĳs, quæ in Ethicis dicũtur, vt ibi etiam sensus sit. Ars dilexit fortuna, fortuna artem, sci-

licet ex ea parte quatenus vtriq; eadem subiecta materies est, q̄ꝙ ars cum ratione faciat, & fortuna sine ratione, esto igitur argumentum, si casu quid fit, multo melius arte fieri poterit. Est autem eadem materies vtriq; subiecta, quoniam, vt diximus in primo libro, cum de fortuna loqueremur, ea, quę fiūt electione si aliter & prœter intentionem veniant fortuna fieri dicuntur, si ad voluntatē sequuntur cōnsulto, & ex arte, vnde in primo etiam primi de Rethorica loquens Aristoteles alios inquit casu, & temere id facere, alios arte, in qua re valebit argumentum si casu bene quis dicit, multo melius arte, id faciet, non est autem mirum si illud , interpretamur loco eius . similis modus est apud Theo. quod animaduertit Lāpridius meus, cui lectio Trapez. non satisfaciebat. Sed esto verba illa sunt, & suam retineāt significationem, non immutabitur propterea sensus. Cum igitur Hermolaus dicat. Atq; Agatho quædam inquit facimus casu, quædam nobis necessitatē, ac arte prouenitunt, & sensus per se clarus erit. De augendis & minuendis rebus dictum est in primo libro, nam cum de maiori, & minori bono dictum sit, certe patet quod ad omnia genera ea præcepta possunt accōmodari, finis enim singulorum generum quoddam bonum est, nam vtile in delib honestū in dem. iustum in iud. bonum quoddam est, quare eadem ratio in omnibus habetur, superuacaneum vero est, præter hæc quærere aliquid de magnitudine, & excessu simpliciter, & absolute, atq; ea ratio est, quoniam singularia pótiora sunt ad vsum, quam vniuersalia, nos autem quærimus ea, quibus vti commode valeamus. Et de ijs in primo libro satis loquuti sumus, nunc postq̄ de proprijs generum probationibus dictum est, restat vt ad communes veniamus, cōmunes probationes appellat duas illas machinas, quibus ad probādum rhetores vtuntur, simili modo cum dialecticis, atq; hæ sunt exemplū, & enthymema, nōnulli sentētias addunt, sed has refert Aristoteles ad Enthi.

Cap. XXXVIII. Duo esse communium probationum capita, ac primum de exéplo.

NVNC postquam de probationibus trium generum propriis diximus, restat vt ad communes p̄ceptio nostra se vertat. Cōmunium probationum duo sunt capita, exemplū videlicet, & Enthymema: nā sententiæ quas gnomas vocamus, partes Enthymematis sunt. Ac primum quidem de exéplo agamus. Est enim exemplum inductioni simillimum: inductio autē initium est ad faciendam fidem. Exemplorū duo genera habentur, nam alterum rei gestæ auctoritate. Alterum fictæ, & ut gestæ cōmemoratione, appositioneq; nitit̄.

Huius posterioris rursus duæ sunt species, altera parabole id est collatio dicit; altera apologus: Apologos itelligo quales Lybici sunt, & qui Aesopi nomine maxime celebrantur, sit igitur exemplum tale. Controuersia est aduersus regem Persarum suscipienda sint arma, quibus arceatur ægipto necne. Contéditur suscipienda esse. Adducitur simile. Darium non ante in græciam traiecisse, q̃ occuparit ægiptum. Capta ægipto traiecit, traiectaturũ ergo & modo regem illum, nisi prohibeatur, ægipto. At collatio, & ea argumentatio qua est plurimum Socr. vsus, hanc fere habuit uiam. Vt si quis dicens magistratus in ciuitate non esse eligendos sorte, hanc referat similitudinem. Eadem ratione athletas nõ optimos, & fortissimos quoque ad stadium comparandos esse, sed quos alea urnæ, & casus extulerit: aut in gubernatore legendo, non peritiam rei naualis, sed sortem, & fortunam spectari oportere. Apologus huiusmodi est, qualem Aesopus in defensionem principis cuiusdam Sanii affinxit. Qualem etiam Stesichorus commentus dicitur cum ab Imereis in consilio tractaretur de statuendis stipatoribus corporis, & custodibus salutis Phalaridi, quem aduersus hostes imperatorem, & ducem exercitus fecerant. Is ubi multa disseruisset, quibus eam rem dissuadebat, subdidit fabulam. Equus inquit olim pascua solus obtinebat: inuasit eam possessioné ceruus, vt pasceret, depopulareturq́; incésus eo dolore equus, cogitabat incommodum suũ vlcisci. Adit hominem, vt consulat: eum implorat; vt secum rationem aliquam ineat iniuriæ iudicandæ. At homo inueni inquit illam. Patere addi frenum in os tibi: ego hasta desumpta dorsum inscendam: ita incur-

remus, & conficiemus improbissimum animal. Approbauit consilium equus: infrenatus est: equitem recepit in sedem: ita loco supplicii de Ceruo sumendi, abactus est ipse in seruitutem huiusmodi. Vereor inquit Imerei, ne dum conamini vestras iniurias persequi, idem vobis eueniat, quod equo illi. Ac frenum quidem iam iniecistis vobis, præfecto, & creato imperatore Phalaride. Quod si custodes etiam salutis adhibendos ei censetis, ac dorso recipitis: non video hercule, cur hoc non sit seruire Phalaridi. Ab Aesopo quoq; alter Apologus fertur cõpositus in ea oratione in qua Sami primarium quendam capitis postulatum iudicio defendebat. Vulpes, inquit, fluuium transitura in foueam cecidit; inde cum egredi non posset, longo tempore afflictata est, atque hirudinibus multis obsessa. Errabat illac forte fortuna herinacæus, despexit, misertus est. Tum interrogat, nunquid se vellet: opem, atque operã suam pollicetur pessimis animalibus auellendis. Negante illa, sciscitatus est causam. Quia, inquit, hirudines hæ, quæ me habent, iam expletæ sunt sanguine, atque depastæ, parumque amplius hauriunt, quod si abegeris, inanes aliæ, & famelicæ irruent, quæ reliquum mihi sanguinem ebibent. Idem vobis viri Samii censeo cogitandum esse. Hic, quem vos morte mulctandum putatis, nihil uobis officit amplius: iam locupletatus est; iam satur est. Quod si é medio illum sustuleritis, inuadent alii pauperes, qui rem vestram publicam depopulabuntur. Sunt igitur Apologi ad popularitatem maxime accommodati: habétq; vtilitatem illam vel exploratissimam, quod facillime subeũt, & quasi sponte occurrũt; vt pote quos sibi qsq; confingere,

confingere, & afformare poſſit. At exempla rerum geſtarum non æq; facile ſuppetunt. Collationes quoque ſiue parabolæ ex ſuo cuiq; arbitrio, atq; ingenio cōponuntur: mō ſimilitudinū ſpecies perſpicere, & annotare calleat: quam ſolertiā ſtudium philoſophiæ præſtabit. Eſt quidē (vt dixi) facilius ſimilitudinē aliquam diſcendo formare, & fingere. Sed ad conſilium dandum efficaciſſima eſt rerum geſtarum admonitio: quia ferè ſemper ſolent reſpōdere præteritis: atq; exemplis quidem ſi deſint enthymemata argumentationum, & demonſtrationum loco vtemur: teſtimoniorum vero, ſi ſuppetunt. Sanè in peroratione, ideſt poſt Enthymematum explanationem adiungenda erunt exempla: nam cum ea primo loco ponūtur vim inductionum habent. Inductiones nō niſi rariſſimæ ab oratoribus adhibentur. At ſi collocantur ſummo; atteſtationis vicem præſtant. Teſtis quocunq; loco adhibitus iuuat. Quāobrem ſi primo ſtatim ingreſſu exempla promuntur, neceſſe eſt vt multa admodum comparata, collectaq; habeātur: quorum copia faſtidium præpoſteri ordinis corrigatur. At ſi vltimo loco conſtituuntur; vel vnius auctoritas ſufficit: nam probus, & integer teſtis, etiam ſi vnus eſt, deſiderio ſatiſfacit. Quot igitur exemplorum ſpecies haberentur, & quemadmodum, & quando illis eſſet vtendum abſoluimus.

Cap. XXXVIII.

" NVNC poſtq̄ de probationibus. Breuiter de exemplo, eiuſq; generibus, & modis loquemur, addentes quemadmodum, & quando illis vtēdum ſit, nam hæc eſt in hoc loco mēs Ariſtotelis: multa diximus in primo libro, quæ repetere ſuperfluum eſt. Exemplum eſt inductioni ſimile, inductio eſt principium, ſi quidem ab ea originem trahit exemplum. Exēplorum duo genera ſunt alterum rei geſtæ veritatem continet, Alterum fictæ commemorationem, huius duæ ſunt ſpecies, Collatio: Apologus. Poſt hanc

partitionem Aristoteles dat exemplum exempli, collationis & apologi & cōparat hæc inter se, nanque Apologum maxime popularem dicit, & quasi spōte occurrere, & confingi posse. Exemplum non esse ita in promptu: In collatione fictiones certe valere, sed similitudinem maxime requiri, at rerum similitudines agnosci, ab eo qui veritatem ignorat, minime possunt, plus ei, in hac parte philosophia, quàm Rhetorica valet, nam inuētio similium facilis erit,
» vt ait Cicero si quis sibi omnes res animatas, & inanimatas, mutas, loquen-
» tes, feras, & mansuetas, terrestres, & cœlestes, & maritimas, & artificio, ca-
» su, natura comparatas vsitatas, atque inusitatas frequenter ante oculos poterit
» ponere, & ex his aliquā venari similitudinem, quæ aut ornare, aut docere,
» aut apertiorem rem facere, aut ponere ante oculos possit: non enim res tota
» toti rei necesse est similis sit, sed ad ipsum, ad quod conferetur similitudinem
» habeat oportet, vbi ad similitudinem verba quoque habeamus accommoda-
» ta. Collationis autem exemplum à Cice. mutuandum est, Cice. pro Murena
» quod si è portu soluentibus, qui iam ex portu in altum euehūtur, & reliqua
» his positis quemadmodum, & quando vtendum est exemplis declarat: vtimur exemplis in genere senatorio imprimis, hæc si desunt ad Enthymemata confugiendum: si adsunt tanquam obsides veritatis adhibeātur, & testimoniorū loco ponantur: sunt autem adiungenda in peroratione, perorationem aliter hoc loco intelligimus, quàm in tertio; ibi enim orationis extremā subaudit partē, hic Epilogum intelligit sermonem, qui ad aliū adiungitur, vnde recte Herm. post Enthymematum explanationem dixit. Aut igitur ante argumentorum & Enthymematum explanationem ponentur, aut post. Si ante collocantur inductionem quandam referunt. Porro inductio rarius est ab oratore desumpta. Si post, testimoniorum vim obtinent. Testis semper, & vbique iuuat, sed hoc est discrimen, quod numerus exemplorum requiritur, si ea primo loco adhibeantur. Diximus enim ea sic posita inductionem sapere, inductio autē ex multis colligit, & comprehendit. Si vero extremas occupent partes, hoc est post Enthymemata ponantur vnus satis exemplum erit, probus enim & integer testis, etiam si vnus est desiderio satisfacit. Exemplum autem sumit iisdem de causis, quibus similitudo, vt ornet, vt probet, vt apertam, vt ante oculos positam rem faciat. In eo tamen certa persona, & actio certa requiritur, potest autem esse simile, dissimile: contrarium: & ex maiori, ex minori ductum dissimile ex se plures causas habet, fit enim genere, vt ait Fab. modo, tempore, & loco, cæterisque, quæ fere omnia Cicero præiudicia, quæ de cluentio videbantur facta subuertit, multa etiam Fab. in cap. de exemplis libro. v. affert ex Cicerone desumpta.

Cap. XXIX. De sententiis.

NVNC de sententiarum appositione tractandū. Ac quibus quidem de rebus, & quādo, & quibus hominibus assumenda sit auctoritas sentētiarum, diffinitio eius rei subiecta apertissime demonstrauerit. Est

igitur sententia oratio, enuntiatioq́; sumpta nõ de singulari aliqua re, puta de Iphicrate, aut Pericle; sed de vniuersali: atque de eo quidem non omni, nec passim: hoc est non de recto, aut inflexo; quod contraria sint, sed de eo, circa quod actiões humanæ versant: quodq́; ad actionem aliquam, aut optabile, & persequendum est: aut contra vitandum, & fugiendum. Quapropter, cum Enthymemata collectione huiusmodi rerum, ratiocinationeq́; astringantur, & constent, quotiens compago illa, & connexio soluitur ferè initia eorũ, & clausulæ seorsum videntur esse sententiæ, vt si dicatur, prudens pater curare debet, ne liberi superuacuam operã sapientiæ impendant. Sententia est, si vero subiectionẽ rationis, & causæ confirmes, iam non sententiam valet, sed Enthymema, vt si ita efferatur. Prudens pater curare debet, ne liberi superuacuam operam sapientiæ impendant: nam præter id, quod literarium illud ociũ, sequentibus desidia quædam, & quasi torpor inducit: etiam magis aduersus eos inuidia excitatur. Item illud neminem esse ab omni parte beatum: neminem liberum: quia omnes aut fortunæ, aut pecuniæ seruiunt. Ergo si ea est diffinitio eius rei, necesse est sententiam in duo genera, sed quaternas diuidi species. Primum aliquando simplex est: aliquando rationi subiecta. Ac demonstrationis quidem indigent, quæ cum ratione exponuntur. Quæ vero nihil magnopere arduum, aut admirabile continent, sine ratione, breuiter, & simpliciter efferuntur. Deinde genus hoc posterius bifariam scinditur, vt aliæ rationis confirmatione non egeant: quia quoquomodo cognitæ à nobis ante, perceptæque fuerunt. Vt illud, meo quidem animo optimum huius

modi est, incolumen, & valentem esse. Nam hoc plurimis ita videtur. Aliæ idcirco nulla rationis subiectionem requirunt, quod simulatque efferuntur, apertissimæ sunt, & euidenter veræ. Vt illud: non dicitur amator esse, qui aliquando non diligit. At sententiarum, quæ cum rationis adiunctione promuntur, aliquæ Enthymematis adhibentur vt partes: cuiusmodi est illa superior. Prudens pater curare debet, ne liberi superuacuam operam sapientiæ impendant, & reliqua. Aliæ quæ ad rationem Enthymematis pertinent, proindeque Enthymematicæ appellantur, non sunt tamen Enthymematum partes: atque hoc genus sententiæ maxime probatur, celebraturque: id tale est, quotiens in ipsa expositione sententiæ ratio dicti identidem quasi inseritur, ac subinde statim elucet: vt cum dicitur immortalem iracundiam fouere, mortalis, noli. Nam immortalē iracundiā esse non oportere, sententia est. Sed adiunctio illa mortalis: causam dicti obiter inculcat. Par est huic & illa. Mortalē mortalia, nō immortalia sapere oportere. Ex iis, quæ monstrauimus, facile intelligi potest, quot sint species sententiarū: deinde quales quando interponere cōueniat. Nam de re admirabili idest præter opinionē hominum constituta. Item de re dubia, & controuersa sine ratione sñia non effertur. Ratio porro dupliciter adiicitur, nam vel præponitur ita, vt sententia conclusionis loco vtamur, hoc modo. Equidem puto, postq̄ neque inuidia obrui, neque marcessere ignauia expedit, nō esse dandā sapientiæ impēsius operam, vel subiicitᷓ ita, vt ratio conclusionis locū obtineat hoc mō. Recte consulere, qui dandam non esse impensius operam sapiētiæ putāt, ne aut inuidia obrui, aut marcessere igna-

uia necesse sit. Cæterum refert dubiæ, obscuræq; sint, an admirabiles sententiæ: quod in dubiis præcepta ratione grauissime & mollissime audiunt. Ad hæc Laconica dicta, & quæ vocantur ænigmata, atq; scirpi cõmodissime adhibẽtur, quale est quod apud locros stesichorus dixit. Non oportere contumeliosos esse, ne cicadæ canãt ex humo. Nec sententiæ tamẽ feliciter à quocũq; dicuntur. Sed id genus prouectis ætate, magno successu, ac senibus prouenit. Rerum quoq; à quibus sententiæ constituuntur delectus quidam, & ratio quæritur, vt scilicet ea duntaxat in sententias assumantur, quorũ quisq; gnarus, perituscq; est. Profectò quemadmodum indecentissimum est adolescentem in dicendo indicare, atq; præcipere, perindeq; sit hoc ea ætate quenquam audire, qui faciat, q̃ qui meras fabulas recitat. Ita vani, & imperiti hominis erit, conferre in sentẽtias ea, quorum nec usum, nec notitiam tenet. Atq; huius rei argumentum illud minime contemnendum est, quod rusticos ferè omnes uidemus promptissime sententias confingere. Ac sententias quidẽ interponere, simpliciterq; efferre quod simplex, & uniuersale non sit, in conquestionibus, prægrauationibusq; maxime conuenit: idq; aut initio, aut in calce probationum, & clausulæ faciendum est. Ea quoq; quæ vulgo recepta sunt, & quæ communes sententiæ appellantur, quotiés pro causa nostra videntur, adhibitæ plurimum conferent: cum enim cõmunes habeantur, tanquam consensu gentium confirmatæ, approbantur ab omnibus. Cuiusmodi vox illius erat, qui ingressuros periculum hortabatur, ne sacrificia, & auguria expectarent. Satis, inquit, bona aui, & auspicato descendit in aciem, qui pro patriæ salute de-

ſcenditꝫquale item illud,quod de paucioribus,& infe-
rioribus dici ſolet. Communis mars. Item illud, quo
monemur,tollendos eſſe liberos inimicorum alioquin
inſontes: deſipere enim q̃ patre ſublato liberis parcit.
Sunt & prouerbia nonnulla ceu ſententiæ quædam,&
teſtimonia:vt illud:atticus aduena. Accidere autẽ nõ-
nunq̃ ſolet,vt neceſſe ſit contra peruulgatas, & popula
res ſẽtẽtias dicere:populares intelligo:noſſe ſe ipſum
quenq;;nihil nimium cupere. Cæterum hoc tũc vſu ve-
nit,quotiens per eum modum cõſtantior, & moratior
videri poteſt oratio. Aut quotiens per aliquam animi
commotionem impugnatio illa quaſi conceditur. Per
commotionẽ hoc modo:vt ſi quis ira percitus falſum
eſſe tritum illud dicat noſſe ſe ipſum quẽq;:nam ſi hic,
inquit,iudices,ſe ipſum nouiſſet; magiſtratum petere
non fuiſſet auſus. Moratior oratio hoc modo videbi-
tur eſſe. Si quis contra illud Biantis dicat, nõ eſſe viri
grauis,& integri ad eam finem amare, tanquam forte
fortuna oſurum, ſed contra potius eatenus odiſſe,tanq̃
fortaſſe poſt amaturum. Sanẽ vtile eſt,quoties ſenten-
tias refellimus voluntatem noſtram habitu ipſo ora-
tionis,& actione, ſi fieri poteſt, ſignificare: ſin minus
ſubiectione rationis:hoc modo. Viri boni eſt non ea
fine diligere,vt quidam perhibentꝫut oſurus ſit aliq̃n:
ſed quaſi ſemper amicitiam eius,quẽ diligit, ſecuturus.
Alioquin amare nihil aliud fuerit,q̃ inſidiari. Aut hoc
modo. Non probatur mihi,quod circũfertur à multis:
ſiquidem verum amicum accipio,qui ita amet, tanquã
amaturus ſemper,nec illud vt nihil nimis: quandoqui-
dem vir ſaltem malus ſatis odio haberi nõ poteſt. Ha-
bent vero ſententiæ tales in oratione magnam vtilita-

tem, vt vim. Primum quod illis auditores potissimum capiuntur, & fauent: etenim mirifice delectantur omnes: quotiens quis in aliquam sententiam incidit, eãq; tanquam indubitatam, & vniuersam pronunciat: quam illi, qui audiunt particulatim tenebant. Quod quidem quemadmodum intelligatur: simulq; qua ratione sentẽtiis allicere, ac ducere animos iudicum possimus, liquebit hinc. Sententia vt supra præscripto nostro mõstrauimus, vox prorsus quædã, atq; oratio vniuersalis est: quod vero vniuersaliter, & absolute profertur, procul dubio grate accipitur ab iis: qui id pro parte verũ esse arbitrabãtur. Exempli gratia. Cum quis vicinos aut liberos malos, & molestos habet: libentissime audit, qui dicat nihil esse vicinia grauius; nihil stultius studio sobolis procreandæ. Quãobrẽ perpendere aio, & coniicere prius oportet: quo doleat: quo spectet quisque, quid sentiat. Ita deinde assumere sententias eorũ in causam, easq; simpliciter, & in vniuersum efferre, atque hæc est vtilitas vna quæ ex sententiarum interpositione reponitur. Est & secunda vel potior, quod moratam, & grauem orationẽ facit. Porro morata oratio est, quæ sensu quodam, ac ratione dicendi quasi mores oratoris effingit. Atque hoc omnes sententiæ præstant: propterea quod is, qui sentẽtiam aliquam infert, in vniuersum de rebus illis enunciat, quæ optari, & persequi solent in vita. Quo fit, vt si bonæ, morataeque sunt ipsi quoq;, qui dicunt, bene morati, & boni viri esse videantur.

Quid esset sententia, & quot eius genera haberentur, & quemadmodnm tractare illas oporteat, & quæ eius rei vtilitas videretur, dictum satis puto.

Cap. XXXIX.

NVNC de sententiarum appositione tractandum. Proponit quid acturus est. Inde sentẽtiam definit, & ex eius definitione declarat ea, quæ proposuit, scilicet quibus de rebus, & quando; & quibus hominibus assumenda sit auctoritas sententiarum: mox diuidit eas in duo genera, & in quaternas species. Aut enim simpliciter profertur, aut cum adiectione rationis, simpliciter profertur, & breuiter, quæ nihil habet arduum, & admirabile. Cum rationis adiectione profertur, quæ demonstrationem requirit, simplex sentẽtia duas habet partes, aut enim quia quoque ante perspecta est nobis, non indiget approbatione, aut quia euidentissima, et vera est. Adiuncta sententia aut est Enthymematis pars, aut Enthymematica dicitur, Enthymematis pars est ea, qua posita ratio adiungitur. Enthymematica dicit illa in cuius expositione ratio dicti inserta est. Ratio adiungitur, vel ante sententiam, vel postq̃ sententiam attuleris illam initium, hanc clausulam Enthymematis dicunt. His declaratis, de rebus, temporibus, et personis agit in quibus sententiarum vis est collocata, mox de sententiarum vtilitate loquitur, et ita claudet hunc sermonem, sententiamq; γνώμη græce dicitur, veteres teste Fab. quod animo sensissent vocauerunt, interdũ pro decreto sumuntur cum à iudice latam sententiam dicimus. Hoc tamen loco sententia est oratio sumpta de vita, quæ aut quid sit, aut quid esse oporteat in vita breuiter ostendit; de qua hic loquutus est Aristoteles, hæc consiliis, et secretis similis est. Hæc Fab. et alia libro octauo cap. de sententiarum generibus.

Cap. XL. Qua ratione Enthymemata q̃rantur.

NVNC de Enthymematis primum, sed in vniuersum agemus, qua ratione quærantur: deinde ingrediemur tractatum locorum. Est enim vtriusque rei ratio plane diuersa. Enthymema esse syllogismum quendam dictum est supra, pariter & quemadmodum syllogismus sit, & quid a Dialectico differat explicatum, & demonstratum est. Sane ratiocinatio omnis cõstituenda est, ita vt res, nec longe petitæ, accersitæq; videantur, nec sine delectu passim assumptæ: nam alterũ ob prolixitatem offundet rationibus tenebras. Alterũ ob nimiam claritatem vanum, & garrulum oratorem ostendet. Hinc plerunq; illa opinio sequitur, vt in turba probabilius dicere videant indocti, q̃ docti; quod quidem & Poetæ intellexerunt; dum affirmant, videri

vulgo

vulgo imperitos fortius,& concinnius dicere. Illi cõmunia,& vniuersalia duntaxat sectantur. Periti vero ex iis,quæ sciunt,etiam proxima eliciunt. Quamobrẽ non omnia,vt quisque sensus,& argumentum occurrit afferenda sunt,sed certa quædam,& cognita iis,qui iudicaturi sunt,vel iis,quos nobis quoquo auditores cõstituimus. Ea vero, quæ nobis probãtur,tunc demum dicenda,assumendaq; sunt,cum vel omnibus,vel pluribus ita videntur,vt nobis. Nec solum ex iis,quæ aliter fieri non possunt,sed etiam ex iis,quæ ferè fieri solent, argumentatio sumitur. Primum itaq; scire oportet. Necessarium esse,vt is,qui de aliqua re dicturus, ratiocinaturusue est:siue id ad ciuile negotium pertinet, siue ad quod vis aliud genus,vt eas res,quæ ad demonstrationem illam,& probationem spectabunt, aut omnes, aut aliquas teneat:nam si nullam tenuerit,qui fieri potest,vt aliquid efficiat de nihilo? verbi gratia:quonam modo consilium Atheniensibus dederit,suscipiendum sit bellum,an secus,si quales,quantæq; sint vires eorũ: mari, an terra,an vtroq; genere polleant: si quãti prouentus ciuitatis habeantur,si quibus sociis,quibuscum hostibus,sit ineundum bellum,ignorat? Deinde q̃ bella,quo euentu,qua ratione, quo consilio gesserint: & cætera id genus,quibus (vt dixi) ignoratis sentẽtia de bello exponi non potest. Eodem modo nemo laudauerit Atheniẽses si duas clarissimas victorias apud Salamina,& Marathonẽ:si magna illa, atq; insignia pro genere heraclidarum facta,si reliqua eius vrbis præclara monumenta cõmemorare nescierit:omnis enim laudatio,vituperatioq; ex iis rebus cõstat,& dicitur, quæ insunt,aut videntur inesse iis,de quibus dicẽdum est:

laus ex bonis: vituperatio ex contrariis. Hoc mō, Athenienses Græciam in seruitutem egerunt; & Aeginetas, Potideatasq́, qui contra Barbaros bello sociali fortissime pro communi libertate pugnauerāt, parere sibi cōpulerunt. Et cætera huiusmodi si qua eius ciuitatis errata ferūtur. Eodem modo, qui in iudicio accusant, aut defendunt; ex iis, quæ habētur, accusationem, & defensionem instituunt. Plane nihil interest de Atheniensibus exemplum sit sumptum, an de Lacedemoniis. De homine aliquo, an de deo: est enim vbiq; ratio, ac præceptio eadem. Nam & qui Achilli suasurus, aut dissuasurus est aliquid: & qui eius laudes, aut vitia demonstraturus, & qui accusaturus, aut defensurus illum accesserit: procul dubio ea conquireret, quæ in eo viro aut inessent, aut viderentur inesse. Compertis illis, si honesta, aut turpia fuerint; laudaturus, culpaturusue. Si iusta, aut iniusta, accusaturus, defensurusue. Si vtilia, aut inutilia consilium suadendo, aut dissuadendo daturus est. Eadem obseruatio custodienda est, quoties de rebus ipsis agitur, citra complexum personarum. Vt si quæstio illa sit. Bonum sit iustitia: an non bonum: vtrā partem defenderis, illam ex iis, quæ inesse in iustitia videbuntur, confirmare oportebit. Atq; hoc, quod dico totum, partim testimonio, partim ratione comprobatur. Testimonio, quod tam periti, q̄ iperiti, hoc est, & qui rationem argumentandi exquisite, accurateque tenēt. Et qui eam leuiter, & negligenter attingunt, in omni sermone ea præcipue intuentur, quæ rei, aut personæ, de qua dicunt, arbitrantur inesse, quod non facile quispiam viderit, extra hanc viam aliam demonstrandi ea, quæ volumus. Quamobrem aperte constat hoc

loco, quod in Topicis dicimus, oportere ei, q dicit, earum rerum quæ haberi possunt, quæq; ad causam utiles, per opportunaq; sunt, constare electionem, & modum. Eodem pacto necesse est, & proxime facta assumantur, non ut incerta quæq;, & infinita sequare: sed ut ea duntaxat, quæ pertinere videntur ad causam. Præterea describere plurima, & q̄ fieri potest affinia, & propinqua rei, quam dicamus: nam quo plura afferuntur ex iis, quæ in re insunt, eò facilius omnia demonstrantur. Et quo propriora, & coniunctiora res, quam dicimus, videtur, & accommodatiora, & minus communia intelliguntur. Communia sunt, ut si quis Achillem laudet, quod homo, quod semideus fuit, quod cum cæteris græcis illium venerit; quæ omnia plurimis contigerunt. Quo fieri, ut qui ita Achillem laudauerit, nō magis Achillem q̄ Diomedem laudare voluisse videat. Propria vero sunt illa, quæ præter Achillē nemo unq̄ consecutus sit, quod Hectorem interfecerit, qui fortissimus Iliensium habebatur. Quod cygnum sustulerit: qui quod inuulnerabilis esset, græcos omnes unus arceret à littore. Quod venerit adolescentulus in bellū, quod non ut cæteri iureiurando adactus, sed sponte, & voluntarius militiam subierit, & reliqua ad hoc exemplum, atq; hic unus ac primus est locus, quo continetur electionis modus.

Cap. XLI. De locis Enthymematum, deq; duobus Enthymematum generibus.

NVNC elemēta Enthymematum excutiamus. Elementa sunt loci. Ac primum de illis agamus, quorum prior est ratio. Nam duo habētur genera Enthymematum. Alterum, quod rem esse, aut non esse,

demonſtrat, appellatum eſt dicticon. Alterum, quod pugnantia deprehendit. Elencticō. Differuntq; inter ſe ſe ea, quantum ii, quos Dialectici Elenchos, & Syllogiſmos vocant. Dicticon nititur ex plane confeſſis. Elencticon, ex pugnātibus, & nō confeſſis. Eſt quidē ſuperius à nobis habita de locis omnibus mentio, qui ex vno quoque genere rerum vtiles, & neceſſarii habe rentur. Nam propoſitiones ex quibus ad ſingulas partes dicendi enthymemata elicerētur. De bono: de malo: de honeſto: de turpi: de iuſto: de iniuſto: præterea quales, ex affectibus, & motibus animis ducerentur, fe re omnes à nobis prius expoſitæ, & diſquiſitæ fuerunt. Nunc iterum quidem de locis omnibus, ſed in alium modum dicemus, ita vt penes illam duplicis Enthymematis diuiſionem duplex etiam ordo locorum ſignificetur. Alter eorum, qui ad demonſtrandum; alter eorum, qui ad deprehēdendum, & coarguendum idonei habeantur. Sed & illos quoque indicabimus, ex quibus mentita Enthymemata peti ſolent. Dixi mentita, quoniam Ethymemata oratio non ſunt, quando nec ſyllogiſmi; ſed videntur eſſe duntaxat. His expoſitis rationem inſtandi, obiiciendiq;, & diſſoluendi ſubiungemus, vnde Enthymematum aculei excitentur.

Cap. XL II. De ſedibus ac domiciliis Enthymematū rem eſſe, aut nō eſſe demonſtrantiū.

AC locus quidem vnus ex contrariis cōſtat, atq; is ad demonſtratiuam argumentationē, hoc eſt. Dicticam pertinet. In eo ſpectabitur: an contrario contraria inſint: ſi nō īſunt vt deſtruas: ſi inſunt: vt aſtruas: hoc, mō frugalitas bonū, luxuria enim ūmal. Itē illud in Meſenniaco, ſi malorum cauſa bellū eſt. Erit emen

datio

datio pax. Si veniam meretur, qui imprudens nocuit: non meretur præmium, qui imprudens profuit. Si creduntur sæpe falsa quæ sunt, euenire etiam putandum est, vt non credantur interim vera. Est & ex similibus casibus locus, id est à coniugatis, quotiens similiter aut esse, aut non esse, videntur ea, quæ afferuntur, vt si dicat, non omne iustum etiam bonum esse. Alioquin bonum sit, quicquid iuste factum diceretur. At iuste mori optabile nemini est. Habetur & locus is, qui ex rebus mutuam confirmationem præstantibus, & sub eandem rationem venientibus ducitur. Si huic iustum est facere, illi iustum est perpeti, si iubere vobis honestum est, & mihi honestum est exequi. Cuiusmodi fuit & illud à Diomedonte publicano dictũ, si vobis locare turpe non est: nec Diomedonti cõducere, si tu iuste, & honeste supplicio es affectus. Ego iuste, & honeste supplicio te affeci. Contra quoque si retro agas, valebit. Si ego iuste, & honeste id facere potui: & tu iuste, & honeste id perpeti videris. Quanq̃ non me fugit in ea ratione cauillationem interdum incurrere. Quãuis enim sequatur, vt iure cæsus est, iuste etiam supplicio sit affectus: non tamen id mihi efficis, vt abs te illud iure factum esse videatur. Quamobrem seorsum considerare duo illa oportet, an qui læsus dicitur, iure sit læsus: deinde an licuerit ei, qui læsit. Demum ita ingredi locum illum, pro vt causæ congruere, & conuenire videbitur: nihil siquidem vetat, quin duo illa dissidere aliquando possint, vt est in Alcmæone apud Theodectum, matrem tuam mortalium quis nõ oderat? Cui ille respondens. Sed diducendum est inquit. Cum Amphesibea interrogasset, quomodo? illam in-

quit mortis quidem damnarunt, à me vero non oportuit, mater quæ fuisset occidi. Par iudicium fuit & illud, quod de Demosthene, & iis, qui Nicanora interfecerunt, constitutum fertur. Num cum iudicatum esset illos iuste interfecisse, continuo secutum est, vt Nicanor iure cæsus intelligeretur. Similis ratio in eū valuit, qui occisus est Thebis. Cum enim ad iudices ea res esset plata; in eo versari iussus est cardo quæstionis illius, vt extimaretur, an is q esset occisus, dignus fuisset mori, quasi non esset iniustum occidere hominem, qui quoquomodo posset iure cæsus videri. Apposite & comparatiua dicimus, quæ minora ex maioribus, maiora ex minoribus confirmantur. Ex maiore si ne dii quidem omnes sciunt, homines qui scient? Atq; hoc ita exponitur. Si quod magis debuit esse non est: quod minus debuit, qui fieri potest, vt sit? Ex minore, verberaturum omnes, qui patrē cedit. Nam si quod minus debuit fieri, fit: quod magis debuit, cur non fiet? Quare vtram partem ostendere libeat. siue esse, fieriue? Siue non esse, aut non fieri defendas: ex iis locis ratio, & facultas suppetet. Habetur & locus à pari, quotiens nec magis, nec minus quippiam conuenit, vt illud. Erit tuus pater liberis amissis infelix, ac miser. Oeneus non erit? qui filium tota Græcia clarissimum amisit? Si Theseus iniuriam non fecit: nec Alexander fecit. Si ne Tyndaridæ, vtique nec Alexander. Si Patroclum Hector, & Achillem Alexander. Si cæteri artifices mali non sunt: nec Philosophi. Si Duces non ideo mali habentur; quod interim superātur: cur Sophistæ male audiunt, si aliquando falluntur? si priuatus debet curam vestræ existimationis ha-

bere: æquum est vt uos Græciæ uniuersæ habeatis. Sumitur & locus per considerationem collatam ad tēpus, ut est illud Iphicratis, si inquit Harmodius priusq̄ periculum ingrederetur, statuas sibi publice poni pro cæde Tyrannorum uoluisset, procul dubio conditionem illam libentissime accepissetis: num cum secuta res est, non ponetis? Obsecro uiri Athenienses nolite committere, ut quod illi antequam beneficium cōferret in uos, repromissuri alacriter fuissetis: nunc postquam contulit, intercipere, atque eripere uideamini. Idem ferè exemplum in ea cōtrouersia ducitur. An Thebani Philippum in Atticam trāsire cum exercitu sint passuri, si prius inquit quàm Thebanis auxilium Philippus res mitteret contra Phocenses transitum in atticam sibi cauisset; nonne recepissent Thebani? Absurdum igitur fuerit, propterea quod neglexit accipere, quodque causa rem in fidem eorum, & beneficii conscientiam contulit, dubitare transitum ei intercluſuros. Solet & locus ille interim afferri, quo ea, quæ contra nos dicta sunt, per reiectionem in eū, qui dixit, eludimus. Planè genus hoc plurimum habet honestatis, & gratiæ: eoque in Teucro vsus est Iphicrates, qui, cum Aristophontem, quo accusante proditæ hostibus classis reus agebatur, interrogasset an is accepta pecunia rempub. proditurus esset. Isque id negasset. Quid igitur, inquit, Aristophon non fecisset, Iphicrates fecit. Sane defensio illa potentissima fuerit, quoties is, qui accusat, facilius videtur descensurus in scelus, quàm is, qui accusatur. Alioquin ridiculus habentur, qui contra Aristidem tueri

eo modo se velit. Cæterum ad refellendam, retúndendáque aciem críminationis, & ad detrahendam accusatori fidem, quí semper fingitur esse melior, & innocentior reo: magnopere adiuuabit hic locus. In vniuersum vero plurimum valebit adhibitus; quotiens quís insimulat alios earum rerum, quas nec facit ipse, nec faceret, aut quotiens, persuadere vult aliis ea, quæ nec sequitur ipse, nec sequeretur. Ducuntur etiam argumenta ex finitione seu fine, hoc modo. Dæmonium nihil aliud potest esse, quàm Deus, vel dei opus, atquí arbitratur dei opus esse, necesse est deos esse cõcedat. Item Iphicrates generosissimus inquit habetur, quí optimus, & fortissimus est. Nam Harmodius, & Aristogito non ante generosi habebantur, quàm magnum aliquod, atque illustre virtutis, & generosi animi monumentum, exemplumque posteris ederent. Item illud, coniunctior necessitudine Harmodio, & Aristogitoni sum, quàm tu: nam facta mea rebus gestis illorum propiora sunt, & cognatiora, quàm tua. Item illud in Alexandro. Vtique diffitebitur nemo; impurum hominem vnius corporis voluptate contentum esse nõ posse. Item id, quod Socr. dixit: propterea nolle se ad Archelaum proficisci; quoniam dedecus, & contumelia esset, iniurias acceptas perinde non vlcisci, vt beneficii gratiam referre nõ posse. Omnes hi vnde exẽpla posuimus, accepta finitione, qd sit, quo de agit̃, per ratiocinationem concludunt ea, q̃ dicunt. Fertur & locus ille, qui ex multiplici significãtia venit, vt in Topicis habetur, de eo, quod recte fieri dicit̃. Est & locus ex partitione, omnes lædunt aliqua causarũ trium: aut

hac,

hac, aut illa, aut illa, prioribus duabus non possunt, tertia ne aduersarius quidem concedit. Constituitur & p inductionem locus, cuiusmodi est ex Peparethia ille. Filios vbiq; potissimum matres agnoscunt: nam tum Athenis Mātiam oratorem de filio ambigentem confirmauit mater. Tum Thebis, cum inter Stilbonem, & Ismeniam de filio controuersia haberetur Dodonis vxor filium declarauit Ismeniæ, eiusq; testimonio iudices cū stetissent, pnunciauerūt vt Thetaliscus Ismeniæ exhiberetur. Simile quidem ex lege Theodecti sumitur, si iis, qui alienos equos negligentur habēt: suorum cura committenda non est: si ii, qui alienas naues euertunt, suis præficiendi nō sunt, si postremo in rebus omnibus eadē ratio valet, reliquum est vt iis, salus sua male credatur, qui alienam tueri nō possunt. Idem est, quod Alcidamus dixit, ab omnibus inquit, sapientes quoquomodo coluntur, honoranturq;. A Pariis Archilochus: q̄q̄ gnaris se se ab eo maledictis, conuitiisq; proscissos, & infamatos fuisse. A' Chiis Homerus, etiā non ciuis. A Mitylenećis Sappho tametsi fæmina. Lacedæmonii, qui à studio literarū, vel maxime sunt abhorrentes Chilonem in senes, sic enim cōsilium publicum appellant, receperunt. Itali Pythagoram summis honoribus affecere. Lampsaceni funus Anaxagoræ Hospitis maxima celebritate prosecuti sunt: hodieque etiam num memoriam eius hominis maxime venerantur. Lacedæmoniorum, vt Athen. respub. quousque Solonis hæc. Lycurgi illa institutis est vsa, felices, ac perbeatæ fuerunt. Apud Thebanos, qui remp. administrarent, Philosophi appellabantur, atq; ob eam rem, ea ciuitas floruit. Sumitur, & è re iudicata locus, quotiēs aut idē,

aut simile, aut contrarium aliquid iudicatum ostendi-
tur: est autem in eo genere ita versandum, vt eam rem,
quã defendimus, demonstremus ita semper visam om-
nibus fuisse, vel plurimis. Itẽ sapientibus, iisq; vel om-
nibus, vel maiori ex parte. Item bonis, & præstantibus
viris. Item illis ipsis, qui nunc cognoscunt, & iudicant:
aut iis, quorũ illi auctoritatẽ secunt̃: aut à quibus dis-
sentire non possunt, quales sunt dñi, vel tyranni: aut
iis, quorum sententiæ aduersari nefas est, quales haben
tur dii, parentes, præceptores, ita ne venerãdis illis vl-
tricibus, vt inquit Autocles. Satis est nocẽtes luere in
Ariopago pœnas, Miximedæ non sat erit? Item Sap-
pho, malum, inquit, est mors, quippe hoc ita esse adiu-
dicarunt dii, alioquin ipsi non detrectassent mori. Itẽ
Aristippus Platonem taxaturus, quem professione li-
terarum paulo indulgẽtiorem sibi, ac perinde in eo ge-
nere immodicum putabat. Socius inquit noster nihil
solebat huiusmodi, quod quidem de Socrate volebat
intelligi. Aegesippus quoque cum responsum à Ioue
Olympio accepisset, consulturus Apollinẽ profectus
est Delphos, ibi Deũ interrogasse perhibetur: an pro-
baret ea, quæ visa patri fuissent, quasi turpe filio intel-
ligeretur, sentire contra q̃ pater respondisset. Isocratẽ
cultissimam, & virtutibus præditam fuisse Helenam
probat, argumẽto quod ita Theseus existimasset. Idẽ
de Alexandro contendit quod illum dii iudicio præ-
fecissent. Idem orator testimonio, & facto Cononis
probitates Euagoræ commendauit, quod is rebus fa-
ctis atq; omni præsidio destitutus, neglectis aliis ad
vnum Euagoram confugisset. Eruit̃ locus à partibus,
vt in Topicis. Qualis motus est animæ, nempe aut

hic, aut ille. Eius rationis exẽplũ legitur apud Theodectum in Socrate. Quæ sacra, quæ templa neglexit? Quos deos, quæ numina contempsit? ex iis, quæ ciuitas hæc veneratur, & colit? Ex iis quoque, quæ maiori ex parte, ac velut propensius accidunt, sumitur locus; isq; ita tractatur, vt expositis quæ in ea re cæteris euenire plurimum solent, per aliquid quod perinde siue cõmodum, siue incommodum videatur consequi; deterreamus, hortemur: incusemus, defendamus: commendemus, vituperemus: hoc modo: ii, qui dant operam literis, malum inuidiæ subeunt. Bonum sapientiæ consecũtur. Non oportet dare operam literis, quia inuidiam subire non expedit, oportet dare operam literis, quia expedit sapientem esse. Hac via ferè cõstat vniuersum artificium Calippi, præterq; argumentis illis, quæ de eo, quod fieri potest, sumuntur, & cæteris, quæ nobis demonstrata sunt supra. Ab hoc proximus locus est, cum duo ponuntur inter se contraria, quibus suadere, dissuadereue aliqd volumus, vt in vtroq; ratione vtamur ea, quam modo in superiore illo monstrauimus. Ac distat, quidẽ locus hic ab illo, quod ibi sorte oblata, incurrentiaq;, hic solum contraria opponuntur hoc modo. Sacra quædam mulier filium à reip. administratione & consiliis deterrebat. Si iusta, inquit, & honesta suaseris, infensus eris hominibus. Si iniusta diis. Retrorsum quoque si agatur ratio, valebit, si iusta suasero, diis placebo, si iniusta hominibus blandiar. Atq; hoc simile est illi trito, oleum, & salem emendum. Est & cõmutatio locus nõ plane dissimilis, quotiens duobus propositis cõtrariis, ex vtroq; cõmodũ aliquod, & incommodum sequitur; quorum alterum alteri con-

trarium esse videatur. Est & locus ille non in postre-mis habendus, quotiens diuersa sunt, quæ publice com mendētur ab iis, quæ priuatim placent. Iusta quidem, & honesta quæ sunt palam, atque aperte laudamus, oc-culte probantur vtilia, ex iis alterum vt colligatur, vi-dendum. Atqui hic locus inter eos, qui præter opinio-nem hominum habentur, ferè potentissimus fuerit. Du citur & locus ex iis, quæ inter se proportione respon-dent, vt Iphicrates; cum filium eius magnum quidem corpore, sed ætate puerum agnoscere munia, atq; onera ciuitatis præfecti eius rei cogerent, si magnos inquit pueros, existimatis viros esse, vtique necesse est, vt vi ros paruos pueros esse decernatis. Itē Theodectes in lege si tributarios inquit vestros quotiēs probi, æquiq; sunt, in ciuitate recipitis: quod in Strabace, & Chari-demo fecistis: non video cur non expellere, atq; in exi lium agere debeatis eos, qui in tributis graues, & acer-bas exactiones exercent. Alius porrò locus, vt si duo-rum, quæ proponuntur vtrūlibet electum idē efficiat, ipsa quoque duo illa, quæ præponuntur eodem iure cē seantur. Par inquit Xenophanes impietas est corū, qui nasci deos autumant, & eorum qui interim illos defice re arbitrantur: nam ex vtroq; sequitur, aliquando deos non esse. Prorsus id quod vtraq; propositione conse-quitur, accipiatur ceu planè idem. Iudiciū inquit hoc iudices non de Socrate, sed de professione constitutū est, an sit omnino philosophādum; item quid est cede-re mari, & terræ aliud q̄ parere. Item condescendere in communem pacem, est leges accipere seruitutis. Est autem sumendum alterutrum, vtiq; id, quod utile ui-deatur esse. Cōstat locus etiam ex eo, quod iidem ho-

mines nõ eadem olim quæ nunc, ſed contraria interim ſequuntur, vt hoc Enthymemate. Si exules cum eſſemus pugnauimus, vt redire poſſemus in patriã; reuerſi poſtq̃ ſumus, vltro in exiliũ ibimus, ne pugnemus. Ex quo intelligitur eos, qui alio tempore pugnãdum eſſe cenſuerunt, vt manere poſſent in ciuitate, alio relinquẽdam ciuitatem putaſſe, ne pugnarent. Arguitur & ex illo loco, cum dicimus alicuius rei gratia factum fuiſſe aliquid quod tamen ad eum vſum, ob eam cauſam non ſit factum, vt ſi quis det alteri quippiam, vt ille expoliatus demum ea re, vehementius doleret: vnde ortũ eſt. Nonnullos deus tollit ſecundis rebus, non ex animi affectu, ſed vt illuſtrius ruinæ ſpectentur. Item illud Antiphontis in Meleagro, exiere inquit, non vt conficerent feram: ſed vt in Grecia eſſent Meleagro virtutis, & probitatis teſtes. Item illud Theodectæ in Aiace, prætulit inquit Diomedes Vliſſem, nõ honoris gratia, ſed vt is, qui ſecundas tuliſſet, quiq; p̃teritus eſſet, minor eſſe per eam inuidiam videretur. Et ſanè poterat eo conſilio facere. Planè & in iudiciis, & in cõſiliis communis locus eſt, conſiderare quibus rebus ſuaderi, diſſuaderiq; poſſit, quæ cauſæ homines ad agendũ, ad fugiendum impellant: ſunt enim quædam res, quæ ſi habentur, ſequitur, vt ii, qui habent, continuo etiam feciſſe videantur, vt ſi commoditas, ſi facultas affuiſſe, ſi vtile illis, aut amicis illorum; inimicis inutile, & noxiũ fuiſſe dicatur, Si iactura quæ forte ſuſcepta eſt, minor emolumento eſſe monſtretur, iis rebus ſuadetur, iiſdẽ diſſuadetur in diuerſum actis. Iiſdem etiam defendit᷑: accuſatur. Nam ea, quibus diſſuadetur ad defenſionẽ, ea vero, quibus ſuadetur, ad accuſationem conferri,

accommodariq; possunt. Atq; hæc vna ferè via, ratioq; vniuersam illam Pamphili, & Callippi institutionem de arte cōplectitur. Deinceps est locus ex rebus, quæ tametsi fieri videantur, tamen incredibilia sunt: quia si non essent, aut si proxime sub oculos nō venirent, nec fieri quidem posse iudicarentur, & q̄ maxime. Nā omnia quæ videntur, aut creduntur hominibus sub alterū genus rerum cadunt, vel earum quæ vero sunt, vel earum, quæ verosimiles, probabilesq; habentur. Si quid ergo eiusmodi creditur, quod incredibile & minime consentaneum videatur, id vere esse necesse est. Nec enim quæcunque creduntur: ea continuo verisimilia etiam, & consentanea oportet esse, eius argumenti forma talis est. Androcles Pittheus, quum in legem quādam inuectus dixisset: legem lege corrigendam esse: proptereaq; quasi exibilaretur: at inquit pisces condun tur, & emendantur sale, atqui subabsurdum sit, qui salsugine alantur maris, & baccæ itidem oliuarum oleo, quo asseruētur egent. Cum tñ oleum existat è baccis.

Cap. XLIII. De coarguentium argumentorum locis.

PROXIMI sunt loci quibus argumenta illa coarguentia, hoc est elenctica suppeditantur, iis repugnantia, & non confessa cōtinētur. Ea interim ex persona aduersarii sumimus, quum eius facta, dictaue aliqua, alio tempore diuersa, & pugnantia esse ostendimus, hoc modo. Deinde inquit affirmat hic iudices amare rempub. quem cōstat cum triginta sensisse. Aliquando ex nostra persona, hoc modo litigiosum me, atq; contentiosum appellas, deinde nullum iudiciū potes ostendere, in quo vnq̄ mihi cum aliquo lis vlla, aut

controuersia fuerit. Aliquando ex nostra simul, aduersariiq; persona per collationem hoc modo. Hic pecuniis suis plane uel mutuo neminē iuuit, ergo plurimos uestrum meis opibus subleuaui gratis. Subiungitur & locus ille, quo suspicio, quæ aut in homines, aut in res aliquas uenerit, per causæ assignationem eliditur, subest enim ratio semper aliqua, q̄ suspiciones illas creasse uideatur, ut cum ea, quæ filium deosculabatur consuescere cum adolescēte crederetur. Explicatio causæ infamiam eius sceleris discussit, & substulit. Item Vlixes apud Theodectem exponit rationem, propter quā nō uideatur fortior Aiace: cū tamen sit. Efficitur & locus ex causis, ut si causa sit, sit & res cuius est causa; si nō, sit hæc, utiq; nec illa. Simul enim sunt & causa, & quæ pficiscuntur à causis, sine causa prorsus nihil est. Leodamas à Trāsibulo accusatus quod arcē obtinuisset, dissoluit accusationem hoc modo. Eram quidem in arce constitutus iudices. Cæterum eo tempore in triginta Tyrānos erumpere utile reip. non fuisset: nam cū per eam offensionem subiturum me inuidiam plebis uiderem: sperabam etiā fore, ut necesse esset, illos mihi plus credere. Suggeritur interim argumētum ex eo loco p quem consideratur, licuerit ne, aut liceat melius facere, q̄ fiat, uel q̄ sit factum, consulere utilius q̄ sit consultum: nam si perspicuum fuerit licuisse aliter commodius, consequens erit, ut is, de quo quæritur, fecisse nō uideatur. Quia nemo uolens, & prudens deteriora sibi, & minus utilia sequitur: est tamen hoc non omnino perpetuum. Nam sæpe confectis, & consumatis rebus, apparet melius illas fieri, atque institui potuisse, quod initio peruideri nō poterat. Habetur & locus ille, quo

ſpectatur, an rebus factis contrarium aliquid fiat. Xe-nophanes cum ab Eleatis cõſuleretur, an Matutæ, quæ dea intelligebatur, ſacrificare, & lugere oporteret; ſi in-quit Deam creditis non puto lugendum. Si hominem non puto ei operandum. Deinde locus eſt quo, quis ſe à perperam factis tuetur, aut accuſat, vt apud Carcinũ Medea, cum inſimularet, quod filios necauiſſet, quo-niam illi nuſquam apparebant; in hoc enim deliquerat illa, quod à ſe liberos miſiſſet, in hunc modum ſe defen dit. Non filios inquit ſed Iaſonem interfeciſſem: nam ſi in filios ſæuiendum putaſſem, ſcelus fuiſſet Iaſoni parcere. In hoc loco ac genere Enthymematis tota fe-re vetus ars Theodori verſatur. Cadit & nomen in ar-gumentum, vt eſt apud Sophoclem Nimirum ſi ferrea cum vocaris, ferrea es, & nomen tuliſti moribus accõ-modatum tuis. Quod genus i deorum Laudationibus vſurpari frequenter ſolet. Vſus eſt & hac notatione Conon cum Traſibulum audaci cõſilio hominem ap-pellitaret. Herodotus quoque Thraſymachi nomen, item Poli vt argumenta morum inceſſit. Tu inquit Thraſymacho temere ſemper pugnas: & Polus ſemp erit pullaſter. Itẽ Draconis, qui duriores leges dediſſe Athenienſibus uidebatur, non ſunt inquit, hominis le ges, ſed Draconis. Simile eſt quod apud Euripidem Hecuba. Iure inquit venerem Aphroditem nominatã, quod Aphroſines, id eſt demẽtiæ dea eſſet. Hauſit & Chæremo ex vi nominis argumentũ, cum diceret Pẽ-theum præſagio triſtiſſimi euentus lugubri nomencla tura inſignitum. Præferũtur quidem ex Enthymema-tis, quæ vocantur Elenctica id eſt coarguentia iis, quæ dictica id eſt demonſtratiua propterea quod in illis,

quæ

quæ coarguunt, sub vnum aspectum breuiter cõtraria, & pugnantia conferuntur: quæ vero ita inter se opposita sunt, quoties connectuntur, elucescunt magis. Porro in vtroq; genere ea festiuissime accipiuntur, quæ simul atq; efferri cœperunt, quasi præuidentur ab auditoribus, ita vt vis eorum vltro acute intelligatur omnis: lætantur enim ferè qui auscultant, quoties, eorum, qui dicunt, quasi cogitata præsentiunt. Ea quoque solent plausibiliter excipi, quæ eatenus producũtur, & restant: vti qui audiunt, statim simul ac explicata sunt, consequantur.

Cap. XLIIII. De locis mentientium Enthymematum.

QVONIAM vero Enthymema syllogismus quidam habetur, quemadmodum non omnis, q videtur syllogismus, etiã est. Sed aliquis repræsentat, & imitatur modo quidem syllogismum, sed re vera nõ est syllogismus, sed mẽtitur syllogismum: ita non omnis argumentatio enthymema est, sed aliquam interim habet enthymematis formam. Consequens est, vt prodamus etiam locos illos, ex quibus eliciuntur Enthymemata illa, quæ mentientia, & simulata dicũtur. Atq; vnus quidem is fuerit, qui penes dictionem efficitur. Huius vna pars est; quemadmodum & in Dialecticis, quotiens id, quod per conditionem infertur, sine astructione rationis accipitur, postremum infertur, sine ratiocinatione concluditur. Non est igitur hoc & illud. Necesse igitur & hoc, & illud esse. Altera, quotiés per inuersionem, & oppositionem argumẽtum exponitur. Est enim huiusmodi forma dictionis Enthymematũ sedes: & cauillationes, quæ per eum modum fiunt iudi-

cātur per figuram dictionis constare. Vt autem ratiocinatio dictionis figura decurrere videatur, vtile est multarum argumētationum capita inferre hoc modo. Horum salutem egregie defendit, illorum iniurias grauiter vltus est. Græcos seruitute summa cum laude liberauit. Nam singula hæc si seorsum, & diducta ponātur, necesse est, vt aliis obiter argumentis ac probationibus demonstrentur. Si vero iuncta, comissaq; efferantur. Non modo probatione non egent: sed etiam subinde alia quoq; confirmant, & probant. Est & diuerticulum fraudis à nomine, cum pluribus rebus eadē appellatio est, quæ omonymia dicitur. Vt si quis laudaturus murem in argumentum adhibeat, quod sanctissimæ cerimoniæ, quæ mysteria nuncupantur, ab eo animali appellationem acceperint. Aut si quis ad commēdationem canis communionem nominis cum sydere afferat: aut cum Pane. De quo Pindarus ò te felicē inquit, quem magnæ deæ magnum varium canem Cælicolæ omnes appellant. Aut ita nullum esse canem turpissimum est: canem igitur esse honesta res est. Aut ita Mercurium esse deorum omnium maxime liberalem, quod solus videlicet communis nuncius, & interpres vocetur. Aut ita existimationem esse rem præclaram, quoniam probi, & boni viri non argento, nō auro, sed existimatione digni habentur. Etenim esse existimatione dignum vno significatu non dicitur. Deinceps est locus, quo, aut separata quæ sunt, iunctim pronunciantur: aut contra quæ sunt iuncta, separatim efferuntur: nam cum sæpe idem esse videatur, quod non est idem: vtrum plus proderit, illud sumere, atque efficere oporrebit, vt est apud Euthydemum. Scire se inquit

in Pyrrheo triremem esse, propterea quod triremem, & locum norat. Item scire elementa oportere eum, qui verba sciret ex elementis composita, vt pote quæ res eadem esse cum priore videatur. Item si duplum insalubre est, et iam simplum salutare non erit. Atq; hoc subiectionis ratione dupliciter probatur coarguendo, & demonstrando sic. Non prodest alterum, si vtrunque nocet. Planè vniuersus hic locus latissime fraudibus patet: cuiusmodi est illud Polycratis. Trasybulus inquit Tyrannos triginta confecit. Qua oratione disiuncta iunguntur. Contra apud Theodectem in Oreste distrahitur, quod est annexum. Aequum est inquit si qua maritum interfecit, ipsa ut moriatur. Simulq; vt paternam necem filius vendicet. Nonne facta sunt hæc? Per hunc modum exponendo videtur omnino occidere licuisse. Quod si adhibitum fuerit, quod reuera negotio erat adiunctum, hoc est à quo cedes illa sit facta. Non perinde videbitur licuisse; quod quia prætermissum, suppressumq; est, vel eo nomine defecit, & claudicat ratio. Per amplificationem quoque siue confirmandum sit, siue infirmandum aliquid, solet à veritate iudicis intentio abduci, Hoc autem fit quoties augetur, & exornatur res, antequã probetur. Nã si crimina exaggerat is, qui insimulatus est, fidẽ detrahit vi orationis illis, quod sint tã grauia. Interim hoc ipso adolescit suspitio, si is, qui accusat grauiter, & vehementer inuehitur. Quamobrem huiusmodi cõmẽtatio Enthymema non erit, quippe qua fallatur, & traducatur iudex, & nondũ confirmatis criminibus fidem suam obstringat. Est & dolus à signo, quotiens per id res intelligi, & concludi non potest, vt si quis dicat vtile esse, vt in

ciuitate sint qui amēt. Nam Harmodii, & Aristogitonis amor Hypparchi Tyrannidē sustulit. Aut siquis furem esse Dyonisium probet, argumēto quod improbus sit, quod per se planè non sufficit: nec vtique cum qui improbus est, etiam furem esse necesse est. Sed retrorsum potius, vt qui fur sit, necesse sit improbū esse. Ex accidentibus quoq; sumuntur insidiæ, vt est apud Polycratem. Auxilio inquit fuere mures qui chordas, & neruos arcuum croserunt. Aut illud. Honorificum esse inuitari ad cœnam: propterea quod Achilles apud Tenedum non inuitatus grauiter succensuisset in græcos. Constat autem illum idcirco eam rem moleste tulisse, quod se contemptum ab illis, atq; neglectum arbitrabatur. Quod quidem acciderat ex eo, quod vocatus non fuerat. Ex consequentibus quoq; ducitur ad decipiendum locus, vt illud magno, atq; excelso animo Paridem fuisse, quod consuetudini, ac societati multorū recessus Idæ, solitudinesq; prætulerit. Nam cum tales sint, qui magnanimi censentur, consequens est, vt hic quoq; magnanimus fuisse censeatur. Item qui se se comit, & colit, & euagatur noctu, vt is adulter sit, maxime sequitur. Simile est & illud inopes inquit in tēplis canunt, & saltant. Item illud habitare exulibus, vbi volunt, licet. Proinde si ii, qui videntur fortunati esse, habent hæc plane. Consequens est, vt ii, qui habent hæc, etiam fortunati esse videantur. Cæterum differētia est in genere, modoue habendi illa: quo fit, vt cum nulla mentio habita sit de ea re, argumentatio illa etiam in nomen defectus incurrat, est & ille lubricus locus, in quo id quod causa non est, affertur vt causa, vt cum dicitur simulatq; factum est hoc. Secutum est illud, nam

verbum,

verbum, simulatq;, quod valet, post hoc, sæpe accipitur loco eius, quod est, propter hoc: præsertim ab iis, qui in rep. consulunt, hoc Demades orator Demosthenis administrationem incessebat, eamq; omnium malorũ causam fuisse prædicabat: vt pote postq̃ bellum sit insecutum. Fallax est & argumentum illud, in quo omittitur quãdo, & qũo facta, vel instituta sit res hoc modo. Iure Alexander Helenem rapuit. Erat enim à patre optio filiæ data. Sed latet error in eo, quod non semper, sed initio forte data optio fuerat, post quod tempus illa egressa est manum, & potestatem patris. Itẽ siquis dicat cotumeliam esse liberum hominem cedere: negari potest absolute omissum. Sed tunc contumeliam dixero, cum sine causa, ac per iniuriã ceditur. Habetur & locus quidam disceptatorius, planèq; cõtentiosus, in quo simpliciter sumitur, quod simpliciter non est, atq; ita simulacrum quoddã veri syllogismi conflatur, id autem dialectico exẽplo docebimur. Quod non est, est: quia quod non est, hoc ipsum est, quod dico non esse. Item quod ignoratur scitur, quia quod ignorat᷑, scitur ignoratum esse. Idem locus transferri ad oratores potest, fietq; ex eo ratiocinatio, non Enthymema sed Enthymematis quædam imago. Quod quidẽ efficitur quoties id, quod cõsentaneum est aliqua, aut maiori parte simpliciter ad omnes confertur particulatim, absolute, atq; in vniuersum profertur: cuiusmodi error in ratione Agathonis visitur. Consentaneum inquit hoc ipsum esse, multa contingere mortalibus non consentanea; nã cum multa præter id, quod cõnsentaneũ est, fiant: si hoc ipsum consentaneum est; continuo efficitur vt idem & consentaneum, & dissentaneum esse necesse sit. Quod

ſi fateare concedendum erit etiam conſentaneum non eſſe conſentaneum: ſed in eo laqueus occulitur, quod id, quod ſimpliciter non habetur, ſimpliciter ſumitur. Quamobrem quemadmodum in captioſis diſputationibus frequentes inſidiæ conſtant ſilentio trium reru͂, penes quid, ad qd, quomodo, ita & hoc loco fraus pendet ex eo, quod id, quod conſentaneum dicitur, quale conſentaneum ſit, quaſi diſſimulādo tacetur. Porro ex huius loci tractatu ars Coracis ferè vniuerſa cōſtat. Siue inquit affinis culpæ non eſt, quem quis accuſat: puta ſi debilis pulſaſſe aliquem arguatur, ita defendendus eſt, vt conſentaneum illud non eſſe dicatur. Siue tenetur ſuſpicione criminis eius, cuius inſcribitur, vt ſi conſtaret robuſtum eſſe, qui cecidiſſe diceretur, adhuc eodem pacto tuendus eſt, vt conſentaneum negetur eſſe, feciſſe id quempiam, quod videri conſentaneum, & credibile debuiſſet. Similem in modum, & ad cæteras criminationes reſpondebat: omnes enim, aut ſuſpecti ſunt, aut non ſunt eius criminis, propter quod in iudicium vocantur. Cæterum defenſio illa facile tollitur, quamuis enim vtrumque ſit conſentaneum, non tamen eodem vtrumque modo, ſed alterum ſimpliciter; alterum (vt dixi) ex parte duntaxat. Ex eo genere eſt, cum peiorem cauſam meliorem quis facit, quod promiſſum Protagoras cum iactaret, iure ab omnibus male acceptus eſt, nec enim docturum ſe vera profitebatur, ſed falſa, & quæ videri poſſent veriſimilia: quæ nec in artem quidem vllam, extra quam in Rhetoricam, & captioſam ſiue ſophiſticam caderent. Ac de Enthymematis quemadmodum inueniantur, conſtituanturque tam ea, quæ vere En-

thymemata sunt, q̃ quæ videntur esse; dictum est.

Cap. XLV. Quomodo argumentis resistendum sit.

NVNC quemadmodum soluantur, infirmenturue sequens est docere. Duobus generibus argumentum aduersarii soluitur, primo hoc est per reprehensionem, siue obiectionem inductam eliditur. Altero cum aliud contra argumẽtũ opponitur, hoc est aliud argumentum in contrariam partem astruitur. Ac genus quidem hoc posterius ex eisdem locis sumitur, eodemque vtitur inuentionis fonte, quo vtitur confirmatio. Nam ratiocinationes, quibus ab oratore fides iudici fit, ex probabilibus constant, probabilia vero sæpe multa inter se contraria inueniuntur. Obiectiones autem, quibus aggressiones aduersarii diluuntur, quadrifariam (vt in Topicis diximus) solent induci, ab eodem, à simili, à contrario, à iudicatis. Ab eodem vt si amorem honestam rem esse probaueris, duplici id obiectione tollatur, vniuersali scilicet, & particulari: vniuersali sic, amorẽ esse malum oportet, siquidem mala est indigentia omnis. Particulari sic, nõ habetur amor interim optimus, interim pessimus, si amores aliqui turpes, & mali non essent. A' contrario vt si dictum sit, virum bonum esse quempiam, propterea quod beneficus in amicos esset, occuratúr ita, nec virum malũ esse maleficum. A' simili, vt si diceretur, odisse semper qui se iniuria affectos putãt. Opponatur, nec amare quidem semper, qui beneficiis sunt affecti. A iudicatis, quoties auctoritate, ac testimonio clari alicuius hominis refutatio nititur, vt si di-

catur ebriis ignoscendum esse, quod scilicet imprudentes peccant, refellatur id hoc modo, non est igitur recipiendus Pittacus, qui grauius puniendos putabat, qui per temulentiam deliquissent. Planè argumentatio omnis quattuor sumptorum aliquo subrigitur. Quattuor sumpta sunt credibile, exemplum, necessarium indicium, & signum. Nam Enthymemata facta ex rebus, quæ ferè existunt, aut creduntur existere, dicuntur ex consentaneis, & credibilibus sumpta. Quæ vero per inductionem, admonitionemque similium, aut plurium, aut vnius, assumpta vniuersali propositione ad particulare aliquid conferuntur, appellari solent exempla. Cum autem necessariis rerum indiciis ratiocinatio aduincitur, insolubile, & necessarium argumentum vocatur. Quod si ex communi, singulariue aliquo siue sit, siue non sit, ratio nectitur, erit argumentatio sumpta de signis. Consentaneum porro siue credibile est, non quod semper, sed quod ferè, ac propensius fieri solet: clare igitur intelligi datur huiusmodi Enthymemata inducto aliquo per obiectionem semper reprehendi posse, atque perfringi. Non tamen omnis reprehensio integra est, sed quædam interim vitiosa, & quæ nitatur fuco: nam qui credibile argumentum euertit, non ita semper euertit, vt neget esse credibile, sed ita vt necessarium non esse demonstret, vt cum priore posterius non necessario cohærere demonstret. Quãobrem cum reo vtrumque cõfugium pareat, plures ad refellendũ vias, q̃ actor ad confirmandũ habebit. Non est aũt ius eadem vtriusq; cõfutationis, & eius q̃ negat credibile esse, & eius, quæ necessariũ nõ esse defendit.

Quod

Quod vero plurimum solet fieri, eoq; consentaneum, credibileq; habetur, semper habet aliquid, quod cõtra obiici, inferriq; possit: alioquin non esset consentaneũ modo, neq; credibile, sed planè perpetuum, & necessarium. Ac iudex quidem si per eum modum dilutũ sit, solet interim decipi, arbitrariq;, aut credibile non esse, quod aduersarius dixerit, aut minime firmum, potésq;, propter quod iudicium sit ferendum. Cæterũ (vt alias diximus) non ex necessariis solum, sed etiam ex credibilibus, ac probabilibus iudicare oportet: atq; hoc est, quod dici solet, optimam in iudicando sententiam sequi. Igitur non est satis ostendere necessarium nõ esse, quod esse credibile demonstretur. Hoc vero consequi poterimus, si id, quod per obiectionem inducemus, plurimum fieri solere monstrabimus: inductio autem huiusmodi, siue obiectio bifariã potest inferri, ita vt frequentia illa, atq; propensio vel tempore, vel rebus constare dicatur: nam firmissima fuerit, cui p̃sidium vtrũq; contigerit, etenim in eundem modum sæpe numero q̃ accidunt, credibiliora efficiuntur. Euertuntur & signa, & quæ accipiuntur à signis argumẽta etiam cum signa ipsa non negantur facta, vt superius dictum est. Nam quod in resolutoriis commentationibus scriptum est nobis. Signum nexu syllogismi astringi non potest. Exempla quoq; eodem modo, quo & credibilia duobus generibus refelluntur. Altero, si vno aliquo in cõtrariam partem inuẽto probamus id necessariũ nõ fuisse. Altero si aut plura à nobis exempla, aut frequentius accidere, contra q̃ ille asseruisset, ostendimus. Quod si similium tum copia, tum frequentia ab aduersario steterit, id vt reprehendas rem, quã ille similem vult esse,

Tu contra dissimilem, vel dissimiliter affectam, vel discrimine aliquo dissidétem debebis efficere. Indicia quoq; illa necessaria, & quæ ex iis Enthymemata promuntur, q̃q̃ ita refelli nequeunt, vt signa, quæ nexum, & astrictionem syllogismi nõ capiunt: quod ipsum in resolutoriis scriptis planè docuimus; interim tamẽ, id, quod reliquum est, inficiando tollũtur: nam si necessariũ fuerit, deinde constiterit, vt negari non possit, nullus præterea dabitur ad reprehensionem accessus, tunc enim & demonstrata clarissime omnia, & certissima videbuntur. Amplificatio, & imminutio nõ sunt Enthymematum elementa, id est non sunt loci in quibus inclusa sint argumenta. Est autem elementum, & locus plurium Enthymematum sedes. Sed Enthymemata quædam sunt ad magnitudinem rei exornãdã, aut eleuandam adhibita. Sicuti & aliqua sunt ad honestatem, turpitudinem, æquitatem, iniquitatem reliqua eius generis demonstranda afferuntur. Quare quemadmodũ ex omnibus illis, circa quæ cæteri syllogismi, & argumenta versantur, nullus est Enthymematis locus, ita nec amplificatio, nec attenuatio, quibus rerum cremẽta monstrantur, potest Enthymematis locus intelligi.

Cap. XLVI. De refellentibus argumentis, & demonstrantibus comparatio.

SED neq; argumenta illa, quibus refellimus ex alio genere habentur, quam habeantur ea, quibus confirmamus: nam qui refellit, aut demõstratione vtitur, aut obiectionem inducit. Demonstratione vtitur, quoties argumentum aliud in partem contrariam asserit: vt si aduersarius factum esse probauerit, is, qui respõdet factum non esse demonstret. Aut contra, si ille nõ factũ

asseruit, hic esse factum ostendat: quare discrimen nullum habetur, quoniam eisdē rebus vtrique ad probationem vtuntur: nam cum aliquid esse, aut non esse contēditur, vtrinque Enthymematis perinde agitur. At inductio obiectionis, per quam resistimus argumentis Enthymema non est, sed vt in Topicis diximus, sententiæ cuiusdam illatio, ex qua statim alterum docetur, aut ex iis, quæ probanda eius causa sumuntur, aliquid non concedi, aut ex iis, quæ conceduntur, complexionem non confici, id est id quod concludere illi velint non effici ex propositis nec esse cōsequens. Ac cū tria sint, quæ tractari dicendo debent, absoluta iam parte illa, quæ ad inuentionem pertinebat exemplorum, sententiarum, argumentationum, postremo vniuersæ eius rationis, quæ docet sumere, & infirmare sumpta. Reliquum est vt ad elocutionis, & dispositionis præcepta transeamus.

FINIS.

Cap. XL. vsque in finem.

„ NVNC de Enthymematis primum, sed in vniuersum agemus. Proponit se dicturum Aristoteles de Enthymematis. Et certe id ratio ipsa postulat, quoniam de exemplorum, & sententiarum appositione supra disseruit. Agit ergo primum in vniuersum qua ratione Enthymematum copia possimus affluere, deinde ex proprijs docet nos Enthymemata conficere. Propria vocat domicilia Enthymematum, & elementa, vel locos in quibus vigent argumenta. Pulcherrima ergo præcepta in vniuersum tradit, vt Enthymematum copia nobis ampla quæratur. Proponit ergo primum
„ hoc modo. Nunc de Enthymematis primum (ita enim res postulat, quoniam
„ de machinis oratorijs sermo institutus est, deque exemplis & sententijs actum)
„ sed in vniuersum qua ratione quærantur. In vniuersum inquam, quoniam
„ præcepta quædam communia traduntur, quæ seruari omnino debent, si quis
„ affluere probationum copia velit. Deinde ingrediemur tractatum locorum, locos intelligit eos, quos in primo libro etiam intellexit, à maiori, à minori, à

contrarijs,& huiusmodi qui quidem differunt a communibus illis præceptis quoniam proprij sunt hi, sed illa communia, ergo recte dicit Aristotel. Est
» enim vtriusq; rei ratio plane diuersa. Aliud enim est Enthymema aliud locus, & elementum vt dictum est. Quid igitur sit Enthymema. & quod sit quædam Syllogismi species, & quod differat a Dialectico Syllogismo superius est demonstratum. Primum ergo præceptum est, quo prohibentur duo. Alterum ne in conficiendis Enthymematis vel eas res assumamus, quæ vel a re ipsa longius amotæ sunt, uel eas quæ uulgares nimis, & passim assumptæ uidentur. Quod siquis in ea uitia decidet, & se, & auditorem offendet. Se quidem offendet cum sine delectu quamq; rem capiet, uanus enim & garrulus esse iudicabitur. At auditoris offensionem incurret, cum res longe petitas in probationibus aduocabit, nam ob pro-
» lixitatem offundet rationibus tenebras. Hunc locum nos in primo aperui-
» mus capite quinto, ubi dicitur. Fieri quidem potest, ut ea, quæ ratio-
» cinando concludimus, aliquando conficiantur ex his,& reliqua iudex enim rudis est, nec multa, nec de longinquo prospicere potest. Hinc sequitur quod in eruditi id est qui rerum scientiam non habent, ut oratores multi facilius in plebe,& multitudine persuadent, q; eruditi, & sapientes. Illi enim hoc est periti rerum seriem agnoscunt,& ob id communia et uniuersalia sectantur.
» Imperiti uero, ex ijs quæ sciunt, etiã proxima eliciunt. Sic legendum. Quare
» sequitur, non omnia, ut quisq; sensus, et argumentum occurrit, afferenda esse.
» Sed certa quędã, et cognita ijs, qui iudicaturi sunt, uel ijs, quos nobis quoquo modo auditores constituimus, nam duplicẽ in modũ res seligimus, aut enim ex ijs sumimus argumenta, quæ audientibus uidentur, aut ex ijs, quæ nobis. Cum ergo sumimus argumenta, ex ijs, quæ uidentur auditoribus, oportet ut dixi, ne res longe petitæ, nec nimis uulgatæ sint. Cũ vero sumimus argumenta ex ijs, quæ nobis videntur, oportet (ut ait Arist. tunc demum assumere, cũ vel omnibus, vel pluribus ita videtur vt nobis. Atq; is sensus Hermolai interpretationem sequitur. Sed aliter intellexit præceptor meus Lampridius, inquiens, quare neq; ex omnibus probabilibus, sed ex definitis, & determinatis est dicendum, determinatis inquam vel iudicibus, vel ijs quos iudices
» suscipiunt, & probant, vt sunt legumlatores, & hoc, quod sic se habet,
» manifestum etiam apparet, vel omnibus, vel pluribus, hæc ille. Quid ego audeam? An satis erit dicere, quod hæc omnia quæ hic ab Aristotel. dicuntur, cum ijs, quæ in primo libro capite quinto dicta sunt, optime quadrant, vt Hermolaus adnotauit? Certe hoc satis erit: atque hoc est primum præceptum, quod commune est omni Enthymemati, cui additur non modo ex necessarijs, quæque aliter non fiunt, sed ex ijs, quæ parte plurima fiunt
» duci posse argumenta. Sed alterum præceptum est ibi. Primum itaque
» scire oportet, necessarium esse, vt is, qui de aliqua re dicturus, ratiocina-
» turusue est. Oportet vt qui concludere ac probari quicquam velit, siue in iudiciali, siue in senatoria, siue in causa demonstratiua, siue in qua vis arte ac scientia, oportet inquam, vt sciat vel omnia, vel quædam, quæ negotio insint, atque hoc est primum præceptum: ratio cuius est duplex, quoniam de nihilo nihil fit, si igitur non habeas, vnde conficias, nunquam certe

conficies: præterea ea quæ rebus insunt, nos in rerum notitiam ducunt, quare q̃tum quisque plura de rerum attributis nouerit, tantum melius res ipsas agnoscet. Hanc sententiam sæpius ab Aristotel. repetitam nosces, nam in libris de celo excusat se diuinæ illius naturæ pauca noscere, quoniam remotissima est à iudicio sensuum nostrorum, & pauca eius attributa cognoscimus, in libris de anima manifestissime attestatur accidentia naturam rerum cognoscibilem facere. In Topicis, inq; alijs locis plurimis id affirmat, nec ab re quidem, ignorantur enim naturæ, ex ignoratis nihil fit notum, sed attributa, & quæ insunt vel sensu, vel leui aliqua animaduersione visuntur, recte igitur ab Aristotele præceptum illud traditum est, quod inductione quadam in tribus generibus ostendit. Omnia sunt facillima in Aristotel. idem quoque Plato in conuiuio in oratione Agathonis, sed id ad genus demonstratiuum accommodat, dicens eum nihil scire de laude, qui id
" laudat, quod non intelligit, & alibi multa, vnde & Horatius. Scribendi re-
" cte sapere est principium, & fons. Rem tibi Socraticæ poterunt osten-
" dere cartæ. Ac demum fieri nullo modo potest, vt quis non dicam ornate loquatur, sed ne os quidem aperire queat, nisi quæ in re insint, agnouerit. Ex proprijs igitur monemur hoc præcepto, vt ratiocinemur. Cæterum vt hoc commune est omni causarum generi, & in omni re, qua de agitur, requiritur, ita de Enthymematum locis agendum, quæ elementa ab Aristotele vocantur, vt enim elementum est, in quod sol- "
uitur res ex eo compacta, ita in suos quæque locos, ac sedes reuertuntur, "
sed vt hoc commode fiat diuidenda sunt Enthymemata. Enthymema- "
tum alia rem probant, & demonstrant. Alia diluunt, & refutant: ad "
hanc partitionem duplex locorum ordo accommodatur, alter est eorum, qui ad demonstrandum, alter eorum, qui ad infirmandum idonei sunt. His adiungendi sunt illi, ex quibus mentita Enthymemata fiunt, atque ex hoc etiam similitudo inter Dialecticam, & Rhetoricam apparet. In Dialecticis enim est Syllogismus, inductio, confirmatio, infirmatio, fallacia, in Rhetoricis respondet his Enthymema, exemplum, demonstratio, improbatio, & mendacium. Tractatur autem hic ratione alia de locis, ac in superioribus tractatum est, quoniam superius habita est meatio de locis, qui in singulis generibus, & rebus haberentur vtiles, & necessarij, nam propositiones, ex quibus ad singulas partes dicendi Enthymemata elicerentur, de bono, de malo, de honesto, de turpi, de iusto, de iniusto, præterea quales ex affectibus, & moribus, & habitibus ducerentur, omnes expositi sunt, hic non partiales assumptiones, non proprias propositiones, sed communes quædam, ac vniuersalesq; argumentorum sedes explicantur. Primus est à proprijs, alter a contrarijs. Tertius a coniugatis, & similibus casibus, alius à rebus, quæ mutuam habent confirmationem, à minori, a maiori, a pari, a temporis consideratione, hoc est a translatione temporis, vt ait Fab. huic potest subijci locus a fictione, qui in omnes locos cadere potest, teste Fab. a dictis in dicentem retortis, a definitione, a multiplici significatione, a diuisione, & remotione, ab inductione, sic Cicero, sed Fabius a similibus, a re iudi-

cata, à partibus. Tu notato exemplũ in secũdo Top. Aristotelis ab his, quæ maiori parte proueniunt, id est à communiter accidentibus, à cõsequentibus id est ab adiunctis, cum duo ponuntur inter se contraria, quorum tenuisse vtrũlibet sufficiat, ex reciproco & commutato, à diuersitate publicę, & priuatæ approbationis, ex proportione, ab eo, cum duo proponuntur, vt vtrũlibet electum idem efficiat, de quo etiam Fab. libro quinto, ex conuersione consilij, à causa factorum id est à fine, à causis impellentibus, à facultate, ab incredibili, vbi aurea verba ponuntur pro sancta religione, atque hi sunt loci, ex quibus res probantur, & Enthymemata illa fiunt, quæ δεικτικὰ dicuntur, loci vero qui ad Enthymemata coarguentia referuntur, sunt hi: à repugnantibus: à suspectis: à causa: ab eo quod licuerit ne melius facere, à cõtrario: ab excusatione & accusatione, à nomine, & reliqui, his positis de mentientibus agit, & fallentibus argumentis, deque eorum locis primo edisserit, mox quomodo soluantur ostendit, & librum finit, comparando locos soluentium, & demonstrantium argumẽtorum inter se, q̃tum ergo attinet ad locos demonstrantes, & cõfirmantes pauca quædam sunt animaduertenda in verbis Aristotelicis. Primus locus ab ijs, quæ rebus insunt, vt plurima, & quam fieri potest affinia, & propinqua sumamus, nam si multa erunt, melius rem docebimus, si affinia, & propinqua, eo accommodatiora, & minus communia esse intelligẽtur, vnde Plato in libro de legibus, qui
» Minos inscribitur, exẽplum dat in generẽ demonstratiuo dicens, quin dili-
» gẽter cauere decet quoties virum aliquem laudaturus es, aut vituperaturus,
» ne aberres, atq; huius gratia imprimis curandum est, vt bonos, & malos di
» gnoscamus. Nec modo communia sed propinqua, & propria scire oportet, cuiusmodi sunt, quæ cũ re ipsa coniuncta sunt, vt ab ea vel oĩno nequeãt, vel non facile dimoueri queant, quid enim de natura hominis sciam, licet sciero communia quædam, quæ non tam in homine insunt, q̃ in cęteris quoq; rebus? vt si candidus, si magnus, si mortalis, nam & magna, & cãdida, & mortalia multa sunt, quæ ab homine seiugantur, at si capacem scientiæ, si prouidum, si memorem, si arte viuentem, si sociabilẽ attulero, tum proxime accedam ad eius vim declarãdam. Similis ratio est in omni re, vt si quis laudaret Aristotelem, quia sapiens: hoc esset commune cum cæteris, at si diceret eum inter sapientes primum omnem philosophiã mirabili ordine disposuisse, & vnum tanquam corpus effecisse, id proprium est. Pertineat ergo locus is ad declarandas conditiones assumptionum, ita vt aliæ propriæ sint, aliæ extrinsecę: quædam propinquę, q̃dam remotæ. Sed qui sequuntur vere loci dicunt, quoniam propositiones ex quibus Enthymemata conficiuntur, ex ijs artificiose inueniri possunt, ab ijs enim præsumptiones illæ denominantur, ordo igitur is est ad inuentionem aptissimus ascendendo scilicet, nam est genus causæ puta iudiciale, vel senatorium, vel demõstratiuum: postea sunt Enthymemata cuiq; generi accõmodata: inde propositiones singulis inseruientes, demum loci, in quibus propositiones tanq̃ in proprijs domicilijs vigent. Locus a contrario, & is qui a similibus casibus ducitur, in secundo Top. ponitur, multiplex enim est, nam contrariorum inter se complexus modos recipiunt sex, nam contraria vel vtrumque vtriq; iugabitur, & hoc dupliciter, aut ita: prodesse amicis: inimicis obesse: aut p diuersum: amicis obesse, inimi-

cis prodesse, vel ambo ad vnũ exibebuntur: & hoc quoq; biceps: vt amicis prodesse amicis obesse: contraue, inimicis prodesse, inimicis obesse: vel vnũ ambobus accõmodabit, bipartitũ & hoc: amicis prodesse, inimicis prodesse. Aut cõtra obesse amicis, obesse inimicis, ex duobus primis cõplexibus cõtrarietas nulla exoritur: nã hoc quod dico amicis prodesse, contrariũ nõ est huic: inimicis obesse, quia vtrũq; scilicet expetendũ est, & ab eadem proprietate moris proficiscit: ne illa quoq; contraria sunt mutuo: amicis obesse: prodesse inimicis: sunt enim vitanda æque ambo, & ab eodem nata more: porro vitandum vitando contrarium non videtur esse, nisi alterum in excessu, alterum in defectu sit positum: nam excessus ex fugiendis, vitandisue rebus videtur, similiter, & defectus: quatuor reliqui modi repugnant, & contraria complexione finguntur: à contrarijs enim moribus profecta, cõtrarias quoq; iugationes habent, & alterum erit expetendum, alterum fugiendum: ex his liquet plura singulis fingi posse contraria, sed illa pars sumenda est, quæ ad propositũ nostrum facit, contraria duo in eadem re contineri non possunt: idem genus capax est contrariorum: id ponendum non est, quo posito contraria sequuntur, aut repugnantia, consecutio in oppositis retrorsum valet, ut si homo est animal, quod animal non est, nec homo est, & reliqua in Aristotele, quæ latiori contrariorum & oppositorum nomine dicta sunt. Locus ἐκτῶν ὁμοίων πτώσεων καὶ ἐκτῶν συστοίχων dr̃ in Top. à iugatis, & flexiõibus: cõiugata dicunt̃ a Cice. q̃ sunt ex verbis generis eiusdẽ, eiusdem autem generis verba sunt, quæ orta ab vno, varie commutantur, vt sapiens sapienter, sapientia. pulchræ autem sunt socraticæ interrogationes per coniugata, & contraria, vt probetur vnum vni esse contrarium, vt illa in Protago. nonne tẽperantia temperanter agunt? nõne quicunq; nõ recte agunt insane agunt? & qui ita agunt non temperanter agunt? ergo insane ageret contrarium est eius quod temperate ageret. De tertio loco non memini me legisse quicquã apud Aristotel. in Top. nisi forte sit primus & trigesimus in secundo Top. vt est in Alcmæone apud Theodectũ. Alcmæon comædia quædam Theodecti inscripta. Alcmæon Amphiarai filius fuit, Eriphilisq;, quam ipse, vt patrem vlcisceretur interfecit, sed postea ab Amphilocho fratre ob matris cædã interfectus, habuit is vxorem Calliroem, quæ filiorum causa iouem diutius precata est, optabat enim filios ad iuuentutem peruenire, vt patris mortem vindicarent: atq; hoc ad vota successit, de qua re plura sunt apud historicos. In loco a maiori illud obseruandum, quod locus a maiori dicitur is, in cuius cõclusione ponitur minus, aut multo minus et in loco à minori ponitur, magis, aut multo magis: & hoc modo cognoscunt̃. Maius est, quod magis probabile est, & minus quod minus probabile. σχολῇ particula est, qua græci vtuntur cum probãt aliquid a maiori. Mu ssurus interpretabatur vix. Locus ille, qui ducitur a minori, videtur duci a maiori, nisi hoc modo intelligat̃, qui eo dementiæ venit, vt patrem verberet, quod rarius fieri consueuit, multo facilius id faciet, quod per sæpe fit, hoc est multo facilius proximos verberabit, nam quo maius est crimẽ, eo minus probabile est, quare locus is erit a minore ad maius cuiusmodi est ille Terentianus: hic paruæ consuetudinis causa huius morũ fert tam familiariter, quid mihi hic faciet patri: locus a definitione ita intelligendus est in Aristotele, vt quælibet rei descriptio, & declaratio ad

hunc locum referatur, pressius tamen Tullius hoc nomine vtitur, ac definitionem audit, quæ rei vim, & naturam ex proprietate & genere declaret. Sed Aristotel. accidētia, & attributa sumit in definitione hac. Locus is a Platone sumitᷓ in Apologia, vbi Socra. contra accusatores se defendit. Locus a re iudicata, qui nonus est, triplici ratione munitur, aut cum idē, aut simile, aut contrarium iudicatum est, vel ab omnibus, vel ab pluribus, vel a sapientibus, hisq́ue vel omnibus, vel plurimis, item a bonis, & summæ authoritatis
» hominibus. Ita ne venerandis illis vltricibus, σεμναι vocantur Eumenides a
» Soph. Eruitur locus a partibus vt in Topicis Decimus locus is est. In secundo Topicorum vbi in loco a genere, & a specie quæritur an anima mouetᷓ, ibi docet Aristo. anumerare species motus augumentum scilicet & decremētum, ortum, interitum, & alias vices, quod si inuentum fuerit animam neq́ue hoc, neq; illo, neq́ue alio genere motionis moueri, verum fuerit negare ipsam omnino moueri, & hoc est, quod hoc loco dicitur, qualis motus est animæ
» nempe aut hic, aut ille. Apud Theodectum in Socrate idest in defensione So
» cratis. Vndecimus locus a communiter accidentibus. Fab. ab adiunctis, & cō
» sequentibus naturaliter, φθονήσομαι. Hor. si possum inuideor. Ab hoc proxi-
» mus locus est. Fabius vel cum duo ponuntur inter se contraria quorum tenuisse vtrumlibet sufficiet. Differt locus is a superiori, propterea quod connexa ibi alteri duorum contrariorum contraria minime sunt, nam in eodem possunt inesse vt inuidia, & sapientia: hic vero connexa coniungi minime possunt, nam ob iniustitiam amari ab hominibus, & ob iustitiam amari a deo, minime simul insunt. Oleum & salem emendum. nescio ego an ingeniū suum vt solet, an aliquem ex antiquis sequatur Erasmus, cum interpretetur hoc Prouerb. acrem, ob salem, lenem ob oleum esse orationem debere, ego saltem nihil habeto, quod plane satisfaciat βλαισωσιν cōmutationem, & reci
» procationem Herm. vertit, est autem obliquitas crurum qualis est lacerta-
» tarum. Item Theodectes in lege, in hoc uide. ff. de publicanis, & vectigalibus. Constat locus etiam ex eo quod ijdem homines non eadem olim, quæ nunc. Idest locus ex conuersione consilij. In loco autem ab eo cuius gratia, videtur ea ratio demonstratiui generis propria: quia quando quis laudat, aut vituperat, causam factorum explicare debet, & ostendere an ad eum finem, & vsum facta sint, ne aut casus, aut vis, aut alia causa, q́ue volūtas interponatur: vnde inquit Aristotel locus alius est confiteri illud esse, quod factum est, sed in alium vsum, vt cum dicitur, fortunam non beneuolentia hominū eos ad summas opes euehere, sed vt lapsu grauiore ruant. Reliqua vero quæ ad locos demonstrantes attinēt, facilia sunt in Aristotel. Coarguentes quoq; satis expositi sunt, at fallentes & apparentes indigent aliqua explicatione.
» Quoniam vero Enthymema, syllogismus quidam habetur. Primus locus su
» mitur a figura dictionis, is & in libris Elenchorum expositus est ab Aristotele hunc in modum, sed nos prius ab elenchis hauriamus distinctam quandam omnium diuisionem vt facilius res omnis intelligatur. Quattuor genera disserendi. Præceptio: disputatio: attentatio: decertatio. Præceptio non pendet ex respondentis arbitrio, sed ex proprijs cuiusq́ue doctrinæ principijs concludit: disputatio ex probabilibus sumptis cōtradicentiā colligit: attētatio ex ijs, quæ respondentes opinantur, & ex ijs, quæ iure oportet eos, qui peritiam

aliquarum

aliquarũ rerũ prǽferunt,rõnes suas cõmunit,qua mirabiliter vsus est Socra. in Sophistas:Euthydemũ : Protagorã:& alios. Deceptio duplex aut enim re ipsa peccat cũ non probabilia,sed q̃ probabilia videantur assumat: aut ratione cũ vtamur ijs,ex quibus nõ quidẽ conficit,sed videtur tñ cõfici:de hoc postremo genere mentionẽ hic facit Aristo.quinq; aũt sunt,ad quę intẽdunt contentiosi,& altercatores,coargutio:mendaciũ,admirabile:solecci smus:garrulitas,aut enim vt inaniter repetãt,aut admirabile proferãt,aut barbare loquant,vel coarguantur hi,qui respondẽt,quęrit ab ijs,qui interrogant : his omnibus vtitur Socr.in Protagora,à quo puto(ita enim hæc exẽpla me mouent,)Aristo.omnia desumpsisse.De coargutione nunc loquit Arist.hęc duplex est,aut in dictione posita est,aut extra dictionẽ:fallaciæ in dictione posi tę intra senariũ continent oẽs:agnominatio: ambiguitas: collocatio: diuisio: accentus:figura locutionis,fallaciæ extra dictionẽ numero septẽ,ex accidẽtibus:ex eo quod simpliciter,& parte quadã est:ab ignorãtia elenchi:ex consequentibus:ex petitione rei q̃sitę,ex nõ causa,vt causa:ex multiplici interrogatione.Sed Arist.in hac parte non oẽs accipit sed quasdã:hoc est vulgatas maxime,& Rhetoricę propiores.Nos aũt oẽs breuissime declarabimus:primus ergo locus est in dictione positus:& appellat dictiõis figura:is fit,quotiens,id quod idẽ nõ est, ad eundẽ modũ effert,vt si genus ꝑ genere: si qualitas pro q̃titate:si patiens pro efficiente,vt si verbum actiue significationis, passiua cũ sit voce,aut ẽ cõtrario itelligat vt sonat,põt enim verbũ aliquod ex ijs,q̃ actiua nõ sunt:si figurã solã quis spectet, actiuũ intelligi,cuiusmodi est verbũ valet,hęc in Elenchis:at hoc loco figurã dictionis intelligit, cũ q̃s eo mõ loquat,vt Enthymema conficere videat,quia formã quandã rõcinãdi pręferat,nihil tñ re vera cõficiat,& cõcludat,nã siquis dicat non est hoc,& illud,necesse igitur est & hoc & illud esse:hęc enim prolatio Enthy.quandã spẽm habet:sed nõ est Enthy.est & altera spẽs q̃ fit per inuersionẽ,& oppositionẽ argumenti:nãq; in Enthy.cõtorte & opposite dicere vr Enthy.opposite aũt inquit,quoniã in apposito exẽplo affirmationes negationibus opponebant,si igit quis cõclusiones multas nondũ probatas,tanq̃ principia colligat,is vr astruere Enthyme.non tñ astruet,quoniam nõ est Enthy.aut syllogismus ex quacũq; diuersarũ propositionũ cõnexione,nec vt cũq; fors tulit, figura erit sane Enthy.& spẽs,sed reuera nõ erit Enthy. Ad agnominationẽ, qui est scđs locus hic,sed primus in Elenchis,hęc oĩa pertinẽt, primũ vt,qui nesciũt,teneãt:qđ sic inducit,q̃ q̃s nescit,docet:q̃ quis docet tenet q̃ quis ergo nescit, tenet:soluit verbũ tenet,duo significat,nã & is,q scit,tenet, id qđ scit: & q nescit cũ docet tenere dr,qđ docet,hoc est capere,& intelligere q̃ docet. Alioq̃n nõ doceret nisi ꝑcipiẽtẽ intelligerẽt.Itẽ illud,vt cõmoda sint incõmoda,qđ ꝓbat.Expediẽtia q̃ sunt cõmoda sunt,incõmoda sępe expediẽtia sunt: cõmoda igit sunt incõmoda:cæterũ appellatio expediẽtis gemina est:nam et pro eo,quod opus sit capit expediẽs,qualia sępe numero sunt incõmoda: est enim incõmodũ q̃nq; vel necessariũ,& pro eo,quod bonũ,honestũq; sit.Ex hoc genere sunt ẽt hęc,qui surgebat stat,& qui sanabatur sanus est,surgebat aũt recumbẽs,& sanabatur languidus,ergo & recũbens stat,& languidus sanus est:deceptio in eo est,quod cũ dr languentẽ quid aut facere, aut pati non vnus sensus est,sed mõ quod is,qui nũc languet,aut recumbit,mõ quod is,q̃

prius languebat, sanus fit, hęc igit agnominationis fallacia noſatur, ī verbo: in noīe: in oratione vna, multipliciter accipiēda. Hæc in Elenchis in Rhe. aūt tria ponūtur exēpla: muris: canis: & eius, quod est existimatione dignū: laudat murē, qui græce μῦς, dr̄ & ab eo dici affirmat misteria id est μῦς μυστήρια πάρα τοὺς ἔχουσ μυεῖν τὸ στόμα, hoc est mysteria, q̄ latini sacra seclusa vocant, dicta sunt ab eo, quod audientes os claudant, et nemini ea reuelent, nā μυεῖν est claudere os, omnibus enim misterijs silentij fides adhibenda est, nā in sacris Isidis & Serapidis fuisse dicitur simulacrū, quod digito recto labijs admoto silentium indicere videbatur, agnominatio igitur est in denominatione huius verbi misteria, nam qui murem laudat, à græcis mis dictus, ab eo hoc magnum vocabulum deriuari dixit, & nō a mi in: vel mysos quod est scelus, ea scilicet propallare. Canis item significatio triplex. Pindarus loquēs de Pane. O te felicem inquit quem magnæ deæ varium canem celicolæ omnes vocāt. Cum Rhea omnes dij concubuere, ex quorū vario semine natus est pan. magna igitur dea Rhea est: varius autem deus pan. Aut ita: nullum esse canem
„ turpissimum est. Verba gręca pro virili parte canem intelligunt. Virili autē
„ parte virum carere turpissimum est: carere etiam cane turpissimum est, nā domus in qua canis nō erat, cōtēptui esse solebat, & hoc quoq; in prouerbio est vernaculo, neq; canis, neq; felis καὶ τὸ κοινωνικόν. Laudat canem aliquis & ad eius laudem sumit vel sydus: vel pana, vel partem virilem, vel mercuriū: nā sydus: pan: & virilis pars vno nomine appellātur a græcis canis: sed mercurius dicitur κοινωνικος id est socialis & liberalis: & qui canem laudāt nomē hoc chinonichos: a chinos quod est canis, & non a choinos quod est communis deducunt, quare fallunt, cum agnominatione, quæ fit cum idem nomē ad res diuersas accommodatur. Existimatione dignum: græce dicit τοῦ λόγου ἄξιον cuius duplex est sensus, vel quod indiget interpretatione, vel quod debet omniū sermone celebrair, & laudari. Tertius locus ambiguitati est attributus, vt illud Aio te acceda, & Ain quod quis nouit hoc nouisse. Controuersus sermo siquidē, tam eum, qui nouit, q̄ id, quod noscitur, habere noscendi vim significat. Item illud, quod quis videt, nōquid hoc videt: videt autem columnam: videt igitur columna. Plane modi tres agnominādi, & ambigēdi sunt. Primus quoties aut verbum vnum, aut oratio vna peculiares habet sensus plures: vt canis: vt aquila. Alter quotiens assueuimus sic loqui. Tertius quotiens aliquid iunctū plura significat, quod seorsum ac separatim propositū, simplicem intellectum p̄sentat. Cuiusmodi est cæsum hoc: literas scire. Vtriq; verbo vna significatio est: ambobus plures: aut hæc, quod literæ sciant ipsæ, aut hæc, quod alius literas sciat. Locus collocationis hoc est diuisionis & cōpositionis facilis est hac in parte. Accentus occasione Sophismata non facile finguntur, vtiq; citra scriptum: sed in scripto tantum & poematibus. Locus Hom. citatur ab Aristotele nam in verbo sensus alter erit si circunductu, alter si acuto apice inscribatur, & vbi de somnio loquitur δίδομεν δέ οἱ εὖχος ἀρέσθαι taxat. sed soluit, quod non ipsi iuppiter dixerit, sed insomnio iusserit dare. Dictū est de laqueis deceptionū in dictione positis, nūc ad extrinsecos, & peregrinos transeamus, hoc est, ad eos, qui in rebus positi sunt. nam Aristoteles in Rhe. ponit locum alium, in ea sede, quæ accentum continet, non enim orator vtitur deceptione accentus, quia citra scriptionē accētus dece-

ptio nulla est, loco igitur huius ponit amplificationis sedem quoties igitur augetur res & exornatur, antequam probetur: toties hæc fallacia tēditur: de hac & superiori Fabius libro nono, locum autē hunc dicit intendere crimen. Primus autem extra dictionem ponitur ab accidente locus, qui fit quotiens eadem omnia & in accidente pariter, & in re subiecta, quis inesse postulat, cum autem multa eidem generi accidentia sint, nōest necessariū, vt illa omnia, & prædicatis, & ijs, de quibus hæc prædicantur, insint. Alioquin omnia fieri eadem inter se, contingeret, eiusmodi est, quod Sophistæ afferunt, vt si Coriscus alter à Socrate contendatur, est autem homo Socrates: fere vt alter ab homine coriscus negari non possit, quoniam a quo alterum esse Coriscū concessit, huic acciderit hominem esse. Locus ab eo, quod simpliciter, ad id, quod secundum quid est, tunc captat, cum id, quod parte verum est, tanquā omnino verum sit, capitur, verbi gratia. Æthiops albus est dentes: ergo æthiops albus est: nō valet: parte enim quadam, non in vniuersum est albus. Tertia forma per ignorantiam Elenchi absoluitur, Elenchus est contradicentia in vno & eodem non vocabulo demum, sed negotio. Item in vocabulo omnino eodem, item vt ex necessario ex concessis eueniat, vt ne id, quod in quæstione est, adhibeatur in numerum cum sumptis. Item vt penes idem & ad idem, & eodem, respectu, & sub idem tempus reddatur. Aliqua porro vna ex supradictis conditionibus prætermissa coarguere disceptantem videntur. Quartum genus erat, cum id assumitur, quod ab initio versabatur in controuersia, videtur autem impedire aduersarium, ex eo, quod is, quid idē, quid diuersum sit non potest perspicere. Quintum genus à consequentibus fit de quo etiam in Rhe. sicut & de eo, qui ab accidente sumitur. Et de eo, qui ab absoluto & simpliciter sumpto ad id quod est in parte, sumitur is fit, quoties reciprocare aliqua, quæ non reciprocant, credūtur. Apud rhetores probationes, quæ a signis ducuntur, ex consequentibus pendent, nam probare adulterum quem volentes, id quod adulteros consequitur, sumunt, quod comat se, quod vagari noctu conspiciatur, atqui multis quidem inest, vt & se comāt, & noctu errent, quibus tamen prædicatum non inest, vt sint adulteri. Sextū genus est cum quid instituitur pro causa, quod tamē nō est causa. Vltimum cum plures, quæ sunt vna tamē videtur interrogatio. Ita euenit vt quoties id nos latet, vna respōsione, quasi ad vnam intentionē contēti simus occurrere. Atq; is breuissime modus fallentiū omniū est explicatus, reliquum est vt ad argumenta soluēda veniamus. Cice. idem dicit in secūdo de ora. quod hic Ari
» stotel. argumento resistendū inquit, aut ijs, quæ probandi eius causa sumunt
» reprehēdēdis, aut demōstrādi id quod cōcludere illi velint, nō effici ex pro-
» positis, nec esse consequēs: aut si ita nō refellas, afferendū est in cōtrariā par-
» tē, quod sit, aut grauius, aut æque graue, illa aūt, q̄ aut conciliationis causa le
» niter, aut permotionis vehemēter agunt contrarijs cōmotionibus inferenda
» sunt, vt odio beneuolētia, misericordia inuidia tollat, hęc Cice. eadem & Ari
» stotel. quæ quoniā hic clara sunt, & ēt in. 1. lib satis dilucide ex analeticis excerpt ideo supersedebo de ijs amplius dicere Restat vt de argumentorū vsu dicam vt pollicitus sum: at quia hoc in tertio lib. transigetur vbi de vsu, & tractatione omnium rerum inuentarum dicetur. Ideo illuc me referam.

FINIS SECVNDI RHETO.

LIBER TERTIVS RHETORICORVM ARISTOTELIS INTERPRETE HERMOLAO BARBARO.

Cap. I. Series dictorum, & dicendorum.

QVONIAM HABENTVR tria, quibus omnis institutio dicendi cõtinetur. Nam primum inuenire oportet, quibus fides fiat. Deinde concepta, cogitataq; eloqui. Postremo inuenta commode, atq; apte disponere. De inuentione his, quæ in superiores libros collata sunt, diximus. simul enumerauimus tria illa, quibus iudici persuadetur, quæq; ad fidem faciẽdam solæ valent. Nulla enim ratio superest ad persuadendum si eos, qui audiunt, ad quemcunque causa postulat motum vocaueris: si per commendationem eorum, pro quibus dicitur, conciliaueris: si argumentis, & probationibus docueris vera esse, quæ defendis. Dictum est etiam quibus ex locis ad eas tres res ducatur oratio, hoc est vnde Enthymemata eruantur. Sunt enim quædam Enthymematum non loci, sed genera, quædam contra loci, non genera. Consequens est vt de ornatu, & elocutione dicat̃. Vacua enim, & inutilia fere sunt priora, si ignoraueris quemadmodum ea, quæ mente conceperis promere, & ad audientes proferre conueniat. Quod qui commodissime facere potest, vel hoc ipso consequitur vt eius oratio videtur probabilis esse. Ac primum quidem ordine naturæ executi sumus res, quibus fides constat: deinceps agemus quẽadmodum collocare, & eloqui illas oporteat. Tertia

videtur

videt pronunciationis, & actionis cura, inter maximas quidem illa, & potentissimas habita. Sed nondum in arte relata. Nempe ratio illa ad tragedos, & comædos sero peruenit. Nã Poetæ ipsi initio tragedias suas agebant. Quare genus hoc etiam ad Rhetoricem pertinet, quoniam ad Poeticem pertinet. Ad hãc igitur parte & Glauco Teius vt nonnulli ante ipsum, aliquas præceptiones adiunxit. Est autem tota ea ratio in voce ferè posita, vt secundum rationem rerũ, de quibus dicimus, animorũq; habitus conformanda vox sit, ne ab oratione discordet, videlicet qñ percrescere, qñ summitti, qñ mediocriter tolli, intendiq; debeat. Distinguunt & accentus vocem, interim vt grauioribus retardetur, interim decurrat acutis, aliquando recũbant in mediis. Numeri quoq; constituunt discrimen. Nã tria sunt, quæ in actione spectantur. Modus, cõuenientia, Numeri. Verum multi saltem infantes actionis dignitate famã benedicendi tulerunt. Atq; iis ferè in cõtentionibus fori primæ conceduntur, qui in ea re plurimum valent. Documẽto sunt vel scenici actores: illi rebus, quas fingũt plus, q̃ Poetæ ipsi, adiiciunt gratiæ. Ita & in forensi certamine propter corrupta iudicia ciuitatum, & mores, frequentius vincunt, qui melius, fortiusq; pronunciãt. Nõdum tñ edita est ars, ad eam rem vlla. Nam & elocutionis ipsius ratio sera, & ipsa prodiit. Ac videtur quidem actionibus oculis intuenti minus honesta res esse artificio quodam, illecebrisq; verborum voluptatibus audientium studia hominum, & voluntates impellere. Sed cũ vniuersa institutio dicendi, ex opinione, ostentationeq; pendeat, huius quoq; partis præcepta nõ sunt negligenda. Non quod probem id genus, sed quod ne-

ceſſarium eſſe eius ſtudium putem ad vitam. Erat me hercle iuſtiſſimum, vt nihil forinſecus conquireretur, nullis affectibus iudices permouerentur, non dolore, non voluptatibus à virtute depellerentur, demum non alio præſidio oẽs vterẽtur in cauſa, q̃ rerũ ipſarum. Cætera, quæ extrinſecus arceſcuntur, ſuperuacua, & ambitioſa cenſeri. Verum, vt dixi, magnæ ſunt vires nitidæ, ornatæq; orationis. Idque vitio audientium prouenit. Alioquin non ignoro, in omni præceptione non nihil eſſe momenti, quo quicque modo eloquaris. Refert enim fere ſemper aliquid hoc, an illo mõ quid doceas. Non tamẽ conceſſerim tantum poſſe, quãtum videtur ſponte naturæ; ſed uis eius rei omnis, ex eorum, qui audiũt, ingenio, exiſtimationeq; cõſtat. Quo fit vt Geometriam nemo doceat eo modo, quo cauſæ dicuntur. Igitur elocutio cum accedit, fere vim exprimit talem, quam pronunciatio. Plane ea de re quidam pauca ſcripſerunt, vt Traſymachus in commiſeratione. Atq; eſt natura fere omnibus inſita ratio pronũciandi quoquomodo quæ volunt, proindeq; artificii minus capax, cultum vero, & ornatum nemo niſi arte aſſequi põt. Quare hoc maxime orator, oratore præſtantior: quemadmodum & pronunciatione. Nam duæ ſunt res quibus pollet oratio ſenſus, & verba. Sed tamen verborũ ornatus plus poteſt fere in ſcripta oratiõe, q̃ ſenſus, ac Poetæ quidẽ aliqua videntur priores in hoc genus ingreſſi mouiſſe. Sunt porro nomina imitationes rerum, & vox ipſa ex oĩbus partibus huiuſmodi attributis mẽtis velut exemplar ad imitationem, & expreſſionẽ aptiſſima eſt. Atq; hinc artes illæ profectæ ſunt, comœdorũ, minorum, actorũ, & eius generis reliquæ, quoniã vero

Poetas non grauitas sententiarum, & rerum, quam illi minime consectantur, sed sublimitas verborum, & magnificentia commendabat: hinc ortum est, ut Poetica dictio prior inolesceret, atque reciperetur, qualis est ea, quam secutus est Gorgias. Nunc quoq; plurimi ex indoctis eos arbitrantur optime dicere, qui genere illo poetico delectantur. Cæterum non est ita, sed diuersa est elocutio, q̃ ad oratores spectat, ac ea, quæ propria est poetarum. Hoc uero ab euentu illo cognoscitur, quod, qui tragædias hac ætate cõscribunt, nõ vtuntur numeris, quibus priores illi sunt vsi; sed quemadmodũ ex tetrametris ad iambos transitum fecere, propterea quod genus id carminis solutæ orationi simillimũ videbatur. Pariter & à vocabulis recesserunt, quæ iam à sermone quotidiano, & à cõmuni consuetudine abhorrebant, ab exametris quoq;, q̃ recentes Poetæ fingunt reiecta, explosaq; sunt verba illa, quibus veteres Poetæ scriptiones suas ornabãt. Quamobrem ridiculum fuerit imitari uelle dicendo eos, quos ipsi Poetæ fingẽdo negligunt. Quare perspicuum arbitror esse, nõ oportere me de ratione elocutionis uniuersa disserere, sed de parte duntaxat ea uidelicet, q̃ ad dictionẽ oratoriã, p̃tinet. Nã de altera i cõmẽtationibus nostris de Poetica diximus, illuc ergo huius rei studiosos relegamus.

COMMENTA DANIELIS BARB. P. V. IN TERTIVM RHETORICO. ARISTOTELIS.

QVONIAM HABENTVR TRIA, QVIBVS omnis institutio dicendi. Quot modis: quotq; rebus hominum mentes excitarentur, conciliarentur, & docerentur dictũ est hactenus, & inuentio rerum accommodatarũ explicata est: restat

ostendere,quibus verbis, & qua oratione ea commode faciamus, vt scilicet doceantur:concilientur:& moueantur homines: sic enim naturæ ordo postulat,& res ipsa monet,quoniam quid dicere,& eloqui poterimus,nisi res ipsę prius habeantur?& quo adhibere res ad animos valebimus nisi oratione & loquutione? Cæterum vt sermonis vsu homo belluis præstat,vt eloquẽtia homo hominẽ excellit,sic ẽt ornatu & cultu orationis orator oratorẽ superabit. Cultus igitur orationis varius est habitusq; diuersus,quoniã non omni causæ,nec auditori,neq; personæ,neq; tempori cõgruere vnum genus vr. Nam & causæ capitis,vt ait Cic.alium quendã verborum sonum requirunt, aliũ rerum priuatarum,atq; paruarũ, et aliud dicendi genus deliberationes,aliud laudationes,aliud sermones,aliud cõsolatio,aliud obiurgatio, aliud historia, desiderat.Sed & affectus ipsi & conciliationes; alio atq; alio dicendi genere exprimuntur,neq; modo varium est orationis genus,sed & pronũciationis, & actionis:pronũciatio enim & actio maxime in oratore requiruntur, nãq;
„ vt ait Cic.Actio vna in dicendo maxime dominatr,sine hac summus orator
„ esse in numero nullo potest,mediocris hac instructus summos sæpe superare.
Omnis itẽ motus animi suum quendã à natura habet vultum,& sonũ,& gestum,totũq; corpus hominis,& eius omnis vultus, omnesq; voces vt nerui in fidibus ita sonãt,vt à motu animi quoq; sunt pulsę. Cũ hæc igitur ita sint, de vniuersis dicendi ac proferendi generibus,ita dicemus vt de affectibus dictũ est,species enim q̃dam totius orationis oculis subijcietur;& pronunciandi regula. Modo illud ita esse statuamus,Hinc naturã esse;inde artem;in natura est anima: est res:in arte est orationis cultus,& pronunciatio, cum igitur anima sit ea,quę moueri debeat,res erunt,quæ mouebunt. Sed res mouere nõ poterunt,nisi oratione adhibeantur,at oratio vt vim rebus addat, oportet, hoc vero nunq̃ satis efficiet nisi rebus consona,& conformis habeatur,porro oratio vim suã habebit si simili actione roborata proferet:anima igitur prima est,in qua rectã opinionẽ inducit orator:deinde res,q̃ animæ partes excitant,sunt enim animæ partes mens:iracũdia:cupiditas:tertio loco oratio his tribus rebus accommodata,vltimo loco actio collocatur. Hęc enim omnia,si quid efficere insigne, ac pclarum debent,q̃ simillima inter se,& sentẽtia maxime esse opus est,cũ igit̃ dictũ sit de anima:de rebus, restat vt de oratione, et actiõe dicat̃. Orationis genera multa sunt,intelligo aũt genus orationis formã quandã et spẽm dicẽdi rei,qua de agit̃,p similẽ:hanc Hermog.ideam vocat,cuius tractationẽ maxime oratori necessariã dicit,quoniã fieri nõ põt,vt sciamus aliorũ scripta diiudicare,siue ea sint veterũ siue recẽtiũ, nisi eã,q̃ de ĩjs est,notitiã cõparemus,qđ si quis ẽt ipse fieri velit orationũ artifex,& pulchrarũ & excellẽtium,& similiũ his,q̃ ab antiquis cõscriptæ sunt,hoc profecto cognitiõis genus est maxime accõmodatũ,de quo ille fusius, nos pressius dicemus,nã & illũ librũ traduximus,& res monet vt à longitudine supersedeamus. Quot igit̃ genera:& quo ordine posita, itẽ q̃ sint efficientia eorũ & qualis facultas habeat̃ breuiter exponemus. Genera sunt nõnulla,q̃ à se ipsis, & se ipsis cõsistũt,nõnulla vero subiectas alias hñt formas,& spẽs, vt manifestũ mõ erit. Primũ genus est perspicuitas,sub qua est elegãtia et puritas:et quia orationi pspicuę & clarę nimis exile quoddã ac tenue,subijci solet, ideo alterũ genus erit,in quo amplitudo,& dignitas orationis ponit̃,huic gñi seruient:

uient: seueritas: circunductio: asperitas: splendor: vigor: & adhuc vehementia ipsa parum ab asperitate mutata. Sed non euidens tantum: nō ampla esse debet oratio, vt ab ea iucunditas absit & pulchritudo, quare fit, vt accurata, & pulchra inspiciatur, sed his omnibus addendnm est genus illud velox, et cōcitatum, & imprimis aliud moratum, & aliud simplex, & aliud verū, ad hæc omnia acutum: suaue, & speciosum genus adijciendum, atq; ita erit negotiū hoc absolutum, cum de omnibus dictum erit. Atq; hæc sunt genera omnia dicendi, sed vnumquodq; constat his partibus: sententia: artificio: dictione: figura: membro: collocatione. clausula: numero: aliæ enim sētētiæ graues, aliæ iucundæ, aliæ sunt alterius generis: ratio par de artificio, quo genera cōstituētur: deq; alijs partibus: fieri tñ potest, vt diuersa genera cōueniant in harum aliqua parte, ut puta quod idē numerus duobus seruiat, eædem sentētiæ & figuræ plura conficiant genera, membra: dictiones & clausulæ eædem ad purū possint accommodari, atq; ut hoc infra patebit, ita & illud notū fiet aliquod genus præcipua constare sententia, aliquod numero, quoddā artificio, quoddam re alia ex ijs, sed nos breuiter illa octo, ex quibus singula genera constituunt, expedire definiendo curabimus, ut finis nobis propositus elucere possit. Genus primum siue forma, siue idea, siue quo alio uocabulo gaudet, nihil est aliud, q̄ rebus & personis idonea & cōgruens orationis species et figura: ut quemadmodū singula animalia sua forma et specie distinguunt, ita hæc orationis genera suis partibus differant inter se, partes cuiusq; generis octo sunt numero. Prima est sententia, quæ nil est præter inuentam rem uerbis explicādam: altera est artificium, id est, ratio, et uia, qua explicari concinne sentētia possit. Tertia dictio est, uerbum, seu nomen sententiæ accōmodatum, sequēs est Figura expolitio, habitusq; dictionum in collocatione positarū. Deinceps membrum continens prolationis spiritus, uel sententiam uniuersam, uel eius aliquam partem oratione breuiter amplectens. Collocatio sextū occupat locum numerosa, et compositio dictionum, septimum clausula, numerosus et sonorum membrorum exitus, et desinentia. Agmen numerus claudit, concentus quidem orationis ex collocatione, et clausula constans, positis his partibus, et definitis. Genera ipsa sequuntur, horum et iam definitiones afferre necessarium puto, nam definitio finis quidam propositus est, quo tendere omnium mentes præcipue debent. Perspicuitas est orationis pura, et elegās q̄dā forma: puritas est forma clara, et aperta nulla ambiguitate permixta. Sententię purum genus efficientes sunt, quæ cum nihil in se habeant longa cogitatione dignū cōes, ac fere peruulgatæ sunt, ita ut ab oībus facile intelligant, p se se clarę, ac notæ, hmōi sunt fere oēs narratiōes ciuiliū orationū, ut in quarto uer. Heracleus ille, et Epicr. Artificiū purum genus efficiens hoc ipso cōstat, ut ab ipsa re nuda statim exordiat nihilq; extrinsecus assumat, extrinsecus sumit quicq̄ cū contrahit, uel genus spēm: uel totū ad partē, uel a iudiciū ad iudicantē uel indefinitū ad definitū, uel rei qualitas ad aliq̄ differētiā, comprehēdunt ēt, et q̄ suapte natura negotia cōsequunt, ut locus, persona, tps, cā, et hmōi, arcenda. n. sunt oīa hęc à puritate sermonis, si artificiū sequi uelimus arcēda inq̄ penitus, uel ita ut nihil horū ante negotiū cōstituat. Xenophō et Her. hoc gñe pstāt. Dictio pura, q̄ cōis, usitata, et nota oībus est, nō trāslata, nō aspera, nō uetus, Figura est rectū, nā si p obliquū incipias cōprehensionē

quandam facis,comprehensio porro puritati aduersatur. Membra parua concisa,quæq; per se orationem absoluant puritatem faciunt in qua re præstitit Isocra.his contraria sunt membra circunducta,& prolixa . Collocatio simplex nulla vocalium collisione protensa , & nullo hiatu dissipata esse debet, deinde illa,quæ sit solutę aptior orationi,cuiusmodi ea est,quæ sit iambis, & trochæis referta,nam minus in hiatū et tumorē attollitur. Clausula simplex in iambica & trocaica quadam orationis parte consistens, quæ sunt iamborum , & trochaicarum desinentiæ, & sane huiusmodi fiat numerus: medius enim prosæ numerus esse debet inter metrum,& non metrum,atq; vt ait Cicero. Versus in oratione si efficitur coniunctione verborum , vitium est , & tn̄ eam coniunctionem sicuti versum numerose cadere , & quadrare , & pfici volumus. Elegantes sententiæ sunt,quę rem constituunt,& ad principiū orationem deducunt,& quæ certo loco dicenda collocant,& quæ quid dictū sit,& quid dicendum supersit ostendunt . Ars elegantiæ conficiendæ tum similis est priori,tum etiam,ea quæ docet,iuxta rerum naturam oratione vti, vt quæ primū gesta sunt,primo exponātur, & quæ secūdo,scd̄m. Hac vsus est Plato,& Aristotel.mirum in modum,parcius tamen Aristoteles, & alia deinceps simili forma,Cicero in Verr. Verum vt totum genus amplectamini iudiciorum,primum iura siculorum,deinde istius instituta cognoscite. Item illud antequam de incommodis sicilię dicā , pauca mihi videntur esse de prouinciæ dignitate,venustateq; dicenda:& pro Deiot.Sed antequam de accusatione ipsa dicam,de accusatorum spe pauca dicam,præterea ex rerum natura elegans illud est,obiectiones prius , q̄ solutiones ponere , de qua re loquemur iu genere grauitatis. Dictio elegans eadem: quæ pura. Sed elegantissima figura est,ea quæ definita est rerum copulatione,vt illud pro Sylla. Ille ambitus iudiciorum tollere ac disturbare primum cum flacco voluit, gladiatorum ac fugitiuorum tumultu. Deinde id quod vidimus omnes lapidatione & concursu.Cicero de natura deorum.Sed antequā de re,pauca de me. Partitio item,& enumeratio elegans est. Cicero pro reditu suo ad P.partim quod inuiderent,partim quod sibi timerent,& reliqua,pro.Pomp.Ego enim sic existimo in summa imperatore. Item in secundo de natura deorum, omnino diuidunt,nostri totam istam de dijs immortalibus quæstionē in partes quattuor Est & interrogatio sui ipsius , & per interuallum temporis responsio elegans figura. Cice.pro Mil.Quibus de seruis rogas?de P.Cl.quis eos postulauit? Appius?vnde?ab Appio. Resumptio vel rei,vel verbi , figurā facit elegantē ,rei,vt pro Archita.Siquid est in me ingenij,& reliqua,vsq;,earum rerum omnium:verbi,vt pro Pomp.quæ ciuitas ante vnquam fuit non dico Ath.vsq; ad quæ ciuitas ante vnquam tam tenuis . In clausula : collocatione:numero:& membro cōuenit elegans cum pura oratione.Sed nos ad amplam veniamus,in qua pōdus,& dignitas inest,huius prima pars seueritas est.Seueritatis sententiæ sunt,q̄ de dijs vt dij sunt,decenter,ac verissime proferuntur,cuiusmodi sunt Platonis plurimæ,nihil enim remotius est à seueritate,quā Poetarum de dijs sermo,quem Cicero in libris de natura deorū maxime reprehendit,at sentētiæ,quæ sumūtur à Pl.ex Timeo seuerissimę sunt, vt patet in libro de vniuersitate Cice.probitate inquit præstabat,probus autem inuidet nemini. Sed & seueræ sententiæ sunt,quæ de rebus agunt maxi-

mis, vt de natura vniuersi, de cursu annorum: de ijs, quæ in sublimi parte ge runtur, in hoc genere illud est Cice. in secũdo de oratore. Incolumitatis, ac sa
" lutis causa videmus hunc statum esse huius totius mundi, & reliqua, vbi la-
" tenter Cicero omnia hæc genera, & eorum præcepta innuit, ad quæ maxi-
" me animaduertere opus est. Sed oratori priores sententiæ, vt hæ parum cõ- ferunt, nisi explicentur duntaxat, & sine causæ redditione proferantur. Ter- tius sententiarum ordo ex ijs rebus est, quæ suapte vi diuinæ sunt, sed plerũq; in humanis cernuntur, vt de anima, de virtutibus: de moribus: & de legibus
" vnde Cice. pro Mar. Cœl. detur aliquid ætati, sit adolescentia, & reliqua. Itẽ
" pro Corn. Bal. Sed contentio tam diu sapiens, quàm diu aut proficit aliquid, &
" si non proficit, non obsit ciuitati. Item pro eodem est enim hæc seculi labes
" quædam et macula virtuti inuidere: velle ipsum florem dignitatis infringere quarta species ab humanis desumpta est, modo illustres & magnæ sint: arti- ficiũ est audacter asseuerare quod dicis, & sine dubitatione in vniuersum ꝓ-
" ferre vt Cice. pro P. Sex. Nunquàm officio coniunctior dolor vllus esse potest,
" quàm hic meus. Allegoriæ, vt est in sacris literis de serpente, & errori ipsius, qñ in his persistimus artificiosæ sunt. Item & expressiones plusquam dixeris, q̃ emphasis dicuntur: si rebus sacris adhibeantur, quoniam à scientibus viden- tur prouenire, magnam et seueram faciunt orationem, vt illud de vniuersita
" te ex Pl. re vera bonus erat: & illud, atq; illum quidem quasi parentem hu-
" ius vniuersitatis inuenire diff. & reliqua. Dictiões seueræ ex amplo & hian- ti literarum sono conficiuntur, cuiusmodi sunt, o & a: Item translatæ, et quæ tumorem quendam efficiunt, modo adsit temperamentum quoddam, namq; asperitatem conficiunt immoderatæ, ac duræ. Item fictæ, et formatæ vt quæ a verbis in nomina commutantur, quæ per participia, et pronomina effingũtur, quales sunt Thucydidiæ, plurimæ, seueritatis figuræ eædam sunt,
" quæ puritatis. Item et aliæ vt adiudicatio. Cice. per M. Cœl. etenim si diligẽ-
" ter existimare iure volueritis sic constituetis iud neq; dissensurum quemq;.
" Itẽ Pla. in Menexeno statim in principio orationis Aspasiæ illud καὶ χρὴ ad-
" iudicatio est. Conuersiones, et reuersiones in hoc genere sunt optimæ. Mem-
" bra sunt, similia puritati, breuiora et contractiora. Cice. tu eam philosophiã
" sequere, quæ confundit vera cum falsis: spoliat nos iudicio, priuat approba-
" tione, omnibus orbata sensibus. Item singularum rerum singulæ sunt pro- prietates. Collocatio quæ Dactylis: anapæstis, et pæonibus abundat, interdũ vero ab iambis non est abstinendum: clausula, et numerus idem cum purita- tis numero, et clausula. Asperæ sententiæ sunt, quæ dignioris personæ nõ ob- scurã habent increpationem ab inferiori profectam. Artificium est aperte et
" clare absq; ijs, quæ leniunt increpare: Cice. in Ph. Placet eodem tẽpore præ-
" mia constituere his, qui contra Ant. arma cæperunt, et legatos ad Ant. mitte re, et reliqua. Dictio aspera quæ translata, et suapte vi dura est, vt extorsit, discors, expers, crebrum. Figuræ asperæ, quæ imperãt, vt maturate fugam: et
" quæ interrogando coarguunt, vt in tertia ver. Tantæ ne tuæ verres libidines
" erunt? et illud in Cat. quousq; tandem abutere. Membra aspera breuia sint oportet, ut cæsa potius, quàm membra dicantur. Componitur asperitas ex incõ- gruo vocalium concursu, et sine numero exasperans auditum: adiuuat aurem hanc asperitatem clausula, quæ modo in hunc modo in illum desinat nume-

„ rum,Cice.in Ph.hoc qui nō uide excors,qui cum uidit,decernit impius,pro
„ lig.nō tu eum patria priuare,qua caret,sed vita vis,hoc genere nūq̃ per sese vsus est Demosth.sed cum alijs cōmiscuit.vehemens oratio sententias habet obiurgātes nō maiores,vt aspera sed inferiores ꝑsonas vt Cic.in Cat.ver.& phil.artificiū huius & dictio propria cū asperitate cōuenit.Figura vero vehemens conuersione absoluit:collocatio:clausula:numerusq; simili rōni cum genere dicto astruunt.Illustre aūt,ac splendidū genus snias habet illustres, ꝑ quas q dicit, & qui audit lætitiā cōcipit, vel quia de rebus ꝑclare gestis, vel de rebus decētibus habeant,Cic.pro Syl.Ego consul cū exercitu perditorū ci
„ uium clādestino scelere,& reliqua:snię igit illustres bona spe,ac fiducia dicē-
„ tē replent,& ea arte efficiunt, vt sine dubitatione proferant, & cū dignitate cōfidenter exponātur,si cōtinua narratione & interiectione nulla dicatur. Si honesta honestius explicent.Explicabuntur aūt per dictiones seuerę formulę conuenientes.Figuræ illustres erunt sublatio,repetitio rei à longinquo, & à principio quasi principio,demum quæcunq; dissoluta,& nō coniuncta sunt, si longa fuerint membra,illustrem faciūt orationem,illud in hac re animaduertas oportet quod si moderate ad principiū rei transeas,ac per rectum proferas,etiam si longe repetas, minus splēdida eff cietur oratio,nisi statim obliques,vel alteram circumductionis figuram inducas,quoniam sermo,qui per rectum absoluitur,non potest in longū nimis produci,in lōgum autem produci genus hoc orationis splendidum,& illutre postulat, contra vero purus & sincerus est sermo:præterea genus il ustre non magis ad res exponēdas,q̃ ad amplificandas,& qualitatē quadam ostendēdā facit. Membra illustrātia orationē longiora,& productiora esse debent:collocationes et reliquę partes cum seuero genere communicāt,cęterū tempus est interdum,quod trochęis vti queat,qui splendidā facit orationē,neq; offenditur quippiam splendor, si huiusmodi collocatio,q̃ trocaica sit,adhibetur, modo exitus et desinētia ipsa seuera efficiatur,nam hmōi clausulę cū longa,et producta sit oratio, numerū efficiunt splendidū,et seuerum,licet ex trochæis collectus sit. Dictū est de forma splēdida,et illustre,reliquū est vt de alacri,et uigēti genere dicamus.huic sententię tum asperitatis,tum vehementię opportunę tribuuntur. Dictiones etiam eędem,et amplius illæ,quę splendidum conficiūt genus.Figuræ quoq; illustres, & vehemētes huic formæ deseruiunt,nā conuersio & obiurgatio,q̃ sunt vehemētia.Item repetitio à capite, & alia q̃ sunt splendoris vigentē,& alacrem speciem reddunt,atq; vt hoc genus omnino ex dictis per mixtū sit, membra collocationes,clausulas,numerosq; habebit cum splendore cōes,hu-
„ ius exēpli pulcherrimū Circ.habetur in ver.1.Putas ne re posse de maximis
„ acerbissimisq; rebus,cum causas sociorū fortunasq; prouincię,ius populi, &
„ grauitatē iudicij,legū q; susceperis,tot res,tam graues,tam varias,voce,me-
„ moria,ingenio consilio sustinere?Putas ne te posse,quæ C.verres in q̃stura, & reliqua:quorū cōpositio splendida,cōuersio vehemens, repetitio illustrissima est,vnde necesse fuit,vt arbitror auditores ob hmōi alacritatē fuisse vehemētissime concitatos.Membra in longū producta exornata sunt,licet cęsa inter ea inuenta,fuerint,plurima interrogatio concessio, productio spiritus, acremoniā et vim maximam efficere,quare nihil vigentius,nihil alacrius eo genere factū est.Plena,& circūducta oratio ijs sententijs constat, in quibus

aliquid aliunde sumit,& ad negotium,de quo sermo est,applicatur. Interim genus ad formã,interim infinitũ ad finitũ,aut totũ ad partẽ, præterea quod extrinsecus per exaggerationẽ quandã desumptũ est,q̃cq̃ infinitum nõ assumatur,aliquã tñ circũductionẽ molitur,& parat, vt. Duo,& maxime vnũ quidẽ hoc,alterum vero illud,non modo aũt cum quid aliunde assumit circunductio est,sed ẽt cum res nuda,& simplex nõ exponit, nec per se se quidem ,at cũ ĳs ,quæ negotiũ cõsequuntur,loco,tempore,persona,& modo,ho
,, rum exempla sunt hæc,infinitũ finito vt pro L. Fl. quod si esset futurũ aliqñ
,, vt aliquis de L. pernicie cogitaret,nunq̃ tamen existimaui iud. Deciũ læliũ
,, & reliqua:assumitur hic indefinita persona ad finitã,& certã Decĳ lælĳ,in tẽ
,, pore ẽt hoc fit,vt pro eodem. Si vnq̃ resp. consilium,grauitatem, & pruden
,, tiam,sapientiam iudiciũ implorauit,hoc tempore,hoc inq̃ tempore implo-
,, rat,totius vel maioris ad partẽ,& minus assumptio est hoc pacto. Nulla du
,, bitatio & si patriæ omnia debemus,nos quoq; ipsos ei debere, qui aũt se ip-
,, sum debet,eũ sua non debere,non verisimile est,est & illud exemplũ ad hoc
,, genus accõmodatũ pro L. Fl Etenim authoribus,& defensoribus omniũ, tũ
,, salus esset non solũ ciuiũ,verum ẽt gentium et reliqua in eodem ẽt. Quum in maximis periculis huius vrbis,et q̃ sequunt,contrahitur ẽt repugnans repugnanti vt pro mil. et si vereor Iudices,et reliqua. Sed et amplificationes ad hoc genus pertinent,et cõsecutiones rerũ vel factarum,vel faciendarũ , quid oportuit fieri,quid factũ sit,quid omissum,hæc enim omnia annexa sunt, et adiũcta rei,qua de agit. Sed artificio circũductũ genus cõparat,si peruersiõe vtamur:nã in rerũ ordine p̃postero circũductio est,si rationes propositionibus præferantur,aut probationes rebus cõfirmandis implicent,quod interiectione quadã absoluitur,interiectio ẽt amplificationis opportuna est huic ge ner,iquod dictiones proprias nullas habet,sed figuris plurimis abundat. Figuræ oẽs,quæ alterũ trahunt intellectum,& sensum,quia non plane cõtexta & absoluta oratio sit,sed suspẽsus adhuc animus restat,& vlteriora expectat,& alio referunt iter has locũ primũ tenet enumeratio. Cic. in Phi. Duo mõ hęc
,, opto,vnũ vt moriens Po. R. liberũ reliq̃,alterum vt & reliqua hęc figura vt breuior est elegantẽ,vt longior circũductã facit orationẽ. Secunda figura huius formæ ordinatio est,tertia subiectio in qua partitio q̃dã sit, quarta est obliquatio,quinta partitio:sexta redditio,septima sub cõtinuatio,vltima est electio,his enim figuris circũductio absoluit,at si ipsa in se redũdet,& ita cõ ficiat,vt in eius sentẽtĳs & figuris,similes figurę ac sñiæ interserantur:plena oratio & referta dicet,nihil enim aliud est oratio plenã,q̃ oratio circũducta in se ipsam redũdãs,hac plurimũ Demosthe. valet. At sub cõtinuationi par-
,, titio infert à Cic. pro Cluentio. Sed cũ cõsidero qũo nidũ est vtraq; re sit ela
,, borãdũ,altera pars est ea,et vtrũ redditio sub cõtinuationi inserit,hoc loc. P.
,, Aul. Cic. Si q̃tũ in agris,locisq; desertis audacia põt,tantũ est,& q̃ seq. Ple-
,, nissima aũt est oratio illa. Qua in re si mihi esset vnius Au. Cęl. cã agẽda ,p̃si teres satis idoneũ esse me defensorẽ et reliqua. Cęterum,vt de reliq̃s partibus agamus membra,numeri,clausulę et collocationes ,oẽsq; ad alia gñа spectãt, in hoc conferri cõmode possunt,quo fit vt oĩa genera circunductionem recipiant,præterquã puritas , sed nos ad accuratam et pulchram trãseamus orationem. Hæc sententias nullas habet proprias , nec artificium, sed dictiones

puras, non asperas, non translatas, et euidentes. Figuræ autem sunt repetitiones: cōuersiones, reuersiones, gradationes, traductiones, membra, disiunctiones, transgressiones, circuitiones, coniugatæ partitiones, innouationes per negationem, affirmationes, conuolutiones, et huiusmodi alia, de quibus Cice. in tertio, Fabius in nono, Aristoteles in hoc libro pertractat. Pulchritudinis autem studiosissimus semper Isocrates fuit. Membra insignia & pulchra sunt, quæ natura sunt non admodum breuia, nec longiora, q̃ deceat, breuia tamen esse possunt, cum unum ab altero pendet. Collocatio pulchra uocalium concursionem abhorret, repleri undiq; amat consonantibus, neq; uult audiri crebro una sonans eademq; cōsonanti sed molli, & placido exitu à uerbo ad uerbum transire debet: numerus prope ad uersum accedat, uersus nō sit omnino, omnia consonent, sed ita ut uarietas insit, casuum, generum, specie, figuræ, tēpore coniugationum, modorum personarum & numerorum, itē numeri syllabarum productione exitus, aspirationis, accentu, & quę huiusmodi sunt proferantur, sed clausula demum uaria sit, & omnia quasi habitu quoddam iucundo uestiantur, cumq; numerus formæ huius uersui magis accedat, q̃ cæterorum generum, non tamen tantum accedere debet, ut numerus iucundæ orationis, de quo inferius est dicendum, huius rei exemplum pulcherrimum est in Phædro, ubi de pulchro agitur, ibi enim Socr. de amore loquens pene in dythirambū delapsus est, quid enim conuenientius erat, quam pulchrum orationis genus, ad rem pulchram accommodare? Sed hęc satis de accurata, & pulchra oratione, nunc ad celerem & concitatam transeamus, in ea enim uolubilitas, & mobilitas quędam inesse debet, quę cum sententias habeat nullas artificio tamen & reliquis partibus absolui potest. Artificium incisione absoluitur, incisio uero tum figura, tum numero, tum etiam membro & clausula perficitur, cum igitur breuiusculę interrogationi breuiter respondetur, artificium celeritatis est, ut Cice. de prou. cons. An redditus in patriā habet aliquam offensionem? utrum apud pop. a quo missus est, an apud senatū à quo ornatus, & reliqua. Item cum uno interrogationis spiritu plura cęsim proferuntur, quorū una solutio est, Cice. pro Cluent. Num igitur hoc tēpore causa mutata est, nū alia res, alia ratio illius iudicij alia natura illius negotij nunc est, ac tum fuit? huius figurę sunt, immoratio: interpretatio: dissolutio: excitatio: membra breuia, & cęsa clausula pendēs, cuius exitus in trochęum, numerus trocaico accedens uersui. Simplicitatis sententię eędem quę puritatis, & quæ simplicibus conueniunt hominibus quales sunt Theocriti & virg. in bucc. huiusmodi etiam sunt eorum hominum, quos dicit Cice. homines antiqui, qui cæteros ex sua natura fingunt, sed harum omnium delectus est habēdus, non enim omnes ueniunt in ciuilem sermonem, quia nimis aperte, & simplices ab hoc genere se vocantur. Cæterum vis huius generis in sententijs posita est, quoniam reliquas partes à puro genere mutuari solet, collocationem: numerum. clausulam, & membra, sed vt clarius quod dixi efficiatur, tenue genus hoc est appellatur: quod ἀφελὲς dicitur gręci huius sentētiæ valde pure sunt, nam puerorum, mulierū agricolarū, rudium, & omnino indoctorū habent, hæ ad cōmiseratione valent, item q̃ quasi ad confirmatione ex arboribus, & animalibus accipiunt, vt ore canis & dētibus aper. Methodus puritatis huic rei cōuenit, vt dixi, et is etiā cū quis ad minuta quæq; descēdit, atq; in.

ĳs ipsis, magis quã res postulat, immoretur, hoc artificium ex comicis sumendum, in quibus subita rerum explicatio: nemine cogente aut interrogante responsio, & alia huiusmodi reperiuntur. Iucundam & voluptatis plenam faciunt orationem fabulosæ sententiæ omnes, historicæq; ad fabulam accedentes & quales sunt Herodoti, quibus non plena fides adhibetur, multæ in hoc genere, & in superiori platonicæ narrationes habentur. Item quæcũq; sensibus iucundæ sunt singulis, sed de iucundis rebus dictũ est in primo lib. in qua re à turpibus cauendum est, cauere autem turpia poterimus permutatione vt Virg. de Didone, & summo vlularunt vertice nimphæ, aut translatione: & allegoria: aut ambiguo, vt Cice. pro responsis, quis minus vnquam aperit hostium castris, quam ille omnibus suis corporis partibus, quis unq̃ nepos & reliqua, aut cum consequentia: comitantia: aut annexa negotio ponunt, vt speluncam Dido dux & Troianus eandem. Artificium idem iucundi & tenuis puriq; sermonis. Figuræ sunt, cõparia: similiter cadentia: similiter exeuntia: peruersiones: agnominationes: circuli: simile sonantia, variationes casuum, & huiusmodi, quæ passim ab oratoribus describũtur. Collocatio pulchra non longe a versu: clausula pendens, numerus amplitudinis & dignitatis huic formæ conueniunt. Acutum genus sentẽtias habet profundas, & oppositas ĳs, quæ simplici ac tenui aptantur. Ars eo constat, vt altiores sententias planius, & humiles altius proferamus. Acutorum verborum quinque sunt modi, primum absoluimus cum verbum sumimus aliter ac communis vsus expetit, non minus tamẽ propterea proprium sit, si vis eius consideret, vt apud Sall. supplicia deorum, & si quis coitum, pro conuẽtu diceret. Secundus modus abusiõe fit, vt virtus inexpugnabilis. Tertius si quis eodẽ verbo in eadem oratione & proprie, & translate vtatur, vt illud, non ego uiuat, ne an mortuus sit Philippus quærito, sed viuat ne an mortua sit Atheniensium magnanimitas id maxime curo extat & illud Cat. Epigramma de villa Furni in verbo opposita. Quartus, si multis translationibus referta oratio sit, vt cum canes fungantur officio luporum, cui nam præsidio pecuaria credemus. Quintus est cum posterior trãslatio sit duriuscula & à posteriori, vel priori moliatur, vt illud Aristotelis in primo Rhet. capite tertio. Certe id est perinde ac si quis eam normam qua est vsurus intortam adhibeat, hæc enim mederur illi verbo διακερίφειν quod duriuscule prolatum erat. Figuræ acutæ omnes, quæ cum præmeditatione ostendunt, & subtilitatẽ ingenĳ declarant, vt est agnominatio illa, quæ statim quod volumus efficit, vt illud orator, an arator sit dubito. Cætera quę hoc genus efficiunt à puritate sunt mutuanda. Restat vt de modesto id est morato, veroq; genere dicamus. Modestum genus apparebit, cum de narratione loquemur ibi enim quęritur quomodo morata esse narratio debet, quanquam moratum, & affectum genus esse videatur id quod subiectis personis idoneam dicendi formam accommodat, ita vt ex singulorum natura, more, affectuq; instituatur oratio. Sed hoc genus amplectitur quattuor illa quę diximus, simplicitatem, iucunditatem, acuritatẽ, & modestiam eam, de qua nunc loquimur in qua obseruamus, vt humanitas eius qui dicit, in tãtum emineat, vt vel minoris & se, & sua, q̃ oporteat vel maioris aduersariũ & eius rem, quam sit, efficere videatur. Socrates ille Platonicus hac virtute maxime excellit. Quoties igitur humilem de se quis sen-

tertiam profert is artificio genus hoc tractat, præsertim si verba pura & simplicia sint, & figuræ per occupationem absoluãtur, aut vera prætermissione, " aut prætermissionis quadam præmonitione, aut absq; præmonitione occupã" do: prioris exemplum est. Quorum ego nihil dico nunc patres conscripti, ho" minum ipsum relinquo. De prouincia disputabo, posterioris vt pro Pl. nul" lus erit tam immemor meorum, non dicam in bonos meritorum, sed bonorum in me. Medij ratio patet de prouincijs consul. Mitto quod eas ita partas habent hi, qui nunc obtinent, vt non ante attigerint, quam hunc ordinem cõdemnarent. Cætera in hoc genere puritatem, & simplicitatem amant. Veritas, est qua conficitur, vt quod auditori persuadere velis, id tibi prius sit persuadendum. Hinc egregia illa manant præcepta Ciceronis de tractandis affectibus. Hinc inuentum illud expressum Fabij, vbi de permouẽdis affectibus loquit, hinc Hor. Si vis me flere dolendũ: summa enim inquit Fab. circa mouendos affectus in hoc posita est, vt moueãtur ipsi, in quibus enim vis mẽtis & morum veritas inest, in his pondus, & ratio persuadendi maxima, atq; vt hoc præstare possimus: primum est præceptum vt apud vos valeãt illa, quæ valere apud iudicem volumus, afficiamurq;, antequam afficere conemur: at quomodo id fiat, vt afficiamur altero monet præcepto, quo se ipsum ostentat; & id experientia se comperisse ac vsu rerum affirmat. Quas inquit Græci φαντασίας dicũt, nos sane visiones appellemus, vel visa vt ait Cice. per quæ imagines rerum absentium, ita repræsentantur animo, vt eas cernere oculis, præsentes habere videamur. Has quisq; bene cæperit, is erit in affectibus potentissimus, & reliqua. Veri igitur & efficaces erimus in dicendo si persuasio vim in nobis acquiret, inde suum in auditoribus opus efficiet. Veritatis sententiæ nullæ sunt propriæ: cunctas enim ita componi debere arbitramur, vt efficte non videantur: artificium est præcipuum ex abrupto in affectionibus certis quibusdã verbis incipere, ita enim natura comparatum est, vt affectiones nostras primo statim tpe aperiamus, inde cur ita simus affectionem reddamus: huius rei obseruantissimus maro fuit. Dissimulare etiam sperasti per" fide tantũ posse nefas? Item illud per sydera vero, per superos atque hoc cœ" li, & illud heu fuge nate dea, & reliqua. Sed respondere obiectionibus absque vlla præparatione huius artis est, vel prius soluere, quod obijcias, vel obiectioni " sic respondere, vt absolutione quid obiectum sit, vel obijci possit, intelligat. " Cice. pro mil. At valuit odium, fecit iratus, fecit inimicus, fuit vltor iniuriæ: punitor doloris sui, quid si hæc non dico maiora fuerunt in Clo. quam Milone, sed in illo maxima, nulla in hoc. Quid vultis amplius? reuersio itẽ à digressione, veritatis speciem habet, videmur enim à re admoneri, & correctiones quædam, verba pro rerum varietate diuersa in iracundia aspera, & acria, in: commiserationibus pura & simplicia, figuram item rebus accommodantur, iratus asperas, acresq; conficiet, sedatus lenes, & puras: lugens simplices ac tenues. Membra in vehemẽtioribus affectibus breuiora, collocatio clausula numerusq; asperitatem sapiant, & non nimis ad iucunditatem inclinentur. Grauitas quæ in verbis & oratione posita est, sententias habet acutas, subtiles, altas, & quæ non à quouis, sed à prudentissimis tantum excogitari posse creduntur. Artificium, non vulgare sed amplum, & sententijs idoneum verba noua, grandia: vehementia, aspera durius translata, quæ tum naturam rerum

non

non nimis excedant minus vsitata,& omnino nõ insoluta. Propria huius ge-
neris figura est cõuolutio,et quę pręcipue interrogationis spiritu prolata est,
vt de pro consularibus,quæ enim homini in quo aliquid, si nõ famæ pudor,
» & supplicij timor est,grauior poena accidere potuit,q̃ non credi literis his,
» quæ rem bene gestã in bello nunciarũt. Sed hæc de artificio & figuris sint sa
tis. Mẽbra vero,& collocatio,et numerus,maiora & ampliora, q̃ dignitati,
splendori,vigori & circunductioni cõueniunt. Hæc sunt,quę potui q̃ breuis-
sime de generibus dicendi hoc loco afferre, quæ cum ad vniuersum hunc li- 1
brum maxime faciant & intelligendum,& commentandum,non ab re iudi-
caui ex Hermogene haurire, ex cuius fonte omnis delectatio sumi potest,
quemadmodum ab Aristotele rerũ inuẽtio manat, et fluit. Nos ergo ad Ari-
stotelem. Is primo loco,vt semper facit,quid absoluerit docet, inde monet de
qua re sermo habendus sit. Hoc enim vt dixi puritatẽ sermonis maxime pa-
rat. Propositio est postquam de inuentione diximus,de elocutione dicendum
est. Probatio:nam de ijs rebus agendum est postea, sine quibus priora nihil
valent,cum igitur inuentio rerum inutilis fere sit,nisi adsit elocutio, necessa-
rio sequitur, vt propositio nostra sit vera,vt scilicet, postquam de inuen-
tione dictum sit,de elocutione loquamur. In hoc necessitatis genere est tracta
tio de actione,actio enim est quædam corporis eloquentia,de qua Tul. in fi-
ne tertij de oratore, & ad herennium pulcherrima tradit præcepta, nomine
autẽ ὑπόκρισιν non tantum elocutionem,q̃ actionem intelligit Aristo. De
actione igitur & pronunciatione loquatur,cuius vis potentissima est in ora-
tore,& nondum id est temporibus Arist. est in artem relata,ratio est quia se
ro ad Poetas,à quibus mutuata est,peruenit,sero autem peruenit, quia comi
ci,& tragici & Poetæ alij,suas ipsi fabulas agebant,& recitabant, quare cũ
Poetices hoc munus pronunciandi & agendi sit datum,non ab re sequit̃ vt
oratori quoq; commune fiat,atq; huius ratio,est, quoniam oratoria vis in
imitatione quadam posita est vt Poetarum facultas,imitatio autem illa ora-
tione & actione perficit̃. ῥαψῳδίαι propria Hom. carmina sunt,quæ ideo sic
appellata,quoniam cum prius dispersa essent, postea collecta sunt. Sed hac
appellatione omnis heroicorũ carminũ scriptio nominata est. Sed Hermo-
lai verba comædiam habent,non rapsodiam,puto ego ibi eam correctionem
ex aliquo libro assumptam. Sed nihil refert. De actione igitur multi tractare
conati sunt, inter quos Glauco Teius aliquas præceptiones adiunxit. De
Glaucone Pla. in Ione de furore poetico,& de rep. sed ad actionis vsum atq;
laudẽ maximã sine dubio partem vox obtinet,q̃ non minus necessaria est q̃
superiora illa,quæritur enim hoc loco quid proprium,quid attributũ sit ora-
tori,in quo genere vt inuentio posita est,ita etiam dictio collocatur, in quo
posita vis ea est,quæ vere dicitur eloquẽtia. Dictiones primũ tria possidere
debẽt,quorũ primũ ẽ,vt sint intelligibiles,deinde vt iucũditate aures nr̃as re
pleãt,mox vt ampliorẽ,vel depressiorẽ faciant rẽ,& hac de causa fit,vt ora-
toriæ dictiones à Dialectico etiam considerentur,quoniam hæc sunt propria
quæ insunt in vniuersum dictioni, verum de attributis proprijs singularũ
gentium non dialecticus,sed orator considerat,orator enim singulis gentibus
persuadet,at singularum gentium,singulę sunt linguarum proprietates,quas
qui persuadet,obseruari maxime debet. Sed anteq̃ de dictione sermo habent̃,

necesse est vt de ijs loquamur, quæ dictionem adiuuant, vt intelligentiam & cognitionem pariant: iuuantq; vt vis penetret, & insideat in animis auditorum, hæc res actione perficitur, actionem Hippocrisim vocauit Aristotel. eo quod oratores in hac parte mimis simillimi sunt: actio cum in voce tum in gestu posita est, vocis moderatione perficitur, vt secundum rationem rerum, de quibus dicimus, animorũq; habitus loquamur, ne ab oratione discordet, aliud enim vocis genus iracũdia sibi sumit, aliud metus, ibi enim acutũ, incitatum, crebro incidens venit, hic demissum, hæsitas, et abiectum: atque vt in voluptate effusum lene, tenerum, hilaratum ac remissum, ita in vi cõtentum vehemens, iminens, & quadam incitatione grauitatis: & in molestia, siue cõprehensione graue quiddam, & vno pressu, ac sono obductum: atq; hæc sunt, quæ vocis moderatione conficiunt, accentu enim, & sono vocis res mirabiliter exprimuntur: gestu autem figuram poscit, figura vel ad totum pertinet corpus, vel ad partem. Oculi sunt principes in hac re, quorum tum intentione, tum remissione, tum coniectu, tum hilaritate motus animorum significemus apte cum genere ipso orationis, est enim actio quasi sermo corporis, quo magis menti congruens esse debet. Oris nõ est nimirum mutanda species, ne aut ad ineptias, aut ad prauitatem aliquam deferamur. Manus autem minus arguta, digitis subsequens, verba non exprimens, brachium procerius proiectum, quasi quoddam telum orationis, supplosio pedis in cõtentionibus aut incipiendis, aut definiẽdis. Sed in voce tria sunt obseruãda: primũ est magnitudo, q̃ intẽtione, remissione, & inflexione cõstat: post harmonia, q̃ cũ tenore acuto, vel graui, vel medio cõficit, inde numerus, in quo ordo est in motu, & tpe, de quo & supra diximus, & dicemus inferius, est enim rithmus, qcquid sub aurium mensuram aliquam cadit, etiam si abest à versu. Postquam hæc Aristoteles dixit respondet obiectioni tacitæ: nam vbi agendi vim potentissimam ostendit, & declarauit hac ipsa infimos sæpe oratores summos excedere, ac in contentionibus fori plurimum valere: visus est rem nimis fucatã et damnabilem attulisse: atq; vt ait Cice. nimis enim insidiarum ad capien-
„ das aures adhibetur, si etiam in dicendo numeri ab oratore, quærantur. Hoc
„ enim lenocinium non est diuersum ab eo, in quo mouentur affectus. Quare quemadmodum affectus sunt extra rem, ita & voluptas numerorum, quæ tanquam perniciosa res amouenda est. Fateor inquit Aristo. adiectiones omnes ab hac arte alienas esse, sed ratio nos eadem ad actionis, & orationis præcepta mouet, quæ ad animorum permotiones explicãdas antea permouebat. Hoc enim totũ fit auditorum causa, vel quia ueris rationibus persuaderi non possunt, uel quia cum nõ uerentur, ne compositæ orationis insidijs eorũ fides attentetur, gratiam quoq; habent oratori aurium uoluptati deseruienti, ut sit argumentum à personis. Sed & à rebus ipsis probat Aristotel. maius studiũ in elocutione, quam in permotionibus esse ponendum, uel magis debere eum in Rheto. de oratione, quam de affectibus pertractare, quoniã oratio, & elocutio magis rebus conuenit, q̃ affectio: plurimum enim refert, quo quisque modo quicquam eloquatur, maxima certe res inter, & sermonem conuenientia est, unde qui oratione mouetur, ipsis rebus fere moueri iudicatur: affectus ualde alieni sunt. Sed q̃q̃ elocutio ad suadendum ualet, ut dixi, non tamen tanti facienda est, quanti plures arbitrantur, qui huius artis studiosi sunt,

namq; omnia hæc ad ostentationem, & ad fallendos iudices accommodātur. Signum rei huius est, quod in disciplinis tradendis nemo est, qui hoc modo vtatur, & doceat, vt facit orator, & is, qui in caussis dicendis laborat: nemo enim ornata oratione geometriam docet, sed simplicioribus verbis contentus, sensum rebus aperit accommodatum: quod si hāc in partem dilaberetur, eius quoq; oratio vicem subiret actionis, & geometricos excederet fines. Cæterum caussa eorum, qui audiunt, numerus, ornatus, atq; ipsum adhibetur orationis insigne: aures enim, & animus aurium suauitate excitatus naturalem quandam in se continent vocum omnium mensionem. Sed de hac re, Aristo. ait paucos pauca scripsisse, vt Trasimachus in commiseratione, ita enim librum inscripsit, de quo Plato in Phædro, si recte memini. At de numero, & elocutione Tullius in oratore copiosissime tractat. Sed quæ nam differentia est inter pronunciationemet ornatum ex ea parte quatenus ad artem pertinent? nisi quod pronunciandi vim natura ipsa conciliat, proindeq; minus est artificij capax, cultus vero, & ornatus arte potius, q̃ natura cōparatur: quare olim proposita erant præmia his, qui in hac parte præstabant: sic enim in-
,, terpretor. Vt & ijs, qui agēdo, & pronunciando plurimum valebant. γραφό-
,, μεναι orationes pigmentis verborum refertæ plus possunt merito sermonis,
,, quam sensus. Cœperunt porro Poetæ prius mouere non arte, sed vt à natura
,, ipsis tributum erat, sic enim verterem id, quod Hermo dixit. Ac Poetę qui-
,, dem aliqua videntur priores in hoc genus ingressi mouisse, nam in his verbis deest illud ᾗπερ ἐπέφυκε, ita enim natura ipsa postulabat, quoniam verba ipsa sunt rerum imitationes, Fingebant verba Poetæ, & hoc modo mouebant, & vox aderat, quæ res omnes imitari facillime poterat: hinc artes illæ mimorum tragædorum, actorumq; profectæ sunt. Sed vt Poetica dictio, & versus inuentus est ratione aurium, obseruatione prudentium, cōmendatione hominum, sic in oratione animaduersum est, multo quidem serius, sed eadem natura admonente, gloria suadente, esse debere quosdam cursus, conclusionesq; verborum, & verba magnifica, & splendida, ornataq; ad aures hominum accommodanda, quod quidam cum intemperantius facerent, reprehensionem potius, q̃ laudem retulere: quoniam non cognoscebant quid interesset inter Poeticam, & oratoriam dictionem. Quod argumento illo apertissime demonstratur, quod oratio quotidiano sermoni esse quàm simillima debet, quod si Tragici priorum Poetarum numeros vt pote alienos ab vsu mutarint, quid agendum est oratori? locus est à minori ad maius. Si Poetæ qui minus cauere à numeris debent, propterea cauent, vt sermonem facilius imitentur, quanto magis id oratori est obseruandum? Ratio par in dictionibus obseruatur, nam & dictiones amplæ, & magnificæ à communi consuetudine abhorrentes affectationem quandam pariunt, quod si eas Poetæ aliqui reiecere, multo magis ab oratore fugiendæ sunt: nam imperitorum est tum numeros, tum dictiones Poetarum orationibus adhibere.

Constat autem ex ijs, quæ diximus, non de omni dictione sermonem hoc loco haberi, sed de ea, quæ oratori propria est, vnde postq̃ de ijs, quæ dictionibus attribuuntur dictum sit, restat vt de ipsa dictione loquamur.

Cap. II. De ornatu orationis, ac de translationibus, & collationibus.

VIRTVS igitur elocutionis est perspicue dicere, quod quidem probat argumentum illud, quoniam si is, qui dicit, non docet quid velit, fine suo atque officio decidit. Deinde verba eligere neque humilia, neque supra dignitatem rerum elata, sed huiusmodi qualia ratio causæ, & necessitas postulat. Ac Poetæ quidem vt non humilibus verbis, ita sæpe impropriis, ac minime accommodatis vtuntur. Perspicuitas in nominum, ac verborum proprietate consistit. Magnificētia quæ humilitati opponitur, ex iis vocabulis comparatur, de quibus in libris Poetices disputauimus. Ac exoleta, quidem peruetustaque nomina, quotiens inserunt, sanctiorem, & admirabiliorem faciūt orationem: nam quemadmodum aliter hospitem, aliter ciuē accipimus. Ita & orationem, aliter quæ vsitatis verbis, aliter quæ peregrinis sit composita. Quamobrem externum hominem oleat oportet oratio, quæ admirationem vult habere, alioquin & iucundum est auditu, quicquid admirationem habet. In Poesi quidem multa huiusmodi habentur, & commode etiam, atque honeste visuntur, quibus nitor, & sublimitas carminis continetur, sunt enim in eo genere tum res, tum personæ aliquanto excellentiores. At in orationem pedestrem rarius illa, & parcius incidunt. Quia inferiora, ignobilioraque sunt causarum argumenta q̄ carminum. Nam & ibi, ubi illa liberiora sunt, si seruus, aut adolescens multum excolerent ea, quæ dicūt, aut si quis alius de rebus paruis grādia, & magnifica uerba intonaret; ridicula admodum, & indecora res esset, ut intellige possit etiam Poetas

licentiæ

licentiæ suæ habere crementum, & modum. Quamobrem latere, & dissimulari debet ornatus; vti ne conficta, cõquisitaq; oratio videatur: sed obuia, sed innata, & sponte, illaborateq; suppetens. Nam hoc probabilé, illud contrarium facit: qui enim omnes dicendi artes aperiunt, & ornatum orationis exponunt, tanquam videntur attentare fidem iudicis: & insidiari. Proinde à iudicibus cauetur, improbanturq; vt vina miscellanea, & factitia. Tantumq; interest hoc, an illo modo agatur, quantum Theodorus à reliquis actoribus differre existimatus est, nam vox Theodori, sua eius, qui diceret, cæterorum alienæ videbantur esse. Porro expolitio latet, si nõ abiectis, obsoletisq;, sed illustribus, & lectis è medio, atque ex vsu communi vocabulis constituatur oratio: quod Euripides primus fecisse, demonstrasseq; dicitur. Igitur cum omnis sermo nominibus constet, & verbis; cumq; tot sint nominũ species, quot in poeticæ libris ostendi, primum illud præcipiendum in ea recenseo, ne linguarum varietate, ne duplicibus, ne fictis nominibus præterquã raro, & insolenter vtamur, nam quando vtendum illis sit infra dicemus. Ac ratio quidem eius rei exposita est; ne scilicet plusquam dignitas causæ postulet accurati esse voluisse videamur. Quibus autem soluta comitur, & expolitur oratio, sunt propria, accommodata, translata. Atq; huius rei signo est vsus loquẽdi communis, omnes enim in populari sermone, translationibus, propriis, accommodatis, & significantibus verbis vtũtur. Quare qui hoc commode fecerit, consequetur, vt oratio simul tanquã peregrina feriat aures, & nihilominus latendo alumnũ vrbis sonet, ac oleat, & præterea claros obiter sensus, &

dilucidos habeat;quæ (vt dictum est) supra Rhetori-
cæ orationis est virtus. Nominum plane, quæ dicũtur
omonyma Sophistæ, & captatori conueniunt, ea sunt,
quibus eadem est nuncupatio, non etiam significatio,
illi vero per eas fraudes facile assensionem extorquẽt.
Ad Poetas vero synonima pertinent, qualia sunt ince-
dere, & ingredi, quæ & propria, & synonima vicissim
sunt. Omnia hæc cuiusmodi sint, itẽ quot genera trans-
lationum habeantur, q̃tumq; tum versu, tum prosa va-
leat interpositio eius figuræ cum de Poetica loquere-
mur, executi sumus. Tanto autem maiori id cura orato
res debent amplecti, quanto soluta oratio pauciora ha-
bet adiumẽta, q̃ metrica: ꝑspicuitatẽ porro suauitatẽq;
atq; illã peregrini sermonis hilariratem efficiunt trans-
lationes rectæ mõ ascitæ: neq; accipi aliunde possunt;
sanè oportet, vt ea, quæ epitheta, id est ad nomen adiũ-
cta, atq; apposita nuncupantur, & translationes, q̃ aptis-
simas, atq; accommodatissimas inueniamus. Cõseque-
mur autem hoc, si illas ex proportione sumemus; nã ali
ter subabsurdæ alienæq; fuerint. quandoquidẽ contra-
ria per collationem euidentiora, & illustriora reddun-
tur. Quamobrem considerare oportet, quod cuiq; con-
gruat, qd dissideat, verbi gratia q̃ vestes seni sint aptæ,
si iuueni purpura, & croco fulgentes, non enim idẽ ami
ctus vtrunq; decuerit. Quod si aliquid cõmendare vo-
luero per electionem optimorũ in eo genere transla-
tionẽ inducam. Contra pessimorum, si vituperare: hoc
ita intelligitur, qm̃ in eodẽ genere videntur esse, cõtra
si dixero mendicare, qui nuncupat vota. Contra nuncu
pare vota, qui mendicat, cũ vtrumq; supplicatio sit, con
stituere quod dixi. Queadmodũ erat illud Iphicratis,

quí Callíam mitratum non tedíferum appellauít, cum significare uellet initiatum illum, & imperitum fuisse, alioquin non mitratū, sed tædiferum nominauisset, nā cum utrūq; minísterium pertineret ad rem diuinā: alterum honoris, alterum dedecoris habebatur. Item ille Dyonisii adulatores uocat, at ipsi se se artifices, & magistros, appellant. Cōmode igitur utrūq; nouatur, atq; tranfert. Alterū ad eos, qui sordidis operibus seruiūt, alterū ad eos, qui elegātibus muneribus p̄sident. Prædones quoq; tuentur se se trāslatione uocabuli mollioris, seq; paratores, & cōquisitores uocant. Ad idē exemplum licet afformare ut eū, qui iniuria fecit, lapsum errore, contraq; eū, qui lapsus est errore, iniuriā fecisse dicamus: queādmodū eū, qui furatus est, interim accepisse, iterim rapuisse vi dicimus. Equidē quod Telephus apud Euripidē dixit regnare capulos, item accidēs in Mysiam minus decorum, & accōmodatum putat, quia verbū regnare dignitatem rei nimis effert, & perinde affectatio illa nō latet. Est & in syllabis vitiū, quotiēs id, quod per translationē assumitur significationem habet asperæ & iniucundæ vocis, vt Dyonisius, q cognominatus est æneus in Elegis poesim clangorē Calliopes appellauit. Est quidē vtrūq; sonus quidā, atq; vox, sed tn̄ translatio tenuis, infirmaq; est, q̄ ex vocibus minime significantibus ducitur. Damnant & qui à remotis, & longinquis translationes deriuant. Nā à propinquis, & unigeniis mutuari trāslationē oportet, atq; ita iis, quæ proprio carent nomine, appositum aliquod nomen attingere, quod simulatq; auditū sit, internosci potest cōsequens, atq; affine, illis unde fluxit, ut est in illo probato carmine, quo per ænigma officium cucurbitæ

ventosæ describitur. Virũ vidi æs cadens ferruminatẽ viro, nam cũ innominata illa res esset, atq; vtrũq; applicatio q̃dam, & appositio uideretur instrĩ illius, adhærescentia festiuissime dicta est ferruminatio. Omnino possunt honestæ translationes ex idoneis, & receptis ænigmatis sumi, nam & qui transfert quodã veluti scirpo, & ænigmate innotuit, vt manifestum sit recte illud & ab honestis nominibus immutatum, atq; traductum fuisse: honestas autem, & turpitudo nominum partim vt Lycimnius ait sono ipso, & significatione continetur, partim tertia illa ratione, qua captiosa quorundam commentatio, & argumentatio euertitur. Sunt enim q putent, vt Bryso, neminem posse turpiter loqui, etiam si res q̃uis obscœna aperte, ac nudo nomine enũcietur, quare si qua est rei deformitas, alia quoq; appellatione quacunq; ad intellectũ eũdem nihilominus perueniatur. Cæterum hoc falsum est. Habetur enim ferè semp aliquod præcipuum, quod cũ & significantius alio, & similius, & magis propriũ sit, rẽ significat, & quasi euelat, atq; subiicit oculis. Præterea non eandem omnino vim hæc, & illa significant, quo ipso colligi saltem põt, alterum esse honestius, aut turpius altero, nam vt noie vtroq; res eadem honesta, vel turpis iudicetur, sæpe tñ non honestas, turpitudoue petitur, aut si petitur, maior tñ petitur, aut minor, quod cõsequimur, si nõ qbuscũq; nominibus cõtenti, sed certis, & propriis eius rei fuerimus. Translationes igit̃ flectẽdæ, deriuandæq; sunt ab iis, q̃ aut voce, aut potestate, aut intuitu, aut aliquo alio sensu pulchræ, & honestæ videantur. verbi gratia melius, & cõmodius dr̃ rosea aurora, q̃ purpurea, nã rubrã ineptissime dixeris. Epitheta quoq;.i. apposita iterdũ

à vitio,

à vitio, & turpitudine, interdum, à virtute, & probitate sumuntur, à vitio, vt si Orestem matricidam voces, à probitate vt si illum eũdem patris vltorem appelles. Simonides, cum quidam certamine mularum victor salarium pusillum pro carmine attulisset, negauit se in ea re operam suam positurum, ceu indignum esset laudare animalia dimidio asinos, at cum æquiore mercede aditus fuisset, ita laudauit, vt diceret: saluete alipedum soboles equorum, ita quamuis mulæ gignerentur, ex asina, & equo, a nobiliori tamẽ parente Epithetum finxit, & indidit. Est & in diminutiuo nomine quædam veluti vis. Diminutio autem dicitur, quæ tum bonum, tum malum quod est, attenuat, & quasi minus ostẽdit. vt Aristophanes in Babyloniis cauillaturus pro auro, aurellum dixit, pro indumento, indumentillum, pro iurgio, iurgiolum, pro morbo, morbillum. Cæterum vtrum feceris, modum tueri debebis. Frigiditas vero quadrifariam in dictione committitur, primũ fictione, compositioneq; plurium nominum vt Lycophron qui celum multifrontium vocauit, & grandiuerticem terram, & angusto callum littus. Item & Gorgias, qui adulatores, mendico loquentes appellauit, & praueiuros, & probeiuros. Et vt Alcidamas, erat inquit illi animus furiarũ plenus, ferox, atq; ignicolor vultus, & eorum promptitudinem futuram efficacem, atq; finiferam putauit. Iam suadellam dicẽdi finiferam, & cyanocolor pauimentum maris, omnia hæc propter compositionem conficta videntur, & plane factilia. Atque vnus hic modus est, quo friget orator. Alius est quotiens linguarum varietatem confunditur, & miscetur oratio, vt Lycophron, q Xersem peloriũ, id est æquã-

tem montes appellauit. Et sciro sinnis id est vir uastus, & Alcidamas, qui athyrma id est ludicrum, & applu- dam dixit, & naturæ atastaliam id est barditatem, sto- liditatemq;. Et illud mentem iracundia intemperanter exæstuantem. Tertium frigiditatis genus in sequenti- bus, appositisq;, si longa, si aliena, si crebra inculcantur. Porro in carmine nemo taxauerit eum, qui lac candi- dum diceret, id genus apud oratorem redundat, eoque epithetorum nonnulla sunt, quæ dedecent orationem solutam, nonnulla quæ si frequentius asciscantur, poe- ticum morem ostendunt, & detegunt. Quod si aliquã- do ornamentis illis vti necesse est, nam varietas hæc atque nouitas sæpe numero excitat, & illuminat ora- tionem, efficiturq; vt transiliendo, & recedẽdo ab vsi- tatissimis grauitas, & auctoritas dicentis maior appa- reat, adhibendus tamen est modus, vt parce, & cum res poscet vtamur: Alioquin plus nocẽt causis, qui immo- dice petunt hanc gratiam, quam qui sermone rudi, & qualem impetus cuiusque animi tulit, atque vt forte effluxerit, loquuntur. Nam qui temere, ac sponte di- cũt, carẽt probitatibus, ac virtutibus illis, quas oratorẽ habere necesse est. Eos porro qui cooptatione eius rei nimia laborant, etiam vitium sequuntur, quæ vitare & reformare debet orator. Quamobrem Alcidamantis scripta fastidiuntur vt frigida: quoniam epithetis vti- tur, non quasi corollaris quibusdam, & condimentis ad voluptatem cibi, & suauitatem aspectus, sed quasi pulmentariis, & eduliis ad saturitatem famis: adeo mul tus, ac putidus ĩeo genere est; & maioribus, q̃ sit opus, & apertioribus vtitur, vt nõ sudorẽ, sed sudorẽ humẽtẽ dicat, non isthmios ludos, sed conuentum isthmiæ ce-

lebritatis: non leges sed ciuitatum principes leges, nō cursum, sed præcipitem animi cursum: nō musæum, sed naturæ musæum, nec sollicitudinem, sed tristem animi sollicitudinem, nec opificem gratiæ, sed gratiæ popularis artificem, excitatoremq; audientium voluptatis; nec ramis se se, sed syluæ ramis occultum. Nec corpus, sed verenda corporis texit, & nobilem animi concupiscentiam. Atque hoc simul & compositum est, & appositum, quo fit vt fictitiũ statim esse videatur. Per hunc modum id vitii peruenit ad summum. Quamobrem cum poetice loquantur, qui ita exornant, maxime sequitur ut contemnendi esse uideātur, nam quod inepta sunt illa, atq; incondita, oratio quoque ridicula, & frigida redditur, quod uero nugatoria, efficitur obscura, nam ut sit acer auditor, nihilominus si interserueris tenebras obscuritate perspicuitas oīs obruitur. Equidem iunctis uti solemus quotiens ei rei proprium nomen deest, & dictio apta ad compositionem uidetur. Cuiusmodi est parricida, & χρονοτριβεῖν quod usum, attritumq; temporis significat. At qui nimius in eo est, nō oratorem olet, sed Poetam, quare compositio aptissima est dithyrambico carmini. Quod genus inflatum est, & tumens. Varietas, confusioq; linguarum commodissime in heroicum cadit, quod & dignitatem, & magniloquentiam postulat, translationes uero optime in iambicis collocantur, quibus hodie, ut dictum est, fabularum scriptores utuntur. Est autem & quartus frigiditatis locus in translationibus, sunt enim & translationes multæ inconditæ, & subabsurdæ; aliæ, quadridiculæ, qualibus comici delectantur. Aliæ, quia nimis seueræ graues, ac tragicæ. Aliæ, quia duræ, & uehemēter

obſcuræ id eſt à longinqua ſimilitudine ductæ, ut Gorgias, qui negotia uireſcentia, & exanguia nuncupat. Tu uero ſementem feciſti turpem, & metes male. Hoc ualde Poeticum eſt. Alcidamus quoq; reprehenſione non caret, qui uallum, & munimẽ legum philoſophiam appellat. Et odiſſeam ſpeculum humanæ uitæ præclarũ. Item illud nullum huiuſmodi κινέμα id eſt appludam, & ludicrum aſſeruit poeſi. Quæ omnia & abſona, ſunt, & à ratione perſuadendi aliena, quod rationes nobis ſuperius adductæ facile oſtendunt. Illud uero Gorgiæ in hirundinem dictum, quæ ſuperuolans prætereuntẽ aſperſerat, ad morem tragicum optime, & feliciſſime cecidit, turpiter inquit facis Philomena: Aui quidem, quæ hoc faceret turpe non eſſet, at uirgini qui poteſt turpe non eſſe? Commodum mehercle cõuitium, quo non id, quod illa tũc eſſet; ſed quod fuiſſet olim, obiecit. Habet & imago uere naturam tranſlationis, parũq; ab ea diſtat: nam cum Homero dictum eſt, Achillem ceu leonem irruiſſe, imago eſt, cum uero non ceu leonem, ſed ſimpliciter leonem irruiſſe, tranſlatio. Cum enim & Achilles, & Leo fortes eſſent, per tranſlationẽ Achilles poterat appellari Leo. Eſt quidem oratoribus utilis hæc figura. Sed raro adhibẽda eſt, quia Poetica. Cæterum ita inferri debent imagines, quemadmodum tranſlationes ſolent: quoniam ut dixi, diſcrimine modico diſſident. Eius rei exempla huiuſmodi habentur; Androtio cum aduerſus Idrieum inueheretur, ſimilis inquit Canibus Idrieus eſt, qui, cum modo egreſſi ſunt uincula, occurſantia mordẽt, & obuia, Idrieus quoque poſtq̃ emiſſus eſt carcere grauis, & moleſtus incidit omnibus. Theodamas Archidamum com-

parabat Euxeno geometríam ígnorãtí,ut retro quoq; ea proportío reſponderet,Euxenum eſſe Archidamũ Geometram,Plato ín líbrís de rep..eos, quí mortuos ſpolíãt ſímíles caníbus dícebat,quí íactos lapídes mor dent.Eos,quí lapídes míſiſſent,non tangerent.Demo ſtenes plebem robuſto gubernatorí,ſed ſubcuruo con ferebat.Eſt & ílla ímagínís forma, quæ de Poetís ad ducítur, eorum ſcrípta ſímillíma eſſe corporíbus ſíne uenuſtate,& dígnítate formoſis. Nam quemadmodũ ílla,ſímulatq; florem ætatís amíttunt, díuerſa facíe uí ſuntur, íta & carmína,ſímulatque ſolutus eſt numerus longe alía uídentur eſſe,quàm fuerant. Fertur & col latío Perículís ín Samíos, ſínt ínquít Samíí ſímíllímí pueris,quí panem datum,ſed plorantes accípíũt. Aſſí mílauít & Boetos ílícíbus, quæ ínter ſe collíſæ fran guntur, íta & íllos contentíoníbus ínteſtínís atterí. Demoſtenes populum comparabat faſtídíentíbus ma re.Democrates nutrícíbus conferebat oratores, quæ cum deuorẽt ípſæ cíbos,ínfantíum ora íllínunt ſalíua. Antíſthenes Cephíſodotum,quí cognomínatus eſt te nuís Thurí aſſímílabat, quod cum atterítur,ſuauíter redolet, atque omnía hæc tam per collatíonem, quàm per translatíonẽ efferrí poſſunt. Quare quícquíd po teſt commode, & apte transferrí, ídem poteſt ín ſí mílítudínís, & collatíonís formam ſumí: nam colla tío nõ alía re díſtat à trãslatíone,quàm quod pluríbus verbís abſoluítur, ſemper vero íllud neceſſe eſt vt translatío,quæ per proportíonem retro quoque com meat, tam ín vtranque partem, quam ín congenera omnía, & cognata conueníat, verbí cauſa. Sí Phía la dícatur ſcutum Bacchí, conueníat quoque ut ſcutum

Phiala Martis uocetur, & hæc sunt ex quibus ornatus orationis conficitur.

Cap. II.

„ IGITVR elocutionis virtus. Diximus de elocutione, cum genera dicendi superius explicaremus, & ostendimus quæ, & quot erant, quæ ipsam aliquo genere, seu forma efficerent, quare superfluũ est modo quippiam insuper adhibere. Satis ergo erit verba nonnulla exponere. Theodorus actor erat, is cum Achillem agebat, Achilles videbatur, cum Vlissem, Vlis-
„ ses. Oportet (inquit Aristotel.) oratoris sermonem id præstare, quod vox
„ Theodori præstabat, ea enim cum aliorum vocibus collata, sola eius personam, quã agebat, facillime, & simillime referebat: ita vt alienæ alię viderentur. Pari modo nostra oratio res ipsas imitabitur pro sua cuiusque dignitate, Euripides ex ĳs verbis, quæ tunc Athenis in cõmuni vsu erant selegit apta, & idonea, & ex ĳs poema suum confecit. Arbitror ego Aristotel. de eo nunc Euripide loqui, cuius tragediæ leguntur, nec me latet, alterum quoq; tragicũ fuisse Euripidem de quo alias mentionem fecerit Aristotel. tum in Poeticis,
„ tum in his libris. Et Plato in octauo de rep. Non temere, inquit, igitur tragæ
„ diam sapiens artificium esse, atq; in ea Euripides excellere videtur. Cum
„ igitur sermo omnis nominibus constat. Aristoteles in Poeticis nominum genera ponit. Illud autem quod græci ὄνομα id est nomen dicunt, latini verbum, dictionem, vocem, teste Fab. vocitant, inquit enim Fab. verba nunc genera-
„ liter accipi volo: nam duplex eorum intellectus est, alter, qui omnia, per quæ
„ sermo nectitur, significat, vt apud Hor. Verbaq; prouisam rem non inuita
„ sequentur. Alter, in quo vna est pars orationis. Lego: scribo, quam vitantes
„ ambiguitatem, quidam dicere malluerunt, voces, dictiones, locutiones, sed Aristo. hoc loco intelligit nomen orationis partem, quam Grammat. Primã ponunt, quamq; ipse in libro de interpretatione definiuit hoc modo. Nomen est vox absq; tẽpore significans cuius partes nihil prorsus innuunt, quod au-
„ tem Aristoteles hoc loco ita nomen intelligat, patet ex his verbis. Cum igit̃
„ omnis sermo nominibus cõstet, aut verbis, nõ enim dixisset, aut verbis, nisi accepisset nomen pro parte vna, & verbum pro parte alia orationis, & id aio ne verba Fabĳ nos in errorem aliquem trahant, quanq; in cap. de Grammat. Fab. de dictionibus seu vocibus, & verbis, idem afferat, quod Aristotel. hic de nominibus, lege ibi multa, quæ faciunt ad hanc rem. Nomen igit̃ aut simplex est, aut cõpositum: simplex vocat Aristotel. quod ex minime significantibus est, vt petrus: lignum: cucurbita. Duplex intelligit quod ex significãtibus aliquid efficitur, siue omnibus vt Tragelaphus, Hippocentaurus, siue altero, vt ἐπιτετροκίλισ. Triplex insuper & quadruplex nomen dari affirmat, quemadmodum multa Megaliotorum, vt illud ἑρμοκαικόξανθοσ. Sed hoc sit Græcorum felicitatis. Videtur vero sibi esse contrarius Aristo. nam in libris de interpretatione ait in nominibus duplicibus vt in hoc Challippus: Hippus per se sumptũ nihil significare, quemadmodũ in ea oratione in qua dicitur, καλὸσ ἵπποσ. Hic vero dicit aliquid significare. Quæstio hæc soluitur, nam paulo inferius loco citato inquit. Quanquam hoc ita sit, vt dixi, non tñ

eadem ratio est in simplicibus,ac in cōpositis,quæ ipse πεπλεγμένα. vocat. In illis enim,hoc est in simplicibus pars nulla est, quę significet,in his aūt idest in cōpositis,nititur quidem aliquid significare,sed seiuncta pars nulla significat,vt in hoc verbo, ἐπικελεοκέλλης, illud ἐλλης nihil omnino significat. Quasi innuens in hoc esse discrimen,quod partes nominum simplicium nullā quidem significandi speciem præferunt,partes vero duplicium , & compositorum,etsi nihil significent,prorsus tamen non videntur aliena ab aliqua significatione,cum existimatione saltem significare quippiam & innuere videantur. Sed cur re vera non significant?quoniam vt ceruus vnam quandam animalis naturam ostendit,& simplicem mentis notionem eiusdem naturæ declarat,ita & Hircoceruus naturam vnam animalis innuit,& simplicem conceptionem eiusdem,quam in partibus separatis habere nullo modo potest,et ita Hircus ad totam dictionem Hircoceruus se habet,vt pe ad totam dictionem Petrus,quare fit vt duplicium nominū partes nihil significent,& quoniam in dialecticis veritas,in Rhet.& Poeticis veritatis species,& existimatio valet,ideo in dialecticis dictum est duplicia nihil significare. In Rhetor. vero & Poeticis contrarium allatum est. Affert autem hoc loco Aristo. nominum differentias vt ostendat,quæ oratori & conueniant. Adducit autem locum suæ Poetices,in quo nominum genera recte distinxit,inquiens,singula sunt aut nostra,aut peregrina,aut translata,aut ornata,aut ficta, aut additione,aut detractione,aut transmutatione variata. Nostra vocantur propria nostri idiomatis,peregrina alterius,non ratione illius cuius sunt , sed ratione illius cuius non sunt,vt verbum Gaza apud Virg.proprium est Persarum, peregrinum autem Virgiliano,& Romano sermoni,translatum est mutuatum verbum,cum,quod non habeas,aliunde sumas,vt gemmare vites,luxuriem esse in herbis . Fictum est nouum nomen , quod fingit Poeta primus, vt rudentes , mugire, aut siquis ramos cornua appellet . Ornatum sic enim κόσμος vertitur, id est,vt puto quod arabs metricum vertit,nam Aristoteles nec declarat quid κόσμος sit in Poeticis , nec eius exēplum præbet. Metricum autem dicit arabs: quia græci partes illorum nominum harmonia,& sonoritate quadam metiebantur. Sed puto ego κόσμον significare nomen significantius,illustrius,& magis proprium rei. Sed nomen additione variatum , altero duorum modorum efficitur,aut cum syllaba illi additur,& neq; plus neq; minus significet , quam antea,vt amarier pro amari , aut quando breuis in longam metri causa mutari solet . Quorum nominum exempla sunt apud Poetas. In detractione contrarium fit,aut enim breuis pro lōga efficitur, aut syllaba demitur. Cōmutatum vero nomen est in cuius deriuatione pars vna restat,& altera superadditur,vt cum ponimus comparatiuum pro positiuo, aut cum assumuntur à simili , vt siquis latronem aquilam dicat , aut a contrario,vt siquis æthiopem niuem appellet,aut à connexo,vt siquis solē, celū vocet,aut pluuiam humorem. His positis,Aristotelem videamus docentem nos quibus nominum generibus oratorem suum vti velit,vt eloquens, diuinusq; habeatur. Docet ergo translata pulcherrima esse. De translatione Tullius in tertio de oratore. Fabius in cap. de ornatu. Aristotel. in hoc copiosissime tractant. Translationem vt ait Cicero necessitas genuit inopia coacta,et angustijs,post autem delectatio, iucūditasq; celebrauit,nam vt vestis frigo-

,, ris depellēdi causa reperta primo, post adhiberi capta est ad ornatum etiam
,, corporis, & dignitatem, sic verbi trãslatio instituta est inopiæ causa, frequē-
,, tata delectationis. Paulo autem audaciores sunt hæ, quæ delectandi causa re-
periuntur, nec inopiā indicant. Cicero & Fabius ab inanimis ad animata aut contra, & ab inanimis ad inanimata, & ab animatis ad animata sumi dicunt metaphoras. Sed Aristoteles, a specie ad genus, vt siquis interfectionē mortem uocet, aut contra a genere ad speciem, vt cum ortum vel interitum, vel augumentum, mutationem dicit, vel a specie ad speciem, vt siquis auferre pro abscindere, aut abscindere pro auferre ponat, vtrumq; enim subtrahere aliquid est. Aut demū a proportione translationes sumi affirmat, vt siquis
,, mortem interitum, iuuentam ver, aut florem dicat. Ad Poetas synonima
,, pertinent. Non eo modo hic ynonima, quo in prædicamentis, sumuntur, sed hoc loco Aristoteles intelligit plures dictiones idem significantes, quemadmodum intellexit Auerrois in proemio Physicorum. Illud Iphicratis, qui
,, Calliam. Callias erat minister Cereris, qui faces in eius sacris ferebat. Hoc
,, ministerium satis honestum erat, minister dicebatur δᾳδοῦχος. Iphicrates
,, non eo nomine ipsum vocabat, sed accensum dicebat. Accensum dico ex Plinij libro. xxxiij. in principio, & circitorem, & mitrigerentem, hi erant minores sacerdotes, qui capite obuoluto in altum elati turbam conuocabant ad sacra. Contra Callias Iphicratem indignum esse dicebat, qui inter huiusmodi homines numeraretur, quasi anathema, id quod nos extra christianorum communionem, & fidelium gregem dicimus. Credo hunc esse Calliam Parium Hipponici filium, Hermogenis fratrem, rerum Protagoræ tutorem,
,, qui plures pecunias in Sophistas expendit, quam cæteri omnes, de quo Plato
,, in Cratylo. Sophistis inquit Callias multis erogatis pecunijs, sapiens euasisse
,, videtur, is centum minas Zenoni tradidit postquam ergo Iphicrates Calliā
,, non prelucem, sed circitorem appellauit, Callias eum non initiatum dixit, nā si initiatus esset, sciret vtiq; an Callias esset accēsus, an circiter. Hoc igit̄ pulchre translatum est, & vtraq; sub eodem genere collocātur, quoniam ambo ad deum referuntur, sed alterum honestum est, alterum turpe id est circitor.
,, Dyonisij adulatores. Dyonisus amabat adulatores, hos populus διονυσιοκόλακας vocabat, at ipsi se ipsos honestiori vocabulo ministros appellabant. Fuit aūt (vt puto) Dyonisius is author quidam, cuius meminit Arist. in sexto Topicorum, λῃσταὶ nomen hoc antiquitus non ignominiosum erat. Vnde Thucyd. ait, cum huiusmodi homines ad littus appulissent, interrogati qui nam essent, responderunt, prædones, ac si id sibi vitio vertendum non esset. Sed vsu postea factum est, vt ait Arist. vt vitium significaret, quemadmodum apud nos hostis, quod hospitem antea significabat. Ait ergo Aristotel. prædones se ipsos non prædones, sed comparatores appellare. De Euripide Plato in Gorgia, & alibi plurimos eius citat versus, nos & in primo libro, & pau-
,, lo ante diximus. Lapsum errore. ἁμαρτάνειν est a scopo aberrare, sumptū
,, a sagittarijs. Regnare capulos. κώπη est remus, & palmula, vnde κωπηλατεῖν. Si quis ergo dicit imperare remo, non loqueretur ex rei dignitate, nec vt res postulat, sic enim illud κατάξιαν Cicero & Horat. verterent. Dicitur autem capulus pars gladij, quæ manu tenetur. Vir. & capulo tenus abdidit ensem, sumitur etiam pro quacunque re, quæ capiat, aut capi manibus queat. Accidens

,, cidens in Myſiam. ἀπήγαγε verbum claſſi accommodatum. Eſt & in ſyllabis
,, error. Interpres exponit ſyllabas, id eſt dictiones, cui ſententiæ acceſſit Lampridius meus, nam συλλαβάνειν eſt comprehendere, vt igitur ſyllaba literas comprehendit, ſic dictio ſyllabas. Poſſumus & orationes interpretari, nam & oratio dictiones comprehendit. Orationem intelligo non tantum eam, quę conſtat ex nomine, & verbo, ſed eam, quæ ſimpliciter ex pluribus dictionibus, huiuſmodi orationem dari ſciunt, qui dialecticos audiere. Quare inquit Ariſto. peccare poſſumus, ſi huiuſmodi dictiones vel orationes cum audiuntur, non blandiuntur, non modo ob vocis ſuauitatem, ſed ob ſignificationis voluptatem. Quod ſi ſequamur interpretem, ſenſus erit, Erramus ſi huiuſmodi nomina non fuerint ſigna vocis ſuauis, hoc eſt ſi non fuerint voces ſuaues, quælibet enim vox eſt ſignum. Sed ſuperior expoſitio magis placet. At quid etiam prohibet vt hoc etiam de ſyllabis ipſis intelligamus? quę vim ſuam habent, ex literis, quibus conſtant. Literarum aſperæ aliquæ ſunt, aliquæ vero lenes, & nonnullæ mediæ, quo fieri poteſt, vt aſperitas literarum aſperitatem faciat ſyllabarum, quarum ſtrepitus (vt ita dicam) in dictione aures lædat, vnde ſumptum etiam eſt exemplum κράυγειν, nonne in ſyllaba κραυ ſonus eſt aſperrimus? Sed quanquam hoc animaduertendum eſt ab oratore, non tamen hoc in loco plenius de hac re tractatur, ſed Ariſtoteles loquitur de ſigni-
,, ficatione vocum, quæ per translationem ſumũtur, vt Dionyſius, qui cogno-
,, minatus eſt ęneus. Fuit Dionyſius quidam Grammaticus, qui Platonẽ Grãmaticam docuit, in cuius ſcholis Socrates ingreſſus duos eius diſcipulos diſceptantes inuenit, quibus cum locutus eſt de philoſophia, vt patet in amatorio
,, dialogo, neſcio ad de illo ſermo ſit. Sed translatio tenuis, & infirma eſt, quæ
,, ex vocibus minime ſignificantibus, ducitur. Voces minime ſignificantes ap-
,, pellanẽ, quæ non ſignificant, quod ſignificare debent. Nam & qui transfert
,, quodam veluti ſcirpo, & ænigmate innotuit. Cicero in tertio de oratore. Itẽ
,, ex hoc genere fiunt ea, quæ dicuntur ænigmata. Ariſtoteles vero in Poeticis,
,, Ænigma dicit eſſe orationem, quæ ex rebus inter ſe minime congruentibus,
,, conſtat, hoc itaq; per nominum compoſitionem effici minime poteſt, per
,, translationem vero poteſt, vt. Vidi virum æs candens ferruminantem viro,
,, hoc enim exemplum & in Poeticis eſt. Ferrumino συνάπτω proprie de metallis dicitur, id eſt iungo, & ſimul tempero. Pomponius iuriſconſultus. Si tuum
,, inquit ſcyphum alieno plumbo plumbaueris, argento ferruminaueris, non
,, dubitabitur tuum ſcyphum eſſe. Plinius pro glutino ſumpſit, libro trigeſi-
,, mo ſexto dicens. Vitrum ſulphuri incoctum ferruminatur in lapides, & in ſuperiori libro. Calcis quoq; bitumen præbuit, ita ferruminatis Babylonis muris, & reliqua vidi ergo virum id eſt chirurgum, ferruminantem, id eſt iungentem πυρὶ χαλκὸν æs candens viro id eſt apponentem cucurbitas ventoſas, ſed verbum illud non æs candens, ſed vitrum vertit Lampridius, eo quod igne fiat tanq̃ artificium ferri. De Lycimnio Plato in Phædro. De Bryſone nihil habeo, niſi quod is ab Ariſt citatur in Phyſicis. Non mediocris autem diſſenſio inter philoſophos orta eſt olim, de rebus: verbis: & ſententijs. Peripatetici, & Academici multa eſſe honeſta dixere, quæ proprijs vocabulis minime notanda eſſent. Stoici contra ab honeſtate rerum, verba ipſa etiam honeſtari volebant, & nihil re ipſa eſſe honeſtum dicebãt, quod & proprio

uocabulo non esset appellandum, eo argumento, quia res turpes non turpiter suis nominibus explicaretur, vt adulterium, sacrilegium, & huiusmodi, quare si id in ijs valet, quæ turpia sunt, quāto valebit amplius in honestis rebus? Huius controuersiæ arbitrum se Cicero facit ad Papyriū scribens. Amo inquit verecundiam, & reliqua. Quid autem sentiat Aristoteles hoc in loco est manifestum. Frigiditas vero quadrifariam in oratione committitur. Postq̃ de ornatu tractauit, nunc de ijs agit, quæ nullum afferunt ornamentum, inter quæ lentitudo, & signities quædam orationis est posita, quam frigiditatem
" vocant. Ostendit autem quattuor esse species frigiditatis. Prima est in com-
" positione posita dictionum: quæ vero composita nomina dicantur in Poeticis, & superius quoq; diximus, modo enim duplicia, modo triplicia, modo multiplicia sunt, cuiusmodi esse dixit plura Megaliotorum, & illud nostrum capsis idest, cape si vis, vt ait Fab. exempla huius generis ab Aristo. ponunt. Altera species est, qua oratio friget, cum peregrinis abundat verbis: nostris enim vtendum est, vt nostris suadeamus, vt enim legibus, & moribus viuimus, ita patrijs verbis vti solemus. Tertius modus in appositis frigescit, cum quis aut longe petita, aut crebra, aut aliena inculcet. Vltimum genus est positum in translatione, cum translationibus vtimur ijs, quæ inconditæ sunt, & absurdæ, vel quia ridiculæ sunt, quales habentur illæ comicorum, vel quia nimis asperæ, ac seueræ, & ad tragicum tumorem elatę, vel quoniam à longinquis, & remotis maxime sumuntur. Sed quemadmodum soluta oratio his rebus frigescit, ita pedibus alligata vt ita dicam, incalescit, & viget, propria enim Poetarum varietas est. Amat comœdia iocos, & sales. Grauitatem, & seueritatem Tragœdia, linguas heroici, translationes iambici sequūtur, vnde fit, vt alter accipit, quod alter abnuit. Cæterum ab his orator vel penitus abstinebit, & poeticum maxime in dicendo vitabit. Sed quid non occasio? quid res nō affert? Duplicibus: translatis: fictis, adiectis, detractis, cōmutatis, poeticisq; vti eum quandoq; quis nollet? Varietas enim, & nouitas sæpe nos excitat, & nostram illuminat orationem, efficiturq; vt recedendo ab vsitatis grauitas, & auctoritas dicentis maior appareat. Sed nos hæc omnia in proemio huius libri, cū de generibus ageremus, quæ & qualia esse deberent, ostendimus. Translationes igitur faciles, & a pulchris rebus desumpta, & modera-
" tione quadā adhibitæ nostrā illuminant orationē. Alioquin q̃ immodice pe-
" tunt hanc gratiam, plus causis nocent, sensus est. Poetica locutio supra cōem vsum orationem attolit, sed oportet animum intendere ad mediocritatem, quoniam affectatio nominum magis, q̃ temere dicere, facit maius malum, nam oratio, quæ non vtitur interdum hac licentia, non habet τὸ εὖ id est non est perfecta, sed illa, quæ crebrius vtitur, & affectat, vitiosa etiam dici debet.
" Quare maius malum est in vitio esse, quam probitate carere. Tu vero semē-
" tem fecisti turpem & metes male. Hesiodus ἐν τοῖς ἔργοις qui male sementem facit, is male metet. Iulius item in Cice. libro de oratore, vt sementem feceris,
" ita metes inquit. hoc idem citat Fab. Habet & imago ferè naturam transla-
" tionis. Agit modo Arist. de similitudinibus, nec quidem ab re, quoniam occa
" sio venit, cum de translatione loquatur, nam vt inquit Fab. cap. de tropis in
" totum metaphora est breuior similitudo, eoq; distat, quod illa comparatur rei,
" quam volumus exprimere, hęc pro ipsa re dicitur. Item comparatio est cum

dico fecisse quid hominem, vt leonem. Translatio est cum dico de homine leo est. Hæc Fab. à præceptore suo Arist. mutuatus est. Posito discrimine illo, tractat de vsu similitudinum cū dicit. Est quidem oratoribus vtilis hæc figura, sed raro adhibenda est. De similibus enim idem iudicium, atqui translatio, quæ est huic figuræ persimilis, raro adhibetur, ergo & hæc figura, id est similitudo. Postea multa similitudinum exempla præbet. Est & illa imaginis forma, quæ de Poetis adducitur. Cic. ad Brutum de iudicio oratoris. Quibusdam cantu remoto soluta videtur oratio, maximeq; id est optimo eorum Poetarum, qui Lyrici nominantur, eos cum cantu spoliaueris, nuda pene remanet oratio. De Poetis autem adducitur illa similitudo. Eorum scripta simillima esse corporibus sine venustate, ac dignitate formosis: nam quemadmodum illa, & reliqua.

Cap. III. De elocutione, cuius prima virtus est emendate loqui.

CAPVT vero, atq; initium elocutionis est emēdate loqui. Ea quinque articulis continentur. Primum coniunctionibus, ne quas præpostere, aut perturbate feramus. sed suo quæq; loco ponantur. Sunt enim aliquæ inter se, quæ relationem hanc habent, vt si dicatur. Atque hic quidem Iudices ita fecit. Subiungenda sit coniunctio aliqua, quæ priori quasi opponatur, atque respondeat: hoc modo. Ille autem iudices ita. Item si dixero, mihi quidem hoc licuit iudices, subiiciendum est, illi vero non licuit. Cæterum non semper reddenda est secunda coniunctio, sed quatenus prosequi potest, memoria prima, atque intentio: quare nec multum differenda est: vt quasi pendent, & suspensa fiat conclusio. Nec ante necessariam coniunctionem inculcare alias coniunctiones oportet. Raro enim id conuenit, vt illud. Ego vero, posteaquam nunciatum est mihi venerat enim cleo, & obtestabundus, simul & supplex clamitans, assumptis comitibus illis, sum profectus, in his versibus coniunctio, quæ statim reddenda erat, dilata est aliarum

coniunctionum interiectu quare cum medio sermone ille sensus inseritur impediri, & obscurari posset intellectus, nisi quod interponitur longius esset. Primum igitur coniunctiones per quæ sermo nectitur, dispositas habere oportet, recteq; collocatas: deinde uti nominibus ipsis cuiusq; rei propriis, non diductis, circum latisq;. Vitanda tertio ambiguitas, nisi quis consulto id faciat, sunt enim, qui cum nihil habeant, quod edisserant, quædam incerto intellectu afferãt, ut aliquid omnino dicere videantur. Quod quidem Poetis per familiare vitium est, eoq; Empedocles vnice est vsus. Nã circuitus ille magnus auertit intentionem, & fallit auditores, tam hercule, q̃ uatum responsa nonnullos, qui tametsi flexiloqua, & obscura tulerunt, nihil minus uelut attoniti fidem suam accommodant, qualis sors illa.
Crœsus halim penetrans magnam peruertet opũ uim,
sanè qui oraculis reddẽdis præsunt, quæ minus uideantur errare non ad res ipsas particulatim, quas interrogãtur, respondẽt, sed in uniuersum ad genera. Nam & cũ par impar luditur facilius alteram partem incurras diuinando, q̃ ipsum numerum designes. Propensius etiã incidas ueritatem, si quid futurum absolute repromittas, q̃ si tempus aliquod quando sit fururum præfinias. Quamobrem arioli nullum tempus uaticiniis præfingunt uti ne sint, qui si mentiantur, redarguant. Igitur omnia hæc uitare orationem oportet, nisi cum id ex industria petitur, id est usu cum uenit. Quartũ est quod Protagoras tradidit, ut nomina alia ad mares, alia ad feminas pertinerent, alia reciperentur ut uascula: nam hæc ad suas quæq; naturas apte referri ad rationẽ pertinet elocutionis, ut illud. Progressa mulier, & allocuta discessit.

ta díſceſſit. Quíntum, ut numerus, quí requírítur ín cõplexu ſermonís; ad plures, ad paucos, ad ſingulos ex uſu recte reſpondeat, profecti illí hominem díuerberabant, ín plenum neceſſe eſt, ut fluens, facílis, díſtíncta ínter punctíoníbus, ac plana ſit lectio: quam uírtutem non habet omnís complexío, ſed & multí ſunt, quorũ ſcrípta haud facíle queas díſtínguere: qualía ſunt Heraclítí, q̃ díſtínguí ſine labore, & acrí íntentíone nõ poſſunt: quía íncertum ſit príoríbus, an poſteríoríbus quídam accedant. Atq; hoc uitíí líbrorum eíus ínítío ſtatutí apparet, cum ratío ínquít ſit ſemper tñ ínconſultí, & ímprudentes homínes fiunt. Eſt enim dubiũ príorí, an poſteríorí aduerbíum íllud temporís accomodandũ ſit. Præterea ſolæciſmus eſt, non referre, quo referenda ſunt uerba: niſi alíquíd ſubíungas, quod ín utrũq; conueníat, uerbí gratía, ſi uel ſtrepitũ, uel colorem uídíſſe te díceres, ad utrũq; non conueníe: ſi uero ſenſiſſe te díceres conuenít. Quídam efficíuntur obſcurí ínſerendo plura, & ín hyperbatum dífferendo finẽ, ut ſi dícatur, conſtítuerã (ſi quíd allocutus te eſſem, de híc, & hís, & ín hunc modũ) profícíſcí. Sed cõmodíus díceretur hoc modo. Conſtítueram, ſimulatq; allocutus te fuíſſem, profícíſcí. Ea uero q̃bus te uolebã, fuerãt, hæc, & hæc.

Cap. III.

CAPVT vero atq; initium elocutionis. Poſtq̃ de ſimplicibus verbis tractum eſt, nunc de coniunctis eſt dicendũ. Simplicia inuenienda, coniuncta vero collocanda ſunt. Et ſimplicia verba partim natiua, partim reperta, natiua ea, quæ ſignificata ſunt ſenſu, reperta, quæ ex iis facta ſunt, & nouata, aut ſimilitudine, aut imitatione, aut flexione, aut adiunctione verborum. Eſt & diſtinctio verborum altera, vt altera natura altera tractatione ſumantur. Natura, vt alia ſint conſonantiora, grauiora, magis lenia, & quodammodo nitidiora: Alia contra. Tractatione autem cum aut propria ſumuntur rerum vocabula, aut addita ad nomẽ, aut noua, aut priſca, aut ab oratore modificata, & inflexa quodammodo, qualia ſunt ea, quæ transferuntur,

aut immutantur, aut ea, quibus abutimur, aut ea, quæ obscuramus, quæ incredibiliter tollimus, quæ mirabilius, quàm sermonis consuetudo patitur, ornamus. Hæc igitur omnia breuissime à Cicerone collecta iam patet, quæ, & qualia esse debent. Reliquum est vt de coniunctis tractemus: coniuncta collocanda sunt. Duo autem in coniunctione seruandi sunt modi, alter in numero positus est, alter in consecutione verborum. Numerorum iudices aures sunt, ne aut non compleas verbis, quod proposueris, aut redundes. Consecutio autem ne generibus, numeris, temporibus, personis, casibus, & articulis, & coniunctionibus perturbetur oratio. De his modo tractat Aristotel. quæ elocutionē constituunt. Cuius virtutem primam putat esse Græcismum. Prima virtus in elocutione est, secundum proprietatē cuiusq; linguæ emendate loqui. Græcismus ergo est emendata locutio secundum græcos. Latinitas est, quæ sermonem purum conseruat ab omni vitio remotum. Ratio hæc quinq; modis explicatur, vt ait Aristotel. Primum coniunctione, ne aliquas preposteré, & perturbare feramus. Postea vt proprijs vtamur, nulla circuitione adhibita, inde vt ambigua tollamus. Hæc enim vitanda sunt, nisi orator eliget contraria, & obscurus consulto esse voluerit, quærit enim hoc interdum cum, nihil habet, quod dicat, videri tamen vult aliquid dicere, obscurant enim, quemadmodum Poetæ, vt carmen illud, quod Cicero etiam ponit in libro de diuinatione, Cræsus Halim penetrans magnam dissoluet opum vim. Ex Herodoto, vt puto, dubium hoc an de suis, an de alienis opibus intelligatur. Quartum, & quintum præceptum est, vt genera seruentur, & numeri opportune reddantur, vt sit consecutio illa, quam primo in generibus, mox in numeris poni dicebamus. Omnia vero hæc præcepta in elocutione seruanda sunt, & de coniunctis verbis adducūtur, ita vt quinq; rationes iam dictæ sola consecutione probentur, consequi enim debent, redditiones, quæ in coniunctionibus redduntur: propria, non ambigua, secundum genera, & secundum numeros cohærentia. Hæc siquis obseruauerit emēdate vel græce, vel latine, vel quacunq; alia lingua recte loqueē. Vitia vero in sermone, quo minus latinus sit, duo possunt esse. Barbarismus, & Solæcismus: nam vt latine loquamur non solum videndum est, vt verba efferamus ea, quæ nemo iure reprehendat, & ea sic & casibus, & temporibus, & genere, & numero conseruemus, sed ne quid perturbatum, & discrepans, aut præposterum sit, quæ res barbarismū, & solecismum euitant, vt docet Fab. primo libro vbi de Grammatica loquitur. Sed linquamus hæc inquit Cicero, quæ cognitionem habent facilē, vsum necessarium: nam traduntur hæc literis, doctrinaq; puerili. Sed coniunctis & simplicibus verbis ea communia esse debent, quæ sunt quasi lumina, dilucidum, breue, probabile, illustre, ac suaue, de quibus nos in generibus dicendi locuti sumus.

Cap. IIII. De verso, ac mutato loquēdi genere.

AD amplificationem orationis dilatationemque, subiicienda est loco nominis ipsa finitio, verbi gratia loco circuli planitiem, cuius extrema pariliter

distant à medio. Contra ad breuitatem vnum ad verbum reuocanda definitio est, nam & illud in hoc genere obseruādum, ut cum quid turpe, aut minus honestū incidit, si in definitione deformitas illa insit, vtamur nomine ipso, non definitione, si in nomine contra diffinitione nō nomine. Translationibus, quoq; & epithetis, modo ne ad poeticū morem luxurient, extenditur, & adolescit oratio. Itē si unū quod est, efferatur numero pluralitatis, quod genus Poetæ frequēter usurpāt. Hi quis una dūtaxat corriuatio, & portus significādus sit: malūt tñ corriuationes dicere, id est portus Achaicos, & multiualuas fenestras, & hmōi. Grandescit item oratio, si singulis singula sua redduntur, cōtra in cōpendiū agitur, si unum ad uerbū plures fīnīæ referantur. Grandescit, & complexu cōiunctionum, hoc mō. Profectus sum, & conueni. Contra sine earū cōplexu contrahitur, & quasi conciditur, q̄q̄ sic ēt non est sine nexu, hoc mō. Profectus conueni hominem, utile ēt est aliquando ex iis, quæ non habentur, materiam quandam addicendū elicere. Quod Antimachus in Teucmeso fecit. Est inquit inperflabilis quidam, ac leuiter editus collis. Potest enim per hunc modum excrescere ad infinitū oratio: atq; hoc tum in bonis, tum in malis, q̄ non habeantur, est utile, ita ut illa ipsa aliæ desunt, vtrocunque sint genere per priuationem, negationemq; intexantur. Vñ nomina quædam ad eum morem Poetæ finxerunt, vt ἄλυρον ἄχορδον id est cantionem lyra, & chordis carentem, & reliqua id genus, quæ per priuationem afformātur. Quod in translationibus, quæ pro proportionem recurrunt, maxime probari solet, vt si iudicatur. Tubam esse concentuum carentem chordis.

Cap. IIII.

» AD amplificationẽ orationis dilatationemq;. Dictũ est de genere elo-
» quẽdi sua spõte fuso, reliquum est, vt dicamus de verso, atq; mutato.
» Est itaq; id genus totũ situm in cõmutatione uerborũ, q̃ simplicibus
» in uerbis ita tractat̃, ut aut ex uerbo dilatet̃, aut in uerbũ contrahat̃ oratio, ex
» uerbo cũ aut propriũ, aut idẽ significãs, aut factũ uerbũ in plura uerba dedu-
» cit̃. Ex oratione cũ aut definitio ad unũ uerbũ reuocat̃, aut in cõiunctione fit
» vnũ verbũ ex duobus. In cõiunctis aũt verbis, triplex adhiberi põt cõmuta
» tio, non verborũ, sed ordinis tantũmodo, vt, cũ semel dictũ sit directe, sicut
» natura ipsa tulerit, inuertat̃ ordo, & idẽ quasi sursum versus, retroq; dicatur,
» deinde idẽ intercise, atq; pmixte, eloquẽdi aũt exercitatio maxime in hoc to-
» to cõuertẽdi gñe versat̃. Hæc Cic. q̃ omnia ex hoc loco desumpsit. Exẽpla ve
» ro ab ipso Arist. petunt̃ et à Fab. sed vbi ait Ari. Grãdescit itẽ oratio, si singu
» lis sing ula sua reddãt̃, exẽplũ ẽ τῆς γυναικὸς τῆς ἡμετέρας. vtriq; .n. suũ dat̃ arti
» culũ, cõtra in cõpendiũ agit̃, si vnũ ad verbũ, plures sn̄iæ referunt̃, exemplũ
» est, τῆς ἡμετέρας γυναικός. Herm. nõ posuit hæc exẽpla, qm̃ grecæ linguæ conue
» niunt. Fab. dicit. Cũ vnũ ad verbũ sn̄iæ duę referunt̃. Carmẽ aũt illud Anti-
machi, cũ dr̃, est quidã imperflabilis, ac leniter editus collis. strabo citat. Teu-
messum montẽ laudat Antimachus, & huic multa tribuit, q̃ non cõueniunt,
» quia nõ habent̃ reuera, nec sunt. Simile illud Lucretij. Colle tumor modico, le
» uiq; excrescit in altũ, Pingue solũ tumulo. Mutata dicunt̃, i quibus p verbo
proprio, subiicit̃ aliud, qđ idẽ significat, sumptũ ex re aliq̃ cõsequẽti, qđ q̃q;
transferẽdo fit, tñ alio mõ transtulit, cũ dixit Ennius. arcẽ, & vrbẽ orbas, alio
mõ si p patria, arcẽ dixisset. Hãc hyppallagẽ Rhetores, q̃a q̃si sumunt̃ verba
p verbis, metonymiã Grãmat. vocãt. Aris. hęc trãslationi subiũgit, et ẽt abu
sionẽ, vt cũ minutũ aĩum p paruo dicimus, et abutimur verbis propinqs si
opus est, vel qđ delectat, vel qđ licet, iam cũ fluxerũt plures trãslationes alia
plane fit oro, itaq; genus hoc greci appellãt allego. nõie recte, gñe melius ille.

Cap. V. Quid in oratione maxime deceat, & quomodo affecta efficiatur oratio.

NVNC quid sit aptũ, hoc est qd maxime deceat in oratione videamus. Decorũ itaq; maxime tue- tur oratio si habet affectus, & mores iis, i quæ duci, for maríq; iudicẽ volumus consentientes. Porro cõsentien tes habebit, si neq; humilis in magnifica, & splendida materia fuerit: neq; sublimis in tenui, nam à nitido ser- mone verbum obscurum, sordidumq; discordat, Quare qui laborat hoc vitio, non orator, sed planè comicus est habendus, vt Cleophon, qui in eo genere videtur frequens. Adeo non veritus illa, ò sanctam te, atque

alman.

alniam. Affecta oratio efficitur si suus cuique rei, & color accommodatur, & actus, si rixam, & iurgium dicimus, vt actibus verbis, instantibusque vtamur, & quibus vtuntur irati. Si pudēda querimur, vt molesta illa verecundeque, nec libenter tractare videamur. Si honesta, vt cum admiratione dicamus, si tristia leniter, ac mirasebiliter comploremur. Reliqua quoq; pari ratione tractantur. Genus certe orationis, & qualitas facit, vt verisimilia & fortia videantur esse, quæ dicimus. Ducitur enim & quasi rapitur audientium animus, vt se credant actori, & putent vera esse, quæ ita dicuntur, propterea quod vera qui dicerent, aliter affecti esse non possent. Quamobrem facile adducuntur, vt arbitrentur esse, ut dicit orator, etiam quando ita non est. Quoniam fere accidit, ut ad illos ipsos affectus, & sensus adducantur, qui audiūt, quibus permoueri uidentur, qui dicunt, etiā si nihil dicāt. Cuius efficaciæ multi non ignari sæpe acclamationibus solis auditorem quasi perterritum uendicant.

Cap. VII. De oratione morata.

MORATA uero censetur oratio, quæ ad comprobationem utitur argumentis, & signis. Nam confirmatio illa facillime sequitur, quæ cuiq; generi, & habitui maxime conuenit, in genere intelligo ætatē, sexum, nationem: ætatem, puer ne sit, an senex. Sexum, uir, an femina. Nationem, Spartanus, an Thessalus. Habitus autem hoc loco duntaxat accipio, quibus hominis mores comparantur, & instituitur uita, non enim omnis habitus ad institutionē morum, & uitæ hoīs ptinet. Verba igit̄ si accōmodent̄ ad habitus, moratam orationē efficiunt. Nō enim eadē dixerit, neq; eodem

modo indoctus, & doctus. Mouentur sæpe qui audiũt
illa figura, qua scriptores frequenter, & passim vtũtur.
Quis hæc ignorat, quæ norunt omnes? pudet enim dis-
sentire, & tacita quadam verecundia inhibemur, ne so
li esse videamur expertes, & inscii eius rei, quæ com-
munis, & nota sit omnibus. Cæterum figuræ omnes
possunt, & commodo, & incommodo tempore adhibe
ri. Sane vbi periculosius aliquid finxisse, tritum illud
remedium negligere nõ oportet, vt nos ipsos met ceu
licentius euagatos quasi reprehendentes corrigamus:
in quo non falli iudicium nostrum sollicitudine ipsa
manifestum erit, ea quoque præceptio non est prorsus
inutilis, q̃ admonet, ne simul omnia congeramus, quæ
conuenire in materiam nostram videbuntur. Circum-
uenitur enim facilius, & minus aperte qui audit, si nõ
omnia simul exponantur arma, quæ in aciem possunt
educi, vt si ad asperitatem verborum, non etiam vocis
atrocitas, & asperitas semper accesserit, alioquin si cun-
cta vno loco constituas, necesse est, vt conatus depre-
hendatur. Contra quoque id eueniet, si vbi quædam
tuto, atque clam intuleris, alia ratione turpiter detega-
re. Quare si lenia aspere, & aspera leniter dixeris, veri-
similis sermo videri non poterit. Affectæ quidem ora-
tioni Epitheta: duplicia, & peregrina, atq; inusitata vo
cabula mirifice apta sunt. Ignoscitur enim vehemen-
ter commotis, & iis, qui suprema in ira, vt siquis malũ
aliquid magnum ουρανομηκεσ hoc est à terra in celum per-
tinens vel πελωριον instar mõtis vocet. Conueniunt & il-
la potissimum eo tempore, quo occupatos iam, posses-
sosq; audientium animos inflammare, atq; agere in fu-
rias volumus, laudando, vituperandoue: in odium ad-

ducendo, aut contra ad beneuolentiam impellendo. Quod genus Isocrates in finem Panægirici contulit, Fama inquit & sententiæ omnium, & qui aliquando illa sunt propessi & reliqua. Hæc enim acclamari fere solent ab iis, qui grauiter sunt commoti, quare auditores quoque similiter affecti facile corripiuntur. Hoc vero genus maxime pertinet ad Poetas, quos constat sine quodam afflatu quasi furoris bonos esse non posse. Hoc igitur vel in hunc modum oportet, vel per dissimulationem fieri: id, quod & Gorgias facit, & apud Platonem Phædrus.

Cap. V. & VI.

» NVNC quid sit aptum. Vt in vita, sic in oratione nihil est difficilius, quam quid deceat videre, de quo praeclare multa praecipiuntur, & res est cognitione dignissima, huius ignoratione non modo in vita, sed sæpissime & in poematis, & in oratione peccatur, est ergo quid deceat oratori videndum, non in sententijs solum, sed etiam in verbis: vnde Aristo. qui omnem conatum posuit hoc in libro ad orationem afficiēdam, cuius vis homines probos, & moratos videri facit, merito de eo, quod in oratione decet, mentionem facit: & ostendit decorum in affectione, & more positū esse,
» & vtrumque declarat. Porro consentientes habebit. Cicero, quam enim inde-
» corum est cum de stillicidijs apud vnum iudicem dices, amplissimis verbis,
» & locis vti communibus de maiestate P.R. submisse, & subtiliter. Hic gene
» re toto: totum genus vocat ex omnium generum permixtione coalitum, hic
» inquam id est in hoc loco, in sermone familiari genere toto. At persona alij
» peccant, aut sua, aut iudicum, aut aduersarij, nec re solum, sed sæpe etiam in
» verbo, etsi sine re nulla vis verbi est, tamen eadem res sæpe probat, aut reii-
» citur alio atque alio elata verbo, & reliqua in or. ad hunc locum pertinentia.
» Idem superius, qui idem ita moderatur, vt rerū, vt personarum dignitates fe
» runt, ij sunt in eo genere laudandi laudis, quod ego aptum, & congruens no-
» minem. Omnia in Arist. plana, vbi vero dicit. Quibus permoueri videntur
» qui dicunt, etiam si nihil dicant. Intelligendum est, nihil dicant, id est falsum dicant, nam cū probatum est in philosophia id, quod est, cōuerti cū eo, quod verum est, ita ratio fert vt id, quod non est, cum falso conuertat. De morata oratione diximus in proemio huius libri. Et Cice. ad Brutum per totum vo
» lumen copiosissime, & ornatissime loquitur. Cernitur enim facilius. Cicero
» ad Brutum. Genus autem orationis neque totum assumendum est ad causas fo
» renses, neque omnino repudiandum. Si enim semper vtare, cum satietatem af-
» fert, tum quale sit etiam ab imperitis agnoscitur, detrahit praterea actionis
» colorē, aufert humanum sensum, actoris tollit funditus veritatem, & fidem.

Cap. VII. De numeris in communi.

FORMAM orationis neque planè metricam oportet esse, nec sine numeris prorsus, nam alterũ probabilitate caret, & fide quasi elaboratum industria, atq; confictum, & præterea distrahitur auditoris intentio, qui non ad ea, quæ dicuntur, sed ad similitudinem circũeuntis, & obambulantis numeri se conuertit. Nõ secus hercule, q̃ pueri solent, qui illam præconis vocẽ præueniunt: quem legat procuratorem is, qui manu Cleonem mittit. Alterum quod numeris penitus caret infinitum, ac dissolutum est, ac finiri quidem orationem oportet, & claudi, sed non ad similitudinem versuum, aut ita vt dissoluta in canticum videatur. Quod vero infinitum est, obtundit, & fastidio afficit aures, ac propterea cognosci, & percipi minime potest. Finiuntur autem omnia numeris, nam rithmi, quibus oratio soluta vtitur, numeri appellantur, ex quibus non versus integri, sed cæsi, & trunci conflantur: quorum dimẽsus cæsionibus constant. Numeris igitur debet oratio astringi non versibus, ne poema videatur & cantio. Ac numeros quidem non nimis exacte conquirendos puto, sed quatenus conuenit.

Cap. VIII. De numeris separatim.

EX numeris heroicus sublimis, & elegans, sonantiorq;, quàm oratio soluta desideret. Iambus nimis videtur e vulgari esse sermone, nullumque est carminis genus, quod in orationem solutam propensius, & frequentius incidat, ego grauius, & robustius dicendi genus ex postulo, & q̃ fieri potest ab vsu eius frequenti recedendum oratoribus censeo, sed ne Trocheum quoq; probo, vt pote cordatiorem id est mol-

liorem, & subsilientem. Atq; hoc tetrametra octonarii nobis ostenduntur, cõstant enim Trochæis tetrametra. Relinquitur poean, quo tanq̃ arcano veteres quidem sunt vsi, cæpit vero ætate Trasymachi, sed ignorabatur, quidnam esset id genus. Est autem tertius quidã, & medius inter illos pæan, ex numeris illis superioribus constitutus, eius dimensio est, qualis tria cum referuntur ad duo, hoc est vt pars pedis altera sesqui sit maior. Heroici vero mensura est qualis vnius ad vnũ, hoc est vt pars pedis parti alteri sit æqualis, Iambi, & Trochei qualis duorum ad vnum, hoc est vt pars pedis altero tantum sit maior, quarum proportionũ quasi particeps est ea, quæ sesquiplum facit, cuiusmodi est pæanis. Igitur alii numeri tum propter rationes, quas diximus, tum quod admodum Poetici sunt, reiiciendi, segregandiq; videntur ab oratione soluta. Pæan cõtra, quia raro versus facit recipiendus, probandusq; est. Proinde quia commodissimus est, nec insignes habet percussiones, & facile dissimulatur. Ac nunc quidem pleriq; initium capiunt ab eodem Pæane, quod mihi minime probatur. Nam finis clausulæ diuersum esse à principio debet. Porro duplex est Pæan, alterũ aptiorem initiis puto, eoque etiam num vtuntur, is est, qui á longa oritur, quam tres breues consequũtur. δαλογενὲς & reliqua. Alter vero clausulæ conuenit ordiens à breuibus tribus extrema producta, atq; lõga, vt μετὰ δὲ γῆν & reliqua, is adhibetur ad extremum retrorsum. Nã breuis syllaba cum sit præceps, & cessans, infractũ, & amputatum exitum præbet. Quare vt euidens, & manifestus finis habeatur, stabiliendus est productione syllabæ, q̃ destitutam temporibus clausulam, & i sequen-

tibus euidenter abſcindat. Neque hoc propter eum, qui ſcribit, requiritur, nec propter dictata: ſed propter aures ipſas, & numerum. Igitur numeroſa eſſe iubetur oratio, quales autem id numeri faciant & quomodo habendi, conſtituendiq; ſint, Dictum eſt nobis.

Cap. VII. & VIII.

" FORMAM orationis, neq; plane metricam. De modo, et forma verborum collocatorum nunc agit Ariſto. nos eius ſententiam primo, deinde verba exponemus. Eſſe igitur numerum oportere, nemo eſt, qui dubitet, nam & natura ipſa, & res poſtulat, vt oratio numeroſe cadat: natura enim vt in ſenſibus alijs, ita in auribus ſuas poſuit voluptates, et res quoq; monet, vt defatigati qui ſunt, ſæpius interſpirent. Hanc rem cum in Poetis, & fictoribus plurimum valere oratores viderent, quippe qui aurium, & ſuauitatis cauſa numeris verba concinnius, & plenius illigantes, vulgo erant admirationi maximæ, inconditam, & rudem antiquorū conſuetudinē odiſſe cæperunt, & nouis quibuſdam menſuris orationem ſtruere, & componere auſi ſunt. Author, & primus in ea re Traſimachus, quem ſubſecutus eſt Iſocra. quo nemo in eo genere ſcientius eſt verſatus. Cum igitur numerus ſit, reſtat vt videamus, qui & qualis eſſe oporteat. Ariſtotel. igitur, quem Cicero, & Fabius ſequuti ſunt, formam orationis non omnino eſſe metricam, & numeroſam, vt verſus, ſed ſuis menſuris conſtare dicit: non debet autem eſſe metrica, nam quod elaboratum, & cultum induſtria cernitur, probabilitate, & fide caret: putant enim qui audiunt, orationem arte, & aſtutia quadam confici, qua eorum fidem attentari timent: probabilis autem omni ex parte debet eſſe oratio. Probabilius autem genus eſt orationis, ſi aut non nimis comptum, atq; expolitum, ſi eſt authoritas, & pondus in verbis, ſi ſententiæ vel graues, vel aptę opinionibus hominum, & moribus habeantur, nam ſi verba ſunt certa numerorū lege inter ſe compacta, diſtrahitur auditoris animus, & à rebus ipſis ad numerorum ſuauitatem ſe ipſum conuertit, & reſponſum numerorum expectans, non quid dicatur, ſed modum, quo quid dicitur, attēdit, & iudex efficitur orationis, an mutila, an decurtata, an productiora, & quaſi immoderatius excurrentia verba ſint, an terminatione aurium concluſa potius, quam res ſint, nec ne, iuſtę, an iniquę, honeſtæ, an turpes, vtiles, an inutiles habeantur. Quemadmodum igitur pueri præueniunt vocem preconis, cum ſciunt aliquem ab eo liberum publicandum, certa enim & vulgata verba dicebantur, ita qui numerum, & verſum audit, præuertit dicentem, quia terminationem vocis aures numeris aſſuetæ expectare ſolent, cumq; ſit numerus deprehenſus, facile quiuis eum perficit, vel cum auditum eſt carmē vnum, aliud, atq; aliud ab auditoribus expectatur. Qui libertate donabant, procuratorem, & commiſſarium eligebant, quem præco nominabat pueri præſcientes, quem præco nominaturus erat, præconis vocem praoccupabāt, atq; ipſum, quem nouerant electum iri nominabāt. Hæc igitur cauſa eſt cur

" oratio versum esse non debeat, vnde Cicero. In quo illud est vel maximum
" quod versus in oratione si efficitur coniunctione verborum, vitium est, & ta
" men eam coniunctionẽ sicuti versum numerose cadere, & quadrare, & per-
fici volumus. Ratio huius secundæ partis, quoniam, si numerus absit, & ver
ba ipsa soluta sint, prorsus fiet, vt vagari verba, & in infinitum excurrere vi
deantur, at infinito nihil in suauius, nihil est obscurius, quare vt nimium cul
tum, & nimiam voluptatem fugiamus, ne suspecta oratio nostra sit, neque
sensus in profluenti suauitate natura, non mente satientur, versum in oratio-
ne soluta vitare meminerimus, vt vero expedite, et suauiter audiamur, nume
ros non negligemus. Numerum vocat Aristo. dimensionem quandam nume
rosam, quæ pedibus constet, quorum congeries proportione respondeat, &
modulationẽ quãdam habeat, quæ prolationis interuallo metiatur. Rithmus
spacio temporum constat, sunt etiam rithmis libera spacia metris finita. Fi-
" niuntur autem omnia numeris: Cice. Sed quis omnium doctior in rebus, vel
" inueniendis, vel iudicandis acrior Aristotele fuit? Si versum in oratione ve-
" tat esse, numerum iubet. Hoc declarat illud Arist. ex quibus non versus inte
" gri, sed cæsi, & trunci conflantur ῥυθμοὶ est proprie numerus oratorius, sicut,
" enthymema est syllogismus oratorius. Ex numeris heroicus. Nullus nume-
rus est extra Poeticos, propterea quod definita sunt genera numerorũ, quæ-
ritur ergo quo numero sit vtendum, Aristo. hoc loco iudicat heroicum nume
rum id est dactylum, spondæum, anapestum, grandiorem esse quam soluta
oratio poscat, Iambum autem nimis e vulgari esse sermone. Itaq; neq; humi
lem, & abiectam orationem, nec nimis altam, & exageratam probat, plenã
eam vult esse grauitatis, vt eos, qui audiunt ad maiorem admirationem tra-
ducat. Trochæum autem, qui est eodem spatio, quo Choreus, Cordacem vo
cat, id est mollem, κορδακισμὸν, est eorum, qui lasciuiuscule ad sonum cytharæ
saltant, mollem hunc ergo appellat, quia contractio, & breuitas dignitatem
non habet, ita pæana probat, eoque ait vti omnes, sed ipsos non sentire cum
vtantur, & esse tertium, ac medium inter illos, sed ita factos eos pedes esse, ut
in eis singulis modus insit, aut sexquiplex, aut duplex, aut par, vt ait Cice. in
oratore, vbi mentem aperit Aristotelis, ita fit æqualis dactylus, duplex iam-
bus, sesqui Pæan. Attamen de numero aliqua nos etiam dicamus. Postquam
igitur rem, qua de agimus, habere cognoscimus, quoq; artificio, quibus ver-
bis, & quibus luminibus explicanda, & illustranda esset tenuimus, restabat
de circuitu, & periodo pertractare. Periodus ergo collocationem habet, exi-
tum, & numerum, nam Periodus est totius orationis rotunda, & referta ver
borum compositio, in qua attenditur collocatio, vt dixi, exitus, membrum
etiam, & numerus. Collocatio est dictionum numerosa compositio. Clausu-
la & exitus est periodi finis numerosus. Membrum est vno spiritu prolata
oratio, quæ vel sententiam vniuersam, vel eius partem breuiter, & absq; in-
teruallo absoluit. Membrorum vero, quæ breuiora sunt, κόμματα id est cæsa
dicuntur, quæ vero longiora κῶλα nuncupantur à græcis, à latinis membra.
Numerus tanquam forma quędam ex collocatione, & clausula efficitur, cum
neq; sit collocatio, neq; clausula, & quemadmodum diuersa est domus à li-
gnis & lapidibus ex quibus conficitur. Ita numerus cum sit alius ab exitu,
& collocatione, forma tamen quædam est, ex his concreta. Quare illud totũ,

quod per vniuersum ambitum, & periodum numerose cadet. quodq; in exitu eius spectari poterit, illud inquã totum rithmus, id est numerus recte appellari potest. Cum igitur alia sit collocatio, aliusque exitus in puro genere et alia collocatio, exitusq; alius in circunducto, necessario sequit vt alius quoq; numerus sit in illo genere, & alius in hoc. verbi gratia in puro genere iambis, & trochæis collocatio referta erit, clausula quoq; desinet in iambum, & trochæum, nec plane versum faciet, licet numerose cadet, vnde numerus ex vtrisq; puro generi aptus efficitur, at in circunducta, & ampla oratione diuersa ratio est exitus, collocationis, & numeri. Cæterum non ignorare oportet quod exitus, numerus, & collocatio quanquam difficilia sunt, pauca tamẽ ad puritatem conficiendam colligunt, colligunt aut parum, atq; hoc in reliqs generibus fere accidit, si non omnibus, saltem plurimis, nam vis eorum vniuersa, tum sententijs, tum verbis, tum artificio, & figuris, vel etiam membris absoluitur, & perficitur magis, quam numeris, vnde ait Aristotel. At nu-
„ meros quidem non nimis exacte conquirendos puto, sed quatenus conuenit:
„ nisi forte perpolitam quærimus orationem, in qua exitus, & vis numerorũ maxime valet, nanq; ad Poeticem accedit, & aurium voluptatem sequitur, sed incidit tempus, vt in congrua, dissonans, & ab omni numero aliena oratio esse debeat, auditum exasperans, modo in hos, modo in illos pedes exiens, vt dixi, cum de aspero dicendi genere disserebam. Illud autem in omni genere obseruandum est, quod, si oratio ex quibusuis pedibus componatur, qui quæcunq; orationis formam conficiunt, clausulæ vero, exitusq; per eosdem, qui cuiq; aptãtur generi plene, atq; abunde minime fiant, & interiecti pedes intercidant, nunquam nos consecuturos, vt eos numeros habeamus, qui singulis generibus consonãt, nam si ex collocatione, & clausula numerus eminet, quomodo numerum efficiemus, si altera pars, id est clausula non adducatur in numeri compositionem: quare necessarium est, vt clausula in hũc potius, q̃ in illum desinat pedem, si ex ea, & collocatione aptus cuiq; generi numerus efficiatur. Ex his patet numeros omnes, per omnes periodi partes, in omnibus orationis generibus admitti posse. Laudat Aristoteles Pæanas, sed nõ omnes, at primum, & postremum. Primus à longa oritur, quam tres breues consequuntur vt definite: incipite: vltimus à breuibus deinceps tribus extrema producta, vt domuerunt, sonipedes. Periodum à primo incipere, & ab vltimo terminare placet Arist. Contrarium sentit Cice. vnde cum de hac re
„ loquitur, inquit. Atq; illi Philosopho ordiri placet à superiori pæane, poste-
„ riori finire. ea enim verba illi Philosopho habet vim, deinde Cicero probat pæana illum in exitu poni, qui incipiat à tribus breuibus, & desinat in pro-
„ ductam. At pæane veteres vsi sunt tanquam arcano. Videtur Cicero id hoc
„ modo intelligere. Ita loquens de Aristo. pæana probat. Eoq; ait vti omnes, sed ipsos non sentire cum utantur. Duplicem sensum uerba illa Aristotel. uidentur recipere, uel quia ueteres subtimide utebantur hoc pede, tanquam is, qui à multis damnatus esset, ut inquit Cicer. non uident se mollissimum, et grauissimum pedem damnare, uel quia ut loco iam dicto appatet, imprudentes utebantur, quia eum non cognoscerent. ἐχόμενοι uerbum hoc cathenæ annulis confectæ uim exprimit, annuli enim et habere, et haberi uidentur. Cicero medium transfert, et tertium. Pæan ergo medius est inter heroum et iambum,

Iambum,& Trochæum, Herous id est Dactylus longam habet vnam, & duas breues consequentes hæ partes inter se pares sunt,tantum enim temporis habet longa vna,quantum breues duæ: heroum igitur Cicero equalem,& parem merito dixit. Iambus,autem & Trocheus si in partes æquas secentur, illę partes non erunt pares, sed altera ad alteram erit dupla,in vna enim breuis est syllaba, quæ uno tempore constat,in altera vero longa, quæ duobus, hunc itaq; duplicem dixit. Eadem ratio de anapæsto,quæ de dactilo. est. At pæan si in partes æquales diuidatur,illæ quidem neq; omnino pares erunt,vt in dactylo,& anapęsto,neq; ita dispares vt in iambo,& trochęo,altera enim ad alteram hemiolia est,id est sexqui,nam in vna parte est syllaba ipsa producta,quæ habet duo tempora,in altera tres breues, quæ tribus temporibus absoluuntur,tria vero ad duo sexquialtera proportio est,quare inferius hunc numerum hemiolium vocat Aristotel. secuplicem Cicero.hac igitur de causa medius,& continens est pæan pedibus supradictis. Heroi mensura qualis

,, vnius ad vnum. Reddidit obscurum se Arist. ponit enim ex vna parte duas breues,& ex altera vnam longam,quare debebat dicere vt duo ad duo, sed tantum valent breues duæ, quantum longa vna. Et respexit partitionem iambi,& trochæi, quorum partes duæ sunt, & comparatio est vnius breuis ad vnam longam μετὰ δὲ γῆν. Ponit nunc exemplum Pæanis eius, qui in fine ponendus est, conuenit enim Græcæ linguæ, quare non interpretatur

,, Hermolaus verba,post inquit terras,& aquas,fontes item, & fluuios factos

,, nos aboleuit occanum:erant enim omnes aquæ antea simul, postquam igi-

,, tur fontes,& fluuij facti sunt, occeanus & ipse qui passim vagabatur, acce-

,, pit locum suum,illum enim eripuit nox nostris ab oculis. Hoc Cicero minime probat,melius enim dicendum putaret,nanq; eum nox nostris ab oculis

,, dicitur abstulisse, vt in eo. Patris dictum sapiens temeritas filij comproba-

,, uit,hoc dichoreo,inquit,tantus clamor concionis excitatus est,vt admirabi-

,, le esset. Quæro non ne id numerus effecerit? verborum ordinem immuta fac

,, sic,comprobauit filij temeritas,iam nihil erit,& si temeritas ex tribus breui-

,, bus,& longa est,quem Arist. vt optimum probat,à quo dissentio,at eadem

,, verba,eadem sententia,animo istud satis est, auribus nō satis,sed id crebrius

,, fieri non oportet. Primum enim numerus agnoscitur, deinde satiat, postea

,, cognita facilitate contemnitur,vnde Aristotel. Neq; hoc propter eum, qui

,, scribit,nec propter dictata,id est ad scriptionem,quod scilicet scribens pun-

,, ctum signauerit,non enim oportet finem esse manifestum animo, vel quia, qui scribit,finem puncto signauerit,sed oportet finem esse manifestum pro-

,, pter rithmum,& numerum in quo clausula debet consistere. Cicero hanc

,, igitur siue compositionem,siue perfectionem,siue numerum vocari placet,

,, & adhiberi necesse est,si ornate velis dicere,non solum quod ait Aristoteles,

,, & Theophrastus,ne infinite feratur,vt flumen oratio, quæ non aut spiritu

,, pronunciantis,aut interductu librarij,sed numero coacta debet insistere, ve-

,, rum,etiam quod multo maiorem habent apta vim,quam soluta. Cæterum non tanta religione ab heroicis pedibus, iambo item, & trochæo abstinendum esse monet Aristoteles,vt ab illis omnino caueamus:hoc enim neq; fieri potest,nec collocatio verborum postulat. Sed illud videndum est ne pedes hi continui sint,vt duo dactili,duo iambi, duo trochæi se consequantur. Sed

in oratore Tullius hanc de numeris quæstionem copiose tractat, vt eorum originem, causam, vim, naturam, qualitatem, præstantiam, permixtionem vsum, edoceat, quatenus in oratione vtiles habeantur.

Cap. IX. De nexa, & contorta locutione.

LOCVTIONEM ipsam necesse est aut pendentem, & continenter vno complexu tantum, atque cursu coniunctam, cuiusmodi sunt dithyrambicis sui orbes, siue dilationes. Aut distinctam interuallis, ac cæsam, & veterum Poetarum Antistrophis similem. Prior illa, quæ pendens nexaq; dicitur, antiquorũ fuit, qualis est ea Herodoti Thurii historia, ea enim, ut dixi usa est superior omnis ætas, eademque pauci nunc utuntur. Pendentem orationem appello, quæ per se nullo exitu numeretur, nisi quodammodo temere, ac fortuito res, qua de agitur insisteret ipsa, ac perueniret ad finem, quod genus cum in infinitum excurrat delectare nullo modo potest, nam aures omnium receptũ quendam, & exitum semper expectant, nam in cæteris quoque rebus laboris mẽsuram nosse, & terminum aliquem saltem prospicere uoluptati est omnibus, eoque fit, ut in certaminibus sacris, & stadiis, qui propè metam sunt, respirare, & quasi relaxare animum soleant, ceu refectis ea spe uiribus. Distincta locutio periodis cõstat: Periodum voco circunductam orationem, quæ per se principium habet, finem, & quæ circuitus sui spectata amplitudine, atque orbis facile ferit audientium aures. Erit hæc & suauis, & planè dilucida, suauis quia finita, & quia sperabit auditor semper arripere aliquam conclusionem, propterea quod seorsum sententiæ suo quæq; ambitu colligantur, sicut contra molestissimum est, cum nihil intelligimus, nullum contuemur finem,

nihil intentione perficimus. Dilucida eſt quoniam facile memoria retinentur, quæ concluſionibus, & periodis uinciuntur. Periodi enim numeros habent & apte cadunt in pedes, quæ res ad memoriam vim habet, vel maximam, hinc facilius verſum ediſcimus, quàm proſam orationem, ſunt enim in verſibus numeri, quorum menſiones, & caſus excepti, aſſignatique animo ſunt, diutiſſime hærent, aſſeruanturque. Cæterum clauſulæ non ſolum comprehenſionibus, atque periodis, ſed etiam finiendæ ſunt ſenſibus, qui vt numeros ſequare concidendi, & delumbandi non ſunt. Quo uitio Sophoclis Iambi laborant, vt illud. Calydon (inquit) hæc tellus Pelopidarum regni. Ex quo verſu contrarium ſenſum elicere poſſumus ex interpretatione videlicet Calydonem in terra Peloponeſſo eſſe.

Cap. IX.

„ LOCVTIONEM ipſam neceſſe eſt. Locus is, quanquam difficilis eſt, propterea quod exemplis earum rerum, quæ dicuntur ab Ariſt. nos carere antiquitas cogit. Conabimur tamen per eundem authorem rem difficilem declarare. Qui igitur recte componere orationem volunt, id
„ animaduertant, quod Ariſtotel. hoc loco dixit. Locutionem aut pendentem,
„ & vno continentur quaſi curſu coniunctam, aut diſtinctam interuallis, & ceſam, nam locutio tracta pendens, ſoluta, fluens, nexa, perennis, apud Rhetores eadem eſt, diuerſa tamē ratione. Sicuti eadem contorta, diſtincta, vincta, atq; contexta: nos primum in qua re conueniant hæc vocabula dicemus. Deinde vocabulorum rationem exponemus. Qualitas igitur pendentis, ac tractę locutionis ea eſt, quæ in ſermone, in epiſtolis, in hiſtoria, & huiuſmodi obſeruatur, nam hiſtoriæ, quæ fluere continenti curſu, ac ferri debet, non conueniũt inſiſtentes clauſulæ, & debita actionibus reſpiratio, & ratio principij, exituſq; ſententiarum, niſi forte aliquid narretur ornate, vel regio aut pugna inſignis quædam deſcribatur, vel conciones etiam, & hortationes inſerantur, in his enim aliud locutionis genus expetitur. Sed ſuperiorum genus fluēs, tractum, & ſolutum vocatur, non quia ſuos quoſdā non habeat, & forſan difficiliores etiam pedes, ſed quia res ita poſtulat, nam oratio illa nullum ex ſe haberet exitum, niſi res, qua de agitur inſiſteret, atq; ad finem perueniret. Hāc orationem vocat Ariſtoteles coniunctione vnam, & vno curſu, atq; complexu coniunctam, non eo modo, quo dixit in libro de interpretatione, ſed quem

admodum Ilias,& Odissea,dicitur oratio vna coniunctione quidem, & cō-
„ plexu: quod etiam Horatius dixit. Simplex duntaxat,& vnum: coniungun
„ tur enim partes donec tota res absoluatur. Cuiusmodi sunt Dithyrambicis
sui orbes,vel dilationes,sic ex Cicero. quam rem non satis intelligimus, tum
quia huius generis exemplo caremus,tum quia dubium est verbum ἀναβολαί
sed si licet aliquid coniectari,dicerem illud verbum prolusiones significare,
quæ ante legitimum sonum aurium causa solent fieri, hæ quoniam nihil ha-
bent commune cum legitimo sono,ideo eas inferius, dicet Aristotel. similes
esse proœmijs generi demonstratiuo accommodatis. Sed quomodo id ad rem
nostram? An quia vt prolusiones illæ cytharedorum, & si nihil habent cum
legitimo sono,& consequentibus serijs non cohærent, iunguntur tamen, ita
in exornationibus proœmia sunt maxime libera,& quod quisque vult initijs
dicere potest, & sequenti continenter committere vnde inferius Aristo. ini-
„ tia,inquit,quæ dithyrambicis adiunguntur cognata sunt ijs, quæ in demon-
„ strationibus,& reliqua,vt igitur dithyramborum prolusio cum dithyram-
bo res vna coniunctione dicitur,licet non cohæreat,ita & in hoc pendenti ge
nere,illud vnum coniunctione dicitur,quod vnum etiam ratione vnius rei,
qua de agitur, non ratione contextus,est vnum. Hanc puto ego esse Aristo.
mentem,orationem pendentem esse debere,quoniam à rebus pēdeat, & per
se nullo exitu terminetur,nisi res ipsa insistat, & vno complexu tantum &
cursu coniunctam. cuiusmodi sunt dithyramborum prolusiones, quæ com-
plexu quodam potius temerario,quam certo,sequenti cum sono committun
tur,hæc oratio soluta dicitur, & fluens, quia nullo certo ambitu continetur,
nexa,quia nexu rerum copulatur. Plato de generibus Musices,ac figuris hæc
„ ait. Fuitq; vna species cantus,ad deos precibus placandos, quos hymnos vo
„ cabāt: huic altera cantus contraria species elegia. Tertia Pæan. Quarta gene-
„ ratio Bacchi,quam dithyrambum arbitror appellatum: dictus autem Bac-
„ chus est Dithyrambus ab antro Nisæo,cuius duæ sunt portæ,vnde illud no-
„ men deriuatum est: in eo enim educatus est,quo fit vt consentaneum sit cre-
„ dere,id genus carminis Baccho fuisse idoneum. Hinc Cicero. Inde inquit ille
„ licetior,& diuitior fluxit dithyrambus,cuius membra,& pedes sunt in om-
„ ni locupleti oratione diffusa. Sed nos ad genus distinctum veniamus Cicero
id contortum, Fabius contextum vocat. Huius connexa series tres habet for-
mas incisa,quæ κόμματα dicuntur: membra, quæ κῶλα: ambitus, quos περίο-
δους, dicunt,vt igitur in priori genere cauendum est nobis, ne fluat oratio,
ne vagetur,ne insistat interius, ne excurrat longius, ita in hoc efficiendum
est,vt membris distinguatur,vt conuersiones habeant absolutas, atq; vt il-
lud prolusioni dithyramborum simile est,ita hoc antistrophe id est reuersio-
ni,qua vtebantur antiqui: nam ex tribus,vel quatuor, vel etiam pluribus,
& eisdem diuersis carminibus conuersionem, quā στροφὴν dicunt,efficiebant,
postea ad idem genus carminum reuertebantur,vt igitur certus erat,metro-
rum numerus,certa ratio: certaq; connexio in ea poesi,ita in hoc genere quę-
ritur contextus,& Comprehēsio certa,membrorum, & cæsorum distinctio-
ne partita,nanq; illa Herodoti Thurij demonstratio historiæ,id est historia,
fuso genere confecta est,& quanquam iucundissimus fuit,hoc tamen alia ra-
tione fuit,quam illa,qua oratores sunt: aliud enim genus historiæ, aliud ora-

toria

toria postulat viso. Herodotus autem Halicarnasseus fuit, Thutia vero Hali-
carnasseorum colonia, in eo varietas fabulosa, & genus hoc fluens suauitatem
peperit, nam rerum ordo in eo numerum fecit, sine vlla aperta eius industria
cuiusmodi esset illud, nam vbi libido dominatur innocentiæ leue præsidium
est, hoc enim rerum ordine solo apte cecidit. Vnde Cice. Itaq; si quæ veteres
„ illi Herodotum dico, & Thucydidem totamq; eam ætatem, apte, numeroseq;
„ dixerunt, ea non numero quæsito, sed verborum collocaione ceciderunt: non
„ igitur numero tantum numerosa oratio, sed etiam compositione fit, & gene-
„ re, quod dictum est, cõcinnitatis & harmonię compositione: potest intelligi,
„ cum ita structa verba sunt, vt numerus non quæsitus, sed ipse sequutus esse
„ videatur. In oratore cõtortum genus laudatur, quia distinctum est, & perio-
dis constat. Periodus est circunducta oratio, quæ per se principium habet, et
finem, et quæ circuitus sui spectata, et cognita magnitudine ferit audientium
aures, hæc quia finita, suauis, quia facilis, memoriæ planæ, et commoda erit.
Quo vitio Sophoclis Iambi laborant: Fab. Amphibologiam quoq; fieri vi-
„ tiosa collocatione verborũ nemo est, qui dubitat, versiculus Sophocleus, aut
„ Euripidius vt ait interpres, si scribatur sic, Calydon hæc, tellus Pelopidarum
regni, sensus erit Calydon hæc est, appositiue vrbs peloponesi. Et hoc erit fal
sum: nam Calydon vrbs ætoliæ. Sed si dicas, hæc quidẽ Calydon est, illa ue-
ro urbs Peloponessi: alius erit sensus. Vitiosum igitur hoc est, quia possumus
contrarium existimare si periodus diuisione tantum, non ẽt sñia distinguaẽ.

Cap. X. De periodis.

PERIODVS omnis aut membratim effertur, aut simpliciter singulis quasi uersibus deponit, ac sedet. Membratim effertur, q̃ nobis quibusdam interuallisq; diuiditur, & p̃terea eiusmodi est, vt eã spẽs pronũciantis facile prosequatur non ad cæsionẽ usq;, & quẽadmodũ, & iam dicta periodus, sed quo ad vniuersus circũducit᷑ orbis. Membrũ uero portio periodi, & cõprehẽsionis est alterũ. Simplicem, q̃ sine membris vno contextu, ac serie clauditur, oportet aũt tum mẽbra, tũ circuitus neq; amputatos, & per breues, nec contra immodicos, & excrescentes esse. Nam præcincta, & curta conclusio auditorẽ sæpe numero quasi offendere facit, & cadere. Quemadmodũ enim qui impetu longius cõcepto, si obiectu aliquo reuocẽtur, quasi spiritu eliso festinationeq; corruunt. Ita qui audiendo occupati vlte-

rius tendūt,& depositionē aliq̄ mediocrem expectāt, oratione interrupta, & quasi conuulsa repēte silentium oritur,hoc est si ii, q dicūt media intētione destituūt; necesse est vt illi tanq̄ intercepti resultent,& concidāt. Quæ vero longiusculæ sunt,q̄ sit necesse,trāsiliunt,relinquuntq; auditorē,eo modo,quo ii,qui se se extra terminos metarum flectunt,nā & hi deserunt obambulantem cœtum. Præterea periodus lōga vr̄ integra oratio, & quæ veterum more demū cōcluditur absoluta cum est,quod genus nos suspensiones,& dilationes appellauimus. Vt dici possit illud hoc loco q̄ commodissime quo Democritus Melanippidē cauillabatur,qui sublatis antistrophis cōtinēter dicere maluisset. Ipse sibi q̄rit,qui aliis incōmoda quærit. Et suspendenti suspēsio pessima semper. Hoc idem uerissime in eos dicetur, q longa membrorum serie orbem illum, & circuitum tardissime finiunt. E diuerso non est habenda periodus,quæ breuissime,& occissime præterit,quæq; auditorem ruere,& præcipitem ire compellit.

Cap.XI.De formis orationis,in quibus ea concinnitas inest,vt sequatur numerus necessario.

EST & illa partitio orationis quæ constat ex mēbris alia vt distinctas,alia vt oppositas per contentionē sententias habeat. Distinctas vt illa. Sæpenumero admiratus sum studia,& virtutem eorum,qui conuētus tales,celebritatesq; Gymnicas instituerunt. Oppositas habet in cuius vt quoq; mēbro vel cōtrariis apposita contraria referuntur, vel unum ad uerbū duo contraria adiunguntur hoc mō. Vtrisq; utiles fuere, & iis, qui domi remāserūt,& iis,qui secuti sunt illos,his plu-

ra parauerunt, q̃ possiderent domi: illis facultates suas reliquerunt, quibus soli honestius, & liberalius fruerẽtur. In hoc sermone cõtraria contrariis sunt relata, nam remanere, & sequi cõtraria sunt. Item ad illud. Plura pa rauerunt. Redditũ est. Facultates suas reliquerũt, quibus soli honestius, & liberalius fruerẽtur. Quo circa sa tisfactum est utrisq;, & iis, qui rẽ familiarẽ suam ampli ficare studebant, & iis, qui partis opibus frui uolebãt. Hic studiũ quærẽdi opponitur cupiditati fruendi. Itẽ in his frequens est illud, ut stolidis faueat fortuna, sapientibus aduersetur. Ac derepente quidem ille euasit summus magna parte terrarum domita, mox & imperio maris parto. vtrunq; vero adeo impotenter, vt terras enauigarit, & vndas incesserit. Nam & hellespontũ facto è nauibus ponte constrauit. Et montem Athon per fossa tellure diduxit. Qui natura sunt ciues, lege ci uitatem amittere. Alios misere perditos fuisse, alios turpiter ac fœde seruatos. Priuatim in famulatu barbaris vtimur. Publice socios qui barbaris seruiunt negligimus. Aut ornari viuos oportuit, aut contemni defun ctos. Quo de genere est & dictum illud, quo in iudicium quidam Pytholaum, & Lycophronem taxauit, atqui hi (inquit) iudices solebant uos, domi cum reliquissent, diuendere: posteaquam ipsi redierunt ad nos ipsi sunt coempti. Omnia hæc, quæ attulimus exempla vidẽtur oppositionem illam habere de qua dictum est. Quod genus plenum est festiuitatis, & voluptatis, tũ quod contraria illa sponte sua notissima sunt: præsertim cũ inter se per collationem breuiter cõmittuntur. tum vel maxime quod compositionem habet syllogismo non absimilem. Nam is, qui elenchus dicitur, indu

ctione, & collectione pugnantium rerum cõstituitur, igitur oratio huiusmodi Antithesis, hoc est contẽtio, & oppositio appellatur. Est etiam collocatio illa verborum ad genus hoc pertinens, quæ cõpar dicitur. Ea intelligitur quotiens membra sunt paria, id est, cum par pari refertur, habetur, & similiter cadens, ea videlicet q̃ vtriusq; membri casus habet in exitu similes. Similitudo autem illa casuum, aliqñ ad finem, aliqñ ad initium adhibetur. In principiis semper nomina similiter definita melius collocãtur, in finem vero, aut extremæ syllabæ diuersorum nominum, aut eiusdem nominis dissimiles casus, aut idẽ, atq; integrum rõnẽ per iterationẽ retractationẽq; cõmode conferuntur. Eius orationi q̃ primo cõuenit exemplũ tale est, agrũ aut agrũ ab ipso, eius aũt, quæ accõmodatur ad exitũ tale. Existimatus est ipse infantẽ peperisse, & auctor, atq; cã fuisse. Item, erat illi cogitatio maxima, cæterũ spes minima. Quod si dixeris dignus es cuius imago, atq; res gestæ incidãtur in æs, non cuius facta rependantur ære. Erit eiusdem nominis in vltimam partem collati iteratio differens solo casu. At si diceretur, tu vero illi & uiuo dicebas male, & nunc in mortuum scribis male: erit eiusdẽ nominis retractatio, ac repetitio integra. In syllaba uero una erit exitus similis hoc mõ, quid nam est quod tam grauem rem putasti, si ociosum hominem uidisti? Quanquam uero genus hoc, quod est ex tribus partibus collocationis, multiplex est, aliquando tamen ita incidit, ut & contentio, & compar, & similiter cadens in eundem sermonem concurrant. Porro qualia initia adiungenda periodis sint in libris ad Theodectem explicauisse, atque enumerasse me scio. Illud hoc

loco

loco subiiciendum arbitror, plerosq; contentionibus, quas antithesis vocauimus, falsis vtutur, vt in illo Epicharmi, interdum inquit illorū vnus ego habebar, interdum apud illos ego.

Cap. X. & XI.

„ PERIODVS omnis aut membratim effertur. Hanc sententiam Ci„ cero in oratore apertissime declarat, dicens. Cōstat enim ille ambitus, „ & plena comprehēsio e quattuor ferè partibus, quæ membra dicimus, „ vt & aures impleat, & ne breuior sit, quam satis sit, neque longior. Aristoteles videtur velle periodum vnius etiam membri posse fieri, vt hoc, non ne pudet? Quod Trapez. negat & ita de membris loquitur vt nullum discrimen faciat inter membra, & cæsa. Sed hæc differunt numero syllabarum, nam cæsa paucioribus constant, membra pluribus. μείουρον dicitur pecus, cui cauda est, abscisa. Sumitur hoc loco pro breui, nam breuis periodus, & breue membrum causa est, vt auditor pedem offendat, & proruat, quoniam dum in cursu est percutitur, & retrahitur insperato fine, nam deficiēte termino gressum „ breuiorem facit, offendit & longa periodus, attamen vt Cicero ait, vtrunque „ nonnunquam, vel potius sæpe accidit, vt aut citius insistendum sit, aut lon„ gius procedendum, ne breuitas defraudasse aures videatur, neue longitudo „ obtudisse. Sed habeo mediocritatis rationem. Præterea periodus longa vide„ tur esse integra oratio, & quæ veterum more concluditur absoluta cum sit, „ quod genus nos suspensiones, & dilationes appellauimus. Explicat damna, & incommoda prolationis, & moræ, quam periodi longiores inducunt, verba vero illius, quanquam ita sunt ab Hermolao interpretata, sic tamen legen„ da sunt. Et periodi cum lōgæ sunt oratio fit, & dilatio videtur. Sed ille fusius „ expressit, quod pressius ab Aristo. dictum est. Vitium ergo periodi est, cum „ sententia in longum protrahitur. Nam periodus non pars orationis vt esse debet, sed oratio integra, vt esse non debet, si producatur, euadit. Et est tanq; prolusio, & dilatio, quæ idcirco tædium parit, quia cum re non videtur cohærere. Vnde in eum, qui cunctatur, & in longum deducit animos auditorum, nec reuertitur ad exitum, recte illud accommodari potest, quod Democritus „ dixit in Melannipida. Ipse sibi quærit reliquis qui incōmoda quærit. Quasi „ in hunc modum moneat Aristo. Ne sint ambitus oratores vestri, & comprehensiones vestræ nimis productæ, nam in vos tædium audientium redundabit, destituent deinde vos in medio cursu, inde fiet vt soli vsq; finem, exitumq; „ inueniatis. Est & illa partitio orationis, quæ constat ex membris. Cice. For„ mæ vero quædam sunt orationis, in quibus illa concinnitas inest; ut sequatur „ numerus necessario, nam cum aut par pari refertur, aut contrarium cōtrario „ opponitur, aut quæ similiter cadunt, verba verbis comparātur, quicquid ita „ concluditur plerunq; fit, vt numerose cadat. Par pari. Compar dicitur, cum membra orationis ea sunt, quæ constant, ex pari fere numero syllabarum, fere dico, quia hæc paritas interiori quodam iudicio æstimanda est, non autem par omnino syllabarum numerus sit oportet in vtroq; membro, quanquam

si sit, bonum est, sed duæ interim, & tres quoque syllabæ superant. Præterea videndum est ne in vno membro longæ plures, in alio plures habeātur breues, nam & hoc quoque modo membrum à membro excedi potest, quare iudicio ,, tempora, & syllabæ sunt ponderandę. Porro qualia initia. Videbat se aliquid ,, omisisse Rhetor is optimus, nunque agendum erat, de periodorum principio, quare ait de ijs se in libris ad Theodectem dixisse. Ex his duo elicimus, alterum est, hos libros non esse (vt aliqui volunt) ad Theodectē conscriptos: alterum, quod etiam Cicero vsurpauit. Et est de periodorum initijs. Hermogenes ait redditionem per eundem casum, per quē periodus incipiet, fieri oportere, fieri autem per omnes posse, iam patet. Cum igitur à recto periodus incipit, rectum necessario respōdebit, cum per obliquum pariter, per obliquū " redditur sic. Qui ad nos venit, is malum nobis affert. Cuius mens mala, huius malum est opus: a quo dissidium, ab eo iniuria, quoque oritur. Quē amamus, hunc timemus. Dixi autem periodum vno membro confici, vt nonne te pudet? Nunc dico duobus, vt habent exempla iam dictu, & tribus, quattuorque perfici posse. Tribus quidem, hoc modo, qui uenit ad nos, hunc enim noui, is certe malus est. Quattuor vero, sic. Qui venit ad nos, noui enim hūc, nam patrem verberauit, is malus est. At Theodectem nos eum putamus, de quo Cicero ait, quod de Rhetorica libros conscripsit, & ad quem modo Aristoteles misisse affirmat libros de arte. Sed hæc hactenus. Vidimus autē iam ea, quæ dictiones consequuntur, inde ad dictiones accessimus, deque ijs primo tractauimus, quæ solutæ, ac perse sumerentur, mox ad collocationem earum, peruenimus, cuius alteram partem concinnitatem, alteram vero numerum appellauimus, ac de vtraque satis ample loquuti sumus, & dictionem vniuersam per sua genera distinximus, quæ omnia pertinere ad aurium voluptatem contendimus. Superest ut de alijs quoque rebus agamus, quæ ita condiunt orationē, vt quasi sale conspersa ad eius appetitum excitet auditorem.

Cap. XII. De ridiculis, & salibus.

HIS in hunc modum confectis, sequēs est, vt de salibus dicatur, videlicet iis, quæ vrbani, probarique censeantur. Ac res quidem ipsa naturæ propria est, atque ingenio tota constat, aut exercitatione, præceptio vero ad institutionem oratoriam pertinet. Explicabimus igitur genus hoc quale sit. Atque hinc protinus ordiamur. Natura insitum est omnibus, vt cū voluptate accipiant, quæ sine labore possunt intelligere, ac discere. Nullum est verbum, quod non significet aliquid. Illa igitur uocabula, quæ intelligentiam nobis facile pariunt, iucundissime audiuntur, ac sermo quidem omnis

externus alieno ignotus est, suam quisque linguam, & modum loquendi cognoscit. Translatio autem vna potissimum facit, vt res facile agnoscantur. Nam qui senium indicaturus paleam dicit, quasi subiicit oculis senectutem, atq; illam rem per genus aperte demõstrat, quoniam vtraq; res defloruisse, inaruisseq; videtur. Idẽ ferè præstãt imagines, & similitudines Poetarum, quæ propter eandem causam vrbanæ, venustæque iudicantur, est enim imago, vt supra diximus translatio duntaxat appositiuncula differens: Quæ ratio obiter facit, vt quam longiusculam compositionem habeat: minus etiam voluptatis habere, q̃ translatio videatur. Non enim pro ipsa re dicitur, sed hinc quod volumus exprimere comparatur, igitur nec quærit id animus. Sane opus est eum, qui tum perpetua oratione, tum argumẽtorum inuentione volet vrbanus esse. Sententias afferat ad docendum acutas, atq; veloces. Nam & planissima quæ nemo ambigat, aut quærat, & obscura, id est q̃ cum dicta sunt minime intelliguntur, vrbana esse, aut haberi minime possunt, sed ea tantum quorum notitia etiam si ante ignorabatur, simulatque accepta sunt, aut statim habetur, aut non multo post sequitur, Atque ita semper quasi condiscitur aliquid, siue continuo (vt dixi) siue mox: quorum neutrum contingit, si aut vulgaria, aut remota dicuntur. Verum Enthymemata, & argumenta quibus inesse debet vrbanitas commendanda sunt sensu, ac rerum ipsarum inuentione. Elocutio autem ac forma ipsa sermonis, idest explicatio multifariã vrbanitate conditur. Primum compositione ipsa, & figura dicendi, qualis est, quæ per contentionem cõstat relatione contrariorum, vt si dicatur pacem hãc, vt ca-

teris pacem, sic suis non pacem, sed bellum putabant. Nam bellum paci per oppositionem relatum est. Ex vocabulis quoq; vrbanitatis materia præbetur: si translationem habent, neq; alienam, & obscuram neque contra manifestam, ac stultam: nam altera peruideri nō potest. Altera admouendos homines in aliquem affectū non est idonea. Multum etiam confert ad occasionem illam oratio, quæ rerū imagines ita repræsentat, vt oculis cerni, & tanquam agi tum videantur: illud enim in hoc genere quæritur, vt res clare, & actuose dicantur, vtq; qui audiunt intueri se illas, atq; præsentibus interesse potius, q̄ absentibus putent. Ergo spectanda sunt tria hæc quibus vrbana oratio efficitur. Translatio: contentio: euidentia.

Cap. XIII. De translatione.

CVM vero quattuor habeantur species translationum, illæ potissimum videntur in hoc genere cōuenire, quæ collocationem habent inuicem ex proportioneq; respōdentur. Qualis fuit ea, quam Pericles est vsus: iuuentutem inquit bello exhaustam, atq; ereptā ciuitati, faciem eius ita deformasse, ac si quis ver substulisset ex anno. Leptines quoque cum de lacedemoniis loqueretur. Non esse permittendum vt Græcia altero oculo careat, Cephisodotus cum Charetem belli olinthiaci administrati rationem reddere properantem videret, atq; ægre id festinationis tulisset. Accelerat inquit, expungere, vt populus dum suffocatus est, rationes accipiat. Idem Athenienses hortaturus sumpto vti cibo in Eubæam traiicerent oportere inquit, vt Miltiadæ sententia exeat. Iphicrates cum moleste ferret inducias cum Epidamnensibus, atque ora maritima

fuisse ab Atheniensibus factas: neruos inquit belli præcidimus & Pitholaus paralum Midæ: Sextum vero Pyræei sacculum dicere solitus est. Pericles Aeginam tollēdam esse dicebat, quod esset Piræei sordes, ac lues. Myrocles de homine modesto, & come nihil inquit eo improbius esse. Illum trientario fœnore onerosum esse, se decimis esse contentum. Alexander in Iambo illo, quem de filiabus nuptias differentibus cecinit, Perendinarias virgines appellauit. Polyectes cum Speusippum quendam comitiali morbo vexatum vidisset. Non cessat inquit fortuna exagitare hominē, quinq; fistularum stupore, atq; morbo correptum. Cephisodotus Triremes picta molaria nūcupabat. Cyon atticas Cauponas, amicorum diuersoria nominauit. Aesion ciuitatem inquit in siciliam effuderunt. Habet hoc & trāslationem apertam, & rem ante oculos ponit. Quemadmodum fere illud est: Vociferatam esse Græciam vniuersam. Et Cephisodotus cauendum ciuitatibus consuluit: ne frequentes fiant accursus. Isocrates ad eos, qui ad celebritatem, & exequias eorum confluxerant, qui apud Salaminam fuerant in prælio interfecti. Aequum inquit esse, vt græcia crinibus tonsis ad funus istud accederet, vt pote in qua vna cum illorū virtute, libertas, quoq; sepulta sit Græciæ. Porro ad translationem, euidentiamq; satis erat dixisse: flendū esse sepulta virtute: sed adiicere voluit: vna cum virtute illorum, libertatem quoque sepultam fuisse: vt quasi per contentionem quandam illuminatior, & magnificentior efficeret oratio. Iphicrates erit inquit iter orationi nostræ per medias res à charete gestas. Quo in sermone, & translatio visitur proportione respondens, &

verbum, per medias, euidentiam illam facit, ac subiicit oculis, item illud hortari ipsa pericula, ut periculis occurramus, hoc & elegantem translationem habet, & repræsentationem illustrem. Lycoleon pro chabria, nec pudebat inquit illum obsecrationis, supplicationisque, sed obtestabundus vrgebat; quæ omnia ille per prosopopeiam statuæ illius æneæ, tribuebat, fuit autẽ translatio hæc non ad omnem causam, neq; ad omne tempus idonea, sed ad præsentem usum accommodata duntaxat, & euidens. Nam illis in discrimen adductis aptissime inducitur imago supplicauisse. Est igitur animale opus anima carenti datũ, admonitio scilicet illa, atq; commemoratio rerum, quas respu. olim magnifice memorabiliterq; gessisset. Item illud omnibus inquit, modis parum sapere meditabantur. Quo loco uerbum meditari studium augendi aliquid commonstrat, ex eodẽ genere est & illud, deus mentẽ in nobis, lumẽ ut esset, accendit. Vtrumq; uerbũ, & lumen, & accendere, ostẽdit aliquid, & quodammodo repræsentat. Item nõ est hoc aufferre bellum, sed differre: nam utrumq; quod absens est, & futurum, ante oculos collocatur ut præsens. Dilatio ualet atque pax huiusmodi. Item præclariora esse pacis trophea, quam belli. Nam illa quæcũq; de re paulo felicius gesta facile, ac leniter eriguntur: Hæc pro uniuerso confecto, administratoque bello figuntur. Vtræq; enim uictoriæ sunt indicia. Item constat ciuitates ipsas infamatione hominum sæpe numero graues pœnas luisse, metaphora est, nam damnum quocunq; quis iure afficitur: pœna est.

Cap. XIIII. De repræsentatione.

DICTVM est urbanitatem translationibus, re-

præsentationibusq; orationi contingere, nunc q̃d sit re-
præsentatio, & qua ratione uirtutem illam consequi ua
leamus, deinceps exequimur. Igitur subiicere oculis so
lent ea, quæ ita significanter, & clare dicũtur, ut uidean
tur geri. Nam uirum bonum appellare quadratum, est
quidem ut translatio uideri possit, quia utraq; res per-
fecta absolutaq; est: sed euidentiam illam, siue gestio-
nem, qua de loquimur, non habet. At si dixeris floren-
tissimo statu esse quempiam, planissime ostenditur,
& actuosa trãslatio est. Idem uideri potest in illo esse.
te uero tanquam è uinculis dimittendum. Item Græ-
cos liberis pedibus irruisse. Nam irruisse uerbum non
ad translationem modo pertinet, uerum etiam ad re-
præsentationem. Vt pote quo studium, & uelocitas ac-
currentium ad libertatem planissime commostretur.
Porrò inanimis rebus tribuere animantium opera, per
translationem, quo in genere frequentissimus est Ho-
merus, commendari tunc plurimum solet, quotiens ac-
cedit claritas illa, atq; expressio rerum, quas uoluimus
affingere.

Ast illi petulans iterum pro deuia saxum. se rotat. Itẽ
Præceps simul hasta uolabat. Item
Gliscebant spicula mitti.
Incumbunt terræ, & depascere corpora tentant.
Attransit, penetratq; animatum in uiscera ferrum.
Crudelis mucro. Hæc officia, quæ sunt animantibus
propria; quoniam commode ad res diuersi generis ad-
iunguntur, efficiunt illum, quem conamur exprimere
actum, & faciem. Nam uerba illa petulans saxum, &
animatum ferrum, & reliqua, aperte rem ponunt. Atq;
hæc Poeta per proportionis translationem commisit.

Nam sexum illud ita refertur ad Sisiphum, quem infe-
stabat, vt petulantes, & impudentes ad eos, quos sine re
spectu contemnunt, & velicantur, Eadem claritascon-
tingit ex imaginibus, & similitudinibus, q̃ ad res sensu
carentes præclare accommodatur, vt si quis de fluuiis
loquar flexuosos & gibberosos falli albescentes dicat
ad alios, atq; alios accedere, q̃ omnia & mouere se, & vi
uere fingunt. Repræsentatio porrò imitatio est, atq; fi-
ctio. Illud aũt p̃cipue custodiẽdũ est, quod supra dixi;
vt ea, q̃ translationis gratia asciscunt, & propria sint, &
manifesta. Etenim inter philosophos is plurimum vi-
det, qui in rebus lõge diuersis prouidere similitudinẽ
potest. Proinde Architas idem esse dicebat, Aras, & iu
dicẽ, quia ad vtrunq; confugerent, qui afficiuntur iniu-
ria. Hinc illud simile est eandem rem esse anchoram,
& fibulam, qua appẽditur, vtriusq; enim quadantenus
est idem. Attamen differentia ea, quod superior hæc;
inferior illa intelligitur. Par translatio est & illa, cum
dicitur. Ciuitates inæquales esse. Nam cum æqualitas
ad planiciem solum pertineat, translata tamen est ad si-
gnificationem potentiæ, ac virium ciuitatis. Atque ita
vna, atq; eadem res in duabus remotissimis rebus no-
tata, deprehensaq; est.

Cap. XV. De quodam elusionis genere
vrbanitati annexo.

PLANE vrbana ferè plurima ex translatione du-
cuntur. Accedit elusio illa, id est cũ expectatio fal-
litur. Maius lumen orationi, ac rebus, quæ dicuntur,
infertur. Is enim qui contra q̃ opinabatur, audit, quasi
excitatur, & planius docetur, fitq; sæpe numero vti se-
cum animus per hunc modum admonitus, dicat; ita est

planè

plane, vt audio. Nam ego fallebar. Sunt, & nõnulla ex iis, quæ apophtegmata nominantur, vrbana: eo quod illa, quæ uidentur dici, nõ dicunt. Quale est Stesichori, illud, sibi ipsis inquit, cicadæ ab humo canent. Eandem ob causam iucunda sunt, & ænigmata, quæ quis recte, atq; commode finxerit: nam simul & docent illa, & translationem hñt. Vtile est, vt Theodorus præcipit, & noua inserere. Noua intelliguntur, quæ præter opinionem eueniunt: atq; vt illius uerbis vtar, q̃ ad priorẽ audientium opinionẽ non respondent: sed ita accidunt auribus, ut præstigia oculis. Eandem uim habent, & sales, qui detractis, uel mutatis literis inuersione aliqua calumnia commẽdantur. Nam totum hoc ad decipiendas opiniones audientium pertinet. Ea hilaritas solet, & in uersus cadere, ut dicenti, isse quempiam indutum pedes ulceribus, cum Talaria, aut cothurni, expectarẽtur. Quo in genere illud præcipiendũ est mihi, ut qui eo uolet uti, substituat res, & uerba, quæ simul atq; protulerit clare, ac facile accipiantur. Sanè dictum, quod per immutationem literarum aliquam, aut deflexionẽ infertur, non significat id, quod uerbum sonat, sed id quod per annominationem illam significari mens uoluit. Quale est Theodori salsum in Cytharædum Niconem, quem θράττειν dixit, quod uerbum per se significabat allicere, sed per affinitatẽ literarum Thracem esse illum uolebat intelligi, Quamobrem simulabat se alterum dicere. Hoc est detineri, & capi homines eius artis suauitate. Cæterum cauillabatur, quia inhumanum, & Thracem dicebat: alterum igitur dixit, alterũ sensit. Quo fit, ut q id accipiunt, mirifice delectentur. Quod si Thracem esse Niconem ignorasset, dicacitas ea, ue-

nere caruisset, & plausa. Ex eodem genere est, & illud πέρας. Cæterum duo illa, unde dicuntur sales, necesse est conuenienter, atq; apte dicantur. Idem obseruari in dictis urbane oportet hoc modo. Atheniensibus ἀρχὴν id est principatum maris ἀρχὴν, id est principium malorum non fuisse. Nam per eum modum auctæ sunt ciuitatis opes. Aut contra, ut Isocrates ciuitatis ἀρχὴν, ἀρχὴν malorum ciuitati fuisse. In utroque sermone infertur, quod dictum iri minime sperabatur, & præterea agnoscitur uerum esse, quod dicitur. Porrò si utroque loco, ubi positum est nomen ἀρχὴν imperium significaretur, stultissima fuisset oratio: uerum non dicitur hoc, sed quod imperium priore loco significat, sequẽti pro principio accipitur. In his omnibus recte uersabimur, si uocabulum illud, ex quo urbanitas uenit conuenienter asciscitur, siue tale sit, ut multa significet, quod genus omonyma nuncupantur, siue tale, ut per translationẽ, accommodari ad rem nostram possit. Anaschetus iste anaschetus nõ est, omonymon est anaschetus. Nam & proprium nomen est hominis, & significat eum, qui tolerari non potest. Igitur hoc conuenienter asciscitur semper, si retractatur, atq; iteratur, id nomẽ ex quo urbanitas oritur. Noli mihi plus hospes esse, q̃ hospitem decet. Aut aliud quippiam, non oportet hospitem, hospitem semper esse. Hic appellatione hospitis, & alienus, & hospes uenit. Illud quoque Anexandridæ laudatur imprimis. Præclarum est, inquit, mori, antequã facias aliquid uindicãdum morte. Idem, dignus es qui moriare antequam sis dignus mori. Idem dignum est te mori: cum dignus morte non es. Aut cum nondum commiseris quippiam ulciscẽdum morte, species hæc,

ac forma dicendi q̃q̃ una est omnium, plus tamen gratiæ videbitur dictis afferre, si breuitatem haberent, & ad breuitatem contentio illa contrariorum accesserit. Ita enim is, qui audit, & plus, & celerius docebitur. Plus, quia contraria appositu clarius enitent. Celerius, quia in breue dictum coacta sententia est, semper vero alterum adesse oportet in dictis. Aut vt commode cadant in eum, in quem dicũtur, aut vt per se recta, & fortia videantur, quod fiet si vera, & nõ vulgatissima asciscentur. Possunt enim ista, & seorsum haberi, & esse separata. Mori conuenit, qui nihil in vita deliquit. Non habet hoc vrbanitatis multũ. Nec illud dignas dignis matrimonio collocandas esse. Sed si nomẽ id repetieris dignus est mori, qui dignus morte non est. Atque ita quanto plura eius generis ornamenta inculcaueris, tanto urbanior, & venustior sermo videbitur, hoc est, si & vocabula bene translata, & trãslatio non quæcũq;, sed ea, quã ꝓbauimus, si relatio cõtrariorũ, si adiũctio parium, si euidentia illa, atq; actus orationis accesserit.

Cap. X V I. Similitudines ad vrbanitatẽ cõferre.

SVNT & similitudines ad rationem istam præclaræ, quas retro diximus translationis esse cognatas. Interim autem duabus in rebus posita est similitudo, quemadmodum translatio quoq; illa, quæ dicitur constare proportione, vt cum Clypeum vocamus Phyalã Martis, aut arcum cytharam carentem chordis. Quæ adiectio facit, vt similitudo sit duplex. At si absolute cytharam dixeris arcum esse, aut Clypeum Phialam. Similitudo simplex habebitur. At nunc quidem imagines, & similitudines plurimum trahũt hoc modo, vt aulædo simiam assimilet, nam vtrumq; solet circũagi.

Speciosissima vero similitudo est, in qua translationis quoq; permixta est gratia. Proinde si is, qui res bellicas canit, dicat tractare Phialas Martis similitudo erit verbis translatis expressa. Item illud, rudera, quæ ex ruina domus alicuius fiunt, lacerum vestimentum vocare. Item Niceratũ Philoctetẽ esse demorsum à Pratye. Quo dicto Thrasimachus illum notauit: quem à Pratye deuinctum cantare versus uidisset, promisso capillo, & adhuc obsitum squallore: in hoc autem genere potissimum Poetæ labuntur, nisi commode vtãtur, aut parũ probati sint. De redditione similitudinis loquor, vt illa ceu apium intortos cruribus ingredi. Et certare tanq̃ cum Coryco Philemonem. Et id genus plurima, quas omnes similitudines esse, atq; imagines constat. Ac sæpe quidem repetitum est à nobis, similitudines esse translationibus proximas, fereq; congeneres. Nũc idem de adagiis, & prouerbiis dicimus. Ea translationes à specie in speciem sunt, vt si quis agressus rem vnde commodum sperabat, incommodum inuenisset, dici posset, quod ait, carpathius leporem. Nam vterq; eiusdem generis damnum sensit. Quibus ex rebus eliceren tur vrbana, & quamobrem adhiberentur, ferè causa nobis exposita omnis videtur.

Cap. XVII. De superiectione.

HYPERBOLE quoque id est superiectio superlatioue probata, atque elegans translatio est, qualis eam, quæ de homine sigillato est dicta, putabã inquit illum fiscellam mororum esse: Nam sigillatio quoq; rubens est. Verum à communi translatione distat hyperbole, quod hæc vehementior est, ac mirabilior, illa sedatior, atq; mollior. Omnis item hyperbole

imago

imago quædam eſt, atq; ſimilitudo, ſed differt forma dicendi imago enim comparatur rei, quam exprimere volumus: Comparatio eſt, cum dr̃ Philæmonem concurrere Coryco. Hyperbole eſt cum dico Philæmonẽ eſſe qui concurreret Coryco. Item ceu apium in tortis eſt cruribus comparatio eſt. Putaui non crura eſſe, ſed apium hyperbole. Equidem ſuperlationes conſtat iuueniles eſſe, quoniam impetum quendam, & vehementiam præferunt. Quare & dantur iratis. Homer.

Si tot opes dederis, quot ſunt in littore harenæ
Coniugio natam Atridæ mihi iungere nolim
Seu forma venerem ſuperet, vel arte Mineruam.

Hoc tropo frequentiſſime vtuntur attici oratores, ſenibus minime congruit.

Admonendi ſunt mihi hoc loco noſcentes hæc, non eadem cõuenire in omni genere orationis. Aliam eſſe ſcribendi rationem, aliam altercandi, ſeu recitandi. Itẽ aliter in deliberatiuis, aliter in iudicialibus cauſis verſandum. Vtrũq; genus tenendum eſt, nam in altero poſita eſt ratio emendate loquendi, alterum facit, ne cum tradere aliquid aliis volumus, turpiter tacere cogamur, quod accidere ſolet iis, qui neſciunt ſcribere, ſane ſcriptio, & quod in libris dicitur terſum, ac limatum, maxime, & ad legem, & regulam compoſitum eſſe oportet, contentioſa vero, & concertatoria oratio actione imprimis, & pronunciatione conſtat. Poſterioris huius duæ ſunt ſpecies. Altera, quam Ethicem vocãt, hoc eſt ad naturam, & mores, & omnem vitæ conſuetudinem accommodata. Altera, quam Patheticam nominant, qua perturbantur animi, & concitantur: quo circa qui comœdias recitant, huiuſmodi fabulas maxime dili

gunt, quæ tum moribus, tum affectibus variæ, luminosæque videantur. Poetæ quoque eos potissimum carminum suorum actores volunt, qui eos habitus optime soleant in pronunciando concipere. Sed gestantur præcipue plana, & quæ lectu facilia appellantur. Qua laude Cheræmonis scripta censentur, quæ ad graphicum modum exquisite videntur elaborata. Ex dithyrambicis vero Lycimnius. Quod si vtrumq; genus cōmiseris, inuenies eos, qui componendo sint optimi nō esse actionibus idoneos. Contra in agēdo clarissimos quoque, si legantur eorum scripta, quasi serpere humi, ac plebem olere. Causa ea, quod hoc genus pugnæ, & altercationibus proprium est. Ergo sublata actione illa de fabulis: gratia etiam peribit omnis. Imo plane fatua, ac stulta sit recitatio, quæ hoc vno caruerit. Proinde iterata, dissoluta, in oratione scripta non admodū probantur, quibus tamen in agendo, docendoque, necesse sit frequenter vti, quod ea res in actione, ac pronunciatione ferè tota versatur. Est autem vtilis interim versio, & emutatio aliqua, cum res eadem sæpe retractanda, refricandaque est, nam hoc apprime opportunum videtur ad illum, quem pronunciatione exprimimus, colorem, & actum, hic est, qui depeculatus est vos. Hic, qui fraudauit. Hic, qui vos demum prodere est conatus. Fecit hoc Philemon comædiarum actor in fabula Anexandridæ, quæ senex furiosus vocatur. vbi Rhadamantus, & Palamides inducitur. Item in prologo illius, quæ piorum inscribitur. Ego inquit, & cætera quæ sequuntur. Quæ siquis sine actione, coloreque recitet, fit illud tritum, vt trabem ferre videatur. Idem euenit, cum dissoluta sine actu suo pronun-

tiantur: veni: occurri: supplicaui. Hæc suo quæque gestu, ac sensu non vno tenore, aut habitu vocis efferuntur. Habent vero articuli proprium illud, quod in spatio temporis pari, multa videntur dici. Coniunctio quidem facit, vt vnum esse videantur plura. Ea sublata efficitur contra, vt vnum, quod est, distrahatur, ac diducatur in multa. Ad amplificationem igitur orationis adhibentur articuli. Profectus sum, collocutus sum, deprecatus sum multa. Visus est aspernari quæ dicebam, contemnere quæ petebam. Hac figura vti videtur voluisse Hom. cum diceret. Nereus Aesimides: Nereus cui candida mater Aglaie, Nereus quo non formosior alter. Nam is, quo de multa dicuntur, æquum est, vt sæpenumero retractetur. Et qui sæpenumero repetitur, de eo quoque multa videantur dici necesse est. Poeta vero cum non esset alio loco mentionem eius hominis toto opere habiturus: duxit eam partem callide per amplificationem esse tractandam, vt quem locum, eo quasi lenocinio quodam, & lumine insigniuisset, securus, id, quod fecit, sileret in posterum.

Cap. XVIII. Quæ cuiq; generi dictio conueniat, & reprehensio nonnullorum, qui aliter orationis diuisiones afferebant.

ORATIO, quæ in consiliis adhibetur, simillima est picturarum vmbris, Quanto enim frequêtior confluit spectantium numerus, tanto spectanda est longius. Quare quemadmodum in eo genere exquisitior cura, vt superuacua, & operosa damnatur, ita in oratione populari diligentia nimia solet reprehendi. In iudiciis causæ poscunt accuratius dicendi genus:

præsertim si coram iudice vno habendæ, agitandæue sunt. Tunc enim minimæ sunt partes oratoris, & præterea, quæ controuersiam faciunt facile prouideri, & exponi breuiter possunt, arcessitis non est locus: res agitur omnis ad conflictum, & puluerem. Quo fit, vt iudicium illud purum esse, ac simplex oporteat. Quæ res facit vt non omnes in omnibus causis præcellere videantur. Quia vbi opus est actione, ibi minimum diligentiæ desideratur. Actione opus est, vbi opus est voce, tum clara, tum magna: enimuero genus ostentationis, quo laudatio, & vituperatio continetur, maxime idoneum est ad scribendum, quoniā ad voluptatem legentium potius, quàm ad iudicium institui, & referri videtur. Proximum ab eo iudiciale est. Quod vero nonnulli ita diuidunt orationem, vt iucunditatem in ea, & magnificentiam exigant, superuacaneum puto. Cur enim potius ita, quàm vt temperata, vt liberalis, ut cæteris uirtutibus prædita esse uideatur? Ac iucunditas quidem, si recte diffiniuimus uirtutem orationis, ex iis rebus comparabatur, quas ante præscripsimus. Cuiusnam obsecro alterius rei gratia perspicuam esse orationem oportet: non obscuram: non humilem: sed splendidam, & plane quæ deceat, vt si prolixior fuerit, vtiq; perspicua esse non possit. Sicut contra, si nimium contracta, atque concisa, sed constat mediocritatem tuendam. Iucundam porrò expositionem faciunt ea, quæ diximus, si vsitata inusitatis, vetustisque apte, & commode misceantur. Si numeris vinciantur, si verisimiliter, si cum dignitate, ac venustate dicantur.

Cap. XII. vsq; ad. XIX.

„ HIS in hunc modum confectis. Tractat de ridiculis, & vrbanis, & ita tractat, vt non doceat nos ea fingere, sed eorum rationẽ ostendit, vnde inuenta sint, & quæ ex his maxime probentur, & quę vsum præbeant oratori, nam neq; omnia sumẽda sunt, neq; ingenio carere debet is, qui huiusmodi salibus vti debet. Locus is tam planus, & facilis est, vt cum dilucide Fab. festiuissime Cicero de ijs, dixerint, minimum nostræ declarationis opus esse videatur. Fab. primum ostendit quanta vis in risu, quid efficiat, quam magna in eo apte mouendo difficultas: inquiens risum maximarum rerum sæpe momenta vertere, tristes soluere affectiones, animum ab intentione, à labore, à satietate, ad interspirationem, & quietem traducere. Plerique Demosthenis facultatem huius rei defuisse, Ciceroni modum putãt: unde in eo difficultas apparet præclarissimorum hominum testimonio, sumitur etiã difficultatis argumentũ, ab ipsa ridiculorum natura, nam plerunque falsum, interdum deprauatum, semper humile est, præterea nunquam honorificum. Sumitur etiam signum difficultatis ab eorum natura, qui ridicula audiũt, varia nanq; sunt auditorum iudicia, varia item natura est rerum, à quibus sumuntur, & huius rei nulla est exercitatio, nulli præceptores, & in conuiuijs multi dicaces, oratoria vrbanitas rara est. Fertur Tironem Ciceronis libertũ tres edidisse dictorum libros, in quibus congerendis plus studij, q; in eligendis iudicij ostendit: nam Scurra dictus est sæpe Tullius ab aduersarijs. Atque hæc primum à Fab. dicuntur. Deinde quærit vnde vis hauriatur mouendi risum, arte, an natura: an occasione: inclinatq; ad naturam, sed artem non recusat, vim summa tribuit occasioni, cum rudes sæpe adiuuet, et imperitos. Mox ostendit quibus vocabulis ridiculum appellatur. Dicta dicuntur quæ certis diebus festæ licentiæ dicere solebãt. Vrbanitas sermo est proprię gustum vrbis præseferens in verbis, & sono, & vsu: contrarium cuius rusticitas est. Venustum quod cum gratia quadam, & venere dicitur. Salsum in consuetudine
„ pro ridiculo tantum sumitur, vnde Catul. Nulla in tam vasto corpore mica
„ salis. Cicero bona dicta vocat, quæ salsa sunt. Facetũ tamen circa ridicula tantum, decoris habet imaginem, & excultæ cuiusdam elegantiæ appellationẽ. Iocum serijs contrarium dicunt. Dicacitas sermo cum risu lacessens. Cice. hęc nomina confundit. ἀστεῖα omnia Rhetor appellat. Sed postremo Fab omnia ridiculorum genera, quibusdam superadditis præceptis, enumerat. Tullius q̃dam primo ad eam tractationem necessaria ponit. Suauis inquit, & vtilis iocus, & facetiæ, neq; vllam artem desiderat. Vnde Cæsar omni de re facetius putat posse ab homine non in urbano, quam de ipsis facetijs disputari. Et ridiculorum tradentes rationem sic insulsos esse, vt nihil aliud illorum nisi ipsa insulsitas rideatur: nam prius facete dictum hærere debet, q; cogitari potuisse credatur. Artem vero valere dicit, vt ea, quæ natura, quæ studio, quæ exercitatione consequimur, aut recta esse cõfidamus, aut praua intelligamus, cum quo referenda sint, didicerimus, non ad reperiendum quid dicamus. His positis docet quinq; res q̃ri de risu, quid sit, vnde, sit ne oratoris velle risum mouere, quatenus, & quæ sint genera ridiculi. Primam partẽ omittit, in qua quæri oportet quid sit ipse risus, quo pacto concitetur, vbi sit, quomodo existat, atq; ita repente erumpat, vt eum cupientes tenere, nequeamus, & quo-

modo simul latera,os,venas vultum occupet. In secūda locus,& regio quæritur,turpitudine,ac deformitate quadam contineri dicit:hæc enim videntur vel sola, vel maxima, quæ notant, & designant turpitudinem aliquam non turpiter. In tertia declarat oratoris esse risum mouere,hilaritas enim beniuolentiam conciliat ei,per quem excitata est,vel ob admirationem acuminis in vno verbo positi,vel ob aduersarium,quem frangimus dicendo. In quarta parte,vbi quatenus quæritur,diligenter considerandum esse monet, & parcendum primo caritati hominum,et vitandam esse insulsitatem,ne mimici, aut scurræ habeamur: materies autem omnis ridiculorum est in vitijs, quæ sunt in vita hominum neq; carorum,neq; calamitosorum, nā qui neq; odio magno,neq; misericordia maxima digni sunt,facillime luduntur. Post hæc duo esse facetiarum genera ostendit,alterum,quod re tractatur,alterū, quod dicto profertur. In eo vitanda est mimorum ethologorum similitudo,quę in nimia imitatione consistit,in hoc,quoniam duplex est,)aut enim verbo, aut sententia perficitur,)acumen quæritur,et dicacitas ommittitur. Dicacitas est extra tempus,& extra causam lacessere,vt qui totū diem,& sine causa mordet:vitatur etiam cogitationis internæ suscipio. Tempus dicendi prudentia, & grauitate moderabitur: & causa bene iusta erit, quæ nos ad dictum inuitet,nec imitabimur vulgum,qui male haberi stomachum dicit,cum se à bono contineat dicto. Maior autem celeritas ingenij in respondendo, q̄ in prouocando apparet,& humanitatis est responsio. Atq; is ordo in ridiculis à Cicc.tenetur. Vnde Aristo.planus efficitur,ostēdit enim risum naturę propriū, ingenio,exercitatione constare,& ad oratorem pertinere. Cum igitur delectatio in hoc genere dicendo paranda sit,necesse est huiusmodi orationē esse, quæ iucunditatem parare queat, discere autem valde iucūdum est omnibus, at cum facilitate discere iucundissimum,quare iucunditas in oratione ex facilitate proueniet,& ex vi significandi,quę res cum ita sit,necessario sequit̄,vt vrbanitas suauissima q̄dam res habeatur,in ea enim et facilitas, et perspicuitas inest,in vulgari vero verbo,ac sententia,& in obscuris nulla ratio discendi esse solet. Cum autem vtrunq; bonum adest,tunc arrident,qui audiunt,& se placidissime gerunt. Hac igitur de causa(inquit Aristotel.)tractandum est de facetijs. Quoniam vero risus aut dicto,aut re constat,item in dicto verba, vel sententiæ notantur,ideo secundum hanc partitionem loquetur Aristo.de translatione,de euidentia,de dissimulatione,de imaginibus,deq; harum generibus,ita vt nihil,desiderandum postea sit,neq; in explicandis partibus,neq; in tradendis omnium exemplis. Sed in prima parte diuidit vrbana,& dicta, in duas species,inquiens,vrbana diuidi in dicta secundum mentem, & in dicta secundum dictionem. Mentem appellat Enthymema. Porro Enthymema dicitur cogitatio quæq;. Quare illud,quod Hermolaus dixit. Sanè opus est eum,qui tum perpetua oratione,tum argumentorū inuentione volet vrbanus esse,sententias afferat,ad docēdum acutas,atq; veloces. Dicerem ego, si licet,sanè opus est vrbanam dictionem,& sententiam esse huiusmodi, quæ celerem in nobis doctrinam,vel intelligētiam paret,vel quæ celeriter nos docet. Mens igitur Aristoteles est,vrbanorum sensum,& dictionem debere huiusmodi esse,vt facile intelligi possint. Pacem hanc vt cæteris pacem. Oratores dicebantur,qui consulebant in senatu,& sententiam dicebant,vt patet

apud Demosth. hos taxat Aristo. quoniam pacem nollebant ob lucrũ, quod
„ faciebant belli tempore ab hostibus pecunia corrupti. Leptines quoq;. Cum
„ Lacedemonĳ bello laborarent. De ĳs dicebat Leptines non debere Athenien
„ ses permittere, vt Græcia vno tantum oculo intueretur. Cephisodotus. Quo
tempore Philippus Corinthum oppugnabat, Carethes volebat rationẽ red-
dere suæ administrationis, indignatus Cephisodotus dixit, ipsum velle ratio- „
nem reddere, dum habebat populum ad laqueum. πνιγμα est suffocatio, huius „
instrumentum est laqueus, vt igitur se habet, qui suspendi debet, ad laqueũ,
ita populus eo tempore ad bellum. Idem Cephisodotus admonens Athenien
ses, qui socios Eubæos cum Thebanis bellum gerebant, in re frumentaria ad-
iuuabant, dixit, non modo id eos facere debere, verum etiam exire secundum
Miltiadis decretum: nam is cum audiret Xersem Græciã inuasurum, statim
illi cum exercitu obuiam venit, vt pro totius Græciæ dignitate dimicaret, vo
cat hic per translationem decretum, quoniam vt se habet decretũ ad res agẽ-
das, ita deliberatio illa in consulta se habet ad illa peragẽda: quare volebat di-
cere Ceph. vt etiam Athenienses illico, & nullo habito consilio Eubæis socĳs
„ opem ferrent. Iphicrates neruos, inquit, belli præcidimus. Viaticum nõ ner-
„ uos dixit Aristotel. est autem viaticum munus, quod peregre proficiscenti da
tur, vt igitur se habet viaticum ad peregrinantem, ita se habẽt pecuniæ, quas
Athenienses habebant ab illis oppidis, ad Athenienses belli tempore. Dice-
bat etiam Pitholaus Paralum Thessaliæ oppidum esse sacculum farinæ Mi- „
dæ: Sextum vero portus Pyræi, vt enim deficiente pane in familia recurrũt „
ad farinæ sacculum, vt inde possint panem facere: ita & Midas cum pecunia „
indigebat accurrebat ad Paralum. Et Athenienses, dum triremes à Piræo
emitterent, accurrebãt ad Sextum oppidum, ibi enim tota classis instrueba-
tur rebus necessarĳs. Est autẽ τυλη circulus cribri: sed hoc loco ita intelligo,
„ vt dixi. Pericles Aeginam tollendam esse dicebat, quod esset Pyræi sordes:
„ λημα est album humidum in oculis deductum, visum hebetans. Myrocles de
homine modesto. Ironice dictum puto de aliquo ex ĳs modestis, dicebat mo
desto illo nihil esse improbius, quoniam cum modestus videri uellet tertiam
partem ex fœnore superlucrabatur, Myrocles autem decimam. Finge aliquẽ
fœneratorem, & dissimulatorẽ, qui se modestum propterea iactet, quod ter-
tiam partem accipiat in lucrum, alterum uero immodestum dicat, quod deci
mam capiat, uoce nanq; decima pars uidetur maior, quam tertia, sed tertiæ
est maius damnum, proportio est in hoc, quod utrumq; genus ad usuram, &
fœnus refertur. Sed in hac re non plane mihi satisfacio, & dubito in quo di- „
ctum sit positum: nam πονηρὶαν, & τοκόσ, multa significant, neq; ad animam
tantum uerbum illud refertur, sed etiam ad corpus accentu mutato, est &
τοκόσ genus seu soboles, à quo usura nominatur, & fœnus, quoniam pecuniã
quasi sobolem generat. πονηρὶα in bonam, & in malã partẽ accipitur, quare
fit, ut dubium mihi restet, quo sensu, & qua proportione translatio sumpta „
sit. Video certe proportionem esse in sobole, & in usura, nam res utraq; gene
ratur, & si illud uerbum ἐπιεικεῖς scriberetur ἐπιοίκων, possem aliquid dicere,
at non habeo, unde alicuius authoritate nitar, quanquam dictum uidetur pul
chrum si dicatur, ut dictum est, modesto illo nihil esse immodestius, & im-
probius. Alexander in Iambo. Alexandrides alias legitur. Sed quid refert, cũ

de neutro vlla memoria sit, is filias suas iam nubiles nimis morantes, et perẽdinarias appellabat, quod verbum de ijs dicitur, qui intra debitum tempus, cum pecunias deberent, minime soluerent. Et Polyectes is cum Speusippum quendam cerneret pedibus impeditum, non sinet fortuna inquit hunc quiescere ligatum morbo ob quinq; foramina, dictum in verbo δεδεμένον, quo-
„ modo enim qui ligatus est, non potest quiescere, et stare. Cephisodotus. Tri-
„ remes is picta molaria vocare solitus erat, vt enim molæ conterunt omnia,
„ ita triremes ille omnia depopulabantur. Cyon. Aliqui intelligunt Diogenem canem, is diuersoria vocabat, attica conuiuia. φιλιτια apud Lacones conuiuia dicebantur, eo quod maxime faciebant ad amicitiam confirmandum, quia igitur in huiusmodi diuersorijs amicitiæ multæ fiebant Athenis, Diogenes cõuiuia dicebat. Aesion. Effuderunt ciuitatem, id est opes omnes, et supellectilẽ, translatio est in verbo effuderunt. Cephisodotus συνδρομὴ dicitur quando multi occurrunt ad aliquid videndum, puta cadauer, cum igitur hi nil aliud preter concursum efficiant, cauete inquit Cephisodotus, ne concursus faciatis,
„ ac si diceret statuendum esse aliquid post conciones. Isocrates. Hęc eadẽ ver
„ ba vsurpat hoc modo. Fab. Porro cum esset transferenti, et representanti sa-
„ tis flendum esse sepulta virtute adiecit vna cum virtute illorum. Decretum Athenis erat vt quot annis ciuitas vniuersa iret ad eorum sepulchrum, qui in Salamina pro patria occubuere. De hac re loquutus est Isocra. et urbanum
„ attulit dictum. De hac etiam in Epitaphio Platonis. Iphicrates. Volebat is
„ Atheniensibus ingratitudinis notam inurere, quod Chareti optime de ipsis
„ merito gratias non retulissent, et dicebat. Erit iter orationis meæ per medias res a Charete gestas. Gabriæ vero erecta in foro statua erat ænea, quod optime de patria meritus esset, et decretum est vt immunis ab omni censu foret in posterum, et hoc beneficium ad filios quoq; transiret. Hoc mortuo, et indigente populo, maleuoli erant quidam, qui volebant Gabriæ filios pecuniam soluere, Lycoleon iuuenum causam suscepit, et eo dicto vsus est, quod ponit ab Arist. Transit inde Rhetor ad eam translationem, quæ ab inanimis sumitur, inde ad eam, quæ a pecie ad speciem, postea de euidẽtia loquetur, de qua sæpe antea mentionem fecit. Fabius autem priusquam de perspicuitate loqua
„ tur, de representatione, et euidentia loquitur. Porro inanimis rebus tribuere.
„ Fabius de Tropis. Præcipuę ex ijs oritur mira sublimitas, quę audatiæ pro-
„ xima, periculo translationis attollitur: cum rebus sensu carentibus actũ quę-
„ dam, et animum damus. Hæc ille. Illud autem præcipue custodiendum est,
„ sensus est, quoniam rudis est auditor, oportet a notioribus translationes fieri, quare vt sapiens iudicatur is, qui rerum similitudines nouit, ita orator putandus est, qui a rebus non nimis diuersis, sed notis, et perspectis transferet, vt si quis anchoram fibulam vocet. κρεμαστρα est instrumentum illud quo carnes æstate seruantur a muscis, est etiam illud, quo carnes suspenduntur, et hoc me
„ lius ad rem facit. Attamen differentia ea, nam anchora deorsum tenet, fibula
„ vero sursum. Par translatio et illa, cum dicitur ciuitates inęquales esse. ἀνωμαλίσαι dicitur quãdo populus decernit, ne quis ob diuitias alios excedat, dicit de tabella, et superficie, quę multas habeat eminentes partes, ita vt oporteat eam redderem planionem. Plane vrbana fere plurima. Paulatim nos ducit
„ Arist. ad id genus dictorum, de quo Cic. mentionem facit. Accedit elusio illa,

» cum expectatio fallitur. Fabius in capite de risu. Supereſt, inquit, genus deci
» piendi opinionem, aut dicta aliter intelligendi, quæ ſunt in omni hac materia
» vel venuſtiſſima, inopinatum, & à laceſcente poni ſolet, quale eſt quod re-
» fert Cicer. Quid huic obeſt niſi res, & virtus? aut illud homo in agendis cau-
» ſis optime veſtitus, & in occurrendo, vt Cice. audita falſa vatini morte, cum
Ouinium libertum eius interrogaſſet, recte ne omnia? recte inquit mortuus
» eſt. Sunt & nonnulla ex his, quæ apophtegmata, vt illud Steſichori, cũ vel-
let dicere quod hoſtes plantis & arboribus etiam non parcent, ſed omnia fer-
ro concident, dixit Cicadæ ipſæ de terra canent. Similis ratio de verbo illo ca
tulliano, cum dixit irruminationem, non enim obſcænum quid ſignificat. Ea
hilaritas & in verſu, & non tantum in quotidiano ſermone, nam & comici,
& qui voluptatem moliuntur omnes his vrbanitatis generibus vti ſolẽt, hos
» figuratos morſus Macrobius vocat. Iſſe quempiam indutum pedes vlceri-
» bus. Verbum græcum duplex eſt, nam & calciamenti quoddam genus ligneũ
» ſignificat, quo tempore hyemis ruſtici vtuntur, & morbum, quo eodem tẽ-
» pores laborant pedes. Ex eodem genere eſt illud πέρσαι. nam ſignificat popu
lari, & perſonarum more aliquid facere, vt illud etiam Clodicat Mare. Tul.
& illud Præceptoris mei ad amicum Teſtam nomine, dixit, Teſtam teſticu-
latum, teſticulari eſt Vaccã ad Taurum ducere, innuebat eum magnũ pro-
» uentum è bobus hebere. Anachetus. Equiuocum eſt, nam ſignificat fortem,
& inuitum eſſe, & eum, qui non poſſit patienter ferre. Sed Hermo. pro nomi
ne proprio poſuit viri cuiuſdam. Semper vero alterum adeſſe oportet in di-
ctis. Vult Ariſtotel. finem iocis imponere, quare colligit ea, quæ tenenda
ſunt. Et præcipit tum noſtram, tum aduerſarij perſonam reſpiciendam, ante-
quam dictum feramns, & videndum quid recte, & quid perperam dicatur.
Dicitur autem recte, ſi oppoſitio, ſi translatio, ſi repreſentatio, ſi expectatio-
nis deceptio, ſi demum fuerit agnominatio, nam hæc omnia poſſunt ſepara-
ri, nam licet recte dictum ſit, & non vulgare, tamẽ perſona deſiderari poteſt.
Poteſt etiam adeſſe perſona, & dictum vere, & non vulgare, tamen recte di-
cetur. Similitudo erit verbis translatis hoc modo. Vt Pithium tibicinem ſi-
milem lupo dicas in aures adducto: ſicut enim lupus in humerum caput ver-
tit, vt muſcas lingua vel labro abigat, ita tibicen ille faciebat, dum ſonabat. «
Sic ego legerem, vt aliquem ſenſum elicerem, Hermolaus non tranfert hunc «
locum, ſed adnotat lege Fabulas Æſopi, ſed ego nihil inueni, eſt & adnotatũ,
» & Aulædò ſimiam aſſimilet, quod nõ placet, ita ille, vt Philoctetes fuit mor-
» ſus a ſerpente Pratye, ita Niceratus verberatus, et victus a Pratye. Hãc Tra
» ſymachus, victum videns Niceratum, attulit comparationem. Carpathus le
porem. In ea inſula non erant lepores, quidam attulit, lepores in tantum cre-
uere, vt vites oẽs corroſerint, atq; ita factum vt damnum pro vſu acceptum
» ſit, dicitur adagium in eos, qui pro beneficio damnum referunt. Ea de ſpecie
» ad ſpeciem translationes ſunt. Per ſpeciem particulare, per genus intelligit
» vniuerſale. Cæterum hæc hyperbole vehementior, & mirabilior, illa ſeda-
» tior, atque mollior, Phylemonem eſſe, qui concurrat Coryco. Coricus eſt
» genus perę apud Homer. quid autem ſibi velit Ariſtotel. nondum ſatis in-
telligo. Admonendi ſunt mihi. Nihil vult diligens Rhetor omittere, quod «
ad orationem inſtruendam, & exornandam ſpectet, quare illuſtrem quan- «

dam orationis partitionem facit. Ostenditque quid intersit inter eam orationem, quæ scribitur ad posterorum memoriam, ut legatur, & eam quæ scribitur, ut recitetur, & exprimatur agendo. Deinde quid in quaque obseruandum sit docet. Postea demonstrat, quæ cuiq; causæ oratio, quod cuiq; rei genus accommodetur. Duplex ergo est orationis genus alterũ scribitur ad memoriam, hoc est ut maneat, alterum ad actionem. Primum id retinere debet, ut cultum sit, & accuratum, secundum ut latinum, purum, elegãs sit. Nec modo illud discrimen inter hæc accidit, sed etiam illud, quod literarum monumẽtũ, & scriptio superfutura maiorem postulat diligentiam, dictio recitanda gestu, & prolatione imprimis commendari oportet, & duabus rebus illustrat, moribus, & affectibus. Signum rei huius quod Comici, et Poetæ illi, qui suas recitari fabulas volũt hæc duo imprimis sectantur, vt parte altera totos se ad hominum mores, et ad omnem uitæ consuetudinem, fingunt Altera vt perturbatos animorum excitent motus. Sed gestantur id est qui scribunt, vt legantur, sustinent se, nec adeo morales, et pathetici videri student, atq; hæc ad
„ differentiam legendæ, et recitandæ faciunt, quod si vtrunq; genus commiseris. Aliud dictæ rei signum est, compara (inquit) inter se genera hæc, videbis certe, scripta eorum, qui vt legantur, scribunt, esse minus apta ad recitandũ, et eorum scripta, qui scribunt, vt recitentur esse minus apta, vt legãtur, quoniam illi nimis angusti, hi vulgares nimis sunt. Angusti enim sunt scriptores, quia exculti, limati, non redundantes habentur, vulgares autem sunt actores, quoniam recitatio ita postulat, vt scilicet sit ad vulgi aures accommodata, quo fit, vt scripta eorum, qui actionem quærunt, fatua plane, ac stulta videantur, nam iterata, dissoluta, et pleraq; alia in ĳs sunt, quæ recitanti, et agẽti conueniunt, scriptori autem non quadrant. Actio enim ẽt gestu res adiuuat, quas iacentes scriptura subleuare non potest, quod si, erigi ac substineri non possunt ea, quæ illo modo dicuntur, certe illud timendum, quod timent ĳ, qui trabem ingentem ferunt, ne scilicet, oneri succumbentes alios lapsu nostro lædamus. Oratio quæ in consilĳs. Docet quod genus cuiq; causæ accommodandum sit. Ostendit in deliberatiuo minorem diligentiam poni. altius in iudiciali, maxime in demonstratiuo esse elaborandum. Vnde Cice. Nam (in-
„ quit) et causæ capitis, alium quendam verborum sonum requirunt, alium re-
„ rum priuatarum, et aliud dicẽdi genus deliberationes, aliud laudationes, aliud iudicia, aliud sermones. Dictio senatoria vmbratili picturæ persimilis est. Debet enim a longe spectari, si enim propius inspiciatur, pulchra non videtur, nam vitia facilius eminebunt, nam quanto turba, quæ ad spectandum venit maior est, eo longius est spectaculum. At causæ iudiciorum, et fori, duplices sunt, quædam coram iudices aguntur plures, quędam coram vno, plus operis est si coram vno res agatur, ab eo enim tota res pẽdet, illud in vniuersum teneri debet, vbi plurimum valet actio, ibi minimum diligentiæ quæri. Diligentiam voco eã, quæ accuratam et expolitam facit orationem. At genus causæ demonstratiuum, quia instruitur ad voluptatem, ideo plus exigit numerorum, plus curæ, plus industrię quęrit, quo fit, vt q̃q̃ ad actionẽ instituitur, propius tamen ad scriptionem accedat, quam genera illa superiora.
„ Vnde Cicero. Adhibenda est igitur, ait, numerosa oratio, si aut laudandũ est
„ aliquid ornatius, vt nos in accusationis secũdo de Siciliæ laudibus, aut expo-

» nenda narratio quę plus dignitatis desiderat,q̃ doloris, vt in quarto de En-
» nẽsi Cerere:de Segestana Diana,de Siracusarũ situ diximus. His positis nullum inquit Aristoteles aliæ superaddendam esse partitionem,nam nullum genus est,quod non executũ sit,et quod optime tractari non possit, si illa tenebuntur,quæ hactenus dicta sunt.

Cap. XIX. De dispositione,ac ordine.

DE orationis natura,& institutione vniuersa dicẽdi generatim,singulatimq; executi sumus. Relinquitur ratio dispositionis,& ordinis. In duas partes tribuitur,omnis oratio. Est enim necesse, ea, de quibus est sermo aliquis primum,vt exponãtur,deinde vt demonstrentur. Nec fieri potest,vt qui dicit,non demonstret,aut demonstret,qui non dicit. Nam qui demonstrat,aliquid demõstrat:& qui dicit,aliquid aut exponit,idcirco exponit,vt ad demonstrationem, cõfirmationemq; perueniat. Horum alterum propositio dicitur:alterum probatio. Perindeq; id est,ac si illud quæstionem,hoc demonstrationem appelles. Ridenda vero distinctio illa, quam hoc tempore sequuntur artis scriptores. Narratio enim ad solũ genus iudiciale pertinet. In demõstratiuas,& suasorias:qui potest ea: quã dicunt,narratio cadere,aut illa,quæ in aduersarium dicuntur?aut Epilogus id est per oratio? Iam exordiũ, & collatio mutua,& replicatio in genere deliberatiuo tunc incidunt,quotiens sunt,qui cõtraria sentiant. Nã, & accusatio sæpe, & defensio adhibentur in dictione sententiæ:non tamen ex natura deliberationis. Epilogis quoq;,aut perorationibus non est vbiq; opus. Nec in omni causa,vel iudiciali: puta si paucorum calculorum controuersia fuerit, aut res eiusmodi, quæ teneri memoria facile possit. Nam ea ratio inuenta est ad tædium prolixitatis leuandum. Duæ igitur minimũ par-

tes in omni causa reperiuntur: propositio, & probatio. suntq; hæ maxime propriæ, & præcipuæ, sed summum quattuor. Exordium, propositio, probatio, peroratio. Nam pars illa omnis, qua vel nostra argumenta exponimus, vel aduersarii confutamus, probationi subiecta est. Mutua item collatio ad eleuationem, amplificatio nemq; nostrarum rerum, adiũgitur ita, vt & ipsa quoq; probationi succedat. Nam qui illud agit confirmat vtiq; aliquid, atq; probat. Horum nihil in exordio, perorationeq; cernitur. Sed vtrumq; admonitionis tantum, & memoriæ causa requiritur. Possunt quidem isthæc diuidi, ita vt faciunt, qui à Theodoro sunt, sed longa membrorum, ac partium serie, in narrationem, repertam narrationem, in prænarrationem, in refutationem, in repertam refutationem. Verũ qui aliquid nouat, primum debet differentiam, & speciem diligeneer inspicere. Tum deinde nomen imponere. Alioqnin vanus, & ridiculus videatur necesse est. Laborat hoc vitio Lycimnius: qui in iis, quæ de arte dicendi scripsit: adiecit corroborationem, egressionem, & ramos.

Cap. XIX.

" DE orationis natura, & institutione vniuersa. Quam prudẽter Aristoteles de ordine modo agat, deq; dispositione, & collocatione partium orationis, nec non de omnium rerum dictarum vsu, nemo est, qui nõ videat, tanta enim ordinis, ac collocationes vis est, vt nihil effici recte queat, quod ordine vacare possit, quinimo si recte consideremus, natura ipsa rerum omnium parens miris in celum laudibus propterea fertur, quia ordinem imprimis, vnde ornatus iste, à quo mundum nominauere, profectus est, suo mirabili artificio seruauit. Animal hoc sensibile, ac fere immensum quod celum appellant, suam retinet perfectionem, quia ordine quodam certo semper mouetur, omnia quæ eius ambitu continentur ordinata miras habent delectationes. Artes, scientiæ, facultates idcirco sub intelligentiam cadunt, quia ordine ac via tradi solent. Hoc vno sapientes omnes Plato, & Aristot. imprimis aliiq; præstitere. Ordo autem & ratio fere idem sunt, atq; is verus ordo est rei, cuiusq; cum eius partes ita inuicem coniunguntur, vt nihil merito intercipi

cipi queat, vt igitur Aristoteles de ordine commodius tractent, eum ordinem seruat, vt partes orationis primum inueniat, inuentas recte collocet, recte collocatas ad vsum deniq; instituat, nam ea vis ordinis est, vt q̃ primum rebus adest, statim vsus, & munus earum appareat. Quærit ergo primo loco necessarias orationis partes, easq; duas esse ostendit, alteram vocat propositum: alteram argumentum, seu fidem, seu probationem, siue quo alio vocabulo, gaudet propositæ rei comprobatio. Necessarias, & proprias partes intelligit eas, sine quibus constare oratio minime potest: & quæ ad minus orationem constituunt. Propositum seu propositionem vocat eam partem, in qua aliquid probandum assumitur, & exponitur. Quæstio in disciplinis vocatur, seu quæsitum. Probationem vero, & fidem vocat propositionis, & quæstionis confirmationem, & astructionem, quæ eadem in oratione, & Rhetorica est, cum demonstratione in mathematicis. Duæ igitur sunt necessariæ imprimis, & propriæ orationis partes. Propositio, & huius approbatio. Exemplum sumitur ab ipso Authore. Propositio est: duæ sunt orationis propriæ ac necessariæ partes, propositio: & fides: esto autem probatio ibi: reddenda vero distinctio illa, nam his verbis probat id, quod proposuit, ostenditq; partes alias nõ esse necessarias: namq; narratio si esset necessaria certe in omni genere, semperq; requireretur, at iam patet, quod in deliberatiuo genere, narratio nulla propria est. Futurorum enim non est narratio, nec in demonstratiua causa narratione opus est, vel ijs rebus, quæ in aduersarium dicuntur, vel Epilogis. Quare male distinguunt, & partiuntur scriptores artis, eas orationis partes, quas afferunt, proemium, narrationem, probationem, & epilogum, nam cũ oratio sine ijs confici queat, at sine illis duabus non queat, necessario sequitur has partes non esse proprias, aut necessarias, illas vero esse & proprias, & necessarias. Ad minimum ergo duæ sunt orationis partes præcipuę, & necessariæ propositio, & probatio, vt patet per omnia genera discurrenti. Sed ad summum quattuor sunt orationis partes, exordium, propositio: probatio: & peroratio: nam omnes aliæ, si quæ sunt, ad aliquam ex his referri commode possunt, nã confirmatio, & confutatio probationi subiecta est. Mutua quoq; collatio, & amplificatio ad idem pertinent, nam qui confert, aut amplificat aliquid, id certe quodammodo comprobat, & confirmat. Exordium vero ac peroratio admonitionis, & intelligentiæ causa quæritur. Sed præter has partes addere insuper alias, & innouare quicquam vitiosissimum est, nisi distinctas species adducamus, non enim est aliquod nouum rebus vocabulum imponendum, vt fecit Theodorus, nisi differentiam, & speciem id est nisi differentiam, quæ constituat speciem, prius inueniamus: nam differentia causa est vt rerum species distinguantur, verbi gratia ratione vti posse discrimen est quo humana species ab equina differetur. Theodorus vero de quo Plato, cum distingueret orationis partes longissima serie, non vidit eas commodissime ad prædictas referri posse, in idem vitium lapsus est Lycimnius quidam artis scriptor. Atq; hæc sunt, quæ ad partium inuẽtionem spectant, quæ quattuor ad summum: duæ ad minimum habentur, hæ necessariæ, & propriæ in omni oratione spectantur. Aliæ ad aliquam ex ijs quattuor referuntur. Restat vt de singulis seorsum tractemus. Sed ante omnia considerandum est, q̃d apud quem, pro quo, contra quem, quo tempore, quo loco, quo rerum statu,

qua vulgi, qua iudicum opinione dicendum sit, & omnis est amouenda suscipio meditationis.

Cap. XX. De proemiis.

INITIVM orationis in soluta oratione proemium dicitur, quemadmodum in poesi præfatio, & in pulsu lyræ præcētio. Nam omnia hæc principia esse constat, & quasi ingressum, atq; aditum succedenti. Ac pauca quidem illa, quæ cytharædi canunt, antequã certamen legitimum incohent, simillima sunt proemiis, quibus oratores in genere exornationis vtuntur, nam quemadmodum illi, cum quid instituunt canere, ea, q̃ initiis affingunt, præluduntq;, consequentibus seriis, etiam si non cohærent, tamen iungunt, ita in demõstrationibus proemia sunt maxime libera, & quod quisque vult initiis dicere potest, & continenter sequētibus cõmittere, idest materiæ, quæ à materia sunt longe ducta, connectere. Atq; hoc omnes obseruant, quod & in Helenæ laude Isocrates fecerit, nihil etiam commune habet sermo contentiosus, & Helena. Simul vero quis digreditur, euenit variari genus, nec totam orationẽ vniformen esse. Ac demonstratiua quidem principia, ex laude, & vituperatione sumuntur. Ex laude sumptum est, in olympiaco Gorgiæ laudantis eos, qui primi tales instituissent conuentus, contra, ex vituperatione in Panægrico Isocratis, cũ quæritur plus honoris corporis, q̃ animorum virtutibus dari. Sed & ad modum consilii principium laudis trahi potest hoc mõ. Aequũ est statuere honores bonis, Proinde, & Aristides ipse laudat, non eos, qui nec probi, nec improbi, habentur. Sed qui præstantes, & iusti, cũ sint, vt Alexãder Priami, ignorentur, & latitent, quod genns dicẽdi propriũ

est consilium dantibus. Iudiciali quoq; proemia interim in demonstrationem adhibetur. Non quidem omnia, quæ in iudiciis: sed ea duntaxat, quæ ex auditorū persona trahuntur: si de re admirabili oratio habeatur, si de ardua, si de vulgatissima, vt ignoscendum esse videatur, quod Cherilus facit. Nunc inquit cū diuisa, & distributa sunt omnia, & reliqua. Possunt igitur principia in causas demonstratiuas multipliciter accipi, à laude, à vituperatione, suadendo, dissuadēdo. Ab iis, quæ ad personam audientium attinent. In plenum necesse est ea, quæ ante ingressum rei dicūtur, aut ex propriis duci, aut extrinsecus peti.

Cap. XX.

" INITIVM orationis in soluta. De proemiorum inuentione, ratione, ac ordine pertractantes illud primum considerare oportet, quod generatim proemijs conuenit generum singulorum, mox sigillatim, quod ad vnamquanq; causam spectat. Et quia plus operis in forensi genere insumendum est, huius enim pcipue causa proemia inuenta iudicamus ideo breuiora, & faciliora prius transigemus: & loco vltimo iudicialium proemia exponemus, interea ne proemij subtilitate, ac prolexitate fastidium pariamus, primū à ratione nominis incipiemus, deinde Aristotelem interpretabimur: Fabius duplicem & etymologiam huius vocabuli esse dicit, sed cum proemium dicat Aristoteles esse veluti deductionem, ac directioeem itineris, viam scilicet ingredienti sane à via, q̄ à cantu proemiū dici melius arbitramur, ab vtroq; enim Fabius deduci posse hoc nomen affirmat, vt & pręcentio, & præuia q̄dam dispositio dicatur, latine principium vel exordium communiori ambitu, q̄ græce dicitur, sed nos ad Aristo. In communi ergo idem facit proemiū in soluta oratione, quod prologus in numerosa, & prolusio in musicis, namq; omnia hæc principio simillima sunt. Cæterum q̄q̄ communis est horum nominum comparatio, & proportio, in prolusione tamen similius est quoddam cum genere demonstratiuo. Quoniam quemadmodum illi, qui tibias pulsant vbi aliquid pracinuerint, continuo legitimum sonum ingrediuntur, ita in genere demonstratiuo post proemium statim rem ipsam id est laudem vel vituperationem aggredimur: quod in alijs generibus non illico fit, sed vel narratio, vel partitio, vel aliud sequi solet, quod fit causæ conuenientius, sed hoc in loco duo proemiorum genera esse in demostratione monemur, alterum accōmodatum rebus dicendis, id est quod ab ipsis rebus ortum ducit, alterum aduētitium, & appositum, hoc postremo in Helena laudāda Isocrates vsus est, defendit enim oratores, vt patet, & à genere iudiciali proemium sumit, sed

nos ad rem cum igitur percusu quodam libero in musicis fides tetigimus, se-
rio incipiendum est, tanta autem licentia est harum prolusionum, vt q̃ vis,
cuiq; legitimo cantu aptori queat, similis ratio in genere demõstratiuo: quod
exornationem vocat Aristoteles, in quo proemia sunt maxime libera', eaque
„ hoc est, quod dicit. Nam quemadmodum illi, cum quid instituunt cauere, ea,
„ quæ initijs affingunt, præludunt, q; consequentibus serijs, etiam si non iungũt
„ ita in demonstrationibus proemia sunt maxime libera. Hoc in loco sensum
potius, q̃ verba secutus est Herm. quod interpretibus non negatur, nã quod
græce dicitur οὕτω δεῖ γράφειν id est sic oportet scribere. Hermo. interpretatus
est illud οὕτω quasi dicat sic, vt scilicet post proemium statim sequantur lau-
dationes dixit, autem γράφειν, quoniam supra vocauit, hoc genus γραφικώτατον
Et quod quisq; vult initijs dicere id est quodcunq; orator afferre voluerit,
„ oportet statim post proemium effundere & coniungere proemio, quod Iso-
cra. cum alijs multis oratoribus obseruauit. Nihil enim commune habet ser-
„ mo contentiosus cum Helena. Ostẽdit proemium illud nõ esse à re sumptũ,
„ quid enim commune habet Helenæ laus cum defensione oratorum, & genus
demõstratiuum cum iudiciali? quod sermonem contentiosum vocat, ita ex-
ponerem, q̃q; quidam vir clarissimorum aliter sentiat. Simul autem quis di-
„ greditur. Hactenus egit de exordio rebus accommodato, q̃q; visus est dice-
„ re de exordio rebus non accommodato, ob exemplum Isocra. sed id adduxit
vt ostendere post exordium statim debere nos aggredi laudationem, hic au-
tem agit de exordio, de rebus minime conuenit, & dicit, & simul autem quis
digreditur id est quam primum ab alio genere proemia mutuantur, & ex-
tra materiem proemium sumitur statim fit, vt tota oratio non sit vnius gene
ris, nam proemium erit aut deliberatiuæ, aut iudiciali causæ accommodatũ,
reliqua vero ad demonstratiuam causam pertinebunt. At demonstratiua q-
„ dem principia. Docet hic vnde sumi queant exornationis initia. Totum id,
„ quod hactenus dictum est, & quod dicit de hoc genere, breuiter colligo hũc
in modum. Proemium demonstratiui generis aut à materia propria sumit,
vt a laude, vel vituperatione, aut ab ijs, quæ à materia sunt aliena, & hęc du
plicia sunt, vel spectant ad suasoriam, vel ad forensem causam: si a suasoria,
capiemur præceptionem redolebunt, dictum est enim in primo, totũ hoc ge-
nus habere quid simili suasorijs, nam quæ illic subijciuntur ad suadendũ, hic
mutato tantum flexu dicendi ad laudem transferuntur, si a forensi, personam
respiciunt, auditorum, & ab ea sumuntur, quomodo autẽ id fiat patebit infe-
rius, cum de proemijs iudicialibus agitur.

Cap. XXI. De proemiis iudicialibus.

PROEMIA iudicialium causarum idem præ-
stant: quod prefationes in fabulis, aut in heroico
carmine prologus. Nã initia, quæ Dithyrambicis ad-
iunguntur, cognata sunt iis, quæ in demonstratiuas cõ
uenire docuimus, vt illud. Te propter, ac tua dona, siue
prædas,

prædas, & cætera. In ſermone fuſo, & opere heroico, proemium eſt prælocutio, qua futuræ imago diſputationis exponitur. Cauſa principii nulla eſt alia, q̃ vt is, qui audit, quaſi ante cognoſcat: qua de re habiturus ſit verba, qui dicit. Atq; vti ne in ſuſpenſo ſint animi, dũ qua de re quæratur, ignorant. Quod terminatum non eſt, & definitione caret vagari, & errare cõpellit. Quare, qui ita principio vtitur, vt quaſi de manu videatur tradere in manum, facit, vt is, qui accipit, ceu ſponte ſequatur intentione dicentem. Quod operum ſuorum principiis Homerus facit.

Iram pande mihi Pellidæ diua ſuperbi. item

Dic mihi muſa virum. Eſt & illud ex eodem genere proemium.

Dux mihi ſis ò Muſa ſubſequentium ſermonum, quomodo ingens ex Aſia bellum venerit in Europam

Tragici quoque non ſtatim argumentum fabulæ aperiunt, ut Euripides aſſolet, in parte tamen aliqua prologi ſatisfaciunt, vt Sophocles. Erat inquit mihi grandæuus pater. Idem comædi cuſtodiunt. Principii igitur munus maxime neceſſarium, ac præcipuum eſt finem oſtendere, cuius gratia oratio ſit inſtituta. Quare ſi & cauſa nota, & res exigua fuerit. Nullus eſt oĩno principii vſus. Reliquæ ſpecies, quibus vtimur ſubſidio, ac remedio cauſæ in principia conferuntur, & communes ſunt, tum actori, tum reo, ea interim à perſonis auditorum, aduerſarii, noſtra, ducuntur. Interim à cauſis accipiuntur, à noſtra, & aduerſarii perſona tunc, cum crimẽ aliquod, uel reiicimus in aduerſarium, uel remouemus à nobis, Nec tamen vtrumq; idem ordo docuerit. Sed qui propulſat primo loco debet hoc facere. Qui accu-

ſat ſummo, atq; in peroratione: huius diſcriminis ratio obſcura non eſt. Vt enim qui ſe tuetur, anteq̃ exponat ſe ſe, & deſcendat in aciem, neceſſe eſt, vt quæ impedimento eſſe, ac prohibere videantur, amoueat. Ita & q ſe iudicio defendit, primo refellere, & amolliri debet inuidiam, tum deinde pedem conferre. Laceſſentibus contra, atq; inſimulantibus, opportuniſſime collocantur in peroratione, quæ inuidiam faciunt, vt iis, qui audiri debent, facilius, ac recentius hæreāt: A perſona auditorum ſumetur oratio, ſi beniuolos nobis, aut ſi iratos dicendo fecerimus. Præterea ſi attentos, aut cōtra interim & auerſos. Non enim ſemper vtile eſt attentū habere iudicem: nāq; nonnulli ſæpe riſu aliquo, ad remittendam iudicis intentionem vtuntur. Dociles potiſſimum efficit is, qui poteſt præſtare vt vir æquus, ac probus eſſe videatur. Nā illis paſſim adhibebitur animus: Attentos faciunt cauſæ, quas ad ſe pertinere arbitrātur, qui audiunt, quæ aut magnitudinem habere aut Iucunditatē, aut nouitatem videātur. Conandum igit' vt oratio tale aliquid præferat. Quod ſi auertēdi iudices erunt, imminuere illa, & leuare, & quaſi contemnere oportebit, vt & praua eſſe, & moleſta dicamus: nihil ad illos pertinere demōſtremus. Illud quempiam obliuiſci noluerim, huiuſmodi omnia extra litem inuenta fuiſſe, vt pote, quæ niſi apud malos iudices, & qui extra rem libenter audiunt, neceſſaria eſſe non poſſunt. Apud bonos certe omnino ſuperuacuam eſſe proemii ſollicitudinem conſtat: extra quam ad eum vſum, vt ſumma rerum capita ſtrictim, ac ſimpliciter exponantur, quibus vniuerſum corpus cauſæ contineri videatur. Plane attentos habere, & facere iudices per totam

actionem oportet, si expedit, præsertim cum cæteris partibus semper minus quisque intentus & maiori tædio esse, q̃ principio videatur. Quare ridendi qui illud in exordio præcipiunt, vbi omnes attẽtissime audiũt. Quamobrem reliquis etiam partibus orationis vtcũq; vtilitas causæ postulauerit, admonendi sunt iudices, vt attendant, per præfationes, vt hoc, queso diligenter cognoscite. Non tam mea res, quàm vestra agitur iudices. Accipite nouum, atrox, inauditum sæculis omnibus crimen. Quo Prodicus velut dormientes eos, stipe sparsa excitari putabat. Quam vero ea, quæ ad auditores feruntur, non perinde dicantur, q̃ auditores sunt, late arbitror constare. Omnes enim principiis, aut infamant aduersarium, aut metu se liberant. Dicam rex, nõ quod multo studio inuenerim. Idem ostendũt, qui iniustam causam, aut fouent, aut fouere creduntur, in mala quippe materia vbique vtilius est, quàm in materia ipsa versari, nam & serui in delictis, ad eã, quæ interrogantur, non respondent, sed circumeundo per insinuationem exordiũtur, liquere arbitror etiam illa, quibus in beniuolentiam eorum, qui audiunt, admitti possimus: & reliqua quæ ad omnem hanc rationem spectare videantur. Sed recte tamen versus illi nos admo-
„ nent. Da mihi Pæacum pertingere lietus, amico. Et plane misero. Duo hæc ad emerendam Iudicis volũtatem diligenter inspici, & tractari oportere. In demonstratiuo quidem genere conciliabimus auditores, si efficere poterimus, vt collaudari se, aut maiores suos, aut studia sua arbitrentur, vel demum vt quo vis modo putent assentari sibi, qui dicunt, est enim verissimum quod in funere Socrates dixit. Non esse diffici-

le Athenienſem laudare Athenis, ſed Lacedæmone.

Cap. XXII. Deliberatiuæ cauſæ aut nulla omnino, aut à iudiciali ſumpta proemia, conficiuntur.

SVASORIA principia, ex ſe natura non habent, ſed ea nos à iudiciali genere mutuamur, nam cum de rebus notis omnis ferè conſultatio inſtitui, haberique ſoleat, cumque nemo ignoret id, de quo conſulit nihil eſt cur in deliberatione principio illo, aut iuitio opus eſſe poſſit, interim tamen aut à noſtra, aut ab eius, qui diſſentiet perſona ducetur exordium: nonnunquam etiã minor res, maiorue videatur quàm velint, qui conſulunt, aut contra. Quo caſu incuſatio, refutatio, exaggeratio, abiectioque ſucceduut, atque ita in deliberatiuas cauſas principia inde formantur. Frequenter tamen ſola voluptas, & ornatus petitur, quoniam amputata, atque abrupta videtur oratio, quæ principio caret, qualis eſt laudatio, Gorgiæ in Helienſes: quam ille ſine vlla prælocutione, præparationeque in hunc modum incepit. Helis inquit ciuitas felix, & reliqua.

Cap. XXI. XXII.

» PROEMIA iudicialium cauſarum. Quoniam deliberationi proemia nulla ſunt, ideo tranſit Ariſtoteles, ad iudiciales cauſas, in quibus labor eſt, & cura non mediocris, Ac quemadmodum præludio comparauit exornationis proemium, ita prologo fabularum, aut heroicorum proemio comparat forenſis cauſæ initium, ob ſimilitudinem quãdam, quæ in eo ſita eſt quod ſoluta, & libera non ſunt iudiciorum proemia, ſicut nec ſunt licentioſæ fabularum prologi, nec heroicorum proemia, nanq; tam in opere ſoluto, q̃ in heroico proemium ſumitur ex ipſa re, & eſt prælocutio quædam, in qua futuræ diſputationis imago exprimitur, vnde ĳ, qui audiunt, facilem rei, qua de agitur, intelligentiam mente cõcipiant, nõ enim hic delectatio illa quæritur, quam in exornatione poſuimus. Sed res poſtulat, vt

lat,vt is,qui audit præcognoscat,qua de re habenda sint verba, quare proemium,vt etiam Platoni placet in libris de legibus,est oratio, quæ auditoris animum conuenienter comparat ad reliquam dictionem. Sed quamquam hæc causa est proemiorum,nulla tamen necessitas cogit vel tragicos, vel comicos, vt statim præmoneant quid dicendum,modo id in aliqua parte prologi obseruent:& argumentum fabulæ aperiant, vt Sopho.cuius fabulæ exemplo nos carere puto. At Homerus qui facilitati maxime studuit, id initio statim obseruat,vt statim premonendo quietum,ac tranquillum reddat animum auditoris:idem(nonnulli)in laudibus Herodoti ponunt, quod suo testimonio probat Aristoteles dum eius exemplum adducit,inquiens. Dum bellũ Xersis vult scribere, dux mihi sis ò Musa subsequentium sermonum, quomodo ex Asię tellure magnum in Europa venerit bellum.Sed ego in Herodoto hęc non inueni.Hermo.videtur adnotasse hæc esse carmina Hom. alterius operis,quo caremus,de quo quidem opere Herodotus Ephigonos esse inscriptũ dicit,quamquam et ipse dubitat an ea carmina sint Hom.Sed quid refert cuius sint, modo ex arte facta sint?Hæ nanque præmonitiones facilitatis causa collocantur,vnde Cice.pro cluentio.Animaduerti iudices,& reliqua:hoc tñ totum re
„ spondenti facilius,quam proponenti. Facta igitur comparatione proemiorũ causæ forensis & prologorum, expositaque ratione illa propter quam proemia sunt inuenta,vt sciamus,quo tendunt,qui proemia componunt:ad pręcepta recurrit Aristotel.Ex quibus alia causæ necessitate,alia vero externa de causa comparantur,causa cogit,vt interdum à nostra interdum ab aduersariorum,& interdum ab auditorum persona sumantur; quam commode autem id fiat hoc loco dicet Arist.vbi etiam sciemus,quod paulo ante dixit,demõstrãtium proemia quãdoque sumi à iudiciali causa ex ea parte quatenus auditorũ persona est nobis argumentum ad proemium conficiendum. Hæc præcepta quamquam sint actori, & reo communia,diuerso tamen ordine ab vtroque tractari debẽt,quod perspicue docet Aristoteles,& similitudine admodum pulchra, multa etiam ex hoc loco sumuntur,quæ ostendunt proemium non esse partẽ admodum necessariam & propriam in oratione.Sed de vniuersa proemiorũ ratione referti iam sunt veterum,& recentium libri, illud tamen non omittẽdum est externa multa in proemijs auditorum causa sumi solent, quæ apud bonos,& peritos iudices minimi facienda sunt, & hoc quoque partiam proemiorum partem ostendit,vnde in primo libro eos reprehendit,qui in hoc forensi genere plurimum laborabant, cum viderent multa; esse horum extra causam adminicula,quæ ἔξω esse dicuntur ab Aristotele id est circa negotium,& non in negotio posita.In attentione captanda mirabilis est Platonis sermo,quid vero sentiat Aristotel. de initijs suasoriæ causæ, ex eo patet. Fabius libro tertio,Aristoteles(inquit)neque sine causa putat,& a materia, & ab eius,qui dissentiat parte duci frequenter in consilijs exordium, quasi mutantibus nobis a iudiciali genere,nonnunquam etiã vt minor res, maiorue
„ videatur. Dicam o Rex. Verba hæc non vertit Herm.sunt autem Sophoclis
„ in Antigone.nuncius ea Creonti dicit,& proemij loco habentur, vbi nũcius antequam rem aperiat(multis verbis vtitur, vt metu se liberet. Lampridio placet vt legatur ὑπὸ σπουδῆς,nõ τάχους illud autẽ quod dicitur τί φροιμιάζῃ, nõ habeo quid velit,quoniam non videtur illud esse verbum Aristotelium,

nam dixisset Aristoteles προσιμιάζεται vt dixit, paulo inferius, vertitur aut π in φ sicut in verbo προόδος φρενδας: Sed dicat, vt dixisset Aristo. non possum etiã quicquam elicere, quod satisfaciat, q̃q̃ ẽt Hermolaus adnotauerit, ἔρξαμεν οὐχ ὅπως σπουδῆς ὕπο τι φροιμιάζειν. Sed hæc ita scripta nõ sunt Sophoclis. Da mihi phæacum pertingere littus amico, & plane misero. Hermolaus adnotat. Traducã melius. Carmina sunt Homeri Odissex quinto, in quibus Vlisses naufragus Palladem rogat, vt efficiat se gratum & dignum misericordia apud Phæaces, ad quos tempestate delatus erat. Da mihi inquit vt ad Phæaces veniam gratus, & misericordia dignus.

Cap. XXIII. Locum, ex quibus exordia criminationis eruuntur.

LOCI Ex quibus principia illa promuntur, quæ in criminum, & inuidiæ irrogatione, & deprecatione consistunt, hi sunt. Primus, vt dissoluamus ea, q̃ existimationem nostram lædere grauiter videntur: siue nos aduersarius in eam infamiam deduxerit, siue illo tacente uos per occupationem elidere velimus, quæ possunt obstare. Atq; hæc ratio vniuersalis est. Alius locus, vt iis, quæ dubia, controuersaq; sunt, occuramus, ita vt aut ea non esse dicamus, aut nocere non posse, si fuerint, aut huic omnino non posse, aut non tãtum, aut non esse iniquum, non magnum, non turpe, nõ arduũ, in quibus quæstio omnis, controuersiaq; versatur. Hoc genere defensionis videtur vsus Iphicrates aduersus Nausicratem. Feci, inquit, & nocui, iniuriam non feci. Fit hoc & opponendo peccatis quædam, quorum quasi repensione, & subleuatione attenuantur, ac molliuntur iniuriæ. Nocui, sed honeste, ac fortiter feci, dolorẽ inussi, sed vtilitatem attuli, & reliqua quoque similia. Est & ea ratio non inutilis, cum vitia fortunæ, aut necessitati tribuuntur, vt Sophocles. Tremo non quemadmodum aduersarius meus insimulat, vt videar ætate confectus, ac senio, sed coactus, planeq; necessario. Nõ

enim lubens octoginta annos numero. Præterea finē, pro fine substitui. Non feci vt officerem, sed vt aliud quippiam consequerer. Non hoc cuius accusor institui facere iudices, sed casu, & fortuito nocui. Dignissimus sim omnium odiis si eo, consilio fecerim. Habetur & locus vt consideremus, an qui nos accusat, eodem ipse crimine vel nunc teneatur, vel deprehensus aliquando fuerit, ipse vel eius aliquis propinquus. Item an alii quoque comprehendantur, quos constet infamiæ illius affines non esse, vt si mundum, & incorruptū esse adulterum dixerit. Nam si hunc, cur nō illum? Itē an alios quoque infamauerit ipse, an ipsum alii. An suspecti sine infamia, & calumnia fuerint, qualem se esse qui modo accusatur, quos tamē constauerit innocētes esse. Adhibetur, & locus ille: quo aduersarium, qui nos incessit, contra incessimus, atque in inuidiam rapimus: non esse consentaneum, vt nobis nō credatur, illius verbis adhibeatur fides. Sumitur locus, & è re aliqua iudicata. Euripides cū ab Hygiænone in Antidosi accusaretur impietatis, quod quodam loco peierare docuisset ferendo illud iurari lingua, sed mentem deieratam geri. Iniquus inquit, & molestus es: qui causas, quæ ad iudiciū Dyonisiaci certaminis pertinent, in forum trahis. Ibi nos rationem eius dicti reddidimus. Ac si collibuerit parati sumus denuo reddere, dum nos eo loci conuenias. Ea quoque ratio vtilis est, vt studium accusatoris vehemens inuehendi in nos, & in inuidiam adducendi, reprehendamus. Eodem pertinet si dicamus nō esse in contumeliis vim causæ positam: eas res ad alia iudicia pertinere, proinde illum, qui aliena conquirit, causæ suæ diffidere. Communis locus habetur à signis,

Vlisses in Teucro: necessarius inquit, & affinis est Priamo. Nam Hesione soror eius est; contra Teucer, pater, inquit, Telamon hostis est Priamo, tu vero exploratores eius deprehensos, & cognitos prodere noluisti. Proprius accusantis est locus, laudare in reo leue aliquid, vt grauiter subinde vituperet. Et quæ magna, & excellentia sunt breuiter, & concisim attingere, aut multa bona proponere, vt ad vnum aliquid perueniatur: quod pertinere possit ad causam. Quo artificio callidissimus, quisq; & improbissimus egregie fungitur. Nam bonis rebus detrahere, & obesse tētant, permixtione, & inquinatione malorum. Illud utriq; commune: quoniam eadem res plurium rerum gratia fieri potuisse uidetur, ut is, qui accusat, in partem deteriorē accipiat. Qui contra defendit, in meliorem omnia interpretetur, ac referat: Prætulit Diomedes Vlissem Aiaci. Qui factum tuetur, causam dicet, quod Vlissem fortissimum putauerit. Alter qui accusaret, non eo consilio diceret, sed ne aduersarium fortem haberet, illum tanquam imbellem ante posuisse. De ratione criminandi & inuidi faciendi satis est dictum.

Cap. XXIII.

» LOCI ex quibus principia illa promuntur. Exponit locos à quibus proemia iudiciorum sumi solent. Aut igitur, vt ab vniuersalibus more nostro incipiamus, in infamiam nos aduersarius oratione sua deduxit neq; enim non facile hoc scire poterimus, cum sciamus, quibus rebus fides fieri soleat, aut facile nos posse adduci causa ostendet, etiam tacente illo. Si primum erit, dissoluemus statim, quæ obiecta sunt: si secūdum præueniemus
» tacitam obiectionem, vnde Fabius, non inutilis est etiam ratio occupandi, q̄
» videntur obstare, vt Cice. dicit, scire se mirari quosdam, quod is, qui per tot annos, & reliqua, atq; is vnus locus est. Alter a re capitur. Res aut vero ex se dubia est, aut in controuersiam alia de causa reuocatur, his multis modis resistimus, quos omnes breuissime tangit Aristoteles. Tertius locus crimina dis-

soluit,eaq; aut fortunæ,aut vi,aut necessitati attribuit,nō enim crimina illa pœnam merentur,quæ quis inuitus,& nollens fecerit,vt patet ex primo libro,vbi de iniuria inferenda loquuti sumus,atq; tum is, tum sequens locus, tum etiam reliqui facillimi sunt,qui vel ab actorum,vel reorum personis sumuntur,ac demum siquis omnes illas causas considerauerit,à quibus humana proueniunt,is certe abundanti,& copiosa suppellectili,hæc domicilia exornabit,casum,naturam,morem,vim,rationem,& reliqua,quæ in primo libro diligenter exposita sunt. Patet autem hoc loco non nihil ab Aristotele poni de constitutionibus,vnde Fab.de vna constitutione loquēs,fœmina (inquit)quædam translationis citra nomē ipsum apud Aristotelem reperimus, sed nomen primus Hermagoras reperit. Quasi si non ea sunt satis, quæ in primo dicuntur, hæc in plenum satisfaciunt.Exempla vero de ijs omnibus Cice.Fabius,& alij ponunt,cauebis autem in exordio ne vulgare sit,commune,commutabile, longum, separatum, translatum, his enim vitijs solet in cōtrarium,vel ad plures causas pertinere,vel aduersario conuenire,aut ab eodem mutuari,vel nimium produci,vel extra causam comparari, vel contra præcepta formari.

Cap.XXIIII.De narratione.

NARRATIO in genus demonstratiuum nō ordine cadit,quo in reliqua genera, sed incertis locis,ac partibus,pro ut cuiusq; rei gestæ expositio postulabit,in qua huiusmodi ferè omnis consistit, & uersatur oratio. Alioquin duo sunt rerum capita, ex quibus demonstratiua conficitur,consuitnrq; oratio: aliæ artis expertes,ut res gestæ,quas orator accipit,non gignit ipse,nec facit. Aliæ proficiscentes ex arte, ut probationes,quibus esse rem,aut talem, atq; tantam esse, aut simul omnia confirmatur,quæ alioquin incredibilia uideantur,hæc igitur causa facit,ut non semper succedere principio debeat narratio perennis, & cōtinēs. Nam quæ per eum modum tractantur:facile memoria dilabūtur,& excidunt,simpliciter itaq;, & explicatior narratior fuerit,quæ fortem esse illum ostendat,Hinc quæ sapientem,ac iustum.Multiplicior alia,atque perplexior,Cum uero frequēter,uel notissimi laudentur,

narratio superuacua est, ut si de Achille dicatur, cuius nemo res gestas ignorat, quare quoniam penitus omitti illæ non debent, breuiter tractandæ, & commemorandæ tantum erunt. At si Critiam laudaueris, adhibenda narratio est, quoniam paucis cognoscitur. Est autem laus magnitudinem uirtutis ostendens oratio: necesse est igitur huiusmodi esse actiones ostēdi id est profectas à magna, & excellēti uirtute. Commendatio uero non ad uirtutē, sed ad opera ipsa pertinet, actionesq; uirtutis, quæ autem circum sunt, conferunt & adhibentur ad fidem, ut nobilitas, disciplina. Est enim consentaneum nasci bonos, ex bonis, Talem esse quemquam, qualiter institutus, educatusq; est, quamobrem cum soleamus commendare eos, qui bene quid fecerunt, quoniam opera effectusque signa sunt actus, & argumēta: laudamus etiam plerunq; uel qui nihil fecerit utiq; si credatur talis esse, qui possit. Cæterum gloria, & felicitatio inter se quidem eadem sunt, ab his autē diuersa: & quemadmodum felicitas uirtutem, sic gloria & felicitatio complectuntur hæc. Totum autem hoc demonstrationis genus habet causæ aliquid, ac simile suasoriis. Nam quæ illic subiiciuntur, ad suadēdum, hic mutato tātum flexu dicendi transferri solent ad laudem: igitur si teneamus ea, quæ fieri, & sequi bonum oportet, & qualem esse quenque necesse est, ea & subiicere tanquam præcepta quædam, & monitus licebit, & ad laudem dictione paulum uersa conferre. Si dixeris, non oportet fidere bonis, quæ à fortuna, sed quæ à nobis pendent, admonitionem valet, si autem dixeris, non fidit hic, iudices, fortunæ bonis, sed iis auxiliis, quæ sibi ipse comparauit, laudem, & commenda-

tionem habet. Quamobrem laudaturi considerare debent, quid cõstituant, admoneantq; suasuri contra debent spectare, quid laudent. Certe filum dicendi, ac genus contrarium esse necesse est. Nam qui suadet prohibere videtur. Qui laudat, non uidetur, conuersa, & immutata ratione, & forma dicendi.

Cap. XXIIII.

" NARRATIO in genus demonstratiuum. De narratione agimus quantum cuiq; generi necessaria sit, deq; eius virtute loquimur, ac primum ad genus demonstratiuum eam accommodabimus. Narratio in genere demonstratiuo aut requiritur, aut non requiritur, si non requiritur, tũc res, qua de agitur notissima, & vulgatissima est, & cuiusmodi sunt Achillis gesta, quare non narratione, sed amplificatione vti debemus, ita tamen vt res gestæ prius apponantur, nã nihil augetur, nisi prius sit, non enim corpora accrescũt, nisi sint, quoniam vt in Physicis habetur, rei natura prius ponitur, inde quæcunq; illi attribuuntur, vnde philosophus substantiã, quantitati, qualitati, comparationi, habitui, actioni, perpessioni, & reliquis summis rerum generibus antepofuit. Si vero narratio requiratur, tunc res qua de agitur, aut magna, aut non nimis clara habetur, quare narratio, & expositio eius id præstabit, vt credibilis, & nota res fiat, atq; hæc ad necessitatem narrationis in genere demonstratiuo. In ordine autem nulla necessitas est, vt certo loco narratio collocetur, causa illa est, quod quemadmodum probationes aliæ cum artificio, aliæ sine artificio sunt, vt primo libro declaratum est, ita duo sunt rerum capita, ex quibus hoc genus efficitur, alia enim arte carent, vt res gestæ, aliæ vero ab arte proficiscuntut, quibus aut esse rem, aut nõ esse ostẽdimus: vnde cum probare interdum multa gesta, quæ magna nimis, aut incredibilia sint, necesse sit: ideo non continua, nec perennis esse narratio debet, quare oportet diuidere partibus narrationem, vt ait Fab. & reducere in reliquũ ordinem, ita vt res gestæ facile memoria teneantur: & postea amplificare, simplex enim, & explicata illa oratio videtur in qua prius ostenditur aliquis iustus, & declaratur, quæ iuste fecerit, & eius iustitia, vel iuste facta amplificantur, inde fortis, & eius virtus augetur, postea temperans, & eius facta temperãter extollantur, cõfusa illa, & multiplex, in qua prius vna omnia recte facta explicamur, siue iuste, siue honeste, siue temperanter, siue prudenter, & postea sequitur omnium amplificatio: nanq; auditores non tenent memoria, quæ continenter exponuntur. Hæc igitur causa est, cur incertis locis narratio collocetur, ac ferè si quis recte consideret, non una erit in hoc genere, ac simplex narratio, sed plures, quemadmodum plures sunt eius, quem laudamus actiones. Sed præcepta illa teneamus oportet, rerum, quæ notissimæ sint, nullam esse narrationem, sed leuem quandam enumerationem cum amplificatione, præterea diuidenda esse recte facta, & quibusq; suas addere ampliationes, ac demum proprium esse huic generi amplificationem, et eius

contrarium existimare,quod a definitione laudis sumi potest, vt patet tam hoc loco,quam in eo,qui positus est in primo libro, quem ibi exposuimus. illud tamen ad hanc rem pertinet,quod libro primo prætermisimus,varium esse hoc nomen laudis,nam & fusius,& pressius intelligi potest. Fusius,cum laus dicitur præconiũ ore alicuo celebratum. Pressius vero laus est præmiũ, quo afficitur is qui in ciuitate virtutem animi ostendit,idq; efficitur claritate,titulo,& recordationis sempiternæ memoria, claritas est consentiens laus bonorum,vel frequens de aliquo fama cum laude. Titulus est index cuiuscunq; operis vt etiam non præsentibus ĳs, qui bene egerunt, virtus eorum cognita,& perspecta sit,memoria vero est monumentum ad recordationem magis prrtinens posteritatis,q̃ ad præsentis temporis gratiam,vt statuæ,fana,porticus & huiusmodi, Deos autem proprie non laudamus, optimorum enim in statu optimo nõ est laus proprium prẹmium,sed est aliquid maius, & melius laude,ac illud forte ἀνδαιμονισμον,& μακαρισμον dicũt. Sed dubiũ ẽ,q̃ nam ratione prẹmio viliori se quispiam afficiatur,nam laudes virtute viliores sunt. Omnis enim virtus libera est,suiq; causa nõ alterius comparata,vnde honestum est,quod sua nos vi,ac propria dignitate allicit. Respõdetur laudes non dari propterea quod satisfaciant omnino virtuti,& probitati hominum,sed vt delectabiles magis,ac iucundiores efficiant virtutum actiones,cũ ergo laudes in sublimiori virtutum gradu nos prouocent, ideo esse virtutum prẹmia dicũtur. Honor autem maius est quippiam laude ipsa,vnde optimorum est honor,& aliud est laudabile,aliud honorabile:laus enim attribuitur inferiori bono,vt ad altius prouocetur,honor autẽ vere dictus est,eius exaltatio,quem honoramus,in solio maiestatis, ita vt homines eum omnes reuereantur,& admirentur,honorabilis ergo Deus est,anima,scientia,virtus,& heros,& quælibet res preciosa, sed hæc hactenus.

Cap. XXV. De breuitate narrandi quæ, & qualis esse debent.

RIDICVLI vero quidam qui quasi lege præscripta breuem esse narrationem volunt, equidẽ in hoc conuenire arbitror illud,quod quidam,quærẽti pistori, durum, molleue pinseret. Heus tu(inquit)fieri nequit,vt bene pisetur. Proinde nec breues esse, nec longas narrationes velim,sicuti nec lõga principia, nec probationes longas. Nam benedicere in eo non est,ut quid celeriter,aut cõpendio dicatur. Sed ut media illa teneatur uia dicendi pro modo causæ,& quanto opus est,quanto opus est autem accipi uolo quantum ad iu-

dicandi m

dicandum sufficit, efficiendumq; vt is, qui audit vera esse, quæ dicimus, putet. Perpetratum scelus, damnum illatum, iniuriam factam. Postremo vti tantum, quantum ipsi volumus, credat. Aduersarius cōtraria via nitetur. Inserēda vero narrationis sunt, quæ virtutem nostram obiter iudicent. Aduersariorum vitia detegant. Ego iudices constanter, & recte consulebam, vt saluos esse liberos vellet: ne desererentur. Ille contra reclamabat, vbicunq; ipse fuisset, filios sibi alios non defuturos. Quemadmodum Aegiptios, qui desciuerant respondisse scribit Herodotus. Consulendum est etiā audientium voluptati, vt dicantur, quæ grata sunt, & iucunda futura iudicibus. In vniuersum reo minor, & simplicior narratio conuenit. Quæstionibus porro per inficiationem respondendum, vt aut se fecisse non dicat, aut damno non fuisse, aut iniuriam non attulisse, aut postremo non tantum deliquisse, ita, vt quàm fieri potest, longissime ab omni cōfessione recedatur. Nisi vtilitas aliqua nos illuc traducat. hoc modo, si factum est, non esse factum iniuria. Inter hæc facta esse aliqua dicendum est, quæ facta non sunt; vtiq; si talia esse videantur, quæ aut ad misericordiam iudicem flectere, aut in odium rapere aduersarium possint. Exemplum huius rei Apologus Alcinoi fuerit: factum se apud Penelopē sexagenariū, eiusmodi est et circulus Phaylli, & in œneo prologus.

Cap. XXVI. Moratam esse oportere narrationem, & apte id fieri possit.

MORATAM vero esse narrationē oportet: cōsequemur autem hoc, si nouerimus, quibus rebus indicantur hominum mores. Ac primum ita nar-

randum est, vt cuiusq; tum animus, tum voluntas appa reat. Porrò quali quisque animo fuerit, tales esse eius mores intelliguntur. Animi qualitas ex fine, atq; pro- posito sumitur. Hinc proficiscitur, vt sermones, qui de rebus mathematicis habentur, morati esse nō possint; vt puta in quibus nulla sint vestigia eorum animi, ac propositi, qui eas res literis tradunt. Cum enim mathe- matica fine careant: proposito etiam carent, cuius ratio tota pendet ex fine. At socratica illa, quæ in morū ex- plicatione versant, proprie sunt, & vere morata: habet igitur hanc virtutem oratio, quæ ad expressionem mo- rum cuiusq; composita est: vt illud incedebat, atq; obi- ter dictitabat, quæ verba faciunt hominem audaci in- genio, & rusticis moribus videri. Item non vt cæteri nunc ex industria, & iudicio dicere, sed voluntate pro- pēsioneq; animi equidem volebā, & statuebam nempe hoc sed putabam id melius. Nam alterum prudentes, alterum probi sequuntur. Prudētes vtilia: probi hone- sta. Inseremus expositioni & breuem, cum res incredi- bilior fuerit, defensionem, & rationem factorū. Quod in Antigone Sopho. facit. Fratrem se plus dilexisse, q̄ maritum, & liberos. Nam illis amissis, comparari, ac substitui alios posse: fratrem, simulatq; ad inferos parē tes issent, instaurari, & renasci nunquā, quod si destitu- ti fuerimus his, nec causa, quā subdamus, occurrat: hoc ipsum fatendum erit, non ignorare nos videri incredi- bilia esse, quæ dicamus, verum tales nos natura compa ratos, & institutos esse. Alioquin fere qui audiunt om nes minime adducuntur, vt credant, quenq; aliud face- re uoluisse: q̄ quod vtile sibi futurum putarit. Sed & affectibus quoq; in narratione vtimur, & iis, quæ affe-

ctibus coniuncta videntur, aut sequentia; præsertimque iis, quæ nota, ac perspecta sunt iudici; & quæ, aut in nobis, aut in illo insunt, vt ille recessit subaspiciens. Et quod de Cratylo legitur apud Aschinem, inclamantem, interminatéque manus subinde quassare. Quæ omnia quia verisimilia sunt, mollissime accipiuntur. Quo fit ut per hæc, quæ natura sciunt omnes, seu notas, quasdam, ac per signa, notitia subrepat eorum, quæ nesciūtur. Huius rei multa apud Homerū reperiuntur exempla. Mox anus ora, oculos, manibus complexa duabus, Plorabat. Qui mos est incipientium flere. Cæterum simulatque irruperis enitendum est tibi, ut talem te, & aduersarium iudices putent, qualem uideri utrunque expedit. Vt te, & illum eadem opinione spectent, ac prosequantur in finē, quam initio conceperunt. Ita tamen, ut sciamus fieri id occulte oportere. Hoc quam sit uerum, argumento est id, quod experiuntur omnes, quotiens externus aliquis nuncius appulit, quanuis enim ignotus, atque alienus sit nobis. statim nō opinionem aliq̄ de homine illo concipimus. Illud scire oportet, narrationē posse in multos locos incidere. Ac plerunque non initio causarum. Ad deliberationes narratione non est opus, quoniam futurorum nulla potest esse narratio: aut si narratio in eo genere adhibetur ulla, ea de præteritis sumitur, quorum admonitio facit, ut rectius de futuris, & grauius consulatur; siue damnando illa, siue probando, ad utilitatem partis eius, quā tuemur, referre oporteat. Sed qui hoc facit, non facit, ut cōsulens. Iam illud debet perspectū esse, quotiens res narrando minus credibilis uidetur, solere affirmationem aliquam, & promissionem adhiberi, effecturos nos: quæ pollicemur, ac probaturos

ſtatim: opiniones differant, donec in reliquum ordinē reducamus, quæ doceri voluerint. Quod Hæmo apud Sophoclem facit, & in Oedipode apud Carcinum Iocaste, quæ interroganti ei, qui filium quæreret, ſemper repromittit.

Cap. XXV. & XXVI.

„ RIDICVLI vero quidam, qui quaſi lege. Virtutes narrandi plures eſſe dixere alij, ſed vnam tantū poſuit Ariſt. vt ſcilicet morata ſit: moratam vocat eam, q̄ ſit moribus hominum accommodata, ſed primo loco redarguit eos, qui breuem eſſe debere illam præcipiunt, quando huius rei nulla inſtitutio eſſe queat, niſi ea, quam res poſtulat, Cicero quoq; de
„ orato. Iam vero inquit narrationem, quod iubent veriſimilem eſſe, & aper-
„ tam, & per breuem, recte nos admonent, quod hęc narrationis magis putant
„ eſſe propria, quam totius orationis valde mihi videntur errare. Sed aduertendum eſt Ariſtotelem hoc loco res inſpexiſſe, non orationem. Eſt enim breuitas rei, eſt & breuitas orationis, breuitatem rei res ipſa facit, cum poſtulat vt pauca de ipſa dicantur, breuitas orationis artificio dictione, figura, membris, clauſula, compoſitione, ac numero, vt dictum eſt, perfici ſolet, quo fit ut multa breuiter, & pauca prolixe dicere valeamus, nā breuitas eſt nihil aliud, niſi res ipſis tantummodo verbis neceſſarijs expedita: quare adhibenda eſt,
„ vt ait Cicero cum aut res nō egent longæ orationis, aut tempus non ſinit cō-
„ morari, & alias, hæc in hoc genere idcirco vtilis eſt, quod rebus ipſis, et par-
„ tibus cauſæ, non verbis neq; extraneis ornamentis animus auditoris tenēdus eſt. Certe autē narratio eo modo breuis eſſe debet, quo diximus, nec longa, nec breuis, ſed naturis accommodata, vt Ariſtoteles docet, conſulendum eſt
„ etiam auditorum voluptati. Vnde Fab. quanto opus eſt autem non ita acci-
„ pi volo, q̄tum ad iudicandum ſufficit, quia non inornata debet eſſe breuitas,
„ alioquin ſit indocta, nam & fallit voluptas, & minus longa, quæ delectant,
„ videntur. Præterea breuitatem narrationis integre ſeruare non poſſemus, ēt
„ ex præcepto, quoniam inſerenda ſunt narrationi etiam multa, quæ uirtutem
„ noſtram obiter indicent, aduerſariorum vitia detegant, faciles quædā ironię,
„ breuia dicta, ſententiolę & alia id genus quaſi ſemina alieno in ſolo ad vim:
„ & voluptatem ponenda ſunt. Vnde etiam Plato in libro quarto de legibus,
„ de prolixitate inquit & breuitate ſcribendi curare nimis ineptum eſt, non enim longiſſima, aut breuiſſimo, ſed optima ſunt, vt arbitror, eligenda. Sed quoniā reus narrat, narrat & actor: ideo minor, et ſimplicior narratio reo cōuenit, quoniā reus nihil aliud tentare debet, niſi vt ab omni confeſſione penitus recedat, hoc autem inficiando commodiſſime faciet, & hoc quoque loco Ariſtoteles tangit conſtitutiones, non feci, non nocui, non tantum nocui, & reliqua. Sed ſi fateri aliqua velimus, caute id faciemus, ac ea tātum fatebimur, quæ vtilia noſtræ cauſæ videbuntur, vtilia vero erunt, quæ reo cōciliant auditores, & aduerſario infenſum reddant. Sed actor, & is qui perſequitur multis

petitionibus

petionibus fugiẽtem in varias suspiciones eum mittet, ac plura dissimulabit, quę augere commissa, & iniuriam delinquentis maiorem facere videbunt, quare nec adeo simplex erit, nec minor actoris narratio. At hoc diuinum in narrando, ac admirabile iudicatur, vt naturis hominum, ac moribus conueniat, quod quomodo efficiatur, quaue arte comparetur, quibus dictionibus et figuris absoluat, diximus ante, morata igitur erit oratio si ostendemus propriam cuiusque voluntatem verbi gratia, bonum vel malum, ostendetur autẽ voluntas, & aliqua actione, & fine, voluntatem hoc loco electionem significat, & recte προαίρεσις graece dicitur, omnis autẽ electio volũtas est, sed non omnis voluntas electio, nempe aliquid amplius, quàm voluntas electio est, nam electio pluribus rebus propositis efficitur: voluntas plerunque nullo rerũ delectu, sed re vna tãtum proposita induci solet. Electio igitur siue bona, siue mala sit, in fine ostenditur, hoc est in actione aliqua, nanque ab opere intentio dignosci solet, & ob id mathematice rationes mores non habent, quoniam electione carent, carent autem electione quoniam fine carent id est non habent eligibile, nam vbi non est eligibile, neque electio, vbi nõ est electio, neque mos, eligibile autem, & id quod in cõsilium venit, quànquàm re ipsa idem sint, ratione tamen differunt, nam quod in consilium venit, quæstioni subijcitur, id est huiusmodi est, vt de eo quæri, & dubitari possit. Sed quatenus illud ipsum est definitum & certum, eligibile vocatur, quo fit vt electio cõsilij finis habeatur, cum igitur disciplinæ suis nitantur principijs, sunt enim certa, & indubitata scientiarum principia, in his nulla electio & nullum consilium quærit, et quànquàm est mathematica quæstio, non tamen est mathematicum consilium, non enim quia consilium omne quæstio est, ideo sequitur vt omnis quæstio consilium sit. Sed hæc omnia sunt in tertio Ethico. libro clarius ab Aristo. demonstrata, mathematicorum ergo & disciplinarum sermones electione carent, et more: sed Socratici morales sunt, id enim studiũ Socratis semper fuit, vt Hominum electiones, & studia sectaretur, & eos sermones abnueret, quibus rerum vis explicari possit, vnde Hor. Rem tibi Socraticę poterunt ostendere cartæ, moralia igitur sunt et dicunt, quæcunque mores singulorum sequi videtur, nam dicere, quod ille simul acclamitãs veniebat, ostendit truculentos, & malos hominis mores, nanque incompositi moris, & animi signum est incedẽdo loqui. Sed reliqua, quæ dicuntur ab Arist. per se clara, et aperta sunt.

Cap. XXVII. de probationibus ad quæstiones accommodatis.

PROBATIONES esse oportet ad demonstrationem earum rerum, quæ in cõtrouersiam versantur idoneas. Cũque genera quæstionum quattuor habeantur, necesse est, vt ad id, quo de cõstituta quæstio est demonstratio omnis nostra, & confirmatio accommodetur, uerbi gratia, si quæstio sit non feci. Illuc om-

nis argumentatio conferēda est, pari modo ad cæteras quæstiones. Non obfui, non tantum deliqui. Iure feci, idē seruandum, si in eo sit lis, an hoc sit factum. Illud hoc loco monere inter necessaria est, vnā esse q̃stionē tantum: eam videlicet, quæ de facto oritur, in qua necesse sit improbū esse ex litigatoribus alterum. Nulla enim potest ignorantia defendi: qui in eo genere malā causam suscepit. Quemadmodū potest, cum de iure lis est. Quamobrē in hoc diu versandum. In cæteris effugiendæ sunt moræ. Oratio, quæ ostentatione cōponit fere tota amplificationibus constat; quibus res, quas in aliquo laudamus, aut præclaras, aut vtiles fuisse, sine vllis argumentationibus per exornationē ostēdimus: Nō enim dubia firmantur, sed ea, quæ pro certis posita sunt, augētur: raro enim probationibus in eo genere locus est, nec nisi, cū incredibilia alioquin sint futura, q̃ dicimus, aut quotiens res illæ in alios referuntur, non in eū, quem laudamus. Habent, & cōcionales causæ, cōtrouersias suas, & q̃stiones, nā aut fieri nō posse, quod consulitur, dicimus: aut posse quidē, sed honestū non esse: non vtile: non tanti momēti. Est aūt in omni consilio diligenter considerandum, an is, cōtra quem dicimus: alias quoq; falli opinione sit solitus, siquidē argumento erit, vt is, in ea quoq; causa, q̃ nunc agitur, videatur male sentire. Ac sunt quidē exēpla in deliberationibus potētissima, in iudiciis Enthymemata dominant, illa de futuris habētur, hæc de factis, aut non factis instituuntur: quod genus demonstrationē, & necessitatē maxime recipit. Nā simulatq; facta res est īcipit necessaria esse. Enthymemata nō serie continua effundenda sunt, sed inter miscenda. Alioquin obscurantur inuicē;

& afferuntur. Nam & modus adhibendus est numero, proindeq; Homerus recte cũ dicit. Tot cõmemorasse videris, quot vir cõsilio præstans rerũq; peritus. Notatione dignũ est, Poetã non qualitatẽ, & genus rerũ, sed numerũ significare voluisse. Necessaria est & electio, breuiter vt interdũ, quæ erunt satis aperta, ponantur. Ne ad quanq; rem Enthymemata & argumẽta quæramus philosophorũ scilicet quorundã cõsuetudinẽ imitati, quibus ea, q̃ probant, credibiliora, clarioraq; sunt, quã ea, q̃ in illarũ rerũ, probationẽ assumuntur. Quotiens aũt mouẽdus est affectus, residere debẽt Enthymemata. Alioquin aut elidet̃ affectus, aut ipsa temere iactabũtur. Nã & motiones duæ, q̃ simul exerceantur, mutuo attritu lædunt̃: atq; alterũ sequi necesse est, aut vt altera alteram opprimat, aut vt remissior vtraq;, ac debilior fiat. Eodẽ mõ cum mores alicuius expresserit dicẽdo, separanda est acrimonia omnis, & sollicitudo probandi: quia vim morũ, atq; proprietatẽ illã, itemq; hominũ volũtates, & animũ ratiocinatio nõ põt attingere. Sentẽtiis tum narrando, tum cõfirmãdo vtendũ est, atq; illis dupliciter. Interim vt ad morũ exp̃ssionẽ accõmodentur: dedi: credidi: q̃q̃ sciens non esse oibus credendũ: interim vt ex affectu ductæ videantur. Nec pœnitet me, q̃uis impie, & inique tractatũ: apud illum quæstus erit, & lucrũ: nõ ius, & æquitas superest. Difficiliorẽ esse deliberandi rõnem, q̃ iudicandi cõstat, nec iniuria, qm̃ illic de futuris: hic de p̃teritis agitur, p̃terita sciuntur, & vatibus: vt Epimenides cretẽsis scribit. Is enim futura non p̃cinebat. Sed de præteritis vaticinabatur, duntaxat iis, q̃ adhuc essent incerta. Præterea in iudicio legibus statur, quarum præscripta, ceu prin-

cipia quædam, atq; proloquia ſequimur. At vbi princi-pium habetur, facile eſt rationẽ conficere. Deinde non ſunt diuerticula in eo genere admodum multa, vt per-ſonã aduerſarii infamare, ſuã ornare: excitare affectus: ſed nulla prorſus, niſi quis illa, extrinſecus, per digreſ-ſionem arceſſat. Quare adminiculis illis vti ſolemus, quotiens nos præſidia vera deſtituunt: quod oratores Athenis ſequi conſueuerunt; & præſertim Iſocrates, quippe qui vel cõſulendo inuehi, & accuſare ſit ſolitus, vt in Panægirico Lacedæmonios, & ĩ ſociale oratione Charetem. In genere quoq; demõſtratiuo externis lau-dibus ſæpe illuſtratur, & ampliatur oratio, quod facit Iſocrates, introducto ſemper aliquo per egreſſionem, qua ſuſceptæ cõmendationis orbem impleret, atq; hoc eſt quod dicebat Gorgias. Nunq̃ ſibi verba deeſſe: nã ſi de Achille diceret Pelleũ laudabat, deinde Aeacum, poſtremo Iouẽ ipſum. Simil'r ſi de fortitudine habẽda eſſet oratio primũ hæc, & illa, inde præberi dicebat, tũ deinde qualis, nam ea virtus eſſet & quanta monſtra-bat. Ergo cui probationes, argumentaq; ſupplerent; vtrũq; præſtabit, vt & morata ſit, & Enthymematis fre quens oratio. Quod ſi Enthymemata deſint, ad alte-rum p̃ſidium confugere oportebit, ac vir quidem bo-nus magis operã dabit, vt probus ipſe, atq; grauis eſſe, q̃ vt oratio eius exquiſitior, & accuratior videatur.

Cap. XXVII.

» PROBATIONES eſſe oportet. Tertia hæc pars orationis, quæ ad probationes pertinet, expreſſe cõtinet, quid Ariſt. ſentiat de cõſtitu-tionibus. Latini hanc partẽ de confirmatione, et cõfutatione inſcribũt, græci αγωνα vocãt, Ariſto. vero πιστισ. Probationes itaq; nullũ habent vſum in oratione aliũ, niſi eũ, quo res cõtrouerſę oſtendunt, & q̃ qõne ponunt. Sed

quoniam

quoniam quæſtionum genera quattuor habentur, neceſſario ſequitur vt omnis probatio, et demonſtratio ad id accommodetur, de quo lis, et quæſtio eſt: decet ergo ſcire quot ſunt quæſtionum genera, quæ quanq; toties tacta ſunt ab Ariſtotele, nō tamen ſuis nominibus expreſſa ſunt, et id ea ratione factum puto, quod in omni orationis parte illud eſt obſeruandum, vt talem nobis auditorem comparemus, qualem deſideramus, vnde fit vt in proemijs ea ſemina ſint iacenda, in quibus, vis earum rerum, de quibus dicemus contineatur, in narratione quoque ita omnia inter ſe conſpirare debent, vt quaſi vnum eſſe videantur, in probatione id etiam magis efficiemus, quoniam ibi ſuus erit locus, in Epilogis autem vel amplificando, vel imminuendo attenta re oportet, quare idem modo diuerſo paſſim efficiendum eſt, hinc illud egregium in oratione fiet, vt vna illa ſit, vt cum re nata, cum occaſione alita, cum perſonis aucta videatur. Quare ſi quæſtio erit de facto vbi coniectura plurimum valet, tunc id proemio innues, narratione ſeminabis, probatione oſtendes, Epilogo amplificabis, quod in eo genere fieri maxime debet, ita vt in ſingulis partibus aliquod inficiandi genus appareat, idem ſeruabis cum de iure quæretur, et eadem vteris formula cum definitiua cōſtitutio, vel alia incidet. Atq; hoc fit vniuerſale quoddam, atq; commune præſcriptum quod ab Ariſtotele primo ponitur. Deinde comparat inter ſe cōſtitutiones, quatenus ad eas ſe habent litigantes, inquiens, quod in quæſtione vbi factum quæritꝰ neceſſe eſt improbum, et malum videri alterum, vel reum ſi quod factū ſit, factum negabit, vel actorem, ſi quod factum non ſit, factum accuſabit, quoniam ignorantia non poteſt hoc loco alteri excuſationem vllam afferre, ſicut in alijs quæſtionibus, ex hac comparatione manat alterum præceptum, quo monemur in hoc genere quæſtiones immorari debere, ac diu, diligenterque verſari, ne damnum, et dedecus patiamur, nam ſi victi fuerimus ſummum dedecus incurremus, ſiue actores erimus, ſiue rei, nam malitia, et improbitate peiorem cauſam ſuſcepiſſe videbimur, quare in hoc diu verſandum, in cæteris fugiēdę ſunt moræ. Ita interpretatur. Hermolaus et videtur legere χρονιστέον alij χρηστέον legunt, et vertunt vtendum, id eſt vti debemus ea oratione, quæ oſtendat malum et improbum eſſe aduerſarium, et nulla excuſatione dignum ob ignorantiam, ſed hoc non placet Hermolao. Ego vtranque lectionem ex veteribus agnoſco, et puto eam eſſe Ariſtotelis mentem vt concludat nos debere diligenter et multum in eo verſari, et recte omnia conſiderare, quoniam quæſtio illa, in qua de facto quęritur, id habet, vt neceſſario alter ex litigantibus malus videri oporteat, quis ergo eſt, qui non debeat omni contentione prouidere ne malus videatur? Atq; hæc in genere iudiciali ſunt cōſeruanda. In demonſtratiuo autem amplificatio probationis vim tenet: namq; amplificatio confirmationem, imminutio confutationem quandam redolere videt. Sed incidunt ſæpe tempora, vt cum res in eo genere opinionem ſuperare videatur, probatione vtendum ſit, tunc enim quemadmodum in narratione p̄ſcriptum eſt, ſolemus affirmationem, et promiſſionem aliquam adhibere, qua pollicemur effecturos nos, q̄ recipimus, et probaturos ſtatim, quæ proponimus. Quod Hæmō apud Soph. i Antigone facit, quare ſicut pollicemur, ita præſtare debemus. Cum igitur incredibilia ſunt, quę narramus, tunc probatio ſubijcienda eſt, incidit etiam probandi tempus, quotiens res narrandæ

in alios referuntur,non in eum,quem laudamus,vel melius dicerem, cũ quis ea reprehendit,quæ nos laudamus,vel vt alias Hermo. cum rationem habe- » mus subiectam,quæ facile reddi possit. Dixit Aristoteles demõstratiuum genus probationes ferè nõ habere:ferè,quoniam aliquando habet,habet autem, cum res,quæ dicitur, excedit,veritatẽ vr̃ aũt excedere veritatẽ, ita vt incredibilis appareat,habet etiam probationem, cum facile ratio reddi potest, sed mihi plus arridet,cum alius causam habet,id est cum alius accusat ea, q̃ nos laudamus,tunc enim opus est,vt probemus ea esse vera,quæ ab alijs reprehẽduntur,vel tunc probatione opus est in hoc genere,cum res illæ in alios referuntur,non in eum,quem laudamus,vt si quis neget prudenter,et iuste factũ ab eo ipso,quem laudamus,sed dicat alium suasisse,alium impulisse,tunc nos probare debemus id non ab alio, sed ab eo ipso,quem laudamus,prouenisse. Cæterum nec controuersijs carent suis forenses,et senatoriæ causæ, nam de futuris,deq; ijs,quæ fieri,vel non fieri possunt,dissensio,et quæstio incidit. Itẽ de vtilibus,de commodis,et de rebus magis, vel minus bonis,et vtilibus lis esse solet,vnde fit,vt in eo quoq; genere probanda sint plura, et loca illa sint necessaria,quæ in primo libro sunt explicata. Sed confutationis species quædam uidetur,cum is,contra quem dicimus,alias quoq; falli opinione sit solitus,sed si machinæ illæ inter se comparantur,quibus deliberatio,et iudicium uti solent,certe in deliberatione exempla,in iudicio Enthymemata plus ualere cognoscemus. Ratio est,quoniam Enthymemata necessitatem, et demonstrationem respiciunt,hanc in factis potius,quam in futuris aspicimus: cum ergo in iudicio facta pendantur, necessario sequitur, ut Enthymemata plus ualeant,sed res futuræ,præteritorum exemplis confirmari solent, quod enim in re simili alias factum est, id fore consimile in futura iudicari solet. Facta hac comparatione præceptum maxime obseruandum præbet, hoc ad usum pertinet argumentorum. Debemus inquit uti argumentis non serie continuata,quoniam impeditur auditorum memoria,nec facile percipit tam constipatam,et refertam sententiam,nec debemus omnia in mediũ afferre,quæ possumus,nam clara,et aperta sunt omittenda, neq; item omnia sunt argumentis confirmanda,nam sæpe fit ut illustriora sint ea,quæ probamus, quam initia & assumpta,quæ sumimus ad probandum,quod vitium simile est,ac siquis tenebris domum illuminare vellet, nam semper notius id esse debet, quod sumimus vt probemus,q̃ quod probandum suscipimus: ratio enim à cognitis & penitus perspectis,ad incognita, & incerta proficisci debet, cum ergo serie continenti,aut frequenti argumentorum vi vti non debeamus, certum est,quod aliquid est interponendum quod Enthymemata separet,& disiungat,quare illud erit, quod in omni oratione facere debemus, quod à Platone & Demosthene,& quibusq; probatissimis oratoribus est obseruatum, nam vbi Enthymemata dederis,ad affectus conuerte orationem,vel ad mores alicuius exprimendos,caue autem ne id simul facias,nam debilitatur, & infringitur nimis ea vis orationis,in qua probatio, & affectio vel mos permiscetur. Diuersi enim animorum motus diuersas in partes rapiunt eos,& propterea vel remittuntur,vel læduntur inuicem, quare cum nulla vis alia sit trahendi,& intorquendi animi oratori concessa,ideo ne machinas eas debilitemus,sed integras omnes in auditorem vertamus, nunquam probando per-

mouebimus, aut permouendo mores exprimemus, vel conciliabimus, ecce Demosthe. in prima Olynth. probat multis argumentis, tum Philippũ esse hominem calidissimum, tum Athenienses Philippo credere non debere, tum firmissimum Philippi præsidium facile posse subuerti, ac demum Olynthijs fidem non seruaturum Philippum, post probationes ad excitãdos Athenien sium animos, & commouendos orationem vertit, atq; ita dum rem vnã facit, aliã remittit, minor enim est animorũ sensus, cum ad plura intẽdit: quare hoc memoriæ mandandũ est maxime, quod ingeniosissimus Aristoteles tam
„ valida, & probata ratione confirmat. Cicero quoq; in secundo de oratore de
„ hac parte plura dicit. Multa enim inquit occurrunt argumenta, multa, quæ
„ in dicendo profutura videantur, sed eorum partim ita lenia sunt, & reliqua
„ multa, sed nos ad Ar. Sententijs tum narrandi, tum conuestit & orator paulatim orationem Rhetor, quare de sententijs mentionem facit, & quem locũ teneant in oratione declarat, sententiarum enim vis maxima est, cum suo loco afferuntur, his enim tum narrando, tum probando vtimur, in narratione vim quandam probandi tenent, in probatione vero amplificationem & robur & celeritatem pariunt, vt & vehementius & citius argumenta velut te la contorqueantur. Cumq; sumuntur a moribus, moratam, cum ab affectibus affectam faciunt orationem, nam dupliciter nostrę dictioni sentẽtias accommodamus, aut enim ad expressionem morum, aut ad afficiendos animos
„ confirmamus eas, exempla ponuntur ab Aristotele. Difficiliorem esse delibe
„ randi rationem. Propositio est. Genus causæ deliberatiuæ difficilius est, quã genus causæ iudicialis. Fides & probatio est. Illud est difficilius, quod de rebus difficilioribus habetur, atqui genus causę deliber. de rebus habetur diffici lioribus, quam genus causæ iudicialis. Ergo sequitur quod propositum est. Fides hæc & probatio Epimenidis testimonio aucta est. De Epimenide Plato. Altera probatio est. Difficilius est cuius principiũ est difficilius, atqui delibe randi, principiũ difficilius est, q̃ iudicandi. Ergo propositum verum. Tertia fides, quod paucioribus adiumentis, præsidijsq; firmatur id difficilius, deliberatio huiusmodi est, deliberatio ergo difficilior habetur iudicio, nam in deliberatione minus digredimur, & euagamus, vt patuit in proemio primi libri, & in secundo, et tertio. Probationes ergo in deliberando sunt difficiliores, q̃ in iudicando, sunt enim de rebus futuris, quarum initium latet, et nullo aut tenui adiumento extrinseco confirmari solet, sed cum probationum indigemus ad illa confugiendum, quæ extra negotium reponuntur, id Isocrates obseruat, id Demosthe. id alij oratores, sed nominatur hic Demosthe. tanq̃ æmulus, q̃q; hoc ab Hermog. in Demosth. laudibus fertur, quod cum delibe rat à iudiciali causa non discedit. Cæterum et demonstrantibus ampliatio illa utilis est, qua vtitur idem Isocra. ad externas enim laudes fugit, atq; hoc est quod Gorgias sibi vendicabat, dicebat enim nunquam sibi verba deesse, nã et si mens esset Achillem laudare, Peleum tñ laudabat, Æacumq;, vt deniq; ipsum Iouem, vt susceptę commendationis orbem impleret. Similis erat mo dus in virtutibus extollendis, nam primum hæc, deinde illa dicebat, et semper extrinsecus aliquid adijciebat, quod tale est, quale dicebat Gorgias, scilicet sibi, verba nunquam deesse sic enim currenem illud ὁτολογεῖσιν, quod vertit Hermo. Tum deinde qualis, nam ea virtus esset, et quanta demonstra-

bat. Cæterum quod Ariſtoteles ἐπεισοδίους ἐπαίνους et Hermolaus externis laudibus illuſtratur, dicit, id interpres latinus interpellatis laudibus vertit, quod non recte vertitur. Concludit autem Ariſtoteles, ſed hoc facillimum.

Cap. XXVIII. Qua ratione argumento reſiſtendum ſit, & de argumentorum comparatione.

EX Enthymematis ea, quæ vocantur elenctica id eſt ad coarguendum compoſita, plus valent, quàm ea, quæ dictica id eſt monſtrantia nuncupantur, propterea quod ea, quæ argutiis illis, & acrimonia commendantur, videntur fortius, & validius eſſe concluſa, quoniam contraria, ſi apponuntur, ſolent habere plus lucis. In refutatione non eſt alia ratio argumentorum quærenda, quàm in confirmatione. Cæterum meminiſſe debemus quæ dicta ſunt ex diuerſo dupliciter poſſe diſſolui, inductione obiectionis, & contraria ratiocinatione. In conſiliis, & in foro prius rationes noſtras exponimus, deinde aduerſariorum dicta reprehendendo, & deſtruendo refellimus. Quod ſi multa & fortia ſint, quæ nobis obſunt, prius amollienda ſunt illa, deinde ſubiungenda ſunt noſtra: quod in Meſſeniaca concione Calliſtratus fecit: qui cum diſſoluiſſet: quæ contra dicere aduerſarii potuiſſent, tum deinde intulit, quæ ipſe ſentiebat. Verum ſi loco ſecũdo dicetur, prius cõtraria diſcutere oportet, & tollere, vel reprehendendo, vel rationem aliam opponendo. Atque hoc præcipue cuſtodiendum eſt, cum aduerſarius fidem feciſſe videatur. Nam vt ab homine infamia criminum, & rumoribus ante damnato, ita quotiens benedixiſſe aduerſarius creditur ab orationi noſtra alienus eſt iudicis animus. Igitur occupandus eſt nobis apud auditorem locus, & ſe-

des, in quam futura oratio admiſſa, receptaque partem poſſident iudicis. Hoc autem aſſequi poteris: ſi protinus aduerſarium inuaſeris, atq; eius tela confregeris. Quamobrem cum aut omnia, aut plurima, quæ aduerſus nos adducta ſunt; impugnaueris, vel potentiſſima quæque, aut etiam num leuia quædam impuleris, tum & credibilia efficientur, & probabuntur tua. Deos inquit ille, propugnatores habebo: ego nempe Iunonẽ: in his, quod ſtultiſſimũ erat, & leuiſſimum, Protinus confutatum eſt. De vſu probationum hactenus.

Cap. XXVIII.

» EX Enthimematis. Agit de confutatione, & comparat primo loco argumentorum genera, & oſtendit Enthymemata refellentia, & coarguentia plus valere, quam demonſtrãtia, & confirmãtia. Dicitque id plus valere, quod fortius & validius concludit, atqui coarguentia ſunt huiuſmodi, quoniam argutijs, & acrimonia magis commendantur, q̃ demonſtrãtia, veram igitur propoſitionem eſſe in qua dicit Elenctica plus valere q̃ dictica, ſed quare illa commendantur argutijs, & acrimonia? An quia in ratione, quę ad incommodum ducit, (ſic enim reſiſtimus argumento) vtraq; collectio inuerti ſolet tua ſcilicet, & aduerſarij, vnde oppoſita appoſita magis elucescunt. Sed de ſyllogiſmo & ratione ad incommodum perducente Ariſtoteles in dialecticis agit. His poſitis videndũ eſt, quando præcedere confutatio debet, & quando ſequi: ſed prius animaduerſione dignum eſt, quod Ariſtoteles dicit.
» Cæterum meminiſſe debemus, quæ dicta ſunt ex diuerſo dupliciter
» poſſe diſſolui inductione obiectionis, & contraria ratiocinatione. Primum fit cum aduerſariorum dicta infirmamus, ſecundum cum aliquid contra atulimus non infirmando illorum dicta, ſed noſtras rationes opponendo, aliud enim eſt alterius rationem debilitare, aliud nouas alias inducere, & quaſi contrariorum argumentorum concurſu vim vtriuſq; rationis oſtentare. Sed nos
» ad inſtitutum in conſilio & in foro. Tempus eſt cum refutatio confirmatio-
» nem præcedit, eſt etiam cum ſequitur. Si plura ſunt, & fortia argumenta noſtri aduerſarij, prius amouenda ſunt illa, poſtea inducenda ſunt noſtra. Cæterum in conſilijs & in foro noſtra prius exponimus argumenta, deinde aduerſariorum dicta reprehendimus ſoluendo, & detrahendo: atq; id fit ſi nos primo loco dicimus: at ſi poſteriores ſumus, prius contraria ſunt diſcutienda, duplici via ſcilicet aut redarguendo, aut rationem aliam opponẽdo. Et hoc q̃q; valde ſemper neceſſarium eſt, eo tñ caſu maxime opportunum cenſetur, cũ fidẽ feciſſe aduerſarius viſus eſt. nam odiſſe, & nos & orationẽ noſtram coguntur iudices, cum alienari ſint nimia noſtrorum criminum diffamatione, quare opportuniſſimum remedium eſt ab eorum animis odium propellere,

quod fiet, si rationes aduersarij, quæ in nos contorquentur, nostrorum argumentorum duricie obtundantur. Quare fit, vt cum omnia vel plurima eorũ quæ in nos iacta sint, aut reiecisse, aut infirmasse videamur, vel potentissima quæq;, vel etiam leuia propulisse, tum & credibilia efficientur ea, quæ dicemus, & probata. Exemplum ponit Aristo. lacessiuit quisquiam iniuria mæchum quendam, mæchus lacessitus accusat eum, qui lacessiuit, tanquam impius dicens, qui me lacessiuit & iuiuria affecit, is venerem lacessiuit, & venerem affecit iniuria, ipsa enim complexuum causa est: at is qui accusatus fuit ostendit primum quod Deos nõ lacessiuit, sed defendit potius & præsto fuit, honoraui inquit Iunonem nuptiarum non adulterij dominam. Exemplũ hoc pertinet ad illud, vel etiamnum leuia quædam impuleris, in his enim tetigit, " primum argumentum, quod erat fatuissimum, & hoc infirmato viam sibi fecit ad fortiora: cuius autem sit hoc exemplum non habemus, atq; hæc hactenus de probationibus.

Cap. XXIX. De digressionibus iis, quæ ad mores pertinent exprimendos.

CVM vero digreditur in morem, & uitæ alicuius expositionem oratio, vtilissimum est alienæ personæ vocem dare, atq; aliis inductis fictam orationem induere. Nam si de nobis ipsis prædicemus, aut inuidiose dicere, aut prolixe videbimur. Sed & interim cõtradictionem habebuut, quæ ita docentur. Si in aduersarium, periculum est, ne, aut contumeliosi, aut agrestes insulsiq; habeamur. Hac moderatione in Philippo, & Antidosi Isocrates vtit͏̃. Archilochus quoq; in iambo parum eius sumit in filiam. Nil inquit clausum est, aut impeuium nummo, nil tam iuratũ, tam sanctum, quod auro violari non possit, in alio item eiusdem generis carmine, cuius initium est τὰ μοι τὰ γύγεω Charontem fabrum inducit, eundem colorem sequutus est apud Sophoclem Hæmo, cum pro Antigone patri cõmemoraret, ea, quæ alii dicere videntur. Solet interdum prodesse argumenta in sententias vertere hoc modo. Tũc præcipue reconciliari debere, qui saperent, cum maxime rebus prosperis vterentur. Tunc enim condirioni-

bus locupletiſſimis, auctiſſimiſque deciditur, habebit argumenti, & Enthymematis ſpeciem, ſi flexum hoc modo mutaueris. Si tunc redire debemus in gratiam cum ſecundum nos vtiliſſime, quæſtuoſiſſimeq; deciditur: hoc potiſſimnm conueuit, cum rebus proſperis vtimur.

Cap. XXIX. De digreſſione.

CVM vero digreditur in morem, & vitæ. Quoniam præcepto quodã admonuit nos Ariſtoteles non debere nos, cum argumentamur, aut permouere, aut mores exprimere, ſed ſeorſum ſingula inducere, ne vel mutuo attritu hæ machinæ lædantnr, vel animi remiſſiores habeantur, ideo conſequi videtur, vt de digreſſionibus agat, his inquam quæ ad affectus & mores pertinent exprimendos: hoc enim eſt neceſſarium vt ait Cicero in ſe-
„ cundo de oratore. Et quoniam quod ſæpe iam dixi, tribus rebus omnes ad no
„ ſtram ſententiam perducimus, aut docendo, aut conciliando, aut permouen-
„ do, vna ex tribus his rebus præ nobis eſt ferenda, vt nihil aliud niſi docere vi
„ deamur, reliquæ duæ ſicuti ſanguis in corpore, ſic illæ in perpetuis orationi-
„ bus fuſæ eſſe debebant, et paulo inferius, itaq; vel narratione expoſita, ſæpe
„ datur ad commouendos animos digrediendi locus, vel argumentis noſtris cõ
„ firmatis, vel contrarijs refutatis, vel vtroq; loco, vel omnibus, ſi habet eam
„ cauſa dignitatem, atq; copiam, recte id fieri poteſt, hæq; cauſæ, ſunt ad agen-
„ dum, et ad ornandum grauiſſimæ, atq; pleniſſimæ, quę plurimos exitus dant ad huiuſmodi digreſſionem, et quæ ſequuntur. Hoc igitur loco id optime facit Ariſtoteles docetq; quid agendum cum oratio in morem, et conciliationẽ digreditur, nam de affectibus ſatis eſt dictum, cum igitur laus, (vt aiunt) in ore proprio ſordeſcat, ac acerbitatis nimiæ ſignum ſit, aduerſarium noſtrum contumelijs inſolentibus vrgere, ideo cum mos exprimitur, vtiliſſimum eſt illud, quod Socrates vbiq; facit, alienæ ſcilicet perſonæ vocem dare, atq; alijs inductis fictam orationem inducere, hac moderatus Iſocrates in Philippo vtitur, et in Antidoſi, ſed egregium propriæ laudis, et alterius vituperationis moderatum exemplum habetur in Hippia, in Lyſide, Platonis, vbi Socra. ſuos, et aliorum mores ſtudioſius exprimit, qui ergo temperate, ac modeſte non vtitur his, cum ſe laudat, inuidiam ſibi concitat, cum alios vituperat, aut exprobationẽ ad directam calumniam (ſic enim λοιδορίαν vertit Macr.) aut ruſticitatem quãdam habet. Hoc modeſtiæ genere vſus eſt Archilocbus, quem proprio rabies, vt ait Hor. armauit iambo, improbaturus enim auaritiam ſordidæ mulieris, patrem fingit in filiam dicentem, nil tam iuratum, et ſanctum, quod non poſſit auro violari, Virg. Quid non mortalia pectora cogis: auri ſacra fames: Cicer. libentius interdum de ſe prædicat. Vir. modeſto hoc genere vtitur, cum dicit in buc. ſe vatem dici à paſtoribus, aſt ego non
„ credulus illis. Solet interdum prodeſſe. Quoniam mores ſententijs exprimi poſſunt, vel potius de moribus aſſumuntur ſententiæ, et argumenta pari

modo conficiuntur, pulcherrimum est ad varietatem sententias in Enthymemata, et Enthymemata in sententias vertere, vt exemplo docet Aristoteles et manifestum.

Cap. XXX. Quot, qualesue habentur modi interrogandi.

NVNC de ratione interrogandi dicendum. Tempestiue interrogandi multi sunt modi, primum si sumpta alicuius dicti occasione, quod aduersarius attulisset, per sciscitationem vnam efficitur, vt absurdũ, & dissentaneum aliquid efficiatur. Pericles cũ de quodam Lampone quæsisset, qui nam ritus haberentur in sacris, quæ in salutis templo fieri consueuissent, isq; dixisset. Non esse fas cuiq̃ scire ea, qui initiatus nõ esset, interrogauit an ipse sciret. Aiente illo, quid tu inquit, hoc potes, cum initiatus non sis? Secundus modus est, cum de duobus alterum manifestum est, alterũ is, qui interrogat, aduersarium concessurum intelligit. Ita vt simul interrogauerit aliquid, non interroget, quod manifestum sit. Sed in conclusionem, & in exitum conferat. Socrates cum Melitus affirmaret male eum sentire de diis. Nec arbitrari eos esse. Nunquid esse dæmones inquit inficior? fatente illo. Tum Socrates: nonne igitur Dæmones aut de diis sunt orti, aut diuinæ sunt certæ res aliquæ? nec hoc negante illo: est igitur aliqs, inquit, qui deorum filios esse credat, Deos esse nõ credat? Tertia ratio est, vt tunc percũctemur, cum aut pugnantia, aut admirabilia dicturi videtur, quos percunctamur. Quarta, vt tunc, cum nõ simpliciter absoluteq;, sed ambigue, & cauillando responsuri sperantur, cuiusmodi sunt illæ calumniæ, est vt fieri possit, & vt non possit. Item est partim, partim secus. Item interim, in-

terím contra. quomodo quotiens respondebunt scire li cebit hæsitare illos, & conturbatos esse. Alioquin pedem coferre non oportet, nec præmendi, aut vrgendi sunt vltra. Nam simul atq; congrediare, & bene respõdisse, & vicisse videbuntur. Nam multa interrogari nõ possunt, dum imbecillitati, ac fastidio audientium parcitur. Quamobrem Enthymemata quoq; ipsa cõtrahi maxime, & conuerti debebunt.

Cap. XXXI. De modo respondendi atq; eius vsu.

RESPONDENDI quoq; nonnulla habentur præcepta, atq; ambigua quidem quotiens proponuntur respondendum est per diuisionem, atque distinctionem, oratione perpetua, non concisa. Ad ea vero, quæ contra videbuntur, statim sub ipsam responsionem annectenda solutio erit, nec expectandum vt aduersarius ausam arripiat, qua uel interrogando sequentia uel concludendo ipse nos capiat. Cæterum difficile non est, intueri ubi sita sit ratio: uerũ tum hoc, tum qui sit dissoluendi modus, peti potest ex Topicis, illud quoq; præcipiendum uidetur, ut qui ea, quæ interrogatus est concludit, causam conclusioni subiiciat. Sophocles à Pisandro interrogatus, an quadraginta uiros in repub. constituendos una cum reliquis sensisset, cumq; sensisse se diceret, isq; instaret, num pernitiosum ei illud uideretur. Quid ni, inquit, tu igitur ait Pisander pernitiosum consilium dedisti. Respõdit, dedisse, quia melius, aut commodius dari non poterat: Lacedæmonius quidam cum in iudicio ob magistratum male gestum, qui apud illos Ephori nominantur, capitis postularetur, interrogatus an cæteri iure supplicia essent affecti? Iure respondebit, at tu inquit ille, idem iudica-

ſti: non negauit, iure igitur, & tu ſupplicium dabis? Nequaquã inquit ille, nam hæc illi ſordibus corrupti cenſuerunt. Ego, mihi quod uidebatur, ſanxi. Quamobrem neq; poſt concluſionem interrogare oportet, niſi quàm plurimum ſupereſt ueri.

Cap. XXXII. Quomodo & quando ridiculis utendum eſt, ex Poetica ſumere oportet.

RIDICVLORVM qui uſus in controuerſiis probaretur. Nam & hoc exigi ſolet ab oratore, ut quemadmodnm dicebat Gorgias, utrunq; debet præſtare, qui dicunt, ut & ſtudium, intentionemq; aduerſarii ſciant riſu aliquo ſoluere, & riſum contra intentione, ac ſtudio frangere, abunde expoſuimus, in iis, q̃ de Poetica ſcripſimus, ibi genera omnia enumerauimus, quorum alia liberalibus ingeniis, alia ſeruilibus accommodari docuimus: inde quæ huic operi neceſſaria erunt, haurire uolentem oportet. Eſt autem ironia quædam uelut illuſio, uel diſſimulatio, ſcurrili dicacitate liberalior, atq; uenuſtior, qui enim illud, ſua cauſa illudit, ſcurra uoluptati ſeruit alterius.

Cap. XXX. XXXI. XXXII.

» NVNC de interrogandi. Non modo maximas orationis partes exequitur Ariſtoteles. Sed paruas, & minutas vt nihil deſiderari poſſit, egit propterea de digreſſione, agetq; de interrogatione, & reſponſione deq; vſu ridiculorum. Forte autẽ id eſt apud Fabium de altercatione, quod eſt apud Ariſtotelem de interrogatione. Oſtendit quattuor eſſe interrogandi tempora. Primum eſt, cum ex aſſumptis, minus quod eſt, ab aduerſario conceditur, & propterea in incommodum deducitur, interrogatur enim, & petitur aſſumptio illa, qua per conceſſionem aduerſarij cõfirmata, in abſurdum, & diſſentaneum aliquid ratio deducitur. Non eſt fas (inqnit ille) cuiquam ſcire ſacrorum ritus, niſi prius initiatus ſit, hæc maior eſt aſſumptio, ſed minor interrogatur, an ſciat aduerſarius ſacrorum ritus? reſpondet aduerſarius ſe ſci-

re,hoc posito,necessario conuincitur ipsum esse mendacem,quoniam initiatus non erat. Hæc res Pericli aduenit aduersus Lamponem. Periclis laus maxima in Phædro. De Lampone etiam Plato mentionem facit, hoc loco sæpe vsus est Socrates. Alius locus est etiam in Apologia vsurpatus a Socr. Accusauerat hunc Melitus,tanq̃ impium,& qui negaret Deos,Socra.interrogando ostendit se deos non negare,sed anteq̃ verba Socratis expliceneur,ad Aristotele veniamus. Duo assumpta sunt,patet vnum,latet alterum , sed ab aduersario concedi potest,quod igitur patet,non interrogatur, sed interrogatur aliquid aliud ad id conferens,verbi gratia Melitus dicebat Socratem negare esse Deos,tum Socr.aliud interrogat dicens,nũquid dæmones esse fateor? Fateris(inquit Melitus)tum Socrates, nonne igitur Dæmones aut ex dijs orti, aut diuinæ sunt certæ res aliquæ?ita,respondit ille,subiungit Socr. & in conclusionem,atq; exitum confert , est igitur aliquis qui deorum filios esse credat,deos esse non credat?hoc exemplum iterum alio proposito etiã supra est allatum,& in apologia Socratis reperitur apud Pla. Tertius, & quartus interrogandi modus à natura sumitur eius rei,quam sciscitari volumus, nanq; aut incredibilis est,& sibi repugnans,aut anceps,in priori,interrogamus ad eum finem,vt aduersarius incredibilem,aut repugnantem afferat responsionem,in posteriori,ut cauillationis quadam suspitione aduersarium debilitemus,vtriusq; rei exẽpla in Socr.reperiuntur,mirus enim fuit in interrogando,ecce in Lyside dum quærit,an in similitudine,vel dissimilitudine amicitia sit collocata,quoniam hoc partim verum est,partim falsum,ideo interrogat,vt qui respondet,si distinguere nesciat,victus & reiectus videatur,in Sophistas vero tanto interrrogandi artificio fertur,vt nihil absurdum sit, nihil & inauditum,in quod tanq̃ in profundum præcipites non cogãtur ire, nam in Minoe totum interrogat,illi pars respondetur . In Lippia vis , & natura quæritur,illi datur quod naturæ particeps est,in Hipparco definitio vera sciscitatur,communis,& vitiosa profertur,atq; in subtilibus quæstionibus, & ambiguis,vt Sophistarum ignorãtiam Socrates notet,semper est vsus,subsanat autem,& irridet victos,& cõfusos,nec amplius vrget , vt in Gorgia Polum,& alios,quod præceptum est optimum in Aristotele dum dicit. Alioqn
„ neq; premendi,aut vrgendi sunt vltra,nam simul atq; congrediare , & bene
„ respondisse,& vicisse videbuntur. Parcendum igitur est,nec amplius interrogandum,tum ob dictam causam,tum ne iudicibus fastidium parias ob plures interrogationes,& eorum imbecillitatem offendas. Quamobrẽm Enthymemata quoq; ipsę contrahi,vel cõuerti debebunt,illud συστρέφειν alius interpres conuolui dixit,quod non intelligo. Sed in hoc videatur contrarium illi, quod ante dixit,Enthymemata esse interrogationibus obscurãda, vt capiantur,qui respondent,interrogationibus esse parcendum ob imbecillitatẽ auditorum. Dicerem ego eadẽ quoq; de causa,sic enim συστρέφειν verto, contrahi Enthymemata debere, vult enim Aristotel.sententias in Enthymemata & hæc in sententias conuertenda esse,ob eandem causam, ob quam quæstionibus præcipit abstinendum, id est ob imbecillitatem iudicum,qui neq; plures interrogationes,neq; plures sententias,neq; plura et continua Enthymemata ferre possunt Sed et hoc ad varietatem quoq; et iucunditatem orationis pertinet. Quoniam vero præcipua Dialectices eius pars, quę Topice nominatur

in interrogando,et respondendo posita est,ideo qui exactius hāc rem vniuersam videre cupiunt, Aristotel. petant fontes,& suos libros Topicorum inspiciant. Cum vero qui interrogat,aut in ambiguum,aut in absurdū, aut in incredibile,aut in contrarium ducere cupiat eum,qui respondet, necessario sequitur,vt is qui respondet,adeo callidus,& circunspectus sit,vt nō sinat aduersarium voti compotem fieri. Quare totidem præcepta respondendi, quasi totidem remedia sunt contra cōparanda,in ambiguis ergo distinguet, in contrarijs ratiocinabitur,in absurdis,& incredibilibus medellam quandam afferet:ambigua enim idcirco ambigua sunt,quoniam non absolute alteram contradicentiæ partem obtinent,sed parte vna confirmationem,parte altera negationem habent,nam media est inter vtramq;,vnde in ambiguis distinctio plurimum valet: & tanquam ignis partes rerum seiungit, vnde etiam non immerito velut alter Prometheus laudādus est is, qui eo igni rebus,& controuersijs hominum adhibito incerta,& dubia soluat,hoc enim vnum est ex his machinis magnum,quis Dialectica ad oppugnādas difficiles quæstiones adhiberet solet. Hoc egregium munus summo,ac principi viro,ac fere diuino tribuitur à Platone,in hoc Pericles excelluit,Aristoteles siquis alius. Distinctio igitur ambiguis adhibenda. At contraria ipsa ratione soluuntur, quare sub ipsam responsionem ratio,quæ admodum difficilis non habetur,commode subijcienda est. Sed opportunum illud est hoc loco,vt qui respondēdo interrogationem in conclusionem confert,causam statim subijciat:cuius rei exēpla ponuntur ab Aristotele,quis ergo interrogandi vsus in oratione habeat, & quæ sit ratio respondendi. Explicauimus pro tempore quidem satis, sed quantum ratio ipsa dialecticorum postulat,non planè satis, quare à Topicis id omne perfecte mutuandum est. De ridiculis & facetijs multa sunt dicta à præceptoribus artis,multa ab Aristotele in poeticis,vt ipse ait,multa nos in vrbanis explicauimus,quare satis erit hoc loco si ostendamus vsum esse necessarium,vel Gorgiæ testimonio,sæpe autem tanti ponderis iocorum,& risus leuitas esse solet,vt aduersarius plus mali a ridiculis,q̄ à serijs accepisse cognoscat,nollo scurras,nolo dicaces,sed amo facetos, & vrbanos liberales illos,& moratos homines,qui sui gratia,non aliorum voluptati iocant, Amo inquit Cice. verecundiam,vt nos quoq; supra ostendimus.

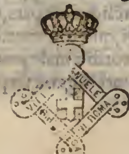
Cap. XXXIII. De peroratione, atque eius præceptis.

PERORATIO, quā Epilogum vocant quattuor partibus constat,vt conciliemus nobis, auertamus ab aduersario iudices, vt amplificemus, minuamus,vt excitemus,& componamus affectus,vt memoriam iudicis repetitione rationum nostrarum reficiamus. Est enim ferè insitum natura, atq; sequens, vt simulac

mulat nostra probauimus iudice, quæ aduersarius defenderet, falsa monstrauimus: tum commendemus nos, illum vituperemus, & premamus inuidia. Duæ vero sunt res, quarum alteram saltem intueri debent hoc loco, qui inclinationem iudicis ad se petunt. Primum est, vt bonus vir simpliciter iudicetur, proximum vt si non omnino integer saltem à tali culpa remotus esse videatur, eodem modo enitendum est, vt aduersarium aut omnino malum, atque improbum demostremus, aut si id non poterit saltem eoipso in genere, quo arguetur, affinem vitio esse dicamus. Quibus autem hoc rebus efficere possimus, locos omnes retro in præceptis attigimus. Rebus ita monstratis consequens est, & naturæ cõsentaneum, vt amplificemus eas, & prosequamur honore verborum, aut contra attenuemus, & abiiciamus. Nam antequam de rerum quantitate, magnitudineque dicatur: constare de rebus oportet, quemadmodum & corpora, quæ adoleuerunt, necesse est, antequam cresce rent, materiam aliquam habuisse, quæ posset, magnitudinem illum, & incrementum accipere. Qui sint loci, ex quibus minuatur, & tollatur oratio, superius nobis expositi sunt, postquam vero & res ipsas, & magnitudinẽ earum ostenderis totos effundere affectus, & instãtius præmere, & perturbare iudicem conuenit, vt misereantur: indignentur: irascantur: oderint: ament, contendãt, æmulentur: inuideant. Affectus qui essent, & quomodo mouerentur, hoc quoq; supra executi sumus. Post hæc reliqua est pars, recolendi, atq; ad memoriam reducendi, quæ diximus. Sunt hic illa seruanda, quæ quidã in exordio male præcipiunt, vt res, qua de agitur, facilius intelligatur; sæpe numero repeti volũt. Verum in

exordio satis est ostendere rem, & indicare ne is, qui audit, quid sit, quod in iudicium adducatur, ignoret. Hæc omnia quibus causa continetur, renumerando, & decurrendo per capita breuiter reuoluenda, cogenda, & subiicięda sunt oculis. Igitur initio conclusionis di-cędum est, persoluisse nos omnia, quæ polliciti sumus, deinde & quæ diximus, & rationes, quas attulimus, ex-plicandæ. Solet aut per collationem aliquando eorũ, quæ aduersarius dixisset enumeratio illa, & admonitio fieri, sumuntur vero ea potissimum, quæ vtriq; eadem de re, diximus, aut si nihil huiusmodi fuerit, illa ipsa, q̃ aduersarius dixit, conferenda cum nostris erunt hoc modo. Aduersarius hoc habet: ego hæc iudices dico: atq; ita deinceps reducere etiam in memoriam ratio-nes, quibus vnam quanq; partę confirmauerimus. Hoc autem interim per Ironiam fiet, hoc modo: sunt hæc q̃ dixit aduersarius, iudices. Mea sunt illa: quid faceret, si hæc, non illa dixisset? Interim per interrogationem: quid est, iudices, amplius: quod vobis demonstrari po-tuerit? Aut quid est, quod nobis probauerit, aut effe-cerit aduersarius iudices? igitur variari potest hæc ra-tio per ironiam, per interrogationem, per collationem, per simplicem, naturalemq; enumerationem, vt primũ tua, deinde, si libuerit, quæ patronus aduersæ partis di-xisset, sigillatim seorsumq; transeas. Finem orationis articuli, & dissoluta decuerint, vt peroratio, non ora-tio videatur. hoc modo. Dixi: Audiuistis: Cogno-scitis; Iudicate.

FINIS.

Cap. XXXIII.

,, PERORATIO quam Epilogum vocant. In vltima librorũ parte artificiose vltimam quoq; orationis partem concludit, ac in eadem verba desinit, in quę solet orator suum sermonem terminare, ac primo loco quattuor munera, vel officia perorationis esse ostendit, mox eadem probat, loco tertio differentiam inter Epilogum ponit, & proemium. Quarto de vsu, & tractatione, seu de partibus Epilogorum verba facit, ac demum finẽ totius orationis quibus verbis claudamus, ostendit, omnia sunt facillima. Rẽ
,, bus ita monstratis consequens est, et naturæ consentaneum. Amplificationẽ Epilogorum propriam esse ostendit, parcit autem seueritati Philosophorũ, cum vnico exemplo declarat prius de re, quam de eius magnitudine esse dicẽdum, nam in philosophia naturam, et substantiã omnibus accidentibus præponendam esse rationibus amplioribus confirmat. Quomodo autem ampli
,, ficemus, et imminuamus, dictum est antea. Postquã vero et res ipsas. Tertia pars de affectibus agit, sua quoq; ratione cõfirmatur, et ostenditur esse in Epilogis accommodanda, aliter enim iudicat iratus, aliter beneuolus. De affectibus autem copiose in secundo libro disputatum est. Apparet autem et in hac parte iudicium Aristotelis, qui Epilogorum præcepta, vbi de Epilogis tractat, bellissime obseruat, breuiter enim in collectam memoriam nos vocat, eorum, quæ superius in toto opere disseminauit. Ea enim est vltima pars, et maxime propria Epilogorum breuiter commemorare, et ante oculos collocare illa, quæ dicta sunt, et hac in parte perorationes ipsæ cum exordijs conuenire videntur, nam sicut præponimus in exordijs, quæ dicenda sunt, ita repetimus in Epilogis, quæ iam diximus, vtrunq; autem ad iudicis intelligentiam, et sensum accommodatur. Quanquam differentia sit quædam, vnde Fab. nec
,, enim sum in hac opinione, qua quidam, vt eo distare proemium ab Epilogis
,, credam, quod in hoc præterita, in illo futura dicant, sed quod in ingressu par-
,, cius, et modestius præsentanda est iudicis misericordia, in Epilogo vero licen
,, tius effundere affectus, et supra, degustanda tamẽ hæc proemio, non consumãda. Sed omnia in Aristotele facilia sunt. Ante perorationem verba quædam collocanda sunt, quibus innuamus, nos ea præstitisse, quæ polliciti sumus, in peroratione, ea, quæ diximus, efficiemus quattuor quidem modis per ironiã, per collocationem, per simplicem enumerationẽ, per interrogationem: post perorationem vero articuli, et dissoluta ponentur, Dixi: Audiuistis: Cognouistis: Iudicate.

HAbuimus inuentionem ad omne genus accommodatam, ita vt permouendo, conciliando, et docendo, nihil nobis deesse possit, tum in ijs rebus, quas orator, tum in ijs, quas causa præbet. Habuimus ordinem partium orationis, ornamenta, lumina, et genera dicendi omnia; suis quæq; præceptis tanquam legibus confirmata. Habuimus explicatam maxime verborum, ac sententiarum notitiam, qua facile quid, quibus verbis exprimendum sit, dignoscere valeamus. Fingo etiam ad optimorum imitationem studium, exercitationem, et singularem naturam nobis fuisse coniunctam. Certe quatenus ipsa benedicendi professio postulat, nihil est petendum amplius, et exoptandum. Sed vereor ne cui mirum videatur id, quod modo dicturus sum, sed quantum vis mirum, et incredibile videatur, verum tamen

est, et auctoritate hominum præclarorum maxime confirmatum nullam sane, nullam inquam vim in cætibus hominum esse illum habiturum qui omnibus alioquin artis præsidijs ornatus non habeat, id quod modo dicturus sum. Si quis ergo (vt exemplo res agatur tanq; ob fide veritatis) siquis inq; hæc de se ipso polliceatur. Ego inquiens perbelle noui corporibus admouere illa, quibus & calescant, vt volo, & refrigerentur, noui etiam deiectationes, & expurgationes alias prouocare, & remedia multa, & maxima adhibere, quibus penè reuiuiscere, ac à mortuis surgere languẽtes cogi solent, vnde me, & medicum esse prædico, & mei similem medicum quẽuis aliũ efficere posse profiteor: siquis ergo hæc omnia de se diceret, eiq; fides adhiberet, quod alter Æsculapius foret, nonne superesset per cunctatio illa, & interpellatio, nunqd optime scis etiam, quibus hominibus, quãdo, & quousq; singula horum sint adhibenda, aiente illo, & hæc quoque se scire dicente, miras ei laudes nos tribuendas esse diceremus, & tanquam numen venerandum arbitraremur, sed si negaret sese illa scire, quæ maxime scienda sunt, insanire hominem putaremus, qui cum ex aliquo medicorum libro excerpserit quandoq; aliquid, & in medicamentorum quorundam notitiam inciderit, neq; quicquam artis intelligeret, in medicum tamen sese euasisse putaret. Quid vero, vt etiam vlterius per rerum similitudines, & exempla quasi per planiorem viam transeamus, quid inq; si apud peritissimum Poetam, sese aliquis iactitaret, scire se parua de re orationem prolixam, & de magna breuem habere, & arbitratu suo flectere miseratione, & obdurare odio mentes, metumq;, & inuidiam molliri, nonne hunc nihil aliud præterea se habere dicentem, optimus ille, subsanaret, & si reprehendere nollet, mitius tamen ageret, admoneretq; hoc modo, negare equidem nequeo quin futurum vatẽ deceat, et oporteat ea tenere, quæ tu tenes, nihil tamen vetat, te nil de Poetica intelligere, licet ea intelligas quæ te intelligere profiteris, nempe scis ea, quę ante Poeticem cognosci debent, Poeticem certe non calles, quemadmodum ille, non medicinam, sed quæ medicinam præcedunt, intelligit, similis ratio in hac facultate reperitur, nam inuentio rerum multiplex, egregia verborum artificia, breuitates, similitudines, sententiæ, dispositio et orationis contextus, artem quidem præcedunt: noscere autem, quam et quãdo illa vim habeant, quibus, et quousq; singula sint adhibenda, hoc inq; vnum in maximis oratorum laudibus ponitur, et collocatur, nam vt ratione quoq; agatur, certum est, quod oratoris facultats ad alios accommodatur, est enim ex earum rerũ numero, quæ ad aliud referuntur, quarum natura est, hoc ipsum esse, quod ad aliud respiciunt, ita vt vno cognito, et perspecto, aliud quoque noscatur. Vnde iam patet quod qui non nouerit, quæ quibus, et quando adhibeat, is perfectæ comparationis, et relationis vim, in qua ponitur hæc facultas, non habiturum. Aureum hoc Platonis præceptũ in ipso memoriæ Thesauro collocatũ prudenter custodias et immortales Deo gratias cũ illud obseruaueris habeto cui soli sit honor, et gloria.

FINIS.

CAPITA PRIMI LIBRI.

PROEMIVM.

Finis Proemij.

Finiunt capita primi libri.

CAPITA SECVNDI LIBRI.

Fiuiunt capita secundi libri.

CAPITA TERTII LIBRI.

Finiunt capita tertii libri.

ERRATA.

FAcultate.car.1.facie.a.linea 24. τὸ αὐτό 3.b.36.αἰμα 3.b.37.nec vacat. 4.a.1.τῶν πολλῶν.4.a.20.eundem.4.b.i.διαστρέφων.5.a.43. μεταστρέφειν. 5.a.44.inimicitieq;.6.a.30.quos.6.b.19.publicæ 7.b.7.iudiciali 7.b. 14.,vacat 7.b.15.pertinet 7.b.23.eloquentia 7 b.24.πρόσεργον.κέρτιος 7.b.40. ἐναλλάβιον 7.b.42. blandiente 7.b.44.hæc 8.a.3.capitulum 8.b.3 δῆλον 8.b. 46.δέ,ὥστι,δῆ,8.b.47. homini 11.a.35. quam Eloquentiæ telum 11.a.35.eum 11.b.4.persuadebuntur 11.b.10.licet vacat 12.b.16.accidit 12.b.28.quoq; 13.a. 38.contineatur 15.a.1.eam 17.a.2.varias 17.a.28.rem 17.b.5.subiecta 17.b.6. ab oratore 17.b.7.ὑποδύεται 18.a.20. μόριον προσποιεῖται τὶ ἐι τοῦτο. habet 24. ibidem,dirigendi 19.a.34.πάρεργον γὰ 19.a.37.secundo 10.b.1.sensui 20.a.4 assu mantur 22.b.14.si 24.a.26.ἐπεὶ τὰ 24.a.29.ἐπεὶ 24.a.33.inquiens 26.a.35. Ci ce.dele.& appone post verbū Rhetoricæ, tacitus lab.27.a.1. persuasibilitatē ibidem 4.principio:cedimus 27.a.8.tam 27.a.21 principia 27.a.linea antep. publice 28.a.1.θεωρῶν 28.a.30. δικαστῶν 33.ibidem κέρτιον ibidē 31.qōnem 30.a.9. naturam 31.b.30.vtramq; 32.a.b.impendia 32.a.32.necessariȷ̄ 33.b.antepe. ve nis non cuius 34.a.1.videbatur 34.a.24.intuentes 34.b.25.vterq; 34.b.31.pa triæ non primæ 35.a.16.aliunde ibi 17.homine 16 . vlt. sumi 35.b. penul.sene-ctam 37.a.42.præsidētia 39.a.antepe.aliū:non altissimum 36.b.27. ornamen tum 42.b.5.finem ibi 20.etiam malorum 43.a.10.pulchra 43.a.26. traderet 44.b.3.quod 45.a.21 eodem 51.b.21.ἐπιβουλεύειν ibi 23.Oenidę 52.a.2.signifi cat 52.a.32.ratio 55.a.12.ἀνύβριστοι 55.a.20. videatur 55.b.1.coniunctam ibi 11.postulat 56.a.5.actiones 56.a.8. discessit 56.b.5. virtute ibi 18. Græco ibi 24.τὰ δέ 58.a.24 ἀλγεινὸν 60.a.16.nomenclatione 60.a.21.testantur. ibi.32. explicantur,ibidē.b.23 declarati.62.a.25.claram 64.a.5.parcunt ibi.15.pro-ximorum ibidem referti.ibi.15.πικροί.ibi:23.altera 65.a.8.bonas 65.b.7.pri-mæ 66.a.15.iniquitatis 66.a.16.effectuum 66.b.2.iracundiam 66.b.15. con-stituendæ 67.a.13.huncq; 67.a.24.admittantur 67.b.6.quod 67.b.12.mole-sta 68.b.8.illa 69.b.10.tesseræ 69.b.4.& virum 70.a.1.putet 70.a.2.addisce re 70.a.21.inde 71.b.10.more suo 71.b.22.expertem 71.b.29. ὑπολαμβάνειν 71. b.31.molesta 71.b.36. μεταβάλλειν 71.b.vltima comisisse 72.b.13. plerunq; 72. b.22.cum 73.b.4.& 74.b.5.et plane aginator 75.b.1.modestia 75.b.11.ἀγών 75.b.15.expositum 75.b.17. διαβεβλημένοι 75.b.18.κοτὰ βία 75.b. 24. κότχβος 75.b.26.Meseniaco 76.a.15. vniuersam 76.a.20.& 26.nostras 76.b.penul. peccari 77.b.8.nostras 77.b.26.te non li.78.a.26. ob eam 80.a.25. ęxtimem 80.a 28 ἀμφίβελια 81.a.14.viget 81.b.9.eisdē 83.b.5.fuerint 84.a.1.eas res , quas quis nihili æstimat 89.b.4.præter spem 90.b.19.solerent,non plecti legas 91. a.18.contulerit 94.a.28.errata 94.b.antepe:differt non deberet 96.a.20.inimi citiæ 96.b.14.facere 98.a.13.Græciam 102.a.1.perperam 102.a.10. cum : non cum 103.a.antepen.res:nō se 103.b.16.inuidia 104.a 19 doloris.105.a.16 hi 106. a.22.generis 106.b.24,æmulatio 108 b.11.velint 109.b.6 propinqui ibi adiun ctam 109.b.10.quod non de 109.b.vltima distinximus:non distraximus 110. a.40.Ecce non Hem 110.b 4.permanentes 111.a.38. assilire 111.a. antepenulti. exigit 111 b.22.sua 112.b.13 habet 113.a 8.fortuna 103.a.22.possint 113 a 23.immo dice ibid.ante p. victoria 113.6.9.futuri magna pars restat,ibi.21.,sunt autem 114.a.vlti.interpretantur 114.b.17.osuri:ibi 22. illi ; ibi.25. moderati 115.b.5.

detritu 115.b.7.prouentus 116.b.9.quãdam:vacat 117.b.15.nam:non naturę 120.b.21.& casu 121.a.23.καὶ μόνον τὰ μέν γε τῆ τύχῃ περὶ χωσάντα δημιν ibi. añ : dele: ibi antep. τὰ μὲν, vbi primum est spatium: ἅμα vbi secundum, τὰ μὲν vbi tertium. repone 121.b.traiecturum,129.a.9.nullam 124.b.2.& vim 126.a.1. sententiam, quæ 126.b.17.rei 128.a.10.omnino: non oratio 128.b.20. malum ibi, antep.conuenire: 126.a.26.habeatur 130.a.vlti.negligenter 131.a.11. quod per conclusionem postremum infertur, sine astructione rationis accipitur. sic legas, & dele: postremum infertur. sine ratione concluditur: 135.a.25.vis: nõ ius 138.b.penult. ὁμοίων πτωσεων, & infra σχολῇ 142.a.mortem ibi penulti. habeo 142.b.26.scire, non iure 142.b.vlti.aio te Æacida 143.b.28.mimorum 145.b. vlt.continentia 146.b.31.videt 148.b.1.primo quasi principio 148.b.15. plena 149.b.a.mihi in vtraq; 149.a.38.profiterer 149.a.42.acuitatem 150.a.42 hominem.150.b.5 persuasum 150.b.11.rationem reddamus 150.b.28.viro 150. b.30.figuræ 151.b.39.habeatur, 151.a.vlt.varietate 155.a. penul. reformidare 155.b.24.quæ ridicule.156.a.antepen. pendeat 160.a.27. per quas 160.b.4. per 162.a.antep.acribus 163.a.3.miserabiliter ibi 7. perpessi 164.a.4.& octonarij 165.a.1.historia 168.b.vlti.vis 169.a.prima.nodis 169.a.25.redũdabit 171. a.34.nãq; 171.b.5.dicta 171.b.15.excitent, ibi.27.probatiq; ibi.30. respondẽt. 172. b.19.qua: ibi: sexum 174.b.1.accõmodantur ibi.5.loquatur, ibi.6.dicat, & ad alio ibi. haberet 176.a.2. tractet 183.a.1. &:vacat 184.a.22.quod : non de:184.b.22.loci 187.b.10.explicantur 190.a.34.debeat 190.b.28.& quomodo apte 19.a.28.

REGISTRVM.

✠ A B C D E F G H I K L M N O P Q R S
T V X Y Z AA BB CC

Omnes sunt Quaterni preter ✠ sunt Duerni.

VENETIIS APVD COMINVM
DE TRIDINO MONTIS FERRATI ANNO DOMINI.
M. D. XLIIII.

